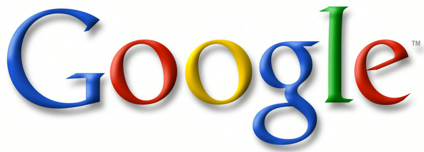
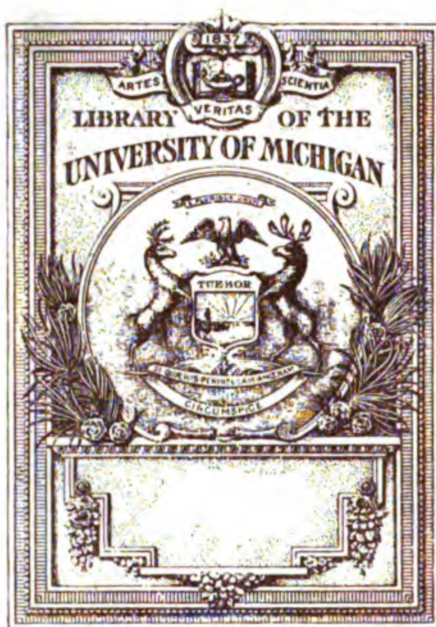

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

HISTORIE OFTE BESCHRYVING VAN 'T UTRECHTSCHE BISDOM,

BEHELZENDE

De Oudheden, Kerkelijke en Geestelijke Gebouwen, Kapellen, Kommandeurschappen, Abdyen, Kloosters, Oversten en geleerde Mannen, van 't zelve Bisdom,

Getrokken uit de oude Handschriften der Kerken en Abdyen, enz.

I. *DEEL*

Van de Oudheeden en Gestichten der

STAD

UTRECHT.

Uyt het Latijn vertaald,

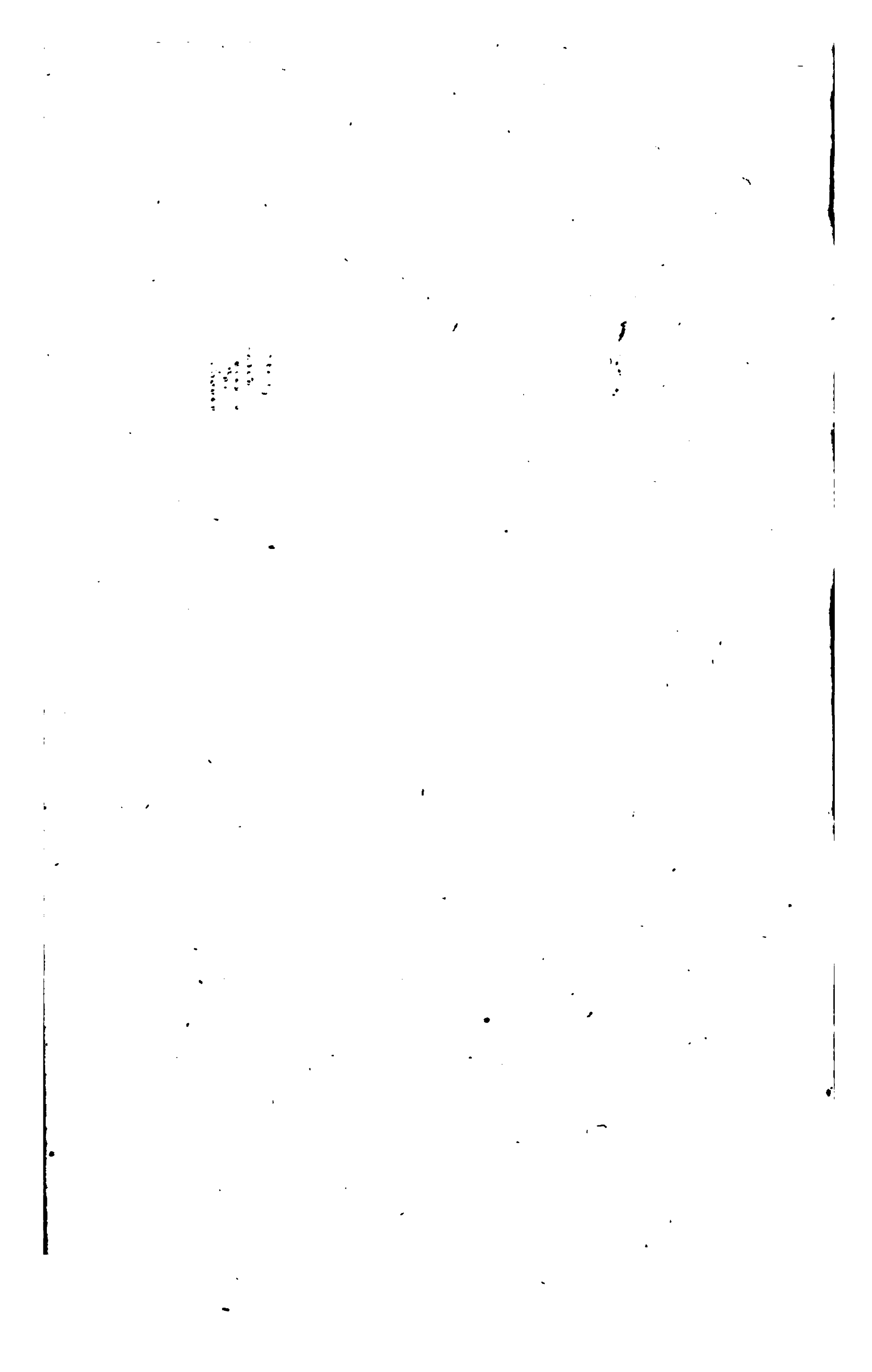
En met AANTEKENINGEN opgehelderd;

Door H. V. R.

TE LEIDEN,

By CHRISTIAAN VERMEY, 1719.

VOORREDEN

VAN DEN

VERTAALDER.

AT dat den Schrijver tot het onderneemen van twee zoo zwaare Werken, *Batavia Sacra*, zeg ik, en de *Beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom*, bewogen heeft, geeft hy zelf in de Voorredens op beide die Werken te kennen. Men heeft in deze en in de voorgaande eeuwe niet alleen de grootste en geleerdste Mannen bezig gezien om allerhande wereldlijke Oudheden by een te zoeken en op te helderen; om de daaden, de afkomste, de wetten, de staat- en - oorlogskunde, (om kleiner zaken daar te laaten) der oude Romeinen en Grieken na te vorschen, en aan den dag te brengen; eindelijk om alles, wat onder den naam van Oudheden begreepen is, in alle hoeken en gaten om zoo te spreeken op te zoeken, en in een helder licht te stellen; maar men heeft ook deftige en beroemde mannen met even zoo grooten lust en yver zien wroeten in het opgraaven van kerkelijke en geestelijke Oudheden. De Bisdommen van Italie, en van de naastgelegene Eilanden, zijn door *Ughel-*

lus in verscheide *Folianten* beschreeven. *Gallia Christiana*, of de Kerkelijke en kloosterlijke Oudheden van Vrankrijk en van de aangrenzende Landen, in vier folianten bevat, zijn door de Broeders de *Saint Marthe* in 't licht gegeeven. *Flandria Sacra*, en *Brabantia Sacra*, of de kerkelijke en kloosterlijke Oudheden van Vlaanderen, en die van Brabant, zijn wy verschuldigt aan den vermaarden en nauwkeurigen *Sanderus*. Ik zouw een lange en verdrietelijke lijst moeten uytschrijven, indien ik alle de Beschrijvers van Aarts-Bisdommen, Bisdommen, Kerken, Kloosters, enz. wilde optellen; ik zal maar zeggen dat 'er nauwelijks een Bisdom, eene Abdy, een Klooster is, of wy zullen ze meer als eens beschreeven vinden.

Door zoo veele Voorgangers aangemoedigd, en oordeelende dat het Aarts-Stift van Utrecht ruim zoo wel een nette en keurlijke beschrijving verdiende als zoo veele mindere Bisdommen, ja als gemeene Kerken en Abdyen, heeft hy de hand aan 't werk geslagen; en geen onkosten, geen tijd, geen arbeid gespaart, om eene zoo omstandige en nauwkeurige beschrijving als mogelijk was voor den dag te brengen.

Wel is waar dat verscheidene Schrijvers, als *Beka*, *Heda*, *R. Snoy*, *Jan Gerbrandsz. van Leiden*, behalven zoo veele Beschrijvers van byzondere steden, doch voor al

de

de onvermoeide en schrandere *A. Matthæus*, de kerkelijke zaken van 't Utrechtsche Bisdom, en van verscheide plaatzen onder het geestelijk rechts-gebied van dat Bisdom staande, vermeldt en eenigzins beschreeven hebben. Maar *Heda*, *Beka*, *Snoy*, *Jan Gerbrandz.* en diergelijke Schrijvers hebben 't zoo drok met de oorlogen, veldslagen, krakeelen, en veroveringen van steden en kasteelen te vertellen, dat zy 't minste werk van de Stichtingen en Oudheden der Kerken, Abdyen, en Pastoryen maaken. Behalven nochtans dat *W. Heda* verscheidene brieven en handvesten van Keizers, Koningen, en andere Vorsten opgeeft; die ons hier en daar, in het naspeuren van onze kerkelijke Oudheden, tot een fakkel konnen dienen. Maar die raaken slegts eenige zeer weinige Kerken of Kloosters; van de meeste weet hy weinig te zeggen. Ik bekenne evenwel dat sommige Stede-Beschrijvers de Kerken en Kloosters, die in hunne Steden van tijd tot tijd gesticht en begiftigt zijn, vry wel beschrijven; en ook verscheide bewijsstukken en oude brieven raakende die stichtingen en begiftigingen opgeeven: dat moet ik en wil ik gaerne bekennen; en zoude, om dit Werk quansuys des te hooger op te zetten, niemands lof willen verduisteren. Maar behalven dat alle Stede-beschrijvers niet even veel werk van 't geestelijke maaken; dat de

 genen

genen zelf, die 'er werks genoeg van maaken, de oude brieven en handvesten dikwils niet op en geeven; dat het een ieder niet gelegen koomt zoo veele Beschrijvers van alle onze Steden te koopen; en dat 'er ook geen byzondere beschrijvingen van alle steden uytgegeeven zijn; behalven dat alles, zeg ik, loopen die beschrijvingen meest en voor het grootste gedeelte op de wereldsche gebouwen, de voorrechten, en de wisselvalligheden van zodanige steden. Lees dan, om de opkomste van zekere Kerken of Abdyen te weeten, gansche Stadbeschrijvingen uyt: of zoek die beschrijvingen van voren en van achteren na, om zoo een Kerk of Abdy te vinden. En zoo die moeite en dat opzoeken u al lusten mogt; zult gy 'er evenwel alles zoo klaar en omstandig niet beschreeven vinden als hier.

Wat *Ant. Matthæus* belangt, die Man heeft zekerlijk zeer grooten dienst, zoo in 't wereldsche als in 't geestelijke, aan de Republijk der Geleerden gedaan; en, om zoo te spreeken, schatten van Vaderlandsche Oudheden opgegraven. En wy moeten bekennen, en willen 't hem wel dank weeten, dat hy het ys, in een zekeren zin, gebroken, en de kaers in deze duisternissen ontstoken heeft: en vervolgens dat hy den Schrijver, in het opstellen en voltooyen van dit Werk, zeer wel te pas is gekomen. Maar wy hebben hier wederom het zelve onge-

ongemak, dat we in de beſchrijvingen van de ſteden hebben. Hy mengt doorgaans *alles* door malkander; is weinig te bekoomen; ſchrijft op verre nae van alle Kerken en Kloofters niet: en heeft een groot getal van de voornaamſte en aanzienlijkſte gedenkſchriften en brieven niet konnen bekomen, en heeft 'er miſſchien niet eens van geweeten.

De Heer *Menzo Alting* moet ook niet ongemeld en ongepreezen voorby gegaan worden; als hebbende in zijne zeer keurlijke en doorwrochte Beſchrijvinge van Nederduitsland hier en daar eenig licht gegeeven omtrent ſommige Kerken en Kloofters. Doch die Heer, voor wien ik anders zeer groote achting hebbe, heeft het eigentlijk op de beſchrijving van ſteden en landen, niet van kerkelijke of geeſtelijke gebouwen, toegeleit.

Dit heeft den Schrijver dan aangezet, om een volkome Beſchrijving van de Kerken en Kloofters, onder het Biſdom van Utrecht behoorende, uyt te geeven. Behalven dat de gemelde Schrijvers hem als tot gidzen dienden, en op den rechten weg hielpen; zoo heeft hy een overgroote menigte van oude en deftige gedenkſchriften, en allerhande brieven, te baat gehad. Hy oordeelde, en had 'er gelijk in, dat hy zoo een *ſchat* van oude ſtukken by der hand hebbende, pligtshalve gehouden was, dezen

dienst aan zijn Bisdom en Vaderland te doen; en dat het hem tot een eeuwige schande gedijdt zoude hebben, indien hy zoo een rijkdom, als of 'er niemand baat van mogte hebben, had laaten verslingeren, of achterbaks had gehouden.

De tweede reden, dewelke hem tot zoo een lastig werk aangezet heeft, bestond hier in dat onze oude Schrijvers, en die meest gebruikt en geleezen worden, weinig of niet geoeffend zijn geweest in de oordeelkunde; ja misschien van geen oordeelkunde geweeten of hooren spreeken hebben. Ik spreek hier van geen *Scriverinussen*, *Matthæussen*, *Bucheliussen*, *Altingen*, *Vossiussen*, *Alkemaden*, en diergelijke puiken van historissche geleerdheit. Ik weet wel dat die mannen de oordeelkunde, zoo verre als ze de geschiedenissen van ons Vaderland en onze Voorouders raakt, zeer verre gebragt en als opgevijzelt hebben. Die Schrijvers (*Ant. Matthæus* alleen uytgezonderd) handelen slegts van de wereldsche geschiedenissen, en van de oorlogsdaaden onzer Voorvaderen. Ik spreeke van die Schrijvers, dewelke meest om de geestelijke zaken geleezen worden, of tot nu toe geleezen zijn geweest: ik spreeke, zeg ik, van *Beka*. *Heda*, *Snoy*, *Jan Gerbrandsz.* en van diergelijke Schrijvers; dewelke in de oordeelkunde, en in de tijdrekeninge, meer als eenen misslag begaan. Dit zy geens-

zins tot kleinachtinge van die Mannen, voornamentlijk niet van *Beka* en *Heda*, geduidt: want ik ben van die Schrijvers niet, dewelke eenen misslag of twee in een Schrijver gevonden hebbende, aanstonds eenen ophef van de andere wereld maaken; en zoo eenen Schrijver, als waar hy de onnozelste bloed die op voeten gaan kan, ik weet niet waar voor uytkrijten. Ik heb genoeg in mijne Aantekeningen op *Batavia Sacra* getoont, en zal 'er in 't gevolg van dit werk meer blijken van geeven, dat ik van dat uytspoorig vitten en berispen niet houde: en hebbe *Beka* en *Heda* meer als eens verdedigt, en zal hen in 't tegenwoordige werk noch meer verdedigen. Maar ik moet evenwel bekennen dat ze op het stuk van de oordeelkunde, tijdrekeninge, en wat daar vorder aanhangt, en uyt volgen mag, niet altijd vrygesproken konnen worden. De tijd van de rechte oordeelkunde was noch niet gebooren: of, om anders te spreeken, niemand had dien wech noch te deeg gebaant of aangeweezen. Al was men toen waarschijnelijk niet veel godvruchtiger als nu; men had een zekere eerbiedigheit voor alles wat geestelijk en godvruchtig scheen, die t' hans voor geen rechte en wijze eerbiedigheit gehouden zouw worden. Quam 'er een boek of boekje voor den dag, daar de levens en verrichtingen

van heilige persoonen op een zielroerende wijze beschreeven, hunne deugden en wonderwerken hemelhoog verheven, de vruchten van hunnen arbeid ten breedste uytgemeeten wierden; men nam alles maar gulhartig aan. Zouw iemand 't hart gehad hebben om zulke zaken, die zoo stichtelijk, en zoo godvruchtig scheenen, in twijfel te trekken? Men had hem schier voor een openbaaren ongodist, of voor een vyand van de deugd en godtvruchtigheit aangezien. Was 'er ergens een openbaare misslag tegen de Historie, quam de tijdrekening averechts uyt; daar waren zoo veele Leezers niet die dat merkten of nazochten: en die het al gemerkt of nagezocht mogten hebben, vonden 't juist niet goed die misslagen aan den dag te brengen: of durfden het uyt vrees van eigen onheil niet waagen: en zoo zy het misschien al goedgevonden en gewaagt hadden; zouden zy geen aanhang gekreegen hebben, en op zijn zachtste voor laatdunkende wijs-neuzen uytgemaakt zijn geweest. Was 'er iemand die wat meer zag als de gemeene man, en de waarheit, zonder daar doekjes om te winden, durfde uyten; dat wierd aanstonds in de wind geslagen of gesust. Ik behoef hier niet veel bewijs van mijn zeggen te geeven: men weet hoe dat het met de gewaande Dekretaalen van de oude Pauzen is gegaan; en hoe dat de beruchte *Hincmarus*, hoewel

een

een doorgeleerd en ſchrander Biſſchop, en die anders geenszins aan de lafhartige kant was, dezelve Dekretaalen niet opentlijk durfde verwerpen.

Maar, om hier op wat te blijven ſtaan, wat behoeven wy op die tijden zoo te ſmaalen? Gaat het tegenwoordig zoo veel beter? Men is op de oordeelkunde vry wat beter geſleepen als toen. Ik heb 'er niet tegen: maar men is tegenwoordig ook alzoo ligt geloovig, en men kan de regelmatigſte en bondigſte oordeelkunde al zoo weinig verdraagen, als voor het opkoomen van de oordeelkunde. Dit wil ik zeggen: gelijk het van de eene kant aan geen oordeelkunde en oordeelkundigen ontbreekt; en voor de genen, die hun verſtand en hunne oogen gebruiken willen, de weg tot veele hiſtoriſſche waarheden open leit; zoo is 'er miſſchien ook geen minder getal van weerbarſtige of van al te eenvoudige menſchen, die de oogen als willens en weetens van 't aangeſteeken licht afkeeren; al wat zy by ſommige Schrijvers geſchreeven vinden, alleen om dat het over zoo menigejaaren geſchreeven is, met alle kracht ſtaande houden; en, als of het met geweld en niet met reden te doen was, de vertellingen van zodanige Schrijvers met tieren en raazen verdedigen. Anderen, als of 'er over die vertellingen of verdagte ſtukken en geſchriften niet te twijfelen viel, en 'er geen een menſch

tegen geschreeven had, stellen die met een volle verzekerdheit te boek, en dienen den Leezer zulke gerechten voor; hy mag 'er smaak in hebben of niet.

Ja daar zijn 'er, dewelke over de allergewigtigste zaken willen schrijven, en zich op het toneel der geleerdheit voor al de wereld durven vertoonen; en niet eens schijnen te weeten dat zekere stukken of oude geschriften, die door alle de geleerden uytgemonstert en van valsheit beschuldigt en overtuigt zijn, in twijfel getrokken worden. Men houde 't my ten beste dat ik een weinig buiten het bestek van dit werk treede, en bewijs van mijn zeggen elders van daan haale. De Akten van den H. Paus *Sylvester*, de doop aan Keizer *Konstantyn* door *Sylvester* bediend, de bekende gifte door den zelven *Konstantyn* aan de R. Kerk gedaan, de val van den Paus *Marcellinus*, de Legende van S *Georgius*, *Katharina*, *Barbara*, enz. de verdichte Kronijk van *L. Dexter*, en honderden van diergelijke stukken die door de geleerdste Schrijvers met klem van redenen afgekeurt zijn, hebben wy in onze dagen en in 't gezigt van al de wereld niet alleen verdedigt gezien, dat was noch in te schikken en staat een ieder vry; maar 't wierd by de verdedigers voor een ongehoorde verwaandheit, ja voor een halve kettery opgenomen dat zeker Schrijver die stukken in twijfel durfde trekken. En dit

was niet een onbekend of ongeacht Schrijvertje; 't was een man van rang en aanzien; die door verscheidene Schrijvers van 't zelfde slag bygesprongen wierd: ja gansche genootschappen hebben 't zwaard voor de zelve zaak opgevat. Als men geleerd wil schijnen, zonder de beste boeken te bestudeeren, ja zonder dezelven eens te kennen; en veel schrijven wil, zonder veel goeds geleezen te hebben; dan is 't geen wonder dat men zoo bekaait van de reize koomt.

Ik wil evenwel niet zeggen dat men daarom gehouden is alle de oordeelkundige aanmerkingen of gewaande verbeteringen, zelfs van de beste Schrijvers, op te volgen. Ook wil ik niet zeggen dat men zodanige berispingen en verbeteringen van oude Schryvers of gevoelens, die al zeer waarschijnelijk zijn, ja door de Geleerden doorgaans voor goed en wel gegrond aangenomen worden, niet eens zouw mogen onderzoeken of op een zedige wijze wederleggen. Geenszins; dat waar de oude slaverny verworpen, om een nieuwe in te voeren. De beste en schranderste Schrijvers neemen de vryheit dikwils van de oordeelkundige aanmerkingen van de deftigste mannen te onderzoeken, en tegen te spreeken: en ik hoop dat het ons niet misduidt zal worden, dat we dezelve vryheit nu en dan ook met alle zedigheit gebruikt hebben.

Maar

Maar als meest alle de Geleerden overeenkoomen dat zodanige of zodanige geschriften, of oude stukken, onechte en valsche geschriften of stukken zijn, en hun zeggen door goede redenen bevestigen; is het een volslage dwaasheit zijne redeneeringen op zulke stukken te bouwen, zonder een eenig woord ter verdedigingc van dezelven in te brengen.

Ik zouw meer diergelijke exempelen konnen aanhaalen; maar 't is hier de rechte plaats niet, om langer op die stoffe te blijven staan. Ik zal maar herhaalen dat dit den Schrijver bewogen heeft, om eene Beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom, en van alle de Kerken daar onder behoorende, uyt de beste Schrijvers en naar de Regels der oordeelkunde op te stellen.

Zijn derde inzigt is geweest, te bewijzen dat de Katolijke Godsdienst, zoo als die noch tegenwoordig is, en zonder eenige wezentlijke veranderinge, alhier door die deftige Geloofs-verkundigers, de HH. *Willibrordus*, *Bonifacius*, *Zuitbertus*, enz. gepreekt en geplant is geweest; en van hand tot hand als overgelevert is.

Daarenboven heeft hy de rustige en schier overdadige mildadigheit en vaardigheit van onze voorouders, in het stichten en begiftigen van zoo veele Kerken, Kloosters, Godshuizen, enz. als ten toon willen stellen; om ons, hunne nakomelingen, tot een dier-

diergelijken yver voor Gods heiligen naam, en het voortplanten van den Godsdienst en de godtvruchtigheit, op te wekken. Onze Voorouders begreepen wel dat de Kerken, de kerkelijke diensten die daar verricht wierden, en 't Goddelijke Woord dat daar gepreekt en verkundigt wierd, tot eene zonderlinge opwekking van de godvruchtigheit dienden; en dat de menschen, van die uytwendige hulpmiddelen versteeken, en als aan zich zelven gelaaten, het geestelijke ligtelijk zouden vergeeten, en tot een zekere vadzigheit en ongevoeligheit in den Godsdienst zouden vervallen. De Arm- en Gast-huizen, in zulke menigte opgebouwd, en van inkomsten en allerhande gemak zoo rijkelijk verzorgd, konnen die wel geleezen worden, zonder een Christen en eerlijk hart ter navolginge aan te wakkeren? De Kloosters zijn al van die tijden af, die de Andersgezinden zelf voor zuiver houden, geschikt geweest om 'er boetvaardigheit te pleegen; en om zich aldaar, als in veilige schuilplaatzen of vryburgen, buiten de aanlokzelen en prijkelen van de wereld op te sluiten. En wat de Kerken belangt, het lust ons eens den beruchten *Orlers*, hoewel een Gereformeerd Schrijver, en den Katolijken ganisch niet genegen, over die stoffe te hooren spreecken:

Ick en kan niet verbergen, dat ick onse hooch-gebouwde Kercken nimmermeer sonder

groot

groot verwonderen can aenschouwen, dewelcke onse goede Voorsaten in haren blinden yver met meerder costen ende lusten hebben ghebout, vermeerdert, ende met vele goederen begiftigt, als (ducht ick) wy haere goede nacomelingen huyden ten dage souden doen: want in wat Steden uyt het Pausdom getreden zijnde, heeft men sedert dat de troublen gheweest hebben, eenighe half af-geworpen ofte verdestrueerde Kercken (ick laet geheele nieu-gemaekte staen) van sulcke hoochten, schoonheden, ende grootte, wederomme gebout ende opgetimmert, als die van ouden tijden geweest hebben? Voorwaer nergens: ende ick houde voor seecker, dat sulcx in dese onse tijden nimmermeer gedaen sal werden. 'T is waer Amsterdamme heeft noch onlanghs eenighe fraeye Kercken gebout, maer wat zyn die by de oude ghebouwen te vergelijcken? voorwaer niet met allen. Den yver die de luyden hadden ten dien tijden totten Godsdienst, ende de oeffeninghe der selver, (hoewel in blintheyt ende onverstant) mitsgaders tot het stichten ende maken van Kercken, Kloosteren, ende verscheyden andere Huysen, was soo groot, dat nauwelicx eenich vermogent persoon ghevonden werde die tot de selfde niet een goet ghedeelte van zijne goederen en gaf, ende Gode op-offerde, in meninge daer door den Hemel te moghen verdienen, gelijck haer van de Geestelijckheyt gheleert ende gepredickt werde. Waer mede sy ons, de welcke het heldere licht des

Evan-

Evangeliums *hebben ende gebruycken, verre te boven gaen ende beschamen.*

En op 't einde wenscht hy dat zijne Geloofs-genooten den zelfden yver hadden in 't voortplanten van den Godsdienst, en in Armhuizen op te bouwen. Het is waar dat hy dien yver tot het opbouwen van Kerken en Kloosters, om dat de goddelijke Diensten op zijn *Paapsch* in de Kerken verricht wierden, en om dat hy van geen Monnikken en Monniksch leven houdt, voor een eenvoudigen of blinden yver te boek zet: doch daar aan willen wy ons niet stooren; en zullen het nu lijden dat ieder vogeltje zingt zoo als het gebekt is. Maar hy is evenwel door dien yver getroffen: hy is 'er beschaamd over dat zijne Geloofs-genooten op dit stuk zoo verre achter staan: hy wenscht van harte dat ze zich aan het voorbeeld hunner voorouderen spiegelen, enz.

Eindelijk heeft de Schrijver door de gedurige en aan een geschakelde opvolging der Pastooren of Kerkharderen willen toonen dat de Bataviſsche Kerk, gelijk sommigen droomen en ik weet niet waar opgevat hebben, geenszins te niet gegaan en als onder haar eigen puin begraaven is; maar dat ze in 't midden van zoo veele stormwinden en tempeesten overend is blijven staan, en van menige andere Kerken tot nu toe heeft gebloeit. Dit meen ik, dat hy wel en bondig uytgevoert heeft: maar dewijl daar over

zoo veele boeken uytgegeeven zijn, en dewijl meer als honderd Doktooren zoo in de Godkunde als in de Rechten zich noch onlangs voor onze Kerk verklaart hebben; maar voor al, dewijl het hier de rechte plaats niet en is, zullen wy daar niet vorder in treeden.

Doch, schoon het eerste en voornaamste inzigt van den Schrijver is geweest, de Kerkelijke Oudheden te verhandelen; zoo heeft hy echter niet vergeeten de beschrijving van steden en dorpen, daar het noodig en dienstig was, op het beknoptste aan te raaken. Twee redenen hebben hem daar toe bewogen: 1. Om dat het geestelijke doorgaans, zonder eenige kennis van 't wereldsche te hebben, niet wel verstaan kan worden. 2. Om dat sommige Leezers misschien met al dat geestelijke of kerkelijke niet gedient zouden weezen; en liever tusschen beiden een soort van zoo een uytspanninge zullen willen hebben.

Wat de Aantekeningen belangt; daar van zal ik maar zeggen dat ik getracht hebbe het werk noch nutter en vermakelijker te maaken. *Getracht hebbe*, zeg ik; want of ik het gedaan heb of niet, dat oordeel koomt den Leezer toe Hier over wil ik den Leezer maar waarschouwen, dat ik de vryheit wel eens genomen heb van het zeggen des Schrijvers te onderzoeken, ja het zelve op een zedige wijze tegen te sprec-

ſpreeken. Met de redenen voor en tegen te hooren, kan men beſt achter de waarheit komen: zoo dat de Leezer geen reden heeft om daar over te vallen. Wat den Schrijver zelf aangaat; die Man was te edelmoedig om zich daar aan te ſtooren; en mogt het zeer wel lijden dat hy op een zedige wijze tegengeſproken wierd. Hy was geenszins van dat ſlag van menſchen, dewelke niemand voor onfeilbaar houdende, gelijk ook niemand onfeilbaar is, zelf evenwel in hunne ſchriften voor onfeilbaar willen gehouden worden: of ten minſte zich zodanig aanſtellen, als of hunne onfeilbaarheit de proef uytgeſtaan had. Ik wil zeggen, zoo men al hun zeggen met geen diepe eerbiedigheit aanneemt, en ergens aan ſchijnt te twijfelen, zoo eenen twijfelaar aanſtonds als te vuur en te zwaard vervolgen. Ik mag verklaaren dat die Heer my meer als eens zijn genoegen over de Aantekeningen, die hem raakten, heeft betoont; en zelfs my aangemoedigt heeft, om dien trant in 't maaken van de aantekeningen te houden. Dit heb ik daarom willen aanmerken, op dat niemand verwonderd zy, of het voor een ſoort van een onbeleefdheit aanzie, dat ik den eerwaardigen Schrijver, die my altijd groote vriendſchap beweezen heeft, wel eens durf tegenſpreeken.

Ik heb noch met een woord aan te merken dat de Schrijver, in het optellen van

de Geleerde Mannen, niet gezien heeft op de levende of onlangs overledene Schrijvers: en dat ik, in de Aantekeningen, zodanige Schrijvers ook voorby ben gegaan. Behalven dat de Lijst dan al te verre geloopen zouw hebben, wil ik wel bekennen dat ik geen genoegzaame kennis van de laatere Schrijvers hebbe. Ik hoop dat het iemand eens lusten zal de hand aan zodanig een lijst te slaan; en dezen dienst aan ons Vaderland en aan de Republijk der Geleerden te doen. Maar, die het doet, zal daar werks genoeg aan vinden; en stoffe genoeg hebben, om daar over alleen een boek van eene bequaame grootte op te stellen.

HISTORIE
OFTE
BESCHRYVING
VAN 'T
UTRECHTSCHE BISDOM.

UTRECHT

IS zoo veel te zeggen als Oud Trecht of overtocht; alwaar de Romeinen uyt het Eiland van Batavie naar Vriesland plagten over te vaaren. Het wierd in 't eerste op zijn Hoogduitsch Oltrecht genoemt: maar by verloop van tyden is de O in U, en de naam Oltrecht [a] in Utrecht verandert: Ook is het Neder-Trecht/ tot onderscheid van 't bovenste 't welk aan de Maas gelegen is/ en Trecht aan den Rhijn genoemt geweest. In den beginne is het maar een Kasteel geweest/ staande op de rechter zijde van den Rhijn; en was de Zetel der Vriessche Koningen. Het wierd noch een Kasteel genoemt ten tijde van Beda [b]; en het heeft dien naam

a Aimoin. hist. gentil. Franc.
b In Hist. gentis Angl.

by Alcuinus [c] en by Theodoricus van Epternach. En Karel Martel noemt Utrecht in alle zijne brieven niet anders als een Kasteel. Ja het had den naam van een Kasteel (1) noch niet afgeleit onder het Keizerdom van Henrik den Vogelaar. De Brief van Bisschop Baldericus, leermeester van Henriks zoonen/ is in 't 934 jaar geschreven in 't Kasteel van Utrecht. Als Baldericus zelf/ na het uptroejen der Dwingelanden/ weder in zijne Bisschoppelijke plaats was aangekomen; heeft hy Utrecht met Graften/ Bruggen/ Poorten en muuren versterkt/ en tot een Stad gemaakt. Kort daar na word ze een Civitas genoemt door Otto den Grooten; 't welke in Ottoos eeuwe een byzondere benaaming was om zeer groote Steden/ daar Bisschoppelijke Stoelen gevestigt waren/ te beduiden. Een Kasteel/ even als een Dorpje/ behelst doorgaans luttel wooningen.

Wilfridus, Bisschop van Northamberland/ naar Romen reizende is volgens het verhaal van [a] Beda op de kusten van Vriesland gedreven; en heeft aan de Bewoonders van dit Kasteel allereerst het licht des Evangeliums geopenbaart; ten tijde als Aldegislus, (2) een zeer goedaardig Vorst/ de Vriezen als Hartog of Koning regeerde.

S. Thomas Kerkje allereerst te Utrecht gebouwt.

Op den zelven tijd is daar ook het eerste Kerkje gebouwt [d] / en naar den Apostel S. Thomas genoemt. „ Hier van koomt het, gelijk „ in het Aanhangzel op *Hortensius* staat, dat S. „ *Thomas*, als de eerste Patroon dezer Kerke,

c *In vitæ S. Willeb.*

d Uyt den naamloozen Histori-schrijver van Utrecht, in het 9 deel der *Analecta* van *Ant. Matthæus*.

alhier

„ alhier op een plegtige wijze geviert word:
„ en dat de jonkheit, volgens het gebruyk on-
„ zer Voor-ouderen, gewoon is, den achsten dag
voor en den achtsten dag na S. *Thomas* dag, vreugde-vuuren [e] op de straaten t' zijner eeren aan te steeken, enz.

Na de dood van Aldegislus heeft Radbodus, des zelfs Nazaat/ een noch een godeloos mensch/ alles dat Wilfridus getimmert had/ tot S. Thomas Kerkje toe/ ten eerste afgebroken: het welke Ant. [f] Matthæus ten onrecht aan de Deenen wijt: waar in hy zelfs de getuigenisse tegenspreekt van den Naamloozen Schrijver; dien hy in 't vijfde deel van zijne Analecta heeft uytgegeven.

Wigbertus heeft wel groote moeite gedaan/ om het kleine getal der Ingezetenen/ 't welke in dat Plekje tot het Christen Geloof bekeert was/ te vermeerderen: doch niet tegenstaande dat hy 'er twee volle jaaren achter een gepredikt heeft; is alle zijne moeite vergeefs geweest.

Pippijn den Dikke, na dat hy al het leed 't welk den Christenen door Radbodus aangedaan was op hem gewroken had/ heeft hem ook uyt Vriesland/ 't welke aan de Fransche zijde van den Rhijnstroom legt/ doen verhuyzen. Daar op heeft hy aan Willebrordus, dewelke noch onlangs uyt Engeland met elf Preek-gezellen derwaart gezonden was/ verlof gegeven om het Evangelie aldaar te verkundigen. Dat meer is/ weinige jaaren daar na heeft hy voor hem van den Paus Sergius een Aarts-bisdom over het Vriessche Volk verzogt en verkregen.

e S. Thomas Turfjes
f *Fundat. Eccles. lib.* 1. *p.* 1.

gen: en is hem / tot den Zetel zijns Aartsbisdoms / aangewezen het vermaarde Kasteel van Utrecht op den oever van den Rhijn; 't welke Pippijn pas te voren aan Radbodus had ontweldigt. Dit alles word ons verhaalt door Beda; dewelke / als op dien tijd geleeft hebbende / wel voor een wettigen getuige mag aangenomen worden.

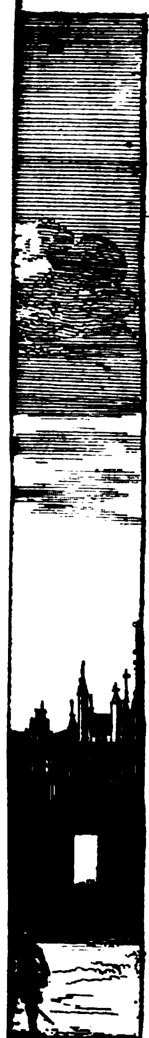
De Kapelle van 't Heilig Kruis.

Heda en Beka getuigen dat Willebrordus kort daar na / op den puin van S. Thomas Kerkje / een Kapelle heeft gebouwt ter eere van 't heilig Kruis: en dat hy in de Kapelle een (3) Doopvonte heeft gewijdt / om 'er de Nieuw-bekeerden door den heiligen Doop af te wasschen.

Dit slaat op het verhaal van Theofridus, dewelke in 't leven van S. Willebrordus verzekert dat hy niet verre van den oever des Rhijnstrooms, ter eere van 't zaligmakend (4) Kruys en van de Maagd en Moeder Gods *Maria*, een Kapelle heeft gebouwt en ingewijdt: en dat 'er in 't kort een aanzienlijk getal van Broederen is vergadert.

De stichting zegt Buchelius, schrijvende over Beka, is volgens den Nederduitschen Uytbreider (van Beka) geschiedt in het jaar 695. met wien de groote Kronijk / en de Nederlandsche Kronijk van Jan Gerbrandse, over een stemmen. Doch andere brengen deze stichting / met meerder schijn van waarheit / op het voorgaande jaar.

Maar of deze (5) Kapelle onderscheiden is van S. Salvators Kerke; dan of ze binnen de muuren der zelve Kerke begreepen was / gelijk 'er dikwils Kapellen in grooter Kerken gebouwt worden; dat laaten de gemelde Schrijvers onbeslist. Dit is zeker dat 'er omtrent het midden

den der twaalfde Eeuwe een Kapelle van 't H. Kruys heeft gestaan binnen de Salvators Kerk. Want als de gemelde Kapelle / in 't 48 jaar der zelfde Eeuwe / door den brand vernielt was; is het Kruis alleen / 't welke daar bewaart wierd / ongeschonden gebleven; zoo dat het alleenlijk door den rook wat zwartachtig was geworden.

Volgens den naamloozen Schryver g daar we boven van gesprooken hebben / en wiens zeggen met dat van Beka [h] over een koomt / heeft *Willebrordus*, als hy de eerste Bisschop van Utrecht in 't jaar onzes Heere 696 geworden was, ter zelver plaatze daar S. *Thomas* Kerkje te voren gestaan had, een Klooster van Reguliere Kanonnikken met een Kerk ter eere van den H. Bisschop en Belijder S. *Martinus* getimmert. Ook heeft hy bevolen dat aldaar ten eeuwigen dage des Bisschops Zetel zoude zijn; en datze de Hoofdkerk van 't Bisdom zoude blijven: en dat, om dat hy zelf deze Kerk in zijn Stift met eigen handen had gewijdt en geheiligt. Hy heeft 'er ook veertig Kanonnikken ingestelt, die zich by dag en by nacht zouden bekommeren, met den lof des Heere te zingen. i — S. Maarten Kerk.

Verscheide Schryvers beweeren dat de Kerk van S. Salvator ook te Utrecht door S. Willebrordus is gebouwt en ingewijdt. Dit word niet uytdrukkelijke woorden verzekert door Antonius Matthæus: door welk gevoelen wy ons ook verklaart hebben in onze k Voor-berichten op Batavia Sacra. — S. Salvators Kerk.

g Pag. 2. h pag. 9.
i Lib. I. Fundat. Eccles. p. 53.
k Voorberichten §. 13.

Of S. Maartens Kerk ouder is als die van S. Salvator.

Ja het ontbreekt aan geen deftige Schrijvers/ dewelke beweeren dat deze Salvators Kerk gebouwt zoude zijn voor die van S. Maarten. Dit trachten zy te bewijzen uyt een Brief van S. Bonifacius aan den Paus Stephanus, zijnde de seven-en-negentste onder zijne gedrukte Brieven; denwelken wy ter gemelde plaatze ook by gebragt hebben. Waar by zy ook doen gelden dat volgens een ouden Brief/ die by Beka [l] gevonden word/ S. Salvators Kerk Oud-munster/ en S. Maartens Kerk Nieuw-munster plagt genoemt te worden.

En hun besluyt zoude vast gaan/ indien de druk van gemelden Brief/ zoo als die door Miræus, Serrarius, Bosschartes en eenige anderen uytgegeven is/ voor wettig moest aangenomen worden: want daar staat te lezen dat Willebrordus den Bisschoppelijken Stoel en Kerk ter eere van den Zaligmaker (*Salvator*) opgerecht heeft in een plaatze en Kasteel 't welke Utrecht word genoemt. Doch hier tegen strijden de drukken/ dewelke door Johan Gerbrandse, Johan Beka, Cæsar Baronius en Johan [m] Mabillon opgegeven worden. Ja de laatste druk zoude ook getrokken zijn uyt een Vatikaansch hand-schrift.

[l] By S. Maartens Altaar in Nieuw-munster te Utrecht. [m] In de Act. S. S. Ord. Bened. t. 3. p. 602. Doch, hoewel dat S. Maartens naam in den gemelden brief van *Bonifacius* by hem uytgedrukt staat; zegt hy evenwel dat *de Bisschoppelijke Kerk te Utrecht niet aan S.* Maarten, *gelijk tegenwoordig, maar aan S.* Salvator, *toegewijdt is geweest: het welke*, zoo als hy zegt, *ook bevestigt word door het leven van S.* Ludgerus. Deze zwarigheit tracht hy op het volgende zijdje aldus op te lossen; *dat de gemelde Kerk in 't eerste misschien is ingewijdt ter eere van S.* Salvator *en van S.* Maarten.

dezel-

Deze zaak word ook bevestigt door vier Latijnsche verzen / dewelke by Buchelius o vermeldt worden; en voor dezen omtrent den uytgang der kerke by den Toren plagten te hangen. Deze verzen zeggen dat 'er van ouds een Kerk van S. Thomas op de Burgt Utrecht heeft gestaan / dewelke door de Vriezen is afgebroken : maar dat Klemens, de eerste Bisschop aldaar / dezelve op nieuw heeft opgebouwt ter eere van S. Maarten.

Daarby, zegt dezelve Buchelius, houden onze jaar-boeken *Bonifacius* voor den Stichter van S. *Salvators* Kapittel; en *Willebrordus* voor den Stichter van de kathedrale Kerk, dewelke S. *Maarten* is toegewijdt.

Ondertusschen laat gemelde Schrijver / zo wel als Beka, deze zaak onbeslist.

En dat de Kerk en het Kapittel van S. Salvator Oud-munster / en die van S. Maarten Nieuw-munster genoemt is geweest / is hier uyt gesproten, zegt *Ant.* p *Matthæus*, dat S. *Salvators* Kerk is toegewijdt aan *Christus* en aan de allerheiligste Maagd, dewelke grooter zijn als S. *Maarten*... Of hier uyt dat S. *Maartens* Kerk meermaals verandert en vernieuwt is geweest; als onder *Baldricus*, onder *Adelboldus*, *Hendrik van Vianden* ... maar dat S. *Salvators* Kerk, gelijk *Beka* in het leven van *Winfridus* beweert, altijd dezelfde gedaante heeft gehouden; en heel en ongeschonden is gebleven.

Het gaat ondertusschen vast dat S. Willebrordus de eerste kerk heeft gebouwt / en ter eere van den zelven Martinus Bisschop van

o *In Bekam p.* 17.
p *Fundat. Eccles. l.* 1. *p.* 53.

Tours heeft ingewijdt: zoo als hy ook te Emmerik een Kerk ter eere van den zelven Martinus heeft gesticht. Waar in hy deze voorbediding volgens Jacobus de la q Torre beoogde / dat de barsse Volkeren door het voorbeeld van een Krijgsman, in welke gedaante S. *Maarten* doorgaans uyt geschildert word, mogten opgewekt worden om het Geloof te omhelzen; en om in het zelve, naar des zelfs voorbeeld, standvastig te volharden.

Hier om is het Hoofd-altaar in dezelve Kerke ook ter eere van S. Maarten ingewijdt: alwaar de Roomsche Koning Willem, gelijk Henricus r Thabor verhaalt en zoo als toen gebruykelijk was / zijne Wapenen heeft aangeschoten om tegen den Vyand op te trekken. Deze Kerk is Munster genoemt om dat 'er een klooster (Monasterium) was aangebouwt. Zy wierd ook Dom genoemt / 't welke een verkorting is van * Domus en † Dominicum; om te beduiden dat ze het Huys of de Kerk des Heeren was. Zy wierd door de wandeling ook de Hoofd-kerk en de Kerk van Utrecht genoemt. 't Welke voornamentlijk stand heeft gegreepen na dat de Bisschoppen van Utrecht hunnen Stoel aldaar gevestigt hebben: te meer om dat ze door den Bisschop Adelboldus in 't jaar 1015. heerlijker vernieuwt / en in 't jaar 1224. door den Bisschop Henricus van Viande tot de gestalte/ die zy nu heeft/ gebragt; en daar by noch door dien schoonen en hogen Toren / die 'er in 't jaar 1321. aan gebouwt is / verheerlijkt zijn-

* Huys
† s' Heeren huys.

q Iac. de la Torre in Relat. Romana.
r Henr. Thabor in Chron. l. 8 c. 14.

de

de/ den glans van S. Salvators Kerke allengskens door haaren luyster heeft doof geschoenen.

Deze Toren / dewelke in 't jaar 1321. begonnen was/ is voltooit en ten einde gebragt in 't jaar 1382. zoo als uyt de volgende veersjes blijkt; dewelke noch tegenwoordig in de Wester-zijde van den Toren gesneeden staan:

DOEN MEN SCHREEF M CC KK EN
 EEN
LEY.D' MEN VAN MY DEN EER-
 STEN STEEN.
DAER NA M CCC EN TWEE EN
 TACHTIG
WAS IK VOLMAECKT, ZOO MEN
 ZIET WAERACHTIG.

Dan staan 'er ook deze Latijnsche veersjes te leezen:

M CCC. K. BIS. SEMEL. I.
FESTO PAULIQ. IOANNIS
TURRIS ADAPTATUR QUA
TRAIECTUM DEAURATUR.

De eerste steen, zoo als in het jaargety-boek der Utrechtsche Kerke te leezen staat / wierd op den Feest-dag van de Apostelen *Joannes* en *Paulus* geleit door de Eerwaardige Mannen en Heeren *Jacobus van Outshoorne* Deken, en *Gysbertus van Everdinge*, oudsten Kanonnik, ten overstaan van verscheide andere Kanonnikken, Vikarissen, Koor-gezellen, enz. Meester Jan, in Henegouwen geboren, was de eerste aanvanger van het Werk.

In de laatste tijden heeft deze kerk een nieuwen luyster gekreegen; wanneer zy door Paulus IV, gelijk als we beneden zullen verhaalen, van een kathedrale tot een Metropolitaansche kerk is verheven. Hoe dat deze aanzienlijke kerk op verscheide tijden vertimmert en verbetert is, hebben wy in de Beschrijvinge der Utrechtsche Kerk-voogden vermeldt.

Van

Van het oprechten der nieuwe

BISDOMMEN

IN DE

NEDERLANDEN.

HET Bisdom van Utrecht / 't welke onder S. Willebrordus tot een Aarts-bisdom verheven was / en naderhand die waardigheit had moeten missen / is wederom ten top van haare voorige waardigheit opgeklommen ter gelegendheit van de nieuwe Sekten / die zich wijd en zijd door Nederland begonden te verspreiden. Want als Keizer Karel, na dat hy verscheide middelen aan gewendt/ en veelerhande Plakkaaten uyt gegeeven had om de gemelde Sekten te beteugelen/ gewaar was geworden hoe ingenomen dat de Nederlanders waren tegen de Ketter-meesters / de welke in alle Provincien aangestelt waren; is hy te raade geworden eenige nieuwe Bisdommen in de Nederlanden op te rechten. Waar in hy geen ander inzicht had als het Katolyk Geloof en de zaligheit der zielen, door dit middel te beveiligen: des te meer / om dat vier of vijf Bisdommen niet genoegzaam scheenen om zoo een gewigtig inzigt in alle die groote en wijd verspreide Provincien uyt te voeren. (6)

De Stoel van Utrecht, de welke door S. Willebrordus een Aartsbisschoppelijke Kerk gemaakt zijnde, die waardigheit naderhand verloren had, is ter gelegendheit van de Geloofs-beroerten weder in haare eerste waardigheit herstelt.

Terwijle de Keizer zijne gedagten hier over liet gaan / zijn 'er eenige mannen / om de gelegendheit der zaaken op te neemen / heimelijk

uytge-

uytgezonden; dewelke Nederland dan in zekere Stiften zouden verdeelen / eenige Steden daar toe zouden uytkiezen / en aan ieder bequaame inkomsten zouden toeleggen.

Als Keizer Karel ontusschen de heerschappy aan zijnen Zoon Filips had overgedragen; heeft deze dat ontwerp, met de Pausselijke goedkeuringe, uytgevoert.

Maar als Keizer Karel ondertusschen / te weeten in 't jaar 1555 / om met meerder veiligheit op zich zelven en op Godt te komen denken / de heerschappy aan zijnen Zoon Filips had over gedragen / en uyt de Nederlanden naar Spanje was vertrokken; heeft Koning Filips alles in 't werk gestelt / om zoo een heilzaam voorneemen uyt te voeren. Als de mannen dan / dewelke ten onderzoek uytgezonden waren / hunne zaaken in de Provincien verrigt hadden en t' huys waren gekomen; is Franciscus Sonnius, Leeraar in de Godkunde en Domheer te Utrecht / voor Gezant afgevaardigt naar Paulus IV: en is hem een nauwkeurige schets van de grootte / de uytgestrektheit / en de inkomsten van iedere Provincie mede gegeven.

Na dat de Paus de Smeek-schriften en Brieven aan de Kardinalen ter hand had gestelt / en hun bevolen had de redenen en tegen-redenen te overweegen; en dat het voorneemen van Koning Filippus, raakende het oprechten der nieuwe Bisdommen / goed gekeurt was: heeft hy de Kerken van Kamerijk, van Utrecht, van Atrecht en van Doornik, altemaal oude en in Nederland gelege Kerken / van de Uytlandsche Provincien / als Rheims / Keulen / enz. afgescheurt. Daar op heeft hy veertien aanzienlijke Steden / te weeten Mechelen / Antwerpen / Haarlem / Deventer / Leeuwaarden / Groningen / Middelburg / 's Hertogenbosch / Roermonde / Namen / S. Omer / Yperen / Gent en Brugge / dewelke hy daar toe uytgekozen had /

Aldus zijn 'er 14 Steden van haare oude Bisdommen afgezondert, en tot Bis-

had / van haare oude Bisdommen / te weeten die van Kamerijk, Utrecht, Luyk, Terwane, en Doornik, afgescheurt / tot Bisschoppelijke Steden aangestelt / en in 't toekomende van de voogdy dezer vreemde Bisschoppen ontslagen. Daar by heeft hy drie Metropolitaansche ofte Aarts-bisschoppelijke Steden aangestelt: namentlijk die van Kamerijk en van Utrecht, dewelke al van ouds Bisschoppelijke Stoelen geweest waren: en die van Mechelen, zijnde een nieuw Bisdom: het welke hy daar-en-boven tot het Primaatschap heeft verheven. Onder dit Aarts-bisdom van Mechelen heeft hy begeert dat ses Katedraale Kerken of Bisschoppelijke Steden zouden staan; die van Antwerpen, van Gent, van Brugge, van Yperen, van 's Hartogenbosch, en van Roermonde. Onder het Aarts-bisdom van Kamerijk zouden vier Onder-bisdommen staan: te weeten / die van Atrecht, en van Doornik, van de oude; en die van S. Omer en van Namen, van de nieuwe Bisdommen. schoppelijke Steden aangestelt. Daar by heeft de Paus drie Aarts-bisdommen opgerecht.

Doch aan het Aarts-bisdom van Utrecht zijn vijf onderhoorige Bisdommen toegewezen: te weeten / die van Haarlem, van Middelburg, van Deventer, van Leeuwaarden en van Groningen. Dit alles blijkt duidelijker uyt de Bulle zelfs van Paus Paulus IV, dewelke in 't jaar 1559. is uytgekomen. Deze Bul / dewelke door Havensius verminkt / door Miræus met verscheide fouten / en door Simon van Leeuwen in de Nederduitsche taal is uytgegeven / hebben wy in de oorspronkelijke of Latijnsche taal en onverminkt getrokken uyt de Papieren der Utrechtsche Domkerke: en hebben goed gevonden dezelve alhier / op nieuws na gezien en verbeterd zijnde / te laaten volgen. Het Aarts-bisdom van Utrecht is over vijf Onder-bisdommen gestelt.

Paulus

PAulus Bisschop, Dienaar der Dienaaren Gods, ter eeuwige gedagtenisse: dewijl wy door de beschikking van den genen, dewelke het gebied over alle menschen voert en wien alles onderdaanig is, over alle de Kerken der Wereld, hoewel zonder onze verdiensten, zijn aangestelt; zoo laaten wy de oogen onzer zielen in ' rond gaan over den Akker des Heere, om op de wijze van een zeer waakzaamen Harder toe te zien wat dat 'er met den staat en den luister van alle Landschappen en Plaatzen, en met de zaligheit van de zielen der Ingezetenen, best over-een-komt: en wat dat 'er dienaangaande behoort geschikt te worden; voornamentlijk by dezen tijd, nu de Vyand van 't menschelijk geslagt het verderf der zielen en de verdeeling van 't Katolijk Geloof met alle magt behartigt.

En steunende op de Goddelijke hulp achten wy het oorbaar, ja ook nootzakelijk, op den water-rijken Akker der strijdende Kerke, eenige nieuwe Aarts-bisschoppelijke en Bisschoppelijke Stoelen en Kerken te planten: op dat door deze nieuwe plantagien de godvruchtigheit des Volks vermeerdere, de Goddelijke dienst beter opluyke, en de zaligheit der zielen bevordert werde: en op dat de aanzienlijke plaatzen, namentlijk de gene welkers Ingezetenen door den Goddelijken zegen vermenigvuldigt zijn, met noch waardiger tytels en met behoorlijke gunsten verheerlijkt werden: ten einde dat de Volkeren, door de vermenigvuldiging van de nieuwe Bisschoppelijke Stoelen en door de hulp, de bestiering, en de onderrechting der eerwaardige Kerk-prelaaten ondersteunt zijnde, met de voortzettinge van het Apostolisch gezag en met de vermeerderinge van het Katolijk Geloof, geduurigen voortgang in den Heere mogen doen: en op dat ze den voorspoed, denwelken zy in het tijdelijke genieten, niet en missen in het geestelijke. En dit des te meer, om dat de godvruchtigheit der Katolijke Koningen en Vorsten zulks op ons verzoekt.

Zoo hebben wy dan onze gedagten gekeert tot dat gedeelte van Neder-duytsland, het welke door regt van erffenisse onderworpen is aan het gebied van onzen allerliefsten zoon in Christus, Philips den Katolijken (7) Koning van Spanje: weetende dat aldaar een

groote

groote oegst maar weinige Werk-lieden zijn : en dat uyt dezen hoofde ; om dat het gemelde Landschap, 't welke van ouds, en ten tijde als des zelfs Katedraale Kerken opgerecht wierden, maar hier en daar en van weinige Ingezetenen bewoont wierd, tegenwoordig door zoo veele en groote Naatsien en Volkeren word bewoont ; dat naar het getal van zoo veele zeer vermaarde Steden, daar het Land over al vol van is, en naar de menigte der Burgten en Dorpen, aldaar zeer weinige Bisschoppelijke Kerken gevonden worden : waar door het dan geschiedt dat zoo weinige Bisschoppen zoo een groote menigte van zielen met de behoorlijke oplettendheit niet konnen bestieren.

Het welke voor sommigen van henlieden ook des te moejelijker is, om dat de Ingezetenen van hun Bisdom in spraak en in manieren verschillen ; en om dat sommigen dusdaanige voorrechten hebben, dat ze voor den Bisschoppelijken Stoel niet mogen gedagvaart worden : zoo dat ze in de leere des Geloofs en in de regelen der Godvruchtigheit niet gemakkelijk onderwezen ; en indien ze iets misdreven hebben, niet ligtelijk door hunne Bisschoppen gestraft konnen worden. Doch om de Bisschoppen zelf te bezoeken, te vermaanen, en in hunnen pligt te houden, is 'er in dat gansche zoo vermaarde en zoo wijd en zijd uytgestrekte Landschap niet eene Aarts-bisschoppelijke Kerk te vinden : maar de Aarts-bisschoppelijke Kerken, daar zy onder staan, zijn buiten het gebied van Koning Philippus gelegen : en de Aarts-bisschoppen der zelven zijn al langen tijd herwaarts, om veele en menigerhande beletzelen, van geen gebruyk voor hunne Onderhoorige Bisschoppen geweest.

By al die groote ongelegendheden is noch deze vervoegt, dat, vermits het voornoemde Landschap byna in 't rond omcingelt en bezet is van Kettersche en van de Kerk afgescheurde Volkeren ; het Katolijk Geloof en de zaligheit der zielen aldaar, om de geduurige listen, laagen, en schalkheden der Ketteren, en om hunne vergiftigde leeringen, voor het allergrootste gevaar zijn bloot gestelt.

Door

Door deze en meer andere oorzaaken, dewelke ons gemoed overgehaalt hebben, bewogen; en daar by genegen zijnde om het verzoek van Koning Filips, dewelke volgens zijne godvruchtigheit en zucht voor het Katolijk Geloof dikwils en met grooten nadruk over deze zaak, zoo door brieven als door Boden, met ons heeft gehandelt, intewilligen, en des zelfs begeerte te voldoen: na dat wy het alvorens, gelijk de gewigtigheit der zaake vereischte, met onze eerwaardige Broederen, de Kardinaalen des Heiligen Roomschen Stoels, rypelijk overwogen hadden; hebben wy geoordeelt dat voor het oprechte Geloof 't welk in die oorden zulk een gevaar loopt, en voor de zaligheit der zielen, dit het allerbequaamste hulpmiddel zoude wezen; indien wy de Bisdommen der oude Kerken in dat Land gelegen, op dat ze te gemakkelijker te bestieren zouden zijn, verdeelden; en nieuwe Bisschoppelijke Kerken gingen oprechten; om 'er zodaanige Bisschoppen over te stellen, dewelke de hun toebetrouwde Schaapen zoo wel door hun voorbeeld als door hunne woorden mogen stichten: en dewelke door een goed getal van vroome en geleerde mannen ondersteund, en door den dienst van bequaame Bedienaaren geholpen zijnde, dezelve Schaapen tegen de listen en lagen der woedende Wolven mogen beschermen en bewaaren: en vorders, indien 'er eenige Aarts-bisschoppelijke Kerken op bequaame plaatzen van dat Landschap op gerecht wierden, daar de Ingezetenen ligtelijk naar toe konnen reizen: en welker toekomende Aarts-bisschoppen hunne onderhoorige Bisschoppen in den band zouden konnen houden.

Zoo is het dan dat wy uyt onze zekere kennisse, met den raad van onze gemelde Broederen, en volheit der Apostolissche magt, tot eer van den Almogenden Godt en tot voordeel van zijne heilige Kerke, de Kerken, de Bisschoppelijke Steden en de Bisdommen van *Kamerijk*, van *Utrecht*, van *Atrecht*, en van *Doornik*, aan de Provincien van *Rheims* en van *Keulen*, onder dewelke zy als onder haare Aarts-bisdommen gestaan hebben voor eeuwigen tijd door den inhoud dezes onttrekken: en dat wy insgelijks de volgende zeer vermaarde Steden, onder het Bisdom van *Kamerijk*, van *Utrecht*, van *Luyk*, van *Terroane*, en van *Door-*

Doornik behoorende, te weeten *Mechelen*, *Antwerpen*, *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwaarden*, *Groningen*, *Middelburg*, *s' Hartogenbosch*, *Roermonde*, *Namen*, *S. Omer*, *Iperen*, *Gent*, en *Brugge*, ieder van haar Bisdom en Provincie afzonderen.

Daar-en-boven hebben wy van de Kerke van *Kamerijk* (dewelke wy van de magt en van al het rechtsgebied des Aarts-bisschops van Rheims, onder wiens Aarts-bisdom zy gestaan heeft, ontslagen hebben) dat gedeelte van haar Bisdom van Kamerijk afgetrokken, 't welke in het Hartogdom van Braband en in het Graafschap van Vlaanderen gelegen is: van de Kerk en het Bisdom van *Luyk*, dat gedeelte van 't zelve Luyksche Bisdom, 't welke in de Graafschappen van Naamen en Hoorn, en in de Hartogdommen van Braband en Gelderland, onder het gebied van Koning Philippus, is gelegen: en van de Kerk en het Bisdom van *Doornik*, dat gedeelte van 't zelve Doornikfche Bisdom, 't welke zich van het Dorp Roesbeke en van het Stedeke Audenaarden tot de Zee toe strekt, het gemelde Dorp en Stedeke daar in begreepen. Van de Kerk en het Bisdom van *Utrecht* hebben wy dat gedeelte van 't zelve Utrechtsche Bisdom afgetrokken, 't welk gelegen is in het Graafschap van Vlaanderen; en daar by de Eilanden van Zeeland; en gansch Waterland; en dat gedeelte van 't zoo genoemde vaste Land van Holland, 't welke zich tot de Stad Leiden toe; Leiden daar onder niet begreepen, en tot de Stadt Amsterdam toe, Amsterdam daar onder begreegen, uytstrekt: en dan noch de Eilanden Vlieland, Tessel en Wieringen; en gansch Over-yssel, en Groningen, en Vriesland, met een groot gedeelte van 't Hartogdom van Gelderland, 't welke Neder-Gelderland genoemt word, tot de Stedekens Harderwijk en s' Herenberge toe, dezelve daar onder begreepen: en daar-en-boven de plaatzen die zy over de Revier de Waal heeft leggen, en die tot het Hartogdom Gelderland behooren; en voorts het groote Water van Dordrecht, naar Braband toe gelegen.

Dan van onze lieve Zoonen het Kapittel der Utrechtsche Kerke, of van de Tafel des Kapittels, hebben wy afgezondert al het rechts-gebied, en alle de Bisschoppelijke Rechten, dewelke het zelve Kapittel heeft in

West-Vriesland: van de Kerken en Bisdommen van Osnabrugge, van Munster, van Keulen en van Paterborn, en dan noch van de Provincie van Keulen, hebben wy afgetrokken die gedeelten der Bisdommen van Osnabrugge, van Munster, van Keulen en van Paderborn, dewelke binnen het gebied van Koning Philippus zijn gelegen, met alle hunne grens-plaatzen, Rechts-bannen, Klerezyen, Volkeren, Persoonen, Kloosteren, Kerken, godvruchtige Plaatzen, kerkelijke Ampten, met of zonder zorge der zielen, 't zy dat deze Ampten tot de wereldsche of tot de kloosterlijke Geestelijkheit, van wat Order dat ze zy, mogen behooren. Dan van de Kerke van Terroanen, dewelke nu door de dood van François de Krequy, haaren Bisschop zaliger gedagtenisse, en omtrent over seven jaaren overleden, den troost van een Harder moet missen, zonderen wy dat gedeelte van 't zelve Terroaansche Bisdom af, 't welke in de Graafschappen van Artois en van Vlaanderen, onder het gebied van gemelden Koning Philippus is gelegen; met alle de Landpaalen, al het rechts-gebied, de Kasteelen, Dorpen, Plaatzen, en met alle de Geestelijkheit, al het Volk, de Persoonen, Kloosters, Kerken, godvruchtige Plaatzen, kerkelijke Ampten, zonder of met zorge der zielen; 't zy dat ze de wereldlijke of kloosterlijke Geestelijkheit, van wat Order dat het zy, toekoomen, tot het gemelde gedeelte behoorende. Waar by wy de vruchten, jaar-gelden, inkomsten, tienden, rechten en voordeelen, dewelke door den Bisschop van Terroane, en ook de rechten dewelke door den Aarts-bisschop van Rheims in het voorgemelde gedeelte van het Terroaansche Bisdom, en in de Paalen, in den Rechtsban, in de Kasteelen, Dorpen en Plaatzen van 't zelve, 't zy uyt hoofde van bezoekinge, of om eenig ander voorrecht ofte oorzaak, doorgaans getrokken zijn geweest, van de Tafel des Aarts-bisschops van Rheims, en van de Tafel des Bisschops van Terroane, door Pausselijk gezag en door den inhoud dezes, voor altijd astrekken, afzonderen en afscheiden: zoo als wy het zelve gedeelte ook ontslaan en ontheffen van alle rechts-gebied en magt der Aarts-bisschoppen van Rheims en Keulen; en der Bisschoppen van Kamerijk, van Doornik, van Luyk, van Terroane, van Utrecht, van Osnabrugge,

van

van Munster en van Paderborn : en vorders ook van de magt onzer beminde Zoonen, de Kapittelen van Rheims, van Keulen, van Kamerijk, van Utrecht, van Luyk, van Terroane, van Doornik, van Osnabrugge, van Munster en van Paderborn: het zelve noch ontstaande van het betaalen der Tienden, en van allerhande andere rechten, dewelke aan dezelve Aartsbisschoppen, Bisschoppen en Kapittelen, en vorders aan de andere Geestelijkheden en Persoonen voornoemt, uyt hoofde van eenige Bisschoppelijke of Aarts-bisschoppelijke magt, onderwerpinge ofte wet zoude toekoomen. Zodaanig dat de Bisschop van Terroane voortaan over het gedeelte dat van zijn Bisdom afgenomen *is*, en over des zelfs Rechts-ban, Burgten, Dorpen, Plaatzen, Geestelijkheit, Volk, Persoonen, Kloosters, Kerken, godvruchtige Plaatzen en kerkelijke Ampten geen rechts-gebied zal mogen oeffenen: en de kerk-ampten onder deze afzonderinge en afdeelinge gelegen, hoedaanig en hoe veel in 't getal dezelven mogen zijn, en dewelke voor dezen 't zijner begeevinge gestaan hebben, niet zal mogen begeeven: nochte de vruchten, jaargelden, inkomsten, rechten, vervallen en voordeelen, dewelke hy in het gedeelte dat van zijn Bisdom afgezondert is, en in de voornoemde Landpaalen, Rechts-bannen, Dorpen en Plaatzen, 't zy by wijze van onderstand, 't zy by eenige andere gelegendheit, of uyt wat hoofde dat het zy, gewoon was *te trekken*, meer zal mogen genieten: en dat de Bisschop van Terroane en de Aarts-bisschop van Rheims voornoemd in het gedeelte dat van hunne Bisdommen afgezondert is, en in de gemelde Landpaalen, Rechtsbannen, Burgten, Dorpen, en Plaatzen, zich geenzins zullen mogen bemoejen met die zaaken, dewelke hun ter oorzaak van het bezoeken der gemelde Plaatzen, of uyt hoofde van hun Bisdoms of Aarts-bisdoms ampt, plagten toe te koomen.

En met gelijke wetenschap, raadpleginge, volheit der Apostolissche magt, en met het zelfde gezag en inhoud als boven, stellen wy de Kerk van *Kamerijk*, de *Kollegiaale Kerk van S. Rombout te Mechelen*, en de *Kerk van Utrecht* tot Metropolitaansche Kerken aan: *de* Bisschoppelijke Stoelen van *Kamerijk* en van *Utrecht* *rechten* wy op tot tot Aarts-bisschoppelijke Stoelen:

en de gemelde twee Kerken, met S. Rombouts Kerke te Mechelen, verklaaren wy tot Zetels der Metropolitanen of Aarts-bisschoppen, en tot hoofden der Provincien.

Van deze Aarts-bisschoppen, dewelke noch benoemt zullen worden, zal die van KAMERYK voor zijn Aarts-bisdom hebben 28 Steden, met de Burgten, Dorpen en Kloosteren, tusschen de Steden gelegen; ter lengte van 72 duizend, en ter breedte van festig duizend Italiaansche schreeden, dewelke door onzen Nuncius, dien wy in 't kort derwaart zullen zenden, zullen afgepaalt worden.

Die van UTRECHT zal voor zijn Aarts-bisdom hebben de Landen van Utrecht, het grootste gedeelte van Holland, een groot deel van Gelderland; met de heerlijkheden van Kuylenburg, van Vianen, van Ameiden, van Ysselstein; in alles 30 Steden, behalven de Dorpen: ter lengte van 90 duizend en ter breedte van 40 duizend schreeden; dewelke even eens, als gezegt is, zullen afgepaalt worden.

Aan gemelde twee Aarts bisschoppen, en ook aan den derden, te weeten, die van Mechelen, dewelke noch benoemt moeten worden, verleenen wy het recht en de magt om het *Pallium* en het Kruys, gelijk de manier is, te draagen, en om alle andere pronk-gewaaden, eer-tekenen, cieraaden, voorrechten en voordeelen van Aarts-bisschoppelijke Stoelen en Kerken te gebruyken.

Dan de volgende Steden, *Mechelen*, *Antwerpen*, *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwaarden*, *Groningen*, *'s Hartogenbosch*, *Roermonde*, *Namen*, *S. Omer*, *Yperen*, *Gent*, *Middelburg* en *Brugge*, dewelke te voren gemeene Steden waren, maaken wy tot Bisschoppelijke Steden: en in dezelve, aldus tot Hoofd-steden opgerecht, stellen wy met de zelfde wetenschap, raadpleeginge, magt, gezag en inhoud als boven, de volgende Kerken, te weeten die van S. *Albanus* te Namen, die van S. *Omer* in de Stad S. Omer, die van O. L. *Vrouw* te Antwerpen, die van S. *Jan* te Gent, die van S. *Donatiaan* te Brugge, die van S. *Lebuyn* te Deventer, die van S. *Jan* Evangelist te 's Hartogenbosch, die van den H. *Geest* te Roermonde, de Kollegiale Kerken van S. *Bavo* te Haarlem, van S. *Vitus* te Leeuwaar-

waarden, van S. *Maarten* te Groningen, de Parochikerk van O. L. Vrouw, dewelke ook de Kerk der Premonstreits-heeren is, te Middelburg, de Parochikerk van S. *Maartens*-klooster, dewelke de Reguliere Kanonnikken toebehoort, te Yperen; wy stellen, zeg ik, de gemelde Kerken, onder de aanroepinge derzelve Heiligen, tot Kathedraale Kerken aan voor de Bisschoppen dewelke aan ieder der zelve Kerken gegeven zullen worden; en dewelke de zelven, ieder de zijne, zullen regeeren, haare gebouwen zullen zien te vermeerderen, de gedaante van Katedrale Kerken aan de zelven zullen maaken te geeven: en voorders het Bisschoppelijke rechts-gebied, en al het andere en ieder in 't byzonder 't welk tot het Bisschoppelijk Rechts-gebied, Ampt, en Order behoort, in de Hoofd-steden, Steden, Paalen, Rechtsbannen, Eilanden, Grenzen, en Plaatzen der afgedeelde Bisdommen als dezelve bepaalt zullen wezen, ieder in de zijne, zullen beoeffenen. Waar by wy in de dus opgerechte Metropolitaansche Kerken de Aarts-bisschoppelijke, en in de Katedraale de Bisschoppelijke Waardigheden, met de Aarts-bisschoppelijke en Bisschoppelijke Stoelen en Tafelen, en met de vordere wapenen, tafelen, kisten, zegelen, pronk- en eer-tekenen en met de voorrechten der Kapittelen, dewelke de andere Metropolitaansche of Katedrale Kerken van rechts-wege of uyt kragt der gewoonte gebruiken, of na dezen zullen gebruyken, oprechten en aanstellen.

Waar op wy dan aan gemelde Kerken, aldus tot Katedraale Kerken opgerecht, en aan dezelve Hoofdsteden, de volgende Plaatzen ten eeuwigen dage voor hunne onderhoorige Bisdommen toeleggen en aanwijzen.

Aan de KERKE VAN NAMEN het Graafschap van Namen, en een gedeelte van Walsch braband; ter lengte van 40 duyzend en ter breedte van 30 duizend Italiaansche schreden.

Aan die van S. OMER het gebied van tien Steden; ter lengte van 43 duizend ter breedte van 39 duizend diergelijke schreden.

Aan die van MECHELEN het gebied van seventien Steden, met de Dorpen tusschen dezelven gele-

gen ; ter lengte van 69 duizend ; en ter breedte van 30 duizend diergelijke schreeden.

Aan die van ANTWERPEN het gebied van seven Steden , met de Dorpen tusschen beiden leggende ; ter lengte van 56 duizend ; en ter breedte van 30 duizend zodaanige schreden.

Aan die van GENT het gebied van vier Steden, met de tusschen-leggende Dorpen; ter lengte van 46 duizend, en ter breedte van 24 duizend dusdaanige schreeden.

Aan die van BRUGGE het gebied van negen Steden , met de tusschen beiden leggende Dorpen ; ter lengte van 54 duizend , en ter breedte van 25 duizend zulke schreden.

Aan die van YPEREN het gebied van tien Steden , met de Dorpen tusschen beiden leggende ; ter lengte van 42 duizend en ter breedte van 30 duizend diergelijke schreden.

Aan die van s' HERTOGENBOSCH het gebied van tien Steden , met de tusschen-leggende Dorpen ; ter lengte van 60 duizend en ter breedte van dartig duizend zodaanige schreden.

Aan die van ROERMONDE een gebied van tien Steden , met de Dorpen tusschen beiden leggende , ter lengte van 50 duizend en ter breedte van dartig duizend diergelijke schreden ; het Graafschap van Hoorn daar onder begrepen.

Aan die van HAARLEM een gebied van twaalf Steden , met de tusschen beiden leggende Dorpen ; ter lengte van 90 (anders 60 duizend) en ter breedte van 30 duizend zodaanige schreden.

Aan die van DEVENTER een gebied van 25 Steden behalven de tusschenleggende Dorpen ; ter lengte van 62 duizend en ter breedte van 46 duizend diergelijke schreden.

Aan die van LEUWAARDEN het gebied van 10 Steden , behalven de tusschen beiden leggende Dorpen ; ter lengte van 72 duizend , ter breedte van 40 duizend zodaanige schreden.

Aan die van GRONINGEN het gebied van Groningerland en van 't Landschap Drent ; en daar by van de Eilanden Rottingen en Borchum.

Aan die van MIDDELBURG het gebied van 10 Steden , behalven de tusschen-leggende Dorpen ; ter

lengte

lengte van 36 duizend ter breedte van 30 duizend dier gelijke schreden.

Welke Plaatzen, gelijk gezegt is, aan ieder der gezeide Bisschoppen voor zijn Bisdom aangewezen worden. De kerkelijke Persoonen, in die Plaatzen woonende, worden voor de Geestelijkheit en de Leeken voor de Volkeren der zelve Plaatzen genomen.

En met dezelve kennisse, raadpleeginge, volheit van magt, Apostolisch gezag en inhoud als boven, stellen wy de Kerken en Steden van *Atrecht*, van *Doornik*, van *S. Omer*, en van *Namen* onder het Bisdom van *Kameryk*: die van *Antwerpen*, van *Gent*, van *Brugge*, van *Yperen*, van *'s Hartogenbosch* en van *Roermonde*, onder het Bisdom van *Mechelen*: die van *Haarlem*, van *Deventer*, van *Leeuwaarden*, van *Groningen*, en van *Middelburg* onder het Bisdom van *Utrecht*: willende dat die Bisdommen de Hoofd-provincien van gemelde Kerken zullen zijn: en dat gemelde Kerken, aldus tot Bisschoppelijke Kerken opgerecht, voor onderhoorige Kerken, (* en de genen die by tijd en wijlen Bisschoppen over deze Kerken zullen aangestelt worden voor onderhoorige Bisschoppen der genen) dewelke dan de Aarts-bisschoppen van Cameryk, van Mechelen en van Utrecht zijn, zullen gehouden worden. Welke onderhoorige Bisschoppen onder de voornoemde Aarts-bisschoppen, als onder hunne Metropolitaanen en als Ledemaaten onder hun Hoofd, zullen staan: Op welke bovengemelde wijze wy de Geestelijkheden en alle de Volkeren der Provincien van Cameryk, van Mechelen en van Utrecht als Provinciale Geestelijkheden en Volkeren onder de gemelde Provincien, ieder onder de zijne, stellen: zoo dat de zaaken van hen allegader, en van ieder in 't byzonder, voor gemelde Aarts-bisschoppen, daar ieder onder staat, achter volgens de kerkelijke Regelen gebragt zullen worden. En wat de Aarts-bisschoppelijke, Metropolitaansche en Provinciale Rechten belangt, zoo is het dat wy de meergemelde Hoofd-steden, Bisdommen, Geestelijkheden en Volkeren aan gemelde Kerk-voogden, die 'er t' zijner tijde zullen wezen, onderwerpen: zoo als wy ordoneeren dat dezelve Steden, Bisdommen, Geestelijkheden

* *Het gene hier tusschen twee haakjes gedrukt staat, is niet in de Bulle* van Miræus.

en Volkeren, in het gene het ordinaris rechts-gebied en de Bisschoppelijke magt aangaat, ook onder hunne Bisschoppen, die 'er in het toekomende zijn zullen, onderworpen zullen wezen.

Daar-en-boven leggen wy den Aarts-bisschoppen van Mechelen een jaarlijksche inkomste toe van 500 goude Dukaaten, Pausselijke munte; en aan ieder tafel der gemelde Bisschoppen een inkomste van 300 diergelijke Dukaaten: te trekken uyt zekere kerkelijke Tienden, Goederen, Vruchten, Inkomsten en Renten, dewelke door gemelden Nuncius in het byzonder aangewezen en verdeelt zullen worden; voor nu als dan, en dan, als ze aangewezen en verdeelt zullen zijn, als nu. En ondertusschen, ter tijd toe dat gemelde aanwijzing en verdeeling gedaan zullen zijn en haare uytwerking zullen hebben, en vorder niet, leggen wy met gelijken raad en gezag als boven aan den Bisschop van Mechelen een inkomste toe van drie duizend diergelijke Dukaaten; en aan iedere der gezeide Bisschoppelijke Tafelen een inkomste van duizend vijf honderd zulke Dukaaten, die hun door Koning Philippus, op de inkomsten en renten dewelken hy uyt het voornoemde Land gewoon is te trekken, aangewezen zullen worden: en dewelke aan den Aarts-bisschop van Mechelen, en aan ieder der voornoemde Bisschoppen, die 'er dan zijn zullen, ter tijd toe dat gemelde aanwijzing en verdeeling gedaan zullen zijn (doch alleenlijk voor dat gedeelte 't welke zijne volkome uytwerking niet zal hebben, en niet vorder,) alle jaaren volkomentlijk, en naar geraade, voor hunne inkomste moeten betaalt worden.

Met dezelve raadpleginge, kennisse, en Pausselijke magt als boven, verleenen en vergunnen wy voor altijd aan gemelden Koning Philippus, en aan des zelfs Nazaaten dewelke by tijd en wijle de wereldsche heerschappy over het voornoemde Land zullen voeren, het recht om bequaame persoonen, dewelke tot Leeraars in de Godheit, of tot Leeraars of Licentiaaten in de Rechten, op die wijze als in vermaarde hooge Schoolen gebruykelijk is, na een nauwkeurige ondervraging gevordert zijn, tot de voorgemelde Kerken van Mechelen, van Antwerpen, van Utrecht, van Atrecht, van Doornik, van Haarlem, van Roermonde

de, van Namen, van Gent, van Brugge, van Deventer, van s' Hartogenbosch, van Leeuwaarden, van Groningen, van Middelburg, niet alleen deze eerste reize, maar ook zoo dikwils als dezelve by tijd en wijle zullen open vallen, aan ons en aan den Roomschen Paus die 'er als dan wezen zal, te benoemen; om vervolgens door ons en door gemelden Paus op zodaanige benoeming tot Aarts-bisschoppen en Bisschoppen over de zelve Kerken bevestigt te worden: en wy verklaaren dat alles nietig en krachteloos zal zijn, het welke iemand, door wat gezag dat het ook waar, weetend of onweetend, hier tegen mogt onderneemen.

En zulks niet tegenstaande alle Pausselijke Ordonantien en Dekreeten, en alle Inzettingen en gewoonten van de voorgemelde of van eenige andere Kerken, mitsgaders van de voornoemde Kloosteren en Orders; al waren dezelve met eede of door Pausselijke bevestiging, of op eenige andere wijze bekrachtigt: niet tegenstaande ook alle voorrechten, vergunningen en Pausselijke Brieven, dewelke aan gemelde Kerken, Kloosteren, Orders, Aarts-bisschoppen, Bisschoppen, Kapittelen, Persoonen, of ook aan eenige anderen, met wat uytdrukkingen en op hoedaanige wijze dat het zy, ook met de intrekkinge van voorgaande intrekkingen, zelfs met noch krachtiger, ja met de allerkrachtigste en ongewoone bewoordingen, of door eenige andere Dekreeten, al waar het uyt eige beweginge, met zekere kennisse en in den Pausselijken Kerkenraad verleent, en op nieuw bekrachtigt en vernieuwt zijn geweest.

Alle welke dingen al waart zake dat dezelve, om wettiglijk ingetrokken te konnen worden, met hun ganschen inhoud byzonderlijk en uytdrukkelijk moesten vermeldt worden, of dat daar toe eenige andere ongewoone form vereischt wierd, (dewijl wy al hun ken inhoud, even als of die van woord tot woord in deze Bulle uytgedrukt en ingelascht waar, voor genoegzaam uytgedrukt en alhier ingelascht houden) alle welke dingen, zeg ik, wy voor deze reize alleen, en zodaanig dat ze anders in haare volle kracht zullen blijven, door deze Bulle byzonderlijk en uytdrukkelijk intrekken: en verklaaren dat dezelve te-

gens het bovenstaande geenzins komen nochte mogen gelden: zoo als wy ook intrekken alles wat 'er noch zijn mogt, dat hier tegen zou konnen strijden.

Het zy dan geenen mensch ter wereld geoorlofd dit blad van onze ontheffingen, afzonderinge, verdeelinge, affcheidinge, verlossinge, oprechtingen, instellingen, vergunningen, toewijzingen, toeleggingen, ordonnancien, onderwerpinge, dekreeten, toevoeginge, aanbehoudinge en intrekkinge te overtreeden, of iets tegen het zelve door een reukelooze vermetendheit te onderneemen. En indien iemand zulks mogt bestaan, die weete dat hy in de ongenade van den Almogenden Godt, en van deszelfs Apostelen de heilige Petrus en Paulus, zal vervallen.

Gegeven te Romen, by St. Pieter, in het jaar van de Menschwordinge des Heere een duizend, vijf honderd negen-en-vijftig, den twaalfden Mey, in het vierde jaar van ons Pausdom.

* Onder de vouw stond geschreven, *Franc. Aragania*: op de vouw was getekent, *Fr. de Lijon*: op de rugge stond, aldus uytgeschreven door *Fr. Aragania*. Onder was geschreven: Het tegenwoordig afschrift is van woord tot woord tegen de oorspronkelijke Pauslelijke woorden, brieven, of Bullen vergeleken, en bevonden in alles met dezelven over een te koomen, door my ondergeschreven Koninklijken Sekretaris, DE LANGHE.

Na dat deze nieuwe Bisdommen in Nederland, gelijk in de bovenstaande Bulle van Paulus IV. uytgedrukt staat, dus opgerecht waren; zijn de de paalen van jeder Bisdom heet daar op afgetekent; zoo als dezelve in een byzondere Bulle van Paus Pius IV. beschreven worden.

* *Deze woorden, dewelke in de Bulle by Miraeus niet en staan, hebben wy uyt een oud handschrift getrokken.*

Wy zullen de Bullen / dewelke de Bisschoppelijke Stoelen onder het Aartsbisdom van Utrecht staande betreffen / op haare plaats en by de beschrijving van elk Bisdom opgeeven; en zullen eerst beginnen met de Bulle / waar in de Stoel van Utrecht door Pius IV / Paulus nazaat / tot een Aartsbisdom met aanvoeginge van deszelfs paalen word aangestelt:

Bulle waar door de Stoel van Utrecht tot een Aartsbisdom word opgerecht.

PIUS Dienaar der Dienaaren Gods ter eeuwiger gedagtenisse der zaake: Volgens het ampt der Pausselijke dienstbaarheit, het welke ons opgelegt is, geeven wy gaarne acht op zodanige zaaken, dewelke konnen dienen om den glans en luyster van alderhande, doch voornamentlijk van onlangs gestichte Metropolitaansche Kerken, en om den welstand en de hulp der genen die daar over gestelt zijn, en der persoonen die Godt aldaar gedurig looven, tot vermeerdering van den Goddelyken dienst, en tot zaligheit van de zielen der geloovigen, heilzaamelijk te verzorgen; en 't geene daar ontrent door onze Voorzaaten met goed overleg beschikt is, dat veranderen wy ook wel naar een rijper overleg: naar dat de gelegentheit van plaats en tijden zulks vereischt, en het voordeel der Kerken zelf ons daar noodigt; óf naar dat wy zulks in den Heere dienstig oordeelen.

PAULUS IV. onze Voorzaat zaliger gedagtenisse, gelijk wy voor hene al verstaan hadden, overwogen hebbende dat het gedeelte van Nederduytsland, 't welke toen al aan onzen beminden zoon Philippus, den Katolijken Koning van Spanjen, volgens het recht van erfenisse onderworpen was, weinige Bisschoppen en geen eenen Aartsbisschop had om het zelve te bestieren; gelijk nochtans de grootte van dat land, de vermaardheit van zeer veele Steden, de menigte van deszelfs wijd-verspreide burgten en dorpen, de menigvuldigheit der zielen, de verscheidentheit der spraake en der zeden, en eindelijk de ellendige gestelteniss der tijden uyt de Ketteren ontstaande, vereischten: om deze en meer andere redenen, hem beweegende; en willende den gevaarlijken toestand des Katolijken

geloofs

geloofs in die gewesten te hulpe koomen, en de godvruchtige begeerte van gemelden Koning Philippus voldoen; na dat hy, gelijk de gewigtigheit der zaake vereischte, met zijne Broederen van welker getal wy toen ook waren, rijpelijk raad had gepleegt; heeft naar hunnen raad, en volgens de volheit der Apostolische magt, de Kerken, Steden en Bisdommen van *Kamerijk*, van *Utrecht*, van *Atregt* en van *Doornik* voor altijd afgezondert van het Aartsbisdom van Rheims, en van eenige andere toen uytgedrukte Provincien, aan dewelken zy toen ter-tijd naar het Metropolitaansche regt onderworpen waren: en heeft ook de Steden *Mechelen*, *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwaarden*, *Groningen*, en *Middelburg*, dewelke te voren tot het Bisdom van Utrecht en tot eenige andere Bisdommen behoort hadden, en daar by noch verscheide andere aanzienlijke en toen uytgedrukte Steden van 't gemelde landschap van hun Bisdom en Provincien, ieder van de zijne, ten eeuwigen dage afgetrokken: en heeft noch daar en boven de Steden *Mechelen*, *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwaarden*, *Groningen*, *Middelburg* en andere meer gemelde en aldus afgezonderde Steden tot Metropolitane Steden; doch de Stoelen van Kamerijk en van Utregt, die toen maar Bisschoppelijke Stoelen waren, met de Collegiale Kerk van S. Rombout te *Mechelen*, tot Aartsbisschoppelijke Stoelen opgerecht: en zekere Kerken van noch andere Steden, die tot hoofdsteden opgerecht waren, tot Cathedrale Kerken, dewelke ieder haaren Aartsbisschop of Bisschop zouden hebben aangestelt: en heeft daar by aan de voornoemde Kerken, en Steden van *Mechelen*, van *Haarlem*, van *Deventer*, van *Leeuwaarden*, van *Groningen* en van *Middelburg*, ieder voor haar Bisdom, zekere toen uytgedrukte en voor dezen al onderscheide rechtsbannen, dewelke naderhand door zijnen Nuncius zouden afgepaalt worden, ten eeuwigen dage verleent: heeft ook de gemelde Kerken, Steden en Bisdommen van *Haarlem*, van *Deventer*, van *Leeuwaarden*, van *Groningen*, van *Middelburg*, mitsgaders de Bisschoppen, de Geestelijkheit en en het volk der zelven, by de Kerk van Utregt gevoegt, om haare onderhoorige Bisschoppen, haare Provincie, en haare Provinciale Bisdommen te zijn.

Ook

Ook heeft *hy* aan gemelden Koning Philippus, en des zelfs nazaten dewelke 't hunner tijd de wereldsche Heeren van dit Landschap zouden zijn, zoo in deze eerste oprechtinge van gemelde Bisdommen als zoo dikwils als de zelve voortaan zouden openvallen, voor eeuwig en altijd het recht toegestaan om bequame Persoonen, dewelke de vereischte hoedaanigheit op de manier en wijze als toen uytgedrukt is zouden hebben, aan den Roomschen Paus die 'er dan weezen zal tot de kerk van Utregt, en tot de andere opgerechte kerken, te benoemen; om door den zelven Paus op zoodanige benoeming tot Aartsbisschoppen en Bisschoppen aangestelt te worden: waar over eerst een brief met een zegel van lood, en naderhand een andere brief by wijze van een brevet is gemaakt: En heeft vorders aan zijnen eerw. Broeder, die toen onze broeder was, te weten *Salvator* Bisschop van Klusie, zijnen Nuncius in gemelde landen, bevolen van zijnent wege bequaame persoonen te magtigen, om de gemelde Provincien te onderscheiden en af te paalen; en om de inkomsten voor gemelde Kerken van de Kloosters en Prooftdijen onder dezelve staande af te neemen; met de volmagt van alles, dat noodig was, in deze zaak te verrigten. Waar op onze beminde zoon *Antonius* Kardinaal der heilige Roomsche Kerke, toe bygenaamd van Atrecht nu Bisschop van Atrecht, en vier andere geleerde en vroome Mannen daar toe verkozen zijn, hoewel dat sommige der zelven daar toe misschien niet wettiglijk konden verkoren worden. En heeft gemelde * Bisschop, na dat deszelfs voorzaat overleden was, en gemelde Nuncius, uyt kracht of onder voorwendzel van een laater bevel of brief voorgehouden, na dat 'er een nauwkeurig onderzoek gedaan en alles rijpelijk overwogen was; dat hier op gelet diende, indien 'er een deel goederen van de Kloosteren en Prooftdijen afgetrokken wierden, hoe dat de kloosterlijke tucht daar door niet weinig zoude gekrenkt worden, en dat het beter waar de gemelde Kloosters en Prooftdijen met de voornoemde Bisschoppelijke tafelen, tot een bruid-

* De zin in 't Latijn is hier duyster en verward: ik moet er zoo wat van maaken zoo ik best kan.

schat

schat voor de Bisdommen, te vereenigen: op dat de Bisschoppen op dezelven, als hunne eige Kloosters en Proostdyen zijnde, des te beter zouden passen. En hebben geoordeelt dat 'er op sommige plaatzen beter aanwijzingen en afpaalingen der Provincien en Bisdommen, en voor het Bisdom ook gemakkelijker en beter verdeelingen en scheidingen der steden en rechtsbannen konden gemaakt worden, als 'er in den eersten brief gemaakt zijn: dat ook de instellingen en aanwijzingen van bruidsschatten, en het getal der persoonen, der waardigheden, der kanonniksdijen, der kerkelijke ampten en proeven, mitsgaders de stand en form in de voornoemde kerken, zelfs door diergelijke aftrekkingen, toevoegingen, vernietigingen, overvoeringen, nieuwe instellingen, en door andere bequaame middelen, vastgestelt dienden: en vorders, dat'er om zulks te weeg te brengen, een groot gedeelte van het Bisdom, van de zaaken, en van de rechten der Utrechtsche kerke van haar behooren afgetrokken te worden; en dat men haar, naar den eisch van zaaken, weder iet anders misschien zouw konnen toevoegen. En over meest alle deze zaaken hebben zy behoorlijke bewijsstukken en geschriften, daar alles op order aangetekent staat, doen opstellen.

En onder anderen hebben zy aan gemelde kerke van Utregt, en aan den Aartsbisschop van Utregt die'er dan weezen zal, voor haar Bisdom toegewezen de volgende plaatzen; zoo als in ieder der voornoemde brieven, bewijs stukken en geschriften breeder staat uytgedrukt.

Utrecht, *Amersfoort*, *Naarden*, *Muyden*, *Wesop*, *Weerden*, *Leiden*, *s'Gravenhage*, *Delft*, *de Briel*, *Geervliet*, *Schiedam*, *Vlaardingen*, *Rotterdam*, *Dordrecht*, *Gorkum*, *Heukelom*, *Asperen*, a *Tiel*, *Bueren*, *Kuilenburg*, *Viane*, *Oudewater*, *Schoonhooven*, *Goude*, *Montfoort*, *Yſſelstein*, *Rhenen*, *Wageningen*, *Aarnhem*, *Emmerich*, *Huissen*, *Vleuten*, *Ham*, *Haar*, *Zuilen*, *Kamerijk*, *Zeg-*

a Sekerlijk moet Leerdam hier bygevoegt worden.

veld,

veld, Kokkengen, Nieuwenroode, Maarsen, Broekelen, Westbroek, S. Maartens-dijk, Willis, Meyert, Tamen, Aade, Vinkeveen, Loenersloot, Bambrugge, Nichteveld, Abkoude, Horst, Ankeveen, Vreeland, Korte-hoef, Bonnik, Zevst, Ooik, Beverwaard, Sterkenburg, Neerlangbroek, Overlangebroek, Amerongen, Elst, Horst, Leersen, Doorn, Emmikbuyzen, Wouwenberg, Leüsden, Zoest, Baarn, Eembrugge, Emmenesse, Bunschoten, Jutfaas, Houten, Vreeswijk, Schalkwyk, 't Gooy, Werkhoven, 't Waal, Hondswijk, Koten, Duurstede, Willegen, Lopik, Langerak, Tienhoven, Herlo, Ameide, Jaarsveld, Kapelle, Hagestein, Kroonenburg, Loenen, Loesdregt, Laren, Larem, Blarikom, Huyssen, Buyssem, Hilvertzom, Muidenburg, Polsbroek, Benschop, Reewijk, Slupik, Waarde, Nieuwebrug, Middelburg, Bodegraven, Zwammerdam, Nieukoop, Arleveen, Noorden, Zevenhoven, Haastregt, Stolwijk, Berkouw, Ouderkerk, Heergaartsberg, Krimpen, Lekkerkerk, Zuyk, Does, Poelgeest, Wassenaar, Zwieten, Koudekerk, Hazerswoude, Benthuizen, Alten, Raephorst, Voorschoten, Soeterwoude, Boskoop, Schevelingen, Loo, Wilsveen, Eikenduinen, Burg, Voorburg, Zoetermeer, Oppermeer, Waddinxveen, de Heide, Loosduinen, Werve, Rijswijk, Nootdorp, Poeldijk, Wateringen, Altena, Pijnaker, Bleijswyck, Sevenhuyzen, Moerdrecht, Monster, Houtzelaarsdijk, 't Wout, Bekker, Nieuwerkerk, Naaldwijk, de Lier, Schipluy, Kenenburg, Schiebroek, Hildegaartsberge, Dorp, Spangen, Zoutetuin, Ouwerschie, Kralingen, Honingen, de Kapelle, Maasland, de Ketel, Delfshaven, Schoonerloo, Maaslandssluys, Matenes, Penis, Poortegaal, Rhoon, Charlois, Ysselmonde, Reederkerke, Barendrecht, Rijsoort, Hemijder-ambacht, Kijffhoek,

boek, Oudelands-ambacht, Schobbelands-ambacht, Lijnde, Heinen-oort, Pieters-boek, Mijns-heeren-land, S. Antonis Polder, Maasdam, Westmaas, Chillers-boek, Strijen, Oostvoorn, Nieuwe-lands-brugge, Zwarte Waal, Rekanje, Heenvliet, Spijkenis, Beijert, Hekelingen, Simons-have, Piers-hil, Koorendijk, Nieuwenhoorn, Abbebroek, Helvoet, Oude-hoorn, Bleinkevliet, Goereë, Ou-dorp, Bommeneé, Roexnisse, Melissant, Middernis, Diriksland, Stad, Vuren, Herijnen, Hellon, Heften, Waardenburg, Oppijnen, Varik, Neerijnen, Ast, Hemert, Gellikom, Meteren, Bumpt, Enspik, Deyl, Waynoy, Beest, Geldermalsen, Avezaat, Renoy, Tricht, Burenmalsen, Arikom, Wamel, Boestkom, Sermond, As, Ravezway, Rijswyk, Maurik, Ek, Lienden, Lek, Kesteren, Hoesden, Randwijk, Heteren, Remmeroy, Reikom, Heelsom, Woltheelsom, Eede, Scherpeseel, Lunteren, Berseveld, Hovelaken, Ter Schuer, Voorthuisen, Nyekerk, Halkerstein, Oosterbeek, Dorenburg, Klingerbeek, Bildenspijker, Roosendaal, Isel-oort, Velp, Zoelen, Hoien, Isendoorn, Ochten, Deijwaard, Heien, Herveld, Ewijk, Oosthout, Lont, Gent, Pandæren, Herwijn, Lobik, Neer-elten, Emmerik, Eeden, Malburg, Westevoort, Zevender.

Zoo is het dan dat wy, dewelke al van over lang begeeren dat de lastgeeving omtrent de vereenigingen altijd geschiede daar de plaatzen gelegen zijn, na dat wy de geenen die 'er belang in hebben geroepen hadden; en overwogen hebbende dat onze Voorzaat, ter afweeringe en uytroeyinge van zoo veele en zoo verderfelijke ketterſche leeringen door de welke de Christene Godsdienst op veele plaatzen gescheurt en onderdrukt word, en ook om de volkeren in het oprechte geloof te bewaaren, geene bequamer middelen zou hebben konnen uytvinden; dat wy zeg ik, op dat dezelve een spoedig en geluk-

gelukkige uytwerking mogen hebben; willende ook de pligt van onzen dienst by het voorgaande voegen, en het zelve op alle mogelijke manieren begunstigen en voortzetten; en daar by den waarachtigen inhoud der bovengemelde brieven, bewijs-stukken en papieren voor genoegzaam in dezen tegenwoordigen brief ingelascht houdende, en daar-en-boven opgewekt door de gedurige aanporringen van den voornoemdem Koning Philips, dewelke deze zaak voor de zaligheit van gemelde volkeren met grooter yver behartigt; door eige beweeging, uyt zekere kennisse, volgens de volheit der Apostolissche magt, door ons Pausselijk gezag, en door den inhoud van den tegenwoordigen brief, ons zelven aan de scheidingen, afpaalingen, verdeelingen van gemelde ondergemagtigden, dewelke in de voornoemde bewijsstukken uytgedrukt staan, als op een beter voet gebragt zijnde, gedragende, en den eersten brief omtrent de volgende punten veranderende, alle en iedere Steden, Burgten, Dorpen en plaatzen in de laatste afpaalinge dewelke door de gezeide ondergemagtigden geschiedt is, begreepen zijnde, met de Kerken, Parochi-kloosteren, Kapittelen van Kanonnikken, Kapellen, Gasthuizen, proeven, plaatzen, persoonen, kerkelijke (zoo wereldlijke als kloosterlijke) ampten, volkeren, en alles wat 'er vorder onder het bovenstaande begrepen is, aan de Utrechtsche Kerke volgens gemelde bepaaling voor eeuwig en altijd vergunnen en toewijzen.

En nadien 'er gezegt word dat de inkomsten der Bisschoppelijke Tafel van Utregt, dewelke van ouds zeer groot zijn geweest, metter tijd zoodaanig te niet zijn gegaan, dat ze tegenwoordig naar de gemeene rekening geschat zijnde, de waarde van twee-duizent ses-hondert goude Dukaaten, Pausselijke munt, nauwlijks konnen ophaalen; en veel te sober zijn, om den staat der Aartsbisschoppelijke waardigheit te onderhouden. Zoo is het dat wy, om aan gemelde Tafel een grooter inkomste, en naar gerade der Aartsbisschoppelijke Tafel van Mechelen, doch met de minste schade en ongemak als het wezen kan, te bezorgen; van S. *Paulus* Abdye te Utregt, zijnde van S. *Benedictus* order, of van de Abts-tafel der zelve, dewelke zeer groote inkomsten heeft, alle Tienden, eigendommen en gerech-

tigheden in het Hartogdom van Gelderland gelegen, en de gemelde Abdije, of des Abts des Konvents, of de gemeene Tafel toebehoorende, welker vruchten, en inkomsten, gelijk wy ook verstaan hebben, jaarlijks boven de vijfhondert goude Dukaaten, Pausselijke munt, niet en bedraagen, of een jaarlijksche inkomste van zodaanige vijf-honderd goude Dukaaten, dewelke uyt gemelde Thienden, eigendommen en gerechtigheden getrokken zullen worden, voor nu als dan, en voor dan als nu, ten eeuwigen dage afzonderen, affcheiden en aftrekken; wel verstaande nochtans, indien zodaanige vruchten en inkomsten den Abt van gemelde Abdije alleen toebehooren, dat 'er zijne toestemming alvorens moet by koomen: en zoo neen, dat zulks plaats zal hebben, zoo ras als gemelde Abdij door den afstand of door het overlijden van den tegenwoordigen Abt zal open vallen: al het welke, dus van gemelde Abdije afgezonderd en afgescheiden zijnde, wy aan de Bisschoppelijke Tafel van Utregt, tot vermeerdering van haare inkomsten, voor eeuwig en altijd toewijzen en toe-eigenen; en wel zoo, dat wy met de voornoemde Tafel van Utregt noch vereenigen en aan dezelve hechten en inlijven eene Kanonniksdy en eene Prebende van den Dom, noch eene Kanonniksdy en eene Prebende van S. *Salvators*-kerke: noch eene Kanonniksdy en eene Prebende van S. *Pieters*, noch eene Kanonniksdy en eene Prebende van S. *Jans*, en eindelijk noch eene Kanonniksdy en eene Prebende van S. *Mariaas* kerke te Utregt dewelke eerst zullen openvallen, en t' zamen niet boven de waardy van vijfhonderd zulke Dukaaten bedraagen: op welke wijze wy met dezelfde Tafel ook vereenigen en aan dezelve hechten de inkomsten van S. *Jans* Gasthuis van Jerusalem, en van de Balie van S. *Katarinaas* kerk te Utregt, tot het gemelde S. Jans Gasthuis van Jerusalem behoorende: en zulks ook, zoó ras als dezelve zullen openvallen, 't zy dat zulks geschiede by wijze van afstand of uyt hoofde van verwisselinge of door de dood van de tegenwoordige bezitters, zelfs ook by den Apostolisschen Stoel, of op wat andere wijze dat het zy, en wat voor persoonen dat zulken afstand of verwisselinge gedaan of door hunne dood de gemelde ampten verlaaten hebben;

ben; al waar het ook in eenige van de maanden, in dewelken de begeevingen van de openstaande kerkampten voor ons of voor den Roomschen Paus, die 'er dan wezen zal, achtervolgens de Apostolissche ordonantien, of de Regelen der Pausselijke Kancellarije, of de brieven van de beurtmaanden, of uyt kragt van eenige andere voorrechten of vergunningen zijn opgehouden: en 't zy dat dezelve ampten op den zelfden tijd of achter malkander open vallen: alles nu als dan, en dan als nu: en al waar het zaake dat de zelve tegenwoordig altemaal langer tijd, als in de stichtingen en ordonantien voorgeschreven word, open gestaan hadden. En die ook dewelke onder S. Elizabets Gasthuis en onder den Kommandeur van het Gasthuis der Duytsche Order te Utregt behooren; welker inkomsten, gelijk ons bericht is, de somme van vijfhonderd diergelijke goude Dukaaten bedraagen: en noch de Kommandeurschappen van O. L. Vrouws Gasthuis; op wat wijze dat dezelve openvallen; en door wat persoonen dat ze bezeten zijn geweest: 't zy dat dit geschiede door vrijwillige overgevingen; alwaar het ook dat deze overgevingen aan het Roomsche Hof, of ook buiten het zelve, zelf voor een openbaar Notaris en voor getuigen, gewillig gedaan waren: 't zy dat het geschiedt was uyt kragte van de ordonantie *execrabilis*, dewelke door onzen voorzaat Johannis XX zaliger gedagtenisse is uytgegeven: of dat ze opengevallen waren door het bekoomen van een ander kerkelijk ampt; door wat gezag dat het zelve mag wezen begeven: al hadden ze zelf zoo lang opengestaan, dat het vergeven van de zelven, volgens de ordonantien der Lateraansche kerkvergaderinge wettiglijk was vervallen aan den Pausselijken Stoel voornoemd: alwaar het ook dat de begeeving derzelven, 't zy door een algemeene of door een byzondere ordonantie, was opgehouden voor den Paus; of dat het kloosterlijke ampten waren; of dat ze bijwijze van verkiezingen plagten vergeven te worden: of dat 'er een magthebbende zorg der zielen by vervoegt waar: of dat 'er over dezelven een procés, 't welke noch niet uytgewezen is; en wiens inhoud wy voor alhier uytgedrukt willen gehouden hebben, voor den Rechter was hangende.

Zoo dat het den Aartsbisschop van Utrecht, die 'er dan wezen zal, geoorlofd is een lichaamlijk bezit van gemelde dus afgezonderde Tienden, eigendommen, en rechten, mitsgaders van de voornoemde Kommandeurschappen, Kanonniksdijen, en Prebenden, en van de daar aan klevende gerechtigheden, regts-magten, en van al hun vorder toebehooren, 't zy door zich zelven of door iemand anders, of ook door meer anderen, op zijn eigen gezag en onverhinderd te neemen, en al het bovenstaande ten eeuwigen dage te behouden: en daarenboven in ieder der voornoemde kerken, te weeten in den Dom, in S. *Salvators*, in S. *Pieters*, in S. *Jans*, en in S. *Mariaas* kerken, als een Kapittel-heer in dezelven zijnde, een plaats en een stem, met het gezag boven den [illegible] eken en de Kanonnikken van iedere kerk, te hebben en te beoeffenen: en vorders noch, indien hy maar zijn verblijf in zijn Bisdom of in zijne provincie houdt, de vruchten, inkomsten, renten, mitsgaders de gerechtigheden, vervallen, uytdeelingen, en vordere voordeelen, ook de genen dewelke maar getrokken mogen worden als men ter plaatze van zijne bedieninge woont, even eens als of hy zich in iedere der gemelde kerken tegenwoordig liet vinden, volkomentlijk te genieten; en tot zijn gebruijk en voordeel, mitsgaders tot dat van zijne Tafel en van gemelde Kommandeurschappen te besteeden: zonder dat hy gehouden is iemands verlof daar toe te verzoeken: zoo nochtans dat hy zijn verblijf in de stad Utrecht zal houden; en gemelde kerken met het koor derzelven, ten einde dat 'er alles ordentlijk geschiede, dikwils zal bezoeken: en daar by de lasten, dewelke aan gemelde Kommandeurschappen gehecht zijn, zal waarneemen: en vorders dat hy de rechten, dewelke de voornoemde Gasthuizen en Ridderlijke orders gewoon zijn te genieten, in alle maniere zal zien te betaalen. Diervoege dat de Aartsbisschop van Utrecht, ten tijde als hy 't wezen zal, van den eersten dag zijner aanneeminge af, alle en iedere vruchten, renten, inkomsten, vervallen, en voordeelen van alle en iedere kanonniksdyen en prebenden, zoo van den Dom als van andere voornoemde kerken, dewelke gelijk boven gezegt is met zijne Aartsbisschoppelijke Tafel vereenigt zijn, volkoment-

lijk,

lijk, gansch onverminderd, en zoo als de Bisschoppen van Utrecht en de Dekens van den Dom en van S. *Pieters*-kerke dezelven van ouds plagten te trekken, ook in het eerste jaar zal mogen genieten.

Doch op dat de Aartsbisschop, die het dan wezen zal, in een zoo groot Bisdom en wijd-uytgestrekte Provincie, dewelke den inval der Ketteren aller-eerst beproeft heeft, des te gemakkelijker een goed getal van geleerde Mannen, ter beter beschermінge van het oprecht Geloof en ter handhavinge van het kerkelijk rechtsgebied, by der hand mag hebben en onderhouden: zoo belasten en ordoneren wy dat 'er van alle de Kanonnikdijen en Prebenden der gemelde kerke van Utrecht; dewelke, na dat de vereeniging van eene Kanonnikсdy en van eene prebende uyt iedere der gemelde kerken met de Bisschoppelijke tafel geschied zal zijn, allereerst 't zy by wijze van afstand, of door de dood der bezitteren; al waar het ook by den Pausselijken Stoel, mogten openvallen; of al waart datze reeds open stonden, en zoo lang open gestaan hadden dat de vergeeving der zelven volgens de ordonantie der Lateraansche kerkvergaderinge wettiglijk vervallen was aan den Apostolisschen Stoel voornoemd: en al waart dat gemelde Kanonniksdijen en Prebenden insgelijks, 't zy door een algemeene of byzondere ordonantie, ter begeevinge van den Paus mogten staan: of dat het onvrije en priesterlijke Kanonniksdijen of Prebenden waren; of dat 'er over dezelven eenig procés, 't welk noch niet uytgewezen is en wiens inhoud wy voor alhier genoegzaam uytgedrukt willen gehouden hebben, voor den Rechter was hangende: wy ordonneren, zeg ik, dat 'er van gemelde Kanonniksdijen en Prebenden drie aan drie Leeraaren of Licentiaaten in de Godkunde, drie aan drie Leeraaren of Licentiaaten in de geestelijke Rechten, en drie aan drie Edel-luiden van het gemelde *Bisdom*, dewelke insgelijks in eenige hooge Schoolen volgens den inhoud van den eersten brief, ten minsten tot het Licentiaatschap in de geestelijke Rechten of in de Godkunde gevordert zijn, op de bovenstaande order, ten eeuwigen dage zullen begeeven en toegewezen worden. En dat zodaanig, dat tot de ses eerste Kanonniksdijen en Prebenden zoo wel edelen als onedelen, doch de voorbeschreve hoedaa-

nigheden hebbende; en tot de drie andere dewelke van de negen Kanonniksdijen en Prebenden overschieten, geen anderen als edelen, doch dewelke tot gemelde eertrappen gevordert zijn, mogen aangenomen worden.

En zullen deze altemaal, en ieder van hun in 't byzonder, uyt hoofde van gemelde Prebenden in zaaken die de Kerk en den Godsdienst betreffen, en in andere voorvallende ongelegendheden, gehouden zijn, zoo wel gezamentlijk als ieder in 't byzonder, den voornoemden Aartsbisschop met raad en daad by te staan. En op dat 'er voortaan tot stichting van de Kerk beter zorg gedraagen worde voor het aanstellen van vroome en geleerde Mannen, ordineeren wy dat gemelde negen Kanonniksdijen en negen Prebenden deze eerste reize zullen staan ter vergevinge van den voornoemden Bisschop alleen: doch daar na, zoo dikwils als ze in 't toekomende zullen open vallen, ter verkiezinge van den Aartsbisschop en van de andere in 't leven zijnde Kanonnikken, dewelke tot de gezeide eertrappen gevordert zijn, zullen staan, en door gemelden Aartsbisschop en Kanonnikken zullen vergeven worden: en dat in zodaanige verkiezinge de stem van den Aartsbisschop geen grooter recht of magt zal hebben als de stem van ieder der zodaanig gevorderde Kanonnikken in 't byzonder, ten zy in gevalle van gelijkheit der stemmen: en dan zal de Aartsbisschop noch eens een stemme geeven, en aldus de gelijkheit der stemmen beslechten: en vorders dat gemelde negen Kanonniksdijen en negen Prebenden voortaan niet zullen begrepen zijn onder eenige byzondere of algemeene aanbehoudingen, zelfs niet de genen die maar stilzwijgens en met de gedagte gedaan worden: nochte onder eenige bezwaaringen, uytdrukkingen in het lichaam der geestelijke rechten, verwacht-brieven, koadjutorschappen, bevel-brieven, magt-brieven, Pausselijke vergunningen van eenige kerkampten te vergeven of aan iemands opzigt aan te beveelen, nochte onder de zoo genoemde eerste gebeden, nochte onder andere gunsten van vroeger vergevingen, dewelke door ons, ofte door de Roomsche Pauzen, die 'er op zoo een tijd zijn zullen, en door den Apostolisschen Stoel voornoemd, of deszelfs Legaaten,

gaaten, zelfs uyt inzight, aanmerkinge, ten gevalle, of op het verzoek van den Keizer, van eenige Koningen of van andere Vorsten, en van de Kardinaalen der heilige Roomsche kerke, om wat oorzaak, al was die noch zoo dringend, dat het zijn mag, ten eenigen tijden gedaan of vergunt mogen wezen: en dat ze ook niet, als of ze by den Apostolisschen Stoel opengevallen waren, nochte om eenige andere reden, 't zy in 't algemeen 't zy in 't byzonder, voor iemands vergevinge zullen mogen opgehouden worden: of, als ze al openstaan; 't zy dat zulks by afstand of by wijze van verwisselinge geschiedt, door den zelven Apostolisschen Stoel zullen mogen vergeven, of omtrent dezelve eenige andere schikking zal mogen gemaakt worden; maar dat de gemelde wijze van verkiezinge ten allen tijde zal moeten onderhouden, en om geene oorzaak ter wereld overtreeden worden. En vorders dat een van de gemelde Kanonnikken, die Leeraar of Licentiaat in de Godheidt, en een die Leeraar of Licentiaat in de geestelijke Rechten is, doch beide gaar de oudsten van zodaanige Kanonnikken zijnde, ter oorzaake van hunne Prebenden magt zullen hebben om zoo dikwils als het de Aartsbisschop van Utrecht op hen zal begeeren, het gansche Bisdom van Utregt voornoemd te bezoeken: en dat de andere Kanonnikken die tot gemelde eertrappen gevordert zijn, zoo dikwils als zy daar toe verzogt zullen worden, gehouden zullen zijn, de twee eerstgenoemde in het gemelde bezoek te vergezelschappen: en voorts dat 'er drie van de andere oudste Kanonnikken, waar van 'er twee in de Godkunde en een in de geestelijke Rechten op de voornoemde wijze gevordert zijn, de zorg zullen hebben van de genen die de groote Wijdzels staan te ontvangen, beneffens den *Scholasticus* van den Dom; doch die tot zielbestieringen gevordert worden (door wat voor gezag dat ze ook aangestelt zijn) beneffens den Aartsdiaken tot wiens gebied zy behooren zullen, omtrent hunne bequaamigheit te onderzoeken: zodanig, dat ze niemand, als die de vereischte bequaamigheit heeft, en die met eede belooft dat hy zijn verblijf op de plaats van zijn ampt in eigen persoon zal houden, zullen laaten doorschieten. En vermits de listigheit der on-

 langs

langs opgekome ketteren, en de boosheit der tijden, niet en gedoogen dat geleerde Mannen langen tijd, van hunne kerken afwezig blijven ; Zoo ordoneeren wy dat gemelde Kanonnikken , die de voornoemde eertijtels hebben , indien zy, zonder van den Aartsbisschop gezonden te zijn, twee maanden lang van hunne kerken afwezig blijven, de volle inkomsten hunner Prebende van dat jaar zullen missen: en dat dezelve aan het Kapittel zullen uytgedeelt worden. En vorders dat alle de inkomsten van iedere Prebende der gemelde Domkerke in twee gelijke deelen zullen gescheiden worden : waar van het eene deel gebruykt moet worden voor dagelijksche uytdeelingen : doch alleenlijk voor de genen dewelke de goddelijke diensten in het Koor zullen verrigten ; en aldaar van 't begin tot het einde toe, buiten reden van noodzakelijkheit , zullen blijven : en dat niemand zich door eenige *dispensatie* of door een andere Pausselijke vergunning , om wat reden dat dezelve mag verkregen of gegeven zijn, van diergelijke bywooningen (*der kerkelijke diensten*) zal konnen bevrijden.

Vorder, op dat gemelde Aartsbisschop van Utrecht zijn gezag mag behouden, en het rechtsgebied op den zelfden voet door het gansche Bisdom van Utrecht geoeffent werde ; en op dat de kerken der gemelde Metropolitaansche provincie hier omtrent een gelijkvormige wijze zouden onderhouden ; Zoo ordoneeren wy dat de Aartsdiakenen der Utrechtsche kerke voortaan en ten eeuwigen dage zodaanigen rechtsgebied en zodaanige bestieringe van hunne Aartsdiakenschappen , ieder in zijne provincie . zullen hebben ; als de Aartsdiaken der Mechelsche kerke zal genieten.

En nadien de vergeeving der negen onvrije Kanonniksdijen en Prebenden den Aartsbisschop , en de negen Kanonnikken die de vereischte eertijtels in een hoge Schole bekomen hebben , is toegewezen ; zullen vervolgens de overige Kanonnikken , die ook Kapittelheeren zijn , de vergeeving der andere Kanonniksdijen en Prebenden op hunne gewoonlijke beurt hebben. Doch het begeeven van Vikarijen en van andere kerkelijke ampten moet aan allen gemeen zijn ; en by beurten , gelijk tot noch toe onderhouden is, gedaan worden. En wy verbieden wel scherpelijk aan alle

en

en iedere Aartsbisschoppen, Bisschoppen, en aan onze beminde zoonen de Abten; mitsgaders aan alle andere Ordinarissen der plaatzen, en aan de Meesters der ridderlijke order van S. *Jans* Gasthuis te Jerusalem en van het Gasthuis der Duitsche order; en aan alle Konventen, en alle Oversten en persoonen der zelven; en vorders aan een zodaanig of aan de zodaanigen aan dewelken de begeeving, de belooving, de voorstelling, de verkiezing, of eenige andere schikking, omtrent gemelde Kommandeurschappen, Kanonniksdijen en Prebenden, in 't gemeen of ieder voor zijn hoofd, toebehoort; en ook aan alle anderen, van wat waardigheit, staat, order en aanzien dat ze mogen zijn; wy verbieden hun, zeg ik, op de deugd der heilige gehoorzaamheit, op den grooten ban, en op alle andere vonnissen en kerkelijke straffen; mitsgaders op de verbeurte van alle hunne waardigheden, kerkelijke ampten en bedieningen, en zodaanig dat ze hier tegen doende onbequaam zullen zijn om dezelven of eenige anderen oit of oit te verkrijgen; dat ze zich geenzins hebben te vermeeten de zelve ampten, of eenige der zelven, indien ze openvallen, of als ze open zullen staan, aan iemand te vergeeven; of ietwes daar omtrent te schikken; of de uytwerking en de uytvoering van het bovenstaande in eenige zaak, ook in de allergeringste, te beletten; of iemand daar omtrent eenige moeielijkheit of verongelijk aan te doen. En wy verklaaren dat van nu af een volkomen recht op al het gezeide verkregen is, en datze hier in volkomentlijk moeten genieten het voorrecht der geordenden, te weeten dat hun het verkreegen recht niet mag ontnomen worden: en ook het voorrecht van een jaarigen en drie-jaarigen bezitter; en voorts alle voorrechten dewelke van langduurige en vreedzamige bezitters eeniger wijze gebruijkt en genoten worden. *Noch verklaaren wy* dat gemelde aldus vereenigde Kanonniksdijen, Prebenden en Kommandeurschappen, voor dat 'er nadezen eenige schikking omtrent gemaakt kan worden, eerst zullen moeten open vallen: en dat dezelve, zoo wel als de negen onvrije Kanonniksdijen en Prebenden voornoemd, door niemand wie het zy, ook onder voorwenzel van bevelbrieven om te vergeeven, van benoemingen, van voorrechten (ook

C 5 vol-

volgens de verdragpunten der Hoogduytsche Natie) van verwacht-brieven of van eenige andere gunsten, hoedaanig dezelve mogen verkregen zijn, geenzins zullen mogen vergeven worden: en vorders dat alle aanneemingen, vergevingen, verzorgingen, kommenden, vereenigingen, aanhechtingen, inlijvingen, of eenige andere schikkingen omtrent de gemelde kerkampten, of een der zelven, zelfs die door ons of door den voornoemden Stoel op wat wijze dat het zy gedaan zijn, of gedaan mogten worden, van geen kracht ter wereld en van geene uytwerkinge zullen zijn: en dat dezelve niemand eenig recht doen hebben: ja niemand ook een schijnbaaren tijtel konnen geeven om 'er in 't bezit van te treeden: Wijders dat de voorgemelde vergunning, toewijzing, afscheiding, afzondering, aftrekking, vernietiging, byvoeging, toe-eigening, vereeniging, hechting, inlijving, instelling, ordonantie, en al het bovenstaande van nu af een volle uytwerking gekregen hebben, en gehouden worden gekregen te hebben: en niet begrepen worden onder eenige herroepingen, veranderingen, opschortingen, of bepaalingen van vereenigingen, hechtingen, inlijvingen, onderteekingen, vernietigingen, zelfs van die noch geen uytwerking gehad en hadden, dewelke na dezen door ons of door onze Nazaaten, 't zy daags na hunne verheffing tot het Pausdom, of in eenige andere gelegentheit, met wat voor uytdrukkingen en Dekreeten dat het ook zy, en op wat voor tijd dat het ook geschiede, gedaan zullen worden: maar dat ze, niet tegenstaande al het gezeide, haare volle kracht, uytwerking en beslag zullen behouden: en zoo dikwils als het gezeide mag uytkoomen, geacht zullen worden in haaren eersten staat herstelt en op nieuws verleent te wezen. En dat dit onze onveranderlijke wil en meening geweest is, noch is, en blijven zal: en dat de tegenwoordige brief ten geenen tijde zal konnen beknibbelt worden als of hy door list of onderkruiping verkreegen was; als of 'er onze meening niet wel was uytgedrukt; ofte als of 'er eenig ander gebrek in begrepen waar: en dat dezelve brief nimmermeer, om wat reden en oorzaak dat het zy, voor het recht of in twijfel zal konnen getrokken worden. En dat de ordinarisse en gemagtigde rechters, zelfs

zelfs die van het Pauffelijk hof, en ook de Kardinaalen, op dezen voet, en in wat geding en regtshandel dat het zy, vonnis moeten ftrijken en uytfpraak doen; zodaanig dat hun altemaal, en ieder van hun in 't byzonder, de magt en het gezag benomen is van anders te vonniffen, of een andere uytlegging hier aan te geeven: en dat het nietig en krachteloos zal zijn, indien iemand, door wat gezag dat het zy, weetend of onweetend, hier tegen mogt doen. Weshalve wy onze beminde broederen, den Aartsbiffchop van Mechelen en den Biffchop van America, en onzen beminden zoon den Prooft der Aarhnemfche kerke onder het ..... of onder een ander Bisdom leggende, door Pauffelijke brieven en' uyt eige beweeginge beveelen dat twee of een van henlieden, door zich zelven of door een ander, of ook door anderen, den tegenwoordigen brief voornoemd, en alles dat daar in begrepen is, waar en wanneer het noodig zal zijn, en zoo dikwils als zy, of iemand van hen, van wegen den Aartsbiffchop van Utrecht, die 'er tegenwoordig is of die het als dan zijn zal, of van wegen eenige anderen die 'er belang in hebben of in zullen hebben, in 't toekomende daar toe verzogt zullen worden, plegtelijk zullen afkundigen; en hun allegader, mitsgaders ieder van hun in 't byzonder, in het bovenftaande krachtige hulp zullen bieden; en aldus maaken dat de Aartsbiffchop van Utrecht en de andere Perfoonen voornoemd door ons gezag de gemelde vergunninge, toewijzinge, aftrekkinge, afzonderinge, affcheidinge, byvoeginge, toe-eigeninge, vereeniginge, aanhechtinge, inlijvingen, inzettinge, ordonantie, en brieven, met alles wat 'er in bevat is, gerufliglijk genieten: en dat alles wat vorder in gemelden brief begrepen is onverbrekelijk onderhouden werde. Niet gedoogende dat dezelve daarin, door wat menfchen en in wat manieren dat het zy, onbehoorlijk gemoeit werden; en alle tegenfpreekers en wederfpannigen door ftrafvonniffen en andere kerkelijke ftraffen, zonder plaats aan eenige beroepinge te geeven, beteugelende. En daarenboven de gemelde vonniffen en ftraffen, mits dat ze in alles geregtiglijk te werk gaan, ook meermaalen bez waarende; ja zelfs de wereldfche hand, indien het nodig is, te hulp roepende. Niet tegenftaande den

voor-

voorgaanden wille (*van Paulus IV.*) en alles wat boven gemeldt is: en onzen brief van de waardy zoo in gemelde vereenigingen, als in andere verwervingen en gunsten, die ook uyt een diergelijke beweeginge gedaan zijn, uyt te drukken; niet tegenstaande ook de ordonantie van de laatst gehoude Kerkvergaderinge van Lateranen, van gene eeuwige vereenigingen als in zulke gevallen dewelke in het recht uytgedrukt staan te maaken: en die van onze Voorzaat *Bonifacius* VIII, zaliger gedagtenisse, van eene dagreize; en die van de algemeene Kerkvergaderinge van twee maar niet van drie dagreizen: vorders niet tegenstaande alle andere Pausselijke ordonantien en dekreeten, ook die eenige vergeevingen voor den Pausselijkєn Stoel ophouden, ja zelfs die in het lichaam der geestelijke Rechten besloten zijn: mitsgaders alle andere Regelen der gemelde Pausselijke Kancellarye hier tegen strijdende; ook dewelke eenige Pausselijke ordonantien herroepen en zulke herroepingen vernieuwen: of die ter gunste van de Ordinarissen, of by wat gelegendheit dat het zy, gemaakt zijn of noch gemaakt mogen worden: niet tegenstaande ook de inzettingen, gewoonten, vaste onderhoudingen, gebruijken en eigenschappen (al waren ze met eede of door Pausselijke bevestiging of op een andere wijze bekrachtigt) der Kloosteren, Orders, Kerken, Kapittelen, plaatzen en Ridderlijke orders van gemelde Gasthuizen: en niet tegenstaande alle zoo byzondere als gemeene aanbehoudingen (zelfs die stilzwijgende en alleen met de gedagte geschieden) verwachtbrieven, en andere gunsten (ook aan Kanonnikken gedaan) oprechtingen, andere ook eeuwige vereenigingen zonder toestemminge der Medehelperen gedaan; magtgeevingen, benoemingen, vergunningen omtrent het toetreeden en wederkeeren *tot de Kerkampten*, bevelen, brieven, en vergunningen: aan wat voor persoonen, en van wat waardigheit, staat, verhevendheit en aanzien dezelve mogen zijn, alwaar 't ook aan Kardinaalen, of aan onze oude en bekende boezemvrienden, of geduurige dischgenooten en Huys-Prelaaten, of aan de amptenaaren van het Roomsche Hof, zelfs die hun ampt werkelijk bedienen; en uyt wat oorzaak, aanmerkinge, inzigt, alwaar het ten gevalle van den Keizer, van eenige

nige Koningen, Hartogen en andere Vorsten; en met wat voorreecht en voordeelen, alwaar het met intrekkende dekreeten, of met wat uytdrukkingen dat het zy, zelfs met intrekkinge der voorgaande intrekkingen, en uyt gemelde beweginge en kennisse; dat dezelve verleent mogen wezen. Al het welke wy met deszelfs ganschen inhoud, als of alles in den tegenwoordigen brief van woord tot woord uytgedrukt stond, voor genoegzaam uytgedrukt houden; en de kracht en uytwerking van al het bovenstaande, omtrent al het voornoemde, volkomentlijk opschorten, verklaarende dat het in het bovenstaande geen uytwerking kan hebben en geen plaats mag grijpen: eindelijk niet tegenstaande de voorrechten, vergunningen en Pauselijke brieven, dewelke aan gemelde Kerken, Kloosteren, Gasthuis-orders, en aan derzelve Meesteren, Broederen, en Ridderen, Kapittelen, Konventen, Oversten, en aan wie dat het zy, door eenige Pauzen onze voorzaaten; en door ons en den voornoemden Stoel, ook by wijze van een algemeene wet en eeuwige inzettinge, of van een geslooten en wederzijds aangenomen kontrakt of als kontrakt; en vorders, met wat voor bewoordingen en plegtigheden, al waar het ook met intrekkinge van voorgaande intrekkingen, en met andere noch krachtiger ja met de allerkrachtigste uytdrukkingen, en met intrekkende of met andere dekreeten; alwaar het uyt aanmerkinge, inzigt, ten gevalle of op het verzoek van de bovengemelde of van eenige persoonen, en uyt diergelijke beweeginge, kennisse en volheit van magt, schoon ook in volle Konsistorie of op wat andere wijze en hoedaanig en hoe dikwils dat het ook zy; verleent, bevestigt en wederom vernieuwt zijn geweest, of op zodaanige wijze verleent en vernieuwt mogen worden. Al het welke wy, schoon dat het zelve, om behoorlijk te konnen ingetrokken worden, met deszelfs ganschen inhoud in 't byzonder, uytdrukkelijk en van woord tot woord, maar niet door algemeene hoewel het zelfde beduidende bewoordingen, moest vermeldt of uytgedrukt worden; of dat 'er ten dien einde eenige andere ongewoone wijze van handelen vereischt wierd; en dat by den ganschen inhoud van al het voornoemde voor genoegzaam uytgedrukt houdende, even als of

de-

dezelve van woord tot woord, zonder iets achter te laaten hier uytgedrukt stond, en als of de vereischte wijze van handelen onderhouden waar: schoon ook dat het zaaken mogten zijn, dewelke onder de uytdrukkinge van een bedekte intrekkinge, als moetende in het daar tegen ingeleverde smeekschrift op het wijdloopigste verhaalt worden, niet verstaan worden en niet begrepen zijn: al het welke wy, zeg ik, zoo in 't algemeen als in 't byzonder, en zoo verre als genoeg is tot een genoegzaame intrekking van het zelve, voor deze reize alleen, en zodaanig dat het anders zijne volle kracht zal behouden, byzonderlijk en uytdrukkelijk intrekken: gelijk ook alles wat hier tegen zou konnen strijden.

Of indien 'er eenigen door het voornoemde Pausselijk of door eenig ander gezag in de voornoemde kerken tot Kanonnikken zijn aangenomen, of in de weer zijn om daar toe aangenomen te worden: of by aldien zy van den voornoemden Stoel of van deszelfs Legaaten byzondere brieven ontvangen hebben om een Kanonniksdy of Prebende in gemelde kerken, of een Kommandeurschap te bekoomen, of 'er het wereldsch opzigt over te hebben: of indien ze zodanige algemeene brieven over andere Kerkampten in die landen gekreegen hebben: alwaar het zake dat uyt kracht van dezelve brieven reeds tot een verbod, aanbehouding of Dekreet waar voortgetreeden: zoo begeeren wy dat zodaanige brieven, en de stappen die uyt hoofde van die brieven in deze zaaken gedaan zijn, en al wat daar vorders op gevolgt is, niet zullen uytgestrekt worden tot gemelde Kanonniksdijen, Prebenden en Kommandeurschappen: zodaanig evenwel dat zulks hun geenzins hinderlijk zal zijn om eenige andere Kanonniksdijen, Prebenden, Kommandeurschappen of kerkelijke bedieningen te bekoomen. Eindelijk, niet tegenstaande eenige andere voorrechten, vergunningen en Pausselijke brieven ('t zy algemeene of byzondere) van wat inhoud dat ze mogen zijn; door dewelke, schoon dat ze in dezen tegenwoordigen Brief niet volkomentlijk uytgedrukt of ingelascht en staan, de uytwerking van den zelven Brief eeniger wijze zoude konnen verhindert of verschoven worden; schoon ook dat die (*voorrechten en Pausselijke brieven*) met

den

den inhoud der zelven, in onzen brief uytdrukkelijk hadden moeten vermeldt worden.

Het zy dan geenen mensch ter wereld geoorlooft dit blad onzer vergunninge, toewijzinge, afzonderinge, afscheidinge, aftrekkinge, byvoeginge, toe-eygeninge, vereeniginge, aanhechtinge, inlijvinge, inzettinge, ordonantie, verbiedinge, beveelinge, opschortinge, intrekkinge, en begeerte, te overtreeden, of iets tegen het zelve door een reukelooze vermetendheit te bestaan. Indien iemand zich dus verre mogt verstouten, die moet weeten dat hy in de ongenade van den almogenden Godt, en van deszelfs Apostelen *Petrus* en *Paulus*, zal vervallen. Gegeven te Romen by S. *Pieter*, in 't jaar van de Menschwordinge onzes Heere een duizend, vijf honderd, sestig, den elfden Maart, in het tweede jaar onzes Pausdoms.

was getekent, CÆSI KARDINAAL.
CÆSAR GLORIERI.
A. DE ALEXIIS.

Steden en Dorpen onder het Aartsstift van Utregt behoorende.

Uyt deze Bulle blijkt dat de Aartsbisschoppelijke Stoel van Utrecht / als 'er de Steden en Dorpen dewelke aan ieder van deszelfs onderhoorige Bisdommen toegewezen zijn afgetrokken worden; en behalven de vier Steden / Amersfoort, Wijk te Duurstede, Rhenen en Montfoort en de 70 Dorpen die onder het Aartsstift behooren; noch de volgende Steden en Dorpen van het Graafschap van Holland / en van de Hartogdommen van Gelderland en Kleefsland / onder haar geestelijk gebied heeft staan: Namentlijk Dordrecht, Delft, Leiden, Gouda, s'Gravenhage, Rotterdam, Gorkum, de Briel, Schiedam, Woerden, Schoonhoven, Oude water, Naarden, Wesop, Muiden, Ysselstein, Leerdam, Vianen, Heukelom, Aspéren, Geervliet, Goeré, Vlaardingen, s'Gravezande, Ameide, en de sterkte Bommené, dewelke wel voor een stad zou konnen doorgaan;

alte

altemaal / behalven noch een groot getal van dorpen / gelegen onder Holland. Voorders de Steden Aarnhem, Wageningen, Kuilenburg, Buren en Tiel onder Gelderland: en eindelijk Emmerik, Huissen, Zevenaar, Griet en Grietshuizen, onder Kleefsland.

MISNOEGINGEN

En opschuddingen over het oprechten van de nieuwe Bisdommen, voornamentlijk te *Utrecht*.

Opschuddingen in Nederland en te Uerecht over de Pausselijke Bullen, als strijdende tegens de Rechten en de Verdragpunten der Hoogduytsche Natie.

Over het splissen van de oude en het oprechten van de nieuwe Bisschoppelijke Stoelen zijn niet alleenlijk in de nabuurige landschappen van Nederland / maar ook in de kerk van Utrecht / aanstonds groote opschuddingen gerezen: doordien dat de Pausselijke Bullen niet alleen de oude paalen der Bisdommen nauwer maakten: maar ook de gerechtigheden en de voorrechten van de Aartsdiakenen en van de andere Hoofden der Geestelijkheit besnoeiden. Waar by dit noch quam / dat de inkomsten van de Bisschoppen / en van hunne Raaden of Kapittelen / genomen wierden uyt de inkomsten van dezelve Geestelijkheit; dewelke daar door merkelijk vermindert en gedunt moesten worden.

Daar by wierden den Aartsbisschop van Utrecht / door de Bulle van Pius IV / vijf Prebenden in de vijf kerken van Utrecht / in iedere een / toegewezen: en daarenboven noch het recht gegeven om vijf Kanonnikken / die de gewoonlijke eertytels in de Godheit of in de

gee-

geestelijke Rechten ontvangen hebben / aan te stellen / zonder op ieders beurt of de zoo genoemde Beurtmaanden te passen.

Zoo hebben dan de Kapittelen der vijf kerken van Utrecht / en de Prelaaten derzelven / oordeelende dat zulks strijdig was tegen hunne rechten en tegen de verdragpunten der Hoogduytsche Natie / dewelke noch onlangs op het verzoek van Georgius van Egmond door Karel V. bevestigt waren / zwaare klagten over hunne verongelijking gedaan. Ja zy hebben door hunne afgezondenen / in 't jaar 1561 / met alle eerbiedigheit aan Margareta van Parma doen voorstellen dat zy de Pauslelijke Bulle / als hunne rechten en kostuimen benadeelende / en tegen de verdragpunten der Hoogduytseren strijdende / bezwaarlijk konden aanneemen: en hebben haare Hoogheit eenige artijkelen tot matiging van gemelde Bulle ter hand doen stellen, om voorders naar den Roomschen Stoel gezonden te worden. Maar op zy haare Hoogheits voorspraak verzogten ; beloovende zich aan de Bulle te zullen gedraagen / indien het dus bemiddelt wierd dat de Aartsbisschop de vijf Kanonniksdijen, in ieder der vijf kerken een, in bezit zoude neemen, zoo ras als de zelve door iemands dood zouden open vallen in een Pausselijke maand, en niet anders: en dat de negen Kanonniksdijen der Domkerke, dewelke aan zulke mannen toegeleit waren die de vereischte eertytels in een Hooge Schole ontvangen hadden, ook in 't bezit zouden genomen worden, naar mate dat de zelve zouden openvallen in een Pausselijke maand, en niet anders enz. Matiging door de Prelaaten van Utrecht voorgesteld.

VERKIEZING
VAN DEN
AARTS-BISSCHOP
VAN
UTRECHT.

Verkiezing van Fred. Schenk tot het Aarts-bisdom van Utregt.

DE Roomsche Paus en de Koning van Spanje/ gelijk uyt gemelde Bullen duidelijk blijkt/ hadden een verding gemaakt dat de Koning tot de Stoelen/ die reeds openstonden of voortaan zouden openvallen/ bequaame mannen zoude voorstellen; en dat de Paus de dus benoemde mannen zoude goedkeuren en bevestigen. En dewijl de Stoel van Utrecht/ dewelke onlangs Aartsbisschoppelijk was geworden/ al eenigen tijd had open gestaan door de dood van Georgius van Egmond; zoo heeft Philips Koning van Spanje/ als Graaf van Holland en Heer van de Stad en het Stift van Utrecht/ tot den zelven verkozen den eerwaardigen Vader en Heer Frederik Schenk: waar op aan gemelde Schenk de volgende open Brief van zijne Katol. Majesteit den 20 van de maand September/ in 't jaar 1560/ uyt Brussel is toegezonden: dewelke uyt een wettige Kopije der Utrechtse Domkerke is getrokken:

Koning Philips heeft volgens de Verdrag-punten der

Philips door Gods genade Koning van Kastilje, van Leons, van Arragon, van Navarre, van Napels, van de eilanden Sicilie, Minorken, Sardinie, van de Indien, van het vaste Land in den Oceaan, Aartshartog van Oo-

sten-

ftenrijk, Hartog van Borgonje, van Lotteringen, van Braband, van Limborg, van Luxenburg, van Gelderland, en van Milane, Graaf van Habsburg, van Vlaanderen, van Artois, van Borgonje, van de Palts, van Henegouwen, van Holland, van Zeland, van Namen en van Zutfen, Prins van Zwaben, Markgraaf van 't R. Rijk, Heer van Vriesland, van de Sabines, van Mechelen, van de provincien van Overijssel en van Utregt, mitsgaders heerscher in Asien en in Afrijken, wenscht aan de Regenten, de Proosten, de Dekens en de Kapittelen van den Dom en van de andere vier Kerken onzer stad Utrecht; en vorders aan alle Bisschoppen dewelke eenig belang in deze zake zullen mogen hebben, zaligheit en liefde. Nademaal, als de waardigheit en de Stoel des Kapittels van onze voornoemde stad Utrecht open gevallen is; niemand, volgens de verdragpunten der gemelde Kerken, en volgens de vergunning en het voorrecht 't welke ons door den Paus verleent is, tot Bisschop van den zelven Stoel aangestelt, of tot de gemelde kerk mag gevordert worden als die, dewelken wy, als Hartog van Brabant, Graaf van Holland, en Heer van de Stad en het Stift van Utrecht, zullen goedgevonden hebben aan te wijzen, voor te stellen, en te benoemen: en gemerkt dat gemelde Stoel en Bisschoppelijke waardigheit nu al een langen tijd heeft open gestaan door de dood van wijle Heer Georgius van Egmond; *welke Stoel omtrent den zelfden tijd door Paus Paulus IV. tot een Aartsbisschoppelijke en Metropolitaansche Kerk opgerecht is:* Zoo is het dat wy, willende onze gemelde vergunninge, voorrecht en gerechtigheit gebruiken; en begeerig zijnde om aan de voornoemde

Utregtsche kerke, en de Pausselijke vergunning, tot den Stoel van Utregt, onpenstaande door de dood van Georgius van Egmond en onlangs Aartsbisschoppelijk geworden, verkozen

 kerk

Frederik Schenk, een man van een bekende voorzigtigheit, deugzaamheit, en goed gedrag.

kerk van Utregt een bequaamen Herder, die ons aangenaam en in staat zy om het volk dat hem toebetrouwt zal worden heilzaamlijk te bestieren en goede diensten te doen, te bezorgen; den eerwaardigen Vader en Heer *Frederik Schenck*, uyt de Baronnen van Toutenburch, Proost van S. *Pieters* kerke te Utrecht, van wiens voorzigtigheit, deugdzaam leven en eerlijk gedrag wy ten vollen onderregt zijn; als een persoon die ons lief en aangenaam is en zeer groote bequaamigheit heeft, aan ul. tot de voorgemelde waardigheit of Aartsbisschoppelijken Stoel door den inhoud dezes benoemen en voorstellen. Begeerende dat gyl. den voornoemden Heer *Frederik* tot uwen Aartsbisschop en tot den Prelaat van alle uwe Kerken en van het gansche Bisdom behoorlijk zult verkiezen, aanneemen en aanstellen: en dat gyl. hem, of een gemagtigden die daar toe byzonderlijk door hem aangestelt zal zijn, wanneer en zoo ras als gyl. daar toe verzogt zult worden, in een werkelijke, dadelijke en lichamelijke bezitting van het gemelde Aartsbisdom, en van alle deszelfs goederen, gerechtigheden en voordeelen, zult hebben in te haalen of te doen inhaalen; zonder te gedoogen, zoo veel als in ul. zal zijn, dat hy onbehoorlijk door iemand gemoeit werde; en met de plegtigheden dewelke in zulke gevallen doorgaans gebruijkt worden. Gegeven in onze stad Brussel, den 20 van de maand September, in het jaar 1561: in het sesde jaar onzes Koningdoms van Spanje, van Sicilie, enz. in het achtste onzes Koningdoms van Napels. Was aldus door den Koning ondertekent.

De Roomsche Paus/ Pius IV/ heeft den 18 Mey van het volgende jaar 1561/ in het tweede

tweede jaar zijns Pausdoms / een ander brief uyt Romen aan Schenk gezonden: waar in hy niet alleen verzekert dat de Utrechtsche Kerk door zijnen voorzaat *Paulus* IV. tot den Stoel van een Metropolitaan, met *het recht* van de Metropolitaanſche en Aartsbiſſchoppelijke eertekenen *te gebruyken* / is opgerecht: maar ook dezelve aan hem, dewijl zijne verdienſten zulks vereiſchten, begeeft; en hem tot Aartsbiſſchop en Harder over gemelde kerk aanſtelt. Dit alles staat breeder uytgedrukt in den volgenden Brief; den welken wy uyt een wettig afschrift der Utrechtsche Domkerke hebben getrokken.

Beveſtiging van Pius IV.

Pius IV, Paus: wenſcht u, beminde zoon, de zaligheit en den Apoſtoliſſchen zegen. Wy hebben met den raad onzer Broederen goedgevonden de Kerk van Utrecht, welke onze Voorzaat *Paulus* IV. zaliger gedagteniſſe, om zekere toen gemelde redenen, tot een Metropolitaanſche kerk en tot den Stoel van een Metropolitaanſchen Prelaat, met de Metropolitaanſche en Aartsbiſſchoppelijke eertekenen, heeft opgerecht: en aan dewelke hy de Steden en Katedrale kerken van Haarlem, van Deventer, van Leeuwaarden, van Groningen en van Middelburg die toen ook door den zelfden voorzaat opgerecht waren, met haare Biſdommen, Biſſchoppen, Geeſtelijkheit en volk, om de onderhoorige en provinciaale Biſdommen, Biſſchoppen enz. van die kerk te zijn, voor eeuwig en altijd heeft toegewezen: en dewelke tegenwoordig door de dood van den Heer *Georgius van Egmond*, buiten het Roomſche Hof overleden, van den trooſt eens Harders is berooft; aan uwen perſoon, dewelke ons en onze Broederen, gelijk uwe verdienſten vereiſſchen,

Pius IV. verheft Frederik Schenk, *uyt inzigt van deszelfs verdienſten*, tot den Stoel van Utregt, dewelke nu Aartsbiſſchoppelijk was geworden.

aangenaam is, door ons Pausselijk gezag te begeeven; en u tot Aartsbisschop en Harder over dezelve aanteštellen: gelijk in den Pausselijken brief, dewelke eerstdaags onder het loode zegel zal uytkoomen, breeder zal verklaart worden. Waarom wy, by tijds willende bezorgen dat de voornoemde kerk van Utrecht ondertusschen in het geestelijke of tijdelijke geen nadeel mag lijden; en begeerig zijnde om het geen tot uw grooter gemak kan strekken gunstiglijk te bevorderen; en om uwen persoon, dewelke ons en den Apostolisschen Stoel zeer toegedaan is, een vaderlijke genegendheit, gelijk uwe verdiensten vereisschen, te bewijzen; u, volgens ons Pausselijk gezag, door den inhoud dezes, en uyt een zonderlinge gunst, vergunnen dat gy uyt kragt van den tegenwoordigen Brief de lichaamelijke bezitting van de regeeringe en bedieninge, of als regeeringe en bedieninge, en van de goederen der gemelde kerke en der Aartsbisschoppelijke tafel van Utregt, door u zelven, of door een ander of ook door meer anderen, op uw eigen gezag moogt neemen: en dat gy de vruchten, renten en inkomsten der zelve Tafel moogt genieten, invorderen en lichten, en tot uw gebruijk en voordeel besteeden: en vorders dat gy van zoo een katolijken Bisschop als gy liefst zult begeeren, doch die de gunst en de gemeenschap van dem Apostolisschen Stoel heeft, ten overstaan van twee andere katolijke Bisschoppen, daar toe ontboden zijnde, en dezelve gunst en gemeenschap hebbende: of, indien 'er niet gemakkelijk twee Bisschoppen te bekoomen zijn, ten overstaan van eenen Bisschop en van eenen Abt die het gebruyk van den Mijter heeft, zult mogen gewijdt worden; voorts dat gy van nu af

En hy vergunt hem, indien 'er niet gemakkelijk twee Bisschoppen te bekomen zijn, dat hy door eenen Bisschop, ten overstaan van eenen anderen Bis-

af de zaaken die tot het rechtsgebied behooren; doch na het ontvangen van gemelde wijdinge ook die dewelke van de Bisschoppelijke order afhangen, vry en met goeder gewisse in alles en omtrent alles zult mogen verrigten; even als of de gemelde Pausselijke Brief al onder het loode zegel afgevaardigt was. Ook verleenen wy door den inhoud dezes aan gemelden Bisschop een vrije en volle magt om u de gemelde wijding met goeder gewisse te bedienen; na dat hy alvorens, uyt onzen naam en uyt den naam der Roomsche kerke, den gewoonlijken eed der getrouwigheit, volgens het voorschrift in den tegenwoordigen Brief uytgedrukt, van u zal genomen hebben. En wy vermaanen onze eerwaardige Broeders, alle de onderhoorige Bisschoppen, en onze beminde Zoonen, de Kapittelen en Vasallen der voornoemde kerke; mitsgaders de Geestelijkheit en het Volk van de stad en het Bisdom van Utrecht, dat zy u, te weeten de onder-Bisschoppen als Ledemaaten hun hoofd, en het Kapittel als den Vader en Harder hunner zielen, met ootmoedigheit oppassen; en u de schuldige gehoorzaamheit en eerbiedigheit met genegendheit betoonen: dat de Geestelijkheit en het Volk u vriendelijk ontvangen; en uwe heilzaame vermaaningen en bevelen met ootmoedigheit aanneemen, en met alle kracht trachten te volbrengen: en voorts dat de voornoemde Vasallen u de behoorlijke eer bewijzen, en de schuldige dienstbaarheden en geregtigheden volkomentlijk passen te betoonen. Anders zullen wy het vonnis of de straffe, dewelke gy behoorlijk tegen de wederspannigen zult uytspreeken, goedkeuren: en zullen dezelve, tot een behoorlijke voldoening toe, door Gods ingeevinge

schop, en van eenen Abt die den Mijter gebruikt, mag gewijdt worden.

Hy vermaant de onder-Bisschoppen hem, gelijk ledemaaten hun hoofd, te eeren: en de Kapittelen aan hem, als hunnen Vader en den Harder hunner zielen, de schuldige gehoorzaamheit en eerbiedigheit te bewijzen.

doen onderhouden. Niet tegenstaande de ordonantie van onzen voorzaat, *Bonifacius* VIII. gelukkiger gedagtenisse, aldus beginnende; *injunctæ*, enz. of eenige andere Pausselijke ordonantien: niet tegenstaande ook de inzettingen en gewoonten der gemelde Utrechtsche kerke, schoon dat ze ook met eede, door Pausselijke bevestiging, of op een andere wijze bekrachtigt waren; eindelijk, niet tegenstaande alles wat hier tegen zou konnen strijden. Vorders begeeren wy, en wy ordoneeren en beveelen door het Apostolisch gezag, dat indien de voornoemde Bisschop zich mogt vermeeten u de gemelde wijding, zonder u den voornoemden eed afgenomen te hebben, te bedienen, of gy u mogt verstouten dezelve wijding aldus te ontvangen; dat de voornoemde Bisschop van de oeffeninge der Bisschoppelijke bedieningen; en gyl. beidegaar van de bestieringe zoo wel der geestelijke als der tijdelijke zaaken uwer kerken op heeter daad zult opgeschort zijn. Daarenboven begeeren wy dat gy het formulier van den eed, dewelke alsdan door u gedaan zal zijn, van woord tot woord in uwen Brief, die met uw eigen signet gezegeld is, door uwen eigen bode op het spoedigste aan ons zult passen over te zenden: en dat gy volstrektelijk gehouden zijt den voornoemden brief onder het loode zegel binnen de ses maanden, van de dagtekeninge des tegenwoordigen briefs af te rekenen, naar den vollen eisch te doen lichten; en de rechten, dewelke de Pausselijke kamer des wegen toekoomen, binnen den zelven tijd volkomentlijk te betaalen: dat anderzins, de gemelde ses maanden verstreken zijnde de tegenwoordige brief voor krachteloos en van geener waarde, en gemelde kerk

Hy geeft hem het voorschrift van den eed, de welke door hem gedaan moet werden.

van

van Utrecht voor een openstaande kerke zal gehouden worden. En dit is het voorschrift van den eed, denwelken gy zult moeten zweeren:

Ik Frederik, Aartsbisschop van Utrecht, zal voortaan van dit uur af getrouw en gehoorzaam zijn aan S. Pieter, aan de heilige Roomsche Kerke, aan onzen Heer Mijnheer den Roomschen Paus Pius IV; en aan deszelfs nazaaten, dewelke op een regelmatige wijze tot het Pausdom zullen koomen. Ik zal geen raad of toestemming geeven, nochte meiter daad behulpzaam zijn, datze hun leven of eenig litmaat verliezen; ofte met een quaade gevangenisse genomen worden. Hun voorneemen, 't welk zy my door hen zelven, ofte door boden, ofte door brieven toebetrouwen zullen, zal ik tot hunne schade by mijn weeten aan niemand openbaaren. Ik zal hun, behoudens mijne order, behulpzaam zijn om het Roomsche Pausdom en de gerechtigheden van S. Pieter te behouden, en tegen wat mensch dat het zy te verdedigen. Den Legaat van den Apostolisschen Stoel zal ik op zijne aankomste en in zijne te rug reize eerlijk onthaalen, en in zijne noodwendigheden helpen: de gerechtigheden, de eer, de voorrechten en het gezag der Roomsche Kerke, en van Mijnheer den Paus en deszelfs nazaaten, zal ik trachten te handhaven, te verdedigen, te vermeerderen en voort te zetten. Ik zal geen deel neemen in den raad, of daad, of onderhandelinge; alwaar tegens onzen Heer den Paus, of tegen gemelde Roomsche Kerk, eenige dingen tot nadeel of schade van haare persoonen gerechtigheit, eer, staat en gezag mogen gebrouwen worden. En indien ik koome te weeten dat 'er iets zodaanigs, door wien dat het zy, ondernomen of gekuypt word; zal ik het zelve, zoo ik best, kan beletten; en zal het, zoo ras als ik gevoeggelijk kan, aan gemelden onzen Heer bekend maaken, of iemand anders aandienen, door wien het ter kennis van den zelven Heer zal konnen koomen. De Regelen der heilige Vaderen, en de Pausselijke Dekreeten, ordonnantien, vonnissen, schikkingen, ophoudingen of vergeevingen van Kerkelijke ampten, en bevelbrieven, zal ik uyt al mijn vermogen onderhouden, en maaken dat ze van anderen onderhouden worden. De ketters, scheurlingen, en die onzen Heer den Paus en deszelfs nazaa-

ten wederspannig zijn, zal ik met alle magt vervolgen en bestrijden. Tot een Synode geroepen zijnde, zal ik 'er verschijnen, ten zy dat ik belet ben door een wettig beletzel. De drempels der heilige Apostelen zal ik, als het Roomsche Hof aan deze zijde der Alpen is, alle jaaren; doch als het aan geene zijde der zelve bergen is, alle twee jaaren eens bezoeken; ten zy dat ik door Pausselijke toelaating daar van ontslagen worde. De goederen tot mijne tafel behoorende zal ik niet verkoopen, nochte weg geeven, nochte verpanden, nochte op nieuw te leen uytzetten, nochte op eenige wijze vervreemden, ook met kennisse van het Kapittel mijner Kerke, zonder alvorens den Paus daar over gesproken te hebben. Zoo helpe my Godt, en deze Gods heilige Evangelien.

Gegeven te Romen, by St. Pieter, onder de Visschersring, op den 28 Mey 1561; in het tweede jaar onzes Pausdoms.

De plaats van het zegel. CÆSAR GLORIERI S.

Het opschrift,

Aan onzen beminden Zoon, Frederik Schenk, verkozen Bisschop van Utrecht.

De vyf kerken, en de Prelaaten der zelven, oordeelende dat deze aanstelling van een nieuwen Kerkvoogd tegens hunne rechten en kostuimen was strijdende, hebbende daar-

Als deze aanstelling onder de Geestelijkheit of de Kapittelen der vyf kerken van Utrecht ruchtbaar was geworden, en als dezelve hun van 's Konings wege naarder was voorgedragen door den Voorzitter van het provinciaale Hof van Utrecht, Hippolytus Persyn; en den Sekretaris van 's Konings Raad, Johan de Lange; dewelke hen den 15 maand October 1561 by een hadden geroepen; en hun den Brief hadden overgelevert; die den sesden April van 't zelve jaar door Margareta van Parma, Landvoogdesse der Nederlanden, aan de voornoemde Kerken was geschreven: zoo heeft gemelde Gee-

Geestelijkheit/ oordeelende dat haare inkomsten door deze oprechting der nieuwe Bisdommen niet weinig verminderd; en hunne rechten door deze verkiezing van een nieuwen Kerkvoogd/ als tegens het gebruyk en de oude gewoonte gedaan zijnde/ geschonden en vertreeden wierden; op den 18 October van het zelfde jaare den volgenden Brief aan den Domproost geschreven; en daar een briefje ingesloten; op het welke de eed stond uytgeschreven/ die door de Domproosten ten tijde als ze in het bezit van die waardigheit treeden gedaan word. In deezen brief vermaanen zy hem wel ernstelijk / hy zoude doch toezien hoe dat hy de gedreigde onheilen best zoude afweeren; en de kerken met haare gerechtigheden beschermen.

over een ernstigen brief aan den Domproost geschreven, om hem zijnen pligt en gezworen eed voor oogen te stellen.

Zie hier den Brief zelf/ die uyt de Registers van den Dom is getrokken.

Hoogwaardigste Heer en Doorluchtigste Prins.

OP bevel van onzen Koning zijn de vyf kerken van Utrecht den 15 dezer maand by een geroepen en vergadert geweest: en is hun door Meester *Hippolytus Persyn* President van 't provinciaale Hof van Utrecht, en door Meester *Johan de Lange* Sekretaris van 's Konings Raad, overgelevert een brief; dewelke hun den 6 April van dit zelfde jaar door zijne koninklijke Majesteit was geschreven: en behelsde dat zijne Majesteit begeerde te vervorderen de oprechting der nieuwe Bisdommen, dewelke door *Paulus* IV, en *Pius* IV. in Nederduitsland gedaan was: en verders dat zijne Majesteit voornoemd aan de Hartoginne van Parma, die haare plaats in deze landen bekleedt, te verstaan had gegeven wat dat

De Prelaaten van 's Konings wegen verwittigd van de oprechtinge der nieuwe Bisdommen in de Nederlanden; en dat Fred. Schenk tot Aartsbisschop was benoemt; en voorders dat 's Kon-

ninge begeerte was dat gemelden Schenk zoude aangenomen worden.

dat ze in deze zaak begeerde gedaan te hebben: welke Hartogin ook een brief op den sesden dezer maand aan gemelde Kerken heeft geschreven, dewelke aan de vergaderde Kerken insgelijks door de voornoemde Meesters ter hand is gestelt: behelzende dat haare Hoogheit deze gansche zaak in handen van dezelve Meesters had gegeven: en dat dezelven, denwelken zy geloof wilde gegeven hebben, den wille des Konings aan de voornoemde Kerken zouden te kennen geeven. Daarenboven hebben zy een brief overgelevert, door denwelken zijne Koninklijke Majesteit tot Aartsbisschop over dezelve Kerken benoemt den eerwaardigen Heer *Frederik Schenk*, uyt de Baronnen van *Toutenborg*: en verzoekt dat de gemelde Kerken hem tot die waardigheit verkiezen en aanneemen: zoo als uwe Doorluchtigheit breeder zal konnen verstaan uyt de afschriften van gemelden brief, dewelken wy u met een overzenden. Uyt kracht van dezen brief hebben de voornoemde Meesters, *Hipplyotus Persyn* en *Johan de Lange*, na een korte voorreden van 's Konings wille, begeert dat de voornoemden Heer *Frederik Schenk* tot Aartsbisschop zoude gekozen en aangenomen worden: en zy vertoonden met eene het afschrift van een Pausselijken Brief; waar uyt zy zeiden te blijken dat ons Bisdom tot een Aartsbisdom was opgerecht. En vermits het gebruyk en de oude gewoonte der Utrechtsche kerken is, dat alle de Aartsdiakenen in de Utrechtsche kerk, en alle de Kapittelheeren die afwezig mogen zijn, tot de verkiezing van een nieuwen Bisschop geroepen worden; zoo hebben de voornoemde kerken een uytstel van 15 dagen verkregen: op dat ondertusschen de gestelde dag der verkiezinge aan alle

en wetende dat *volgens het gebruyk en de oude gewoonte der Utrechtsche kerken de Aartsdiakenen en Ka-*

alle de afwezige Aartsdiakenen en Kanonnikken, naar ouder gewoonte, wettiglijk zoude bekend gemaakt worden. En alhoewel wy niet en twijfelen of dit is uwe Doorluchtigheit uyt den naam der vyf Kerken aangedient; zoo hebben wy des niet tegenstaande dienstig geoordeelt uwe Doorl. in 't byzonder daar over te schrijven: en dat voornamentlijk om deze reden, om dat wy uyt de afschriften van gemelden Pausselijken Brief verstaan dat een groot gedeelte van het rechtsgebied en van de Tienden, tot het Aartsdiakenschap en de Proostdy die uwe Doorluchtigheit in onze kerke bezit en tot gemelde kerk behoorende, denzelven ontnomen en den nieuwen Bisschoppen toegewezen zal worden. Het believe dan uwe Doorluchtigheit tegen den gestelden dag der verkiezinge, te weeten den 29 dezer maand, iemand te zenden; dewelke met ons, en ook met de andere Utrechtsche kerken, mag raadpleegen wat dat 'er in deze zake te doen staat: en met ons mag overleggen hoe dat men de ongemakken, dewelke uyt deze oprechtinge van het Aartsbisdom en van de andere Bisdommen staan te volgen, best op een bequaame wijze zal konnen tegengaan: en hoe men ten minste dit zal konnen te weeg brengen dat het Aartsdiakenschap en de Proostdy onzer kerke, en onze kerk zelf, zoo weinig als mogelijk is benadeelt werden. En hoewel wy niet en twijfelen of uwe Doorluchtigheit zal hier op letten; zoo zenden wy haar evenwel een afschrift van den eed, dewelke door uwe Doorl. als tot de Proostdy van onze Kerk aangenomen wierd, gedaan is geweest: waar uyt uwe Doorl. zal konnen verstaan hoe verre dat ze zich zelve aan onze Kerk heeft verbonden. Vorders bidden wy uwe Doorl. op

pittelheeren by de verkiezing van een Bisschop geroepen wierden,

zoo doen zy daar over zwaare klagten; en vermaanen den Proost dat hy volgens zijnen eed op de behoudenis der Utrechtsche kerke moet passen.

het

het allerkrachtigste datze haare hulp in een zaak van zulken belang, en van zoo groot een nadeel, aan haar zelve, en aan onze kerke niet en wil weigeren. Met verzekeringe dat uwe Doorl. onzer aller gemoederen zeer bereidwillig zal vinden: het welke wy insgelijks van de andere Utrechtsche Kerken verwachten. Gegeven te Utrecht den 18 October, 1561.

Daar na hebben de Prelaaten der vyf kerken in de naastvolgende November, als ze over de oprechtinge der nieuwe Bisdommen en over het verkiezen van een Aartsbisschop raad zouden pleegen, het onderstaande Protest uitgegeven:

Protest der Prelaaten.

IN het jaar 1561, op den 9 van November, zijn de Prelaaten der vyf kerken van Utrecht byeengekomen in het kleine Kapittelhuis van den Dom, om raad te pleegen en hun laatste besluit te neemen over de gemelde bekendmaakinge, en over den brief van schadeloosheit, dewelke door de Hartoginne van Parma aan de voornoemde Prelaaten en Kapittelen was verleent: en om met eene een dag te bestemmen tot de verkiezing van den Aartsbisschop van Utrecht. De Kapittelen en Prelaaten voornoemd de zaak meer als eens overwogen en een rijp overleg genomen hebbende, en zich verlaatende op het woord en de beloften der Hartoginne van Parma, in den gemelden brief begreepen, en daar by op de toezegging van de edele, zeer geleerde, voorzigtige en voorzienige Heeren, *Hippolytus Persijn* President van 's Konings Raad te Utrecht, en Meester *Johan de Lange* Heer van *Bailleu* 's Konings Sekretaris en gemagtigden, dewelke aan de gemelde Prelaaten en Kapittelen belooft en toegezeit hebben dat ze met alle mogelijke kracht voor hen

by

by Koning *Philips* en de Landvoogdesse *Margareta* zouden spreeken, ten einde dezelven den gemelden open-brief, door de Hartogin van Parma aan de voornoemde *Prelaaten* en Kapittelen verleend, willen goedkeuren en met hun zegel bekrachtigen: de Kapittelen zeg ik, en de Prelaaten voornoemd, willende 's Konings voorneemen, begeerte en yver, omtrent het oprechten van nieuwe Bisschoppelijke Stoelen, naar hun vermogen bevorderen; bestemmen en bespreeken den naastvolgenden donderdag tot den dag der verkiezinge van een Aartsbisschop: behoudens nochtans hun protest omtrent hunne vrijheit en schadeloosheit. Zodaanig te weeten, dat hunne meening of inzigt geenzins is, uyt krachte van gemelde verkiezinge of van eenige andere dingen daar op volgende, goed te keuren de Bulle van Paus *Paulus* IV, waar van zy niet anders als het affchrift gezien hebben: nochte het Brevet of de Bulle van den tegenwoordigen Paus *Pius* IV, of van eenige andere Pauzen; voor zoo verre als dezelve hunne voorrechten, ontheffingen, begeevingen, en het rechtsgebied zoo van de Kerken als van de Aartsdiakenen en Prelaaten voornoemd, mitsgaders hunne Tienden, Renten, of eenige andere gerechtigheden, wat naam dezelve mogen hebben, zouden konnen benadeelen.

Overzulks protesteeren zy datze zich dienaangaande houden aan het geene hun door den Keizer (*Karel*) zaliger gedagtenisse, en door Koning *Philips* hunne zeer genadige Heeren, toegezeit, belooft, en met eede bevestigt is geweest.

Daarenboven, datze op het allerkrachtigste gezind zijn zich te houden aan de akkoorden, dewelke tusschen hen en de voorgaande Bisschoppen; en allerlaatst tusschen hen en den Keizer mitsgaders den Koning gesloten zijn: en daar by aan de Verdragpunten der doorluchtige Hoogduitsche Natie, dewelke noch onlangs door den Keizer zijn bevestigt: waar over zy het tegenwoordig protest doen; en een Brief in een behoorlijke en regelmatige form verzoeken. Gedaan, voor zoo veel als het dit protest belangt, op den twaalfden van November, in het jaar als boven; ten overstaan van de Heeren *Adriaan Korneliße* Priester, *Herman Kronenburg*, *Henrik Piek*, en *Goswyn van Vilten-*

boo

boe, altijd blijvende Vikarissen der Utregtsche kerke, en van my, *Lamsweerde*, Notaris.

Met den oorspronkelijken Brief vergeleken door my

DE TANAHSSE.

Dus word Schenk eindelijk verkozen.

Dit protest gedaan hebbende zijn de hoofden der Utrechtsche Geestelijkheit op den bestemden donderdag / te weeten den 13 November van 't zelfde jaar / by een gekomen; en hebben Schenk tot Aartsbisschop verkoren: dewelke daar op bezit van den Utrechtschen Stoel heeft genomen. *

AANTEKENINGEN.

1. De Heer Auteur volgt hier het gevoelen van den Heer *Menso Alting*; dewelke zich door den naam van *Castrum* heeft laaten overhaalen om van het oude Utrecht een Kasteel te maaken. *Buchelius* was hem in dat gevoelen ook voorgegaan. Ik acht het de moeite waard deze zaak wat dieper te onderzoeken; en de stad Utrecht, zoo ik best kan, veel ouder te maaken. Dat *Castrum*, Kasteel, ook wel genomen is voor een stad, hebben wy reeds getoont in onze Aantekeningen op *a Batavia Sacra*. Voegt hier by dat Burg dikwils voor een Stad genomen word; als blijkt in Lunenburg, Limburg, Doesburg, en in hondert andere steden. Wel is waar dat meest alle die steden in den beginne niet meer als rechte Burgen en Kasteelen zijn geweest: doch dit zal bezwaarlijk van alle de plaatzen die in burg eindigen, waar gemaakt konnen worden. Dit is althans zeker, dat ze dien naam van burg behouden hebben, zedert dat ze van burgen steden waren geworden. Zoo is het dan geen vast gevolg dat Utrecht, om dat het zoo lang den naam van burg gedragen heeft, ook zoo lang een enkelde burg is gebleven. Men zou misschien al oude blijken konnen by brengen dat *Castrum* voor een stad is genomen.

* Zie het leven van Schenk en verdere beswaarnissen Batavia Sacra, III. Deel.

a pag. LXXV.

Onias

Onias, de zoon van den Opperpriester *Onias* III, heeft door toelaatinge van *Ptolomæus Philometer* in Egipten een kasteel, gelijk [b] *Josephus* spreekt, of gelijk [c] *Eusebius* spreekt, een stad gebouwt. *Josephus* noemt het een kasteel, 't welke by *Eusebius* te boek staat voor een stad. En om wat meer naar de laatere eeuwen af te daalen; *Guilelmus* [d] *Gemmeticensis* spreekt van eenige kasteelen; aan dewelken hy, maar een regel of twee lager, den naam van steden of *oppida* geeft: zoo moet hy dan de kasteelen of *Castella* ook voor steden genomen hebben. Maar, zalmen zeggen, zou men Utrecht altijd een kasteel en niet eens een stad genoemt hebben, had het een stad geweest: Ik zeg noch niet dat het een stad is geweest: ik onderzoek maar of het zeggen van *Heda*, dewelke zegt dat het al van ouds een groote stad is geweest, en dat van *Beka*, dewelke het al een stad noemt in het leven van S. *Bonifacius*, wederlegt kan worden door den naam van *Castrum*, Burgt of Kasteel, dewelke aan 't zelve zoo langen tijd gegeven is geweest. Wat de laatste opwerping belangt; Evesperg, op zijn Latijnsch *Evespergum*, een stad in Saxen word van *Aimoinus*, *Regino*, *Gobelinus* enz. niet anders genoemt als een *Castrum* of Burg; en dan van *Ægil* in 't leven van S. *Sturmius*, en den Beschrijver van *Karels* leven, niet anders als *castellum*, een kasteel. Maar [e] *Witichindus*, de Bisschop *Ditmarus*, de naamlooze Schrijver, die het leven van *Karel den Grooten* beschreven heeft, noemen het *urbs* of *civitas*, een stad. Zoo vindtmen ook by [f] *Buchelius* een brief van den Roomschen koning *Willem*; daar hy in de dertiende eeuwe, wanneer *Nimwegen* zekerlijk al een stad was, hetzelve niet anders noemt als *Castrum*. *Lipsius* [g] getuigt het ook dat de naam van *Castrum*, in de middelste eeuwen, dikwils aan Steden wierd gegeven. En als *Sigebertus* verhaalt dat de Hertog *Govert* door den Keizer naar Braband afgezonden wierd om het kasteel Loven (*Castrum Lovanium*) te belegeren; heeft hy, volgens

b Joseph. antiq. l. 13. c. 5.
c Euseb. in Chronico.
d By Ant. Mathæus de Nobil. lib. 2. c. 1.
e Apud Ant. Matth. ib.
f Buchel. in notis de Hedam. p. 208.
g Lips. in Lovanio lib. 1. c. 6.

Lipsius door het kasteel niet anders als de stad willen betekenen.

Het is geen wonder, zegt *Ant. h Mathæus*, dat Utrecht een kasteel word genoemt; men heeft het ook wel den naam van *vicus*, vlek of wijk, gegeven. Een vlek is minder als een kasteel; en echter word de naam van vlek of wijk ook aan steden gegeven. Dit hebben wy reeds in onze Aantekeniugen op de gemelde Voorberichten aangemerkt. Wyhebben daar ook getoont dat *Villa*, 't welke maar een buitenplaats of wooning op het land betekent, ook wel voor een stad is genomen. Wy hebben dat maar door een exempel bewezen: maar, indien het noodig waar, zouw men het door een groot getal konnen goedmaaken. Ja men heeft dien naam van *Villa* aanzienlijk genoeg geacht, om aan geheele landstreeken gegeven te worden: waar over breeder bescheid te vinden is by *Menso Alting. i*

By deze gelegendheit wil ik noch wel aantekenen dat het woord *turris*, een toren, in de middelste eeuwen dikwils voor een kasteel, en somwijlen voor een dorp, genomen is geweest. Dat de Dorpen zoo genoemt wierden, schijnt te blijken uyt den naam *Thorene k*, welke nu verandert is in *Doorne*, en de naam is van een deftig dorp half wegen Utrecht en Rhenen: waar over de gemelde Heer *Alting* ook nagezien kan worden. Dat het zelve woord *turris* ook wel genomen is voor een kasteel zullen wy ook maar door een exempel of twee bewijzen. *Philips van Elsas*, Graaf van Vlaanderen, zullende de voorrechten van de Abdije te Marchiennes bevestigen, *l* spreekt van den toren staande te Douay. In een Bulle van *m Cœlestinus* III, van 't jaar 1190, word ook gewag gemaakt van den zelven toren: gelijk ook in een Plakkaat, 't welke in 't jaar 1246 uytgegeven is door de Gravinne *Margareta*. „Deze Toren, zegt *n Buzelinus*, is niet anders als het sterke slot ofte kasteel; het welke de broeders *Erchenvoldus* en *Adalbaldus* gebouwt hebben by „de kerk van O. L. Vrouw, dewelke nu de kerk van „S. *Amatus* word genoemt.

h Matth. ibid. *i* In German. inf. v. *Septemvillæ*.
k ibid. v. Thorene.
l apud Buzelinum in Gallo-Flandria pag. 335.
m apud Buzelin. ibid. *n* ibid.

„Noch

„Noch heeft de Steevoogt van Noyon een kasteel „gebouwt by de kerk der gemelde stad Noyon; en het „word ook een kasteel genoemt door *Meyerus*: doch „de kronijk van Doornik noemt het een toren.„ Dus verre *Buzelinus*. Waar uyt het dan genoegzaam blijkt dat het woord toren ook gebruykt is om een kasteel te betekenen; en datmen op diergelijke naamen van burch, kasteel, toren, enz. niet al te vast kan steunen, om te bewijzen dat zodanige plaatzen niet anders als burgten en kasteelen zijn geweest; of dat 'er niet anders als een toren heeft gestaan.

Ik zie dan als noch geen reden genoeg waarom dat Utrecht, ten tijde van *Willebrordus*, *Karel Martel*, *Pippijn*, *enz.* niet anders zoude geweest zijn als een kasteel. Word het ergens *castrum*, word het *villa*, word het *vicus* genoemt; die naamen zijn ook gegeven aan deftige steden. Indien wy daar tegen toonen dat Utrecht, ook al van ouds en op gemelde tijden, *oppidum* en *urbs* genoemt is geweest; ja dat het de zetel was van Koning *Radbodus*; zullen wy dan noch zoo veel ontzags hebben voor de naamen van *castrum* en *castellum*, die aan 't zelve somwijlen gegeven zijn; dat wy van Utrecht geen stad zullen durven maaken? Wat my belangt, ik bekenne dat de gemelde naamen *urbs*, *civitas*, *oppidum*, by my een zeker bewijs verstrekken dat het al ten tijde van *Willebrordus* een stad is geweest: en dat al de zwaarigheit, die uyt de naamen van *castrum* en *castellum* zoude konnen ontstaan, van zelfs moet vervallen. Laat ons dan zien waar dat die naamen aan Utrecht gegeven worden. *Sigebertus*, schrijvende over het jaar 679, zegt dat "S. *Willebror-* „*dus* zijnen Stoel heeft geplaatst te Wiltaburg anders „*Ultrajectum* genoemt, als of men zeide de stad der Wil- „ten, *oppidum Wiltarum*: Is *Sigebertus* niet genoeg, zoo laat ons *Beda* ook hooren spreeken; die zekerlijk de geleerdste man van zijnen tijd is geweest, en daar by op den zelfden tijd met *Willebrordus*, *Bonifacius*, en die gansche Martel-bende heeft geleeft.

Deze *Beda*, dewelke alle de omstandigheden van hun leven zoo wel en beter heeft geweeten als iemand, schrijft in het 5 boek van zijne Engelsche Historie, aan het 12 hoofdstuk, "dat *Pippijn* aan S. *Willebrordus* de „plaats tot een Bisschops stoel heeft geschonken in zijn

„doorluchtig kasteel : 't welke in de oude taale van „dien landaart Wiltenburg, dat is de stad der Wilten, „doch in de Fransche taal *Trajectum* wierd genoemt. De *stad der Wilten*, *oppidum Wiltarium*. Hy noemt het ook een kasteel, ik beken het: maar die zwaarigheit verdwijnt van zelfs door de byvoeginge van den naam *oppidum* : en alle de bovengemelde exempelen, daar *castrum* voor een stad word genomen, zijn een uytlegging van den naam *castellum*.

Maar om alle uytvlugt af te snijden, en niet te zeggen dat *oppidum* slegts een stedeke betekent en voor geen groote stad behoeft genomen te worden: zoo hebben wy een brief van o koning *Pippijn*; waar in aan Utrecht wel duidelijk de naam word gegeven van *urbs*. *Apostolicus vir*, *&* *in Christo Pater*, *Bonifacius urbis Trajectensis Episcopus*. De Apostolissche man en vader in Christus, *Bonifacius*, Bisschop van de stad Utrecht. Ik weet wel dat de Heer *Menso Alting* veel tegen dezen brief weet in te brengen : maar behalven dat het maar gissingen zijn, zoo hebben wy noch een ander Schrijver die met *Bonifacius* heeft geleeft, en zijn leven heeft beschreven; en wiens getuigenis alleen genoeg is om dit verschil te beslissen. Dit is de H. *Willebaldus*, de welke uytdrukkelijk schrijft dat S. *Bonifacius* den H. *Coëbanus* of *Eobanus* tot Bisschop heeft aangestelt over de Vriezen, in een stad de welke Trecht word genoemt: *in urbe quæ vocatur Trecht*. Dat door deze stad geen andere plaats als Utrecht word verstaan, is buiten geschil; en blijkt uyt het gansche verhaal. Men zal niet eene plaats toonen daar *urbs* genomen word voor een kasteel: wy konnen 'er 25 toonen daar *Castrum* of *Castellum* genomen word voor een stad. Ik laat dan een bescheiden Leezer oordeelen of Utrecht, 't welke somwijlen *urbs* en *oppidum* genoemt word, een stad of een kasteel is geweest.

En om het geschil volkomentlijk te beslissen, heb ik maar van noode de getuigenisse van den geleerden *Mabillon*. Deze man heeft een goet gedeelte van zijn leeven gesleeten in het doorsnuffelen van oude papieren, bullen, en brieven: dat hy in dat soort van geleertheit, ja ik zoude durven zeggen in de historie der middelste eeuwen, voor niemand behoeft te wijken,

o apud Hedam in Bonifac.

blijkt

blijkt uyt dat doorwrochte werk *de Re diplomatica.* De Schrijver getuygt in het zelfde werk p dat het naamwoord *Castrum*, onder de Fransche Koningen van de eerste en van de tweede stamme, nauwelijks ooit, ja noch niet nauwelijks ooit, gebruykt wierd om een kasteel te betekenen: maar dat het schier altijd genomen wierd voor een sterke stad. Verre van daar dan, dat het woord *Castrum* ons gevoelen zoude benadeelen; wy neemen het tot ons voordeel: Utrecht word onder de regeeringe van de tweede stamme een *Castrum* genoemt: *Castrum*, betekende altijd, of bynaar altijd, niet anders als een sterke stad: Zoo moet het dan voor een stad gehouden worden. En burg voor een stad te neemen was zoo gemeen, dat *Otfridus* deze woorden van 't Evangeli, *ite in civitatem*, aldus vertaalde, *Farit in thia burg*. Een zeker blijk dat burg doorgaans geen vlek, of slot, maar een stad betekende.

2. Volgens de lijst der Vriessche Princen, Hartogen, Koningen, enz. die by *Hamconius* beschreven staat, is deze *Aldegistus*, of gelijk *Hamconius* schrijft *Aldgillus*, zekerlijk Koning geweest. Vriesland zoude eerst geregeert zijn geweest door zeven achter een volgende Vorsten of Princen, die volgens het verhaal van *Hamconius*, *Suffridus Petri*, enz. gevolgt zouden zijn door zeven Hartogen; dewelke ook het gemeene best van Vriesland, de eene voor en de andere na, bestiert zouden hebben. Doch het waar te wenschen dat 'er wat meer zekerheit was ontrent die Vorsten en Hartogen. De oudste geschiedenissen, zoo wel van Vriesland, als van Holland en veele nabuurige landen, te weeten voor het jaar 500, daar of daar omtrent, zijn zoo verdacht en onzeker, dat 'er een voorzigtig Lezer weinig van zal navertellen. Die *Ubbo Emmius* gelezen heeft, zal alle die mooije vertellingen van eenen *Occo Scharlensis*, van eenen *And. Cornelius*, van *Suffridus Petri*, zeer bezwaarlijk voor goede en gangbaare munt durven aanneemen. Zoo word *Aldgillus* of *Aldegistus* dan gehouden voor den vijfden koning van Vriesland. En dat de gemelde Schrijvers hem den tytel van koning geeven; daar in schijnen zy gelijk te hebben: want *Beda* zelf, die van onze zaaken geweeten heeft, geeft hem den naam van koning.

p Mabillon de Re diplom. lib. 2. c. 7.

3. De Doopplaatzen en Doopvonten plagten van ouds gesticht te worden buiten de Kerken; zoo als 'er noch hedensdaags te q Romen, te Pisa, te Florence, en op meer andere plaatzen gezien worden. Men heeft het ook uyt de oude Schrijvers, als uyt *Cyrillus* r Bisschop van Jerusalem, *Paulinus* s Bisschop van Nola enz. De laatste getuigt dat hy een plaats om te doopen gesticht heeft tusschen twee kerken.

Deze Doopvonten waren van ouds gemaakt als waterbakken, daar de doopelingen als in een graf ingedompelt wierden. Sommige t geleerden meenen dat 'er in de 3 eerste eeuwen der kerke geen byzondere plaatzen zijn geweest, die tot het doopen gebruykt wierden. Deze Doopvonten waren doorgaans achtkantig gelijk uyt eenige Veerzen, dewelke S. *Ambrosius* toegeschreven worden en by u *Gruterus* te leezen staan, schijnt te blijken. Doch S. *Udalricus* w, Bisschop van Augsburg, liet een Doopvonte uyt een rotze houwen, en gaf haar de gedaante van een tonne. Doorgaans waren ze van hout of steen: naderhand wierden ze van marmer ja zelf van zilver gemaakt. x *Mabillon*, spreekende van de Doopvonte te Verone, getuigt dat ze van Porfiersteen gemaakt, en in de ronte 26 voeten wijd was.

Hier dient niet vergeeten zeker mirakel 't welke van ouds omtrent eenige Doopvonten, als door een vaste wet, geschiedt zoude zijn. Het bestond hier in, zoo als de Schrijvers verhaalen, dat die Doopvonten, zonder iemands toedoen en alleenlijk door een goddelijke werking, op Paaschnacht met water vervult wierden. Van zoo een kerk, daar zodaanige een Doopvonte was, spreekt *Paschasius* y Bisschop van *Lilybaeum* Die kerk was gelegen op een hoogen berg, midden in een dicht bewassche boschaadje. Dit water quam van zelfs op borrelen, en zakte van zelf wederom weg: en het

q Zie Cabassut. dissert. 10. ante Concil.
r Cyrill. Hierosl. Catech. mystag. 1.
s Paulin. ep. 12.
t v. Baron. ad ann.
u Gruteri Inscript. p. 1166.
w In vita S. Udalrici.
x In Mus. Ital.
y In Epist. ad Leon.

wist

wist zodanig op den rechten tijd te passen, dat in een zeker jaar, als de Westersche kerken doorgaans het Paaschfeest op een verkeerden tijd en al te vroeg vierden, de Doopvonte leedig bleef: doch als de rechte Paaschnacht gekomen was, quam het water wederom opwellen.

Van een diergelijk mirakel word gewag gemaakt in het bekende [z] *Pratum Spirituale*, 't welke op den naam van *Sophronius* gaat. *Gregorius van Tours* verhaalt iet diergelijks in zijn werkje [a] *van de glorie der Martelaaren*.

Ook was het van ouds de gewoonte dat de H. Geest, onder de gedaante van een Duive, boven de Doopvonte was hangende; zoo als de kerkvergadering van Konstantinopolen, gehouden onder *Mennas*, uytdrukkelijk [b] getuigt. Somwijlen scheen de Duif boven de Doopvonten en Altaaren te vliegen; want ze hingen zoo wel over de laatste als over de eerste: somwijlen zat ze op een kruys recht boven de Doopvont. [c] enz.

4. Dit was geen nieuwigheit, dat 'er een kerk getimmert wierd ter gedagtenisse van 't H. Kruys. *Konstantijn de Groote* had al een kerk van 't H. Kruys getimmert te Jerusalem; dewelke anders de kerk der Verrijzenisse wierd genaamt: want, om dit met een woord aan te raaken, dat gemelde *Konstantijn* niet meer als eene kerk te Jerusalem heeft gebouwt, en dat de *kerk van 't Kruys* en de kerk van de Verrijzenisse maar tweederhande naamen van dezelfde kerk waren, heeft H. *Valesius* zeer wel tegen *Sirmondus* beweezen. [d]

5. Volgens het verhaal van *Beka* is de kapelle van 't H. Kruys allereerst, voor S. *Maartens*, voor S. *Salvators*, en voor alle andere kerken getimmert geweest. Het zelfde getuygt ook *Heda*: en zoo zou zy niet gestaan hebben in de kerk van S. *Salvator*. Maar wat wil *Beka* [e] zeggen, als hy van S. *Bonifacius* schrijft, dat hy binnen de stad Utrecht een kerk van Reguliere Kanon-

[z] cap. 214. 215.
[a] l. 1. c. 24.
[b] Act. 5. in epist. Clericor. Ant.
[c] zie Rosweidus in Epist. 12. Paulini.
[d] *H. Vales. in cal. Notat. ad Eusebii Hist.*
[e] In Bonifacio.

nikken (want zoo moet *cœnobitalium Canonicorum* vertaalt worden) heeft gesticht, dicht paalende aan de oorspronkelijke kapelle van S. *Salvator*: *oratorio S. Salvatoris primordiali vicinam & contiguam.* En door deze kerk der Reguliere Kannonnikken verstaat hy S. *Salvators* kerk, of Oudmunster, gelijk hy met uytdrukkelijke woorden getuygt Die eerste of oorspronkelijke kapelle van S. *Salvator* zou dat de kapelle niet zijn van 't H. Kruys? Ik meen ja; want men vindt nochte by *Beka*, nochte by *Heda*, nochte elders, eenig bescheid van eenige kerken, die voor de rechte kerk van S. *Salvator* gesticht zoude zijn, als de kerk van S. *Thomas*, dewelke over lang vernielt was, het kerkje of de kapelle van 't H. Kruys: en de kerk van S. *Maarten.* Ik zoude dan vastelijk gelooven dat de oorspronkelijke of allereerste kapelle van S. *Salvator*, daar de rechte *Salvators*-kerk, anders Oudmunster, aan getimmert is, niet anders is als het kerkje van 't H. Kruys. Dit zoude eenig licht konnen geeven omtrent het bekende verschil tusschen de Kanonnikken van S. *Maartens* en S. *Salvators* kerke over het recht van een nieuwen Bisschop te verkiezen, van welk verschil eenige exempelen te vinden zijn in de Historie der Utrechtsche Bisschoppen. Het zelfde zoude ook groot licht geeven omtrent het andere verschil, of S. *Salvators* kerk gesticht is door S. *Willebrordus* of door S. *Bonifacius.* Volgens *Beka* en *Heda*, (ik zou 'er by voegen, volgens de groote *f* Kronijk van Nederland, indien dezelve alles wat ze van Utrecht heeft niet uyt *Beka* en *Heda* had getrokken) volgens *Beka* dan en *Heda* heeft S. *Willebrordus* een kapelle of kerkje, ter eere van 't H. Kruys, getimmert dicht by de plaats daar het kerkje van S. *Thomas* had gestaan: in dat kerkje heeft hy een Doopvonte gesticht. Naderhand heeft hy een groote kerke, S. *Martinus* ter eere, doen bouwen: Daar na heeft S. *Bonifacius* een grooter kerk van S. *Salvator* gebouwt naast aan het oude kerkje van S. *Salvator*: waar door de eerste kerk van S. *Salvator* vervallen en in het vergeetboek zal zijn geraakt. Indien dat eerste kerkje van S. *Salvator* het zelfde is met het kerkje van 't H. Kruys, gelijk wy nu onderstellen, en gelijk ons als zeer waarschijnlijk voorkomt; kan het in een zekeren zin ge-

f Magn. Chron. Belg. p. 31.

veit

zeit worden dat S. *Salvators* kerk gebouwt is door S. *Willebrordus*, en ouder is als S. *Maartens* kerk: om dat de nieuwe kerk van S. *Salvator* voor dezelfde word gerekent met de oude, als zijnde in de plaats van de oude gekomen; naast en als op de plaats van de oude gebouwt; en als den naam van de oude overgenomen hebbende. Ook kan men zeggen dat S. *Maartens* kerk de oudste is; en dat die van S. *Salvator* eigentlijk gesticht is door *Bonifacius*; om dat het evenwel een andere kerk was als de eerste *Salvators* kerk.

6. *Famianus Strada*, zoo als hy getuigt, heeft zekere blijken gehad dat *Philips* Hartog van Borgonje, de instelder van het gulde Vlies, op dit vermenigvuldigen der Bisdommen al heeft gedoelt: en dat hy die zaak op zijn doodbedde aan zijnen zoon, Karel den Stouten, ten hoogsten heeft aanbevoolen, enz. En dewijl gemelde *Philips de Goede* voor het opkoomen der nieuwe gezindheden geleeft heeft en gestorven is, zoo zouden de opkomende ketterijen de eerste aanleiding tot deze vermenigvuldiging niet gegeven hebben.

Ik weet qualijk of ik hier wil byvoegen, 't geene ik geschreven vind in zeker *Extractus summarius de origine tumultuum Belgicorum*, *desumptus ex Isagoge Francisci Dusseldorpii*: Dewijl 'er al eenige dingen verhaalt worden, voornamentlijk van de onbequaamigheit en het onstichtelijk leven van sommigen dezer nieuwe Bisschoppen, dewelke tegens de getuigenis van andere Historischrijvers schijnen te strijden. Onder anderen verzekert gemelde *Strada* dat koning *Philippus* geen andere Mannen tot die waardigheit en tot deze nieuwe Bisdommen benoemt heeft, als die van een uytstekende geleerdheit waren, en altemaal door het schrijven van boeken een grooten naam hadden gekreegen: ja die zodaanig van gedrag waren, dat men met reden mogt hoopen, dat het volk zich schaamen zoude zodaanige Mannen voor geene Bisschoppen aan te neemen. Doch gemelde *Dusseldorp*, of die *Dusseldorp* verkort heeft, voert ten opzigt van sommigen dezer nieuwe Bisschoppen een gansch andere taal

Voor eerst verhaalt hy hoe dat de Nederlanders, rijk en weeldrig zijnde, niet en wisten watze van dartelheit wilden doen: dat de Adel door den overdaad van haare tafel, door het groot getal van haare huishou-

dinge, en door den pracht van haare kleedinge, die tenemaal koninklijk was, zich tot den hals toe in de schulden had gestoken: dat 'er voor den zelven Adel geen andere kans en was om zich uyt deze zwarigheden te redden als door den oorlog; en door de knevelarijen die den oorlog vergezelschappen: dat de Edelluiden des te meer op den oorlog vlamden, om dat ze als getart en tot nijdigheit ontstoken wierden door de dartelheit en overdaadigheit van veele kerkelijke persoonen; doch voornamentlijk van Abten en Monnikken, dewelke op hunne groote en onvervreemdbaare goederen teerden en smeerden dat het onverdraaglijk was: en des te onverdraagelijker, om dat ze doorgaans uyt gemeene borgeren gesproten, zoo trots en moedig waren als de grootste Vorsten: dat dit den hongerigen Adel des te happiger naar hunne goederen maakte; te meer, om dat dezelve Adel wel wist dat meest alle die goederen van haare Voorvaderen gekomen waren. Ja, voegt hy 'er by, de vuile en schandelijke ommegang van veele Geestelijken, de goeden moeten het my ten besten houden, heeft het wel verdient dat de opkomende ketterij, dewelke allermeest door Gods rechtvaardig oordeel tegen de kerkelijke Persoonen aangegaan heeft, hen door het ontneemen van hunne goederen heeft gekastijdt.

Na meer andere opmerkingen; en na dat hy van het oprechten der nieuwe Bisdommen had gesproken, voegt hy 'er deze aanmerking by: *Doch gelijk koning* Philips *dit alles met groote voorzigtigheit beschikte; zoo heeft hy door de ongetrouwigheit van de zijnen de verhoopte uytwerking van dat alles niet konnen bereiken. Want nadien hy geene of zeer geringe kennis had van de ingezetenen en van byzondere persoonen, wierd hy schandelijk door zijne Raadslieden bedrogen; dewelke aan den Koning, wien de benoeming tot de Bisdommen toequam, hunne bloedverwanten en goede vrienden opgaven; zonder eens te bedenken of zy 'er bequaam toe waren of niet. Wy konnen 'er eenigen van hen noemen die niet weinig verdagt waren van ketterije. Wy weeten een ander, die zich zoo dronken zoop, en 's nachts zodaanig slempte en bra'e, dat hy 's anderendaags onbequaam was om den goddelijken dienst by te woonen; en den Pastooren en andere onderdaanen niet te spraak konde staan: zoo dat de Ge-*

neeſ-

meesheer moest koomen om hem den balg door een braakdrank of door een inspuiting te doen ontledigen, en plaats voor eene nieuwe opvullinge te maaken. Waar uyt dan, zegt hy, zoo als ik zelf beproeft en ondervonden heb, een vergiftig gebroedzel en zeer lasterzuchtige ketters zijn voortgekomen. Hier quam noch by dat eenige Kloosterbroeders, gelijk de kloosterlijke Orders altijd gewenscht hadden, tot Kerkvoogden over de nieuwe Bisdommen aangestelt wierden: 't welke gansch niet wel is uytgevallen. Want die goede luiden, uyt hunne kloosteren gelaaten, huppelden en sprongen als uytgebroke kalveren; en waren de spot van alle wereldsche luiden; om dat ze goude en zijde Dekens hadden, als of ze geen Monnikken maar Vorsten geweest waren; om dat zy, daar ze doorgaans van 't slechtste volkje afkomstig waren, hunne paleizen met zulken pracht opschikten: en eindelijk hunne kappen met het fijnste lijnwaat en met zijde lieten voeren Het welke zoo grof toeging, dat de Hartog van Alba genootzaakt wierd hun te gebieden de kleeding van hunne order weder aan te neemen.

Hy bekent echter dat 'er onder de nieuwe Bisschoppen eenige zeer deftige mannen, daar niets op te zeggen viel, zijn geweest; dewelke ook boeken gemaakt en in heiligheit van leven uytgeschenenen hebben Doch de Kardinaal van Granvelle, wiens lof hy met een brede maat uytmeet, zoude hen allen verre te boven gegaan hebben. Dan voegt hy 'er vorder by, hoe dat meest alle steden, dewelke tot Bisschoppelijke steden geschikt waren, als Leeuwaarden, Groningen, Deventer, Roermonde, doch allermeest Antwerpen, altemaal door de wederspannigen opgemaakt, met alle kragt daar tegens gewoelt hebben, en met die eer geenzins gedient en waren.

Eer ik van dezen *Dusseldorp* afscheide, moet ik hier noch een staaltje van zyne vryborstigheit bybrengen; hoewel dat het juyst de oprechting der Bisdommen niet en betreft: *Het is kenbaar genoeg*, zegt hy, *dat de Geestelijken zich geduurende dezen oorlog gansch ongelukkiglijk met de Staatzaaken bemoeit, en den Godsdienst ten hoogste benadeelt hebben. Onder dezen is geweest de Abt van N. te N. een rechte deug niet: en meer anderen, die gansch onkundig waren in wereldsche zaaken: en dewelke byna uyt het allerslechtste volkje voortgekomen*

zijnde

zijnde tot Oversten van kloosteren aangestelt waren. Deze gasten, zegt hy, *beelden zich in dat ze benevens de kloostervoogdy ook de wijsheit bekomen hebben*; *en, als de ezel van Isis, laaten zich voorstaan dat ze op de lier konnen speelen. Zy zouden veiliger doen met de regeering binnen hunne kloosters waar te neemen: het welke hun verstand noch dikwils te boven gaat; als, gelijk een deel ezels, zich met de zaaken van Vorsten te bemoeien.* Ik heb gezeit dat ik niet en wist of ik het hier wilde vermelden of niet: als niet genoeg wetende wat staat dat 'er op *Dusseldorps* zeggen gemaakt kan worden. Een ieder mag 'er het zijne uyt neemen. Ja ik wil wel bekennen dat hy wat te partyzuchtig schijnt, om zijn zeggen zoo volkomentlijk aan te neemen. Men ziet uyt zijn gansche geschrift dat hy voor de Spanjaarden en de Spaansche regeeringe was ingenomen. Zoo smadelijk als hy van de Bisschoppen spreekt, spreekt hy ook van de Staatschen, van *Willem* I, van Prins *Mauris*, van den Abt van S. *Geertruyd* te Loven, van *Elbertus Leoninus* enz. Sommigen der nieuwe Bisschoppen hebben zich dikwils tegen de strengheit der Spanjaarden en Kettermeesteren aangekant, gelijk 't zijner plaatze getoont zal worden: en dit kan misschien reden genoeg by hem geweest zijn, om hun gedrag op het hatelijkste af te maalen.

Doch wat den tegenstand belangt, denwelken de nieuwe Bisschoppen ontmoet hebben, daar hebben wy zerkerheits genoeg van uyt onze historien. De Steden zagen te gemoet dat de Inquisitie door hen zoude ingevoert worden; en dat veele inwoonders met den koophandel zouden verloopen. Deze tegenstand was zoo groot, gelijk *Bor* in zijn eerste deel verhaalt, dat de Bisschoppen op sommige plaatzen niet zonder groote beroerten bezit van hunne plaatzen genomen hebben; ja dat ze in eenige Steden niet hebben durven koomen: want de ingezetenen lieten verluiden dat ze dusdanige inbreuken in hunne voorrechten niet zouden verdraagen. Voor al hebben de steden Antwerpen, Leeuwaarden, Groningen, Deventer en Roermonde zich langen tijd zeer wrevelig getoont omtrent het aanneemen van hunne Bisschoppen. Ook zijn 'er verscheide smeekschriften, hoe wel te vergeefs, door de Staaten ingelevert,

om

om het aanneemen van deze nieuwe Bisschoppen te verbidden.

En *indien* men *Bor* gelooft, had de gemeente het zoo qualijk niet, datmen maar voor had de Inquisitie door deze nieuwe Bisschoppen in te voeren: want *Bernardinus de Fresneda* Minnebroeder, Bisschop van Cuenca en 's Konings Biechtvader, zoude dit inzigt des Konings aan de voornaamste Heeren van Nederland zelf ontdekt hebben. Ja hy voegt 'er by dat 'er onder de 10 Kanounikken, dewelke in de nieuwe Katedrale kerken door de nieuwe Bisschoppen aangestelt zouden worden, twee moesten zijn, dewelke ook het ampt van Kettermeester zouden bekleeden.

7. Ik bekenne dat het hier juyst de rechte plaats niet en is om de oudheit van den tytel, *katolijke Koning*, op te haalen. Maar om dat die tytel zoo dikwils in deze Historie voorkoomt, en toegepast word aan een Koning, die de laatste Graaf van deze landen is geweest, heb ik goedgevonden den nieuwsgierigen Leezer eenig bescheid daar omtrent te geeven. Het is ruim duizend jaaren geleden dat *Reccaredus*, koning van Spanje, door de g Bisschoppen van gansch Spanje de katolijke Koning wierd genoemt. Doch de naam van *Ortodoxus*, dat is *Rechtgeloovig*, hoewel niet anders betekende als *katolijk*, was gemeener als de naam *katolijk*. Dezen toenaam van *Orthodoxus* ziet men aan de koningen van Spanje gegeven in de derde Kerkvergaderinge van Saragossa; en in de derde, sesde, achtste, vijftiende en sestiende van Toledo. Doch de toenaam van Katolijk is allermeest opgekomen door *Alphonsus* I. en is hem als door eene algemeene overeenstemminge der Schrijveren toegepast. De h erfgenaamen van zijn Rijk zijn ook de erfgenaamen van dien tytel geworden. Zoo dat de koningen van Spanje dien eernaam, als eigen aan hunne Kroon en als den doorluchtigsten en hoogdravensten tytel die 'er bedagt konde worden, altijd gedragen hebben. Men heeft hun ook van ouds somwijlen den naam van *Allerchristelijksten* toegepast: zoo als de Synode van Toledo, onder *Reccaredus* gehouden, die van Barcelona, en eenige Spaansche Schrijvers gedaan hebben. Maar ik zie niet dat

g Concil. Tolet. 3. ann. 589.
h Zie Ambros. Moral. Zurita, Boterus enz.

eeni-

eenige Spaansgezinde Schijvers daarom reden hebben om te zeggen dat die tytel den koning van Spanje zoo wel zoude toekoomen als den koning van Vrankrijk. Want voor eerst zijn het doorgaans maar Spaansche Bisschoppen of Schrijvers, dewelke dien eernaam aan hunne koningen gegeven hebben: daar de benaaming van *Allerchristelijkste* door allerhande Schrijvers, Koningen, Pauzen, enz. aan de Franschen koningen is gegeven. Ten tweede, is de vrage niet of de eernaam van *Allerchristelijkste*, en zoo gy wilt *Allerdoorluchtigste*, *Alleronwinnelijkste*, *Allergodvruchtigste* enz. oit gegeven is aan de Spaansche koningen, en met recht en reden heeft konnen gegeven worden. En dit dient om de spreekwijze van een Paus op te lossen, dewelke dien eernaam aan een Spaanschen koning heeft gegeven. Wat is er gemeener in de oudste Kerkvergaderingen, als dat ze den tytel van *Allerheerlijksten*, *alleronwinnelijksten*, *allergodvruchtigsten*, ja van *allerchristelijksten*, aan de Christene Keizers gegeven hebben? Men gaf daar door niet te kennen dat die tytels eigen waren aan de Roomsche keizers: men wilde hun deftige tytels geeven; en men verzon de heerlijkste die men kon vinden. Maar de vrage is of de tytel van *Allerchristelijkste*, als eigen aan een zekere kroon, gelijk de tytel van *katolijke Koning* i eigen is aan de kroon van Spanje, niet allereerst en byzonderlijk is toegepast aan de koningen van Vrankrijk. En hier in zouden de Spanjaarts te kort schieten.

Als *Paulus* II. zich om eenige diensten verpligt achte om een aanzienlijk voorrecht aan *Lodewijk* XI. te vergunnen; heeft hy hem vereert met den tytel van den *Allerchristelijksten Koning*; en belooft dat hy hem dien tytel altyd zoude geeven. Hy heeft het ook gedaan; en is daar in nagevolgt door de volgende Pauzen. Dit blijkt uyt de akten van zeker gezantschap; 't welke door gemelden Paus naar *Lodewijk* XI. wierd afgevaardigt; en waer van breeder bescheid is te vinden by den geleerden k Vader *Mabillon*. Evenwel had *Pius* II. al voorhene bekent dat deze tytel den Fransche koningen als erfelijk toebehoorde.

i Leo II. in epist. ad Quiris.
k Mabillon de Re diplom. lib. 2, c. 2. & cap. 3.

AAN-

AANTEKENINGEN.

Op het 20 Zijdje, over de helft: *de volgende steden Mechelen*, *Antwerpen*, *Haarlem*, *Deventer*, *enz.*

In het Latijn staat, *Mechliniense*, *Antverpiense*, *Harlemense*, *&c. oppida inCivitates erigimus.* Een weinig te voren worden de vermaarde steden Antwerpen, Mechelen, Haarlem, Deventer, Middelburg, enz. ook *oppida* genoemt. Dit zoude den Leezer wat vreemd konnen voorkoomen; want de de naam *oppidum* word doorgaans gegeven aan kleine en ongeachte steedjes. Maar dit onderscheid blijkt noch klaarder in deze *plaatze*: *oppida in civitates erigimus.* Zoo staat dan te weten, dat de kerkelijke Schrijvers der middelste en laatste eeuwen het naamwoord *civitas*, alleen en op zich zelven genomen, dikwils gebruyken voor een Bisschoppelijke stad. En in die betekeninge zijn zy gewoon *oppidum*, als geen Bisschoppelijke stad zijnde, tegen *civitas* te stellen; doch zoo dat *civitas* somwijlen voor het gansche Stift, en niet voor de Bisschoppelijke stad alleen, word genomen. Het zelve heeft *Menso Alting* in de beschrijvinge van Groningen en Utrecht ook aangemerkt.

Van

Van verscheide waardigheden, die in de andere Utrechtsche Kerken, buiten de Hoofdkerk, zijn geweest; Mitsgaders, van de Kapittelen der Kanonnikken; en byzonderlijk van het Domkapittel van S. Maartens Kerke.

NA dat wy het gevolg der Kerkvoogden hebben opgegeven;* doo; dewelke S. Maartens kerk (zijnde van den beginne een (1) Bisschoppelijke Stoel geweest / maar omtrent de laatste tijden in een Metropolitaansche verandert) geregeert is geweest: na dat wy daar en boven de Wybisschoppen en Algemeene Vikarissen der gemelde Kerkvoogden / van den tijd af dat 'er (2) Wybisschoppen en Algemeene Vikarissen opgekomen zijn / opgetelt hebben: gaan wy ons nu keeren om de waardigheden / uytmuntendheden / genootschappen / stichtingen / en andere kerkelijke zaaken der gemelde kerke te bezigtigen.

Zoo zijn 'er dan in de Utrechtsche kerken / buiten de beroemde Domkerk / al van ouds verscheide waardigheden geweest: waar van de handschriften der zelve kerken gewag maaken.

Waardigheden der kerken van Utrecht.

Voor eerst waren 'er de Aartsdiakenen ofte Proosten van S. Maartens hoofdkerk: dewelke de Aartsdiakenen ofte Proosten van Utrecht genoemt wierden.

Dan waren 'er noch

De Aartsdiakenen ofte Proosten van S. Salvators kerk:

De Aartsdiakenen van S. Pieters kerk:

De Aartsdiakenen van S. Jans kerk:

* In de 3 deelen van Batavia Sacra in octavo.

De

De Aartsdiakenen van S. Mariaas kerk:

De Aarts-onder-diakenen, ofte Choor-bisschoppen.

De Aartsdiakenen van Aarnhem.

De Aartsdiakenen van Emmerik.

De Aartsdiakenen van Oldenzeel.

Hunne waardigheden / ampten / bedieningen / eed / en wat hen voorder aanging / staan wijdloopig beschreven in de ongedrukte ordonancien der Utrechtsche kerke; zijnde een boek in Folio: waar van wy een oud afschrift onder ons hebben. Ook staan ze ten deele beschreven in de Voorberichten op Batavia Sacra. De eerste waardigheden waren binnen / de laatsten buiten de stad; doch evenwel onder het Sticht van Utrecht.

Van de laatsten zal 't hunner plaatze gehandelt worden. Nu staat ons allereerst te spreeken van de eersten; en voor al van het Domkapittel der Hoofdkerke / en van deszelfs Proosten.

Behalven dat Willebrordus, door de mildheit van den Vorst Pippijn, om de woorden van *Sigebertus* [a] te gebruyken, in de plaats Wiltaburg, t' hans Utrecht genoemd, een Bisschoppelijken Stoel heeft gesticht; 't welke hy / gelijk meermaalen gezegt is / in S. Maartens kerke heeft gedaan: zoo heeft hy ter zelve plaatzen een kerk van Reguliere Kanonikken, gelijk de naamlooze beschryver der Utrechtsche historie spreekt; of van Kanonnikken in 't [b] gemeen levende, gelijk de woorden van [c] J. Beka luyden / opgerecht. Alwaar de Apostolissche man, Kapittel in *S. Maartens* kerk.

[a] Sigebert. ad ann. 698.
[b] Canonicorum cænobitalium.
[c] Beka p. 9.

gelijk in den open brief van Karel Martel te leezen staat / de Heer en Vader in Christus de H. *Willebrordus*, onder den heiligen (3) Regel van een gemeen leven, het opzigt heeft. De laatste woorden/ zegt Vader Mabillon, konnen aan de Monnikken alleen toegepast worden. Dit tracht hy voorder te bewijzen uyt de lijst der Broederen van S. Gallus Abdy / dewelke by Goldastus aangehaalt word: in welke lijst ook de Broeders van S. Maartens kerke te Utrecht opgetelt worden. Onder dezelven staat ook de Bisschop Pernoldus; dewelke anders Bernoldus en Bernulphus genoemt word; en gestorven is in 't jaar 1054.

Of ze van den beginne Monnikken zijn geweest.

Maar de naam van Cœnobitæ (in 't gemeen levende) en van Broeders bewijst niet dat ze Monnikken zijn geweest. Want volgens Cassianus *d* zijn het Cœnobitæ, dewelke in een vergaderinge levende door een ouder geregeert worden: te weeten die de kost en alles gemeen hebben.

Hier toe dient ook de getuigenis van Agellius *e*, daar hy van de Pythagorisschen spreekt; Dit moet ook niet voor by gegaan worden dat alle de genen, dewelke door *Pythagoras* onder de benden van zijne leerlingen aangenomen waren, alle de dienstboden en al het geld 't welk zy bezaten voor het gemeen ten beste gaven. Aldus wierd 'er een onverbreekelijke maatschappy aangegaan; dewelke naar de eigenschap der zaake genoemt wierd *cœnobion*. (4)

En wat den naam van Broeders belangt; alle Christenen noemden zich Broeders; om dat ze den zelfden Godt tot Vader hadden: en

d Cassian. Collat. 18. c. 4.
e lib. 1. c. 6.

om

om datze aan 't zelfde geloof deelachtig, en erfgenaamen van dezelfde hoop zijnde, gelijk Minucius spreekt / als broeders onder malkander leefden. Om dat ze altemaal eenen Vader gelijk Tertullianus *f* spreekt / dat is Godt / erkenden: om dat ze met alle menschen die van de zon gezien worden / zoo als Arnobius *g* zich laat hooren / door den band der broederlijkheit vereenigt zijn: eindelijk om dat ze alle menschen, 't welke de woorden van *h* Lactantius zijn / als broeders beminnen. (5)

Zoo waren de Keizers gewoon aan de Koningen / aan de Landvoogden / aan de Graven / den naam van Broeders te geeven. De Bisschoppen noemden malkander Broeders. Ja de Pauzen noemen de Bisschoppen doorgaans Broeders; en de Bisschoppen plagten de Pauzen ook Broeders te noemen; zoo als duidelijk blijkt uyt de brieven van den heiligen Cyprianus. En dit laatste heeft volgens de getuigenisse van *i* Launoy stand gehouden tot na het jaar 1400. Op die wijze zijn alle de genen die in 't gemeen leefden / zoo wel als de Monnikken / Broeders genoemt: en dezen naam hebben zy van de eerste Christenen ontleent.

Ja Mabillon zelf leert ons ter zelve plaatze, dat 'er in dezelve kerke te Utrecht, ten minste zedert de regeering van *Karel den Grooten*, Monnikken en Kanonnikken zijn geweest. Het zelve word ook bevestigt door 's Konings brieven / dewelke by Johan van Leiden en by W. Heda aangehaalt worden. En in de Bevesti-

f Tertull. in Apol.
g Arnob. l. 4. adv. gent.
h Lact. l. 1. c. 10.
i *Hist.* Navarr. Coll. p. 542.

ginge / dewelke door Pippijn ten tijde van Bonifacius verleent is; en alwaar gesproken word van 't Godshuis, dat is de kerk / van S. Maarten; word ook duidelijk gewag gemaakt van de *k* Monnikken en Kanonnikken, dewelke de Heidenen aldaar tot het Christendom bekeeren.

En hier tegen strijdt niet dat de Oversten derzelven / als Gregorius en meer andere / somwijlen Abten genoemt worden. Want daar zijn ook *Abten van Kanonnikken*, zegt *du* * *Cange* (te weeten van Reguliere) en daar zijn *Abten Kanonnikken*: de Synode van † Aken spreekt aldus: *Dat de Abten Kanonnikken op de kudden, die hun toevertrouwt zijn, onophoudelijk passen.* Hier tegen worden in 't volgende Hoofdstuk gestelt de Abten der Monnikken. Van deeze spreekt de Synode van Parijs aan het 37 Hoofdstuk; *Het betaamt, ja 't is noodig, dat 'er de Abten by geroepen worden.* (6)

* v. *Abbas.*

† l. 1. c. 2.

In de Kerk van Utrecht hadden deze Abten het gezag over de Kanonnikken en Monnikken. Zy zijn Kanonnikken genoemt / om dat ze hun leven / gelijk Aldgerus in het leven van S. Ludgerus schrijft / naar den kanonijken regel aanstellen. Zoo spreeken ook de ordonnancien van Karel den Grooten; *ut canonici clerici canonicè vivant*, dat de klerken die Kanonnikken zijn (*dat is de Reguliere Kanonnikken*) op zijn Kanonniks, dat is naar den Regel / leeven. Zy hadden evenwel geen Monniks kap (7) aan / gelijk de Monnikken: en waren door geene belofte gebonden om den Regel van S. Benedictus, of van een ander Insteller der Religieuze ordens / te onderhouden. Deze stoffe word wijdlooping verhandelt door een Regulier Kanonnik

lib. 5. c. 185.

k Heda p. 34.

nonnik uyt Vrankryk / in een onlangs uytgegeven boek van de orden der Reguliere Kanonnikken enz.

Volgens den gemelden naamloozen Schryver / dewelke in de Analecta van A. Matthæus gedrukt staat / heeft S. *Willebrordus* aldaar veertig Kanonnikken aangestelt om God by dag en nacht te looven. Dit getal word bevestigt door Conradus Bisschop van Utrecht; dewelke in een ordonnancie van 't jaar [1] 1088 aldus spreekt:

Aan een ieder zy kundig dat 'er by het stichten van de eerste Hoofdkerke te Utrecht een zeker getal van Kanonnikken is aangestelt: te weeten van 40 met den Prooft en den Deken. Het getal der Kanonnikken.

Dit getal is naderhand altyd / en tot het einde toe / onverandert gebleven.

Zy hadden aan hun hoofd een Proost; dewelke by uytneementheit genoemt wierd de groote Proost; en een groot rechts gebied had; 't welke wy na de beschryving der Kollegiale kerken zullen uytleggen. Ondertusschen laaten wy hier volgen een nauwkeurige lyst van de Proosten en de Dekens dezes genootschaps, welke lyst wy uyt de oude papieren van S. Maartens kerke getrokken en uyt een andere lyst van Ant. Matthæus hier en daar opgeheldert hebben.

Proosten van de Hoofdkerke te Utrecht.

S. Adalbertus, een Engel-Sax / een der medegezellen van S. Willebrordus; eerste Proost te Utrecht; te Egmond begraven. Lijst van de Proosten.

Kraft: onder Bisschop Fredericus, in 't jaar 838.

[1] Zie het tweede deel van het Duytsche Batavia Sacra, in Koenraad III.

Ragenboldus, Proost onder Baldericus, in 't jaar 943.

Wy hebben een Kronijk van de Heeren van Egmond; in dewelke te leezen staat dat Gisbertus, Walingers zoon / Proost te Utrecht is geweest omtrent het jaar 1005. Doch dewyl 'er van hem / nochte by Bokkenberg / nochte in de Nederduytsche Kronijk van Holland / geen gewag word gemaakt; durven wy den Leezer daar omtrent geene verzekering geeven.

Udo, anders Odo, (8) was Proost in 't jaar 1026.

Foico, Proost onder den Bisschop Barnardus,* in 't jaar 1046.

* Misschien onder *Bernulfus.*

Aufridus / Proost in 't jaar 1063.

Ludolphus, Proost in 't jaar 1081.

Lauzo, m Proost onder Bisschop Conradus, in 't jaar 1086.

Arnoldus. n

Rodolphus, Proost in 't jaar 1108: dewelke in 't jaar 1112 door zijne Vyanden is gedoodt.

Mengodus, o Proost in jaar 1118.

Rothardus, Proost in 't jaar 1120. Hy is daar na Bisschop van Kamerijk geworden. In sommige schriften vindtmen Ludgardus, en in sommige Liedgardus, op het zelfde jaar als Deken vermeldt.

Harbertus, anders Hardbertus, p in 't jaar 1132.

m In de lijst, dewelke *Ant. Matthæus* in zijne Voorreden voor de Stichtingen der Kerken heeft ingelascht, staat *Lanzo.*

n In de lijst van *Ant. Mathæus* staat deze *Arnoldus* achter *Godefridus van Rhenen.*

o In de lijst van *Ant. Mathæus* staat *Meingodus.*

p Anders *Heribertus*; zoo als hy ook opgegeven word in de lijst van *Ant. Mathæus*; die hem opgeeft in het jaar 1129, en 1139.

Con-

Conradus, de broeder van keizer Conradus, was Proost in 't jaar 1145. Dezelve is naderhand Bisschop van Passauw, en eindelijk Aartsbisschop van Saltsburg geworden.

Godefridus van Renen Proost, is tot Bisschop gekozen in 't jaar 1156; en gestorven op den 27 Mey, 1178.

Theodoricus van Holland; is in 't jaar 1196 van sommigen gekozen tot Bisschop van Utrecht. Hy is overleden in 't jaar 1198 en te Pavije begraven.

Floris van Holland; is Proost geweest in 't jaar 1204. In dat zelfde jaar is ook een zekere Lodewijk Domproost geweest; dewelke aan den Deken en het Kapittel vrije magt heeft gegeven om Priesters in de 4 Parochi-kerken in te stellen.

Otto de Lippia, in 't jaar 1212 tot Bisschop van Utrecht gekozen.

Theodoricus van Randerode was Proost in 't jaar 1227 en 1247.

Theod. van Wykerade, in 't jaar 1247.

Giselbertus,* in 't jaar 1250.

Lubbertus in 't jaar 1252.

Godebertus Parwijs was Proost in 't jaar 1263: en noch in 't jaar 1266.

Adolphus van Waldek, was Proost in 't jaar 1287. In 't jaar 1301 wierd hy door sommigen gekozen tot Bisschop van Utrecht. Doch alzoo Guido van Henegouwen boven dreef, is Adolphus noch in 't zelfde jaar gekozen tot Bisschop van Luyk.

Engelbertus, Proost en Aartsdiaken te Utrecht, staat vermeldt in een brief van 't jaar 1302.

* Uyt de lijst van A. Math:

Engelbertus, dewelke elders genoemt word Wilhelmus van Hoorn, is gestorven den 20 December.

Wilhelmus van Hoorn, was Proost in 't jaar 1304; en is volgens Heda in den Zeeuwschen oorlog gesneuvelt.

Theodoricus,
Jacobus van Oosthoorn, } naderhand tot Bisschop gekozen /

Floris van Jutfaas; was Proost in 't jaar 1313, stierf den 28 Maart 1337. Deze heeft het huys te Doirn begonnen; 't welk niet lang daar na is vervallen.

Hendrik van Nieuland, Kapittelheer / wierd den 6 April 1337 door zijn Kapittel tot Proost van Utrecht verkozen. Deze heeft het slot te Doirn op eigen kosten verbetert in 't jaar 1356; en is gestorven in 't jaar 1362 op S. Agnes dag.

Zwederus Uterlo, Kapittelheer / is tot Proost gekozen in 't jaar 1363 q/ en gestorven in 't jaar 1378.

Henricus Mierlaar. r

Gijsbertus Kok, Kapittelheer te Utrecht / is tot Proost verkozen na de dood van Uterloo, en gestorven den 20 Mey 1391.

Wilhelmus de Koullter, Kantzellier van Hartog Aalbregt / Graaf van Holland / is tot Proost van Utrecht aangenomen den 21 Mey 1392; en is gestorven den 10 October 1399.

Johan van Montfoort is in October 1399 aangenomen tot de Prebende en de Proostdij / openstaande door de dood van Willem Koullter. Hy heeft 'er naderhand afstand van gedaan / is

q In de lijst van A. Matth. staat 1360, 1363.
r Volgens de lijst van A. Matth.

Burg-

Burggraaf geworden / en heeft een vrouw genomen.

Hy was noch Proost in 't jaar 1405 en 1406.

Zwederus van Kuylenburg is den 8 November 1414 in de plaats van Johan van Montfoort gekomen; en in 't jaar 1424 / tegens den wil van het grootste gedeelte des Kapittels / tot Bisschop gekozen.

Prosper de Columna, een Romeyn / is tot Proost aangenomen den 4 Junij 1426; na dat 'er Zwederus afstand van had gedaan. Naderhand is hy Kardinaal geworden.

Jacobus van Zierik is / na voorgaanden afstand van gemelden Prosper / tot de Proostdij aangenomen den 4 Januarij 1433.

Gijsbertus van Brederode[2], is na voorgaanden afstand van Jacobus van Zierik, in 't jaar 1437 daags voor S. Andries dag / tot Proost aangenomen.

Ook is hy Proost te Mastricht geworden in 't jaar 1468.

Eindelijk heeft hy zijne Proostdy overgegeven aan M. Simon de Slusa (vander Sluys) den lijf-aarts van Karel Hartog van Borgonje; zijnde daar toe door den zelven Karel gedwongen. Hy is te Brederode overleden op den 15 Augusti / in 't jaar 1476.

Simon de Slusa, van Rotterdam / tot Proost aangenomen den 13 Augusti 1474 / is te Mechelen gestorven op den 29 van September 1499. Dit is die Geneesheer / waar van de gemeene Kronijk gewag maakt op het 400 Zijdje.

1 Volgens de lijst van A. Matth.

2 De broeder van Reynout Heer van Brederoden. Uyt de lijst van A. Matth.

Philibertus Naturelli, een Borgonjer / en een Abbreviator, is tot Proost aangenomen den 11 Februarij 1500; en is overleden den 19 Julij 1529.

Ik vinde dat omtrent deze tijden een zekere Hoog-leeraar / met naame Jacobus van Eynatten, Proost te Utrecht is geweest.

Claudius de Bouffet, Aartsdiaken te Utrecht/ tot Proost aangenomen den 18 Augusti / 1529.

Johan Slacheck, een Westfaling / is na den afstand van gemelden Claudius tot Proost aangenomen den 1 Junij / in 't jaar 1530: Hy is gestorven den 15 April 1543. Volgens de lijst van Ant. Matthæus zoude hy gestorven zijn den 12 April 1543.

Kornelis van Mierop, is tot Proost aangenomen na de dood van Slacheck; te weeten den 13 Februarij 1545. Hy is gestorven den laatsten dag van Julij 1572.

Antonius * van Schouwenborch; in 't jaar 1688: is naderhand Aartsbisschop van Keulen geworden.

Henricus Serieur; Proost / Aartsdiaken en Kanonnik te Utrecht.

Antonius de Hennin * de Bossu, Kanonnik te Utrecht / is ter oorzake van zijn Koadjutorschap tot Proost aangenomen den lesten van September in 't jaar 1573. Na hem is deze plaats opengebleven; en hebben de Staaten de inkomsten daar van aan zich gehouden. Doch als de form der regeeringe in 't jaar 1618 eenigzins

* Uyt de lijst van A. Matthæi.

* De broeder van Maximiliaan, die op de Zuiderzee gevangen wierd genomen. Dit getuigt Ant. Matthæus, dewelke hem ook vermeldt op het jaar 1524.

zings verandert was; is deze bediening gegeven aan

Hugo van Zuylen van Nievelt; dewelke op Pinxteren/ te weeten den 16 Mey/ in 't jaar 1630 is overleden.

Achter de Proosten zullen wy de Dekens uyt de oude papieren der zelve Kerke laaten volgen.

Domdekens te Utrecht.

Sigisboldus, Deken te Utrecht onder Bisschop Balderichus, in 't jaar 943. — Lijst van de Dekens.

Ulbodo, de zoon des Hartogs van Bergen/ Deken te Utrecht/ is in 't jaar 1017 Bisschop van Luyk geworden/ en gestorven den 21 April 1021.

Engelbertus, anders Egibertus, Deken in 't jaar 1081.

Lubbertus Deken in 't jaar 1118/ 1132/ enz.

Anselmus, was Deken in 't jaar 1154; en is gestorven in 't jaar 1164 op den 11 van October.

Aurelius in 't jaar 1155.

Adelbertus.

Theodoricus in jaar 1200.

Otto, Domdeken in 't jaar 1208.

Remboldus, in 't jaar 1219; was noch Deken in 't jaar 1227. Is gestorven op den 10 van December.

Henricus in 't jaar 1234.

Theodoricus Domdeken in 't jaar 1247.

Amelius in 't jaar 1250.

Petrus van Dwarsdijk, in 't jaar 1257/ en 1261: is gestorven op den 27 Julij.

Amelius in 't jaar 1275/ 1279/ 1282/ 1281; is overleden den 19 Januarij.

Sto-

Stephanus van-Schalkwijk, in 't jaar 1289 gestorven den 11 van September 1295 / of kort daar na.

Arnoldus de Foreest, in 't jaar . . . . overleden den 13 Januarij 1296.

Wilhelmus Klauwert, Deken te Utrecht / overleden den 13 van October 1309.

Heeft tot nazaat gehad

Gerardus de Wit, anders / Soudenbalg, te voren Proost van S. Marias kerk te Utrecht. Deze is gestorven den 23 April 1312.

Na hem is gevolgt

Jacobus van Oudshoorn, dewelke in het tweeen-twintigste jaar derzelfde eeuwe verkoren wierd tot Bisschop van Utrecht; en noch in 't zelfde jaar op den 22 van September is overleden.

Stephanus de Bosichem is in 't jaar 1321 gekomen in de plaats van Jacob van Oudshoorn; en gestorven den 11 September 1323

Gyselbertus van Everdingen in 't begin van de maand Mey 1324: en was noch Deken in 't jaar 1330. Eindelijk heeft hy afstand van zijn Dekenschap gedaan; en het zelve met H. van Jutfaas verwisselt tegen de Proostdy van Elst. Hy is gestorven den 28 Mey 13 . . Heeft noch geleeft in 't jaar 1330 en 1334.

Henricus van Jutfaas was Deken in 't jaar 1337 / en noch in 't jaar 1346. In dit laatste jaar is hy gestorven op den 30 van October.

Henricus de Weida, in 't jaar 1338: was noch Deken in 't jaar 1353 / 1355. Is gestorven den 8 November 1370.

Lubbertus Bolle, dewelke daar na / te weeten in 't jaar 1383 / getreeden is in de order der Duytsche Ridderen te Utrecht: in dewelke

hy

hy in 't jaar 1398 / op Allerzielendag / zijn leven heeft geeindigt.

Wilhelmus Buser, Kanonnik te Utrecht / was Deken in 't jaar 1396: als Bolle, in wiens plaats hy gekomen was / noch leefde.

P. van Divendijk, Domdeken / is gestorven den 27 Julij 1400.

Hermannus van Lokhorst, stierf den 6 Augusti 1438.

Johan Proys, tot Deken aangenomen den 8 Nov. 1438; is in de maand Junij 1446 / met den wille van den Bisschop Rudolphus, door sommigen afgezet. In zijne plaatze wierd gekozen

Wilhelmus van Hese; Leeraar in beide de Rechten / dewelke den 6 Augusti bezit van het Dekenschap heeft genomen. Doch na de dood van Bisschop Rudolphus, den 25 October 1455 / is

Johan Proys in zijn Ampt herstelt; 't welke hem wederom afgenomen wierd door David van Borgonje. Hy is gestorven den 19 van December / in 't jaar 1482.

Ludolphus de Veno (van Veen) van Kampen / tot Proost aangenomen den 11 Julij 1471 / stierf den 15 van December 1508. In zijn plaats wierd gekozen

Jacobus d'Appeltern, Kanonnik te Utrecht; hy heeft bezit van zyn Ampt genomen den 15 January 1509: en is uyt het leven verhuyst den 27 Mey 1525.

Amelius van Zulen van Nievelt, door het Kapittel verkozen en aangenomen den 11 Junij 1526 / heeft eindelijk afstand van zijn Ampt gedaan. In zijne plaatze is op den 10 November 1529 aangenomen

Jo-

Johannes van der Vorst, Heer van Loonbeek: en is gestorven den 8 Nov. 1546.

Adrianus van Renesse van Wulven / is den 18 April 1549 tot Domheer gekozen en aangenomen. Hy stierf den 7 December 1559.

Johannes vander Vecht, van Kampen; door het Kapittel gekozen en aangenomen den 29 van December 1560. Is gestorven den 22 April 1572.

Johannes van Bruhesen, Kanonnik en Schatmeester der Kanonnikken te Utrecht / is door de verkiezing van het Kapittel / op den 20 Mey 1573 / in vander Vechts plaatze gekomen. Doch vermits hy naderhand / om zijne partijzucht voor de Spanjaarden / uyt het land gebannen en naar Keulen was getrokken; is in zijne plaats gekomen

Johannes van Duyvenvoorde, Kanonnik en Scholaster te Utrecht / dewelke gestorven is in 't jaar . . . .

Na hem is door het Kapittel verkozen

Johannes van den Berg, Leeraar in beide de Rechten. Doch vermits de Staaten hem niet genegen waren / is hy niet volkomentlijk aangenomen. Hy stierf den 18 Maart 1609.

Na zijne dood hebben de Staaten goedgekeurt de verkiezing van

Johannes Mathenesse, dewelke gestorven is in 't jaar 1613. Hem is gevolgt

Theodorus van Darle. En als deze overleden was in 't jaar 161 . / heeft hy tot Nazaat gekreegen

Bernardus Renesse van Moermont; na wiens dood

Johannes van Rede tot Deken is gekozen in 't jaar 1620.

Behalven het koor der Hoofdkerke / 't welke zeer groot is; en wiens outaar Gode ter gedagtenisse van S. Maarten is toegewijdt; waren 'er rondom het koor en den buyk der kerke verscheide kapellen. In ieder kapelle stond een Outaar; en aan deze Outaaren waren altijddunrende kapellanijen / gelijk die genoemt worden / of Vikarijen gesticht. Deze Vikarijen werden door Vikarissen ten getale van vijftig bedient. Kapellen in de Hoofdkerk. Vikarijen.

In den omgang van het koor stond het volgende op een blaauwen steen gesneden:

JOHANNES VAN WESTENDE,
KANONNIK TE UTRECHT, STICHTER
VAN XII VIKARY-PRIESTERS
DIE OP NIEUW ZYN INGESTELT.

Een ander Kanonnik te Utrecht / te weeten Johannes uten Elswaert, heeft aan de noordzijde der zelve kerke / in de kapelle van S. Stephanus, een andere Vikarij / ter eere van den Almagtigen Godt en van de H. Maria Magdalena, gesticht; of reeds gesticht zijnde vermeerdert: zoo als blijkt uyt den volgenden Brief van Johannes van Lokhorst, Deken der gemelde kerke.

De Deken en het Kapittel der Utrechtsche kerke wenschen aan alle *Christus* geloovigen, en aan ieder van hen in 't byzonder, zoo die nu in 't leven zijn als die na ons zullen koomen, de zaligheit door hem, die de waare *zaligheit* van allen is. Onder andere dingen, de welke onze dagelijksche zorgvuldigheit door een naar-

naarstige bedenkinge overweegt; is dit het byzonder voorwerp van onze aandagtigheit, op wat wijze de eer van onze kerk en van den goddelijken dienst, mitsgaders het getal der genen die Gode aldaar dienen, best vermeerdert zal konnen worden. Dierhalve, nademaal de Heer *Hermannus van Lokhorst*, Deken van onze gemelde kerke, voordezen tot een zekere somme gelds uyt hoofde van schuld, verbonden was aan *Lambertus Gaasbeek soen*, burger te Kuylenburg onder het Stift van Utrecht; zoo heeft gemelde *Lambertus*, die op dien tijd noch in 't leven was, de somme van dit geld, voor dewelke een jaarlijksche inkomste van acht oude Fransche schilden gekogt zouden konnen worden, willen godvruchtiglijk besteeden om in gemelde onze kerk, tot een hulpmiddel voor zijne ziel, en voor de zielen van zijne ouders en voorvaderen, een altijdduurende Vikarij, op zekere wijzen en formen die toen uytgedrukt wierden, op te rechten. Doch vermits de somme van die penningen, de gesteltenisse der tijden aangezien zijnde, niet groot genoeg en was om zodanige renten te koopen op dewelke een altijdduurende Vikaris, die aldaar Gode geduurig zoude dienen, zou konnen bestaan: zoo heeft de eerw. Heer *Johannes uten Elsweert*, Kanonnik te Utrecht, na dat hy al het boven gezeide voorzigtiglijk overwogen had, en met een scherpe aandagtigheit had overleit op wat voor wijze dit heilig voorneemen, 't welk ter eere van de kerk en ter vermeerderinge van den goddelijken dienst opgevat was, best uytgevoert zoude worden; en genegen zijnde om de aardsche en vergankelijke goederen tegen hemelsche en eeuwigduurende door een gelukkige ruiling te verwisselen; hy heeft, zeg

zeg ik, van de goederen die Godt hem verleent had een andere en niet geringe somme gelds gegeven; om behalven de gemelde renten noch een andere rente van acht oude Fransche schilden te konnen koopen: die dan t'zamen zouden dienen tot het onderhoud van een Priester, dewelke in onze kerke voornoemd, aan 't Outaar 't welke ter eere van den almogenden Godt en van de H. *Maria Magdalena*, aan de noordzijde van de gemelde kerke in de kapelle van S. *Stephanus*, gesticht is en ingewijdt zal worden, Gode ten eeuwigen dage staat te dienen. Om deze renten ten gebruyke van gemelde Vikarije te stichten heeft hy ons, zoo uyt de penningen van *Lambertus* voornoemd als uyt zijne eige penningen, overgegeven drie stukken lands leggende op *der Stads weyden*, aan de kant der Schepenen, dewelke de *sestiende* en de *seventiende* genoemt worden, en die aan de zuydzijde gelegen zijn tusschen het stuk lands dat het *vijftiende* word genoemt; en 't welke Juffrouw *Anna*, de dochter van *Theodoricus Grawert*, eertijds gekocht heeft omtrent de stad Utrecht aande de oostzijde, en tusschen het stuk lands, het *achtiende* genoemd; 't welke *Jan Huygen* insgelijks omtrent de voornoemde stad aan de zuydzijde heeft gekogt, dewelke zich t' zamen uytstrekken tot aan den .... Dijk aan de zuydzijde, en aan de noordzijde tot aan den weg dewelke loopt naar de hofstede *Vleuten*; en tegenwoordig gebruykt worden door *Johan van Reen* en *Gijsbert*, gebroeders, en door den Schout, *Goswinus* zoon; zijnde 's jaarlijks waardig vijftien oude Fransche schilden. Daar by heeft hy ons noch tot een begiftiging van gemelde Vikarij toegewezen anderhalve oude Fransche schild op zijn huys en

pleyn, die hy binnen den vrijdom van onze kerk bewoont, dewelke 's jaarlijks altijd door onzen jongsten Ontvanger moet ontvangen worden: en waar van dezelve ontvanger aan den voornoemden Priester 's jaarlijks een oude Fransche schild moet overleveren. En daar op heeft hy ons gebeden de voornoemde schenkaadje, toewijzing en begiftiging goed te keuren en te bevestigen, en de gemelde Vikarij op de gemelde wijze en form op te rechten. Zoo is het dan dat wy het godvruchtig en heilig voorneemen van gemelden Heer *Johannes uten Elsweert* goedkeurende, en genegen zijnde om zijn verzoek in te willigen, de voornoemde Vikarij aan het voornoemde Outaar van de H. *Maria Magdalena* oprechten; en de gemelde vereering, toewijzing en begiftiging van de gemelde goederen en renten bevestigen en goedkeuren: willende dat de Vikaris, dewelke de gemelde Vikarij t' zijner tijd te bedienen zal hebben, zoo wel als de andere Vikarissen van onze gemelde kerke, verpligt zullen zijn tot het bewijzen van gehoorzaamheit en eerbiedigheit, (9) en om dagelijks op den kerkelijken dienst in 't koor van onze kerk te passen: en vorders dat hy iedere week, door zich zelven ofte door een ander ofte ook door twee anderen, voor de zaligheit der zielen, zoo van gemelden Heer *Johannes* en deszelfs Ouders, als van wijle *Hermannus* en *Lambertus*, de Misse zal leezen aan het voornoemde Outaar: en dat hy binnen het jaar, na dat hy bezit genomen zal hebben, gehouden zal zijn Priester te worden. De goederen voornoemd, en de andere die aan het gemelde Outaar door de godvruchtige mildheit der geloovigen noch staan vereert te worden, neemen wy onder onze bescherminge; wy hou-

houden die voor onze eige goederen en voor de goederen van onze kerke voornoemd: en wy begeeven deze altijd duurende Vikarij voor de eerste reize aan den bescheiden man *Engelbertus Nepos*, zijnde een kerkelijk persoon uyt het Bisdom van Luyk: en wy bevestigen hem in dezelve Vikarije: willende en ordoneerende dat gemelde *Engelbertus*, en de andere Vikarissen die deze nieuwgestichte Vikarij bedienen zullen, alle dagelijksche uytdeelingen en vervallen, die de andere Vikarissen in onze kerke genieten, voortaan en vooruyt zullen hebben en genieten: en vorders dat de Deken van onze kerk, die het dan zijn zal, de gemelde Vikarij, zoo dikwils als ze openvalt, zal begeeven aan een gaauw en bequaam Priester en kerkelijk persoon; en dat hy de vergeever zal zijn van deze Vikarij. Tot oirkunde en getuigenisse van al het voornoemde hebben wy goedgevonden ons zegel aan den tegenwoordigen Brief te hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heere 1447, den zes-en-twintigsten Februarij, op het gewoonlijke uur van de *Tercien* en van 't Kapittel.

Rudolphus Bisschop van Utrecht heeft in 't jaar 1454 noch twee andere Vikarijen in dezelfde kerke van S. Maarten, in de kapelle daar zijn Lijk begraven zoude worden/ gesticht ter eere van Godt/ van de H. Maagd Maria, van den Belijder en den heiligen Patroon des Bisdoms Sint Martinus, van de H. Elizabet van Doringhen (waarschijnlijk van Thuringen) en van alle de Heiligen; dewelke aan niemand begeven mogten worden dan die reeds Priester was/ of binnen 't jaar Priester zoude gewijdt worden: en dewelke allereerst moesten bekleedt andere Vikarijen.

worden door Heer Rutgerus Maes, zijnen Kapellaan; zijnde een Priester uyt het Bisdom van Munster; en door Meester Johannes Bouwense de Leidis, uyt het Bisdom van Utrecht. Dit alles staat breeder uytgedrukt in den volgenden Brief/ dewelke in onze moederlijke taale was opgestelt.

RODOLPH, by der genaden Godts Bisschop t'Utrecht, maken condt allen luyden, die desen Brieff sellen sien of hooren lesen, dat wy voor ons ende onse ouder sielen geordineert ende gefundeert hebben, ordineren ende funderen mit desen onsen tegenwoordigen brieve tot eenre ewiger memorie ter eeren Goeds, synre gebenedyde moeder die maget Maria, des Heyligen Confessoirs sunt *Martyns* onses patroens, der heyliger Santinne sint *Elisabeth van Doringhen*, ende alle Gods heyligen twee *Vicarien*, in onser kercke ten Doem t'Utrecht in der Capellen, daer wy onse sepulture begeert hebben, ende begeren, als wy aflyvich ende van aertryck verscheyden syn. Tot welcke twee Vicarien voir twee Priesters ende vier jongens of *Choralen*, wy geordineert ende gegeven hebben, ordineren ende geven alsulcke goede, als wy gecoft hebben tegens Meyster *Ian Pot*, gelegen in den kerspel van Woudenberch, geheyten die Tynsgoede, waerdich wesende ontrent twee en tsestich Vrancrycsche schilde, na inhout der brieven die wy daer afhebben, ende dair toe drie hondert Rynsche guldens, die wy daer toe bewysen sullen, omme renten te copen totten selven *Vicarien*, in manieren ende voirwaerden hier na beschreven. In den eersten dat die twee *Vicary* besitters van den twee *Vicaryen*

voirsz

voersz in der tyt wesende sullen resideren ende wonen in onse Stadt van Utrecht, ende alle dage doen of doen doen in der voergenoemder Capellen ene singende misse, elck syn deel of syne weke mit vier jongens of Choralen, die ons Capittel van den Doem daer toe ordineren sal, ende na der missen so sal die Priester mitten jongen lesen tot onsen grave een *Miserere* ende een *de Profundis* mit een versikel ende collect daer toe dienende. *Item* des so sal elck van den twee *Vicaryen* voersz alle jaer hebben ende boeren van den voirnoemden goeden vyf en twintich Vrancrycsche scilde, Begerende aen onse voersz kerke ten Doem, dat sy onse twee *Vicaryen* ontfangen willen ende laten participeren in die presentie in der selver onser kercke, gelyck ander *Vicaryen* doen, en laten ministreren alle dage in der missen den vier jongen of Choralen, die die misse sellen helpen singen, enen ouden braspenninck onder hem vyren, ende ontfangen voor dese presentie van den Vicaryen ende ministratie van den jongen die ander renten van den voergenoemden goeden te *Woudenberch*, die men copen sal om die drie hondert Rynsche gulden. Ende ist dat onse voorgenoemde kercke ten Doem die voergenoemde overlopende renten mitten voergenoemden lasten niet ontfangen en willen, soe sullen die twee voergenoemde *Vicarii* in der tyt wesende gesamelyk die voersceyde overlopende renten selve boeren ende gebruken tot hoirre behoeff, Behoudelyck dat sy alle dage in den missen ministreren sullen gesamelyck den vier jonge enen ouden braspenninck alse voorsz is. Ende dese *Vicarie* en sellen niemant besitten, sy en syn Priesteren, of sy en worden binnens jaers Priesters, daer die yerste

besitters af wesen sullen onse getrouwe Capellaen Heer *Rutger Maes* Priester *Monasteriensis Diœcesis*, ende Meyster *Jan Bouwensse* Priester van Leyden *Trajectensis Diœcesis*, dien wy dese voirgenoemde Vicaryen gheheven hebben, ende geven mit desen onsen brieve te regieren ende te bewaren. Ende tot wat tyden dese twee Vicaryen voersz vaceren off open worden, so sullen Collatoers ende patroens wesen tot euwigen dagen, die drie outste Canonicken in der tyt residerende in onser kerken ten Doem voersz. Ende gevielt dat die drie outste Canonicken niet eendrachtich en confereerden of presenteerden enen eerbaren Priester, of die binnen s'jaers Priester worde, so sullen sy hoer presentatie op die tyt verboeren, ende die oude Borgermeyster in der tyt wesende onser Stadt van Utrecht sal dan op die tyt presenteren den Deken ende Capittel then Doem enen eerbaren Priester, of die binnens jaers Priester worden mach, ende wort, als voerseyt is, Begeerende van der selver onser kercken, Stadt van *Utrecht*, Stadt van *Amersfoort*, dat sy daer mede toesien willen, dat den dienst Goits voerseyt niet versumet en worde. Ende want wy alle dese punten voerseyt vaste, stede, ende van machten te wesen hebben willen, so hebben wy des tot oirconde onsen segel beneden aan desen brieff doen hangen. Gegeven tot Vollenho int jaer ons Heeren CIↃ. CCCC. LIV. des Donredags *Lætare Ierusalem*.

en andere Outaaren.

Uyt de akten van S. Maartens kerke leeren wy hoe dikwils en door wie dat dezelve gewydt is; wat Outaaren dat daar in gestaan hebben, en wat voor Reliquien dat 'er gebragt zijn geweest. De gemelde akten luyden aldus:

Wy

Wy hebben bevonden dat de Domkerk van S. *Martinus* te Utrecht driemaal is gewijdt: eerst ten tijde van S. *Adelboldus*, dewelke de stichter van gemelde kerke is geweest. Maar wat voor Bisschoppen daar in geholpen hebben is (10) onbekend: want daar word geen schrift van gevonden. Ten tweede door (11) S. *Bruno* Aartsbisschop van Keulen, met hulp van *Alexander* Bisschop van Luyk, *Andreas* Bisschop van Utrecht, *Wernerus* Bisschop van Munster, *Anbarcus* Bisschop van Kamerijk. Ten derde door Heer *Philippus* Aartsbisschop van Keulen, met hulpe van *Godefridus* Bisschop van Utrecht, en *Raymundus* Bisschop van Ypporie. Het Hoofdoutaar is ingewijdt ter eere van den Aartsbisschop *Martinus*, zoo als het nu noch door de twede wijders is gesticht. De eerste plaatzing is op een holle pylaar; waar in zeer kostelijke overblijfzels van Heiligen besloten zijn: welke pylaar geen een der Bisschoppen, dewelke daar na de afbranding der kerke verscheenen, in de tweede ofte derde wijdinge heeft durven openen. Deze pylaar heeft in haare oppervlakte seven holletjes, met seven kasjes van reliquien: Maar wat voor en welker reliquien dat het zijn, is onbekend: want daar word geen geschrift van gevonden. Op deze pylaar, en op de gemelde reliquien, is een vierkantig outaar gestelt; hebbende eene planting, onder wiens zegel de (12) volgende reliquien besloten zijn: die van den H. Apostel *Petrus*; van den H. Apostel (13) *Thomas*; van den eersten Martelaar S. *Stephanus*; van den Martelaar (14) *Georgius*; van de H. H. Martelaaren (15) *Marcellinus* en *Petrus*; van den treffelijken en heiligen Aartsbisschop *Martinus*; van den Bisschop en Belijder *Severus*; van de maagd *Agnes*; van

de maagd *Lucia*. Buiten de planting naar het zuiden is het bloed (16) van S. *Jan den Dooper*, zijnde in een kryſtal beſloten. Naar het noorden zijn reliquien van den H. Aartsbiſſchop *Martinus*, te weeten een beentje van zijn rugge-graat, zijnde het eenigſte, 't welke de gemelde Biſſchop *Godefridus* in de derde wijdinge daar heeft bygevoegt. Dit alles is geplaatſt rondom het derde outaar: want in de derde wijdinge zijn noch drie andere outaaren t'zamen gewijdt, te weeten dat van 't *H. Kruys*, dat van S. *Maria*, en dat van S. *Dionyſius*. Het outaar van 't H. Kruys, 't welke door Mijnheer den Kardinaal *Martinus* ingewijdt is, behelſt eenige overblijfzelen vant 't (17) H. Kruys, en van den H. Apoſtel *Bartholomæus*; met eenige reliquien van de martelaaren *Marcellinus* en *Petrus*; van den martelaar *Blaſius*; van den martelaar *Stephanus*; van den martelaar (18) *Pancratius*; van den martelaar *Romanus*; van de maagd *Juliana*; van de maagd *Concordia*. Het outaar van de H. maagd *Maria*, 't welke eerſt door den Heer *Godefridus*, en naderhand door den Heer *Wilbrandus* zaliger gedagteniſſe, en Biſſchop van Utrecht is ingewijdt: en nu, gelijk men ziet, op een andere plaats is gebragt: behelſt iets van de klederen (19) der H. Moeder, en eenige reliquien van de Moorſche martelaaren, en meer andere reliquien. In het outaar van S. *Dionyſius*, 't welke gewijdt is door den Heer *Raymundus* Biſſchop van Ypporie, worden eenige overblijfzelen bewaart van den H. Apoſtel *Paulus*: met eenige reliquien van den martelaar *Dionyſius*: van den Paus en martelaar (20) *Urbanus*: van de maagd *Brigida*: en het kribbetje des Heere. Dit alles is verricht den 21 Julij, in 't jaar na de Menſchwordinge des Heere M. C. LXXIII, in de VI. indiktie.

Be-

Behalven meer andere reliquien word daar ge-eert het Hoofd van (21) St. Andries, het welke van Kuylenburg / of uyt de nabuurige Abdije van Marien-weerd / derwaarts gebragt zijnde / met plegtige ſtaatzie door den Domprooſt Zuederus van Kuylenburg ter kerke is ingedragen. Reliquien der Heiligen.

Daar waaren meer andere reliquien onder het outaar / 't welke ſtond onder den boog by de deur / door dewelke men naar de orgels plagt te gaan. Ter zelve plaatze leit begraven Zuederus Uterlo, ſtichter en begiftiger van het gemelde outaar: alwaar een ſteen met dit opſchrift gelegen heeft:

Dit zijn de reliquien, dewelke in dit outaar bewaart worden: en dewelke de Heer *Zuederus Uterlo*, Prooſt en Aartsdiaken dezer kerke van Utrecht, en de ſtichter en begiftiger van dit outaar, alhier heeft vergadert. Eerſtelijk, van het hout des Heere: van het graf des Heere: van den (22) kelk des Heere, waar in hy den wijn in 't laatſte Avondmaal heeft gekonſakreert: van de H. H. Apoſtelen *Petrus*, *Bartholomaeus*, *Mattheus*: van den Evangeliſt *Lucas*: van de maagden (23) *Cathrina*, *Agatha* en (24) *Margareta*: van de H. H. Biſſchoppen *Nicolaus* en *Theobaldus*: van *Willebrordus* Aartsbiſſchop van Utrecht: van de H. H. Martelaaren (25) *Mauritius*, *Cyriacus*, *Victor* en *Projectus*: van de zalige Biſſchoppen (26) *Lazarus* en *Ludgerus*: van de H. H. onnozele (27) Kinderen: van de (28) elf duizend Maagden: van de (29) H. H. *Mooren*. Het gemelde outaar is in 't jaar onzes Heere CIↃ. CCC. LXVII. ingewijdt ter eere van den Almagtigen *Godt*; van de H. maagd *Maria*; van den H. Apoſtel *Petrus*; van de H. H. Biſſchoppen *Martinus*

en *Theobaldus*; en van de H. *Maria Magdalena*: de verjaardag van de wijdinge valt op het oktaaf van Pinxteren. De gemelde Prooft en Aartsdiaken *Zuederus* is gestorven in het jaar onzes Heere CIↃ. CCC. LXXVII, op den 22 dag van April, en hy leit alhier begraven. Zijne ziel ruste in vrede Amen.

De gemelde reliquien op sommige dagen ten toon gesteld.

Volgens de akten van het jaar 1522 wierden eenige van deze reliquien eens in 't jaar / en andere om het zevende jaar / om van het volk ge-eert te worden ten toon gestelt. Die hier een lijst van de feestdagen / op dewelke dezelve voor de godvruchtigheit des volks ten toon gestelt wierden; en van het getal der kaarsen dewelke in die tijden voor dezelve reliquien / als ze ten toon gestelt waren / moesten branden.

Op Kersdag, en op de dagen van S. Stephanus en van den Evangelist Johannes, zullen de Reliquien ten toon gestelt worden / en alle de kaarsen branden voor het beeld van de H. Maagd Maria. Op die drie dagen zal 'er ook gepreekt worden: en de gene / wiens beurt het is den kerkelijken dienst te verrichten / zal zien wie dat 'er dan onder de Predikheeren en Minnebroeders moet preeken. Ook zal hy den Preeker iedere reize uyt de offerschalen een vierde deel wijns geeven. De preek zal gedaan worden op het 12 uur na den middag.

Op het feest van de Besnijdenisse des Heere, zullen alle de Reliquien ten toon gestelt worden / en alle de kaarsen voor het beeld van de H. Maria moeten branden om het feest van Herders: want anders zouden alle de kaarsen gebroken worden.

Op Pontianusdag zullen de Reliquien van S. Pontianus ten toon gestelt worden in den korpt

den

der kerke: en de avondpreek zal geschieden na de (eerste) Vesperen: 't welke by beurten door de Predikheeren en de Minnebroeders gedaan zal worden: zodanig dat/ als de eene de avondpreek gedaan heeft; de andere op S. Pontianusdag, te weeten te 12 uuren na den middag/ zal preeken. Aan den Preeker zal altijd een vierde deel wijns/ of de waardy deszelfs/ gegeven worden.

Op S. Agnesfeest, zal de avondpreek/ gelijk op S. Pontianus feest; en wederom een preek op den dag zelfs/ te twaalf uure 's namiddags/ gedaan worden. En door 't geheele oktaaf zal 'er 's ochtends gepreekt worden te 6 uuren. Ook zullen de Reliquien van S. Agnes door 't gansche oktaaf/ gelijk de gewoonte is/ ten toon gestelt worden. En aan den Preeker zal iedere reize gegeven worden een vierde deel wijns. Ook zal 'er aan beide de Bewaarders der Sakristye voor iedere reize gegeven worden een vierde deel wijns/ of de waardy deszelfs.

Op het feest van S. Paulus bekeeringe/ zullen de Reliquien voor de Offerschalen ten toon gestelt worden; en drie kaarsen branden.

Op het oktaaf van S. Agnes: gelijk boven op haaren feestdag is gezeit.

Op het feest van Lichtmisse zullen de Reliquien ten toon gestelt en alle de kaarsen ontstoken worden.

Op het feest van S. Blasius zal 'er gezorgt worden dat 'er in de kerk 2 of drie vaten met zuiver water gereed staan voor * de Offerschalen. Dan

* In Latijn staat, *ante indulgentias*; 't welke wy op drie of vier plaatzen hier vertaalt hebben door Offerschalen: Ik kan 'er niet anders van maken: die offerpenningen en offergiften konnen zo genoemt zijn, om dat 'er aflaten door verdient wierden.

zal de Priester / die het gewoonlijk doet / dat water zegenen met de Reliquien van den Bisschop en Martelaar Blasius; en zal aan den genen / die het water gedragen heeft / een vierde wijns of de waardy daar van geeven. En de achtend-preek zal geschieden te ses uuren; ten zy dat 'er op dien dag een plegtige feest voorviel. Ook zal aan den Preeker / gelijk als boven / een vierde wijns / en aan den onder-oppasser van den toren voor het † bommen van de klok / zoo uyt gunst als van rechtswege / de helft van den wijn gegeven worden.

Op het feest van S. Pieters Stoel zullen alle de Reliquien ten toongestelt / en drie kaarsen voor het beeld van de H. Maagd Maria ontstoken worden.

Op het feest van den H. Apostel Mathias; als boven op het feest van S. Pieters Stoel.

Op het feest van O. L. Vrouws Boodschap zullen alle de kaarsen branden / en de Reliquien ten toon gestelt worden.

Op goeden Vrijdag zal 'er onmiddelijk na de Metten gepreekt worden over het Lijden. Die het Lijden preekt zal 15 vierden hebben; en dit zal by beurten door de Preekheeren en de Minnebroeders gedaan worden. Ook zal er een Priester / omtrent twaalf uuren 's nachts / in den hoek der kerke zitten met twee waschkaarsen / met twee tapijten / en met water; het welke daar na / te weeten te twee uuren / gewijdt zal worden met het teken van 't kruys.

Op het feest van Paasschen zullen alle de Reliquien ten toon gestelt worden voor de Offerschalen: en zullen alle de kaarsen van de H. Maria branden: 't welke ook de volgende drie

† In 't Latijn staat Baurizatione.

dagen

dagen zal geschieden. De preek zal gedaan worden te twaalf uuren na den middag: te weeten op het feest zelfs/ en ook de twee volgende dagen. Aan den Preeker zal jedere reize gegeven worden een vierde wijns.

Op Hemelvaartsdag zal 'er na negen uuren gepreekt/ en de Reliquien/ gelijk op Paaschdag/ ten toon gestelt worden. Ook zullen alle de kaarsen branden.

Op den dag van Kruysvindinge zal de Priester met het gezegende kruys zitten in den buyk der kerke. De preek zal gedaan worden ten een uure na den middag.

Op den dag van St. Jans geboorte zullen de Reliquien ten toon gestelt en de kaarsen ontstoken worden als boven.

Op S. Lebuinus dag zullen de Reliquien volgens goeddunken ten toon gestelt worden.

Op den dag van de Apostelen Petrus en Paulus zullen de Reliquien ten toon gestelt worden/ en drie kaarsen branden.

Op het Oktaaf van S. Jan zullen de Reliquien ten toon gestelt worden/ en de kaarsen branden; indien het goed gevonden word.

Op den dag van Mariaas Bezoekinge gelijk boven op den dag van haare Boodschap.

Op den dag der overvoeringe van S. Martinus zullen de Reliquien ten toon gestelt/ alle de kaarsen ontstoken/ en de preek na twaalf uuren gedaan worden.

Op den dag van Maria Magdalena zullen de Reliquien ten toon staan en alle de kaarsen branden: doch in 't oktaaf zullen de Reliquien ten toon staan/ en alleenlijk drie kaarsen branden. Op den dag zelf zal 'er te 12 uuren gepreekt/ en aan den Preeker een vierde deel wijns

gege-

gegeven worden. Maar in 't Jubilé / dat is in 't sevende jaar / zal de preek gedaan worden na de Vespers: om dat dan alle de Reliquien der gemelde kerke vertoont zullen worden.

Op het feest van de scheidinge der Apostelen, indien het op eenen Zondag koomt / zal men doen gelijk boven op S. Pieters en S. Paulus dag.

Op S. Jacobsdag gelijk op S. Philippus en S. Jacobs dag.

Op den dag van S. Petrus in den kerker: gelijk boven op den dag van S. Pieters Stoel.

Op den dag van S. Laurens zullen de Reliquien voor de offerschalen ten toon staan.

Op S. Mariaas Hemelvaart, en ook door 't geheele oktaaf / zullen alle de Reliquien ten toon staan en alle de kaarsen branden.

Op S. Bartholomæus dag zullen de Reliquien ten toon gezet en drie kaarsen ontstoken worden.

Op den dag van S. Jans onthoofdinge zullen de Reliquien ten toon staan: gelijk op S. Bartholomæus dag.

Op Kruys verheffinge zullen de Reliquien ten toon staan / de kaarsen branden / en uyt Boeckelaer † gepreekt worden na de Vesperen.

Op den dag van S. Mathæus Apostel: gelijk boven op S. Bartholomæus dag.

Op den dag van den Evangelist Lucas, indien hy op eenen Zondag koomt / zullen de Reliquien ten toon staan.

Op het feest van S. Simon en S. Judas, gelijk boven op S. Bartholomæus dag.

Op Aller-heiligen dag, gelijk boven op Mariaas Hemelvaart.

Op Willebrordus dag, gelijk op S. Simon en S. Judas dag.

† In 't Latijn ex parte Boeckelaer.

Op S. Michiels dag zullen de Reliquien ten toon staan/ en alle de kaarsen branden.

Op S. Martinus dag zullen alle de Reliquien ten toon staan; en van 's avonds te voren 28 kaarsen in den omloop branden; behalven de kaarsen van de H. Maagd Maria. De Priester/ die den dienst verricht/ zal uyt het Koor/ met het wierookvat in zijne hand/ voor de Reliquien van de H. H. Adrianus en Eligius koomen. En dan zullen 'er twee kaarsen in de eerste Vesperen/ en twee in de tweede/ branden; gelijk altijd op de vier voornaamste Hoogtijden moet onderhouden worden. In het oktaaf van S. Martinus zullen 'er alleenlijk drie kaarsen voor zijn beeld branden. Doch op zijnen sterfdag zal 'er na twaalf uuren gepredikt/ en aan den Preker een vierde wijns gegeven worden.

Op S. Catharinaas dag, gelijk op S. Judas dag.

Op S. Andries dag, gelijk op S. Judas dag.

Op S. Nicolaas dag zullen de Reliquien ten toon staan.

Op de overvoering van S. Martinus zullen de Reliquien ten toon staan/ alle de kaarsen branden; na twaalf uuren 's achtermiddags gepredikt/ en aan de Preeker 't gene boven gezegt is gegeven worden.

Ook wierden 'er eenige luiden/ die men door de wandeling Questiers noemde/ met de gemelde Reliquien buiten de provincie/ doch voornamentlijk naar Holland/ Gelderland en Vriesland/ gezonden ter inzamelinge van offerpenningen. By Ant. Matthæus staat een brief van 't jaar M. CCCC. LXXIII. waar in gemelde Questiers of opgaarders klaagen dat ze te Leiden gekomen zijnde/ aldaar buiten hunne verwachtinge zijn belet. Om zulke beletzels te voorkoo-

Dezelve ook buiten het Stift gezonden.

koomen / hadden zy niet alleen blyken van den kerkvoogd; maar zagen ook brieven van den Graaf / of van den Heer wiens land zy door-reizen wilden / te bekoomen. Zulke verlof brieven wierden voor een zekeren tyd vergunt: als die tyd voorby was; waren de Queſtiers genoodzaakt nieuwe brieven te verzoeken.

Tomb: n aldaar. In den Dom zag men verscheide Tomben en Graven van Utrechtsche Bisschoppen / met hunne grafschriften daar op gesneden. Onder anderen was 'er een van Frederich Blankenheim, 't welke uytermaate kostelyk was. Deze grafschriften hebben wy in Batavia Sacra by het leven van ieder Bisschop opgegeven.

Doodboek. Ook had de Dom / zoo wel als de andere voornaamste kerken van Utrecht / een Doodboek: waar in de gevallen en het levens-einde van verscheidene Domheeren / en van andere luiden / vermeldt worden.

Op den 10 Maart is overleden de Heer Arnoldus van Yſſelſtein, Baron: op wiens jaargetyde een pond gegeven word. Men zal voor hem het graf bezoeken van den Bisschop Johannes van Dieſt.

Op den 12 Maart is gestorven Mabilia / de dienstmaagd van Zuederus van Voorn onzen Medekanonnik: waar van gegeven worden vier ponden.

Op den zelven dag is overleden Robertus de Zweits, onze Medekanonnik en Choorbisschop van onze kerk; waar van gegeven word een pond.

Op den 21 April is gestorven Engelbertus Stamer, voor zyn leven Vikaris; waar van gegeven word een pond.

Dat

Dat het jaargetijde gehouden werde van Henricus Vultink, onzen Medekanonnik; waar van een pond gegeven word.

Dat het jaargetijde gehouden werde van Margareta van Arkel, vrouwe van Eem: waar van den genen/ die in persoon tegenwoordig zijn/ een pond word gegeven.

Dat op den 10 van April het maand-getijde gehouden werde van Arnoldus van Yffelftein, Baron: waar van een pond gegeven word.

Dat ook het jaargetijde gehouden werde van Wouter van Langerak, onzen Medekanonnik: waar van een pond gegeven word.

Dat ook het maandgetijde gehouden werde van Margareta van Arkel, vrouwe van der Eem: waar van aan de genen/ die in eigen persoon verschijnen/ een pond gegeven word.

Op den 5 Junij is overleden Meester Philips van Leiden, Leeraar in de geestelijke Rechten/ onze Medekanonnik: op wiens jaargetijde gegeven worden negen ponden en 16 schellingen. Daar van zullen de Koor-gezellen hebben 16 schellingen.

Op den 1 Augusti/ den verjaardag van den Bisschop en Martelaar Fredericus, is overleden Floris Graaf van Holland; op wiens jaargetijde gegeven worden 30 schellingen. In 't jaar onzes Heere CIↃ. CCCC. XXX heeft het Kapittel besloten dat men het feest zal moeten vieren van O. L. Vrouw Ter Sneeuw. Tot dit feest/ op dat het des te plegtiger/ met gezang en met de lessen van de historie en de mirakelen des gemelden feestdags/ gevierd zoude worden/ heeft de Heer Arnoldus Waal, onze Medekanonnik/ uyt zijne goederen geschonken en gegeven vier ponden; om zodanig omgedeelt te

worden / als in het oktaaf van de H. Drievuldigheit / op den lesten dag van Mey / beschreven staat.

In 't jaar onzes Heere CIↃ. CCCC. XXXVIII. den 6 Augusti / is overleden de eerwaardige en voorzienige man / de Heer Hermannus van Lochorst, Deken van onze Utrechtsche kerke: op wiens jaargetijde aan de genen / die in eigen persoon verschijnen / gegeven worden twee oude schilden: en zal zyn graf bezocht worden.

In het jaar CIↃ. CCCC. XXX is overleden de eerw. Vader en Heer Jacobus Bisschop van Zuda / kanonnik van onze kerk; op wiens jaargetijde een pond gegeven word. Voor de genen / die op dezen dag de Mis doen / worden acht schellingen gegeven.

Op den 15 van October stierf Michiel de Beul, op wiens jaargetijde gegeven worden 10 schell.

Op den 7 van December is gestorven Juffrouw Philippa de zuster van Remold eersten Hartog van Gelderland / een Klarisse: op haar jaargetijde word een pond gegeven.

In het jaar M. CCCC. LX. stierf Jonker Jacob van Gaasbeek, Heer van Duurstede / van Abcoude / van Putten en van Strijen.

In 't volgende geschrift / 't welke uyt de oude papieren der kerke getrokken is / staan ook verscheide soorten van mondkost / dewelke op de gezette tijden aan de bedienaaren der kerke uytgedeelt wierden.

Oude manier, volgens dewelke Mijnheeren de Deken en het Kapittel plagten bedient te worden uyt de goederen van de Proostdy: al vry overeenkomende met een oud boek van de Reken-

ken-

kenkamer; in't welke, als in een dagregister, alle de dagen aangetekend stonden.

Op S. Jans avond worden uyt de voorraadskelder van den Proost vier stoopen gegeven.

Op den dag zelf worden uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven seven gerechten, en 't vleesch tot yder Prebende behoorende, en zeven stoopen.

Op het feest van S. Jan en van S. Paulus word dagelijksch vleesch, en noch slechter vleesch, en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Daags voor het feest der Apostelen worden vier stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf zeven gerechten, en het vleesch tot ieder Prebende behoorende, en ses stoopen; alles uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op de gedagtenisse van S. Paulus word het dagelijksch en het slechter vleesch, en vier stoopen, uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

's Avonds voor de overvoering van S. Martinus worden drie stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost, en een maaltijd uyt de offerpenningen van de Mis gegeven.

Op het feest van S. Maria Magdalena word behalven de dagelijksche Prebende gegeven een maaltijd uyt de nieuwejaars giften van vijf pachthoven, met vijf Amieronger Broe.

Op het feest van S. Jakob word gegeven dagelijksch vleesch, en vier stoopen uyt de voorraadskamer van den Proost.

Op den dag van S. Stevens vindinge word dagelijksch en slechter vleesch, en vier stoopen,

 uyt

uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van S. Laurens word dagelijksch vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Daags voor O. L Vrouws Hemelvaart worden vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op den dag zelf worden 'ses gerechten/ en het vleesch tot iedere prebende behoorende/ met vier stoopen/ uyt de voorraadskelder van den Proost/, en eenen stoop wegens de kerk/ gegeven.

Op het feest van S. Bartholomæus word het dagelijksch vleesch/ met vier stoopen/ uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

s' Avonds voor S. Mariaas geboorte worden drie stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden 'er ses gerechten/ en het vleesch tot iedere prebende behoorende/ met vier stoopen/ uyt de voorraadskelder van den Proost/ en eenen stoop wegens de kerke/ gegeven.

Op het feest van S. Gorgonius word dagelijksch vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op Kruysverheffinge word dagelijksch vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van S. Lambertus word dagelijksch vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van S. Mattheus dagelijksch vleesch en vier stoopen/ als boven.

Op het feest van S. Mauris even eens.

s' A-

'S Avonds voor het feest van S. Michiel worden vier stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden ses gerechten, en het vleesch tot iedere prebende behoorende, en vijf stoopen, uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van S. Remigius word het dagelijksch vleesch, en vier stoopen, uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van S. Dionysius word dagelijksch vleesch, en noch slechter vleesch, en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op het feest van de H. H. Simon en Judas word dagelijksch vleesch, en vier stoopen, uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op Aller-heiligen avond worden drie stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden ses gerechten, en het vleesch tot ieder prebende behoorende, en vijf stoopen, uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

'S Avonds voor S Willebrordus dag worden drie stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden ses gerechten, en het vleesch tot ieder prebende behoorende, en vijf stoopen, uyt de voorraadskelder van de Proost gegeven.

Daags voor 't feest van S. Martinus worden vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost, maar geen vleesch, gegeven.

Op den dag zelf worden 8 gerechten, en het vleesch tot ieder prebende behoorende, en seven

stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op S. Lebuinus dag word het dagelijksch vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Van S. Lebuinus dag af / tot het oktaaf van S. Martinus toe / word dagelijksch en slechter vleesch en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven. Doch indien 'er eerst een zondag tusschen koomt / dan word slechter vleesch gegeven.

Op het oktaaf worden ses gerechten / en het vleesch tot de prebende behoorende / en vyf stoopen / uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op S. (30) Cæciliaas dag word het dagelijksche en het slechter vleesch / en vier stoopen uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op den dag van S. Clemens even eens.

Daags voor het feest van S. Andries worden ses stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden ses gerechten / en het vleesch tot de prebenden behoorende / en vyf stoopen / uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

's Avonds voor den Advent worden uyt de voorraadskelder van den Proost drie stoopen gegeven.

Op den Zondag / Ad te Levavi, worden ses gerechten en het vleesch der prebenden / en vyf stoopen / uyt de voorraadskelder van den Proost gegeven.

Op S. Thomas avond worden twee stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op

Op den dag zelf word het dagelijksch vleesch/ met vier stoopen/ gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Van het oktave van S. Andries tot Kersmis toe word geen vleesch gegeven als op Zondagen en de onderstaande feestdagen: ook word 'er geen wijn gegeven als op de Saterdagen en Zondagen. Op Kers-avond worden vier stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op den dag zelf worden acht gerechten/ en het vleesch tot de prebenden behoorende/ met seven stoopen/ gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Op het feest van S. Steven, van S. Jan, en op Allerkinderen-dag/ word het dagelijksch vleesch met vier stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Van Aller-kinderen-dag af tot het oktaaf van Kersmis toe word het dagelijksch en het slechter vleesch/ met vier stoopen/ gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost. Indien 'er een Zondag tusschen beide koomt; word het slechter vleesch niet gegeven als op de gemelde feestdagen. Alle Zondagen/ Dingsdagen/ Donderdagen/ en Saturdagen/ word vleesch gegeven; behalven op die dagen die boven uytgezondert zijn. Insgelijk worden op alle Zondagen/ het geheele jaar door/ vier stoopen gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost. Daags voor de feestdagen worden door 't gansche jaar twee stoopen gegeven. Op de dagen/ als 'er maaltijden gegeven worden/ word aan alle de dienstboden van het klooster eene stoop gegeven uyt de voorraadskelder van den Proost.

Wat de kerk door de beeldstorming en het onweer geleden heeft.

Deze kerk, als gezeit is, was opgepropt van schilderijen, beelden en standbeelden. Doch door de beeldstorming van 't jaar 1572, en de daar op gevolgde verandering van den ouden Godsdienst, zijn de altaaren over al afgebroken; en alle die kerkcieraaden verstrooit en weg geraakt. Als de Fransen, in het jaar 1672, in ons land gevallen waren; is de kerk aldaar door den Kardinaal de Bouillon verzoent, en het pleegen van den Godsdienst herstelt. Op dien tijd heeft Johannes Bisschop van Kastorie, Pausselijke Vikaris, dikwils het Goddelijk woord van den Preekstoel aan het volk verkundigt.

Na het vertrek der Fransen, in 't jaar 1674, is de kerk lelijk gehavent door een verbaarlijk onweer: en is de gansche buyk der kerke tusschen den toren en het koor, met zeer zwaare yplaaren, door het geweld der stormwinden ingestort en vernielt.

Het was 116 jaaren geleden, dat een diergelijk onweder den toren had verplettert.

Groot rechtsgebied van den Domproost.

De Aartsdiaken ofte Proost van S. Maartens kerke, dewelke, gelijk elders gezegt is, de Domproost of de Proost van Utrecht wierd genoemt, had zijne eigen zegel. Ook had hy een overgroot rechtsgebied door het Bisdom van Utrecht.

Dit rechtsgebied, gelijk uyt de handschriften der Utrechtsche kerke blijkt, strekte zich over de vier Ambachten van Vlaanderen, Walcheren, Schouwen, Zuytbeveland, Borselen, alle de Dorpen van Zeland, de Heerlijkheit van Putten, Zuytholland, (in de nauwe betekeninge genomen,) Delfland, Rhijnland, Kenne-

mer-

merland, Tessel, Amsteland, de Betuwe, en Goyland.*

* Goyland heeft volgens *Boxhornius* (*Theatr. Holl.*) waarschijnlijkst dien naam gekregen van *Gudela* of *Goedela*; als of men *Goedeland* zeide: want *Otto* I. had dat landschapje vereert aan *Goedela*, Abdisse van het klooster te Altena. Doch volgens † *Alting* is dit een al te hoogdraavende gissing van sommige Schrijvers Hy doet dien naam afdaalen van de *Cauchen*; als of het *Cauchenland* waar. *Want*, zegt hy, *gelyk de Hoogduytschers* ow *in* gaw, *en in het meerderfout in* gow *veranderen*; *Zoo maken de Nederduytschers van* ow, gow *en* go; *en in de geboge gevallen* oy *en* goy. Eertijds had deze naam een veel grooter betekening: want daar tegenwoordig door het Gooy alleenlijk drie steden, met eenige dorpen voor 't meeste gedeelte tot het Hollandsch gebied behoorende, verstaan worden; is van ouds, volgens het kerkelijk Rekenboek, Eemland, en een groot gedeelte van 't Utrechtsche Stift, ja Utrecht zelf met deszelfs kerken, onder Goyland, en onder het rechtsgebied van den Aartsdiaken ofte Domprooft, begreepen geweest.

† Alting Not. Germ. part. 2. p. 71. part. 1. p. 71.

Zeker oud handschrift van de de Utrechtsche kerk luydt aldus:

VAN DIT

GOY-LAND

Staan de volgende plaatzen onder den grooten Aartsdiaken.

UTRECHT:

En deszels Kerken, te weeten,

De BUURKERK,
S JAKOBS KERK,
S NIKLAAS KERK,
S. GEERTRUYDS KERK.

AMERSFOORT.
ZEYST.
BUNNIK.
COTHEN.
OVER- EN NEDER- LANGBROEK.
DOORN.

De Kapellen in { DARTHUSEN, EN DRIBERGEN:

LEERSCHEM,
AMERONGEN,
WOUDENBERG,
SCHERPENZEEL,
LEUSDEN,
HOEFLAKEN,
SOEST,
BAARNE,
EMA,
EMMENESSE,
WESTBROEK,
MAARSEN.

Een ouder handschrift voegt 'er de volgende plaatzen noch by,

OOSTVEEN,
WAVEREN,
OUD-AMSTEL,
AMSTERDAM,
AMSTELVEEN.

AANTEKENINGEN.

1. Het blijkt genoeg uyt *Batavia Sacra* enz. in wat zin de Heer Auteur dit zijn zeggen verstaan wil hebben Want dat S. *Maartens* kerk ten tijde van *Willebrordus* een Aartsbisschoppelijke Stoel is geweest, staat wijdloopig in het gemelde *Batavia Sacra* bewezen

2. *Van den tijd af dat 'er Wijbisschoppen en Algemeene Vikarissen zijn opgekomen.* Dit moet zoo niet verstaan wor-

worden als of die Wijbisschoppen en Vikarissen zoo laat in de kerk zouden opgekomen zijn: maar in deezen zin, dat ze van den beginne niet gebruykelijk zijn geweest in het Bisdom van Utrecht. Van het rechte gebruyk en het misbruyk omtrent de Wijbisschoppen hebben wy wijdloopig genoeg gehandelt in onze *a* Aantekeningen op de Voorberichten van *Batavia Sacra*.

Wat de Vikarissen belangt; die zijn omtrent zoo oud als de Christene kerk: want *Henschenius b*, *Papenbrochius c*, enz. spreeken van verscheidene Pauzen, dewelke in 't eerste begin der kerke Vikarissen gehad hebben. Het is waar dat de geleerde *Pagi d* hun eenigzins tegenspreekt, en beweert dat een groot getal van die Pauzen geen Vikarissen heeft gehad: doch hy bekent evenwel dat *Linus*, en misschien ook *Cletus* en *Clemens*, de Vikarissen van *Petrus* zijn geweest. En dit staat duidelijk uytgedrukt in de kronijk dewelke den Paus *Damasus* toegeschreven word; en dewelke by alle drie deze Schrijvers voor een deftig werkje word gehouden. Doch die Vikarissen waren Bisschoppen; en deeden alles wat de eigen Bisschop te verrichten had: zoo dat ze meer naar de tegenwoordige Medehelpers der Bisschoppen als naar de zoogenoemde Vikarissen geleeken.

3. Deze vertaaling zou eenigzins van den Latijnschen text verschillen: maar ik heb de woorden van *Karel Martel*, zoo als die by *Heda* staan, uytgedrukt.

4. De open brief van *Karel Martel* spreekt ook van een *Monasterium* of *Klooster* te Utrecht, over 't welke *Willebrordus* het opzigt heeft gehad. Dit zoude noch een krachtiger bewijs schijnen te verstrekken; dat de eerste Preekgezellen van *Willebrordus* Mounikken zouden geweest zijn, als het woord *Cœnobion*. Want *Cœnobium* betekent een plaats, daar men in 't gemeen onder een Oversten leeft; en dit heeft zoo wel plaats onder de Reguliere Kanonnikken, als onder de Monnik-

a pag. CXXII. enz.
b In Apparat. ad Chronol. Pontif.
c In conatu. Chronico-histor. ad Catalogum R. R. Pontif.
d Pagi ad ann. 67.

ken: maar 't woord *Monasterium* is zoo wel als het woord *monachus* afkomstig van *monos*; 't welke in het Grieksch zoo veel te zeggen is als eenzaam of alleen: en vervolgens best op Monnikken schijnt te passen. Voegt hier by dat door *Monasterium* of Klooster noch tegenwoordig niet anders verstaan word als de woonplaats der' Monnikken. Doch het is zeker dat de woonplaatzen der Reguliere Kanonnikken ook somwijlen *monasteria* of kloosters genoemt zijn geweest. Van zodanige kloosters der Kanonnikken word gewag gemaakt in de Synode van Tours van het jaar *e* 813: in de Synode van *f* Karisy: by *Simeon g Dunelmensis*: by *Baldricus Noviomensis h* enz. En misschien hebben 't sommige Schrijvers zoo qualijk niet verzonnen, dewelke het woord *monasterium* niet van *monos*, alleen, maar van *mone* 't welk in 't Grieks een woonplaats betekent, doen afkoomen. Het is zeker genoeg dat *mone* en *monasterion* zedert de vierde eeuwe door de Grieksche Schrijvers doorgaans voor de zelfde zaak gebruykt worden. Behalven dat zulks reeds bewezen is door den vermaarden *i du Cange*; zouden wy, indien het de moeite waard was, het konnen bewijzen uyt *k Athanasius*: uyt *Gregorius l Nazianzenus*: uyt de sesde Algemeene Kerkvergaderinge *m*; uyt de Synodale brieven van *n Lucas Chrysoberges* en van *o Nicetas Choniates*. Het zelve zoude bewezen konnen worden van de woorden *monastes*, *monastikos*, *monazon*. Dus zegt *Gregorius p Nazianzenus*,

Ex me monastes vivit & legi & Deo estque ad salutem turba concurrens mone.

En elders,

Tanto appetebam fortius monastica, quanto videbar junctus esse pluribus: nam forma vitæ, non locus, monen facit.

En volgens *Alexius q* Patriarch van Konstantinopolen: *gelijk de Clerici dien naam hebben van clerus: worden*

e c. 24. *f* c. 8.
g De gestis Anglor. ad ann. 969.
h Chron. l. 1. c. 25. §. 5. &c.
i Glossar. Græcum v. *mone*. *k* Apol. 2.
l ep. 168. en 178. *m* en *n* Juris orient. tom. 1. l. 3.
o lib. 7. de vita Manuel. Com *n* Andron.
p Carm. jamb. 15. *q* Juris orient. t. 1. l. 4.

den de monazontes zoo genoemt van mone. Maar wat behoeven wy ander bewijs dat de eerste Kanonikken van de Domkerke geen Monnikken zijn geweest, als de getuigenis van W. r *Heda. Willebrordus*, zegt hy, *heeft daar canonici cœnobitales*, dat is, *Kanonnikken die een gemeen en Apostolisch leven leiden geplaatst. Het zijn geen Monnikken geweest, gelijk sommige beweeren.... maar Kanonnikken; dewelke toen in alle de kerken van Duytsland en Vrankrijk naar den Regel van S.* Augustinus *of van* S. Isidorus *leefden.* Het zelve bewijst *Willebrordus Bosschaarts* in zijne verhandelinge van de eerste s Apostelen van Vriesland. Hy wederleyt ook het gevoelen der genen, dewelke zich verbeelden dat de Reguliere Kanonnikken, daar de oude Historien van spreeken, rechte Monnikken zijn geweest. Ook beweert hy dat S. *Willebrordus* diergelijke Kanonnikken te Epternach heeft geplaatst: 't welke ook over een koomt met het verhaal van *Aubertus t Miræus*; dewelke bewijst dat de Benediktijnen aldaar eerst post hebben gevat omtrent het jaar des Heere een duyzend. Het zelve gevoelen wegens de eerste Kanonnikken van Utrecht word ook bevestigt door *Petrus Opmeer u*; en noch wijdloopiger en veel omstandiger door den nauwkeurigen x *Molanus*.

5. Dat de Christenen malkander broeders plagten te noemen is een bekende zaak. Het is waar dat ze alle menschen, zelfs Jooden en Heidenen, in een zekeren zin voor broeders erkenden; gelijk uyt de plaatzen door den Auteur bygebragt, en uyt meer andere Vaders, bewezen kan worden. Maar doorgaans, en in de gemeene betekeninge, zagen zy de Jooden en Heidenen voor geene broeders aan: hoewel dat ze de Ketteren, die door den Doop in Christus herboren waren, voor broeders hielden. Dit blijkt duidelijk uyt de verscheide plaatzen van S. y *Augustinus*. De Donatisten begeerden de Katolijken voor geene broeders te erkennen;

r Heda in Willebrordo.

s Diatrib. de primis Frisiæ Apost. dissert. 80.

t Miræus de originib. bened.

u in Chronographia ad ann. 692.

x in Natalib. S. S. Belgii ad 12. Junii.

y Concione 2. super ps. 32. in libro post collatin. cap. 35. libro 2. adv. Gaudent. &c.

nen;

nen: maar S. *Augustinus* zegt tot zijne toehoorders z: *zegt hun dat ze onze broeders zijn.* Volgens de Schriftuur, zegt hy, en de kerkelijke manier van spreeken kennen wy de Heidenen nochte de Jooden voor geene broeders. De Donatisten, die ons voor geene broeders willen houden, zeggen daar door dat we Heidenen zijn. En hy voegt 'er by dat de reden, waarom zy de Katolijken voor geene broeders wilden houden, hier op steunde dat ze den Doop der Katolijken voor onwettig hielden. Zoo dat de Donatisten hier in met de Katolijken over een quamen, dat deze broederlijkheit gevestigt was op den heiligen Doop. Wy hielden hun doopzel voor goed: daarom hielden wy hen voor broeders; zy keurden het onze voor quaad; daarom wilden zy ons onder hunne broeders niet rekenen.

Deze broederschap bestond by de eerste Christenen in geen enkelde woorden; maar in een oprechte en broederlijke liefde. *Tertullianus a*, van deze broederschap der Christenen spreekende, verwijt den Heidenen dat ze geen rechte broeders waren: dat ze, verre van zich onderling te beminnen en voor malkander te sterven, malkander afgunstig waren; ja vervolgden en doodsloegen. Maar by ons, zegt hy, zijn alle dingen gemeen, behalven de huysvrouwen *b Chrysostomus* doet ook gelden dat de Apostel *Paulus* niet alleen aan de edele, geleerde, doorluchtige, en rijke Korinthenaars, maar ook aan de gemeene luiden, aan de knechten, ja aan alle Christenen te Korinten woonende, den naam van broeders heeft gegeven. Elders maakt hy deze opmerking *c* dat *Paulus* de Galaten zijne kinderen, die van Filippen zijne broederen heeft genoemt; waar van hy deze reden geeft; dat hy de genen, daar hy aan schreef, zijne kinderen noemde, als hy iets wilde verbetert hebben; of als hy hun de grootheit van zijne liefde wilde betoonen: maar als hy hun wat grooter eer wilde bewijzen; dat hy hen dan broeders noemde. Doch op een andere plaats *d* doet hy zijne klagten hemel-

z Concione 4. super ps. 32.
a In libro Apolog.
b Serm. 20. in 1 ad Corinth.
c Homil. 10. super epist. ad Philipp.
d Homil. 8. super epist. ad Rom.

hoog

hoog hooren, dat de gansche broederlijke liefde, en de onderlinge behulpzaamheit, onder de Christenen te niet was gegaan. „De Struykroovers, zegt hy, die „'t zelfde zout eeten, leeven vreedzaamig onder malkander: onder de Christenen, die 't zelfde Brood aan „dezelfde tafel eeten, ziet men niet als oorlogen en „processen. Daar by, zegt hy al vorder, vreezen wy „voor malkander: men luystert malkander de woorden toe: Zien we iemand by ons koomen, dan „zwijgt men stil, en men breekt zijne redenen af. Dat „doen geen menschen die malkander betrouwen; maar „die malkander vreezen.

Deze broederlijke liefde der eerste Christenen was zoo groot en algemeen, dat 'er de Heidenen zich aan stieten, en dezelve niet konden verdraagen. *Octavius* [e], een Heiden, zag die aan voor een verfoeijelijke zaak: hy voerde de Christenen te gemoet dat ze malkander kenden aan heimelijke tekenen: *zy beminnen malkander*, zeide hy, *eer dat ze malkander kennen*. Ja hy verwijt hun dat ze onder den dekmantel van dien naam allerhande vuyligheden pleegden: quansuys om dat de naam van broeder en zuster by de Heidenen somwijlen in een quaaden zin wierd gebruykt. Van die onkuysse vermengingen behoef ik hier niet te spreeken: de Christenen zijn op dat stuk genoeg verweert door andere deftige en heilige Mannen. Maar van die heimelijke tekenen zou wel iets dienen gezegt te worden. Dit zeggen van *Octavius* kan wel gegrond zijn op den handel der Gnostijken, van dewelke S. *Epiphanius* verhaalt dat hunne huysvrouwen onder malkander gemeen waren. Indien 'er een vreemdeling, zegt hy, van dezelfde Sekte overkoomt; kennen zy malkander aan een zeker teken, 't welke de mannen van de vrouwluiden, en de vrouwen van de manluiden krijgen. Dit bestaat hier in: als ze malkander de hand geeven.. kittelen zy een weinig de palm van de hand, met dezelve zachtjes te douwen en te bestrijken: en uyt dat teken weeten zy dat de vreemdeling van dezelfde gezindheit is met hen. Doch dit had geen plaats onder de rechte Christenen: *Wy kennen malkander niet*, zeide *Caecilius*, *aan eenig teken des lichaams; maar wel aan het teken van vroomigheit en zedigheit*. Zoo

[e] Apud. Minut. Fel.

spreekt

ſpreekt ook *Tertullianus* in zijn tweede Hoofdſtuk tegen *Scapula*. Maar om dat onder deze uyterlijke vroomigheit en zedigheit wel groot bedrog kon ſchuylen; was het de manier dat de Chriſtenen, ergens hene reizende, door hunne Biſſchoppen verzien wierden met brieven van gemeenſchap: van dewelke wy ter dezer plaatze niet meenen te handelen.

6. Wy hebben in onze Aantekeningen over *f* *Batavia Sacra* door veelerhande exempelen getoont dat de naam van Abt aan de overſten der Kanonnikken, aan Biſſchoppen, ja aan groote Heeren is gegeven. Ook hebben wy daar uyt *Ugelli* getoont dat 'er al over lang in Italie Abten Kanonnikken zijn geweeſt. Maar het ſchijnt dat ze noch eer bekend zijn geweeſt in Vrankrijk: Want men leeſt in het leven van *g* S. *Fridelinus*, de welke in de ſesde eeuwe geleeſt heeſt, dat hy, een wereldſch Prieſter zijnde, tot Abt Kanonnik is verkozen over de Abdy van S. *Hilarius* te Poitiers.

Wy konnen hier noch byvoegen dat de Koningen ook wel Abten der kerken zijn genoemt: Zoo leeſt men onder anderen in een brief *h* van S. *Victors* Abdy te Parijs: *Met de toeſtemminge van onze Kanonnikken en Vikariſſen; mitsgaders van onzen Heer den Koning* (*Philippus Auguſtus*) *die de Abt is van onze kerke.*

Omtrent den naam van Abt ſtaat noch te weeten dat dezelve zeer dikwils is gegeven aan gemeene Monnikken: 't welke echter doorgaans plaats had, als ze door hunne oude jaaren aanzienlijk en eerwaardig waren. Zoo ſtaat 'er in den brief van Keizer *i* *Konſtantinus*: *Uyt ieder klooſter van Konſtantinopolen vier Abten*, dat is, *Monnikken*. *Theophanes* *k* ſpreekt van een Monnik, dien hy den naam van Abt geeft, wien de baard met vel, met vleeſch, met al, wierd afgeſchrapt. En op een andere *l* plaats ſpreekt hy van eenen *Leo*, denwelken hy ἀπὸ ἀββάδων noemt, dat niet anders te zeggen is als geweezen Monnik. En hier van

f pag. 462. item op de voorberichten 147.
g Balterus in vita Fridolini ap Bolland. t. 1. Martii.
h apud du Cange in Appendice ad mediam & infimam latinit.
i in 6 Synodo ant act. 1.
k ad ann Juſtiniani
l Theophan. ad ann. 31. Copronym.

koomt

koomt het verkleinwoord *abbadion* m waar door een Monnikje word verstaan: en *Pseudo-abbas*; 't welke by gemelden n *Theophanes* en by o *Ducas* een valschen Monnik betekent.

Ook is het de manier wel geweest dat de Abdijen door de Koningen vergeven wierden aan groote Heeren, dewelke zich dan Abten lieten noemen: Zy trokken de inkomsten der Abdijen; daar zy dan een *Decanus* of *Prior* over stelden: dewelke met zijne Monnikken zoo weinig van de inkomsten genoot, dat ze schier te luttel hadden om te leeven. Hier van hebben wy verscheide voorbeelden in de Historien. Onder anderen zal men daar blijk van vinden by *Aimonius* p; by *Regino* q *Prumiensis*; by r *Flodoardus*; in de brieven van s *Gerbertus*; by t *Baldricus van Noyons*: Deze zoo genaamde Abten lieten zich *Abbates*, u *Abbates Comites*, *Abbicomites*, *Abbæ-comites* noemen.

Tusschen de Abten die Monnikken, en de Abten die Kanonnikken waren, was onder anderen dit onderscheid; dat de laatste in de elfde eeuwe geen staf mogten gebruyken, en zonder staf gezegent wierden; gelijk wy uyt *Bertholdus* x *van Konstants* leeren: daar de Abten der Monnikken, althans in 't laatste der elfde eeuwe, een staf mogten draagen. Hier over kan *Aubertus Miræus* y ook nagezien worden. De reden hier van zoude zijn; ten eerste, z om de Abten der Kanonnikken te onderscheiden van de Abten der Monnikken: ten tweede, 't welk wel de voornaamste en de eige reden is; om dat de Abten der Kanonnikken een hooger hoofd, te weeten den Bisschop, hadden; daar de Abten der Monnikken de opperhoofden van hunne Monnikken waren. Echter hebben de Abten der Kanonnik-

m Zie du Cange gloss. mediæ & infimæ Græcis.
n Theophan. anno 2. Heracl.
o Ducas Hist. c. 21.
p Aimoin. L. 5. c. 34. item l. 5. c. 33.
q lib. 2. chronicor.
r Flodoard. lib. 4. hist. c. 7.
s Gerbertus ep. 17.
t Baldric. lib. 1. chron. Camerac. c. 70.
u Gerbertus ib. Aimoin. l. 5. c. 33. Baldricus ibid. &c.
x Bertold. Constan. ad ann. 1095.
y Miræus diplom. Belg. l. 1. c. 42. 43.
z vide Catelli histor. Occitan. l. 5. p. 784. Item epistolam Petri Abbbatis S. Joann. apud du Chesne hist. franc. t. 4. p. 446.

ken, dewelke ook de Aartsdiakenen der Kanonnikken waren, metter tijd door de vergunning der Bisschoppen, op sommige plaatzen een staf gedragen. Als de Katedrale kerk te Saltsburg noch door de Reguliere Kanonnikken bezeten wierd; heeft de Aartsbisschop van Saltsburg met de toestemminge van den Paus, gelijk *Henricus* * *Stero* in zijne jaarboeken getuygt, aan den Aartsdiaken of den Abt der zelve Kanonnikken verlof gegeven om den herdersstaf, den ring en de handschoenen te gebruyken.

7. Het is waar dat ze geen Monnikskappen gedragen hebben: doch zy droegen evenwel kappen, waar over wy een Aantekening in het tweede deel van Batavia Sacra gemaakt hebben. Deze kappen bewijzen niet dat ze Monnikken waren; want wy hebben aldaar door verscheide Synodale wetten getoont dat alle de kerkelijke persoonen, tot de Bisschoppen toe, verpligt waren tot het draagen van zodanige kappen. Ja men zal daar vinden dat zelfs allerhande wereldsche persoonen op het draagen van de kap verzot zijn geweest.

8. Van dezen *Odo* word eenig gewag gemaakt by † *Willem Heda*: te weeten hoe dat hy door *Immo*, een godloos en ondeugend mensch, gevangen wierd genomen. Maar *Immo* kon het tegen den Bisschop en de Geestelijkheit niet houden; en heeft tot voldoening twee landhoeven aan *Odo* moeten afstaan. Met geld en goed kon men de Geestelijkheit doorgaans voldoen. Het is jammer dat ons de rechte omstandigheden van veele diergelijke krakeelen, die 'er van tijd tot tijd tusschen de wereldsche en kerkelijke persoonen voorgevallen zijn, niet altijd opgegeven worden. Ik meen dat de overgroote, om niet te zeggen, onregtvaardige aanmatigingen der geestelijken aan de wereldsche luiden al dikwils het hoofd warm gemaakt hebben. Wat spreek ik van *meenen*? worden 'er geen hondert en hondert voorbeelden van gevonden zoo wel in de kerkelijke als wereldlijke historien?

9. Van de Vikarissen of Kapellaanen hebben wy ook gesproken in onze Aantekeningen op het tweede deel van Batavia a Sacra. Wy hebben daar ook getoont

* ad ann. 1231 & 1232.
† Heda in Adelboldo.
a In de Aantekeningen op *Georgius van Egmond.*

dat

dat deze Kapellanen of Vikarissen den kerkelijken dienst dagelijks moesten bywoonen, zoo wel als de *Kanonnikken*; zoo dat het geene hier gezegt word van *dagelijks* op den kerkelijken dienst te passen, een gemeene *pligt* was van alle diergelijke Vikarissen. Het geen 'er noch bygevoegt word van eerbiedigheit aan de Kanonnikken te bewijzen, was ook een bevel van de geestelijke wetten; 't welke van alle de geestelijken des Bisdoms moest onderhouden worden.

10. *Adelboldus* is de stichter of ten minsten de voltrekker van den nieuwen Dom geweest. Sommigen schrijven dat hy dat gansche gebouw, aan 't welke hy volgens de groote *b* Nederlandsche Kronijk geene onkosten heeft gespaart, in den tijd van acht jaaren ten einde heeft gebragt. Maar 't geene aan den Schrijver van deze akten onbekend is geweest, te weeten wat Bisschoppen deze wijding bygewoont hebben, is niet onbekend geweest aan *c W. Heda*. "In deze Kerkwijdinge zegt hy, is tegenwoordig geweest Keizer *Henricus*. Ook zijn 'er onder meer andere Prelaaten en Edelluiden verscheenen *Piligrinus* Bisschop van Keulen, *Everhardus* Bisschop van Trier, *Arebo* Bisschop van Ments, *Everhaldus* I. Bisschop van Bambergen, *Geberhardus* Bisschop van Regensburg, *Bruno* Bisschop van Augsburg en broeder van den Keizer *Henricus*, *Reginboldus* Bisschop van Spiers, *Bruno* Bisschop van Toul, *Walboda* Bisschop van Luyk, *Adelbertus* Bisschop van Hammelburg, *Hermannus* Bisschop van Verdun :-dewelke ook de wijdinge van S. *Michiels kerke* te Bambergen bygewoont hebben." De groote *Kronijk* van Nederland schrijft ook dat 'er behalven den Keizer twaalf Bisschoppen zijn verscheenen; zonder dat hy evenwel hunne naamen uytdrukt.

11. Het is wonder dat noch *Beka* noch *Heda*, noch de groote Kronijk van Nederland, noch *Barlandus*, noch eenig ander Schrijver, voor zoo veel my bekend is, gewag maaken van deze inwijdinge der Domkerke, dewelke volgens deze akten geschiedt zoude zijn onder den Bisschop *Andreas*. Het is be-

b Magnum Chron. Belgii in Adelboldo.
c Heda ibid.

kend dat het een vaste wet is, dezelfde Kerk, zoo lang als ze staat niet meer als eens te wijden: te weeten zoo lang als ze voor dezelfde Kerk gehouden word. Maar 't is ook waar dat het verzetten of 't afbreeken van 't groote outaar, voor de 12 eeuwe, voor een genoegzaame reeden wierd gehouden om een Kerk te herwijden: Iet diergelijks zal 'er in den Dom moeten voorgevallen zijn. Dan is 'er noch een oneige wijding, dewelke eigentlijk verzoening der Kerke word genoemt; en plaats heeft als de Kerk, op de eene of andere wijze ontheiligt is: maar dit geschiedt met zoo veele plegtigheden niet.

12. *De volgende Reliquien.* Sommige Schrijvers maaken een onderscheid tusschen de Lichaamen en de Reliquien der Heiligen. Wat de lichaamen zijn is bekend: de Reliquien, zeggen d zy, zijn eigentlijk de asschen der lichaamen. Doch anderen begrijpen zoo wel de gebeenten als de asschen onder de Reliquien. Daarom, zegt e *Guthetius*, is een graf eigentlijk de plaats van het doode lichaam: de plaats der reliquien is een beenderen-huys, of een asschen-doos. Dit f onderscheid, zeggen zy, moet al van ouds bekent zijn geweest: want *Gregorius de g Groote* doet den Diaken *Petrus* deze vrage voorstellen; waarom dat de Heiligen doorgaans grooter weldaaden aan de menschen bewijzen door hunne relsquien als door hunne lichaamen: en waarom dat ze grooter mirakelen doen daar ze niet begraven leggen? Doch ik weet niet of S. *Gregorius* ter gemelde plaatze wel eens van asschen of gebeenten wil spreeken. Elders is getoont dat de *Brandea*, zijnde zekere doeken of klederen die over de graven der Martelaaren gespreidt hadden gelegen, of aan eenig deel van hunne gebeenten geraakt hadden, voor reliquien gehouden en reliquien genoemt wierden: van zulke reliquien kan S. *Gregorius* gesprooken hebben. Het is evenwel waar, gelijk *Gutherius* aanmerkt, en

d Zie Schardii Lexicon Jurid. v. Reliquiæ.
e Guther. lib. 3. de jure manium cap. 23.
f Joann. Ferrand. disquis. Reliq. p. 448.
g Gregor. M. lib. 2. dial. cap. 38.

ge-

gelijk uyt de boeken der oude Schrijveren duidelijk blijkt, dat de lichaamen der Heiligen dikwils ook reliquien genoemt wierden.

En dat hier zoo dikwils van Reliquien gesproken word, dewelke onder de outaaren gestelt wierden, koomt hier van daan dat 'er doorgaans geene outaaren gewijdt mogten worden zonder reliquien. Dewijl dit genoegzaam bekend is; is het onnoodig veele bewijzen ten dien einde by een te zoeken. Ik wil hier maar met een woord aantekenen hoe yverig dat de Christenen altijd geweest zijn om de lichaamen, of ten minsten eenige reliquien, van de Heiligen te bekoomen. Het is uyt de Kerkelijke [b] Historien bekent dat de Heidenen, ja de Ketteren zelf, de lichaamen der Martelaaren zeer dikwils door de beesten lieten opvreeten, tot assche verbranden, en de asschen in de zee deeden werpen, op dat ze door de Christenen niet weggehaalt zouden worden. En, om maar een exempel uyt de oudheit aantehaalen; men leest in het leven van *Cyprianus*, door *Pontius* beschreven, hoe bezorgd dat de Christenen waren, om het bloed van S. *Cyprianus* te bewaaren. Dit ging in laater tijden zoo verre, dat geheele gemeenschappen, ja steeden en landen, dikwils over het bezitten van zodanige lichaamen gekrakeelt, gekeven, ja niet zonder bloedstortinge gestreden hebben. Zoo een krakeel [i] was 'er tusschen die van Poitiers en Tours over het doode lichaam van S *Martinus*; met het welke die van Tours midden in den nacht noch doorgingen, als die van Poitiers altemaal in een diepe slaap gevallen waren. Zoo een [k] krakeel is 'er ook geweest tusschen de Burgery en de Monikken van S. *Paul de Leon* in Britanje: tusschen [l] *Ansoaldus* Bisschop van Poitiers, *Ermencharius* Bisschop van Autum, en *Vindicianus* Bisschop van Arras, over het lichaam van S. *Leodegarius*. Dit draaide dikwils op een vechten uyt: want men

b Zie Euseb. lib. 8. c. 6. Sozom. l. 5. c. 9. Morigius Sanctuar. Mediol c. 4.

i Greg Turon. lib. 1. de Mirac. S. Martini.

k Vita S. Pauli Leon. ap. Joann. a Bosco in Bibliot. Flor. 6. 7.

l *Surius* 25 Januar.

moet niet denken dat alles altijt uyt een heiligen en zuyveren yver geschiede: de menschelijke driften weeten doch overal in te dringen. Als eenige *m* Monnikken door de Sarazijnen vermoord waren, en voor Martelaaren gehouden wierden; quam 'er een ontelbaare menigte volks uyt twee Steden aangestoven, om de lichaamen te eigenen: de eene party zeide, zy waren naast haare stad gemartelt: de andere vestigde haar recht op de geboorte der Martelaren, dewelke naast haare stad in de wereld gekomen waren. De Degens wierden getrokken, en daar ontstond een zwaar gevecht. Zoo ging het *n* ook toe in een krakeel tusschen het volk en den Bisschop van Assisie; als ieder het lichaam van den Martelaar *Ruffinus* wilde eigenen: van raazen en tieren quam het ook tot een vechten; en tot het trekken van de degens. Als *Maro*, een heilige Kluyzenaar *o*, overleden was; is 'er ook een zwaar gevecht tusschen verscheide Dorpen over zijn lichaam ontstaan. Maar zeker Dorp quam met zodanige een magt van volk, dat de andere op de vlucht gedreven wierden. Ja dikwils wierd 'er geen zwarigheit gemaakt van de lichaamen ofte de reliquien der Heiligen te steelen. Zoo heeft *Hesychius p* het lichaam van S. *Hilarion*, met groote moeite en met groot gevaar van zijn leven, uyt Cyprus gestolen. Ook hadden de Gotten zulke zucht tot de Heilige Apostelen, dat ze zich niet ontzagen, als zy 'er de kans schoon toe hadden, hunne lichaamen te steelen. De Venetiaanen, gelijk *Baronius q* in 't breed beschrijft, zijn ook door een diefstal gekomen aan 't lichaam van S. *Marcus*; en om dat zy vreesden dat het hun door de Fransen, dewelke op dit stuk van zodanige dievery niet al te vies en vielen, ook mogt ontstolen worden; hebben zy het zelve op een onbekende plaats, hoewel in S. Marcus kerke, begraven. Daar is een groote twist tusschen de Monnikken van Floriak en van Kassino, welk van beide die kloosters dat het lichaam van S. *Benedictus*, en van deszelfs zuster *Scholastica*, bezit.

m Cassianus col. 6. c. 1.
n Petr. Damian. Serm. 3. de S. Ruffino martyre.
o Theodoret. vit. Patr. c. 16. in Maron.
p Sozon. lib. 3. hist. eccl. c. 13. & S. Hieron. in vita Hilarion.
q Baron. ad ann. 829.

Het

Het is alleerst in Kassino geweest: maar de Monnikken van Floriak, en onder anderen *Adrevaldus* r Abt van 't zelve klooster, weeten ons te vertellen, en willen 't met alle kracht geloofd hebben, dat *Mummolus* Abt van Floriak, in een gezigt vermaant zijnde dat de Abdy van Kassino door de Sarazijnen zoude verdelgt worden, eenen Monnik met naame *Agilulphus* derwaarts heeft gezonden; dewelke met het lichaam van S. *Stephanus* heimelijk zoude doorgegaan zijn. Doch volgens s *Paulus Diaconus* zouden die van Mans ook zoo een hemelsch gezigt gehad hebben, en daar op naar Kassino zijn gereist: alwaar zy in hunne gebeden by 't heilig lichaam vernachtende het zelve met het lichaam van S. *Scholastica*, zouden weggedragen hebben.

Hierom wierd 'er dikwils dag en nacht wacht gehouden om de heilige reliquien te bewaaren. Als *Simeon Stilites* t in den Heere gerust was, begonnen die van Antiochien op deszelfs lichaam te vlammen; zeggende dat het hunne stad, die door keizer *Leoos* woede ontmantelt was, tot een muur en sterkte zoude verstrekken. Maar de Overste der bezettingen van het Oosten, daar van verwittigt zijnde, heeft het met een deel Kapiteinen en Soldaaten bewaakt; hoewel dat de gemelde Burgers het lichaam noch gekregen hebben. Het was eens gebeurt dat een zekere *Victor* van *Chur*, Graaf van Chur, de reliquien van S. *Gallus* met list en behendigheit had zoeken meester te worden: dit wierd hem de eerste reize belet: u waar de Grisons, voor een tweeden aanslag bedugt, deeden het lichaam zoo wel bewaaken, dat het geen nood en had van gestolen te worden. Hoe dat die van Tongeren op hunne hoede geweest zijn tegen de Keulenaars, dewelke het lichaam van S. *Evergislus* gewezen Bisschop van Keulen, het koste wat het wilde, begeerden te hebben, kan by *Surius* x nagezien worden.

r Adrevald. l. 1. de mirac. S. Bened. c. 11. & hist. de ejusdem translat. c. 4 & 5.

s Paulus Diacon. lib. 6. hist. Longob.

t Evagr. lib. 1. hist. Eccle. c. 13.

u Walafridus Strabo lib. 2. vitæ S. Galli apud Surium ad 16 Octob.

x Surius ad 24. Octob.

Doch dit ſteelen van reliquien, eenige byzondere gevallen buiten geſteld, word doorgaans voor een zeer zwaare misdaad genomen; tot zoo verre dat een Synode van Tours, gehouden in 't jaar 1282, den ban uytſpreekt tegen alle de genen, doch voornamentlijk tegen de Prieſters, dewelke de kelken, kruyſſen, boeken, reliquien, of andere cieraaden der kerken heimelijk wegdraagen. En by verſcheidene Gods-en Rechtsgeleerden *y* worden de reliqui-dieven voor kerkroovers en heilig-ſchenders aangezien.

13. Zoo moeten hier al reliquien van S. *Thomas* geweeſt zijn in de twaalfde eeuwe. Maar hoe zullen wy 't dan met de Portegeezen ſtellen; dewelke in 't wijd en breed verhaalen hoe dat ze te *Maliapour*, een ſtad in 't halve eiland aan deeze zijde van den *Ganges* in Ooſtindie, een opſchrift gevonden hebben; waar in onder anderen te leezen ſtondt dat S. *Thomas*, buiten die ſtad een kruys opgerecht hebbende, door de heidenen wierd dood geſtoken. Waar by zy noch vorder verhaalen datze in 't jaar 1523, als ze bezig waren met het grondwerk van een kerk te graaven, het lichaam van gemelden Apoſtel aldaar gevonden hebben. *z* Dit ſtaat zoo vaſt by hen, dat *Johannes* III. koning van Poortegaal den naam van gemelde ſtad verandert heeft, en S. *Thomé* of S. *Thomas* heeft laaten noemen. Naderhand, zeggen zy, is het zelve lichaam van *Maliapour* vervoert naar de hoofdſtad *Goa*, en word aldaar met groote ſtaatzie geviert.

Doch het ſtaat naarder te denken dat ze daar het lichaam van een anderen *Thomas* gevonden zullen hebben. Men heeft veel grooter blijken dat het lichaam van den Apoſtel *Thomas* van zijne ſterf- of martelplaats is overgevoert naar *Edeſſa in Meſopotamie*. Althans heeft 'er te *Edeſſa* al een kerk van S. *Thomas* geſtaan in de vierde eeuwe *a*: wanneer het een algemeene en vaſte gewoonte was van de kerken, die ter eere van Heiligen gewijdt wierden, op hunne graven te

y Archidiacon. de confecr. diſt. 1. corpore Turrecremata 3. part. de conſecr. diſt. 1. Antonin. 3. part. tit. 12. c. 8. Sylv. v. reliquiæ.

z Kircher. China illuſtr. Turſelin. in vita Xaverii &c.

a Vid. de Socrat. l. 4. c. 18.

bou-

bouwen. *Ruffinus* b, *Gregorius* c, *Turonensis*, en meer oude Schrijvers getuigen het ook als een zekere zaak dat het voornoemde lichaam in hunnen tijd te *Edessa* rustte. Een zeker Schrijver, die onder de werken van S. d *Chrysostomus* gedrukt is, en die zekerlijk onder het Roomsche Keizerrijk woonde, geeft duidelijk genoeg te kennen dat de plaats daar hy zijne predikaatzie deed het gansche lighaam van S. *Thomas* meende te bezitten. Volgens e S. *Paulinus* Bisschop van Nole, en f S. *Gaudentius* Bisschop van Bresse, waren de reliquien van S. *Thomas* al by hunnen tijd verspreid door eenige steeden van Italie: 't welk de bekende g *Baillet* liefst van zijne asschen, of van het stof zijner grafstede, zoude willen verstaan. Want het is zeeker genoeg dat zijne beenderen, of althans het grootste gedeelte derzelven, te Edesse gebleven zijn, ter tijd toe dat deze stad door de Sarazijnen is vernielt. h De Schrijvers voegen 'er by dat het op dien tijd door de Christenen gebragt is naar het eiland Chio: dat het hoofd van daar naar Konstantinopolen, en het lichaam naar Ortone in Italie is vervoert.

Uyt dit alles schijnt middagklaar te blijken dat het lichaam van S. *Thomas* in de 15de eeuwe niet gevonden kan zijn te Maliapour. *Baronius* i door deze bewijzen overtuygt, en echter genegen zijnde om den Indiaanen en Portegeezen; iets toetestaan, of liever eenig geloof aan zoo een omstandig verhaal der Portegeezen gevende, houdt het daar voor dat het gansche lichaam van S. *Thomas*, in de eerste eeuwen der kerke, niet vervoert is geweest naar Edesse. Hy gunt een gedeelte van 't lichaam aan Edesse: maar 't andere gedeelte zoude volgens zijn gevoelen, al in de eerste eeuwen der kerke, vervoert zijn geweest naar Maliapour Doch zijne gissing staat op losse voeten: het steunt op geen eene getuigenisse der Ouden; het strijdt tegens de gewoonte der eerste kerke, wanneer de Christenen noch niet en wisten van de lichaamen der Heiligen te ver-

b Ruffin. l. 11. c. 5. c Glor. Mart. c. 31.
d Apud Chrys. t. 6. hom. 32.
e Paulin. carm. 24. f S. Gaudent. Serm. 17.
g Baillet dans la vie de S. Thomas.
h Florent. Martyr. Hier. Combefis Auctuar. l. 3.
i Baron. die 3. Jul. Martyr. R. & Annal. 236.

 deelen,

dee'en, en indien men zoo spreeken mag, in stukken te snijden.

14. S. *Georgius* is al van ouds zeer plegtelijk in de kerk ge-eert: men heeft schier over al kerken en outaaren t' zijner eere gesticht: men heeft zijn feest by de Grieken als een van de grootste feestdagen geviert, hoewel dat het in de twaalde eeuwe door *Michail Comnenus* in een halven feestdag is verandert: men heeft zijn leven met veele omstandigheden beschreven, enz. Maar de waarheit is dat 'er weinig bescheid van zijn leven gegeven kan worden. Paus *Gelasius* die in de vijfde eeuwe den Roomschen Stoel bekleede, of ten minste iemand van zijne naaste nazaaten, heeft het verhaal van zijn leven, 't welke met verscheide fabelen gemengt was, in een Roomsche Synode afgekeurt en verworpen. Echter heeft hy het vieren van S. *Georgius* niet afgekeurt; oordeelende dat S. *Georgius*, en meer andere Martelaaren, daarom uyt het getal der Heiligen niet behoefden gesloten te worden; om dat hun leven, 't zy door de Ketteren 't zy door leugenachtige Katolijken, vervalscht en in een *Roman* verandert was. Men weet dat hy doorgaans als te paarde zittende, en eenen draak doorsteekende, word afgebeeldt. Daar by staat doorgaans een jonge dochter afgebeeldt; dewelke hy quansuys van den draak, die haar meende te verslinden, zoude verlost hebben. Eenvoudige Katolijken, die alles wat in de eene ofte andere Legende gelezen word voor de zuivere waarheit aanneemen, zouden 'er over vallen dat men deze geschiedenis, ja 't gansche leven van S. *Georgius*, zoude durven in twijfel trekken; Wat zeg ik, eenvoudige Katolijken? Gestudeerde *a* persoonen, Monnikken, Provinciaalen van kloosterlijke ordens, Leeraars in de Godkunde, maaken er een misdaad, ja een halve kettery van, dat men het gevecht van S. *Georgius* met den draak in twijfel durft trekken. Maar de geleerdste *b* en bescheidenste der Roomskatolijken zijn tegenwoordig daar in eens, dat dit gansche gevecht, die Ridder te paard, die draak tegen S. *Georgius* aanvliegende, die bedruckte en verloste Maagd, niet

a Sebastian. a S. Paulo, ordinis Carmelit. bis Provincialis, olim S Theol. Professor Lovanii.

b Papenbrochius, Baronius Baillet &c.

anders is als een godvruchtig zinnebeeld. Baronius, *zeyt de vermaarde* c Papenbroek, Bellarminus, Canisius, Gretserus, *en al wie het eeren der heiligen tegens de andersgezinden verdedigt hebben*, Ribadineira enz. *spreeken van geenen draak. En op de tegenwerpingen van de andersgezinden, dat* S. Georgius, S. Christophorus, *en diergelijke meer, verzierde heiligen zijn, geeven zy dit antwoord dat het waarachtige Heiligen zijn; gelijk ik ook wijdloopig bewezen heb: maar dat de historien van hun lijden verdicht, vol fabelen, en daarom door* S. Gelasius *zijn afgekeurt.*

Het is dan wonder dat zeker *d* Schrijver dit gevecht met den draak als *zoo een oude en door de kerk aangenome historie* durft opgeven, en het zijne wederpartije tot een misdaad rekenen, dat dezelve het gemelde gevecht als een zinnebeeld heeft uytgeleit. Dit koomt 'er van, als men zich aan een zeker soort van boeken en historien bindt; en het alleenlijk met eenige Schrijvers houdt, dewelke van geen oordeelkunde gehoort of geweeten hebben. Men staat op zijn gevoelen als of 'er 't geloof aan hing: men durft de pen opvatten tegen de schranderste Schrijvers, dewelke zich van hunne jonkheit in de boeken, in de oordeelkunde, en in het onderscheiden van waare en valsche historien, geoeffent hebben: men spreekt openbaare waarheden tegen, dewelke by alle de geleerde Mannen van onzen tijd buiten alle twijfel gestelt worden: en zoo stelt men zich zelven ten spot voor de gansche Republijk der geleerden. En om dat men eenige stut vindt by deze of geene Persoonen van vermogen; om dat men het kredijt heeft van zijne wederpartye door het eene ofte andere kunstje een part te speelen; om datmen van eenige ongeleerde of minder als halfgeleerde persoonen geprezen word, zoo zegepraalt men by zich zelven en by zijne aanhangers; terwijle dat men van verstandige en beter geoeffende Lezers uytgelachen word; De gemelde Schrijver, dewelke dit gevecht voor *zoo een oude en door de kerk aangenome historie* durft opveilen, had *Baronius e* maar eens moeten nazien Deze Kardinaal, die dat gevecht voor een zinnebeeld houdt,

c Papenbrochius Respons. ad exhibit. error. art. 11. §. 9.
d Scb. a S. P. &c.
e Baron. Martyrol. ad Diem 23 April.

getuygt *dat geene oude akten iet diergelijks vermelden*: *dat* Jacobus a Voragine, *zonder eenige getuigenis van ouder Schrijvers voor zich te hebben, dat gevecht als een historie te boek heeft gestelt*: *dat die maagd moet aangezien werden als het zinnebeeld van een provincie, of van een stad, dewelke de hulp van een zoo grooten Martelaar tegen den duivel* (die door den draak verbeeldt word) *verzoekt*: *dat men uyt* Eusebius *f zien kan hoe dat de oude Christenen gewoon waren diergelijke zinnebeelden te schilderen*; *en hoe dat* Constantinus *ook geschildert is geweest als eenen draak doorsteekende en in de zee werpende* enz. Dat alles gelijkt weinig naar een *oude en door de kerk aangenome historie*. Hy had ook konnen bemerken hoe dat de Roomsche kerk, in het Brevier of de Kerkelijke getijden van S. *Georgius*, noit g eenige lessen heeft gevoegt, dewelke gewag maakten van een diergelijke historie: een zeker teken, dat ze weinig staat op dat gevecht en op alle die omstandigheden maakte.

Maar van de andere kant zijn de onkatolijken ook te verre gegaan: 't is hun niet genoeg de valsche akten van S. *Georgius* leven te vewerpen: Zy monsteren hem zelf uyt het getal der Martelaaren; of zy beweeren dat hy die Arriaan, met naame *Georgius van Kappadocie*, is geweest, dewelke om zijne geweldplegingen en dolle uytspoorigheden door de Heidenen wierd dood gesmeeten. Maar wat bewijs hebben zy van dit zeggen? De akten van S. *Georgius* leven door Paus *Gelasius* afgekeurd, die eerst door den Kardinaal *Baronius h* uyt het stof zijn opgegraven, en volgens deszelfs getuigenisse van voren af tot achteren toe met leugens en fabelen aan malkander hangen, spreeken op zoo een wijze als of *Georgius*, die voor heilig geviert word, dezelfde persoon was met dien Ariaanschen *Georgius*. Doch dit gevolg gaat al te mank. Is het niet een bekende zaak dat de ketters de gewoonte hadden van de levens der Martelaaren te vervalschen, en met fabelen op te vullen; somwylen om de Martelaaren zelf bespottelijk te maaken; somwijlen om den menschen wijs te maaken

f In vita Constant. lib. 3. c. 3.
g Zie Baillet 23 d'Avril.
h Baronius ibid.

dat

dat die Martelaaren van hunne Sekte geweeſt waren; en om de Katolijken aldus van 't geloof af te trekken? Hier over kan *Augustinus*, tegen *Adimantus* en op meer andere plaatzen tegens de Manicheeuwen ſchrijvende, nagezien worden. De Trullaanſche *i* Synode getuygt het zelven met uytdrukkelijke woorden. Men weet hoe de Ketters in de vroegſte tijden der Kerke valſche levens van Chriſtus, van de Apoſtelen, van *Thecla* enz. verdicht hebben. Om dat die Ketters ons zoo veele quakjes van den arbeid en de leere der Apoſtelen vertelt hebben: om dat een Aſiaanſch Prieſter de reizen van *Paulus* en het leven van *Thecla* met een fabelachtige penne beſchreven heeft; moet daar uyt een van beiden volgen; of dat 'er geen Apoſtelen geweeſt zijn, en dat *Thecla* geen heilige vrouw is geweeſt; of dat de Apoſtelen zodanige leeringen gepreekt hebben enz? Kan een Arriaanſch Schrijver, om zijne Sekte te begunſtigen, het leven van S. *Georgius* niet vervalſcht, en den rechten *Georgius* in den Arriaanſchen *Georgius* niet verandert hebben? Laaten de Arriaanen eenen Arriaanſchen *Georgius* geviert hebben; volgt daar uyt dat 'er geen Katolijke *Georgius* is geweeſt, en martelaar is geſtorven? Zou de Katolijke kerk zoo eenen Ariaan als Martelaar geviert hebben, daar de gemelde Roomſche Synode zulken yver heeft getoont tegens de akten door de Arriaanen beſchreven? Daar de Arriaanſche *Georgius* by al de wereld bekent was voor eenen *Arriaan*? daar het zeer waarſchijnlijk is, en verſcheide geleerden het beweeren, dat al ten tijde van *Conſtantinus*, of kort daar na, kerken zijn geſticht ter eere van den rechten *Georgius*?

Maar wat zullen wy zeggen van de reliquien, dewelke op den naam van S. *Georgius* door het ganſche Chriſtendom vertoont worden? De geleerde *Baillet* zegt'er op dat de verſcheide hiſtorien, die 'er over het vervoeren van zijne reliquien uytgekomen zijn, geen grooter zekerheit of waarſchijnlijkheit hebben, als de hiſtorien die 'er uytgegeven zijn over zijne dood: dat men noit eenig beſcheid van zijne dood en begraaffeniſſe gehad hebbende, ook geen ſtaat kan maaken op alle die vertellingen wegens het vervoeren zijner reliquien; welke vertellingen, zegt hy, geen andere

i Synod. quinoſext. can. 63.

borgen hebben, als onzekere overleveringen van het gemeene volk.

15. *Marcellinus en Petrus.* De akten van hun leven, die tot ons gekomen zijn, hebben k geen groot gezag. Al het bescheid, 't welke men van deze Martelaaren heeft, bestaat in eenige veersen van den Paus *Damasus*, dewelke noch een kind zijnde uyt den mond van den Beul zelf, die hen onthooft had, eenige omstandigheden van hunne dood had verstaan. Het woud daar ze onthooft zijn, en 't welke te voren het zwarte woud genoemt wierd, wierd daar na het witte woud genoemt. Maar wat hunne reliquien belangt, zoo mag hier wel aangemerkt worden dat dezelve in Duytsland zijn gebragt door het toedoen van *Eginbardus* l die onder de Bisschoppen van Utrecht word gerekent. *Eginbardus* uyt het Hof geweeken zijnde, om de godvruchtigheit beter te beoeffenen, zond zijnen Sekretaris naar Romen, om 'er eenige overblijfzelen van Martelaaren van daan te brengen voor verscheide Kloosters en Kerken, die hem door *Lodewijk den Goeden* vereert waren. *Ratleik*, zoo hiete de Sekretaris, heeft 'er middel gevonden om de lichaamen van deze twee Heiligen uyt het kerk-hof of de grafkelder van S *Tiburtius* kerk te ontgraven. *Eginbardus*, deze lichaamen bekomen hebbende, heeft 'er een kerk voor gesticht op een van zijne landgoederen, alwaar naderhand de stad Selegunstad is gebouwt. Echter heeft hy een gedeelte van dezelve reliquien aan verscheide kerken en kloosters medegedeelt, als onder anderen aan de Abdye van S. *Salvius* buiten Valencijn: aan de Abdye van S. *Bavo* te Gent: aan de Abdye van S. *Servatius* te Maastricht. Behalven de gemelde plaatzen zijn 'er verscheide andere, dewelke een gedeelte van deze reliquien meenen te bezitten, als Doornik, Kamerijk, Bolonje in Italie, Praag in Bóhemen, Romen, enz. De geenen welke weeten, zegt gemelde *Baillet*, hoe dikwils dat men den naam van eenen en den zelfden Heiligen gegeven heeft aan verscheide reliquien; zullen niet veel moeite hebben om alle deze gevoelens over een te brengen. Die niet en weet wat dit *geeven van naamen* te zeggen is, heeft het geschrift m van Mabillon, over het eeren van

k Zie Baillet table critique des Auteurs 2. de Juin.
l Baillet le 2. de Juin.

onbe-

onbekende Heiligen, maar natezien. Daar zal men vinden hoe dat de lichaamen van onbekende Heiligen, dewelke te Romen uyt de onderaardsche grafsteden gehaalt worden, nieuwe naamen krijgen. Deze worden hun gegeven door den Kardinaal Vikaris: en dit hiet men de lichaamen der Heiligen doopen. Zoo is onder anderen de naam van S. *Felicissimus* en die van S. *Victor* aan zulke lichaamen gegeven geweest: waar door het geschiedt, zeyt de gemelde *Mabillon*, dat er een groote verwarring koomt in de Kerkelijke historie, om niet te zeggen in den Godsdienst zelf. Want uyt deze manier volgt dit ongemak; dat de daaden aan den rechten *Felicissimus*, dewelke gehouden word voor den Diaken van S. *Sixtus*, toegeschreven worden aan den nieuwen *Felicissimus*: en dat de deugden van den Milaanschen martelaar *Victor* vertelt worden van den nieuwen *Victor*.

Sommige onnozele Katolijken zouden zich hier aan konnen stooten: denkende dat 'er genoegzaame zorg voorgedragen word, dat uyt dit doopen van de onbekende Heiligen geen ongemak kan volgen. Maar behalven dat 'er op *Mabillon* het minste vermoeden niet kan vallen, als of 't hem maar te doen was geweest om den handel der Romeinen onbescheidelijk te bestraffen: zoo hebben wy de bekentenis van eenen Jesuyt, met naame *Johannes Ferrandus*, een grooten, om niet te zeggen een al te driftigen voorstander van de reliquien en van 't Roomsche hof. Deze n *Ferrandus* bekent het zelf dat de menigvuldigheit van de zelfde reliquien, daar zoo veele kerken en plaatzen op roemen, dikwils moet toegeschreven worden aan het doopen van de onbekende Heiligen. En hy geeft 'er deze reden van, dat aan die onbekende Heiligen dikwils de naamen van bekende Heiligen gegeven worden. En dewijl de oude Heiligen de bekendste blijven, en van die nieuwe gedoopte Heiligen weinig of niet vertelt kan worden, worden de leste vergeeten: en hunne gebeenten worden metter tijd aangezien voor de gebeenten van de eerste.

En dit kan niet alleenlijk ontstaan uyt het gemelde doopen. Twee en meer Heiligen konnen den zelfden

m Mabillon dissert. sur le culte des Saints inconnus.

n Ferrandus Disquis. Reliq. lib. 1. c. 5.

naam

naam gedraagen hebben. Als de een dan veel bekender was dan de andere, heeft men de daaden van den lesten, als minder bekend zijnde, konnen toeschrijven aan den eersten en bekendsten. Op deze wijze heeft *Suares*, een vermaard Godsgeleerde onder de Jesuyten, al over over lang uytgeleit hoe dat de reliquien van sommige Heiligen op zoo veele plaatzen vertoont worden. *De oorzaak* (van dit vermenigvuldigen der reliquien) zeyt * hy, *heeft somwijlen konnen zijn dat eenige Heiligen den zelfden naam gedragen hebben: en dat hunner beider reliquien metter tijd aangezien zijn voor de reliquien van eenen Heilig: en om de dubbelzinnigheit van den naam toegeschreven zijn aan den genen die vermaarder was, en voor heiliger wierd gehouden.* Hoe dikwils dat 'er omtrent de Heiligen, door de dubbelzinnigheit van den naam, gedwaalt kan zijn zal wel begreepen worden; indien het waar is, 't welke door den voorgenoemden *J. Ferrandus* aangemerkt word, dat 'er in de Maandregisters der Grieken en Martelaars boeken der Latijnen drie *Augustinussen*, twee-en-festig *Felixen*, vier *Bernardussen*, vijf *Athanasiussen*, dertien *Antoninussen*, twaalf *Cyrillussen*, negentien *Dionysiussen*, drie-en-dertig *Petrussen*, een-en-veertig *Johannessen*, ses *Antoniussen*, vijf-en-twintig *Juliannussen* voor Heiligen te boek staan. Voegt hier noch by, zegt hy, alle de byzondere tijdwijzers, maandregisters en doodboeken van alle Kloosters en Kerken; in dewelke een overgroot getal van Heiligen, die dezelve naamen gedraagen hebben, gevonden worden. En 't is geen wonder dat dit in laater tijden is gebeurt: men leest in *Sozomenus* dat als het lichaam van den Patriarch *Paulus* te Konstantinopolen in een kerk begraven was, en dezelve kerk daarom S. *Paulus* kerk genoemt wierd, het gemeene volk zich mettertijd inbeelde dat het lichaam van den Apostel *Paulus* daar begraven lag; en de kerk naar hem genoemt was.

De listigheit kan hier ook haare rol somwijlen gespeelt hebben. De Priesters die de gebeenten van een minder Heilig hadden, zullen de menschen die dezelve voor de gebeenten van een grooter en bekender Heilig van den zelfden naam aanzagen, in hun gevoelen gelaaten hebben. Men is doorgaans doch met den groot-

* Suares in 3. part. tom. 1. qu. 25. disp. 55. sect. 2. dub. 1.

sten

ften naam gedient: en het ftrekt tot grooter luyfter van een byzondere kerk, dat ze de gebeenten van een bekenden en deftigen Heilig bezit.

16. Veele Leezers zullen waarfchijnlijk niet veel geloof flaan aan dit bloed van S. *Johannes* den Dooper. Daar is al veel, hoewel met groote onzekerheit, gefchreven over de reliquien van deezen heiligen Voorlooper des Heere. Maar, indien ik het wel heb, zal men zeer weinig gewag vinden van zijn bloed: behalven dat *Gregorius* p *van Tours* van een Gaulifche vrouwe weet te fpreeken, dewelke te Jerufalem geweeft zoude zijn als S. *Jan* onthoofd wierd: en die zijn bloed vergadert hebbende, het zelve te *Bazas* in Vrankrijk gebragt zoude hebben. Hier op behoef ik niet anders te zeggen, als dat niemand volgens q *Baillet* die hiftorie, zoo als ze by gemelden *Gregorius* befchreven ftaat, zoude durven ftaande houden.

17. Men weet hoe dat de Andersgezinden gewoon zijn te fmaalen op de ontelbaare ftukjes van 't H. Kruys, dewelke hier en daar vertoont worden. *Daar een man alleen*, zegt Calvinus r, *het geheele Kruys heeft konnen draagen; zouden nu drie-hondert mannen alle de ftukjes van 't zelve, indien ze by een verzamelt wierden, niet konnen tillen. Daar was kans*, zegt Lutherus s, *om een geheel huys te timmeren van de ftukjes des heiligen Kruys, indien ze by een vergadert waren. Erafmus* t, die by my voor een goed katolijk te boek ftaat, heeft 'er ook met zijne gewoone vrijmoedigheit op gefchimpt; zeggende *dat het Kruys des Heere op zoo veele plaatzen vertoond word; dat, indien alle de ftukjes by een vergadert waren, het een bequaame laading zoude zijn voor een vracht fchip: en nochtans*, zegt hy, *heeft de Heer niet meer als een Kruys gedragen*. En wat zal men 'er van zeggen? Domme yveraars, die alles voor goede munt aanneemen wat in de eene of andere kerk voorgeftelt en door den eenen of anderen Preeker met een opgetooide predikaatzie verzekert word, zouden hier

p Greg. Tur. de glor. Marty. c. 12.
q Baillet 29 d'Aout.
r *Calvin* admonit. reliquiar.
s *Concio* de exact. S. Crucis.
t *Colloq.* Peregrin.

aanstonds van kettery schreeuwen. Maar, indien we met bezadigtheit en zonder vooroordeel willen spreeken, zullen wy moeten bekennen dat het met de overblijfzelen van 't H. Kruys dikwils toegegaan is gelijk met de reliquien der Heiligen: en dat de geldzucht en andere inzigten dikwils hunne personaadje hier omtrent gespeelt hebben. Dit bekennen zelfs zodaanige Schryvers, die geenzins verdagt zijn van met de Onkatolijken of zoogenoemde Nieuwgezinden te heulen: ja die zodanig ingenomen zijn voor de achtbaarheit der Pauzen en de gebruyken der kerke; dat ze den Andersgezinden, zelfs in zaaken van weinig belang, liever te weinig als te veel zouden toestaan. Doch, hoewel ik wel bekennen wil, en reeds bekent heb, dat hier omtrent wel bedrog is gepleegt; zoo sluyt dit gevolg noch niet al te vast; Daar worden zoo veele stukjes van 't H. Kruys getoont dat 'er, by voorbeeld, wel 100 ja 1000 kruyssen van gemaakt zouden worden; ergo zijn het bedriegers, die ons alle die stukjes hout voor stukjes van 't H. Kruys opgegeven hebben. Maar eer ik dit bewijze, moet ik in 't kort eens vertoonen in wat achtinge dat het H. Kruys by de Ouden is geweest. De Christenen deeden al van ouds hun best om een gedeelte van 't Kruys te bekoomen. u S. *Cyrillus* Bisschop van Jerusalem getuygt dat de geheele wereld al by zijnen tijd vervult was met stukken van 't H. Kruys. w S. *Paulinus* Bisschop van Nola schrijft ook dat 'er dagelijks menschen quamen, om een stuk van 't Kruys te krijgen. Zy hielden 't in groote waarde; hingen het aan hunnen hals; meenden dat daar door beschermt waren. *Waar koomt het doch van daan*, zegt de x H. Chrysostomus, *dat al de wereld dus op de been is om een gedeelte van 't hout, daar de Heer aan gekruyst is, te bekoomen: zoodanig dat de genen die 'er maar een stukje van hebben, 't zy dat het mans- of vrouwspersoonen zijn, het zelve met goud bekleeden, en aan hunnen hals hangen? En dit verstrekt hun dan tot een groote eer, verheerlijkinge, bescherminge en voorbewaaringe, schoon dat het een hout der verdoeminge is geweest.* Zy zonden het aan malkander tot een groote schenkaad-

u Cyrill. Jerosol. Catech. 4. quod Christus sit Deus.
w Paulin. epist. 11.
x Homil. 9. eod.

die.

je. *Johannes* Bisschop van Jerusalem zond het tot een vereering aan *Paulinus* Bisschop van Nola: *Paulinus* zond 'er een stukje van aan *Sulpitius Severus* met de volgende woorden: *y Ontvangt in een klein brokje een groote schenkaadie; ontvangt in een stukje, 't welke byna ondeelbaar is, een beschutting van het tegenwoordige leven, en een pand van de eeuwige zaligheit. Laat uw geloof niet bekrompen zijn; om dat uwe vleesschelijke oogen, maar kleinigheden zien; maar dat het door een inwendig gezigt in dit kleine stukje de gansche kracht van 't Kruys beschouwe.* De Christene Keizers en Burgemeesters droegen Scepters met z kruyssen; daar het altijd de manier was geweest Scepters met arenden te draagen. En dat het kruys, al van *Constantinus* en *Theodosius* af te beginnen, als het wapen der Keizeren is geweest blijkt uyt hunne penningen; dewelke by *a Lipsius* en *b Gretserus*, doch in veel grooter getal by *c du Cange*, opgelevert worden.

Wy gaan nu voor by 't geene boven al bewezen is; dat ze ook werken ter eere van 't H. Kruys gesticht hebben. En om dat ook in 't voorby gaan aan te raaken; hoe gebruykelijk dat het by de eerste Christenen was, zich in allerhande gelegentheden met het teken des H. Kruys te wapenen; kan kortheit halve genoeg bewezen worden uyt eene plaats van *d Tertullianus*: *Op iedere reis dat wy voort treeden en onze stappen voortzetten; dat we ergens naar toe gaan; of 'er van daan keeren; dat we onze kleederen en schoenen aantrekken; dat we ons gaan wasschen; aan tafel gaan zitten; te bedde gaan; een zitplaats neemen; wat voor oeffeningen dat we aanvangen; wy slyten ons voorhoofd met het teken van 't kruys.*

Maar om weder tot het hout van 't H. Kruys te keeren, staat ons nu te toonen dat de menigvuldigheit van alle die stukjes des heiligen kruys, indien 'er geen andere blijken en waren, juyst geen overtuygend bewijs zijn van bedriegerye. Voor eerst zou iemand konnen doen gelden het zeggen van *e S. Paulinus*; dat

y Paulin. ep. 11.
z Zie Pagi crit. in annal. Baron. ad ann. 394. n. 5.
a Lipsius de cruce. *b* Grether. de cruce.
c du Cange in Familiis Byzant. Augustis.
d Libro de corona. *e* Paulin. epist. 11.

welke getuygt dat het kruys zodanig medegedeelt wierd aan een ieder, die 'er een stukje van begeerde, dat het niet en verminderde; even eens of het niet eens aangeraakt was geweest; dat 'er dagelijks stukjes afgenomen wierden; en dat het evenwel geheel bleef ten dienste der genen die het quamen eeren. Ik zegge dat iemand aldus zou konnen spreeken: en hier uyt blijkt dit althans, dat 'er van ouds al deftige Mannen geweest zijn, dewelke gelooft hebben dat het kruys op de gemelde wijze aan duizende en duizende menschen kon omgedeelt worden. Maar wy leeven in een tijd, daar zulke mirakelen zoo ligtelijk niet aangenomen worden. En of de getuigenis van eenen *Paulinus* alleen, hoe heilig en geleerd dat hy geweest zy, tot een volkomen bewijs kan verstrekken van een zaak, die by andere Schrijvers van dezelfde of van ouder eeuwen niet ligtelijk gevonden zal worden, daar laat ik een ander zijn oordeel over strijken.

Wy moeten dan zien of het niet op een andere wijze getoont kan worden dat het gemelde gevolg niet al te vast en sluyt. Men moet dan weeten dat het van ouds gebruykelijk is geweest eenige kostelijke doeken op de reliquien of graven der Heiligen te leggen, dewelke dan voor de reliquien van die Heiligen uytgedeelt wierden. Men zal niet ligtelijk vinden dat eenig Paus dit in 't werk heeft gestelt voor *Leo* I. Maar dat hy het gedaan heeft hebben wy uyt de getuigenisse van f *Sigebertus*: *Leo*, zegt hy, *als hy gebeden wierd eenige reliquien der heilige Martelaaren of der Apostelen uyt te deelen; plagt over de lichaamen of ook in de kerken der Martelaaren ofte Apostelen, welker reliquien begeert wierden, de H. Misse 't hunner eere op te draagen. En dan ging hy het korporaal of den doek* (Brandeum) *daar by het Lichaam des Heere in gewonden had, aan stukjes en brokjes voor de reliquien van die Martelaaren ofte Apostelen uytdeelen. Indien 'er dan iemand aan twijfelde, stak hy met een mesje door die doeken; dewelke dan aanstonds begonnen te bloeien.* Ik wil dat mirakel al weder daar laaten; wy hebben 'er evenwel uyt hoe dat zodanige doeken, dewelke by de Latijnsche Schrijvers best bekend zijn onder den naam van *Brandea*, voor de rechte reliquien van de Apostelen en Martelaaren omgedeelt

f Sigebert. ad ann. 441.

deelt wierden. Dit was ook het gebruyk van *Gregorius den Grooten*, gelijk *Johannes* g *Diaconus* in zijn leven verhaalt: die 'er dit noch byvoegt dat hy in een zekere gelegendheit, als de gezanten van eenige Heeren geen achting voor die *Brandea* toonden, *naar het voorbeeld van* S. Leo *een mesje heeft ge-eischt*; *en daar mee door het* Brandeum *heeft gestoken*: het welke aanstonds, volgens zijn verhaal, begon te bloeden. En dezelve *Gregorius* getuigt in eenen brief aan de Griekſche Keizerinne dat dit het gebruyk der Romeinen was, om dat ze de stoutigheit niet en hadden van de lichaamen zelf der Martelaaren aan te raaken. Van het zelve gebruyk zal men ook omstandige blijken vinden by *Gregorius* h *Turonensis*, enz. Deze *Brandea* wierden dan verzonden onder den naam van de rechte reliquien der Apostolen en Martelaaren; gelijk zekerlijk blijkt uyt de gemelde plaats van *Johannes Diaconus*. Zy wierden ook reliquien genoemt. De doeken, die op het graf van S. *Martinus* gelegen hadden, worden by *Gregorius Turonensis* i de reliquien van S. *Martinus* genoemt: en de doeken of *Brandea*, die op de graven der heilige Apostelen *Petrus* en *Paulus* gelegen hadden, worden door k Gregorius den Grooten genoemt de reliquien van de H. H. *Petrus* en *Paulus*. Gelijk dan de reliquien der Heiligen, ja volgens de meening van sommige Schrijvers de zweetdoeken des Heere, enz. op die wijze zeer vermenigvuldigt zijn; kan het niet even eens toegegaan zijn met het kruys des Heere? En gelijk het eerste geschiedt kan zijn zonder eenig bedrog; om dat het toen een bekende zaak was dat zulke doeken voor reliquien geacht wierden; kan het ook aldus niet toegegaan zijn met het voornoemde kruys?

Dit zy maar gezeit om te toonen dat men somwijlen niet al te schielijk moet oordeelen; en dat die ontelbaare menigte van alle die stukjes des heiligen Kruys juyst geen overtuygend bewijs en is van bedriegery. Ik wil daarom niet zeggen dat 'er geen bedrog omtrent de reliquien is omgegaan: men heeft 'er maar al te veele en duidelijke blijken van: en die zullen op haare plaats noch wel te pas gebragt worden.

g Joh. Diacon. in vita S. Greg. l. 2 c. 42.
h Greg. Tur. lib. 1. de glor. martyr.
i Idem ibid. k Greg. I. lib. 5. ep. 50.

Eer ik evenwel van het Kruys afscheide, moet ik noch een plaats of twee vermelden uyt eenige Oudvaders; waar door alle die reliquien van 't hout des Heere, ja de vinding van 't kruys en al wat 'er van 't zelve vertelt word, zouden schijnen te vervallen. S. *Paulinus l* schrijft in een van zijne gedichten dat *Christus* ten hemel geklommen het H. Kruys boven alle de Sterren heeft geplant. *Chrysostomus m* schijnt noch duidelijker te spreeken: *Wilt gy weeten*, zegt hy, *hoedanig dat het kruys een teken en eene afbeelding van het hemelrijk zy, en wat een heerlijke zaak dat het is? Hy heeft het niet op de aarde gelaaten; maar heeft het met zich naar den hemel genomen. Waar uyt blijkt dit? Om dat het met hem zal koomen in zijne tweede en heerlijke toekomste.* Is dat niet duidelijk gezeit dat het kruys in den hemel is? En indien het in den hemel is; hoe kan het hier omgedeelt worden, gevonden zijn door de Keizerinne *Helena*, enz.? Maar laat hen alzoo gesprooken en deze bevatting gehad hebben; men behoeft al het zeggen der Vaderen, voornamentlijk als het tegen de openbaare getuigenis van anderen aanloopt, zoo ter goeder trouwe niet aan te neemen. Daar en boven, hebben zy op eene plaats aldus gesproken; daar zijn wel tien plaatzen tegen, daar zy anders spreeken: wat zeg ik tien? men zouw 'er uyt *Paulinus* wel 25 konnen bybrengen. Zoo meent *Gretserus n* dan, en *o Rosweidus* is 'er ook niet vreemd van, dat ze op zijn Redenaars een zaak, dewelke eens zal geschieden, verhaalen als of ze reeds was geschiedt. Ik zegge, die eens zal geschieden: want dat het kruys in 't laatste oordeel met *Christus* zal verschijnen is het gemeene gevoelen der Vaderen, en schijnt ook te blijken uyt het 24 Hoofdstuk van *Mattheus*. Ende moet aan de Andersgezinden niet al te Paapsch toeschijnen: want de Lutherschen zelf, in een van hunne vermaardste werken over den *p* Bybel, houden dit gevoelen voor het waarschijnlijkste. Daar zijn 'er evenwel onder de *q* Roomskatolijken, dewel-

l Paulin. in fragm. Natalis XI.
m Chrysost. homil. de cruce & latrone.
n Gretse.us de cruce lib. 1. c. 92.
o Rosweidi notæ in Paulin. ad Natal. 11.
p Thesaurus Theologico-Philolog. in N. T. ad cap. 24 Matthæi.
q vide Rosweidum ad Natalem 11. Paulini.

ke

te meenen dat het kruys, het welke in 't laatste oordeel verschijnen zal, uyt de lucht gemaakt zal worden. Anderen oordeelen daar recht tegen r aan; en meenen 't wel te weeten, dat het kruys niet alleen in het laatste oordeel zal verschijnen; maar dat het in alle eeuwigheit in den Hemel bewaart zal worden, en gaaf en onbederfelijk zal blijven, even als de verheerlijkte lichaamen. Dit voorrecht meenen zy het kruys toe te koomen; om dat het op een byzondere wijze het werktuyg van onze zaligheit, en het altaar aan 't welke *Christus* zich zelven opgedragen heeft, is geweest. Sommige menschen zijn al vry vaardig in het maaken van gevolgen: het gebeurt niet zelden, dat zulke gevolgen meer op eigen inbeeldinge als op de gezonde reden steunen.

18. Deze Maartelaar is al van de vijfde eeuwe in de kerk geviert. Maar 't is ongelooffelijk op hoe veele plaatzen en steden dat zijne reliquien vertoont worden. Verscheide kerken van Italie, Sicilie, Vrankrijk, Duytsland, Bohemen, Engeland, Nederland enz. roemen op het bezitten van zijn lichaam of gebeenten. Behalven datmen zijnen naam kan geleent hebben aan de beenderen van een anderen Heilig: behalven dat men aan de doeken of *brandea*, daar we reeds van gesproken hebben, den naam kan gegeven hebben van zijne reliquien: behalven dat 'er somwijlen bedrog onder kan schuylen. Zoo gebeurt het dagelijks dat de kerken, die een gedeelte van eenig lichaam bezitten, op het bezitten van 't gansche lichaam roemen. En dit is al een oud gebruyk. *Gaudentius* s Bisschop van *Bresse* had een gedeelte van de reliquien der 40 Martelaaren in zijne kerk gebragt. *Dit gedeelte*, zegt hy, *van hun lichaam is de volheit zelf:* hy wil zeggen, is zoo veel als hun geheel lichaam: *want de* 40 *Martelaaren*, zegt hy, *konnen niet van een gescheiden worden, welker reliquien ook ongescheiden en door malkander gemengt zijn.... Daarom willen wy dat deze kerk de vergadering van de* 40 *Martelaaren genoemt zal worden.* Zoo roemde hy even te voren dat zijne Stad de lichaamen van de H. H. Martelaren *Gervasius*, *Prothasius*,

r apud Suarez in 3. part. d. Thomæ qu. 59. art. 6. disp. 57. sect. 2.

s Gaudent. Serm. de dedic. Basil. 40 Martyr.

en *Nazarius* bezat; en wederom *t* dat hy S. *Jan den Dooper*, S. *Andreas*, S. *Thomas*, S. *Lucas* had; schoon dat hy 'er maar eenige kleine gedeelten van gehad kan hebben. In den zelfden zin schrijft S. *Paulinus* *u* dat Ostie en Antiochie den heiligen *Lucas* bezaten: daar het zeker is dat het grootste gedeelte van zijn lichaam op dien tijd te Konstantinopolen was. Zoo schrijft hy noch *w* dat zekere kerk den heiligen *Andreas*, *Lucas*, *Nazarius*, *Protasius*, *Gervasius* bezat: waar van zy niet anders als eenige stukken gehad kan hebben.

19. Hier word van geene gebeenten, of van eenig ander gedeelte haars lichaams gesproken. Het gemeene gevoelen van de verrijzenisse der H. Maagd zal ten tijde als deze akten geschreven zijn al verspreidt zijn geweest door de H. Kerk. Om dat dit gevoelen zoo gemeen is onder de geloovigen, ziet men niet dat 'er eenige plaats is, dewelke eenig gedeelte van haar Lichaam vertoont. Ik spreek niet van haar melk en hair; dewelke niet vereyscht worden tot de volmaaktheit van het menschelijke Lichaam; en men weet hoe dat 'er verscheide plaatzen zijn, dewelke de melk en het hair van de H. Maagd vertoonen. Waar datze dat hair en die melk van daan gekreegen hebben, dat mogen zy weeten. Indien de naam van *Erasmus* by sommigen zoo hatelijk niet en was; zoumen zijne spreuk *a* hier te passe konnen brengen: *O hoe gelijk is de Moeder aan haaren Zoon! Hy heeft ons zoo een groote menigte van zijn bloed op de aarde gelaaten; zy heeft ons zoo veel melks gelaaten, dat het nauwelijks te gelooven is dat een vrouw, die maar eens gebaart heeft, zoo veel melks gehad kan hebben; al had het kind niets ter wereld gezogen.*

Maar wat haare klederen aangaat; ik weet qualijk wat dat 'er al van vertoont word in verscheide kerken. De Kerk kan volgens de opmerking van *b* *Baillet* eenige dingen, die anders wat zouden schijnen te stuyten, somwijlen toelaaten of door de vingeren zien; eenvoudige en domme gemoederen, dewelke door uyter-

t S. Gaudentius ib.
u S. Paulinus Nat. 11. *w* S. Paulin. ep. 12. ad Sever.
a Erasm. Colloq. Peregrin. religionis causa.
b Baillet 15. d'Aout.

lijke

lijke tekenen tot de godvruchtigheit aangeleit moeten werden, op te wekken en van de bygeloovigheit af te troonen. *c* Voor eerst word 'er een rok getoont van de H. Maagd; van denwelken geen gewag is gemaakt, eer dat *Juvenalis*, Patriarch van Jerusalem, zich liet verluiden dat hy het graf van de H. Maagd gevonden had. Deze rok wierd na de dood van *Juvenalis* by een oude Jodin gevonden. Het geene deze Jodin daar van verhaalde wierd voor de waarheit aangenomen. De rok wierd met staatzie van Jerusalem naar Konstantinopolen gebragt, en met noch grooter staatzie ontvangen men stelde een feest aan om den rok te vieren, enz. De Christenen van Egipten *d* vieren ook een rok van O. L Vrouw, denwelken zy uyt den hemel gezonden zoude hebben aan den H. *e* *Hildephonsus*, Bisschop van Toledo, tot belooning van zijn boek, 't welke hy tot verdediging van haaren maagdom had uytgegeven. Dit stond den Franssen niet te lijden: zoo is 'er dan een diergelijke rok uyt den hemel gezonden, of liever door de H. Maagd zelf overgelevert, aan *f* S. *Bonitus* Bisschop van Klermont.

Dan word 'er noch groot werk gemaakt van O. L. Vrouws gordel, *g* dewelke van Jerusalem naar Konstantinopolen gebragt zoude zijn vijftig jaren vroeger als haar gemelde rok: en vervolgens eer dat het eeren van O. L. Vrouw door de Kerkvergadering van Efesen was bevestigt en uytgebreidt. Dit is volgens *Baillet* een slecht teken voor de waarheit van deze historie. De gordel is evenwel in waarde gebleven: en men heeft een feest ter eere van dezen gordel by de Grieken ingestelt. Naderhand zou deze rok, met het afbeeldzel van de H. Maagd, en met haar melk en hembde, gebragt zijn in Vrankrijk: ook zouw 'er een stuk zijn van haar hoofdkleed of sluyer (*peplum*) waar van de Venetiaanen ook een gedeelte willen hebben, met een stuk van haaren rok en mantel; hoewel nochtans dat deze geheele sluyer te Roomen vertoont word in de kerk van het Jerusalemsche Kruys. Maar hoe kan men dit sa-

c Euthym. ap. Lipomann. Metaph. apud Surium.
d Vansleben p. 159. vita S. Hildephons.
e Vita S. Hildeph. Baron. ad ann. 657.
f Vita S. Boniti ap. Surium ad 15. Jan.
g Allat. de Simeonib. part. 2. Nicephor. l. 4. c. 2. enz.

menknoopen dat de gemelde gordel in 't jaar 1205 uyt het Oosten in Vrankrijk is gebragt door h Nivelon Bisschop van Soissons: en dat de eigenste en zelfste gordel van O. L. Vrouw in de zelfste eeuwe, ook uyt het Oosten, gebragt is te Trier door eenen *Henricus* i *d'Ulmene*? Men ziet daar uyt, ik spreek met den geleerden *Baillet*, wat een geloof dat men moet geeven aan alle die historytjes, die 'er van tijd tot tijd uytgekomen zijn wegens de klederen van O. L. Vrouw. En men moet zich ook verwonderen dat de Latijnen zich zoo ligtelijk zulke quakjes op de mouw hebben laaten spelden door de Grieken; dewelke altijd bekend zijn geweest voor liefhebbers van fabelen en van beuzelryen; en den naam altijd gehad hebben van onder alle de menschen, naast de Egiptenaars, de allergrootste zucht te hebben voor de bygeloovigheden: te weeten, wanneer Godt hen volgens hunne inborst en genegentheit laat begaan. Indien iemand de moeite lust om alles, wat hunne Historischrijvers van O. L. Vrouws rok, sluyer, gordel enz. vertellen, tegen malkander te vergelijken; die zal aanstonds (het zijn noch al de woorden van *Baillet*) zoo veele veranderingen ontmoeten in de tijden als ze gevonden of overgebragt zouden zijn; in de plaatzen daar zy gevonden of naar toe gebragt zijn; in de menschen die daar eenig deel in gehad hebben: dat iemand, die niet zieude wil blind zijn, aanstonds begrijpen moet wat dat 'er van alle die tegenstrijdigheden te denken staat.

Dan word 'er noch veel werks gemaakt van O. L. Vrouws hembden. Twee van deze hembden zouw zy zelf op haar doodbedde gegeven hebben aan twee van haare buurvrouwen. Doch dit verhaal steunt op de vertellinge van k *Nicephorus*, een Schrijver van de veertiende eeuwe: en die van de andere kant door alle de fabelen en kinderlijke vertellingen, waar mede hy zijne historien opgevult heeft, weinig blijk heeft gegeven van een goed oordeel, en van een oprechten Historischrijver. Wat zal ik nu zeggen van haare klossen daar de H. Maagt op gesponnen heeft; van hare kammen, wanten; van haar bedde daar zy op gestorven is; van den buidel of tas, die zy op haare reis naar E-

h Mich. Germain Hist. de Nôtre de Dame de Soissons p. 397. 445. i Brouwer lib. 5. Antiq. Trev. k Nicephor. l. 2. c. 21.

gipten

gipten op haare zijde had hangen; van de linde doeken daar zy in begraven [l] is? Anders niet als dat wy 'er met zulke stoutigheit of onverzaagtheit niet durven van spreeken; als sommige toonen om dezelve voor oprechte overblijfzelen van O. L. Vrouw op te veylen. Echter moeten wy noch een woord zeggen van den trouwring der Allerheiligste Maagd: dewelke in de twaalfde eeuwe uyt het Oosten in Italie gebragt zoude zijn door een Juwelier van Jerusalem. Deze ring was van een Sardonijx, of van een gemeenen Amethyststeen gemaakt: en [m] wierd door den Juwelier vereert aan een burger van Cluse of Chiuzi in Toskanen. *Reipier*, dus wierd deze burger genoemt, behield den ring tien jaaren in zijne bewaaringe: en vereerde hem daar na aan den Pastoor van S. *Mustiolus* kerk te Chiuzi. Daar is hy meer als 460 jaaren bewaart en in groote achtinge gebleven: maar is toen door de behendigheit, of om het den rechten naam te geven, door de dievery van een Hoogduytschen Minnebroeder, met naame *Winther*, aan die Stad ontvreemdt en te Perouze gebragt: alwaar gemelde *Winther* voor zijne heilige dievery noch beloont wierd. De burgery van Chiuzi, daar op aan het klaagen: al wat zy konden, gebeden, dreigementen, vrienden, bondverwanten, in 't werk gestelt om den ring wederom te krijgen. Alles was vergeefsch: het zouw tot een bloedigen oorlog uytgeborsten hebben: alle de provincien van Italie, die aan Toskanen en Ombrie grenzen, namen deel in het krakeel. Maar *Sixtus* IV. bragt het zoo verre datze de wapenen neerleiden; zonder het geschil evenwel te konnen beslissen. Na de dood van *Sixtus* wierd de zaak gebragt voor *Innocentius* VIII; dewelke zijne uytspraak gaf voor die van Perouse: die dezen ring tot nu toe met alle mogelijke eerbiedigheit, in een schoone reliqui-kas, bewaart hebben.

Doch die van Perouse zouden zich zelven bedriegen, indien zy alleen zoo een trouwring meenden te bezitten. Die van [n] Semur in Borgonje roemen ook op het bezit van een diergelijken trouwring: maar zouden ook even groote moeite hebben om te bewij-

[l] Zie J. Ferrandus disquisit. reliq. l. 1. c. 2. art. 2.
[m] Baillet 13 d'Aout Bollant. Henschen. t. 3. Martii.
[n] Henschenius ibid.

zen hoe dat ze daar aan gekomen zijn. Dan word 'er noch een derde getoont in de Abdije van Anchin, een myrtie van Douay, aan dewelken ook geen mindere krachten toegeschreven worden.

Indien iemand begeerig mogt zijn om den trouwring, die te Perouze bewaard, beschreven te zien: die zal zijne lust konnen boeten in *o Sylvester a Petra Sancta*, en in J. *Baptista p Laurus*, welke leste een heel traktaatie over dien ring heeft uytgegeven.

20. Ik heb omtrent dezen heiligen Paus maar aan te merken dat het door de Geleerden in twijfel getrokken word of hy wel Martelaar is gestorven. Op de oude beschrijvinge van zijn leven, daar hy voor Martelaar te boek staat, is gansch geen staat te maaken: waar over de nieuwsgierige Lezer by den meergemelden q *Baillet*, en by den geleerden r *Tillemont*, zijne voldoening zal vinden. De Roomsche Maandwijzers door *P. Fronto*, *Leo Allatius* en *Lucas Dachery* uytgegeven, geeven hem alleenlijk den tytel van Bisschop en Belijder: die daar in door verscheide anderen gevolgt worden, als door *Beda*, *Rabanus*, *Luitprandus*. Eenige Martelaars-boeken, of levensbeschrijvingen der Heiligen, als van S. *Hieronymus* van *Usuardus*, van *Ado* enz. vereeren hem met den eernaam van Martelaar. Maar hier omtrent staat te letten dat alle de Martelaarsboeken, die een Martelaar van hem maaken, zijne grafstede plaatzen op den weg van Nomente: daar het nochtans voor een zekere zaak gehouden word dat de Paus *Urbanus* begraven is op het kerkhof van *Pretextatus*, op den weg van *Appius*. En dus is het zeer waarschijnlijk dat de leste Martelaarsboeken een anderen *Urbanus*, ook Bisschop van Italie en Martelaar gestorven, genomen zullen hebben voor onzen *Urbanus*. Echter staat hy als Martelaar te boek in het Roomsche Brevier. Maar de Roomsche Kerk doet het zelfde omtrent meest alle de Pauzen s, dewelke onder de heidensche Keizeren geleeft hebben; ho wel zy 't daarom voor geen zekere waarheit houdt dat dezelve door de tormenten zijn gedoodt.

o Syl. Petrasancta in Symbolis histor. cap. 4. & 5.
p J. Bapt. Laurus de annul. B. Virginis.
q Baillet table critiq. sur le 25 de May.
r Tillem. notes sur S. Urbain. s Zie Gavantus part. 2. p. 150.

21. Het is wonder dat dit hoofd te Utrecht is gebragt in de 15 eeuwe, want in deze eeuwe heeft *Zuederus van Kuylenburg* geleeft; en dat het in dezelfde eeuwe, te weeten onder het Pausdom van *Pius*, gebragt is te Romen. Dit laatste word ons verzekert door a *Baronius*; die'er noch byvoegt dat het daar noch met groote eerbiedigheit word bewaart. b *Baillet* schijnt daar geen vaste staat op te maaken. *Men zegt ons niet*, zoo spreekt hy, *waar van daan dat zoo een aanzienlijke Reliquie is gekomen: en men brengt geen bewijs by, 't welke bequaam is om die Reliquie voor autentijk te doen aanneemen.* Indien iemand het zelfde wilde zeggen van S *Andries* hoofd, 't welke te Utrecht gebragt zoude zijn; ik vrees dat men geen krachtiger bewijs zoude konnen bybrengen voor die van Utrecht, als *Baronius* bybrengt voor de Romeinen.

22. De Kelk, waarin de Heer Jesus den wijn gezegent heeft, zoude ook bewaart worden in het eiland van S. *Barbara* dicht by Lyons: zoo als *Jacobus* c *Severtius* ons getuygt. Hy voegt 'er by dat deze Kelk van eenen *Smaragdussteen* is gemaakt. Een d ander stedeke in Vrankrijk, te weeten *Brionde la Gaillarde*, roemt insgelijks op de bezittinge van den Kelk. Hier zoude het zeggen der e Rabbijnen te pas konnen koomen; te weeten dat 'er in het eeten van 't Paaschlam vier Drinkbekers by de hand moesten zijn, en uyt alle vier gedronken moest worden: en sommige f Christenen zeggen ook dat 'er vier gebruykt zijn geweest in het Avondmaal van *Christus*. Het is waar dat de konsecracie, of de verandering van den wijn in zijn aanbiddelijk Bloed, gedaan zoude zijn in den derden, of gelijk andere zeggen, in den vierden Drinkbeker of kelk: en dan zoude het verschil, wie dat dien derden of vierden Drinkbeker bezat, noch onafgedaan blijven. Maar de eerste Kelk wierd ook gezegent, zonder dat hy evenwel tot de konsecracy gedient heeft. Men zouw

a Baron. not. ad Martyrol. Rom. ad 9. Maii.
b Baillet 30 Novemb.
c Jacobus Severtius Chron. hist. Lugdun. Archiep. in Lerado § 1.
d Johann. Ferrandus disquis. Reliq. l. 1. c. 1. Sect. 6.
e Zie Thesaurus Theologico-philolog. in N. T pag. 198.
f Thesaurus Theol. &c. ibid. Buxtorf. Lexicon Talmud.

dan

dan den eersten Kelk aan de eene, en den derden aan de andere plaats konnen toeleggen. Maar ik zie niet dat daar over zoo veel moeite behoeft gedaan te worden; voor dat de gemelde plaatzen krachtiger bewijzen, wegens het bezitten der gemelde Kelken, zullen opgelevert hebben.

23. S. *Catharina* is een van die heiligen, daar het meeste van geschreven is, en het minste van geweeten word. Mannen die op dit stuk geenzins verdagt konnen zijn, als *Bollandus*, *Papenbrochius*, *Pagi*, bekennen dat'er geen heilig Vrouwspersoon zoo onbekend is gebleven als zy; en dat tot het begin van de negende eeuwe toe. Toen heeft men, volgens dezelve Schrijvers, van haar beginnen te spreeken ter gelegendheit van een lichaam, 't welk op dien tijd gevonden wierd op den berg Sina. De Christenen daar omtrent woonende, en zuchtende onder de heerschappy der Sarazynen, zagen het aan voor een lichaam van een Martelaaresse; begonnen het als een lichaam van Martelaresse te eeren; en gaven aan deze nieuwgevonde Martelaresse den naam van *Aicatharina* of *Aecatharina*. Maar men diende ook een beschrijving van haar leven te hebben: en hier wierd ook aanstonds aan gearbeidt. En dewijl men geen echte stukken by der hand had, om 'er haar leven uyt te trekken, nam de Schrijver zijnen toevlugt tot zijne eige hersenen. De katolijke Lezer moet zich hier niet aan stooten; de geleerden onder de Roomskatolijken komen hier in over een. Behalven de reeds gemelden konnen *Valesius* g, *Baillet*, *Tillemont* ook nagezien worden. h *Papenbrochius* zegt dat gemelde akten, hoe dat ze meer opgevult zijn met wondere vertellingen des te minder geloof verdienen. *Valesius* zegt op gemelde plaats dat het leven van S. *Catharina*, van voren af tot achteren toe, gansch fabelachtig is. De Kardinaal *Baronius*, na dat hy zich beklaagt heeft dat'er geen ouder akten van gevonden worden, heeft 'er veel tegen te zeggen dat een onbekend Schrijver, zoo langen tijd na haar leven, ons haare daaden komt vertellen: zeggende dat zijn verhaal des te minder geloof verdient, hoe dat het wijdloopiger is. Ja *Metaphrastes*, wiens gewoonte anders is de levens der

g Hadrian. Valesius in posthumis a Files editis.
h Papenbroch Ephimerid. ad 25 Nov.

Hei-

Heiligen door wondere en vreemde vertellingen, zoo by best kan, op te schikken; heeft tegens zijne gewoonte degemelde akten al vry gezuyvert, ziende dat zijn verhaal anders geen ingang zoude vinden. Maar een verhaal 't welke uyt zodanige akten getrokken is, hoe datmen het zuyvert en schaaft, kan geen grooter gezag hebben als de akten zelf.

Het is waar dat *i* *Baronius* wel zoude denken dat zy die doorluchtige Vrouw is geweest, van dewelke *k* *Eusebius* gewag maakt; en die de geile lusten van den Keizer *Maximinus Daia* zoo kloekelijk heeft afgeweert. Dit was een edele, rijke, en geleerde matroon; 't welk wel zoude passen op de gaven, dewelke in de volgende tijden toegeschreven zijn aan S. *Catharina*. Dit zoude eenigen schijn konnen hebben, indien 'er te Alexandrye geen andere Vrouwspersoonen waren geweest, voornamentlijk onder de Christenen, dewelke in de wereldsche wetenschappen en in de filosofy uytgemunt hebben. Voegt hier by dat de voornoemde Vrouw, die zoo aangevochten wierd door den Keizer *Maximinus*, de martelkroon niet heeft ontvangen; maar alleenlijk op zijn bevel in ballingschap is gezonden. En 't gene alle twijfeling wegneemt, *Ruffinus*, die in 't leste van dezelfde eeuwe te Alexandrye heeft gewoont en de beste kennis van de voorgenoemde maagd gehad moet hebben, schrijft in zijne historie *l* dat ze *Dorothea* hiete. Ook had het *Maximinus* niet op haar, maar op haare kuysheit gemunt. Om deze en diergelijke redenen is dat gevoelen van *Baronius* van zelfs vervallen.

Van de Grieken is de achting voor S. *Catharina* overgegaan tot de Latijnen: 't welk in de elfde eeuwe, als ze van de kruysvaart wederkeerden, schijnt geschiedt te zijn.

Men zoude zeggen dat na de getuygenissen van zoo veele geleerde Mannen, die de gemelde akten afgekeurt hebben, en na dat de ongeloofwaardigheit der akten zelf zoo zonneklaar ten toon is gestelt; dat, zeg ik, het niemand zoude lusten de penne voor dezelve akten op te neemen. Evenwel zijn 'er noch

i Baron. ad ann. 307.
k Euseb. hist. l. 8. c. 14.
l Ruffin. lib. 8. c. 17.

Re-

Religieuzen geweest, die zoo een verkeerde medogentheit met die akten gehad hebben. En 't is *Papenbrochius* byna voor een schelmstuk verweeten, dat [m] hy de akten van S. *Catharina* en van S. *Barbara* in twijfel had getrokken. Maar hoe kan men 't beteren, dat sommige menschen niet beter willen weeten, en de rechte geleerdheid niet willen hebben? Wie zal zulke persoonen te recht brengen, die de beste Schrijvers doch niet willen leezen of gelooven; en die geen andere kennis van de Heiligen willen hebben, als die zy uyt eenen *Metaphrastes*, uyt eenen *Jacobus a Voragine*, uyt eenen *Petrus de Natalibus*, en uyt diergelijke Schrijvers konnen haalen? Zy hebben doch jaaren en dagen met het leezen van zulke Schrijvers gesleeten: alle hun geleerdheit bestaat in zulk slag van boeken: staat het hun dan wel te lijden, datmen door het verwerpen van die Schrijvers en boeken, ook den geheelen schat van hunne wetenschap zoude vernietigen?

Uyt al het gezeide volgt evenwel niet dat S. *Catharina* voor geen Heilige moet gehouden worden. Daar kan een heilige maagd begraven zijn geweest op den berg Sina: en men kan blijken van haare heiligheit gehad hebben door de mirakelen, dewelke by de Bollandisten opgetelt worden? de naam *Æcatharina* of *Catharina* kan haar gegeven zijn, gelijk 'er doorgaans naamen gegeven worden aan onbekende Heiligen.

24 Hoe onbekend dat S. *Margareta* mag zijn; zoo zijn 'er evenwel die haar vierderhande naamen geeven: te weeten [n] *Marina*, *Pelagia*, *Margareta* en *Gemma*: *Marina* en *Pelagia* is het zelfde te zeggen in het Grieksch: *Margareta* en *Gemma* heeft dezelfde betekening in het Latijn. Sommige zouden wel gissen dat door *Margareta* of *Gemma* geen byzondere maagd, maar de parel der Maagden en der Martelaressen verstaan moet worden; want *Margareta* is een parel te zeggen: en dat men deze parel, of die de uytstekendste van haar allen mag geweest zijn, door een byzonder feest heeft willen vieren. Dit gevoelen spruyt hier uyt, om dat het leven van S. *Margareta* niet anders schijnt te zijn als een Roman. *Metaphrastes* zelf, die haar

[m] Zie Respons. Papenbrochii ad exhibit. errorum art. 21. §. 14.

[n] Zie Baille 20 Julii.

haar niet alse de Grieken MARINA noemt, en die andere gewoon is al wat 'er geveilt word voor goede waar aanteneemen, vindt de verdichtzels van dit leven al te grof en te plomp; en hy bekent dat het al heel vroeg door de vyanden der waarheit is vervalscht: ja zodanig vervalscht, dat die daaden zelfs, dewelke misschien waarachtig zijn, zoo als ze hier verhaalt worden, geen geloof verdienen. Zelfs verhaalt *Radulfus Tungrensis* dat hy in de oude papieren van Lateranen heeft gevonden, dat dit leven van S. *Margareta* door Paus *Gelasius* geplaatst is onder de ongeloofwaardige Schriften. Het is waar dat dit tegenwoordig niet gevonden word in het Dekreet van *Gelasius*: maar de Roomsche Kerk toont genoeg dat ze noit beter gevoelen van dit leven heeft gehad: dewijl zy niet een enkeld woord uyt hetzelve heeft genomen en in haar Brevier geplaatst, om op S. *Margaretaas* feest gelezen te worden.

Het is evenwel waar dat *Margareta* al over lang, en zedert de elfde eeuwe, zeer statelijk in de Kerk is geviert: Wat haare Reliquien aangaat; die zijn voor het grootste gedeelte uyt het Oosten overgebragt ten tijde der Kruystochten: maar, zegt de meergemelde *Baillet*, al waren de Historien van het overvoeren dezer Reliquien met meerder waarschijnlijkheit opgestelt als ze waarlijk opgestelt zijn; daarom zouden zy niet bequaamer zijn, om ons dezelve voor de waare Reliquien van S. *Margareta* te doen aanneemen.

25. Gelijk de yver der geenen te roemen is, dewelke hun best doen om de verdichte Heiligen uyt te monsteren, en om de levens der waare Heiligen van alle fabelen en beuzelachtige vertellingen te zuyveren; zoo is het in tegendeel niet zeer te prijzen dat men al te vitachtig valt; en sommige Heiligen, om eenige zwaarigheden die in hunne levens voorkoomen, uyt de lijst der Heiligen zoekt uyt te schrappen. Zeker Schrijver, denwelken ik hier niet noemen zal, verwerpt alles wat 'er van S. *Mauritius* en zijne medemartelaaren verhaalt word. Zijne voornaamste redenen koomen hier op uyt: 1. Dat geen Schrijver van zoo een schrikkelijke moordery gewag heeft gemaakt, als ruym 200 jaaren na datze geschiedt zoude zijn. 2. Daar zoo veele Schrijvers de wreedheit van *Maxi-*

minus op het levendigste afmaalen, staat het niet te gelooven dat ze deze daad, dewelke de onmenschelijkste van allen geweest zoude zijn, zouden vergeeten of al willens overgeslagen hebben. 3. De Schrijver, op wiens getuigenisse deze geschiedenis aangenomen word, zeit dat hy die verstaan heeft uyt den mond van sommige persoonen; aan dewelke dezelve verhaalt was door eenen *Isaac* Bisschop van Geneve; en deze *Isaac* zoude dat gansche verhaal gehoort hebben uyt den mond van den Bisschop *Theodorus*: daar op word dan gevraagt of dit een genoegzaame geloofwaardigheit kan maaken. 4. Men voegt 'er noch by dat 'er geen *Legioen* is geweest, 't welke enkelijk uyt Christene Soldaaten en Krijgsoversten bestaan zoude hebben. 5. Eindelijk, zegt men dat S *Eucherius*, Bisschop van Lyons, dit leven niet beschreven kan hebben; om dat 'er de moord van *Sigismundus*, koning van Borgonje, word vermeldt: daar *Sigismundus* nochtans lang na *Eucherius* is vermoordt.

Dit zou den Leezer al vry konnen bedwelmen en verbijsteren: ja ik wil wel bekennen dat ik dit marteli juyst op de lijst der allerzekerste en onwedersprekelijkste geschiedenissen niet zoude durven stellen. Maar laat ons evenwel eerst de bewijzen dezer geschiedenissen voor den dag brengen; en dan eens zien hoe de gemelde opwerpingen beantwoordt konnen worden.

Dit leven is beschreven door S. *Eucherius* Bisschop van Lyons; dewelke in 't begin der vijfde eeuwe geboren zijnde een van de godvruchtigste en geleerdste Bisschoppen zijner eeuwe is geweest. De Vaders *a* *Chifflet* en *b* *Ruinart* hebben het in verscheide Handschriften gevonden. De naam van *Eucherius* staat in eenige van die Handschriften uytgedrukt: En dat *Eucherius* waarlijk de beschrijver van dit leven is geweest, word daarenboven bevestigt door den brief, die voor S. *Mauritius* leven by *c* *Surius* te leezen staat. Voegt hier by dat deze beschrijving, volgens het oordeel van zulke Geleerden *d* die in diergelijke zaaken de allerervarenste zijn, zeer fraay is, en zeer wel overeen-

a P. Chifflet in Paulino illustr.
b Ruinart Acta Martyr. p. 271. edit. Amst.
c Surius ad 22 Sept.
d Tillemont tome 4. 2. partie. Ruinart. &c.

koomt met de welsprekendheit en den geest van *Eucherius*. Deze *Eucherius*, die een zonderlinge eerbiedigheit voor deze Martelaaren had, en hen zijne Martelaaren en zijne Patroonen noemde; was beducht dat zoo een schoone geschiedenis door den tijd verduystert mogt worden: en wierd daar door aangezet om hun leven te beschrijven. Om hier in met alle zekerheit te werk te gaan, hoorde hy eerst eenige geloofwaardige persoonen spreeken, die deze geschiedenis gehoort hadden uyt den mond van *Isaac* Bisschop van Geneve. *Isaac*, zoo hy meende, had ze van eenen *Theodorus*. Deze *Theodorus* is zekerlijk dezelve geweest; dewelke Bisschop is geweest van *Octodurum*; zijnde de zelfde plaats daar deze Martelaaren geleden hebben: en die de Kerkvergadering van Aquilcje in het jaar 381 heeft ondertekent.

Men ziet hier uyt dat *Eucherius* niets heeft nagelaaten om de waarheit te weeten, en de beste bewijzen die hy hebben kon op te zoeken. Voegt hier by dat dit ongetwijfeld het zelfde lijden is 't welke, gelijk *Avitus* Bisschop van Vienne schrijft, in sommige kerken van Vrankrijk volgens oude gewoonte voorgelezen wierd. Ook blijkt het uyt verscheide plaatzen van *Gregorius van Tours*, dat de gedagtenis van deze Heiligen altijd zeer vermaard en ge-eert is geweest in de H. Kerk. Ja hy *e* verhaalt dat hy hunne reliquien in de Hoofdkerk van Tours, daar hy Bisschop was, en in S. *Maartens* kerk heeft gevonden. Daarenboven heeft S. *Venantius f Fortunatus* een gedicht t' hunner eere gemaakt: en hy telt hen *g* onder de vermaardste Martelaaren. Wy gaan hier voor by dat 'er al van ouds kerken t' hunner gedagtenisse zijn gesticht in verscheide plaatzen van Vrankrijk: dat ze in een zeer oude Fransche Misse vermeldt worden, enz. Wy zullen eens zien of de tegenwerpingen zoo veel krachtiger zijn als deze getuigenissen van zoo veele Mannen, dewelke in de vijfde eeuwe, of daar omtrent, geleeft hebben. Wat het eerste en tweede belangt, dat deze moord niet eerder beschreven is, en dat ze onder de andere wreedheden van *Maximinus* niet ver-

e Gregor. Turon. hist. lib 10.
f Lib. 2. carm. 15.
g Idem lib. 8. carm 4.

haalt en word: daar op kan geantwoordt worden dat we de 13 eerste boeken van *Ammianus Marcellinus*, daar deze moord had moeten vermeldt worden, verlooren hebben: dat *Eutropius*, *Orosius*, *Aurelius Victor*, de historien niet zoo zeer beschreven als verkort hebben. Het zelve kan van *Sulpitius Severus*, *Osorius*, *Zozynus* gezeit worden. Wie wil alles hebben in een kort begrip? Wie zou alle de Roomsche historien uyt *Florus* willen haalen? *Eusebius* verhaalt niet veel van *Maximinus* in 't byzonder; en spreekt weinig of niet van de vervolgingen die de Christenen van het Westen onder hem en *Diocletianus* geleden hebben. Zoo is het dan zoo wonder niet dat 'er verscheide gruwelstukken der gemelde Keizeren by zoo veele Schrijvers niet gevonden worden. Het is ook niet waar dat 'er geen gewag van die geschiedenisse word gemaakt als ruym 200 jaaren na de daad. *Mauritius* en zijne Gezellen zijn gemartelt dicht by het jaar 300, daar of daar omtrent: of op zijn vroegste in 't jaar 286. *Eucherius* moet geboren zijn omtrent het jaar 400: en vervolgens niet langer als omtrent hondert jaaren na hunne marteli. Dit scheelt veel van twee hondert. En indien een geleerd en verstandig man in onze dagen iets ging beschrijven, 't gene niet langer als over 100 jaaren gebeurt was: en by oude luiden, die een goed oordeel en een vroom geweeten hadden, te rade ging, om de waarheit van alles te weeten, zou men zijn schrijven aanstonds verwerpen? zou 'er geen staat op gemaakt konnen worden? Maar zegtmen vorder, de Schrijver, op wiens getuigenisse *deze geschiedenis aangenomen word, getuygt dat hy 'die verstaan heeft uyt eenige persoonen, aan dewelke dezelve vertelt was door eenen Bisschop van Geneve, met naame* Isaac: *En men meent dat* Isaac *die gehoort had van* Theodorus *enz.* Dit stelt men zoo voor als of *Eucherius* niets van deze historie had geweeten, als door de gemelde persoonen. Maar *Eucherius* wist al te voren van deze Martelaaren; hy vreesde dat de geheugenis van hun lijden door den tijd verduystert mogt worden: hy maakte zich gereed om hunne daaden op het papier te brengen. Maar, om de waarheit zoo veel hem mogelijk was van alles te weeten, en om met kennisse van zaaken aan 't schrijven te gaan, spreekt hy zulke

per-

persoonen aan, dewelke van alles onderrecht waren door den gemelden Bisschop. *Eucherius* was een man van oordeel en van verstand: hy heeft zijne luiden zekerlijk gekent: en hy heeft ook staat konnen maaken op het verhaal van *Isaac*. Steekt daar al wederom zoo veel ongerijmtheits in? En zouw een voorzigtig Histori-schrijver anders te werk konnen gegaan hebben. Daarenboven hebben de Bisschoppen *Isaac* en *Theodorus* op eenen tijd geleeft, en nabuurige Bisdommen geregeert. *Theodorus* was Bisschop van de plaats, daar de moord voorgevallen was. Is het dan niet zeer waarschijnlijk dat *Isaac* indien hy 't anders niet en wist, zich van alles heeft laaten onderrechten door *Theodorus*? Wat de andere opwerping belangt, dat 'er geen legioen van Christenen zoude geweest zijn, kan zoo ligtelijk ontkent als verzekert worden. Het Oosten was vol Christenen: Christenen voegen zich by Christenen: en konnen ligtelijk dienst genomen hebben onder Christene Oversten. De laaste opwerping is niet krachtiger, ja veel krachteloozer, als de andere. *Eucherius* heeft de gemelde geschiedenis immers beschreven: maar men moet onderscheid maaken tusschen de echte en de onechte beschrijving. De oudste, die zekerlijk de echte, en by de Vaders *Chifflet* en *Ruinart* te vinden is, maakt geen gewag van *Sigismundus*. Maar uyt dit leven, door *Eucherius* beschreven, is een andere beschrijving getrokken; en in deze leste beschrijvinge zijn eenige veranderingen gemaakt, en eenige geschiedenissen ingevoegt. *Het is waarschijnlijk*, zegt de vermaarde *Tillemont*, *dat dit gedaan is door den eenen ofte anderen Monnik van* S. Mauritius *Abdy na het jaar 650: en dat hy de overleveringen van zijn klooster, of een ouder Schrijver, gevolgt zal hebben: want de stijl (van deze leste beschrijving) is zeer fraai; zelfs in die dingen, dewelke hy niet getrokken heeft uyt* Eucherius. *En daarom hebben wy geoordeelt, dat wy 'er ons op eenige plaatzen van mogten bedienen.*

26. *Van de zalige Bisschoppen Lazarus, enz.* Dit zal zekerlijk zijn *Lazarus*, die door den Heer *Christus* van de dood is verwekt: en die met zijne twee zusters *Maria* en *Martha*, en met eenen discipel des Heere *Maximinus*, gelijk de gemeene man in Vrankrijk slooft, en ook door verscheide Schrijvers beweert

weert word, na de dood van *Christus* in Vrankrijk aangekomen; en daar de eerste Bisschop van Marseilje is geworden. Het is bekend met wat een yver deze zaak door de Geleerden over en weer is verhandelt. De bekende *Launoy* is een van de eersten geweest, dewelke deze overlevering op de proef hebben durven stellen: en zedert is het gezag derzelve merkelijk gevallen; hoewel dat sommige geleerden, als *Natalis Alexander a* enz. noch eenige bewijzen, om het gemeene gevoelen te onderstutten, bygebragt hebben. Ja *Natalis Alexander* kampt 'er voor als of hy het meende: hoewel ik bekennen moet dat ik niet kan zien hoe dat zulke bewijzen, en zodanige oplossingen van de tegenbewijzen, door geleerde Mannen met meeninge konnen te boek gezet worden. Ik wil maar de voornaamste redenen en tegenredenen beknoptelijk aan den Leezer vertoonen; op dat hy zelf oordeelen, en als met zijne eigene oogen zien mag, wie van beiden zwaarst weegen. Tot zijn meerder gerijf, en tot beter opheldering van zaaken zal ik 'er eenige opmerkingen by voegen. Men *b* brengt een oud Handschrift by, daar zulks aangetekent staat: en dit Handschrift zoude al tot de negende eeuwe gebragt moeten worden. Het zouw zekerlijk een toegeventheit zijn, indien men 't voor zoo oud wilde aanneemen: maar toegeventheit of geen toegeventheit, 800 jaaren na hunne dood; dat koomt zekerlijk laat by. Men spreekt van een ouder Handschrift, 't welke omtrent het einde der sesde eeuwe geschreven zoude zijn op order van S. *Desiderius* Bisschop van Toulon: maar men laat ons de moeite om het bewijs van dat zeggen zelf op te zoeken. Men zegt dat een zekere Veldheer, met naame *Guilelmus Gerardus*, het hol van S. *Maria Magdalena* in de 10 eeuwe heeft bezogt: waar uyt men vorder trekt dat dit gevoelen, te weeten dat *Maria Magdalena* in Vrankrijk aangekomen is, al gemeen moet zijn geweest in de 10 eeuwe. Maar wat zwaarigheit zouw 'er in steeken, indien men dit toestond? Men brengt een akte by van 't jaar 1103: de getuigenisse van *Honorius Augustodunensis*, dewelke geleeft heeft in 't jaar 1120: die van *Michael de Moresio*, Aartsbisschop van Arles, dewelke gebloeit heeft in 't jaar 1203: en daarenboven

a Nat. Alexand. Hist. Eccles. sec. 1. diss. 17. b ibid.

een

een *Chartularium* van 't jaar 1252: een getuigenis van *Guilelmus Durandus*, dewelke geleeft heeft in 't jaar 1270. Maar getuygen, die elf en twaalf hondert jaaren jonger zijn als de zaak die zy betuygen, zouden een slecht bewijs voor wettige Reechtbanken maaken. Dan schrijft men een gansche lijst uyt van allerhande Schrijvers, dewelke het zelve voor de waarheit vertelt hebben. Maar de vrage is, waar zy het van daan hebben. S. *Antoninus*, *Vincentius van Beauvais*, *J. B. Mantuanus*, *Sylvester Prieras*, *Surius*, *Mombritius*, enz. zijn op het allerzachtste gesproken zulke mannen niet, dat ze niet mogen tegengesproken worden. Maar, zegt men, *Gervasius Tisliberiensis* schreef in 't jaar 1210, *dat eenige discipelen uyt Judeïn verdreven, en op een scheepje zonder riemen gezet, gelandt zijn in Vrankrijk: dat ze by de eilanden* Camargues *een kerk hebben gesticht ter eere van O. L. Vrouw; en dat deze kerk gewijdt is in de tegenwoordigheit van* Martha, Maria, *en veele andere menschen*: eindelijk dat het een oud gezeg is dat hunne lichaamen daar begraven leggen. En, zegt men al vorder, dat deze *Gervasius* de waarheit schreef, is door de ondervinding gebleken: Want in 't jaar 1448 heeft *Renatus* Koning van Sicilie de gemelde lichaamen doen opzoeken; dewelke daar ook gevonden zijn in de Kerk van S. *Maria de Ratis*. Als of *Gervasius* niet had konnen weeten dat daar eenige lichaamen van heilige perssoonen begraven lagen; die hy met den gemeenen man genomen heeft voor de lichaamen van *Martha*, *Maria*, *Lazarus* enz. Daarenboven een Kerk ter eere van O. L. Vrouw gesticht kort na *Christus* dood? dezelve Kerk gewijdt in de tegenwoordigheit van *Martha* en *Maria*? Ik zeg nog eens, een Kerk ter eere van O. L. Vrouw gebouwt kort na de dood van *Christus*? Kan dit ingang vinden by eenen *Natalis Alexander*? Althans is dit het gevoelen niet der Geleerden: en *c Ciacconius*, die daar in door *d* de geleerdste en yverigste Italianen, *Victorellus*, *Ughellus*, *Waddingus*, *Oldoinus*, word gevolgt, getuygt uytdrukkelijk dat 'er geene Kerken ter gedagtenissen op den naam van eenige Heiligen zijn gebouwt voor de tijden der Christene Keizeren; dat 'er te voren

c Ciacconius in vitis Pontif. post Evaristum.
d Victorellus, Ughellus, &c. in continuatione Ciacconii.

wel Kerken waren, die de Kerk van *Equitius*, van *Pammachius*, van *Lucina*, van *Julius*, van *Pudentianus*, van *Praxedes*, enz. genoemt wierden: maar dat dit naamen waren van godvruchtige en vermogende persoonen, dewelke eenige gebouwen of landeryen ter dienst der Geestelijkheit nagelaaten hadden.

Eindelijk en ten laatste neemt men zijne toevlucht, gelijk de mode doch is, tot eenige Bullen van Pauzen. Men ziet hier uyt hoe dat groote en zeer geleerde luiden niet altijd even zorgvuldig op hunne hoede zijn tegens oude vooroordeelen. Wat zijn 'er al Pausselijke Bullen, in dewelke iets verhaalt word 't welk voor geen waarheit behoeft aangenomen te worden? Maar ik wil den Leeser liever wijzen tot den geleerden *Papenbroekius* †, als my by sommige ongeoeffende vreesaars zonder oorzaak hatelijk maaken. By dien Jesuyt zijn verscheide voorbeelden te vinden, daar de Bullen der Pauzen in hun verhaalend of vertellend gedeelte eenige klaarblijkelijke onwaarheden bevatten.

Laat ons daar eens zien of de tegenbewijzen de weegschaal niet laager doen zakken. 1. Indien *Lazarus*, *Maria*, *Martha*, enz. in Vrankrijk aangelands waren, daar zoo veele wonderen gedaan hadden, de eerste daar Bisschop was geweest; zouden zoo veele oude en deftige Schrijvers geen een woord daar van gerept; geen eenen tittel van hunne wonderdaaden verhaalt hebben? Zouden *Cassianus*, *Salvianus*, *Victor van Marsailje*, *Eucherius van Lyons*, *Cæsarius van Arles*, en zoo menig braaf Schrijver, zoo ondankbaar zijn geweest, en zoo weinig de glorie van hun Vaderland behartigt hebben, dat zy niet een plaatsje voor hun hadden in hunne geschriften? Hier op kan niet geantwoordt worden, 't geene wy hier boven omtrent het marteli van S. *Mauritius* geantwoordt hebben; want daar toonden wy dat 13 boeken van *Ammianus Marcellinus*, den nooitnaamsten Schrijver, die 'er van gesproken moest hebben, verloren waren: wy toonden dat het leven van die Martelaren pas 100 jaaren na hunne dood, en als hun marteli noch in versche geheugenisse was, beschreven is door een heiligen en geleerden Bisschop, en dat 'er omtrent dien tijd meer

† Papenbroch. Respons. ad Exhibitionem errorum passim.

geleerde Mannen van geschreven hebben. Dit heeft geen plaats in *Lazarus*. Het is waar dat *Natalis Alexander* zich by na op dezelfde wijze, omtrent het zwijgen van alle die Schrijvers, zoekt te redden; maar een verstandig Lezer kan hem van zelfs genoeg beantwoorden.

2. De oudste Schrijvers, die hun werk gemaakt hebben van de levens der Heiligen met korte woorden in hunne Martelaarsboeken op te geeven; als *Ado van Vienne*, *Beda*, *Usuardus*, *Freculphus*, enz. spreeken 'er geen woord van dat *Lazarus*, *Maria*, *Martha* in Vrankrijk zouden gekomen zijn; of dat 'er de eerste Bisschop is geweest. Hier geldt het gemeene antwoord niet, dat dit maar een ontkennend bewijs is. Het was hun pligt daar van te melden: zy mogten die Heiligen niet voorby gaan: en geen mensch die gezonde hersenen in zijn hoofd heeft, zal zeggen dat ze die al willens zouden overgeslagen hebben. Het gene *Nat. Alexander* hier op antwoordt geeft zijne verlegendheit te kennen: *Die Schrijvers*, zegt hy, *woonden verre van Provence*: maar zy woonden evenwel meest in Vrankrijk: *Ado*, zegt hy al vorder, *heeft ook wel andere Heiligen overgeslagen*; maar dat zijn veel onbekender Heiligen; en hebben waarschijnlijk voor geen Heiligen by *Ado* te boek gestaan. De Auteur van *Batavia Sacra* zouw wel uit onoplettendheit, of by gebrek van onderzoek, eenen *Florentius Radzewinus* of eenen *Gerardus Zerbold* konnen overgeslagen hebben. Maar is het wel te bedenken dat hy *Willebrordus* en *Bonifacius* vergeeten, of 'er niet van geweeten zou konnen hebben?

Men moet ook weinig gedagte voor de negende eeuwe gehad hebben dat *Lazarus* zijne dagen in Vrankrijk heeft ge-eindigt: dewijl men tot dien tijd toe, zoo by de Grieken als Latijnen, niet anders heeft geweeten of hy lag in 't eiland Cyprus begraven: en men vindt verscheide Schrijvers van de onder eeuwen, zelfs onder de *f* Latijnen; dewelke, om zijne begraaffenis aldaar te bevestigen, noch vorder zeggen dat 'er by hunnen tijd op het gemelde Eiland verscheide Kerken stonden, dewelke den naam van S. *Lazarus* voerden.

f Launoy de trib. Magdal.

En als de Griekſche Keizer *Leo de Wijze* te raade wierd een Kerk ter eere van S. *Lazarus* te bouwen, en 'er deszelfs lichaam in te leggen: heeft hy dat lichaam nergens gezogt als op het eiland Cyprus. Die door den Keizer derwaarts gezonden waren, lieten hem weeten dat ze zijn lichaam dicht by de ſtad Cytie gevonden hadden in een marmere Grafſtede; waar op te leezen ſtond dat het lichaam van S. *Lazarus* daar onder ruſte: Zy hebben 't ook naar Konſtantinopolen vervoert; de Keizer heeft het daar met groote ſtaatzie ingehaalt; het is 'er met een diergelijke ſtaatzie in de gemelde Kerk ter aarde beſtelt. Naderhand, zegt *Baillet*, is 'er in Vrankrijk een ander gevoelen opgekomen; van 't welke men noch niet en weet op wat voor gronden dat het heeft geſteunt. Dit is het gevoelen 't welke wy alhier beſtrijden; en 't welke de gemelde Heiligen hun leven doet eindigen in Vrankrijk.

Voegt hier by dat *Proculus* Biſſchop van Marſeilje in 't jaar 397, voor de Synode van Turin, met *Patroclus* Biſſchop van Arles heeft gepleit over het Primaatſchap van de tweede Narbonniſſche provincie: en dat hy evenwel met geen een woord heeft aangeroert hoe dat *Lazarus*, *Martha*, en *Marcus* daar omtrent aangelandt, en *Lazarus* Biſſchop van Marſeilje was geweeſt: Daar het nochtans zeker is dat zoo een hooge oudheit van 't Bisdom van Marſeilje, en de doorluchtigheit van den eerſten Biſſchop te weeten *Lazarus*, een zeer krachtig bewijs voor zijne gerechtigheit zoude verſtrekt hebben. Voegt 'er daarenboven by dat alle de Griekſche Maandregiſters, en meeſt alle de *g* Griekſche Hiſtoriſchrijvers, hier in overeenkoomen dat de reliquien van S. *Magdalena* en van S. *Lazarus*, op bevel van Leo den Wijzen, in 't jaar 886 zijn overgevoert naar Konſtantinopolen: dat de geleerde Perſoonen, dewelke het Parijſſche Brevier in 't jaar 1680 gezuyvert en verbetert hebben, alle die vertellingties van het Scheepje zonder zeil en riemen, van hunne aanlanding in de Gaulen, van het

g Cedrenus Joann. Curopolata: Zonaras.

Biſ-

Bisschopdom van Lazarus, enz. daar uytgelaaten hebben. i

27. Ik zal hier enkelijk de woorden van den Heer *Baillet* uytschrijven; op dat het aan een ieder blijke wat staat dat 'er op de reliquien der Onnozele Kinderen gemaakt kan worden. "Hoewel dat niemand ons „onderrecht heeft of de lichaamen der Onnozele Kin„deren wel oit opgegraven zijn geweest; zoo heeft „men evenwel, by verloop van tijden, verscheide „dingen uytgestrooit wegens het vervoeren en het be„zitten van hunne reliquien. Men beweert dat 'er „eenige te Konstantinopolen zijn geweest in een Kerk, „dewelke daar in de sesde eeuwe gebouwt is door „*Justinus* II. De Kruysvaarten, en de andere reizen „naar het Oosten, hebben een groot gedeelte van die „reliquien uyt het Oosten doen passeeren naar het „Westen. Men heeft die zoo maar aangenomen op „het woord van zodanige menschen, dewelke meer „als 1000. jaaren na de gemelde Kinderen in de wereld „gekomen waren; en geen andere borg voor de „waarheit derzelve reliquien konden stellen, als hun „enkeld woord.

Maar by deze gelegendheit moet ik iets zeggen van hun getal. De Grieken hebben zedert eenigen tijd als een overlevering staande gehouden dat 'er 14 duyzend Kinderen in dien barbaarschen moord zijn omgekomen. Maar dit getal is den Jesuyt *Papenbrochius* veel te groot voorgekomen: Antwerpen, zoo een groote stad, de voorstad en den vrijen ban daar onder gerekent, kan in twee jaaren tijds nauwelijks 8000 nieuwgeboorene Kinderen opleveren: onder die 8000 is de grootste helft, gelijk het doorgaans en altijd gezien word, van het vrouwelijk geslagt: zoo dat 'er maar 3000 van 't mannelijk geslagt gerekent moeten worden. Van 3000 jonggeborene Kinderen zal ten minste het derde deel sterven, eer dat ze den ouderdom van twee jaaren bereikt hebben. Zoo zoude dan een tweede *Herodes*, indien hy zoo een Kindermoord te Antwerpen wilde aanrechten, daar naauwlijks 2000 Kinderen van die jaaren vinden. En zou men ons wijs willen maaken, het zijn al de woorden van

i Papenbroch. Respons. ad Exhibit. error. art. 15. §. XIV.

Pa-

Papenbrochius a, dat 'er in een stedeke als Bethlehem, 't welke onder de minste steden van Judeen gerekent wierd, en half wegen Jerusalem en Thecua gelegen zijnde geen grooten rechtsban gehad kan hebben, 14000 zodanige Kinderen vermoordt zouden zijn. Zoo wil hy dan deze 14000 Kinderen onder de andere fabelen der Grieken gerekent hebben. De oude Maandwijzers der Grieken drukken geen getal uyt der gedoode Kinderen voor het jaar 1595: wanneer dat getal van 14000 eerst op den tytel van eenen nieuwen druk is vermeldt. Hier over is *Papenbroek* wederom lelijk geroskamt door zijne tegenparty, als een uytlagcher van de overleveringen der Grieken. Maar 't is een schoone overlevering, die met het jaar 1595 is begonnen. Het is evenwel waar dat de Abissynen *b* dit getal ook tot 14000 vergrooten. Dat scheelt veel van duizend; welk getal door *Prudentius c* word opgegeven. Doch dat overgroote getal van 14000 is noch veel te klein voor sommige *d*, die geen deeg van hunne zwetzen hebben, ten zy dat ze alles veel ruymer uytmeeten als een ander: en dewelke daarom met geen 10, of 20, of 30 duizend te vrede zijn; maar met hondert en vier-en-veertig duizend voor den dag koomen. Het boek der Openbaaringe spreekt van zoo veele duizenden, dewelke met het Lam stonden op den berg Sion; en die den naam van het Lam en van deszelfs Vader op hunne voorhoofden geschreven hadden. Deze plaats word van de Kerk door een toepassing op de Onnozele Kinderen geduydt. Dit is voor hen genoeg om dat getal zoo groot te maaken. Doch niemand zal het noodig achten zoo een belachelijke inbeelding te wederleggen.

28. *Van de elf duizend Maagden, enz.* Hier dient ook een woord gesprooken van dat groote en vermaarde gezelschap der Maagden. Wy willen 'er evenwel niet al te veel van zeggen: daar is zoo veel over geschreven, dat een wijdloopige verhandeling den Leezer maar zoude verveelen. Het gemeene leven, dat

a Papenbr. Resp ad Exhibit. error. art. 15. §. 15.
b Missa Æthiop. orat. Benedict.
c Prudentius hymno de S. Rom.
d Apud J. Ferrandum disquis. reliq. lib. 1, cap, 5. caussa 5.

wy

wy van haar hebben, is zekerlijk vol verdichtzelen. En de Schrijver daar van was volgens de getuigenisse van *e* *Baillet* op verre na zoo geleerd niet als sommige ons hebben willen wijs maaken: en hy had ook de vereischte bequaamheit niet om den Leezer behendiglijk te misleiden. Ja misschien moet hy voor geen bedrieger aangezien worden; en heeft mogelijk maar, om den Leezer te onderwijzen en te vermaaken, een geestelijke Roman opgestelt, zonder te denken dat zijn geschrift voor een Historie zou aangezien worden. Dit geschrift is al vry oud: want *Wandelbertus*, die in de negende eeuwe heeft geleeft, heeft 'er zijn verhaal uyt getrokken. Doch daar zijn wel fabelen, die noch veel ouder zijn, en evenwel altijd fabelen zullen blijven. Het is onnodig de valsheit van het gemelde leven alhier wijdloopig te bewijzen. Dit is meer als genoeg zoo wel door onkatolijke als katolijke Schrijvers gedaan. En meest alle de Geleerden zijn het eens geworden dat 'er wel een heilige *Ursula* is geweest, dewelke ook eenig gezelschap gehad kan hebben: maar dat 'er niets met eenige zekerheit van haar leven gezegt kan worden; en dat het getal van elf duizend wel gehouden mag worden voor een zuiver verdichtzel. Daar zijn 'er dewelke deze vertelling van dat overgroote getal aldus uytleggen: dat 'er in de oudste beschrijvinge gestaan zal hebben *Ursula* & *Undecimilla*, V. & M. want gelijk het zeker is dat *Decimilla*, *Septimilla*, *Sextilla*, *Quintilla*, *Quartilla* vrouwen naamen zijn geweest, zou het geen wonder zijn dat sommige vrouwluiden den naam van *Undecimilla* gedragen hadden. Laatere uytschrijvers, die den naam van *undecimilla* noit gehoort hadden, zouden gemeent hebben dat 'er *undecim millia* gelezen moest worden: en zouden dien naam ook op zoo een wijze uytgeschreven hebben. Dit is zoo qualijk niet verzonnen: maar het kan den voornoemden *Baillet* niet voldoen. Daar is volgens hem meer van nooden als bloote gissingen, om zoo een nieuw gevoelen te onderstennen: en iemand zou ons ligtelijk konnen bewijzen dat dit maar een nieuwe dooling ingevoert was, om een oude te verstooten. Andere meenen dat 'er in de eerste beschrijvinge ge-

e Baillet Table critique des auteurs, &c. 21. Nov.

staan

staan kan hebben *Ursula cum sociis* XI M. en dat de uytschrijvers M voor duizend genomen zullen hebben; daar het niet anders te zeggen was als Martelaressen. En dit gevoelen word begunstigt door de Kronijk van S. [b] *Trudo*, dewelke het getal van elf schijnt vast te stellen. Het kan ons weinig scheelen hoe een dooling op de baan gekomen is, als men maar een dooling voor een dooling mag houden. Het is niet [c] onwaarschijnlijk dat dit een vergadering is geweest van Kloostermaagden, dewelke door de Hunnen een woeste, onmenschelijke en barbaarsche Nacie, zijn omgebragt. Want deze barbaaren verwoesten en vernielden alles, voornamentlijk de Kerken: zy vermoorden alles wat hun voorquam, zonder op ouderdom, kunne of waardigheit te passen.

Ik heb gezeit dat het onnoodig is de valsheit van haar leven te bewijzen: evenwel moet ik hier met korte woorden eens toonen dat die geschiedenis, hoewel datze overal als voor een Evangelie aangenomen wierd, evenwel het grootste kredijt niet schijnt gehad te hebben by de Romeinen. De H. *Elizabet van Schonauwgien* had in 't jaar 1156, zoo als zy voorgaf, een goddelijke openbaaring gehad over het gemelde gezelschap van S. *Ursula*: zelfs ook over *Cyriacus* Paus van Romen; dewelke, gelijk men weet, tot dat gezelschap ook behoort zou hebben. *Elizabeth* wierd op haar woord geloost: meest alle de Schrijvers van de middelste eeuwen verhaalden deze geschiedenis als een zekere zaak. Ja dit gansche verhaal wierd op een zekere wijze onder de vaste waarheden gestelt door den Auteur van de ordinarisse glosse: aan wien [d] *Baldus* deze getuigenisse geeft dat hy de triomfwagen der waarheit is; en dat men hem altijd moet aanhangen; waar by hy deze verzekering voegt, dat men hem volgende in der eeuwigheit niet zal doolen. De gemelde Auteur, te weeten *Johannes Andreas*, willende bewijzen dat een Paus zijn Pausselijk ampt zonder zonde kan verlaaten, brengt [e] tot een zeker bewijs by het voorbeeld

b Spicil. Diacherii t. 7.
c Zie Baillet vie de S. Ursule.
d Apud Papenbroch. in Conatu Chronico-hist. ad Catal. Pontif. R. R. differt. 5.
e Joh. Andreas in 6. Decretal. lib. 1. tit. 7. addit. 2.

van

van den Paus *Cyriacus*; dewelke, om met *Ursula* en de elf duizend Maagden op reis en naar het martelse te gaan, van zijne Pausselijke waardigheit afstand heeft gedaan. Hy voegt 'er by dat de Kardinaalen, oordeelende dat hy het niet uyt godvruchtigheit maar uyt genegendheit voor de vrouwluiden gedaan had, hem op de lijst der Roomsche Pauzen niet hebben willen aantekenen. Om dan tot de zaak te koomen; *Bonifacius* VIII schijnt weinig geloof gegeven te hebben aan dat afstaan van *Cyriacus*, hoewel dat het hem zeer te passe konde koomen. Hy was Paus geworden door den afstand van *Cœlestinus* V: en had al vry tot dat afstaan geholpen: daar wierd zeer over gemort en getwist, of 't een Paus wel geoorloft was zodanigen afstand te doen: en of zoo een afstand wel gelde. Men vat wel dat *Bonifacius* alles opgezogt zal hebben wat hy kon: evenwel heeft hy onder alle de Pauzen maar een exempel van zodanigen afstand bygebragt, te weeten dat van S. *Clemens*. Hoe had hem de afstand van S. *Cyriacus* gedient, had hy 'er geloof aan gegeven; of had hy maar gedagt dat er de Kardinaalen geloof aan zouden gegeven hebben? Daarenboven is 'er in 't jaar 1522 een Brevier te Venetien uytgekomen, daar die gansche geschiedenis in vermeldt wierd met den afstand van *Cyriacus*. Dit verhaal stiet de Romeinen *f* zodanig, dat ze aanstonds order gaven om de gansche getijden van S *Ursula* door te schrappen; en de getijden van S. *Hilarion*, gelijk voor dezen geschiedt was, in de plaats van de andere te leezen. Zoo is het Brevier dan met die veranderingen te Venetien herdrukt in 't jaar 1594: behalven dat S. *Ursula* met haare elf duizend Maagden door den Drukker noch in 't Maandregister was gelaaten. In 't jaar 1536 wierd het Brevier te Keulen gedrukt by *Johannes Soter*; en dat, gelijk op den tytel staat, volgens de *ordonancie van den Apostolisschen Stoel*. In dat gansche * Brevier word geen het minste gewag gevonden van de elf duizend Maagden. Het is waar dat *Cyriacus* wederom is gevoegt in een druk van 't jaar 1551. doch dat heeft niet lang stand gehouden: en naderhand is'er niet anders in gelaaten als een enkelde gedagtenis van S. *Ursula* en van haare gezellinnen.

f Papenbr. ib. * Noch in 't Maandregister noch elders.

Ten

Ten derde, de gemelde glosse raakende den gewaanden Paus *Cyriacus*, dewelke tot het jaar 1553 in het geestelijke Wetboek gebleven was, is 'er ook uytgelaaten op order van *Gregorius* XIII.

Dat meer is *Wernerus Rollevink*, die zelf een geboorren Keulenaar was en daar in 't jaar 1520 gestorven is, verwerpt het Pausdom en den afstand van *Cyriacus*, als met de tijdrekeninge niet over-een-koomende. *Baronius* is 'er ook krachtig tegen; en men weet dat de laatere Schrijvers van den Roomschen Godsdienst, die eenigzins in de oordeelkunde geoeffent waren, even yverig zijn geweest in dat verhaal af te keuren. Dit zy gezeit om de ontijdige en al te vinnige beschimping van sommige Onkatolijken te beteugelen, dewelke diergelijke doolingen, die in de levens van verscheidene Heiligen ingekroppen zijn, doen gelden als of het geloof daar door te gronde was gegaan. Dat 'er misbruyken, doolingen, verkeerde inzigten, enz. in het oeffenen van den uyterlijken Godsdienst konnen inkruypen, en waarlijk ingekropen zijn, willen en konnen wy niet ontkennen. De bescheidenste en gaauwste Roomskatolijken schrijven en spreeken daar zoo wel tegen als de Onkatolijken. Wat wil men daar nu van hebben? Het volk, in zulke zaaken onkundig, kan zich laaten vervoeren tot het eeren van onbekende, en zoo gy wilt, van verzierde Heiligen: ja ik zal zeggen, tot bygeloovige en afzienlijke plechtbewijzingen: Ondeugende, botte, ongeleerde Priesters of Monnikken konnen daar onder speelen: en konnen hunne beurzen daar door opvullen: de Bisschoppen en andere Kerk-oversten konnen 'er te laat by zijn, ja konnen somtijds de bequaamheit of den yver niet hebben, om zulke ongerijmdheden uyt te roeyen: men zal dit alles toestaan. Wil men noch vorder dringen, en zeggen dat yverige en geleerde Luiden in het betrachten van zodanige pligten, ik wil zeggen in het uytroeyen van die fabelen, somwijlen belet, en ook wel verongelijkt worden: dat de hand somwijlen boven 't hoofd word gehouden aan ongeoeffende, of baatzuchtige persoonen, die hunne rekening niet en vinden by het afschaffen van sommige misbruyken, of by het uytmonsteren van verdichte Heiligen of historien. Ja wil men zeggen dat by voorbeeld de Bollandisten zoo gevaaren zijn met sommige

ver-

veronderde gevoelens al te vrymoedig tegen te spreeken; men zal al wederom daar zoo veel niet tegen zeggen. Maar volgt daar uyt dat het geloof by de Roomskatolijken is vergaan? in geenen deele. Ziet men daar tegen niet dat yverige en geleerde Persoonen dagelijks hun beste doen om de misbruyken, verdichte Heiligen, enz. al meer en meer uyt te roeyen? Is dat in verscheide gevallen niet al gelukt? En staat het op geen goeden voet om nog beter voortgang te krijgen? Ziet men niet dat de arbeid der *Bollandisten*, en die van *Baillet*, van *Tillemont* enz. geprezen word en ingang vindt? Indien die geleerde menschen somwijlen grooten tegenstand vinden; indien ze worstelen moeten, vervolgt, beschuldigt, beledigt worden, indien zy al eens voor hunne tegenparty moeten zwichten; zoo veel te heerlijker is de viktorie van de waarheit; zoo veel te meer zullen zy beloont en geprezen worden. Wy zeggen dat onze Godsdienst in zich zelven zuyver is: maar wy zeggen daarom niet dat alle de genen, dit't met onzen Godsdienst houden, een zuyver inzigt en een rechte bevatting van alle zaaken hebben. Wy zeggen ook niet dat de Kerkoversten altijd even voorzigtiglijk en wijsselijk te werk gaan. Wy roepen en schrijven tegens sommige misbruyken onzer Kerke, tegen het overtollig eeren der Heiligen, tegens de valsche levens van dezelve Heiligen enz. De Onkatolijken schreeuwen daar ook tegen. Maar wy doen het om de Kerk van zodanige misbruyken of misvattingen te zuyveren: zy doen het om onze Kerk op het allervuylste en onzuyverste te vertoonen voor de oogen der onkundigen, en dezelve aldus vant 't geloof af te trekken.

29. *Van de H. H. Mooren.* In het Latijn staat *sanctorum Maurorum. Maurus* is een Moor te zeggen, en *Maurus* is ook een eigen naam. Ook zijn 'er heilige *Maurussen* geweest: en daarom zou iemand konnen denken dat hier gesproken word van de heilige *Maurussen*. Maar ik zouw eer gelooven dat 'er gesproken word van de drie hondert en veertig heilige Mooren (uyt het bekend Legioen van Theben) dewelke volgens het Martelaarsboek van *Beda* by Keulen om het geloof zijn gemartelt.

S. SALVATORS KERK.

Verscheide namen van deze kerke.

NA de hoofdkerk van S. Martinus volgt de kerk van S Salvator. Dezelve is ook S. Mariaas- en S. Bonifacius kerk, zelfs in de brieven, genoemt geweest: want volgens een oud gebruyk wierd dezelfde kerk, ja het zelfde outaar, aan verscheiden Heiligen somwijlen toegewijdt. Dus schrijft onder anderen Wilhelmus Procurator over het jaar 1148; de kerk van S. *Salvator*, dewelke ook de kerk van S. *Bonifacius* geheeten word, is naar hem genoemt. Dat ze doorgaans den naam van Bonifacius gedragen heeft, is hier van daan gekomen; dat ze door S. Bonifacius, indien niet getimmert, ten minste verbetert is; en dat 'er groote Overblijfzelen van dien Heilig bewaart wierden. Deze kerk, en het Kapittel der Reguliere Kanonnikken 't welke daar opgerecht was, heeft ook den naam behouden van Oudmunster; te weeten ten aanzien van S. Maartens kerke: welk onderscheid wy in de beschrijvinge van S. Maartens kerke uytgelegt hebben. Uyt de akten van Utrecht blijkt dat ze kruysgewijs gebouwt is geweest. (1.)

Deze kerk stond tusschen de kerk van S. Martinus en die van S. Paulus; en paalde zoo dicht aan beide die kerken, dat 'er nauwelijks eenige paadjes tusschen beide gelaten waren: 't welke het gaan van de eene naar de andere kerk zeer ongemakkelijk maakte. Ja de kerk van S. Martinus en die van S. Salvator stonden zoo dicht aan malkander, dat ze alleenlijk gescheiden

scheiden wierden door zekere graft of gat ofte riool van beide de kerkhoven. Daarenboven stond de Salvators kerk zoo dicht aan het Bisschops hof; dat 'er nauwelijks eenige ruimte tusschen beiden was: daar niet meer als een mensch gelijk konde door passeeren. Zoo dat de kerken van S. Martinus en van S. Salvator, het Bisschops hof/ en het klooster van S. Paulus, op eene en dezelfde plaats uytquamen.

Om de menigte der Reliquien word de kerk van S. Salvator door den Naamloozen Schryver/ by Ant. * Matthæus, heiliger genoemt dan de andere kerken. Onder anderen zijn aldaar de gebeenten van S. Bonifacius en van twaalf/ of gelijk anderen zeggen/ dertien zijner martelgezellen/ in 't jaar 1425 verheven/ en in twaalf houte kasjes opgesloten. Dit blijkt uyt een ouden brief/ dewelke gekomen is uyt de papieren der gemelde kerke; en elders door ons is opgegeven. Ook wierden aldaar bewaart de gebeenten van S. Gregorius, derden Regent der Utrechtsche kerke; dewelke ook/ door 't bevel van 't Kapittel/ in 't jaar 1421 uyt de steene tombe genomen en in een houten kasje opgesloten wierden: zoo als wy in 't leven van S. Gregorius uyt de akten dezer kerke verhaalt hebben. Reliquien.

* Analect. tom. 6.

Onder de gebeenten aldaar opgesloten wierden ook geteld de reliquien van de heilige Bisschoppen Albricus, Fredericus en Ludgerus. De twee grafdichten op deze Heyligen gemaakt/ waar van het eene op S. Fredericks tombe/ het andere in een steen gesneden waren / hebben wy in Batavia Sacra, in het leven van S. Frederik, opgegeven.

Kruys door verscheide mirakelen vermaard.

Ook was 'er een kruys te zien; hetwelke in 't jaar 1148 / als bynaa de gansche Stad / en zelfs de kapelle van 't Kruys afbrande / in dezelve kapelle onverbrand is gebleven. Het was door den rook zwart geworden; en heeft daar om den naam behouden van 't zwarte Kruys. Het zelve wierd / als een groot mirakel / uyt de asschen gehaalt; en door de Geestelijkheit en het Volk / met groote staatzie en onder het galmen van psalmen en lofzangen / naar de kerk van S. Salvator gebragt. Welke kerk, gelijk Wilhelmus * Procurator schrijft, daar de aloude kerk van *S. Martinus* met noch drie andere Vergaderingen, te weeten die van *S. Paulus*, van *S. Jan den Dooper*, en van *S. Pieter* tenemaal afbrande; door een mirakel, en door de genade des Zaligmaakers, behouden is gebleven.

Over 't jaar 1148.

Het gemelde Kruys is volgens de Aantekeningen van Lappius in deze kerk noch gezien in 't jaar 1527 / en noch eenigen tijd daar na.

In de kerk van *S. Salvator*, zegt *Ant. Matthæus*, waren van ouds, behalven andere dingen, te zien een zilvere en vergulde Harderstaf: en een zilvere Mijter, of Bisschops-hoed; dewelke door den Bisschop gebruykt wierd, als hy in 't bezit gestelt zoude worden.

In een van de zoogenaamde krochten of kelders was een beeld van de H. Maagd; voor hetwelke de geloovigen somwijlen gansche nachten / zonder iets te slaapen / plagten te bidden. Dit is naderhand elders hene gebragt. Op dit beeld is een gebedenboekje gemaakt met dezen tytel: Een suyverlijk gebedt tot onser liever Vrouwen, dat welke t'Oudmunster in die Crocht hanget.

Want

Want daar waren twee krochten of kelders, een groote en een kleine. Zy hadden beide-gaar, zoo wel als de kerk zelf, verscheide kapellen en outaaren; dewelke ten minste door 27 Vikarissen bedient wierden.

Uyt de volgende Ordonancie, dewelke door het Kapittel gemaakt is in 't jaar 1326, kan gezien worden in wat staat deze kerk ten dien tijde is geweest; wat voor outaaren en kapellen dat 'er waren; en wat voor een orden den Vikarissen was voorgeschreeven.

In den naam des Heere Amen. Om alle tweedragt, dewelke tusschen de Priesters Vikarissen dezer kerke, zoo van den tegenwoordigen als van den volgenden tijd, zou konnen ontstaan, te voorkoomen; en om met eene de gelegendheit beter af te snijden, en in 't toekoomende te doen ophouden, van buiten het koor te loopen zwieren en zwerven; zoo heb ik, *Egidius* Deken, en 't gansche Kapittel van *S. Salvators* kerke te Utrecht, eendragtig besloten en vastgestelt dat onze Priesters Vikarissen, zoo die 'er nu zijn als die 'er nadezen zullen koomen, de volgende orden in het leezen van de Missen ten allen tijden en onverbreekelijk zullen hebben te onderhouden. Voor eerst zal de Vikaris van de kleine kroeht, die het dan weezen zal, zijne Mis leezen. Als het offer-gebed van die Misse geleezen is, zal de Vikaris van de groote krocht zijne Mis beginnen. Als dit offer-gebed gelezen is, zal de Vikaris van *S. Andries* outaar aanstonds zijne Mis beginnen. Na dat dit offer-gebed gelezen is, zal de Vikaris, die het outaar van *S. Jan Evangelist* bedient, zonder uytstel zijne Mis beginnen te leezen. Als deze zijn offer-gebed

bed gelezen zal hebben, zal de Vikaris van *S. Niklaas* outaar zijne Mis boven in de kerk beginnen. Daar na zal de Vikaris van *S. Pieters* outaar op de voorgemelde form en wijze beginnen. Na den Vikaris van *S. Pieter* zal de Vikaris van het outaar des heiligen Kruys op dezelfde wijze beginnen. Na den Vikaris van 't H. Kruys zal de Vikaris van *S. Bartholomæus* beginnen. Na hem zal de Vikaris van het outaar der tien duizend Martelaaren beginnen te leezen. Na den Vikaris van de tien duizend Martelaaren zal de Vikaris van de *H. Maria* in de nieuwe kapelle beginnen. Na hem zal de Vikaris van *S. Barbara* in dezelfde kapelle de Mis leezen: 't welke altijd gedaan zal worden volgens gemelde form en wijze: en de laatste Mis zal altijd ge-eindigt zijn tegen het uur der *Tertien*. En ingevalle dat iemand der voornoemde Vikarissen, 't zy die 'er nu zijn 't zy die 'er na deezen zullen koomen, zijn uur zal verzuimt hebben; die zal met zijne Mis te leezen wachten tot dat alle de Missen gelezen en ge-eindigt zullen zijn. Daar na zal 't hem vry staan, uyt eige godvruchtigheit of om een andere rechtmaatige reden, de Mis te leezen. Dan de Priesters Vikarissen van de kapelle des heiligen Kruys zullen hunne Mis leezen als 't hun belieft: mits nochtans dat hunne Missen ge-eindigt moeten zijn voor de Hoogmis van onze kerk; welke Hoogmis zy gehouden zijn by te woonen. En op dat deze ordonnancie getrouwelijk en onverbreekelijk onderhouden en achtervolgt werde; zoo gebieden wy Deken en Kapittel voornoemd mits dezen op de heilige gehoorzaamheit aan alle de tegenwoordige en toekomende Vikarissen dezer onzer kerke, dat ze onze ordonnan-

donancie voornoemd in het leezen der Missen getrouwelijk zullen hebben te onderhouden en te achtervolgen. En staat te weeten dat de Vikaris van de kleine krocht zijne Mis in den wintertijd zal beginnen met het krieken van den dag; en in den zomertijd met het opgaan van de zon. Daarenboven ordoneeren en beveelen wy op gemelde gehoorzaamheit aan de gemelde Vikarissen onzer kerke, zoo die 'er nu zijn als die 'er na deezen zullen koomen, dat ze ten tijde van het inwijden hunner altaaren zullen maaken hunne Missen uyt te hebben voor de Hoogmis van het Koor. En indien iemand, 't welke niet en gebeure, in iets van het bovenstaande wederspannig zal geweest zijn; zullen de Deken en het Kapittel, gelijk zy ter goeder trouwe gehouden zijn, tegen zoo eenen als tegen een wederspannigen gerechtiglijk te werk te gaan. Ook beveelen wy op de heilige gehoorzaamheit dat geen Vikaris van onze kerk, 't zy die 'er nu is als die 'er na deezen koomen zal, het land tot zijn outaar behoorende zal hebben te verhuuren zonder kennisse van zijnen Deken, of van den Schatmeester onzer kerke. En indien iemand dit bevel zal overtreeden hebben; zal de Deken en het Kapittel hem, als eenen wederspannigen, eendragtelijk in 't recht vervolgen. Gegeven in 't jaar onzes Heere M. CCC. XXVI. op dingsdag, na den zondag als 'er gezongen word *Reminiscere*.

In de groote krocht was een outaar van S. Andries: wiens stichting wy hier laaten volgen.

In den naame des Heere Amen. Ik *Johannes* genoemd *Halfpape*, Kanonnik van *S. Salvators*

kerke, aan allen die deezen brief zien zullen. Ik wil dat bekend zy hoe dat ik, overweegende de broosheit van den menschelijken staat, en vreezende dat mijn laatste dag haast aanstaande is, den Heer *Stephanus* Domdeken, *Henricus* bygenaamd van *Bochout* Kanonnik van *S. Pieters*, en *Johannes* bygenaamd *Visscher*, Kanonnik van S. Salvators kerke, mitsgaders *Theodoricus*, Priester en Kapellaan des Keizerrijks in den gemelden Dom, verkieze en aanstelle tot mijne gemagtigden; op dat zy, indien ik koome te sterven, mijne zaaken beschikken en bestellen volgens de order die ik hen zal geeven. Voor eerst schik ik of maak ik mijn Testament of uytersten wille in deezer voege; dat mijn Kloosterhuys, het welk ik bewoone, verkogt zal worden volgens de waarde van het huys: en dat uyt de penningen daar van koomende, mitsgaders uyt de vruchten en inkomsten van het genadejaar mijner prebende, na dat 'er alle onkosten afgetrokken zijn, renten zullen gekocht worden: waar van ik aan mijne kerke voornoemd maake een rente van twintig schellingen gangbaare munt; om op mijn jaargetijden, onder de ziele-getijden en ziel-missen, die voor my gelezen worden, uytgedeelt te worden onder de genen die ter koor verschijnen; gelijk de penningen daar toe staande altijd in de kerk omgedeelt worden: welverstaande nochtans, dat ze na de ziel-missen en ziel-getijden mijn graf met de gewoonlijke gebeden zullen bezoeken. Daarenboven, maak ik aan mijne nicht *Wendelmodis* een jaarlijksche rente van twee ponden; om mijn jaargetijde altijd te houden. Noch maak ik aan den Priester van de kapelle des heiligen Kruys een rente van vijf schellingen; welke rente aan den Schatmee-

ſter der voornoemde kerke, die 'er dan zijn zal, en aan de gemelde Prieſters op mijn jaargetijde betaalt en gelevert zullen worden door mijnen Prieſter, die op dien tijd de Mis zal leezen aan het outaar 't welk ik in de krocht van mijne kerk voornoemd heb geſticht. De gemelde Prieſter zal ook moeten inſtaan voor de renten van mijne bovengemelde nicht *Wendelmodis*. Vorders beveel ik aan mijne gemagtigden, dat ze de andere renten beſteeden om aan mijnen Prieſter voornoemd, dewelke aan mijn outaar de Mis zal leezen, een behoorlijk en eerlijk onderhoud te bezorgen; op dat hy in ſtaat zy van Godt den Heer aldaar dagelijks gemakkelijk te dienen. De begeeving van 't gemelde outaar beveel ik aan mijne kerk voornoemd, en aan de twee oudſte Kanonnikken die 'er dan zijn zullen: zodanig te weeten, dat het zelve outaar aan een Prieſter, die de wijdzels reeds ontvangen heeft, begeeven moet worden: en dat dezelve Prieſter gehouden zal zijn alle de getijden in het koor by te woonen; welverſtaande nochtans, dat het gemelde outaar de eerſte reize vergeeven zal worden door gemelde mijne gemagtigden, of uytvoerders van mijn uyterſten wille. Ook begeer ik dat na de dood van mijne nicht *Wendelmodis* de gemelde rente van twee ponden zullen vervallen aan 't voornoemde outaar enz.

In de kleine krocht was een ander outaar; waar aan de volgende inkomſte was geſticht.

In Gods naame Amen. Ik *Lambertus*, Kanonnik van *S. Salvators* kerk en Officiaal van 't Utrechtſche Hof, maake bekend aan alle de

M 5 genen,

genen, die den tegenwoordigen brief zullen zien; dat ik, wel te pas en by mijn verstand zijnde, goedgevonden heb, tot hulpe voor mijne ziel en voor de zielen van alle de weldoenders mijner gemelde *Salvators* kerke, aan dezelve *Salvators* kerke, van mildadiglijk te schenken een jaarlijksche rente van twaalf Utrechtsche ponden: waar van ik begeere dat seven en een half pond getrokken zullen worden uyt eenige goederen, dewelke my in eigendom toekoomen, en gelegen zijn onder de parochie van Vloten. En belangende de andere vier ponden en een half; die begeere ik dat door de eerw. Mannen, den Heer *Æmylius* Deken van de Domkerke te Utrecht, *Johannes* Prooft der Tielsche kerke, *Nicolaus Kalandier* mijnen medekanonnik in de gemelde kerk, en *Gerardus de Kadezande* burger te Utrecht, die ik tot de uytvoerders van mijn testament benoeme en aanstelle, gekocht zullen worden uyt de zekere en vaste inkomsten ofte vruchten van mijne prebende in de *Salvators* kerke voornoemd; welke inkomsten ik hun daar toe aangewezen heb: zodanig datze die een geheel jaar, van nu te beginnen, zullen trekken; en indien 'er iets op de gemelde inkomsten te kort koomt, dat ze het zelve uyt mijne andere goederen zullen vol maaken. Van deze twaalf ponden begeere ik dat acht ponden zullen gegeven worden aan het groote outaar in de *Salvators* kerke voornoemt: zodanig dat dezelve zullen genoten worden door den gemelden Priester *Nicolaus Kalander*; dewelke daar voor dagelijks, te weeten 's ochtends en voor het byzonder luiden van de kapelle des heiligen Kruys, aan 't groote outaar in het koor der voornoemde kerke de Mis zal leezen. Dit zal zoo lang plaats hebben, tot

dat

dat hy de inkomsten van zijne prebende, in de voornoemde kerk, volkomentlijk en gerustiglijk zal genieten. Daarna begeer ik dat dezelve acht ponden gegeven zullen worden aan eenen Priester; dewelke daar voor dagelijks aan 't groote outaar in het koor, en op de voornoemde wijze, de Mis zal moeten leezen: te weeten, indien het Kapittel der voornoemde kerke zijne toestemming daar toe geeft. Doch de renten zelf hecht ik aan 't outaar van de kleine krocht; zoo dat die getrokken zullen worden door eenen Priester; dewelke daar voor dagelijks de Mis zal leezen in de voornoemde krocht, op die wijze als boven is uytgedrukt. Welverstaande nochtans, dat hy ook in het koor zal moeten verschijnen; en onder de gehoorzaamheit van den Deken der kerke, gelijk andere Vikarissen pleegen te doen, het koor zal moeten dienen. De andere vier ponden begeere ik dat op mijn feest, zoo lang als ik leeve, gegeven zullen worden aan de genen die ter koor verschijnen. Maar na mijne dood wil ik dat 'er twee ponden van gegeven werden op mijn feest voornoemd; en de andere twee ponden op mijn jaargetijde uytgedeelt werden onder de genen die ter koor verschijnen. Tot oirkonde van dit alles heb ik goedgevonden mijn zegel (2) met de zegels van den eerw. Heer en Utrechtschen Deken *Æmylius*, en van mijne kerk voornoemd, dewelke ik verzogt had dat hier aangehangen mogten worden, aan den tegenwoordigen brief te hangen. Gedaan en gegeven in 't jaar onzes Heere (3) CIↃ CC LXVII, daags voor Kruysvindinge.

Daar

Daar was ook een kapelle des Keizerrijks/ en de Keizer was 'er ook kanonnik. De prebende/ die hem gegeven wierd/ wierd de Keizerlijke prebende genoemt. Doch hy begaf dezelve aan twee Kapittelheeren; dewelke vervolgens gehouden waren Godt gedurig voor de zaligheit des Keizers en het welvaaren des Keizerrijks te bidden. Deze wierden Prebendarissen en Kapellaanen des Keizerrijks genoemt. Dus staat 'er onder de ordonancien van de Domkerk ook deze tytel; Wegens de pligt van de Prebendarissen des Keizerrijks.

Andere kapellen.

Noch was 'er in deze kerk/ aan de noordzijde/ een kapel van de H. H. Martinus en Antonius: alwaar de stichter der zelve kapelle begraben leit onder dit Grafschrift:

In 't jaar 1456 den 2 September, is overleden de eerw. Man en Heer,

WAUTER GRAUWERT, Deken van deze kerk, Stichter en Begiftiger van dit outaar, wiens ziele Godt genadig zy.

Volgens de ongedrukte schriften dezer kerke stonden daar noch.

Een outaar van S. Nicolaus,

Een kapelle van S. Barbara,

Een kapelle van Bronchorst,

Een bidplaats van Montfoort.

Graven der Heiligen.

De grafsteden en tomben van de eerste Geloofsprediekers stonden ten deele in de kerk/ ten deele in de kelders. Wegens het alleroudste graf van S. Willebrordus heeft men geen volkome zekerheit: maar wegens de anderen/ van S. Bonifacius en desselfs martelgenooten af tot Hungerus toe/ heeft men de eenparige overeenstemming van alle Schrijvers.

Onder

Onder anderen hebben de tomben van S. Rixfridus en die van S. Fredericus wel meest uytgemunt. By dezen Rixfridus en Fredericus lagen meer heilige persoonen van hun geslagt begraven; zoo als in hun Grafdicht / 't welke wij in Batavia * Sacra opgelevert hebben / gezien kan worden.

* In 't leven van Rixfridus en Fredericus.

In dezelfde kerk is voorheene / gelijk wy reeds gezien hebben / een oud en deftig Kapittel geweest: 't welke / zoo wel als de Proost des Kapittels / een groot gezag plagt te hebben. Zy hadden binnen de Stad te zeggen; en hadden een kerkelijk en wereldlijk rechtsgebied.

Onder deze Proosten worden 'er twee getelt / de welke wel de doorluchtigsten van allen zijn geweest. De eene heeft den Paus Gregoius XI. tot Oom van moeders wege gehad; te weeten Ademarus de Rupe. De andere is van Proost Paus geworden; te weeten Adrianus VI.

Wy laaten hier een lijst van alle de Proosten volgen.

Lijst van alle de Proosten van S. Salvators kerk te Utrecht.

Blidgerus in 't jaar 1063. Na hem volgde Lambertus. Proosten.

Hartmannus Proost van S. Bonifacius kerk / in 't jaar 1119 / en 1131.

Themo Proost van S. Salvators kerk / in 't jaar 1138 / 1146.

Gosuinus Proost in 't jaar 1176.

Bescelinus in 't jaar 1178.

Bertoldus.

Giselinus Proost in 't jaar 1185.

Otto

Otto Proost van S. Salvator in 't jaar 1200.

Walterus in 't jaar 1217: elders staat hy ook op 't jaar 1200.

Walterus, door Gods toelaatinge Proost van S. Salvator te Utrecht, staat vermeldt in de ordonancien van S. Salvators kapittel, op het 20 zijdje. Deze heeft een testament gemaakt; en heeft zijne goederen, met zijn huys en zijn land 't welk hy over den Rhijn by de stad had leggen, tot onderstand voor 't H. Land gegeven. Zodanig dat alles verkocht zijnde, het geen 'er van gemaakt wierd gegeven zou worden aan die persoonen; dewelke dan voor die ponden in 't H. Land moesten gaan dienen.

Ludovicus Proost van S. Salvator: wien de Bisschop Otto, afkomstig uyt de Graven van Holland, zijnen bloedverwant noemt: in 't jaar 1240; en in 't jaar 1226 - 1228.

Jacobus Proost van S. Salvator in 't jaar 1243.

Henricus was Proost in 't jaar 1247: en is noch in 't zelfde of in 't volgende jaar gekozen tot Bisschop van Luyk. Men zeit dat zijn leven niet al te heilig is geweest. En daarom is hy ook afgezet in 't jaar 1274: en heeft noch eenigen tijd, hoewel de Graaf van Gelderland zijn broeder was, zonder bedieninge geleeft. Zie Placentin. in de Levens der Luyksche Bisschoppen; en het parkementboek van S. Salvators kerk, op het 109 en 151. zijdje.

Theodorus V. G. bygenaamd van Wijkerode, was Proost en Aartsdiaken van S. Salvators kerk te Utrecht ten tijde van den Bisschop Otto, in 't jaar 1272, 1265, 1247. Na hem is Proost geworden

Theodoricus van Hoerne, in 't jaar 1288.

Theo-

Theodoricus van Altena was Proost en Aartsdiaken van S. Salvators kerke in 't jaar 1300.

Engelbertus van Hoerne was Proost en Aartsdiaken van S. Salvators kerke onder den Bisschop Guido; en naderhand van de hoofdkerk/ in 't jaar 1306/ 1310.

Philibertus van Ameloe, Proost van S. Salvators kerk in de jaaren 1311/ en 1317.

Gerardus van Amerongen, uyt het geslagt der van Zuylen; was Proost van S. Salvator in 't jaar 1346.

Johannes van Bronkhorst Proost van S. Salvators kerk. Hy wierd tot Bisschop gekozen na de dood van Johannes van Dielt: maar is niet bevestigt.

Petrus Rogerius Proost en Aartsdiaken van S. Salvators kerke in de jaaren 1348/ 1351/ 1357.

Petrus Kardinaal de Beaufort, Proost van S. Salvators kerke/ is in 't jaar 1374 tot Paus gekozen onder den naam van Gregorius XI. 1375.

Adimarus de Rupe Proost en Aartsdiaken van S. Salvator. Na hem is gevolgt

Wilhelmus van Zijl; was ook in 't jaar 1380 Deken van S. Pieters kerk. Hy was de zaakbezorger (procurator) van gemelden Adimarus geweest.

Johannes, Kardinaal van Vercelle/ was Proost van S. Salvator in 't jaar 1381.

Henricus van Steenbergen was Proost en Aartsdiaken van S. Salvator in 't jaar 1382/ 1385. Hy is gestorven in 't jaar 1395.

In zijne plaats schijnt gekomen te zijn

Alphardus van Lichtenbergh; wiens naam gevonden word in de jaaren 1398/ 1399/ 1400.

Na

Na hem is gevolgt

Wilhelmus, Proost van S. Salvators kerke/ Heer van Purmerende / Opperschatmeester van Holland: wiens naam gevonden word in 't jaar 1417.

In het jaar 1422 en 1436 leest men van

Petrus van Steine, Proost van S. Salvators kerke.

Gijsbertus van Brederode was Proost van S. Salvator in 't jaar 1453. Tot Bisschop van Utrecht gekozen heeft hy zijne Proostdy omtrent het jaar 1455 overgedaan aan den edelen Willem van Montfoort.

Wilhelmus van Montfoort, was Proost van S. Salvator in de jaaren 1460/ 1480: en is gestorven in jaar 1514. Hy wierd in 't zelfde jaar opgevolgt door

Adrianus Florentius; dewelke daar na/ te weeten in 't jaar 1521/ Paus is geworden. Hy stierf den 14 van September in 't jaar 1522.

Wilhelmus van Enkevoirt, Kardinaal/ Bisschop van Cortosa/ was Proost van S. Salvator in 't jaar 1525.

Deze schijnt de Proostdy overgedaan te hebben aan zijnen neef*

Mi-

* Het is wel zeker dat hy zijne Proostdy heeft overgedaan aan zijnen neef: ter wiens gedagtenisse voor dezen in 't midden van S. *Salvators* kerke te lezen stond het volgende

GRAF-SCHRIFT

'De erfgenaamen en vrienden van den voortreffelijken Heer *Michael van Enchevoort*, dewelke zeer goed arms zijnde met grooten lof Proost en Aartsdiaken van gansch Kempenland en van deze oude kerk is geweest; en daar by de neef was van den hoogwaardigen Heer

Michael van Enkevoirt, dewelke gebonden word op de jaaren 1530 en 1549. en niet gestorven is voor 't jaar 1556.

Robertus a Bergis was alhier Proost in 't jaar 1550 en 1562. Hy wierd tot Bisschop van Luyk verkozen.

Hermannus Graaf van Renneburg, Heer van Zuilen en Oldenhoorn, was Proost van S. Salvator in 't jaar 1566. Hy wierd na de dood van Schenk benoemt tot het Bisdom van Utrecht.

Jacobus (4) Pamelius, een Bruggenaar, is benoemt tot het Bisdom van S. Omer, en overleden in 't jaar 1587. Hy word als Proost van S. Salvators kerke genoemt door Zweertius, Dessellius, Miræus.

Florentius Heremale, een Hollander, is oud gestorven. In zijne plaats is gekomen

Reinaldus van Brederoden, de zoon van Floris van Brederoden: zijnde noch zeer jong van jaaren.

Na de Proosten zullen wy de Dekens van het zelve Kapittel, zoo veele als wy 'er gevonden hebben, laaten volgen.

Ge-

Heer *Willem van Enchevoort*, (Kardinaal van S. S. *Johannes* en *Paulus* en voor hene Bisschop van Utrecht;) hebben dit Grafschrift 't zijner gedagtenisse opgerecht.

Hy is gestorven den 1 *Mey* 1556, *en te Luyk in* S. Lambrechts *kerke begraven. Gy Reiziger gedenkt zijner ziele het eeuwig Koninkrijk toe te wenschen.*

De afbeeldzels van beide de *Enchevoorden* hebben langen tijd in S. *Jans* kerke geschildert gestaan op de glazen van het koor.

Dekens.

Gerardus Foek, is gestorven den 8 Maart 1383; en heeft alle zyne goederen den Kanonnikken nagelaaten.

Everardus Foek, Deken in 't jaar 1390. Hy is de zusters zoon van Gerardus, en een uytsteekend weldoender van dezelve kerk geweest. Hy is uyt de wereld gescheiden den 26 Maart 1418.

Henricus Houbergh, in 't jaar 1425.

Gerardus de Suggerode, Leeraar in beide de Rechten, en Deken van S. Salvator; is gestorven in 't jaar 1533.

(5)

De kerk van S. Salvator heeft ook haar Doodboek gehad: uyt hetwelke de naamen van eenige Dekens en verscheidene Kanonnikken dezer kerke geweeten konnen worden. Maar om dat 'er niet anders in vermeldt word als de dood van gemelde Dekens, Kanonnikken en van eenige andere aanzienlijke luiden; denken wy niet dat de Lezer met zoo een lange lyst gedient zoude zijn; en zullen het gemelde doodboek kortheits halve overslaan.

Afbreeking van S. Salvators kerk.

Wanneer de zoogenaamde herborumde Godsdienst de overhand te Utrecht had gekreegen; heeft de Overheit goedgevonden dat S. Salvators kerk, om de Straaten ruymer te maaken en 'er beter gemak van te hebben, zoude afgebroken worden. De vijf Kapittelen gezamentlijk, en dat van S. Salvator afzonderlijk, deeden hun best om dit besluyt tegentehouden: zy deeden alle de weldaden en onderstanden gelden, die door 't gemelde Kapittel, zelfs in de hachelijkste tyden, aan de stad gedaan waren.

Maar

Maar alles was vergeefsch; en het besluyt wierd in het jaar 1587 uytgevoert. Men wees het Kapittel een nieuwe plaats aan in de Abdye van S. Paulus, om 'er voortaan by een te komen. (6)

AANTEKENINGEN.

1. By *a Ant. Matthews* word een uyttrekzel gevonden uyt een oud boekje, 't welk gemaakt is door een Kapellaan van S *Barbaraa* gasthuys te Utrecht. Volgens het schrijven van deezen Kapellaan is de *Salvators* kerk van den beginne niet toegewijdt geweest aan verscheide Heiligen: maar haar naam, zoo wel als haar Patroon, is door deeze en geene toevallen van tijd tot tijd verandert geweest: Ik acht het de moeite waard dit uyttrekzel te verduytschen, en alhier te plaatzen.

Sommige menschen zijn zoo genegen tot nieuwigheit, dat ze ook hunne rechte Patroonen niet meer en gedenken. Als de heilige man Bonifacius, *de tweede Aartsbisschop van* Utrecht *na* S. Willebrordus, *hier een Klooster stichte, heeft hy aan 't zelve den naam van* S. Maria *gegeven: Naderhand, ik weet niet om wat reden, misschien om de verdiensten van den treffelijken Bisschop* Bonifacius *die nu martelaar was geworden, heeft het den naam beginnen te krijgen van* S. Bonifacius *kerk*.

„ Een geruymen tijd daar na is het gebeurt dat verscheide plaatzen der Heiligen, en veele kerken, en „groote gebouwen der stad Utrecht door de onvoorzigtigheit, zoo als gemeent word, eener vrouwe zijn „afgebrandt. Onder dezelven is de kerk, dewelke door „den voornoemden *Willebrordus* op den puinhoop van „S. *Thomas* kerkje, 't welke ten tijde van koning *Dagobertus* gebouwt was, ook afgebrandt met de daar nevens staande kapelle van 't H Kruys; zoo nochtans „dat het beeld van 't H. Kruys door een mirakel onverbrand is gebleven: hetwelke daar op door de Geestelijkheit, onder het aankijken van al het volk, met

a Matth. de Nobil. pag. 767.

„ groote ſtaatzie is gebragt naar de kerk van S. *Bonifacius*; want deze kerk was onverbrand geb even. Daar „ op dan eenige oude godsdienſtige Matroonen, dewel„ ke een groote godvruchtigheit tot het voornoemde „ Kruysbeeld hadden, het gemelde beeld dat aldus uyt de „ vlammen geredt was bynaa ganſche dagen gingen be„ zoeken; en de gemelde kerk, naar het beeld des Za„ ligmaakers, de kerk van den Zaligmaaker (of *Salvator*) „ noemden. Als naderhand de Utrechtſche Domkerk „ met verſcheide andere kerken van nieuw opgetimmert „ was; is de kerk van S. *Bonifacius*, om dat haar ge„ bouw ten opzigt van het nieuwe gebouw der andere „ kerken veel ouder was, van de gemeene Ambachts„ luiden door de wandeling *Oudmunſter* genoemt ge„ weeſt. Van deze twee naamen heeft de naam van „ *Bonifacius* kerk, dewijl de Geeſtelijkheit het met de „ godvruchtige Matroonen hield, de overhand gehou„ den in de Latijnſche taal: terwijle dat het gemee„ ne volk daar tegen halſterrig bleef; en de gemelde „ kerk in de Nederduytſche taal *Oudmunſter* bleef noe„ men. Het is voorwaar jammer dat deze deftige kerk, „ en dat alleenlijk ter gelegenheit van een beeld dat „ in de vlammen was geweeſt, of van haar oude mu„ raadje, de naamen van haare twee Patroonen, den „ eenen voor den anderen na, heeft verworpen. Het „ waar geraadzaamer den H. *Bonifacius* wederom voor „ Patroon te erkennen (want de naam van S. *Maria* „ is nu ge-eigent door de laatſte Kollegiale kerk) dan „ aldus tuſſchen tweederhande en op malkander geen„ zins paſſende naamen, die haar door het volk en „ door de matroonen gegeven worden, te blijven wan„ kelen.

2. Zoo hadden de Dekens en de Kerken al zegels in de dertiende eeuwe: en zy hadden die al eenigen tijd gehad. Ik merk dit aan, om dat de Abt *Wilhelmus* b, die in twaalfde eeuwe heeft geleeft, in een zekeren brief getuygt dat de zegels even voor zijnen tijd in geen gebruyk en waren als by de wereldſche Vorſten. Hy voegt 'er by dat noch by zijnen tijd in Italie de Notariſſen, zoo in de wereldſche als kerkelijke Hoven, gewoon waren hunne Schriften zonder zegels op te ſtellen;

b Apud Andr. Sylvium priorem Marcianenſ. lib. 3. Chron. ad ann. 1141.

len; dat 'er alleenlijk eenige tekenen (*figuræ*) wierden bygevoegt; en dat ze, met die tekenen voorzien zijnde, voor wettige en geloofwaardige Schriften gehouden wierden. Dat kan in een zekeren zin toegestaan worden: te weeten dat de zegels omtrent die tijden, ten minsten op eenige plaatzen, buyten gebruyk geraakt zullen zijn. Zoo schrijft de Abt *Ingulfus* dat „eer de Noormannen Engeland verovert hadden, de „handschriften met goude kruyssen en zonder zegels „aldaar voor krachtige en geloofwaardige handschrif„ten gehouden wierden: Doch dat de Noormannen „een wet gemaakt hebben, dat ieder zijn handschrift „met zijn eigen zegel, ten overstaan van drie of vier „getuygen, moest bevestigen." Maar men zouw zonder groote moeite konnen bewijzen dat de kerkelijke persoonen zich al van de twaalfde, ja van de elfde eeuwe van zegels bedient hebben in het ondertekenen van hunne brieven. By c *Miræus* staat een brief van *Gerardus* II. Bisschop van Kamerijk, dewelke opgestelt is in 't jaar 1086, en met deze woorden eyndigt: *Op dat alles krachtig en bestendig blijve, heb ik het met mijn zegel bezegelt; en heb het zoo door wereldsche als geestelijke persoonen doen bezegelen*: dan volgen 'er wel 10. of 12. zegels van allerhande persoonen. Noch staat 'er een andere brief van *Godeschalcus* Proost van Nivelle, van 't jaar 1073, waar in de zegels van verscheide Kanonikessen en eenige Kanonnikken vermeldt worden. Maar om buiten ons Bisdom niet te loopen, by W. d *Heda* staat een brief van den Bisschop *Godeboldus*; waar in hy de kerk van Medenblik aan de Domkanonnikken van Utrecht vereert. Deze brief is van 't jaar 11·8, en door het zegel van gemelden *Godeboldus* bezegelt. Meer diergelijke brieven staan by gemelden W. *Heda* te leezen: als een van den Bisschop e *Burchardus* van 't jaar 1108: een van den Prooft f *Anselmus* van 't jaar ·085: een van den Bisschop g *Bernaldus*, dewelke gestorven is in 't jaar 1054: een van den Bisschop h *Ansridus* van het jaar 1097. Doch hier op zoude misschien geantwoordt,

c Miræus Notit. Eccles. Belg. 1. c. 108.
d W. Heda p. 152.
e Idem pag. 144.
f W. Heda p. 140.
g Idem p. 127.
h Idem in vita Ansridi.

konnen worden, dat de Bisschoppen van Utrecht, ook wereldlsche Vorsten waren. Doch S. *Augustinus* heeft zijnen brief *i* aan *Victorinus* ondertekent met een ring, daar een mensch op gesneden stond enz. *Clodovæus*, in den brief dien hy na den Gottisschen oorlog aan de Bisschoppen schreef, spreekt van brieven met hun eigen ring ondertekend. *Avitus* *k* Bisschop van Vienne eischt ook een zegelring (*signatorium*) die hem belooft was door den Bisschop *Apollinaris*. Uyt een brief van *Innocentius* III. *l* blijkt dat het Kapittel van Posen ook zijn eigen zegel had. Doch dat zegel word daar veracht als meer gelijkende naar een brandyzer, daar de beesten mee getekent worden, om dat het zonder le teren was. Zoo een zegel heeft *Bertchrammus* *m* Bisschop van Mans misschien ook gehad, dewijl hy het een *cauterium* noemt.

Sommige Bisschoppen hadden en gebruykten hun eigen zegel, sommige gebruykten het zegel van hunne kerk. *David*, Bisschop van *n* Benevento, bezegelde een zekeren brief met het zegel van zijne kerk. Het zelve hebben *Thado* *o* Bisschop van Milanen, en *Gaufredus* Bisschop van *p* Anjou ook gedaan.

Maar *Hugo* I *q* Bisschop van Bezançon, *Richardus* Bisschop *r* van Berry, *Daimbertus* *s* Bisschop van Sens enz. gebruykten hun eigen zegel. Sommige brieven, om er des te grooter kracht aan te geeven, wierden door beide de zegels, te weeten dat van den Bisschop en van de Kerk, bezegelt; waar van onder anderen een exempel te leezen staat in het *Spicilegium* *t* van *Dacherij*. Zoo ging het ook met de zegels van de Abten: dewelke volgens *Mabillon* ten minsten *u* al zedert het begin der elfde eeuwe zegels gebruykt hebben. Doch hy heeft geen zegels van Kloosters of Abdijen gevonden voor de twaalfde eeuwe. Op de zegels der Kloosteren stond de Patroon van het Klooster afgebeeldt. In 't eerste

i August. ep. 217. *k* Avitus Vienn. ep. 78.
l Innoc. III. lib. 2. Regest. 14 en 88. ap. Bolq.
m Apud le Cointe ad ann. DCXV.
n Mabill. de re dipl. l. 1. c. 15. *o* Mabill. ibid.
p Apud Chifflet in histor. Trenorch. p. 338.
q Chifflet ibid. *r* Mabillon ibid. *s* ibid.
t Spicil. t. 11. pag. 304.
u Mabill. ib.

hadden de Abten en Kloosters een gemeen zegel: naderhand hebben de Kloosters een byzonder zegel genomen; om dat de Abten het zegel der Kloosteren misbruykten. Doch *Hugo de Perona*, w Abt van Korbeje, heeft uyt een ander inzigt een eigen zegel genomen; te weeten om al het gezag aan zich te trekken: waar uyt, zoo lang als hy regeerde, veele krakeelen tusschen hem en de Abdy zijn gerezen.

Dat de Pauzen zich al van ouds van zegels bedient hebben, is een bekende zaak. Het zelve hebben de Patriarchen van Konstantinopolen ook gedaan: als zy aan Metropolitaanen of wereldsche Potentaaten schreven, waren zy volgens een oud Formulierboek, in de Griekſche taal beschreven, gewoon hunne brieven met wasch te bezegelen: maar als zy aan den Keizer, aan de Keizerinne, aan Koningen, Patriarchen, Primaaten, te schrijven hadden; gebruykten zy een zegel van lood. x

3. *In 't jaar onzes Heere* CIↃ CC LXVII. Ik acht het noodig den Leezer alhier te waarschuwen dat ik in *Batavia Sacra* op sommige plaatzen de Latijnsche telletteren, by voorbeeld M, D, L, V, enz. in cyfers heb verandert: zoo dat een Leezer zich zou konnen inbeelden dat die cyfers ook in de oude brieven uytgedrukt stonden. Zoo dient dan tot waarschuwing dat de cyferletters, als 1, 2, 3, 4, enz. zeer laat in Europa bekent zijn geworden, of ten minste in gebruyk zijn geraakt. De Arabiers hebben de cyfers van de Indiaanen overgenomen voor het jaar 900. *Alphonsus*, Koning van Kastilie, heeft zich omtrent het jaar 1240 van dezelve bedient in het opstellen van zijne sterrekundige tafelen; hebbende dat gebruyk overgenomen van de Sarazijnsche Mooren. Dit getuygen alle de Schrijvers, dewelke van die stoffe gehandelt hebben, en by a *Kircherus* opgetelt worden. Maar schoon dat gemelde *Alphonsus* die cyferletteren had beginnen te gebruyken; zijn ze echter langen tijd daar na, zoo als

w Ibid.

x By Salmasius de Regionib. Suburb. contra Sirmondum pag. 513. 514.

a Kircherus in Arithmologia.

Papenbrochius b getuygt, in geen gebruyk geweest in het opstellen van openbaare Brieven, Akten enz. Ja dezelve c *Papenbrochius* heeft bevonden dat de Pauzen zich noit van zodanige cyfers bedient hebben. En het jammert hem dat de genen, dewelke de Bullen en Brevetten der Pauzen in de 15 en 16 eeuwe uytgeschreven hebben om in de verzamelingen der Pausselijke Bullen of elders gedrukt te worden; de Latijnsche tel-letteren in cyfers verandert hebben. Dit alles zou iemand konnen voorkoomen als een zaak van weinig belang: maar men moet weeten dat dit, volgens den zelven *Papenbrochius*, een van de zekerste merktekenen is om de valsheit van oude brieven te ontdekken. En d hy bedient 'er zich van, om te toonen dat een zekere brief, dewelke de stichting van 't Karmelijter Klooster te Dantzich op het jaar 1136 stelt, voor een verdichten brief gehouden moet worden.

4. Dewijl wy geene gelegentheit meer zullen hebben om iets van dezen *Pamelius* te zeggen; achten wy ons verpligt dien grooten Man zoo niet ongeprezen voor by te gaan. Hy e was te Brugge geboren uyt het edel geslagt der *van Pamelen*: en zijn Vader was Raadsheer geweest van *Karel* V. Hy was eerst Kanonnik van S. *Donatianus* kerk te Brugge: maar als 't vuur der Nederlandsche beroerten ook te Brugge en daar omtrent ontstoken was; is hy naar S. *Omer* geweeken. De Bisschop van S. *Omer*, zijne geleerdheit en andere bequaamigheden kennende, maakte hem Aartsdiaken van zijne Katedraale kerk. Niet lang daar na heeft *Filips* II. hem de Proostdy gegeven van S. *Salvators* kerke te Utrecht. Eindelijk is hy door den zelven *Filips* met algemeene toejuyginge benoemt tot het Bisdom van S. *Omer*. Maar terwijle hy op weg was, om bezit van zijne Waardigheit te neemen, is hy te *Bergen in Henegouwen* ziek geworden en gestorven.

Hy heeft zich een eeuwigen naam gemaakt door het uytgeeven van verscheide zeer geleerde en alom ge-

b Papenbroch. Resp. ad Exhibition. errorum per Sebast. a S. Paulo ad Artic. 16. n. 160.

c Papenbroch. in Conatu Chronico hist. in vita Eugenii III.

d In Respons. ad exhibit. error. ibid.

e Valer. Andreas in Bibl. Belg. &c.

pree-

preeze Werken: dewelke hier wel verdienen opgetelt te worden.

Liturgia Latinorum: Van 't oude gebruyk 't welk by de Latijnsche Kerk, in het doen van de Misse, onderhouden is geweest: zijnde twee stukken in vieren, en te Keulen gedrukt in 't jaar 1571.

Relatio ad Ordines enz. Bericht aan de Staaten, van geene verscheide Godsdiensten in eene Republijk toe te staan. Te Antwerpen in achten gedrukt in 't jaar 1549. Deze zijn yver moet aan den ellendigen toestand van die tijden toegeschreven worden.

Micrologus de Ecclesiasticis observationibus: of *Micrologus* van de Kerkelijke onderhoudingen. Deze Schrijver is door hem uytgegeven, en ook te Antwerpen in achten gedrukt.

Cassiodori Divinæ Lectiones: De goddelijke Lessen van *Cassiodorus;* en

Catalogus enz. Lijst van oude en uytgezogte uytleggingen over den geheelen Bybel. Beide deze werkjes zijn by malkander gedrukt te Antwerpen.

Cypriani Opera: De Werken van *Cyprianus.* Deze Werken heeft hy op het nauwkeurigste tegen de oude Handschriften vergeleeken, en met zeer geleerde Aantekeningen door het gansche Werk opgeheldert. Deze *Cyprianus* van *Pamelius* is ten minste tweemaalen te Antwerpen en eens te Parijs gedrukt.

Tertulliani Opera: De Werken van Tertullianus, dewelke hy op dezelfde wijze heeft nagezien, en met keurlijke Aantekeningen heeft verciert, gelijk de Werken van *Cyprianus.* Deze Tertullianus is te Parijs gedrukt in 't jaar 1598. *Guilelmus Taelbomius*, die hem in eene Lijkreden geprezen heeft, maakt noch gewag van verscheide andere Werken, dewelke hy, indien 't de dood hem niet misgunt hadde, zoude uytgegeven hebben.

Onder de Proosten van S. *Salvators* kerk moet ook gestelt worden een zekere *Adelbardus*; dewelke in 't jaar 1135 zekere brief heeft ondertekent by *Heda* op 't 140 zijdje.

5. In het Doodboek van S. *Salvators* kerke, van 't welke wy boven gewag gemaakt, en 't welke wy in deze vertaalinge overgeslagen hebben, staan noch de volgende Dekens van S. *Salvator* uytgedrukt.

Matthæus, was Prooſt in 't jaar 1317.

Hermannus de Lochorſt, van wien het voornoemde Doodboek aldus ſpreekt: "In 't jaar 1327, den 11 Augusti, is overleden de voortreffelijke man Mijnheer "Hermannus Lochorſt Deken en Kanonnik van deze "Salvators kerke.

Ægidius Panſier, overleden in 't jaar 1330.

Rutgerus Ut.nweerde, is geſtorven in 't jaar 1339.

Johannes Visher, Diaken.

Walterus Grawaert.

Henricus Peſc, of *Peſch* Prieſter.

Rodolfus.

Theodoricus Grawaert, Licentiaat in beide de Rechten, en Deken van S. Salvators kerke, is geſtorven den 11 Augusti in 't jaar 1476.

Wolfrannus, Prieſter en Deken van S. Salvator.

Wilhelmus, Prieſter enz.

Henricus, Diaken. Deze *Henricus* is onderſcheiden van den voornoemden *Henricus*: want die was Prieſter. Hy is ook onderſcheiden van *Henricus Houberg*, want als het Doodboek van den laatſten ſpreekt, noemt het hem by zijnen naam en toenaam. Voor alle deze Dekens, die ik meeſt uyt het gemelde Doodboek getrokken heb, moet ſtaan

Lambertus, dewelke Prooſt van S. *Salvators* of van S. *Bonifacius* kerk is geweeſt in 't jaar M C LXV. en die als Deken van S. *Bonifacius* een zekeren brief heeft ondertekent by *Ant. Matth. de Nobil. p.* 542. Hier moet noch bygevoegt worden

Fredericus Offebijn, dewelke als Deken van S. Salvators kerke vermeldt wordt in de lijſt der Prooſten van S. Mariaas kerk, en geleeft heeft in 't jaar 1329.

Walterus Grauwert, Deken van S. Salvators kerke, is geſtorven in 't jaar 1456. en ſtaat by den Auteur in de beſchrijvinge van S. *Salvators* kerk vermeld.

6. Het is niet wel uyt te drukken hoe veele beweegingen dat 'er gemaakt zijn, en hoe trouwelijk de Kapittelen malkander geholpen hebben, om deze afbreeking te beletten. Maar alles is vergeefſch geweeſt. En als ze te gemoet zagen dat het evenwel door zoude gaan, zijn de Lichaamen, die daar begraven lagen, overgebragt naar de Domkerk. De Reliquien wierden in S. *Paulus* Abdy geborgen.

Wy

Wy hebben boven iets van het Doodboek gezeit; 't welke in 't Latijnsche Werk nagezien kan worden. Wy hebben hier uyt het zelve aantemerken. 1. Dat het gemelde Doodboek voornamentlijk diende om de dagen, op dewelke de jaargetijden der Kanonnikken moesten gehouden worden, aantetekenen. Doch uyt het zelfde blijkt dat 'er niet alleen jaargetijden, maar ook maandgetijden, gehouden wierden. Was iemand by voorbeeld gestorven den 2 Mey, en had hy 'er gelds genoeg toe gemaakt; dan wierd 'er niet alleen voor hem gebeden ieder tweedendag van de Meymaand, maar ook op den tweeden Juny, July, Augusti, enz. Dan wierd 'er niet alleen een Mis voor hunne ziele gelezen; maar 2. Dikwils was 'er in 't stichten van de jaar-en maand-getijden ook bedongen, dat de Kanonnikken, na het lezen der Missen, het graf van zoo een Kanonnik, wiens jaargetijde gehouden wierd, moesten bezoeken.. Dit bezoeken van het graf wierd genoemt *begangbenisse doen.* Dit graf was dan met een zwart kleet behangen: en rondom het zelve was een zeker getal van brandende waschkaarsen geplaatst. 3. Uyt het zelve Doodboek blijkt dat de Kanonnikken te Utrecht hunne zoo genaamde Broeders en Zusters gehad hebben Zoo staat 'er te leezen, *op den 23 Mey is gestorven onze zuster Dermodis. Op den 26 Mey is gestorven Sophia van Maersen, onze zuster. Op den 19 Junii is gestorven onze zuster Suaneldis. Op den 8 Augusti is gestorven Hermannus, Heer van Woerden, onze broeder. Op den 15 Augusti is gestorven Wilhelmus de Wit van Velsen, Onderdiaken, onze broeder. Op den 1 van November is gestorven onze zuster Herburgis. Den 26 van December is gestorven Salome, vrouw van Woerden, onze zuster.* Hier op zegt *Ant Matthæus b*: „Gelijk 'er by de Monnikken *donati* en *oblati* waren; dat „is menschen die zich vrijwillig overgegeven hadden „ten dienste van de Monnikken: zoo waren 'er ook „zodaanige menschen by de Kanonnikken.“ Maar hoewel ik een hooge achting heb voor de geleertheit van dezen onvermoeiden en hoog geleerden Schrijver, kan deze uytlegging my geen voldoening geeven. *Hermannus* Heer van Woerden; *Salome* Vrouw van

a Ant. Matth. Fata Eccles. pag. 75. *b* Ibid.

Woer-

Woerden, om de andere broeders en zusters nu daar te laaten, zouden zich opgeoffert en overgegeven hebben om de Kanonnikken te dienen en op te passen, gelijk de Lekebroeders en Lekezusters de Monnikken en Kloosternonnen oppassen: En daar zouw geen grooter ophef van gemaakt worden in *Beka* en *Heda*, die alles dat tot verheffing van de Kanonnikken dient, zoo zorgvuldig aangetekent hebben? Ik wil dan veel liever geloven, en ik stel het vast, dat dit een ander slag van broeders en zusters is geweest: welk tweede broederschap enkelijk bestond in een zekere vereeniginge tusschen Kloosters en Kloosters, Kapittelen en Kapittelen; ja tusschen Kloosters of Kapittelen en bezondere Persoonen. Deze vereenigingen tusschen Kloosters en Kloosters, Kapittelen en Kapittelen, ja tusschen Kloosters en Kapittelen, zijn zeer gemeen geweest, en worden zelf vermeldt door den voornoemden c *Ant. Matthaeus*. In 't jaar 1262 is 'er zoo een broederschap ofte vereeniging aangegaan tusschen den Abt en het gansche Konvent van Egmond aan de eene, en de vijf Kapittelen met den Abt en het Konvent van S. *Paulus* aan de andere zijde. In 't jaar 1417 heeft het Kapittel van S. *Jans* kerke te Utrecht zich op dezelve wijze vereenigt met de Karthuyzers van Bloemendaal buiten Utrecht. Zoo een vereeniging is 'er volgens een ouden brief, die by *Lambecius* d te leezen staat, ook geweest tusschen de Kerk van Hamburg en die van Bremen; tusschen die van Bremen en die van Hildesheim enz. Waar in deze vereeniging bestond blijkt voor een gedeelte uyt den brief, dewelke door de gemelde Karthuyzers over dit vereenigen is geschreven: *Wy verleenen aan ul. een volkome mededeeling van alle goede werken, zoo in 't leven als in 't sterven; namentlijk van alle de Missen, gebeden, vastendagen, nachtwaakingen, onthoudingen, aalmoessen, lijfkastijdingen, en alle andere geestelijke en lichamelijke oeffeningen, dewelke de genade onzes Zaligmakers zich zal gewaardigen door ons en door onzes nazaaten ten eeuwigen dage uyt te werken. Waar by wy tot een byzondere gunst voegen dat wy; als wy kundschap zullen krygen dat 'er iemand onder ul. gestorven is, een godvruchtige gedagtenisse voor ul. zullen houden; even*

c Ant. Matthaeus de Nobil. l. 2. cap. 36.
d Lambec. origin. Hamburg. pag. 115.

eens

eens gelijk wy, volgens het gebruyk en de instellingen van onze order, pleegen te doen voor onze allerliefste broeders. Welke gunst onzer vergunninge, en onze onderlinge broederlijke vereeniging, wy gezind zijn in onze jaarboeken 's zijner tijd op te tekenen; zoo als wy verstaan hebben dat gyl. hebt gedaan.

De broederschap tusschen de Kapittelen van Utrecht en de Abdy van Egmond had dit bezonders; dat ze malkander ook hulp en bystand beloofden, als 'er eenige moeite te onderstaan en eenige onkosten te draagen zouden vallen, om de vrijheden van gemelde Kerken of van de voornoemde Abdy te verdedigen. De gemeenschap der gebeden en goede werken was omtrent op den zelfden voet vastgestelt, gelijk tusschen de gemelde Karthuzers, en de Kanonnikken van S. *Jan.* In het derde deel der *Analecta van Mabillon*, en in de Voorreden voor het derde' deel van Vader *Sirmondus* werken, staat een brief van *Goffredus* Abt van Vendôme; waar in hy getuigt dat hy zoo een vereeniging en onderlinge broederschap, bestaande in een gemeenschap van gebeden en goede werken, had aangegaan met *Hugo* Abt en met de gansche Abdy van Kluny. In welke vereeniginge dit byzonderlijk aan te merken is, dat de Abt van de eene Abdy, als hy de tweede Abdy quam bezoeken en de Abt van deze tweede Abdy afwezig was, aangemerkt wierd als de Abt van de zelfde Abdy: dat hy de plaats van den Abt in het Kapittel, in de Refter, en elders bekleede: ja alle de Monnikken der zelve Abdye, als waar hy de rechte Abt geweest, bestierde en regeerde.

Deze vereenigingen zijn al zeer gemeen geweest. Op zoo eenrwijze was de kerk van Marchiennes * vereenigt met die van Doornik, van Hasnon, van S. Amand enz. te weeten dat 'er over en weer een vereeniging zoude zijn van alle geestelijke goederen; de gemeenschap des Kapittels alleen uytgezondert. Maar tusschen de kerk van Marchiennes en die van Korby was daarenboven ook een gemeenschap des Kapittels. Zoodaanige een vereeniging was 'er ook tusschen de Abdy van Marchiennes en die van Kluny: waar by wel duidelijk bedongen was, dat de Monnikken van d'eene Abdye voor de afgestorvene Broederen der andere Abdye zoo veel moesten doen als voor die van hunne eige Abdye.

* Buzelin. Gallo-Holland. pag. 354.

Dit

Dit was dan een vereeniging tusschen geheele Lichaamen: maar byzondere menschen konden ook op de gemelde wize de broeders van gansche Kloosters en Kapittelen worden. Hier van zijn verscheide voorbeelden by *a Ekkeardus*, *Arnoldus* Abt van *b* Lubeek, *c Brouwerus*, *d Mabillon*, *enz.* te vinden. *Kenowald*, *e* een Engelsch Bisschop, wierd tot broeder aangenomen in de Abdye van S. *allus* *Kero f* een Saxissche Graaf, wierd in de zelve Abdye als broeder opgeschreven in 't jaar 1050. In alle deze broederschappen was geen de minste pligt, om de eene of de andere Abdye, het eene of het andere Klooster, eenige dienstbaarheit te betoonen. Het voornaamste, gelijk gezegt is, bestond in de gemeenschap van gebeden en goede werken: in de verbintenisse van de Misse en de gewoonlijke gebeden voor een afgestorven broeder te doen: Ja zoo eenen broeder, als hy de Abdy of het Kapittel daar hy tot broeder aangenomen was, quam bezoeken, de kost te geeven, en hem in alles te handelen, als waar hy zelf een Monnik of Kapittelheer geweest. Van zulke broeders en zusters zal het gemelde Doodboek zekerlijk ook gesproken hebben. Men zal niet zeggen dat *Florentius* II, Graaf van Holland, ten dienste heeft gestaan voor de Kanonnikken van Utrecht; en nochtans is hy, volgens de getuigenisse van *Beka g* en van de groote *h* Nederlandsche Kronijk, een broeder, of gelijk zy spreeken, een medebroeder, van de Domheeren te Utrecht geweest.

Eer dat we deze kerk verlaaten; mag 'er dit wel van aangemerkt worden, dat ze voor dezen wel gebruykt is om 'er Gastmaalen aanterechten. *Lambertus Hortensius* verhaalt in zijne *i* Utrechtsche Geschiedenissen dat *Henricus van Bejeren*, zijne intrede gedaan

a Ekkeard. de casib. mon. S. Galli n. 1.
b Arnold. Lubec. Chron Slavor. l. 7. c. 18.
c Brouwer. Antiq. Fuld. l. 1. c. 24. lib. 2. c. 11.
d Mabillon Analect. tom. 3.
e vide Vadian. lib. 2. Rer. Alemann.
f Ibid.
g Beka in Godebaldo.
h Chronicon. Magn. Belgii pag. 175.
i Rer. Ultraject. lib. 1.

hebben

hebbende, aldaar een gastmaal aan de Geestelijkheit en andere Heeren heeft gegeven. Wy hebben hier van met eenige twijfelinge gesproken in onze Aantekeningen op de Voorberichten van *Batavia Sacra*, om dat de woorden van *Bokkenberg* eenigzins scheenen te strijden tegen het verhaal van *Hortensius*. Maar uyt de Akten der Utrechtsche Kerken, dewelke by *Ant.* k *Matthæus* aangehaalt worden, blijkt het onwederspreekelijk dat het maal gegeven is in de gemelde Kerk. Dat is al een oud misbruyk. In een Lofgedicht op den Keizer *Berengarius*, 't welke in 't jaar 1661 is uytgegeven door *Valesius*, word ook verhaalt dat gemelde *Berengarius* in een Kerk met een deftig maal is onthaalt. Onder de Afrikaansche Kerkregels word 'er een gevonden, waar in den Bisschoppen en de vordere Geestelijkheit verboden word hunne maaltijden in de Kerken te houden: ten waare dat ze op reis zijnde, en geen andere gelegentheit hebbende, uyt nood in de Kerken gingen eeten. Zoo was het dan in sommige gelegentheden, althans in Africa, geoorloft. Men weet hoe dat de eerste Christenen ook by malkander in de Kerk gegeten hebben: dan dit zoude hier niet te pas koomen.

De Heer Auteur heeft hier boven gewag gemaakt van S. *Martinus* en *Antonius* kapelle, dewelke gesticht is door den Deken *Wouter Grauwert*: Wy hebben 't niet ondienstig geoordeelt alhier, uyt het Testament van den gemelden Deken, by te voegen wat voor landerijen dat hy aan dezelve Vikarye heeft nagelaaten. Het Testament staat te leezen in het derde deel der *Analecta* van l *Ant. Matthæus*: waar uyt wy het volgende getrokken hebben.

„Daarenboven heeft de gemelde Heer aan de voornoemde *Salvators* kerke, ten dienste van eene Vikary „in dezelve kerk, en in de kapelle die door hem of „door de uytvoerders van zijn Testament gesticht en „begiftigt zal worden, de onderstaande Landeryen, „bezittingen en goederen gemaakt: Ses mergen Lands „leggende in het bovenste gedeelte der Parochie van „Jutfaas, dewelke thans gebruykt worden by *Gode-*

k Matthæus manud. ad jus can. lib. 3.
l pag. 391.

fri-

„*fridus Dedel*, burger van Utrecht; en die 's jaarlijks
„ses oude Schilden, fransche munt, waardig zijn.
„Noch heeft hy aan dezelve kerke, tot het voorschre-
„ven gebruyk, gemaakt elf *dagmaet* Lands, wat meer
„of minder, leggende op *Zelfert*, en in gemeene jaa-
„ren twaalf Rhijnsche goudguldens opbrengende.
„Noch heeft hy aan dezelve kerke tot het voorschreven
„gebruyk gemaakt ses mergen Lands; waar van hy 'er
„vier gekocht heeft van zijnen vleesschelijken Broeder
„*Petrus Grauwert*; en twee van zijnen Neef *Johan*
„*Grauwert*, *Hugoos* zoon; dewelke gelegen zijn op
„Lopik, en waar van iedere mergen, in gemeene jaa-
„ren, 's jaarlijks waardig is 2. Borgondissche Schilden.
„Noch maakt hy aan dezelve kerk, tot het voorschre-
„ven gebruyk, twee andere mergen Lands, leggende
„op Lopik; dewelke hy gekocht heeft van zijnen Neef
„*Johan Rennink*; waar van iedere mergen, in gemee-
„ne jaaren, 's jaarlijks opbrengt twee Borgondissche
„Schilden. Noch maakt hy aan dezelve kerk tot het
„voorschreven gebruyk twaalf mergen Lands, leggen-
„de in Vuylkoop, en gekocht van zijnen voornoemden
„Broeder *Petrus Grauwert*; dewelke in gemeene jaaren
„waardig zijn sestien oude Schilden en twaalf Kapoe-
„nen. Al het bovenstaande koomt de voornoemde
„*Salvators* kerk van nu af in eigendom toe, tot het ge-
„bruyk van de gemelde Vikarye. Noch maakt hy tot
„het voorschreven gebruyk aan dezelve kerk acht mer-
„gen Lands leggende op Bylevelt, en gekocht van zij-
„nen Neef *Johan Grauwert* voornoemd; dewelke te-
„genwoordig 's jaarlijks waardig zijn tien Hollandsche
„*Wilhelmus* Schilden: en waar van de eigendom-brie-
„ven tegenwoordig berusten onder *Johan Grauwert*,
„den vleesschelijken Broeder van Mijnheer den Testa-
„mentmaker voornoemd. En hy, Testamentmaa-
„ker, begeert uyt hoofde van den band der broederlij-
„ke liefde, dewelke hy dikwils aan zijnen Broeder
„heeft bewezen, dat hy, zoo wanneer hy of van Mijn-
„heer den Testamentmaaker zelf of door de bestelders
„en uytvoerders van zijnen uytersten wille daar over
„aangesprooken of vermaant zal worden, de eigen-
„dombrieven der gemelde acht mergen ten dienste der
„voornoemde Vikarye, zonder uytstel en zonder be-
„drog, overlevere; gelijk hy meermaalen aan gemelden

Heer

„ Heer Testamentmaaker belooft heeft te zullen doen.
„ Noch *maakt* de meer gemelde Heer aan de gemelde
„ kerk tot het voorschreven gebruyk zijn genade-jaar,
„ met de verbeteringe van 't Kloosterhuys, 't welke hy
„ bewoont, zoo dat het na deszelfs dood, gelijk de
„ manier is, te koop gestelt en aan den meestbiedenden
„ gegunt moet worden. Insgelijks maakt hy aan de
„ gemelde kerk tot het voorschreven gebruyk alle zijne
„ kleinodien, huysgereedschap, en roerende goederen,
„ wat naam dat ze ook hebben, die hy zal nalaaten;
„ en die door de onderschreve uytvoerders van zijn Te-
„ stament verkocht moeten worden. Als dat al-
„ les verkocht, zijne schulden betaalt, zijne Uyt-
„ vaart en Lijkdiensten behoorlijk verricht zullen
„ zijn; dan moeten van de penningen, die 'er van
„ zijn huys, van zijn genade-jaar, van zijne klei-
„ noodien, huysgereedschap, en roerende goederen
„ voornoemd, overschieten, zoo ras als het zal
„ konnen geschieden, en zoo als het de Testament-
„ voogden geraadzaamst zullen oordeelen, gekocht
„ worden eeuwig-duurende renten. Welke renten,
„ benevens alle en iedere renten dewelke uyt zijne
„ landerijen, bezittingen, en goederen voornoemd
„ zullen voortkoomen, hy aan de gemelde kerke
„ schenkt ten dienste van de meergemelde Vikary, en
„ tot een vaste inkomste en het onderhoud van den
„ Regent der zelve Vikarye; mitsgaders tot het voldoen
„ van de onderstaande lasten; met dewelke de Vikaris
„ der gemelde Vikarye, die het dan zijn zal, belast zal
„ wezen. . . . . . . Noch maakt hy aan Meester *Di-
„ deryk Vuysbink*, zijnen medebroeder en Neef, zijn
„ groot Brevier, 't welk in twee deelen is beschreven.
„ Noch heeft gemelde Heer begeert dat de Vikaris van
„ zijne gemelde Vikary verbonden zy, en altijd ver-
„ bonden zal blijven, om uyt dezelve Vikary 's jaar-
„ lijks te betaalen drie ponden voor een *Antifoon*, te
„ weeten *O clavis*, dewelke in den Advent des Heere
„ gezongen zal worden omtrent het *Magnificat*: en
„ noch negen ponden; te weeten drie voor de gedagtenis-
„ se van zijnen Vader; drie voor de gedagtenisse van
„ zijne Moeder; drie voor de gedagtenisse van Juffrouw
„ *Aleidis van de Velde*, zijne Nicht: mits dat de Hee-
„ ren altijd een dubbeld gedeelte, en de Gezellen een

„derde gedeelte zullen ontvangen. Noch zal hy be„taalen een pond voor de gedagtenisse van zijne Zu„ster; zoo als hy geschreven zal vinden in het Dood„boek der kerke. Noch zal hy voor de gedagtenisse „van Mijnheer den Testamentmaaker voornoemd „'s jaarlijks, op den dag als hy overleden zal zijn, „betaalen drie ponden: en in iedere van de andere elf „maanden noch dertig Schellingen; dewelke even „eens verdeelt zullen worden als boven. Ook zal hy „op alle de voornoemde gedagtenissen (of Jaargetij„den) aan de Koraalen ter hand stellen twee Schellin„gen. Mijnheer de Testamentmaaker begeert ook „niet dat de Vikaris iets op de gemelde gedagtenissen „zal afkorten: maar dat hy alles uyt de inkomsten van „zijne Vikarye voornoemd ten volle zal betaalen.

S. MARIAAS KERK.

Eerste opkomste van S. Mariaas kerk.

BEhalven deze twee voornaamste en oudste kerken / waar van de eene gelijk gezegt is een Metropolitaansche kerk is geweest / heeft Utrecht noch drie Kollegiale kerken gehad; De Ketzer Henrik IV, hebbende in zijn gezelschap den Utrechtschen Bisschop Conradus, was in 't jaar 1076 naar Italie gereist; niet om de kerken te beoorlogen: maar om de wederspannigheit der Milaneezen te beteugelen. In dezen tocht is het geschiedt dat de Soldaaten zekere kerk van O. L. Vrouw / staande by de muuren van Milanen / afgebrandt hebben. Zoo heeft Conradus dan / om den Hemel voor deze verongelijkinge te voldoen / belooft dat hy een nieuwe kerk voor de H. Maagd zoude timmeren. Hy heeft het ook / zoo ras als 't hem mogelijk was / volbragt: en heeft te Utrecht / by

de

de Stads muuren / een kerk van het zelfde maakzel en dezelfde gedaante laaten bouwen. De Keizer en de Bisschop hebben de nieuwe kerk met inkomsten voorzien; dewelke metter tijd door de mildaadigheit der geloovigen zijn vermeerdert. Inkomsten aan de kerk gegeven.

Deze gansche geschiedenis is in eenige Latijnsche veerzen begreepen; dewelke noch tegenwoordig by het Koor op de pylaaren der kerke gesneeden staan.

Onder meer andere kapellen heeft 'er een gestaan aan de noordzijde van deze kerk; dewelke gesticht was door Anselmus, Kanonnik derzelve kerke / en Kapellaan van den Hollandschen Graaf Floris III. Doch Diderik VII, ook Graaf van Holland / heeft de gemelde kapelle / op dat 'er zijn Vaders en zijne eige gedagtenisse 's jaarlijks gehouden zoude worden / noch rijkelijker begiftigt. Kapellen aldaar.

In den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit. Ik *Dideryk*, Graaf van Holland, heb dit geschrift verleent; gelijk uyt zekere bewijsstukken getoont kan worden. *Anselmus* Kanonnik van *S. Mariaas* kerk te Utrecht, voor dezen Kapellaan van wijle mijnen Vader *Floris* Graaf van Holland, en nu mijn eigen Kapellaan, heeft aan de noordzijde van gemelde *Mariaas* kerke, op zijne eige kosten, een kapelle gesticht; op dat 'er het jaargety van mijnen Vader, en zijne eige jaargety, gehouden zoude worden. Welke kapel *Syfridus*, Bisschop van Ratzeburg, den twintigsten December heeft ingewijdt ter eere van de Moeder des Heere, van *S. Jan Evangelist*, en van den H. Martelaar *Georgius*. Hier om is het dat ik *Dideryk*, de zoon van den Graaf

Floris en van de Gravinne *Ada*, bemerkende den goeden wil en de godvruchtige genegendheit van den voornoemden Kapellaan; zeker Landgoed my in eigendom toebehoorende, en rondom paalende aan het water *de Poel*, by *Naeltwijk*, 't welke door de dood van zekeren mijnen Leenman, met naame *Johan Nagbel*, op my vervallen is, voor mijne eige zaligheit en voor de zaligheit van mijne Bloedverwanten die noch in 't leven zijn, en ook voor de rust van mijne overledene Bloedverwanten, beneffens mijne huysvrouw de Gravinne *Aleidis* aan de voornoemde kapelle tot een vrije en van alle slaverny ontheve inkomste heb geschonken. En dit, op dat de Priester, dewelke Gode en Gods Heiligen aldaar op deze inkomsten in eigen persoon zal dienen; voor my zelven en voor mijne 't zy noch levende 't zy reeds overledene Bloedverwanten de zaligmaakende Offerhande mag opdraagen; en terwijle hy den nooddruft des tegenwoordigen levens van ons ontvangt, ons door zijne gebeden deel doet hebben aan het eeuwig leven. Doch het recht van een Priester in gemelde kapelle aantestellen zal aan my, en aan ieder wettig erfgenaam des Graafschaps van Holland, ten eeuwigen dage toebehooren; zoo als door het Kapittel der gemelde kerke is toegestaan. En by aldien het gebeurde dat de gemelde Priester tot een ander kerkelijk Ampt verkozen wierd; dan zal het recht van een ander Priester aantestellen zonder eenige tegenspraak weder op my en op de mijnen koomen, zoo als reeds is gezegt. Daarenboven zal de voornoemde Priester, als de dienst der kapelle hem den leedigen tijd zal laaten, gehouden zijn op het koor met de Broederen derzelve kerke, en onder de berispinge

van

van den Deken, te verschijnen. En op dat dit alles in zijne kracht en onverandert blijve, hebben wy den tegenwoordigen brief doen bekrachtigen, met 'er het zegel der kerke en onze eige zegels aan te (1) hangen. Ook hebben wy de naamen der getuigen, dewelke deze gifte bygewoont hebben, hier onder doen optekenen. Dit zijn dan hunne naamen: *Ada* mijne moeder: *Willem* mijn broeder, Graaf van Vriesland: *Margareta* mijne zuster: *Floris* mijn broeder: *Hugo van Vorne*: *Willem van Teylingen*: *Arnoldus* mijn spijsdrager: *Henricus* deszelfs broeder: *Franco* mijn kapellaan: *Balduinus* de kapellaan van mijne huysvrouw: *Simon van Haarlem*: *Hugo van Norteke*: *Didederik van Voorburch*: *Gerolfus* bygenaamd *Calla*. Dit is geschiedt by Lis in 't jaar na (2) de Menschwordinge des Heere CIↃ C XCVIII. in de eerste (3) indiktie, onder de regeeringe van Keizer (4) *Henricus*.

In dezelve kerk waren ook verscheide en zeer deftige outaaren. Onder andere mag 'er een van 't H. Kruys. Van dit laatste altaar, en van de begiftiginge deszelfs, word gewag gemaakt in den volgenden brief vant 't jaar 1293. Outaren in dezelve kerk: als dat van 't H. Kruys.

Johannes, door de genade van Godt en van den Pausselijken Stoel Bisschop van Utrecht, wenscht allen den genen dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien de eeuwige zaligheit in den Heere. Het moet aan allen en aan ieder kundig zijn dat *Agnes*, de nagelaate weduwe van den Ridder *Werenboldus* bygenaamd *Vlaming*, woonende in Eytheren, en ten dezen einde in onze tegenwoordigheit gestelt zijnde, aan 't outaar

van 't H. Kruys in *S. Mariaas* kerk te Utrecht en aan de Vikary in de kerk van Eytheren, tot een aalmoes en tot een hulpmiddel voor haare eige en voor haar mans ziele, gegeven heeft een Landhoeve, gelegen in *Benscoep* tusschen het land van den Ridder *Diderik van Zulen* ter eener, en het land van *Evert van Benscoep* ter andere zijde; zoodanig te weeten, dat twee gedeelten van de inkomsten, uyt die Landhoeve voortkomende, getrokken zullen worden door het outaar in *S. Mariaas* kerke voornoemd: en dat het derde deel derzelve vruchten getrokken zal worden door de Vikary van Eytheren. Noch heeft gemelde *Agnes* voor de voornoemde Vikary van Eytheren gegeven twee Kampen lands gelegen in Achterslote; waar van het eene legt tusschen het land van de Domheeren te Utrecht; en het land van *Arnoldus de Man*: en het andere gelegen is tusschen het land van *Henricus de Rover van Montfoerde*, Ridder; en het land van Mevrouw *Hara*, bygenaamd *Uterhove*. Dit gedaan zijnde heeft gemelde *Agnes* tot het voornoemde outaar van *S. Mariaas* kerk voorschreve voorgestelt *Werenboldus*, een Scholier; en tot de voornoemde Vikary *Hugo*; met dit beding dat, ingevalle een van beide de gemelde bedieningen door het overlijden van de voornoemde persoonen mogt openvallen, zy (*Agnes*) wederom het recht zal hebben van een' bequaam persoon voor te stellen; wien dan de Deken en het Kapittel van *S. Mariaas* kerke voornoemd zonder eenige tegenzegginge zullen moeten aanneemen. Doch na de dood van de voornoemde *Agnes* zal de Deken en het Kapittel van *S. Mariaas* kerke de gemelde bedieningen vergeeven, zoo dikwils, en wanneer het ook zy, als dezelve zullen

open

open vallen. Weshalve wy, in acht neemende hoe grootelijks de Goddelijke dienst hier door vermeerdert zal worden, aan de gemelde gifte tot Gods eere onze godvruchtige toestemminge geeven; en, door de gebeden van de gemelde *Agnes* bewogen, hebben wy goedgevonden de voornoemde gifte, als behoorlijk gedaan zijnde, te bevestigen: en wy verbieden onder den ban, op heeter daad bindende, dat niemand zich zal hebben te vermeeten iets tegen deze gemelde gifte te onderneemen. Gedaan te Utrecht in ons Paleis, in de tegenwoordigheit van de eerwaardige Mannen en Heeren Prelaaten, *Giselbertus* Prooft van Oldenzeel, en *Henricus* Deken van de voornoemde *Mariaas* kerke; mitsgaders van *Gerardus*, bygenaamd *de Wit*, van *Rudolphus*, Kanonnikken der zelve kerke; en van verscheidene andere geloofwaardige getuigen. Tot oorkonde dezes hebben wy den tegenwoordigen brief door ons zegel doen bekrachtigen. Gegeven in 't jaar onzes Heere M CC XCIII. op sint *Victors* dag.

Behalven de Kanonnikken / die dertig in getal waren / zijn 'er 25 Vikarissen voor de kapellen en altaaren geweest.

Kanonnik-ken en Vikarissen.

De H. Maagd / zijnde de patrones der kerke / is hier by uytneemendheit gevierd; doch voornamentlijk op den tweeden Februarij; wanneer de feestdag word gehouden van haare zuyveringe. Op dien dag quam al het volk met de Geestelijkheit naar haare kerk loopen. De Majestraat liet 'er zich ook vinden; dewelke den ommegang met waschkaarsen in de hand door de gansche Stad vergezelschapte. Onder de Geestelijkheit (van deze kerk) munte het

Kapittel uyt / en bestond uyt 30 Kanonnikken. Deze Kanonnikken hadden hunne Prooften en Dekens: waar van wy de lijst hier willen opgeeven.

Prooften van S. Mariaas kerke te Utrecht.

Al 't gene tusschen deze twee tekenen [ ] is gesloten; dat is getrokken uyt de lijst van *A. Matth.* staande in zijne voorreden op *de stichtingen en wisselvalligheden der kerken.*

Luthardus, was Proost in 't jaar 1108.

Philippus in 't jaar 1131.

Hugo 1131. 1134.

Arnoldus, 1146.

[Lugbertus] was alleenlijk Aartsdiaken in 't jaar 1155.

Balduinus, 1155: wierd in 't jaar 1178 Bisschop van Utrecht.

Romboldus in 't jaar 1200. Deze was ook Domdeken in 't jaar 1219. 1227.

[Was ook genoemt Remboldus of Regeboldus. Deze heeft van onzen Deken verkregen de goederen op Schouwen. Daar tegen verkreeg onze Deken de prebende aan het Dekenschap gehecht. Van deezen hebben wy onze goederen in Alblas / Meyert en Merkerk gekreegen. 1207.]

Walterus in 't jaar 1228. 1239. 1248. 1250.

Giseldbertus 1248.

[Ægidius 1250.

Bernardus, uyt de Graben van Henegouwen / 1278.

Adolphus van Waldege: 1280.

Gisbertus van Amstele: 1282; 1297. Deze schijnt een mededinger gehad te hebben: want het schijnt dat dit ampt by zijnen tijd in bezit genomen en ook geoeffent is door]

Hu-

Hubertus van Amersfoort, in 't jaar 1288. 1293. 1299. Deze is gestorven den 5 Julij.

[Deze Hubertus was bygenaamt van Stoutenburg, en men meent dat hy het konvent van S. Servatius heeft gesticht: 1290. 1296.

Johannes de Croy: wiens Vikaris is geweest Tydeman van Maarssen in 't jaar 1300.

Conradus, wiens Vikaris was Gerlanis Gutble. 1309.

Gerhardus Wit, anders Zoudenbalch, 1312. Deze zogt zich de begeeving van de kerk te Harderwijk aan te maatigen. Maar eindelijk is het vonnis door den Bisschop Guido tegen hem uytgewezen; en 't Kapittel heeft het proces gewonnen.]

Stephanus van Zulen, Proost van S. Mariaas kerk en Domheer

[In 't jaar 1310. Deze schijnt de Proostdy bedient te hebben met de twee voorgaande. Hy stierf in 't jaar 1312.

Giselbertus 1313; woonde buitens lands/ en had tot Vikarissen Engelbertus en Jacobus Giselberti.

Henricus van Tegelen 1318, had tot zijnen Vikaris Henricus van Loenresloot, Kanonnik van S. Pieters kerke.

Wilhelmus van Ysselstein, 1329.]

Engelramus van Boenem, anders de Frenes, in 't jaar 1337.

[Engelramus had tot Vikarissen Hugo Vuysting en Fredericus Offekyn, Deken van S. Salvators kerke in 't jaar 1329.

Johannes ab Oratorio: zijne Vikarissen zijn geweest Theodoricus van Maerssen en Gerardus Pijl 1340.]

Johannes van Elteville, anders ab Altavilla: 1370. 1376.

[Had tot Vikarissen Henricus van Brandenburch en Johannes Tam. Hy is gestorven in 't jaar 1405/ en leit in onze kerk begraven.

Arnoldus van Emelisse, is gestorven den 2 April 1392.

Arnoldus de Molendino: 1400. 1406.

Theodoricus, uyt de Graven van Benthem, Leeraar in beide de Rechten: 1405. is gestorven den 15 van September/ 1410.

[Hy had denzelven Vikaris denwelken Elteville had gehad; en is in ons kapittelhuys daar toen een kapelle stond begraven. Hy stierf in 't jaar 1415.

Conradus Diephout, Proost en Aartsdiaken van S. Mariaas kerk in 't jaar 1413.

Johannes van Buren: 1423. 1428. is te Kuylenburg overleden.

[Dezelve was ook Proost van Oudwater in 't jaar 1416. Men gelooft dat hy een glas in 't koor heeft gegeven. Die de Vikaris van Theodoricus was geweest/ bleef ook zijn Vikaris: hy heeft noch twee andere Vikarissen gehad/ Lambertus Vlieger en Petrus Passert.]

Henricus Rhæsius Proost 1430. Hy quam in van Burens plaats door de verkiezinge van 't Kapittel.

Conradus Diepholt: Een man van Adel.

[Rudolphus van Diepholt, dewelke het Bisdom tegen zijnen mededinger heeft behouden: 1427.

Johannes de Lovanio: 1429.

Meester Henricus Raescop: Kanonnik en Schatmeester van den Dom in 't jaar 1440. stierf

stierf in 't jaar 1455 den 22 Januarý/ op den dag van den Martelaar Vincentius.

[Van hem word gewag gemaakt op 't jaar 1436 en 1450. Hy had tot Vikaris Volkardus van Lichtenbergh: en is in den Dom begraven.]

Adolphus van Rutenborch: 1452. 1459. 67. 1484. is overleden den 6 September 1494.

[Heeft tot Vikarissen gehad Bernardus van Tiel en Johan van Vianen.]

Noch een andere

Adolphus van Rutenborch, Proost in dezelve kerk/ was de bloedverwant van den voorgaanden: en is gestorven den 20 Augusti 1521.

[Hy was de broeders zoon van den eersten. Heeft in 't jaar 1520 tot Vikaris gehad Meester Martinus Grundijck, Leeraar in beide de Rechten. Hy leit in onze kerk begraven.]

Johannes Albertus, uyt de Markgraaven van Brandenburg: in 't jaar 1522/ heeft den zelfden Vikaris gehad.

Johannes Slachech, Proost van de Mariaas kerk: is Domproost gestorven den 15 April 1543.

[Hy word vermeldt op het jaar 1527. Hy was verzocht om de Proostdy van den Dom aanteneemen/ en is daar op naar Romen gereist: heeft daar zijne bevestiging verkreegen; en is door den Pausselijken Stoel verplaatst; zijnde dan Domproost geworden/ is hy van onze Proostdy afgestaan.]

Antonius Perenot, Bisschop van Utrecht/ Proost en Aartsdiaken van S. Mariaas kerk te Utrecht; in 't jaar 1550/ 1557.

[Antonius Perenot de Granvelle, is langen tijd als de Opperkantzellier geweest van den

Roome

Roomschen Keizer Karel V: en naderhand Bisschop van Utrecht geworden. Eindelijk is hy Kardinaal / en in 't jaar 1560 de eerste Bisschop van Mechelen gemaakt. Johan van Goch, Kanonnik van S. Salvators kerke / was zijn Vikaris: hy heeft ook verscheide Officialen gehad.]

Maximilianus Morillon, Perenots boezemvriend

[is in 't jaar 1562 Proost geworden door den afstand van gemelden Perenot; en heeft tot Vikaris gehad Guichardus Schuringh.]

Johannes Funkius, eerste Raadsheer der Koninginne van Hongarye / is gestorven den 10 van October 1585.

[Johannes Fonkius is Proost geworden den 17 van December 1570.]

Hem is gevolgt

Johannes Spitznas, in 't jaar 1585.

Jodocus van Uytenhorst

[is in het bezit getreden den 5 September 1592.

Johannes Verheul is Proost geworden den 13 September 1618.

Johannes Adolphus van Renesse / zoon van Johannes Baptista van Renesse, Proost van Mariaas kerk in 't jaar 1630.

[Hy heeft bezit van zijne Proostdy genomen den 28 Februaryd 1620: en heeft tot Vikaris gehad Theodorus Mode, Kanonnik en Raadsheer van den Hove van Utrecht.

Ghiselbertus Correkin, Proost van S. Mariaas kerke / is gestorven den eersten Maart.

Adrianus Ploys van Amstel van Minden, Heer van Tienhoven / Oudegeyn / en Liefdaal / de twee-

tweede onder de verkorenen uyt den Adel; en de eerste na den Graaf van Holm.

[Heeft bezit genomen den 15 July 1636: zijn Vikaris was de voornoemde Theodoricus Mode.

Henricus Schaep van den Dam is Proost geworden den 2 Mey 1645: en heeft tot Vikaris gehad Henricus de Jongh Kanonnik.(5)

Dekens van S. Mariaas kerk te Utrecht.

Otto Deken van S. Mariaas kerk in 't jaar 1117.

Arnoldus in 't jaar 1139. 1151.

Rudolphus in 't jaar 1155. 1157.

Henricus 1200. 1208.

Andreas 1220. 1228. 1238. 1255.

Engelbertus 1248. 1267.

Henricus 1294.

Hubertus 1294.

Henricus van Tegelen 1312.

Ernestus van Lichtenberg 1321.

Roeloff van den Bergh, 1326. Ik houde hem voor den zelven met Ro. Borghovi: 1327. deze is gestorven 1333.

Johannes Slewijk, 1336, 1337.

Johannes Sterwijk 1340.

Hugo Praam is gestorven in 't jaar 1364.

Jacob Kats, Ridder/ en Deken van S. Mariaas kerke te Utrecht: 1380.

Petrus Lubbenb: 1375. 1378. 1387. 1393.

Everardus Foek, 1393.

Bernardus Tiel, is gestorven 1414. Hy was gekomen in de plaats van

Robertus a Laeu: en na hem is gevolgt

H. Saudenbalch.

Jo-

Johannes de Wit is gestorven 1334.

Johannes van Delft in 't jaar 1335.

Johannes de Goyer, van Oudewater/ 1445: is gestorven 1449/ zijnde ook Domheer geworden.

Godefridus de Wije 1451.

Hermannus Droom, stierf den 7 Juny 1476. Den 14 Juny is in zijne plaats gekozen Henricus Minneprijs, dewelke den 12 Juny in 't jaar .... uyt eige bewegingе afstand heeft gedaan.

Robertus de Lacu, Rechtsgeleerde: 1476. Hy is te Loven gestorven ten tijde der belegeringe van Utrecht / te weeten den 23 Juny 1485: na dat hy het Kollegie der Bacelieren te Loven had gesticht.

Henricus Soudenbalch, de zoon van Heer Everardus Domproost te Utrecht/ is gestorven in 't jaar 1531: na dat hy een jaar te voren van zijne Proostdy was afgestaan.

Meester Hermannus Lethmatius, Goudenaar/ is Proost geworden door het afstaan van den voorgaanden. Hy was Leeraar der Godsgeleerdheit in de Sorbonne, Proost van S. Maria, en 's Bisschops Vikaris. Hy word vermeldt in den brief van Erasmus aan Nicolaus Everardi: ook heeft Viglius hem wel brieven geschreven. Hy is te Brussel gestorven den 18 February 1555/ op S..... dag/ na dat hy 25 jaaren was Proost geweest.

Nicolaus de Nova Terra, Bisschop van Hebron/ Wybisschop te Utrecht/ in 't jaar 1556. Hy is de eerste Bisschop van Haarlem geweest, en stierf in 't jaar 1579.

Johannes Hoogland, stierf den 8 van December 1578/ zijnde 's Keizers Raadsheer en Lee-

Leeraar in beide de Rechten geweest. Deze heeft aan Lambertus Hortensius, als hy zijn land verlaaten moest / huysvesting en zijne tafel gegeven.

Lambertus vander Burgh, is tot Deken verkoren in 't jaar 1578; en gestorven den 17 Augusti 1617.

N. Vermeer.

N. Nieupoort.

Kanonnikken van S. Mariaas kerk te Utrecht; die zulks geweest zijn in 't jaar 1545.

Kanonniken van S. Mariaas kerk, uyt het handschrift van *Georgius van Egmond.*

De Heeren en Meesters Gysbertus van Reynesteyn, Onderdeken.

Henricus Beyer.

Johannes Frydagh.

Wilhelmus van Lochorst.

Andreas de Vinea.

Jacobus van Leeuwen.

Wilhelmus de Palude.

Johannes Bongaert.

Johannes Schorel.

Hubertus Burchel.

Jacobus van Broekhoven.

Lebuinus ten Spille.

Arnoldus Collert.

Johannes van Hogeland.

Gerardus van Amersfoort.

Nicolaus de Castro.

Johannes Beyer.

Jacobus Ram.

Dominicus Utenweert.

Theodoricus van Zuilen.

De

De kerkgebruyken / dewelke den Dekenen en Kanonnikken voorgeschreven waren en te leezen staan in een ongedrukt ceremonieboek van S. Mariaas kerk / bestonden in het volgende.

Kerkgebruyken aan de Kanonnikken voorgeschreven.

Als de klokken, om de Getijden te zingen, geluydt hebben; koomen wy in het koor in ons kanonniksgewaad; met een kleed tot de hielen toe nederhangende; zonder hooge schoenen, maar met muylen of pantoffels. Want men mag onder de goddelijke diensten op geen andere wijze in de kerk verschijnen; ten waar dat men 'er misschien slegts door passeerde. En dan moet men noch achter de eerste pylaaren, en niet onmiddelijk voorby de deuren van 't koor, passeeren.

Niemand mag onder de kerkelijke diensten, met zijn kanonniksgewaad aan, in den buyk der kerke staan, zitten, ofte wandelen; te weeten zodanig dat hy van de genen, die in het koor zijn, gezien kan worden.

In het koor getreeden zijnde, gaan wy naar het gestoelte 't welk ons aangewezen is; en zingen de kerkelijke diensten met alle mogelijke zedigheit.

Het is niemand geoorlofd zich in het koor, onder wat gedeelte van de kerkelijke diensten dat het zy, tot slaapen te schikken. Ook is het niemand geoorloft door het koor te wandelen, behalven den geenen die in den goddelijken dienst moet helpen; en die het niet anders moet doen als volgens de regels der kerke.

Die in den dienst des outaars helpen, mogen dan geen ringen aan hunne vingers dragen, en geene handschoenen aan hebben.

Nie-

Niemand mag eenige bediening in het koor verrichten met gedekten hoofde.

Als het koor zingt mag niemand met iet anders bezig zijn; 't zy met te studeeren, of met iets te leezen: maar wy bevlijtigen altemaal, en gezamentlijk, de goddelijke diensten. En indien iemand genegen is om iet te leezen; dat die buyten het koor gaa; om de anderen niet te stooren.

Het is aan geene Vikarissen ofte Bedienden geoorloft in het gestoelte boven de Kanonnikken te zitten of te staan.

Als 'er een Ziel-mis, of een Hoog-mis buiten de order, in het koor gelezen word; en een Scholier, met zijn koorrok aan, de Misse dient; is het niemand, die een gestoelte heeft, geoorloft aldaar te zitten of te staan zonder zijn kanonniksgewaad aan te hebben. Doch die iets van noode mogt hebben, mag wel met zedigheit door het koor passeeren.

Als het koor aan beide de zijden gezeten is, of om te bidden plat ter aarde legt, mag niemand in het koor koomen of 'er buyten gaan. Doch als alleenlijk de eene zijde van het koor gezeten is, mag men aan de andere zijde binnen koomen of buyten gaan. Insgelijks als het Evangelie, 't zy in de Misse of in de Metten voor de *Homely*, of ook als het *Geloof*, het *Vader ons*, of de Lofzangen *Benedictus Magister* en *Nunc dimittis* gelezen worden; mag niemand zich van zijne plaats beweegen; nochte door het koor of de gestoelten wandelen; nochte in het koor koomen, of 'er buiten gaan; behalven nochtans den genen die den goddelijken dienst verricht: maar men moet zich dan van alle rumoer onthouden. Ook is het dan niemand, wat waar-

digheit dat hy bekleede, geoorloft te zitten. (7)

Die onder de kerkelijke diensten in het koor koomt, of 'er buyten gaat, moet aan die zijde en door die deure van het koor passeeren daar zijn gestoelte staat.

Als 'er eenig Prelaat in het koor koomt, of 'er buyten gaat; moeten alleenlijk alle de genen, dewelke aan die zijde van het koor zitten, voor hem oprijzen. Doch als hy naar 't midden van het koor gaat om 'er een lesse te leezen, of een veers te zingen; moeten beide de zijden van het koor, als hy naar 't midden gaat en weder naar zijn gestoelte keert, voor hem oprijzen. En als een Prelaat uytgaat, of binnen koomt; moeten de Scholieren, om hem gemakkelijker passaadje te geeven, naar 't midden van het koor gaan, hebbende hunne aangezigten gekeert naar de Heeren van hunne zijde.

Indien een Kanonnik of Koorgezel onder de kerkelijke diensten, en als de andere Kanonnikken en Koorgezellen zitten, in het koor koomt; moeten ze altemaal voor hem oprijzen. Dat moet ook gedaan worden, als hy onder de Metten een les gelezen of een veers gezongen hebbende, weder naar zijn plaats gaat om te zitten. Maar die van laager rang zijn moeten voor hen, als ze in 't koor koomen of daar uyt gaan, eerbiedigheits halve het lichaam buygen.

Als 'er gezongen word *per diversa* enz. gaan de Scholieren uyt het koor, terwijle dat 'er de Kanonnikken en Koorgezellen blijven. Na de kollekte *Sancta Maria* mag niemand in het koor koomen, of daar uyt gaan.

Tusschen het outaartje 't welke aan de voeten van Bisschop *Conradus* onzen stichter staat, en

tus-

tusschen deszelfs graf, mag niemand passeeren ten tijde der kerkelijke diensten.

Indien een Scholier tot de andere zijde van het koor moet overgaan om daar te blijven; die moet eerst uyt het koor gaan: en dan door de andere deur tot de andere zijde van het koor overgaan. Anders mag hy van de eene zijde tot de andere niet overgaan om 'er te blijven.

Als dezelve Kanonnikken en Koorgezellen, met hun gewaad aan, naar de openbaare vergaderingen der kerke, naar de ommegangen, of naar de algemeene Kapittels gaan, of 'er van daan koomen; mag niemand der genen die een gestoelte onder de Kanonnikken hebben, zonder zijn Kanonniksgewaad aan te hebben, hun in de kerken of op de straaten te gemoet gaan; of in hun gezigt verschijnen: maar zy moeten uyt eerbiedigheit voor hunnen staat altijd voor hen wijken.

Wanneer en hoedaanig datmen in 't Koor moet staan.

Men kan op een driederhande wijze in de kerk en in het koor staan: de eerste wijze is van recht uyt te staan: te weeten als de Kanonnikken van de eene zijde des koors met hunne aangezigten gekeert zijn naar die van de andere zijde. En, in 't algemeen gesproken, moet het koor altijd recht uyt staan; ten zy dat we om het zingen van een veers naar het oosten ofte westen moeten zien.

De tweede wijze is, van zijn aangezigt in het staan naar het oosten te keeren. En het koor staat altijd naar het oosten in 't begin van alle de Getijden, tot dat men *Sancta Maria* begint te zingen; uytgenomen nochtans als 'er een nachtpsalm

gelezen word: insgelijks als 'er in de Getijden, of onder de Misse, Kapittelen gelezen worden zonder Kollekte: ook onder de Mis, als het *Gloria in excelsis*, (glorie zy aan Godt in den hoogsten,) gezongen word: ook als 'er in denzelven Lofzang gezongen word: *Wy looven u: wy gebenedijden u: wy aanbidden u: wy verheerlijken u: wy bedanken u: neemt onze gebeden aan: die aan de rechterhand des Vaders zit, ontfermt u onzer.* Ook als het Evangelie gelezen word: als 'er gezongen word: *Ik* geloof in eenen Godt: En hy is Mensch geworden door den H. Geest uyt de Maagd Maria.*

De derde manier is naar het westen te staan: 't welke dan alleenlijk geschiedt, als het Evangelie gelezen word in den Arend. Het Koor keert zich evenwel naar het oosten, als het den Diaken antwoordt: *Gloria tibi domine*: (u zy glorie o Heere.)

Dan is 'er noch een ander manier van staan; dewelke alleenlijk plaats heeft in de Scholieren: te weeten, als zy naar 't midden van het koor gaan, met hunne aangezigten naar malkander gekeert, en ziende naar de Heeren van hunne zijde. Dit geschiedt in het besproejen met het wijwater; in het bewierooken; en in het kussen van 't Evangeli-boek, na het lezen van 't Evangelie.

Ik zal hier byvoegen eenige regelen / dewelke den Kanonnikken door den Deken en het Kapittel / onder zekere straffen / voorgeschreven zijn in jaar 1558.

* *Credo in unum Deum: & incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine.*

Wy

Wy Deken en Kapittel van S. *Mariaas* kerk te Utrecht, overweegende en bedenkende dat Gods huyze niet anders en past als heiligheit; en dat het zelve geen wandel-of praat-huys, maar een huys des gebeds is; en vervolgens dat men alle gelegentheit van 'er gins en weer te loopen moet afsnijden; voornamentlijk als 'er de goddelijke plegtigheden en diensten verricht worden: en daar by, dat al de Geestelijkheit, op dat de dienst des Heere tot Gods glorie aangroeje en door het dagelijks gebruyk vermeerdert werde, gehouden is de Leeken door den glans van haare deugden en zeden te stichten, en volgens haaren staat en geestelijke waardigheit te leeven: zoo hebben wy, na dat we alles, met opzigt op het gezeide, rijpelijk overwogen hadden; en willende, achtervolgens de regels en dekreeten der heilige Kerkvergaderinge van Trenten, voor het welvaaren van onze kerk zorgen; goedgevonden hebben de onderstaande regels, om zoo veel als in ons is ten eeuwigen dage onderhouden te worden, te ordoneeren, vast te stellen, en voor te schrijven; zoo als wy dezelve door den inhoud dezes ordoneeren, vast stellen, en voorschrijven.

Ten eerste, dat niet alleen de Vikarissen of Koorgezellen, maar ook alle de hoofden en ledemaaten dezer kerke van Utrecht, naarstig in het koor zullen hebben te verschijnen, de kerkelijke diensten by te woonen, Gods lof met het zelve Koor te zingen, aldaar te verblijven, den goddelijken dienst zonder t' zamen te praaten godvruchtiglijk te volëyndigen, en onder de goddelijke diensten niet te wandelen of herwaarts en derwaarts te zwieren.

Ten tweede, dat ze zich eerlijk gedraagende, en een stemmigheit die de kerkelijke persoonen past in hun gedrag vertoonende; en vorders door

het afleggen van hoeden, kouffen, fchoenen, rokken, en andere kledingen die de kerkelijke perfoonen niet en betaamen; zich zelven in hunne zeden en kleedinge paffen te hervormen, en de Dekreeten der heilige Kerkvergaderinge van Trenten te gehoorzaamen.

Ten derde, dat ze eerlijk zullen hebben te leeven: alle oneerlijke verkeeringen hebben te mijden: hunne byzitten door te zenden, en met dezelven niet weder te verkeeren: geen andere byzitten in de plaats van de doorgezondene in huys te haalen.

Ten vierde, dat ze hunne baarden zullen afleggen, en dezelve niet weder zullen aanqueeken, als volgens de form, dewelke in de Synodale ordonantien is voorgefchreven.

Ten vijfde, dat ze in geen kroegen zullen gaan: en dat ze zich van danferijen, ongeoorlofde jagery, fpelen, en onbetamelijke gezangen, als door de kerkelijke wetten verboden, zullen hebben te onthouden.

Eindelijk, dat alle het bovenftaande onverbrekelijk onderhouden werde, op de inhoudinge van de inkomften hunner bedieningen; en op de vordere ftraffen, dewelke in de Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trenten ftaan uytgedrukt.

Gedaan den 16. July, in 't jaar 1558.

Het oxaal: Het oxaal van deze kerk / gelijk ook van de andere / was uytermaate prachtig. Johan Oem, een burger te Utrecht / heeft het zelve in 't jaar 1545. hermaakt / volgens het beftek 't welke hem gegeven was door den Kanonnik Johan Schorel. Houte stoel. Ook is 'er een houte ftoel geweeft voor de wederfpannige en halsfterrige Kanonikken; waar in hunne ooren of beenen geklemt en geprangt

wiers

werden tusschen twee palen. De gedaante van deezen stoel staat beschreven in de Kriminee-le Praktijk van Millaeus, welk boek te Parijs is gedrukt in 't jaar 1551. Ook was 'er te zien de tombe van den Bisschop Conradus, dewelke deze kerk had gesticht. Deze tombe is met groote staatsie overgebragt in het koor: 't welke in 't jaar 1421 / om dat het eerste dat daar was door ouderdom verviel / van nieuws is opgebouwt. De verscheidene gevoelens over het vermoorden van dezen Bisschop hebben wy elders tegen malkander opgewogen. Ook was hier voor dezen een steen te zien / met een Opschrift van de godvruchtige Gravinne Irmetrudis, dewelke daar in geprezen wierd als een weldoenster van S. Mariaas kerk.

Ook was 'er het afbeeldzel te zien van den H. Keizer Henricus II. waar onder ook eenige Latijnsche veersen te leezen stonden.

Daar zijn noch tegenwoordig drie hoornen / ieder van een (8) Eenhoorn / dewelke daar zedert eenige eeuwen met verwondering gezien zijn geweest: en waar op deze Latijnsche versjes al van ouds zijn gemaakt: Hoornen van een Eenhoorn,

Jam templum Mariæ, Cæsareum decus,
Hoc primùm decorat cœtus honestiòr,
Terna & cornua dein Monocerotis.

De Deken Lambertus van den Burgh verklaarde dat deze hoornen eene vereering waren van Henricus IV. en dat ze van hem aan het Kapittel geschonken waren tot vermeerdering van Godts eer / tot aanqueeking van den goddelijken dienst; en op dat Godt zijne ziel en de

zielen van zijne vrienden genadig zoude zijn. De Spanjaarden / de Fransen / de Gelderschen hebben 'er dikmaals gading in gehad / en dezelven alomme opgezogt. Doch zy worden noch tegenwoordig / als een deftig gedenkteken der oudheit / te Utrecht bewaart.

De kerk is noch in wezen / maar word slordig genoeg onderhouden: want het koor is aan de Schrijnwerkers gegeven / die daar hunne kraamen hebben: en de buik der kerke word door vergunning der Overheit van de Engelschen gebruikt om 'er hunne vergaderingen te houden. Het is zoo lang noch niet geleden dat de dikke en hooge toren / en de Tufsteen met het steenwerk / om 'er tras van te maaken / tot geld gemaakt zijn.

Boekery van Mariaas kerk.

Aan de kerk staat noch een Boekery / in dewelke voor dezen verscheide en deftige handschriften zijn geweest. Dezelve zijn meest weggeraakt: behalven een schoonen Bybel / dewelke zeer net op francijn is geschreven / en zeer keurlijk met goude letteren en prenten is verciert. Doch daar is noch een overgroot getal van oude papieren en brieven: dewelke / zooals Antonius * Matthæus onderrecht is / in de brievekamer met meer andere bullen in 70 kasjes bewaart worden.

* *Fundat. & Fat. Eccles. l. 1. pag. 158.*

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Zoo heeft deze Graaf ook al hangende zegels gebruykt in de twaalfde eeuwe. De a Fransche Koningen, en de Keizers uyt het geslagt van *Karel den Grooten*, hebben zich tot de twaalfde eeuwe toe altijd bedient van vastgehechte of aangeplakte zegels: behalven nochtans dat de loode, zilvere en goude zegels altijd hangende waren. *Lodewijk de Dikke* was de eerste der Fransche Koningen, die zich van een hangend zegel bediende: en noch heeft hy het zelden gedaan. Zijn zoon, *Lodewijk* VII, bediende zich altijd van hangende zegels. De Roomsche Pauzen hebben altijd hangende zegels in hunne Bullen gebruykt: en *Mabillon*, die zoo veele Bullen en opene brieven van allerhande soort bezigtigt heeft, weet niet dat hem oit aangeplakte of ook wassche zegels van Pauzen zijn voorgekomen. Op het voorbeeld der Pauzen hebben ook verscheidene Bisschoppen zich bedient van hangende zegels, eer dat die manier by de Vorsten stand had gegreepen: en zedert het jaar M.C LXIV. heeft gemelde *Mabillon* geen vastgeplakte of vastgehechte zegels van Bisschoppen gevonden. Doch in de twaalfde eeuwe zijn de hangende zegels tenemaal in 't gebruyk geraakt, ook by de wereldsche Vorsten en Heeren. En hier in hebben zy zich waarschijnlijk gevoegt naar het gebruyk der Grieksche Keizeren; dewelke gewoon waren goude zegels aan hunne opene brieven te hangen. Maar daar de loode en goude zegels van weerskanten gestempelt waren, waren de wassche zegels eerst aan de eene zijde ongestempelt, zonder letters of verbeeldingen. *Lodewijk* VII. is de eerste onder de Fransche Koningen geweest, dewelke, om dat hy door zijn huwelijk ook Hertog van Aquitanie geworden was, het wasch ook aan de averrechtze zijde heeft bezegelt: Doch zoo ras als hy zijne huysvrow verstooten had, heeft hy dat tweede zegel achtergelaaten. ' *Philippus Augustus* was de eerste, die een enkelde Lely voor een tegenzegel gebruykte de volgende Koningen hebben het getal der Lelien vermeerdert. ' *Hugo*, Bisschop van Rouapen, is een der eerste Bisschoppen geweest, dewelke

a Mabill. de re diplom. l. 2. c. 19.

zich van een tegenzegel bediende in 't jaar MCXXXVIII. Doch hier op stond zijn geslagtwapen niet gedrukt: want hoewel dat de Ridders en Edelluiden hunne geslagtwapenen al een eeuwe te voor op hunne tegenzegelen hadden beginnen te drukken; zoo is die manier onder de Bisschoppen niet doorgegaan voor omtrent het midden der twaalfde eeuwe.

Doch om noch een woord van de hangende zegels te spreeken: *Willem* I. Koning van Engeland, dewelke Hartog van Normandye zijnde door het zwaard op den Engelschen throon is geklommen, heeft een hangend zegel gebruykt, gelijk by [b] *Seldenus* gezien kan worden. En dewijl hy uyt Normandye gekomen was, is het niet onwaarschijnlijk dat hy dit gebruyk in Vrankrijk al had gezien; Om welke reden *Mabillon* [c] wel half zoude gelooven dat de groote Heeren in Vrankrijk al voor de twaalfde eeuwe hangende zegels gebruykt hebben. Doch by de Fransche Koningen, gelijk gezegt is, zijn ze zoo vroeg in geen gebruyk geweest.

Vorders is dit van de zegels nog aan te merken, dat de Koningen en Vorsten doorgaans hunne tronien, somwijlen ook wat anders, op de zegels verbeelden. Op een zegel van *Pippinus*, den Opperften Hofmeester, staat het hoofd van den Heere *Christus*. Op den brief, door Koning *Pippijn* aan S. *Dionysius* Abdy verleend, staat het afbeeldzel van *Bacchus* uytgedrukt. *Karel de Groote* gebruykte somwijlen een ring, op denwelken *Serapis* of *Anubis*, met een korenmaat op het hoofd, stond afgebeeld.

Het zal den Leezer, zoo ik hoop, niet onaangenaam zijn, indien we hier noch een woord byvoegen van de loode, zilvere, en goude zegels. De goude zegels zijn meest in gebruyk geweest by de Griekse Keizers [d], als ze aan Koningen, Sultaanen, en Landheeren te schrijven hadden. Dat de Keizers in het westen, en de Fransche Koningen, zich van loode, zilvere, en goude zegels

[b] Selden. in notis ad Eadmer.
[c] Mabill. de re diplom.
[d] Codin. de off.

be-

bedient hebben blijkt uyt *Paulus e Diaconus*; daar hy vertelt hoe dat 'er opene brieven van de Keizeren *Karel*, *Lodewijk*, *Hugo*, *Lotharius*, *Berengarius*, *Albertus*, van de drie *Ottoos*, van de vijf *Henricussen*, van *Conradus*, raakende de Abdy van Kassino, vertoont zijn aan *Lotharius* II. welke brieven altemaal met wasch, met lood, en met goude zegels bezegelt waren. Dat *Lodewijk de Goede* goude zegels gebruykt heeft blijkt uyt zeker Traktaat van *f Agobardus*: alwaar hy den gemelden Keizer vermeldt. Ja dat *Karel de Groote*, en deszelfs zoon *Pippijn*, goude zegels gebruykt hebben blijkt uyt de Kronijk *g* der Abdye van Farsa; welke Abdy een openbrief heeft verkreegen met twee goude zegels, te weeten van *Karel* en *Pippijn*, bezegelt. Ook heeft *Karel de Kaale h* een brief, die met goud bezegelt was, verleent aan de Abdy van S. *Dionysius*. Een diergelijken brief heeft hy verleent aan de Abdy van *i Tournus*; en een anderen aan die van S. *Cornelius* te Kompiegne. Het leste zegel, *k* 't welke over lang gestolen is, zouw acht of tien Dukaaten waardig zijn geweest. Van de verscheide goude zegels van *Lodewijk* VI, *Lodewijk* VII, *Philippus* VI, *Franciscus* I, kan *l du Fresne* nagezien worden: dewelke ook veele goude zegels der Duytsche Keizeren oplevert.

De Grieksche Keizeren hebben zich somwijlen ook bedient van zilvere zegels: by de Fransche Koningen heeft men daar weinig van geweeten. *m*

Loode zegels zijn onder de nakomelingen van *Karel den Grooten* niet alleen gebruykelijk geweest by de Pauzen, maar ook by de Koningen van Vrankrijk: waar van eenige schetzen staan afgebeeldt by den meergemelden *n Mabillon*. *o Vadianus* heeft ook een open-brief van *Karel den Dikken* gezien, daar een looden ze-

e Paulus Diacon. lib. 4. c. 109.
f Agobard. de insolentia Judæor.
g Apud Duchesne t. 5. p. 670. 671.
h Doublet p. 873.
i Chifflet hist. Trinon.
k Du Fresne in Glossar.
l Ibid. *m* Mabill. de Re dipl. l. 2. c. 16.
n Mab. Supplem. c. 11.
o Apud Goldast. t. 3.

gel

gel aan hing. Meer andere Vorsten hebben somwijlen loode zegels aan hunne brieven gehangen: gelijk by *Mabillon* ter gemelde plaatze bewezen word.

De minderjaarige Edelluiden, die noch geen Ridders en waren, plagten geen eige zegels te hebben; gelijk *p du Cange* door verscheide voorbeelden bevestigt. Als zekere *q Guilielmus* een brief zoude tekenen, heeft hy het zegel van zijnen Oom, om dat hy ongetrouwt en noch geen Ridder was, gebruykt: Daar na heeft hy denzelven brief met zijn eigen zegel bezegelt, om dat hy getrouwt was en een eigen zegel had. Maar in de laatere eeuwen is daar omtrent eenige verandering geschiedt.

2. Wy hebben over de manier, van het jaar der Menschwordinge in de brieven en schriften uyt te drukken, al iets gezeit in onze Aantekeningen op *Batavia Sacra a*: wy hebben 'er echter alhier noch iets bytevoegen tot klaarder uytlegging van 't gene wy daar hadden beginnen te zeggen. Onder de Koningen van *Merovæus* geslagt, of van de eerste stamme, heeft men in Vrankrijk de jaaren der Menschwordinge of der geboorte noit uytgedrukt *b*; 't welke zoo wel van allerhande schriften als van koninklijke brieven verstaan moet worden. Onder de tweede stamme zijn doorgaans alle de koninklijke brieven, dewelke de zaaken der kerken, der kloosteren, of van byzondere persoonen raakten, opgestelt zonder eenige vermeldinge van de Menschwordinge des Heeren. Doch in eenige brieven, dewelke het gemeene best en 't welwezen des rijks betreffen, staat het jaar der Menschwordinge uytgedrukt. Twee zodaanige brieven van *Karel den Grooten*, en een van *Lodewijk den Goeden*, staan 'er vermeld by *c Mabillon*.

Doch onder deze stamme, en al zedert *Karel Martel*, wierden de jaaren der Menschwordinge uytgedrukt in alle de *d* jaarboeken. Maar wat de koninklijke brieven aangaat, *Mabillon* verzekert dat 'er zeer

p Du Cange in Gloss.
q Miscellan. Labbe pag. 655.
a Over den Bisschop Henricus.
b Mabill. de re diplom. l. 2. c. 23.
c Mab. ibid. c. 26.
d Zie Eginhart, Annal. Bertin. Rodradus in lib. Sacram. &c.

wei-

weinige, die gemeene huyzen, kloosteren, persoonen raakten, met het jaar der Menschwordinge gevonden worden voor *Karel den Dikken*: en ook weinige na hem tot de regeering van *Hugo* toe. Onder de derde stamme hebben eenige Koningen, als *Hugo*, *Robertus*, *Henricus*, het jaar der Menschwordinge beginnen te vermelden: hoewel niet altijd, en door geen vaste wet. In de historie van *Tournus* staat een brief van *Hugo* zonder het jaar der Menschwordinge.

Doch wat de jaarboeken, ja de brieven van eenige Bisschoppen belangt, daar in wierd de Menschwording dikwils uytgedrukt. *Mabillon* is van gevoelen dat S. *Bonifacius* dit gebruyk onder de Fransche Bisschoppen heeft ingevoert. Het is althans zeker uyt het einde van zijnen XV. brief dat hy de jaaren der Menschwordinge plagt te gebruyken: en dat verscheidene Fransche Bisschoppen zulks gedaan hebben na hem.

Wy moeten hier ook iets zeggen van 't begin des jaars, waar van wy ook gehandelt hebben in onze gemelde *e* Aantekeningen. Wy hebben daar gezeit dat de oude Fransen het nieuwe jaar met de maand van Maart begonnen. Dit is het gevoelen van *Mabillon*, die het ook wel schijnt te bewijzen. Maar om dat 'er ook plaatzen zijn in *Gregorius van Tours*, dewelke anders schijnen te luyden, zoo merkt hy *f* aan dat 'er een tweederhande jaar onderscheiden moet worden; het zonne-jaar, beginnende met Januarius; en het maan-jaar beginnende met Maart: en dat de Fransen, hoewel zy het jaar met de Maart begonnen, daarom niet na en lieten het jaar somwijlen ook te beginnen met Januarius; waar in zy zich voegden naar den loop der zonne. En dat de Fransen, onder de eerste stamme, het jaar begonnen hebben met de Maart, word duidelijk betuygt door een oud onbekend Schrijver, die de mirakelen van S. *Marcellus* Bisschop van Embrun heeft beschreven; welk geschrift door de Bollandisten *g* is uytgegeven. Onder de tweede stamme, gelijk elders gezegt is, hebben de Fransen het jaar begonnen met Kersdag; hoewel *Mabillon* wel zoude gelooven dat het jaar toen op een

e Op Guido van Avesne.
f Mabill. de re diplom. l. 2. c. 23.
g In tomo 2. Aprilis.

tweederhande wijze heeft begonnen; eerstelijk volgens de gemeene rekening; en van den eersten January: waar in op den loop der zonne wierd gelet: ten tweede, volgens de oude rekening der Fransen, en den loop van de maan. Deze manier zoude evenwel by zeer weinigen in gebruyk zijn geweest. En inderdaad, in het oude verhaal *h* der overvoeringe van S. *Hubertus*, Bisschop van Tongeren, staat aangetekent dat *Karel* gestorven is in 't jaar onzes Heere achthondert dertien: Daar hy zekerlijk volgens de gemeene rekening gestorven is in 't jaar acht hondert veertien. Maar onder de derde stamme is het jaar doorgaans begonnen met Paasschen. Ik zegge met Paasschen: wy hebben in dezelfde Aantekeningen aangemerkt dat de Fransen, onder de derde stamme, het jaar begonnen met de Menschwordinge des Heere; te weeten op den 25. Maart. En dat is maar ten opzigt van sommige Landschappen van Vrankrijk. Doch het gemeene gebruyk der Fransen was het jaar te beginnen met Paasschen: waar over breeder bescheid te vinden is by *Mabillon*. Hoe dat het nieuwe jaar, door een Ordonancie van Karel IX, gebragt is op den eersten dag van Januarius hebben wy reeds in de voornoemde Aantekeninge aangemerkt.

Maar hier omtrent zoude een zwaarigheit konnen ontstaan of de Fransen het jaar laater of vroeger begonnen hebben als de Romeinen; en of hun jaar 9 maanden vroeger, dan of het drie maanden laater begon als het andere. Doch uyt de historie der Bisschoppen van *i* Auxerre blijkt dat het jaar by de Fransen drie maanden laater is begonnen als by de Romeinen: hoewel de Menschwording vroeger is geschiedt als de geboorte: want daar staat aangetekent dat S. *Audoinus* overgegaan is tot het Bisdom van S *Malo* op Kersdag in 't jaar MCCCLIII, naar de rekening van het Roomsche Hof; doch in het jaar LII. naar de rekening der Fransen. De reden hier van is dat de Fransen de jaaren der Menschwordinge en der geboorte door malkander gebruykten.

De Hoogduytschers volgden doorgaans de rekening der Romeinen, gelijk *du Cange* in zijn *glossarium* geleer-

h Secul. 4. Benedict. part. 1. pag. 295.
i Cap. 76.

delijk

delijk bewijst: hoewel dat de Luykenaars eenigen tijd de Franschemanier gevolgt hebben. De oude Engelschen begonnen het jaar ook met Kersdag, gelijk k *Beda* getuygt. Wy zeggen dat de Fransen de jaaren der Menschwordinge en der Geboorte voor dezelve plagten te gebruyken: dit staat uytdrukkelijk by *Gervasius Derobernensis*; dewelke ook getuygt dat uyt deze en diergelijke oorzaaken dikwils geen kleine krakeelen in de kerke zijn gerezen. Dat meer is, *Mabillon* l brengt twee plaatzen by, de eene uyt een brief van *Theobaldus* Graaf van Champagne, de andere uyt *Gallia Christiana*, daar de jaaren van het lijden genomen worden voor de jaaren der Menschwordinge.

3. Hoe wel dat we elders m al van de Indiktien gesprooken hebben, willen wy de moeite wel neemen van 'er noch iets by te voegen. Het gebruyk der Indiktien schijnt by de Romeinen opgekomen te zijn ten tijde van den *Grooten Konstantijn*: by de Engelschen is ze ingevoert zedert de aankomste van hunnen Apostel *Augustinus*. De Fransen hebben zich van de Indiktien beginnen te bedienen onder *Karel den Grooten*. Want de Fransen, om te toonen dat ze niet gebonden waren aan de wetten der Keizeren, wilden in 't eerst met geen Indiktien te doen hebben. Dit is althans het zeggen der Franschen n Schrijveren: hoewel het nochtans waar is dat eenige oude Kerkvergaderingen der Fransche Bisschoppen den tijd hunner by-een-komsten naar de Indiktien gerekent hebben. Doch dit heeft maar plaats gehad in geestelijke Vergaderingen of gedenkschriften. Doch als *Karel de Groote* Keizer van het Westen was geworden; heeft hy, volgens het gebruyk der Keizeren, zich ook van de Indiktien bedient: en is daar in nagevolgt door alle de Fransen.

Men zal misschien ook wel willen weeten by wie dat ieder soort van Indiktie gebruykelijk is geweest. Volgens *Mabillon* o staat de Grieksche of Konstantinopolitaansche Indiktie doorgaans uitgedrukt in de brieven van *Gregorius*

k Beda de ratione temp. c. 13.
l Mabillon ibid. c. 13.
m In de 20. Aanteken. op S. Bonifacius.
n Zie Mabillon de re diplom. l. 2. c. 24. Le Cointe Annal. tom. 2. ann. 575. n. 5.
o Mabill. ibid.

I. van *Johannes* VIII. van *Gregorius* VII. Doch in de Bullen der volgende Pauzen staat doorgaans die Indiktie uytgedrukt, dewelke met den eersten January of met Kerstijd, als met het nieuwe jaar, begint. En daarom word deze Indiktie de Pausselijke en somwijlen de Christene indiktie genoemt. De Konstantijnsche of de Keizerlijke Indiktie was volgens p *Beda* gebruykelijk by de Engelschen. De Fransen, als ze aan de Indiktien gewent waren, hebben zich ook van de Konstantijnsche bedient; gelijk blijkt uyt de Kronijk van q *Hariulfus:* hoewel dat ze zich volgens r *Mabillon* ook bedient hebben van de Pausselijke. De Konstantijnsche, die met den 24. van September begint, is van overlang in gebruyk by de Hoogduytschers; en word daarom de Keizerlijke genoemt. Onder de stamme van *Capetus* is het gebruyk der Indiktien, hoewel niet tenemaal, evenwel merkelijk en in het grootste gedeelte der koninklijke brieven, afgeraakt. *Lodewijk* VII. heeft zich van geene Indiktien bedient, en is daar in door zijne nazaaten gevolgt.

Maar aanmerkelijk is het dat 'er dikwils zeer groote zwarigheden voorkoomen, om de Indiktien met de jaaren der Keizeren en Pauzen over een te brengen: waar van twee voornaame exempelen door *Mabillon* bygebragt worden. Daar op maakt hy deze bemerking dat men, om een geringe fout in de Indiktie, geen geloof moet weigeren aan opene brieven, dewelke anders op zeer klaare bewijsstukken steunen. Dat meer is, *Baluzius* heeft over die zaak op de volgende wijze aan *Mabillon* geschreven s: *Het is zeker dat de tiende Indiktie staat op het tiende jaar des Pausdoms van* Innocentius III. *En nochtans zoo dikwils als de indiktie in zijne t brieven, die in dat tiende jaar geschreven zijn, uytgedrukt staat, word altijd de negende Indiktie vermeldt: en dat tot acht brieven toe. Ja in den* 95. *brief van 't zelfde* 10. *boek dewelke door* Hubertus, *in zijne bewijzen voor de historie van* S. Anianus *kerk te Orleans, uytgegeven is een autentijk geschrift, staat de Indiktie,*

p Beda de rat. temp. c. 48.
q Specil. t. 5. lib. 4. c. 1.
r Mabill. de re diplom. l. 3. c. 24.
s Apud Mab. de re dipl. lib. 6. p. 622.
t In Regesto.

diktie, *zoo wel in 't Regiſter als in het autentiik geſchrift*.
En * hier door is het geſchiedt dat zeker procés den Kanonnikken der gemelde kerke is tegengewezen; om dat de Rechters den datum van de negende Indiktie aanzagen als een zeker teken dat het een verdichte brief was: dewijl de brief geſchreven was in het tiende jaar van gemelden *Innocentius*. Het zelve is andere Kanonnikken in een diergelijk procés ook overgekomen. Dit is een zaak dewelke een vorder onderzoek zoude verdienen.

4. Dat wereldſche Vorſten het jaar der Keizerlijke regeeringe tot een *datum* gebruykt hebben is een bekende zaak. Wy hebben hier maar iets by te voegen omtrent het gebruyk der Pauzen en Biſſchoppen. De Pauzen dewelke eerſt de Indiktie en de Burgermeeſters pleegen uyt te drukken, om het jaar hunner brieven en bullen te betekenen; *a* hebben daar na het jaar van de regeeringe der Keizeren gebruykt: zoo als *Gregorius* I, *Gregorius* II, *Gregorius* III, *Zacharias*, en meer andere Pauzen gedaan hebben. Daar na hebben zy zoo wel het jaar van hunne als van de Keizerlijke regeeringe beginnen uyt te drukken: dit heeft noch ſtand gehouden in de negende eeuwe: maar toen begonnen de Pauzen *b* allengskens het jaar van de Keizerlijke regeeringe achter te laaten, en alleenlijk dat van hunne regeeringe, beneffens de Indiktie en het jaar de Menſchwordinge, te vermelden. Ik zegge, allengskens: want ſomtijds wierd 'er het gemelde jaar der Keizeren noch bygevoegt. Doch *Gregorius* VII, dewelke ganſch niet goed Keizers was; en de Keizeren daar hy beſt kon trachte te vernederen, heeft zich tenemaal van het vermelden der keizerlijke regeeringe onthouden.

De Italiaanſche Biſſchoppen hebben hunne brieven, tot de achtſte eeuwe toe, getekent met de Indiktien, en met de jaaren der Keizerlijke regeeringe. In de negende eeuwe hebben zy het jaar der Menſchwordinge uytgedrukt. Op dezelfde of bynaar de zelfde manier hebben de Franſche Biſſchoppen hunne brieven ook getekent. Onder de eerſte koninklijke ſtam-

* Mabill. ibid.

a Mabill. de re dipl. lib. 2. c. 25.

b vide Italiam Sacr. t. 3, col. 84. t. 6. col. 488. t. 7. col. 73. 84. 103.

me was, het de manier de tijdrekening uyt te drukken door de Indiktie, en door het jaar der koninklijke regeeringe. Na dat S. *Bonifacius* het jaar der Menschwordinge voor de Synoden van Lestines en van Soissons had gestelt; hebben sommige Fransche Bisschoppen dat jaar ook beginnen te vermelden.

De Utrechtse Bisschoppen, welker brieven by *c Heda* opgezogt konnen worden, hebben het jaar der Keizerlijke regeeringe met de Indiktie en met het jaar der Menschwordinge doorgaans uytgedrukt, zonder de Pausselijke regeering te vermelden. De wereldlijke persoonen, hebben eveneens hunne brieven te Utrecht getekent; gelijk onder anderen uyt een brief van *d* de edele Vrouwe *Bertha* opgemerkt kan worden. Ja het jaar der Keizerlijke regeeringe wierd door de Bisschoppen van Utrecht noch vermeldt in de dertiende eeuwe; doch zodanig dat het jaar der Pausselijke regeeringe daar bygevoegt wierd. Dit ziet men in den brief van *Otto* II. Bisschop van Utrecht, dewelke te leezen staat in de Aantekeningen van *Buchelius* op *e Heda*. Na dien tijd vind ik in *Heda* geene brieven der Utrechtsche Bisschoppen, dewelke het Pausselijke of het Keizerlijke jaar vermelden.

En om dit 'er noch by te voegen, als de Pauzen het jaar der Keizerlijke regeeringe noch gewoon waren uyt te drukken; gebruykten zy dikwils, om zulks te doen, anders niet als deze woorden, *post consulatum*: na *het Burgermeesterschap*: dewelke den Leezer ligtelijk zouden konnen belemmeren. Staat dan te weeten dat Keizer *Justinus* begeert heeft dat de Keizer altijd, en zonder tusschenpoozinge, Burgermeester zoude zijn en Burgermeester blijven. Daar op is dan gevolgt dat 'er niemand meer ordinaris Burgermeester was dan de Keizer alleen. Dit Burgermeesterschap hebben de volgende Keizers maar eens in hun leven aanvaardt: en zy rekenden de jaaren hunner regeeringe van het begin huns Burgermeesterschaps, zonder

c Privileg. Baldriei ap. Hed. p. 75. diploma Ansridi ib. p. 106. Litteræ Burchardi ib. p. 144. Aliæ Litteræ Burchardi ib. p. 149. Diploma Andreæ ib. 165. aliud ejusdem p. 161. &c. Diploma Conrad. pag. 140.

d Ibid. pag. 118.

e In Ottone II.

eenig

teenig onderscheid tusschen hun Burgermeesterschap en Keizerlijke regeering te maaken. Evenwel was 'er dan onderscheid tusschen het Burgermeesterschap en de Keizerlijke regering, wanneer iemand met zijnen Vader had begonnen de regeering te mennen. Dan wierden de jaaren zijner Keizerlijke regeeringe getelt van dien tijd af, dat hy de Medekeizer van zijnen Vader was geworden: maar het jaar des Burgermeesterschaps wierd niet gerekent, voor dat hy den toom der regeeringe alleen in handen had gekreegen.

5. In het meergemelde Doodboek van S. *Salvators* kerk staat noch vermeld een *Hubertus de Stoltenberg*, als zijnde Proost geweest van S. *Mariaas* kerk te Utrecht.

6. Dit zou sommigen wat vreemd konnen voorkoomen, dat de Kanonnikken vermaant moesten worden om geene bedieningen in het koor te verrichten met gedekten hoofde. Maar men plagt altijd zoo oplettend niet te zijn om het hoofd onder den kerkdienst en in de kerken te ontdekken. *Hector* g *Boëthius* verhaalt het tot lof van *Connanus* Koning van Schotland, dat hy zijn hoofd noit in de kerk heeft gedekt. En dat die gewoonte van het hoofd in de kerk niet te ontblooten, al vry gemeen is geweest op sommige plaatzen van de Latijnsche kerk, blijkt uyt de historie der Kerkvergaderinge van h Florence: want als Josef Patriarch van Konstantinopolen, met al den Griekschen Adel, de kerken te Ferrare ging bezoeken; heeft hy hun allen geboden den hoed af te neemen: waar op iemand der voornaamsten antwoorde dat de Latijnen zelf deze gewoonte niet en hadden: doch de Patriarch wilde de hoeden evenwel afgenomen hebben. En *Christianus Lupus* i bekent dat de gemelde opwerping niet ongegrond en was. De Grieken hadden zich al te voren aan deze gewoonte der Latijnen gestooten: gelijk in het Traktaat, 't welke by de Predikheeren te Konstantinopolen gevonden is, te leezen stond. *De Geestelijke persoonen en de Leeken zijn daar in by de La-*

f Onuph. Panvin. in comment. ad lib. 3. fastor. ad ann. 567. Item Mabillon ut supra.

g Hector Boethius hist. Scotiæ.

h Sylvester Synropul. in hist. Concil. Flor.

i Lupus in Canon. t. 2. p. 1049, 1050.

tijnen niet onderscheiden. Zy naderen het outaar met gedekten hoofde. Eenige regels te vooren klaagden de Grieken ook dat meest alle de Leeken by de Latijnen, als het hun maar luste, niet ontzagen onder de Misse te klappen.

7. Van het zitten in de kerken hebben wy al gesproken in onze Aantekeningen op het leven van den Utrechtschen Bisschop *Arnoldus van Hoorn.* Wy hebben 'er dit maar by te voegen, dat het gene wy daar tegen het zitten bygebragt hebben voornamentlijk maar plaats heeft gehad ten tijde der H. Misse. Voor de Misse wierden 'er eenige Lessen uyt de Profeeten en Apostelen gelezen: en het blijkt uyt den Oudvader *Augustinus* dat dezelve al zittende aangehoort wierden. Ja de geloovigen zaten ook onder de preek, en stonden maar op, als de Mis begonnen zou worden. *Consurgimus communiter omnes.*

8. In onze Aantekeningen op *Batavia Sacra* k hebben wy gezien hoe dat *Hermes Letmaat* in de ly geraakte, om dat hy een van deze drie hoornen aan den Hartog van Gelderland had overgedaan. Deze hoornen wierden hoog geschat: en *Ant. Matthæus* l verzekert ons dat men zelden Eenhoornen van zulke dikte en lengte had gezien. Men plagt veel werks van diergelijke Eenhorens te maken. Het word voor wat wonders verteld m dat 'er op de bruyloft van *Karel den Stouten* seven echte en oprechte Eenhorens te zien waren. Deze n horens van Utrecht waren recht, niet krom, niet bogtachtig, niet takachtig, gelijk de horens der Harten. Te Westmunster in Engeland is voor dezen een deftige en schoone Hartshoorn, hebbende 28 takken, te zien geweest; den welken de Engelschen in een zeker gevecht met de Fransen tot buyt gemaakt hadden. En hoewel de Harten zoo gemeen zijn, wierd 'er zoo veel werks van dezen hoorn gemaakt; dat, als zeker Paltsgraaf, beneffens den Historischrijver *Hubertus Thomas Leodius*, den gemelden hoorn was gaan bezigtigen; dezelve, op order des Konings, weg genomen wierd: want de Koning vreesde, zoo als ge-

k Tweede Deel pag. 655.
l Anton. Matth. de Fatis Eccles. pag. 148.
m Regner. Snogus lib. 11. hist.
n Matth. de Fatis Eccl. p. 149.

melde

melde. *Hubertus* getuygt, dat de eene of de andere Monnik met den hoorn stilleties mogt gaan stappen. Men kan dan gissen hoe hoog dat de horens der Eenhoorenen geschat zijn geweest; die zoo zeldzaam waren ten opzigte van de anderen. En 't is geen wonder dat de Hartog van Gelderland daar op vlamde: want volgens *Thomas Bartholinus p* plagt zoo een Eenhoorn voor een schat gerekent te worden. Ja 't is volgens zijne getuigenis gebeurt dat 'er te Romen een is verkocht voor negentig-duizend kroonen. De reden van deze liefhebbery was, om dat 'er een wonderlijke tegengiftige kracht aan die hoornen wierd toegeschreven: geen vergift zoo verderfelijk en krachtig, of het tegengift der gemelde hoornen wierd noch voor krachtiger gehouden.

Maar na al dat opgeeven van de Eenhoorens heeft men naderhand beginnen te onderzoeken of 'er zulke beesten, gelijk de Eenhorens van de Ouden beschreven zijn, wel op den ganschen aardkloot gevonden worden. *q Plinius*, *r Solinus*, *s Ælianus*, hadden de beschrijving van de Eenhorens te boek gestelt als een zekere zaak. En om van laater Schrijvers te spreeken, *Cardanus t*, *Julius C. Scaliger u*, *Paulus Jovius w* enz. zijn de Ouden op het spoor gevolgt. Doch om dat verscheide Schrijvers, en voornamentlijk reizigers, zoo verscheidentlijk van de Eenhorens spraken; en in de groote en gedaante van die beesten, in de kleur van hun hair, in de langte der hoornen, en in meer andere omstandigheden, merkelijk verscheelden; zijn 'er Schrijvers voor den dag gekoomen, dewelke de Eenhorens onder de verdichtzelen der Ouden gestelt hebben. Zekere *Andreas Marinus x* heeft alle die edele en van ouds bekende beesten door een Italiaansch boekje uyt de wereld gebannen in de. zestiende eeuwe. En hoewel dat een ander Italiaan, met naame *Bacius*,

• Apud Matth. ibid.
p Centur. histor. anatom. hist. 4.
q Plin. lib. 8. c. 21. r Solin. Polyhist. c. 65.
s Ælian. de animal. l. 16. c. 20.
t Cardan. de Subtil. l. 11.
u Jul. C. Scalig. exerc. 205.
w P. Jovius lib. 18. hist.
x Apud And. Schottum in Phys. curios. part. 2.

de zaak voor de Eenhorenen heeft opgevat; zijn 'er evenwel verscheidene geweest, die 't liever met *Marinus* als met *Bacius* gehouden, en geen plaats onder de natuurlijke dingen aan de Eenhorenen gegunt hebben. Anderen hebben een middelweg ingeslagen; zeggende dat 'er Eenhorens op de wereld waren: maar dat een Eenhoren het zelfde beest was met den *Rhinoceros*. Doch dit is inderdaad geen ander gevoelen als dat van *Andreas Marinus*, en van de genen die den Eenhoren voor geen byzonder dier erkennen; 't welke een hoorn midden op zijn voorhoofd zoude hebben staan. Alle die Schrijvers zullen wel bekennen dat 'er Rhinocerossen in de wereld zijn: maar deze leste beesten hebben een hoorn staan op hunnen neus, en niet op 't midden van hun voorhoofd, gelijk van de Eenhoornen verteld word. Maar eindelijk is 'er een ander gevoelen opgekomen, daar *Ant. Matth.* niet schijnt van geweeten te hebben, en 't welke alle de beruchte hoorens der Eenhoorenen verandert heeft in tanden van zekere Walvissen. "In onzen tijd, zegt *Th. Bartholinus y*, is de prijs „van den Eenhoorn merkelijk gedaalt; na dat hy door „den grooten handel der Koopluiden overvloediger „hier te lande is ingebragt, en het dier zelf bekend is „geworden. Want onze Koopluiden, geduurig naar „Ysland en Groenland vaarende, hebben aldaar gevon„den 't gene onze Voorouders zoo geroemt hebben, „als in Indie en in het Oosten te vinden zijnde: na„mentlijk den Zee-eenhoren, of den Walvisch; de„welke in Ysland door de ingezetenen *Narvahl* word „genoemt: Deze eenhoren heeft in 't opperste kake„been een eenigen tand, dik en lang, recht uyt stee„kende, gekronkeld door verscheide rondom draayen„de slingeringen en streepen; dewelke van den groot„sten wortel beginnende tot het hoogste spits toe loo„pen. Dit is de tand, die te voren door ieder een op„gegeven is voor den oprechten Eenhooren . . . . „Ik durf het verzekeren dat alle de z Eenhoorens, zoo „veele als 'er tot noch toe met dien naam te voor-

y Thomas Barthol. ut supra.

z De Leezer weete dat ik my in 't vertalen, en ook wel buyten 't vertalen, voege naar de spreekwijze van *Thomas Bartholinus*; dewelke het woord *unicornu* niet alleenlijk gebruykt om het dier zelf, maar ook om en hoorn van den Eenhoorn te betekenen.

„schijn

„schijn zijn gekomen, genomen zijn uyt den gemel-„den Walvischtand.“ Dat begint een merkelijken afslag te geeven aan onze Utrechtsche Eenhorens: want zijn ze niet anders als de tanden van zekere Walvisschen; zoo zullen ze veel ligter, nu de Walvisvangst zoo gemeen is, bekomen konnen worden. En ze moeten ook zeer gemeen zijn geweest: want *Bartholinus* gebruykte dezelven tot een deftig en tegengiftig zweetmiddel; en had al verscheide stukjes ten dienste der arme luiden verbezigt. In Groenland worden van deze Walvischtanden, of Zee-eenhoren, alderhande gereedschappen, messen, schichten, kammen, en meer andere dingen gemaakt. Ja hy getuygt uytdrukkelijk dat de Utrechtsche Eenhorens zulk slag van Walvischtanden waren. “Ik heb op verscheide „plaatzen, zegt hy, stukjes van de beruchte Eenho-„rens bekeeken; Ik heb in verscheide Schatkamereh, „te *Utrecht*, te S. *Denijs*, en elders geheele Eenhorens „gezien; maar die waren altemaal zoo gelijk aan de-„zen Walvischtand, als het eene Ey kan zijn aan het „andere.“ *Th. Bartholinus* verwerpt de Eenhorens niet, om dat 'er geen rechte Eenhorens gevonden zouden worden; hoewel ik zijn Werkje, 't welke hy met opzet over de Eenhorens geschreven heeft, niet heb gezien: maar hy is tegen de rechte Eenhorens zoodanig niet ingenomen: en hy geeft ons de beschrijving van een Afrikaanschen Eenhoren. Maar hy schijnt onze Eenhorens om geen andere reden voor Walvischtanden te houden; als 1. om dat deze tanden veel ligter te bekoomen zijn: en 'er geen zeker bescheid is dat het rechte Eenhorens zouden zijn: 2. om dat ze volkomentlijk naar Walvischtanden gelijken. Vorders laat ik dit aan het vonnis der genen, dewelke de gelegendheit hebben om de gemelde Eenhorens te Utrecht te bezigtigen, en tegens zodanige Walvischtanden te vergelijken.

Maar of ze juyst voor zulke tanden, of ten minste voor Rhinoceros hoornen, gehouden moeten worden; om dat 'er geen rechte Eenhorens op den aardkloot te vinden zouden zijn; dat zoude misschien zonder veel tegenpleitens niet behoeven toegestaan te worden. Ik weet wel dat 'er noch Schrijvers zijn, dewelke van geen rechte Eenhorens gesproken willen hebben,

ben. En om anderen voor by te gaan, schrijft *Samuel Dale* in zijne *Pharmacologia*, te Londen in 't jaar 1693. gedrukt, dat hy, wat dat de Schrijvers al mogen snappen en onder malkander krakeelen, geen aardsch eenhoornig dier erkent behalven den *Rhinoceros*. Doch wy hebben al uyt *Bartholinus* gezien dat 'er ten minsten een soort van Eenhoornen gevonden word in Africa. Ook weet ik niet of men de getuigenisse van zoo veele Reisbeschrijvers, dewelke by *Andreas Schottus* ter gemelde plaatze nagezien konnen worden, zonder krachtiger tegenbewijzen zoo mag vewerpen.

S. PIETERS KERK.

Stichting van S. Pieters kerk.

AL in de elfde eeuwe / en eer dat 'er Mariaas kerk stond / is S. Pieters kerk gesticht door S. Bernulphus, Deze Bernulphus, wiens leven wy in het I. deel van Batavia Sacra opgelevert hebben / was een Pastoor geweest van Oosterbeek in Gelderland; en is naderhand de twintigste Bisschop van Utrecht geworden. Zijn graf is noch in dezelve kerke te zien; en is ongeroerd gebleven tot het jaar 1675. toe; wanneer het geopent en verplaatst is; om de kerk / dewelke door een geweldigen storm beschadigt was / te herstellen. Ook stond 'er t' zijner gedagtenisse een gedicht op de muur / waar van wy elders gesproken hebben.

Wisselvalligheden dezer kerke.

Deze kerk heeft voor dezen verscheide wisselvalligheden en rampen onderstaan; en heeft ook van 't vuur meer als eens te lijden gehad. Als ze onder Henricus IV, door de achteloosheit van deszelfs Hovelingen / afgebrandt was; heeft gemelde Keizer zijne mildaadigheit op een zonderlinge wijze aan haar betoont / en zijne giften

ten in 't jaar 1075, door een open-brief te Worms bevestigt. Deze brief staat by Heda te leezen in het leven van den Bisschop Conradus; doch eenigzins op sommige plaatzen verschillende van denzelven brief, zoo als hy opgegeven word by * Ant Matthæus. Deze kerk, als den Prins der Apostelen toegewijdt zijnde, was krachtig rijk; en behoefde op dat stuk voor geen een der andere kerken te wijken: en hier door is het geschiedt, dat ze de Stad somwijlen grooten onderstand heeft gedaan. Dewijl zy een Kollegiale kerk was, had ze een Kapittel van dertig Kanonnikken: en het getal van haare Vikarissen was omtrent even groot. Haare rijkdom.

In een oud briefje, maar onder geschreven stond Vikarijen der Kollegiale kerke van S. Pieter, worden de volgende Vikarijen, benevens de Altaaren aan dewelke zy gesticht waren, opgetelt.

I. 't Outaar van 't H. Kruys. Dit behoort twee Priesters der zielen toe: de goederen koomen den Koster toe. Outaaren en Vikarijen aan dezelve gesticht.

II. 't Outaar van S. S. Simon en Judas; 't welke bezeten is geweest door den Heer Kornelis Wetering: maar nu bezeten word door Meester Lambertus Foeyt.

III. 't Outaar der H. H. Jacobus en Christophorus.

IV. 't Outaar van S. Christophorus.

V. 't Outaar van S. Jan den Dooper; bezeten door Petrus Crom.

VI. 't Outaar van S. Jan Evangelist in de kroft.

* Ant. Matth. Fundat. Eccles. l. 1. p. 111.

VII. 't Outaar van S. Thomas, bezeten door Jacobus Dierhout.

VIII. 't Outaar van S. Nicolaus, bezeten door Meester Herm. Strik.

IX. 't Outaar van S. S. Stephanus en Laurentius, voor hene bezeten door Johannes Vermey.

X. 't Outaar van de H. H. Philippus en Blasius koomt/ voor zoo veel de vergeeving belangt/ den Scholaster toe.

XI. 't Outaar van S. Blasius, bezeten door Mr. Herm. Strik.

XII. 't Outaar van S. Maria voor het koor/ bezeten door Kornelis Matthysse.

XIII. 't Outaar van S. Victor.

XIV. 't Outaar van S. Maria Magdalena, word door den Proost vergeven.

XV. 't Outaar van S. Bartholomæus, voor hene bezeten door Mijnheer Jacobus ten Hove, tegenwoordig door Meester Franciscus Verhaer.

XVI. 't Outaar van den heiligen Antonius, de H. Maagd Maria, en de twee Apostelen Petrus en Andreas onder de orgels. Het recht van voorstellinge koomt den erfgenaamen van Kleuting toe.

XVII. 't Outaar van den Apostel Andreas word bezeten door Meester Franc. Verhaer.

XVIII. 't Outaar van S. Catharina, eertijds bezeten door Heer Johan Splinter.

XIX. 't Outaar van S. Ursula.

XX. En daarenboven de Vikary van 't outaar der elf duizend Maagden/ gesticht door Mr. Everardus de Hail.

In een anderen brief van 't jaar 1524. staat vermeld de kapelle en het outaar van S. Petronella;

nella: alwaar de stichters derzelven ook vermeldt worden op de volgende wijze.

ALLEN den ghenen die desen brieff sellen sien of hooren lesen, doen wy verstaen gemeen Vicaryen ende Choorgesellen der Kercken sinte Peters t'Utrecht, alse Johannes van Grootvelt, Petrus Calslagher, Jacobus van Hoern, Arnoldus Anselmi, Adrianus Bure, Tymannus Ricoldi, Ernestus van Schayck, Wilhelmus Buer, Johannes van Geverdinck, Johannes van Breuwen, Nicolaus Johannis, Johannes van Malsen, Godescalcus Johannis, Johannes van Duthen, Gerardus Hoefslach, Johannes Uytgeest, Judocus Nicolai, Wolterus de Boecholdia, dat wy voor ons ende voor onsen nacomelingen, mit vollen consent ende believen van onsen Weerdigen Heeren Deecken ende Capittel van onser Kercke van sinte Peters voersz aangenomen ende ontfangen hebben van den Eersamen ende Eerbaren Heeren Executoren saliger, Heeren *Anthonis van Winsen*, Canonick van onser Kercken van S. Peters voorsz., alse Heeren *Jacop van Winsen* sinte Peters, Heer *Aelbert van Leuwenberch* ten Domme t'Utrecht Canonicken, Meyster *Dirc van Malsen* Prebendatus ten Domme, Heer *Johan van Grootvelt*, onse mede-broeder ende siel-priester, ende *Claes Bevel* out Borger t'Utrecht, alle alsulcke † testamenten, als saliger Heer *Anthonis* voorsz na inhout syns testaments gegeven en bevolen heeft, ende by den voorsz Executoren verbetert ende augmenteert

† Een Testament en een Legaat word hier voor 't zelfde genomen. Aldus staat 'er in een brief van 't jaar 1519. *Vrilicken te hebben en erflijk te behouden enz. vry zonder eenige scout, testament, ende uytvaert van te gelden.*

is,

is, als hier na beschreven. In den eersten vyf goede Cheurfursten Rynsche gulden van volre gewichte te ministreren den Vicaryen then euwigen daghen tot * metten gelt, beginnende alreheyligen dach af alle daech enen stuyver, also lange t'hent die vyf gouden gulden geministreert syn, ende dat geven die van beginnen tot den eynde toe in der metten syn, ende anders niemant. *Item* een pont in onser kercken te ministreren alle Manendagen voor den celebranten, die salige Heer *Anthonis* ende syns Susters grafstede begaen mitten wy-water, ende enen *Miserere*, ende *de Profundis* mitten *Collect* lesen. *Item* alle Manendagen een misse te lesen in onser kercken in sinte *Peternellen* Capel, die wy Vicaryen by beurten doen sellen, behoudelic dat Heer *Godschalck* Janssoen, onse medebroeder, syn leven lanck dese misse doen sal, ende voor elcke misse salmen betalen een Hollantschen bras-penninck. *Item* noch een halven gouden Vrancryeschen schilt voor een lampe die bernen sal in sinte *Peternellen* Capel van October tot April toe. *Item* noch sullen wy houden onder ons drie feestdagen ofte statien, alse op sinte *Peternellen* dach, Kersmisse dach, ende op sinte Agnieten dach, een singende misse mit dienaers, ende Choralen, ende Succentoren, ende te spelen opte orgelen, ende mitter groote clocke te luyden totter misse, ende die misse sal te acht uren uyt wesen, ende van elcke statie salmen geven thien stuvers. *Item* noch sullen wy ministreren op sinte *Marien Magdalenen* avont den Heeren ende Vicarien, die in den

* *Metten* is de Metsche zang, aldus gezeid naar de stad (Mets) alwaar zy eerst is opgekomen. *Mettengeld* is het zangersloon enz.

Dom-

Domme overgaen naer inhout des Presentie-boecx een halven gouden Cheurfurster Rynsche gulden. *Item* noch sullen wy ministreren op onser liever Vrouwen-dach *assumptionis* in der *Nonen* te twaelf uren naer inhout des Presentieboecks den Heeren ende Vicarien een gouden Cheurfurster Rynsche gulden. *Item* noch sullen wy ministreren ende deylen ten euwighen daghen op sinte Andries-dach na inhout des Testaments twe ende vyftich paer schoen in sinte *Peternellen* Capel, ende dair voor sullen wy ontfangen jaerlicx negen Hollantsche gulden uyt Heeren *Georgius van Solms* huys, staende by onse schoel. *Item* noch alle Manendaghen ten euwige dagen te deylen seven armen seven weggen, elck twaelf loot wegende, na de wicht der Heeren weggen van den Dom, ende beloopt jaerlicx een mudt ende drie spynde. Voor welcke aenneminge ende executie des voorsz testaments ten euwigen dagen also te volbrengen, bekennen wy Vicarien ende Choorgesellen voergenoemt van den voernoemden executoren wel vernuecht, voldaen, ende betaelt te wesen den lesten penninck mitten eersten, ende voor elcken penningh ontfangen te hebben XXXII. der selver penningen, ende geloven dairomme voor ons ende voor onsen nacomelingen die executie ende last van salige Heer *Anthonis van Winsen* testament, als voorsz is, onverbreeckelyck te houden, ende na te gaen. Ende indien dat Godt verhoeden moet enich gebreck ofte versuym by ons, ende onse nacomelingen gebeurde, of by enich singulier persoon, dat versuym sal staen op een dubbelden peen van t'geen datmen verdienen soude tot behoef der gemeen Vicarien, welcke pene men niemant

ver-

verdragen en sal. Ende indien enich gebreecke viel in der ministratien van den weggen smanendags den armen te deylen, ofte gebreecke viel in der lampe, dat die niet en brande, alst behoort, oft oock gebreecke viel in der ministratien voor den twee ende vyftich paer schoen den armen te deylen na uytwysinge des testaments, dat sal staen tot correctie van onsen Heeren Deken ende Capittel voorsz. Behoudelick dat die voernoemde Heeren executie sullen laten doen om betalinge der renten van den twee ende vyftich paer schoen geordineert na segel ende brieven, daer door wy bewesen syn. Ende deser brieven syn twee alleens sprekende. Alle dinck sonder argelist. In kennisse der waerheyt so hebben wy Vicarien ende Choorgesellen voergenoemt gebeden den Weerdigen ende Eersamen onsen Heeren Deken ende Capittel van St. Peters t' Utrecht voorsz, desen brief over ons mit haer Capittels segel te willen besegelen, want wy geen segel en hebben. T'welk wy Deken ende Capittel voergenoemt ter bede ende begeerten onser Vicarien ende Choorgesellen beliefst ende geern gedaen hebben. Gegheven int jaer ons Heeren CIↃ. IↃ. ende XXIV. opten sesten dach in Novemb.

En was onderteyckent,

By my,

JORIS VAN SOLMS, *Deken.*

Uyt

Uyt de ongedrukte brieven dezer kerke blijkt ook dat 'er een outaar van de drie Koningen is geweest. Het zelve blijkt uyt de volgende regelen, dewelke op de muur in 't Latijn te leezen stonden: Outaar der drie Koningen.

In 't jaar onzes Heere M. V^c. XXI. is overleden de eerw. Man en Meester

GERARDUS DE TURN,

Leeraar in beide de Rechten; hy heeft aan 't outaar der drie Koningen gesticht een dagelijksche Mis; dewelke door de Koorgezellen onder het luiden van de *Primen* gelezen moet worden. Indien iemand verzuymt zal hebben deze Mis te leezen; die zal tot zijne straffe eens zoo veel ten dienste der kerktimmeraadje moeten betaalen, als hy zouw moeten getrokken hebben. Des zal hy zien zijne verzuymenissen weer in te haalen. Vorders moet zijne ziel, met de zielen van alle overledene geloovigen, in vrede rusten, Amen.

De wijding is geschiedt den eersten Juny.

Hier volgen de Proosten van het Kapittel dezer kerke.

Proosten van S. Pieters kerke te Utrecht.

Rudolphus Proost in 't jaar 1005. Proosten.
Aufridus in 't jaar 1108.

Go-

Godebaldus 1108.
Theodoricus 1119. 1121.
Anthelmus 1133.
Luzo 1131. 1134.
Abezo 1138. 1139.
Luitpertus, by anderen Lambertus, in 't jaar 1145.
Andreas, 1157.
Godefridus 1178.
Walterus 1196. 1200.
Wigerus, by anderen Wicherus 1226. 1227.
Reimarus, 1228, 34, 39, 1247.
Balduinus, de zoon des Grave van Benthem. 1258.
Engelbertus van Isenbroeke. 1270. 1272.
Stephanus van Beuzichem, de nazaat van Engelbertus. 1277. 1281. 1285. 1290.
Fredericus Zierik in 't jaar 1294: is Bisschop geworden in 't jaar 1317: en gestorven 1322.
Ricoldus van Hezewijk, 1320. 1337.
Walterus van Bloemendaal, 1350.
Zuederus Uterloe, 1357. 1362. is naderhand Domproost geworden / en overleden den 22 April 1378. Hy leit in S. Maartens kerk begraven.
Rodulphus van Isendoorn, 1393. 1386. 1400: is overleden 1410.
Jacobus van Lichtenbergh 1412. 1425. is gestorven den 2. September 1449. Hem is den 6. Sept. 1449. gevolgt
Henricus de Rover van Winsen.
Meester Johannes Schade, Proost van S Pieters kerk / en Domkanonnik / is overleden 1452.
Wouterus de Gauda word gemeent de nazaat geweest te zijn van Jacobus van Lichtenberg.
Hy

Hy word gehouden op het jaar 1452. 1459. 1463. Volgens het Doodboek van S. Salvators kerke is hy overleden in 't jaar 1475.

Mr. Johan van Borgonje, 1476.

Johan Heesboom, 3. Juny 1478.

Nicolaus, de natuurlijke zoon van Antoni Bastaard van Borgonje / Graaf van la Roche. 1498.

Fredericus Schenk van Toutenburgh, is na de dood van Georgius van Egmond Bisschop en naderhand Aartsbisschop van Utrecht geworden. Hy is gestorven in 't jaar 1580.

Na hem is gemelde Proostdy door den Hartog van Alba gegeven aan

Walterus Kerkhorne, te weeten den 16. December 1569.

Na hem is den 1. September 1580. gevolgt

Wilhelmus, Johans zoon / van Alendorp:

Na Wilhelmus is den 28. Augusti 1595. gevolgt zijn broeder

Adolphus van Alendorp, dewelke wederom in Juny 1639. opgevolgt is door

Johannes van Wijk, den zoon van den Scholasticus.

AANTEKENING.

In het Doodboek van S. *Pieters* kerke staat ook als Proost van S. *Pieters* kerke aangetekent: *Pelegrinus de Reno* of *Pellegrim van Rhijn*.

Dekens van S. Pieters kerk.

Johannes van Tornoyt anders Turnout, gestorven 1336. Dekens van S. Pieters kerk.

Johannes Romaer, Deken van S. Pieters kerke / is gestorven in 't jaar 1340.

Wilhelmus van Zijl, 1380.

Henricus, de zoon van Giselbertus.

Hermannus de Reno, (van Rhijn) gestorven 1488.

Georgius a Solmis (van Solms) gestorven 1541.

Jacobus Utenenge gestorven 1569.

In het Doodboek van S. Pieters kerke staan noch andere Dekens/ met verscheide kanonnikken en weldoenders der zelve kerke/ opgetekt.

AANTEKENINGEN.

In het Doodboek van S. *Pieters* kerke vind ik geen andere Dekens aangetekend buyten de genen dewelke door den Auteur alhier opgegeven worden, als

Mr. *Petrus Zuurmond van Hynderstein*; dewelke, zoo als daar aangetekent staat, gestorven is in 't jaar 1467.

In het Doodboek van Bloemendaal (*Notit. Episc. Ultrajact.* 153.) staat ook als Deken van S. *Pieters* kerk aangetekent

Iohannes Galenkop, Leeraar in de Godheit in 't jaar 1512. is Deken van S. *Pieters* kerke geweest.

Meester *Gerrit van der Toorn*, (Annales *Henrica van Erp.*)

Ten tijde van de omkeeringe der regeeringe is Deken van S. *Pieters* kerk geweest *Willem Veuselius*, dewelke door de Staaten van Utrecht gezonden wierd naar het Spaansche Hof om eenige verzachting tegens zeker vonnis, waar door de Utrechtenaars van hunne voorrechten versteken wierden, te verkrijgen: 't welke breeder verhandelt staat by den vermaarden *Bor*, schrijvende over het jaar 1570, 1571 enz.

Deze kanonnikken hadden ook hunne oorkonnancien/ dewelke ongedrukt onder ons berusten.

Ook heeft deze kerk van ouds een krocht of kelder gehad; dewelke naderhand/ zoo als gezeit word/ in een wijnkelder is verandert.

De

De Aartsdiaken van S. Pieter had onder zijn rechtsgebied de gansche Veluwe / bestaande uyt 40 Parochi-kerken.

S. JANS KERK.

S. Bernulphus heeft noch een tweede kerk met een genootschap van Kanonnikken gesticht; te weeten de kerk van S. Jan den Dooper. Dat deze kerk S. Jan den Dooper, en niet den Evangelist / toegewijdt was blijkt onder anderen uyt het zegel der kerke; waar op zijn haire kleed staat afgebeeldt. Dat S. Jan zoo een haire (1) kleed gedragen heeft / 't welke by andere Racana en ook wel Cilicina genoemt word / staat te leezen by den Schrijver van het Avondmaal des Heere, onder de Werken van S. Cyprianus.

De kerk van S. Jan den Dooper.

Want ieder Kapittel heeft te Utrecht voordezen zijn eigen zegel en zijn eigen wapen gehad; dewelke by Ant. Matthæus * de Nobilitate staan afgebeeld.

Deze kerk heeft bezonderlijk gestaan onder de bescherming van den Roomschen Paus; zoo als blijkt uyt de volgende Bulle van den Paus Innocentius.

Heeft gestaan onder de Pausselijke bescherminge.

INNOCENTIUS Bisschop, Dienaar der Dienaaren Gods, wenscht zijne beminde zoonen, den Deken en den Kanonnikken van *S. Jans* kerke te Utrecht, heil en Apostolisschen zegen. De Apostolissche Stoel is gewoon aan de godt-

* De Nobil. lib. 2. c. 12.

vruchtige begeerten, en de eerlijke gebeden der genen die iets op denzelven verzoeken, een goedertiere goedgunstigheit te betoonen. Weshalve wy, welbeminde zoonen in den Heere, door uwe rechtmatige gebeden bewogen zijnde, uwe kerk en uwe persoonen, met alles wat zy tegenwoorig rechtmaatiger wijze bezit, of in 't toekoomende op een regtmatige wijze door Gods hulp zal mogen bekoomen, onder *S. Pieters* en onze eige beschermінge aanneemen: byzonderlijk het vierde gedeelte van de tienden op Schouwen en van *Fronakker*:, en de kerken met de tienden van de *Wail*, de *Dubble*, de *Hire*, en de *Edke*: en daar by de kerken, de tienden, en de landhoven van Bosincken en van *Balgoie*: en de kerk van Schorel met haare kapellen en tienden: en de landhoeven in Geishorne, in Nodeke, Alsinchove, Lintvelde, Ovolre in Twent, Oholre in de Veluwe, en in Everiksdorpe: en daar by het recht en de inkomsten die gy hebt in Nardinklant, het Foreest Wirs, de hoeve Mydrecht met de kerk, het land, de tienden, en het vordere recht 't welke gyl. daar bezit: met alles dat daar aan behoort; zoo als gy hetzelve tegenwoordig rechtmatiglijk en vreedzamelijk geniet: al het welke wy voor ul. en voor gemelde onze kerke door ons Pausselijk gezag bevestigen; en uyt kracht van het tegenwoordig geschrift bekrachtigen. Het zy dan niemand geoorloft enz. Gegeven te Lateranen den vijfden February, in het achtiende jaar onzes Pausdoms.

Had een zeer groot kerkhof.

Deze kerk had een zeer groot kerkhof; 't welk door by de vleesch-hal tot het Begynhof toe liep; en volgens Henricus Bommelius het hon-ger.

ger-kerkhof wierd genoemt. De brand heeft haar, zoo wel als de andere kerken, meer als eens grotelijks beschadigt: als ten eerste in 't jaar 1148. gelijk Heda in het leven van Heribertus verhaalt: en noch eens, doch lang daar na, onder den Bisschop Johannes van Nassouw; te weten in 't jaar 1276. gelijk wederom by Heda te leezen staat in het leven van gemelden Johannes. Nadien het Kapittel niet magtig genoeg en was om de onkosten, tot het herbouwen der kerke, te draagen; zijn de geloovigen door toezegginge van Aflaaten, gelijk toen ter tijd in diergelijke gelegendheden gebruykelijk was, opgewekt tot het opschieten van eenig geld. Ja de nabuurige kerk van Munster in Westfalen heeft ook haare milde handen geopent tot het opbrengen van aelmissen; zoo als de brieven, die by † Ant. Matthæus aangehaalt worden, duidelijk te kennen geeven.

Gelijk de stad vol was van reliquien; zoo had 'er S. Jans kerk ook geen kleinder getal van als de andere. Zy had ook haare byzondere cieraaden en oude gedenktekenen. Men ziet 'er noch een wijdloopig en deftig grafschrift ter eere van Bucho a Montzima. Ook is 'er noch te zien het grafschrift van Johan van Renesse, Deken van S. Jans kerke, en zoon van Adriaan van Renesse. Doch beide die grafschriften hebben wy in het derde deel van Batavia Sacra, daar we van die Mannen te spreeken hadden, reeds opgegeven. Oude gedenktekenen aldaar te zien.

In S. Jans kerke waren 20. Prebenden; en voor dezelven 20. Vikarissen. Vikarijen.

Onder deze Prebenden is die aanmerkens-waardig, welke in gemelde kerk ter eere van

† De fatis Eccles. p. 121. 122.

S. Jan en van S. Niklaas is opgerecht tot voldoeninge voor een manslag: dewelke aan den persoon van een Geestelijken was begaan. Het gansche verhaal staat begreepen in den volgenden brief van den Utrechtschen Bisschop Florentius.

In den naame des Heere Amen. Wy *Floris* Bisschop van Utrecht maaken aan allen bekend, dat 'er onlangs een stoffe van een zwaar geschil gerezen zijnde tusschen de eerw. Mannen, Heeren Dekens, Kapittelen en persoonen der kerken van Utrecht aan de eene zijde; en *Pieter van Blankenbergh*, *Wouter van de Velde*, en *Giselbertus*, door de wandeling genoemd *Gherrit Klaes zone*, burgers van Utrecht, dewelke onlangs den eerwaardigen Man, Heer en Meester *Ulricus van Diepenheim*, Kanonnik van *S. Jans* kerke te Utrecht, godvruchtiger gedagtenisse, gedoodt hadden, van de andere kant; en zulks ter gelegendheit van den gemelden Kanonniksmoord; en over de straffe en boete dewelke den quaaddoenders, voor het quetzen en schenden der kerkelijke vrijheit, moest opgeleit worden: dat, zeg ik, de zaak, zoo als wy verstaan hebben, eindelijk aan ons, als aan een goeden man en vriendelijken scheidsman is verbleven: en dat wy, na dat de ondergeschreve mannen, daar toe byzonderlijk gemagtigt zijnde, voor ons verschenen waren, wegens en over de voornoemde voldoening en boete, de volgende vredelievende uytspraak, als goedeman, gedaan en gegeven hebben, en met deze woorden doen en geeven.

[illegible] uytspraak, tot de woorden toe, *Tot oirkonde van dit* [illegible] met deze eige duytsche woorden opgestelt.

Dit

Dit is onse seggen Heren *Florens van Wevelinc-hoven*, Bisscop t'Utrecht, als van der Penitencie ende beteringen, die *Peter van Blanckenberch*, *Wouter van den Velde*, ende *Ghiselbrecht Gherit Claes Sone* Borgers t'Utrecht doen zellen als van den doet-slage, die sy gedaen hebben aen Meester *Ulric* die *Canonic* was t' sint *Jans* t' Utrecht. In den eersten so seggen wy, dat die voergenoemde *Peter*, *Wouter*, ende *Ghiselbrecht* (2) te Romen wandelen sellen omme absolutie als rechte is. *Item* dat sy sellen in Cypers wonen een jare, ende daer af guet betone weder brengen, dat si der in alsoe lange geduert ende geweest hebben, datmen hem des billix geloven mach, als mit gueden brieven des Conincs van Cypers, of des Aertsbis-schops van Nycosi, ten waer dat wi dar mit di-spenseerden, des wy macht hebben zellen. Item so sellen *Peter* ende *Wouter* voersz. een Outaer stichten, ende doteren in der Kercke van sint *Johan* t' Utrecht, in sinte *Johans* ende sinte *Claes* ere, als van vyfteen Francken s' jaers, of die weerde dar voir, dat is t' sestich pont geldes, acht placken voir een pont sonder argelist, en-de voir ewelic memoria Meester *Ulrics*. Ende dit Outaer sel men stichten, doteren, ende ren-ten binnen jaers aen gueden renten ende gue-den binnen ene myle na t' Utrecht op dese side der Lecken, als ons dunckt dat wale belaghet sy, ende hier voir te voldoen, ende dit Outaer te stichten, ende te dotieren als vursz is, zellen sy guede borghen ende Principale zaecwonden, en-de ellic voir al setten, die sich voir hem dar voir verbinden mit alsulken brieven als dair op begre-pen syn. *Item* dat wi die ierste, ende dar nae De-ken ende Capittel sint *Jans* Kercken vursz die an-deren ghiften hebben sellen, ende gheven dit Ou-

tare, alst vaceren sal, tot eweliken dagen. *Item* als dit gesciet is, als vursz is, so sellen dese vursz Personen drie jare uyt den Stichte ende den Bisdomme van Utrecht wesen, ende als si dan weder quemen, soe sellen zy ten ierften jare dar na driwerfs voir den Cruce gaen, barvoet, bloet hoefts, in haren heemden end nedercleder, ende ellic mit eenre kersen van enen pont wass tot elliken tiden, als op sint *Johans* dach Baptiste te midsomer tot sint *Johanne*, ende op sint *Marien Magdalenen* dach ten Doeme, als dar kermisse is, ende op onser Vrouwen liechtmisse voir die processie, ende bidden der meenre ecclesien vergiffenisse van dien dat si misdaen hebben, ende tot elliken tide die kerse te laten in der Kercken, dat sy die bedevaert doen. Of war si kiesen, dat si niet uyt wesen en willen die dri jare vursz, soe sellen sy nae dier tyt, dat sy van Romen mit absolutie ende betoene comen syn als vursz is, tot dien enen jare noch twe jare tot dri tiden vursz alsulke bedevaert gaen voir den Crucen ende processien als vursz is. *Item* want die selve *Giselbrecht* niet van staden en is hulpe te doen van zinen goede tot dien Outare, ende kenlic arme is, so sal hi alle dese andere Penitencie ende beteringe doen, ende mit den anderen in komen; ende dar boven sal hi die vursz bedevaert voir die Processien ende Crucen doen to dri tiden vursz seven jare lanck, als vursz is. *Item* soe sellen sy sekeren ende sweren ten heiligen ende mit gestaefden eden ellic voir hen selven, aen handen eens Notaris, den wi daer bi senden sellen openbairlic ende in tegenwoirdicheit vieler gueden luden, dat sie alsulke absolutie van Romen halen ende alsulke Cruceganck niet en deden alinch als vursz is, dat sy

ſy dan meynedich, erelos, ende truwelos zyn, ende dar af verwonnen, ende ten ierſten als ſy hier binnen comen, zellen ſy hare abſolutie toenen voer ons, ende in onſe hant, ende in t'gegenwoordicheyt der Prelaten van der eccleſien vurſz ſekeren ende ſweren ten heilgen anderwerf, dat ſy deſe bedevaert voir den Crucen ende proceſſien doen zellen als vurſz is, ende bekennen, war ſy dit niet en deden, dat ſy dan meynedich, erelos, ende truwelos ſyn, als ſy voir dien Notarys voir gedaen hadden. *Item* ſellen ſy den Kerchof ſinte *Johans* Kercken vurſz doen reconcilieren tuſſchen hir en Paeſchen op hare coſte. *Item* waer ſake dat ſy hare abſolutie van Romen niet en haelden, noch die bedevaert voir den Crucen ende beteringe niet en deden alinch als vurſz is, ende men hem daromme uyt der Stadt van Utrecht niet en hielde, als ons toegeſeit ende gevurwerdt is, dan ſoude men en mocht men dat interdict weder aen houden, al wairt alle gebreck dar af voldaen ware ſonder argeliſt; ende mit deſen ſeggen ſellen *Peter*, *Wouter*, ende *Giſelbrecht* vurſz van allen miſdaden en broeken als van den doitſlage vurſz Gode, der heiliger Kercken, ende ons geſoenet ſyn; ende alle deſe punten vurſz ſyn te verſtaen ſonder argeliſt. Tot oirkonde van dit alles hebben wy den tegenwoordigen brief door den ondergeſchreven Notaris doen opſtellen, ſchrijven, en afkundigen: en hebben denzelven door het aanhangen van ons zegel bekrachtigt. Gegeven, gedaan, en uytgeſproken, in de kamer van de woonſtede onzes Biſſchoppelijken Hofs te Utrecht, in het jaar na de geboorte des Heere duyzent, drie-hondert, tachentig, in de derde indiktie, op den derden dag van Maart, omtrent elf

R 5 uuren,

uuren, in het tweede jaar des Pausdoms van den allerheiligsten Vader in *Christus*, onzen Heere, *Urbanus*, door Gods voorzienigheit den VI. Paus van dien naam: in de tegenwoordigheit van de eerwaardige en eerzaame mannen en Heeren *Lubbertus* Deken, Meester *Johan van Tiele* Kanonnik van den Dom, *Rodolphus van Doetinchem* Kanonnik van *S. Pieters*, *Theodoricus Boeninch*, Kanonnik van *S Marians*, *Bertholdus van Ruwenhoven*, Kanonnik van *S. Salvators*, *Hermannus van Encheren*, Kanonnik van *S. Jans* Kerken te Utrecht, ten dien einde door hunne Kerken gemagtigd: vorders van *Henricus*, bygenaamd *die Witte*, Burgemeester; *Johannes*, bygenaamd *die Klerk*, Overste Ouderling; *Wilhelmus*, bygenaamd *Overdievechte*; *Walterus van Kolenbergh*, burgeren; en van wegens de Stad, zoo als bleek, gemagtigde: mitsgaders van *Rodolphus van Ysendoren*, Prooft van *S. Pieters* en onzen Vikaris; Meester *Arnoldus Pot*, Officiaal; *Wilhelmus Buer*, Priester, Prokureur Fiskaal van ons Hof van Utrecht; *Goswinus van Rossem*, Ridder; *Jacobus vander Aa*, Schildknaap; *Johannes*, bygenaamd *Tollenare*, Schrijver der voornoemde Stad; altemaal als getuigen daar toe byzonderlijk ontboden en verzocht.

En ik Johan van Loo, *Geestelijk persoon uyt het stift van Luyk, openbaar Notaris, door Keizerlijk en het ordinaris gezag goedgekeurd, en in deze zake de schrijver van den hoogwaardigen Vader in* Christus, *Mijnheer den Bisschop voornoemd; heb op deszelfs bevel de gemelde uytspraak en al het bovenverhaalde met de*

de bovengeschreven getuygen bygewoont: en heb al het gezeide, op de bovengeschreve plaats en tijd, aldus zien en hooren geschieden: en heb, des verzocht zijnde, daar over den tegenwoordigen brief opgestelt, met eigen hande geschreven, afgekundigt, en ter getuigenisse der waarheit met mijnen gewoonlijken zegelring en gewoonlijken naam ondertekent, om door het zegel van gemelden hoogwaardigen Vader bezegelt te worden.

De Kanonnikken/ dewelke dit Kapittel uytmaakten/ stonden ook onder eenen Proost en eenen Deken. Rechtsgebied van den Proost.

In den Proost was dit zonderling voorrecht aan te merken/ dat hy in de landen van zijne Proostdy het hooge/ middelbaare/ en het laage rechtsgebied had. Daar by was deze Proostdy zeer aanzienlijk en zeer wijd uytgestrekt/ loopende tot de Staadtspoorten toe. Noch had hy het recht van den zwaarde/ het recht van halszaaken quyt te schelden; van hy-geleybrieven te verleenen; van ordonancien te maaken; van eenig geld voor zijne blijde inkomste/ gelijk de Vorsten doorgaans doen/ te eyssichen. Van al het welke verder bescheid te vinden is by Ant. * Matthæus. Aldaar zijn ook eenige ordonnancien te leezen/ dewelke in 't jaar 1598. afgekundigt zijn te Mydrecht en te Thamen. (3.) Het getal der Kanonnikken.

Ook had hy het recht van patroonschap/ gelijk dat genoemt word of van voorstellinge/ over de Mydrechtsche en de nabuurige Pasto-

* De Fat. & fundat. Eccles. l. 1. p. 127.

ryen:

rijen: maar van wij / als we van ieder der zelve Pastorijen te spreeken zullen hebben / naarder bescheid zullen geeven.

Als de Kerkenraad / na de verandering van de regeeringe en van den Godsdienst / dit recht begeerde te hebben ; is het denzelven door de Staaten van Utrecht / tegen- / en de Gravinne van Solms / als den Proost verbeeldende / toegewezen in het jaar 1695. en 1696. Van't welke de brieven by Ant Matthæus ter gemelde plaatze nagezien konnen worden (4.)

De lijst der Proosten en Dekenen van S. Jans kerke / dewelke / voor zoo veel ons bekend is / tot noch toe door niemand / zelfs niet door Ant. Matthæus, geheel en volkomen is uytgegeven / laaten wy alhier ten dienste van den Leezer volgen : zoo als wy dezelve in de oude papieren der gemelde kerke gevonden en uyt eenige andere brieven vol gemaakt hebben.

Proosten van S. Jans kerke te Utrecht.

Prooften van S. Jans kerke.

Anselmus in 't jaar 1085, 1086.
Godebaldus 1105.
Goswinus 1125, 1128.
Anselmus 1139.
Albertus 1176. 1188.
Giselbertus 1208.
Goswinus, bygenaamd van Amstelle, 1228. Is naderhand / te weeten / omtrent het jaar 1250 / Bisschop geworden : zie Beka op het 31. zijdje. Hy is gestorven in 't jaar 1292.
Johannes van Amstelle, 1288.
Wilhelmus van Amstelle 1292. 19. Maart.
Johannes, 1292. daags voor S. Remigius.

Ni-

Nicolaus, anders Colinus, van Steen: 1311. 1313. 1316. 1317. op S. Niklaas abond.

Arnoldus Loeff van Ruweel, 1331. 1338. Vrijdaags voor Pinxteren.

* In 't jaar des Heere 1340, op Aller-Heiligen-dag, omtrent een uure, is overleden *Arnoldus Loeff van Ruweel*, Prooft van deze kerk: wiens ziel in vrede ruste, Amen.

Henricus de Reno (anders van den Ryne,) 1344. 1346. 1357. 1360. 1363. is gestorven 1363. den 6. Juny.

Petrus van de Velde, 1363. 1375. 1378. 1380.

Arnoldus van Tricht, 1386. 1400. 1407. is gestorven den 12. February 1427.

Theodoricus van Wassenaar, Protonotaris van den Apostolisschen Stoel / Pastoor der Haarlemsche kerke: staat vermeldt in de jaaren 1426. 1427. 1437. 1438. 1439. 1445. 1454. 1457. 1460.

Is overleden den 19. Maart 1461. of/ gelijk elders gevonden word/ 1465.

Johannes Miles, dat is/ de Ridder, 1466.

Johannes Nijs van Borssèlen, Proost en Aartsdiaken/ 1473. 1474. 1477. 1482.

Wilhelmus Ellagranus, 1489.

Gisbèrtus van Stoutenburgh, Leeraar in beide de Rechten/ 1494. 1495.

Bavo Favernay, de zusters zoon van Viglius Zuichemus: Doch hy heeft zijne Proostdy afgestaan aan

* Dit stond te leezen op een loode plaat, dewelke boven op de doodkist geplaatst zijnde, onlangs in zijn graf is gevonden.

Mee-

Meester Stephanus de Rumelaar, Leeraar in beide de Rechten. Deze Stephanus is gestorven den 21. van September 1504: en staat als Proost vermeld in 't jaar 1497. 1503. 1504.

Johannes Inghenwinkel, Protonotaris van den Apostolisschen Stoel: 1506. Hy is ook Proost geweest van S. Lebuyns kerke te Deventer / en te Zanten: en staat aldaar als Proost vermeld in de jaaren 1509. 1516. 1524. 1525. 1528. Hy is te Romen overleden den 23. July 1534. †

Albertus Pighius, van Kampen: Leeraar in de Godheit: 1535. 1539.

Hy is te Utrecht gestorven den 26. December 1542. Wy zullen wijdloopiger van hem te spreeken hebben in de Beschrijvinge van Kampen: alwaar wy ook zijn Lofschrift / het welke daar in het koor van S. Jans kerke hangt / zullen vertoonen.

Carolus Perenot, Leeraar in beide de Rechten: 1556. 1562. den 7. Oktober.

Hy heeft afstand van zijne Proostdy gedaan in 't gemelde jaar 1562: elders staat 1567.

Mr. Hermannus Ruyich.

Bucho de Montzima, Proost en Aartsdiaken van S. Jans kerke: heeft de provinciale Synode van Utrecht bygewoont in 't jaar 1565: en is gestorven den 6. February 1594.

Johannes van Renesse: van wien wy elders gesproken hebben.

De Heer van Schauwe, heeft afstand van zijne Proostdy gedaan den 2. Mey 1633.

Aalbrecht, Graaf van Solms / Proost en Aartsdiaken van S. Jans kerke; is overleden den 27. van September.

† Op een andere plaats staat 1543.

Hen-

Henricus, Graaf van Solms / te Utrecht geboren; Veldmaarschalk van 't Leger der vereenigde Nederlanden: is overleden den 24 July 1693.

Deszelfs moeder Elizabet Gravin van Falkesteyn / dewelke het vruchtgebruyk van gemelde Proostdye voor haar leven heeft behouden / is gestorven den 19. Juny 1706.

Cornelis Beernink, Leeraar in de Filosofy / is tot Proost gekozen den 6. October 1708.

(5.)

Dekens van S. Jans kerke.

G. S. in 't jaar 1125. Dekens van S. Jans kerke.

Anselmus 1145.

Conradus 1164. 1169.

Gerardus 1176. 1188.

Giselbertus 1200. 1204. 1228.

Jacobus 1272.

Johannes van Vianen van Jaarsvelt: 1474.

Henricus van Lottum: heeft tot nazaat gehad Wilhelmus Heda, 1496. van wien wy onder Arnhem breeder te spreken zullen hebben.

Thomas van Nykerken, 1528. was Choorbisschop te Utrecht en Deken van S. Jans kerke. Als Henricus van de Palts / Bisschop van Utrecht / uyt de Stad en het Stift vertrokken was; heeft deze Thomas, ter eere en gedagtenisse van zijnen Patroon en weldoender / een deftig glas aan de kerk geschonken; staande aan de noordzijde der kerke: alwaar de Paltsgraaf / met een mantel om en naar het leven afgeschilderd / afgebeeld staat. Doch de regelen / die 'er onder te leezen stonden / zijn door ouderdom voor een gedeelte uytgegaan.

Al-

Albertus Pighius, in 't jaar 1535: is naderhand Proost geworden.

Adrianus van Zuylen, heeft de Utrechtsche Synode onder Fredericus Schenk bygewoont en ondertekent.

Johannes van Renesse, is gestorven 1619/ in den ouderdom van 79. jaaren.

Johannes van Someren, in 't jaar 1704. is 40. jaaren lang Deken geweest; en staat met lof vermeld by Ant. Matthæus. *

Ook heeft S. Jans kerk een openbaare en deftige Boekery/ bestaande uyt allerhande soort van boeken; en vermeerdert door de boeken van de Karthuyzers en van meer anderen: welke Boekery het gansche koor tegenwoordig beslaat. (6.)

* De Fatis & Fundat.

AANTEKENINGEN.

1. *Dat* S. Jan *zoo een haire kleed gedragen heeft enz.* In het Latijn staat, *Trichinam vestem*: *Trichinos* is in het Grieks zekerlijk te zeggen *hairachtig* van *hair* gemaakt. En vervolgens is het zeker uyt de H. H. Evangelien, en niet alleen uyt de getuigenisse van den gemelden Schrijver de *Cœna Domini*, dat S. *Jan* een *Vestem trichinam*, een haire kleed, heeft gedragen. *Antonius Matthæus a*, wiens woorden de Heer Auteur alhier gebruykt, voegt 'er by dat zoo een kleed anders ook *Racana* en *Vestis cilicina* genoemt wierd: waar uyt schijnt te blijken dat hy het niet gehouden heeft met eenige *b* Luyterſche yveraars; dewelke zoo een haire kleed voor al te Monniks aanziende, en vreezende dat 'er S. *Jan*

a Ant. Matth. de fatis Eccl. l. 1. pag. 120.
b Schindlerus in Lex. Chytræus ad hunc locum.

met

met zoo een kleed al te Monniks zoude uytzien, verzonnen hebben dat hy een Kamelotte rok heeft aangehad: want Kamelot, zoo zy meenen, wierd ook van kemelshair gemaakt; en word daarom ook Kamelot genoemt. Doch dit gevoelen, 't welke maar door een geest van tegenspreekinge was verzonnen, verdient niet met ernst wederleit te worden; en is by de bescheidendsten der c Luyterschen zelf in geen aanzien meer. Dat 'er evenwel van kemelshair, ik spreek van recht kemelshair, en niet van 't gene t'hans door den gemeenen man kemelshair genoemt word; dat 'er, zeg ik, van kemelshair of van het hair der kameelen kamelot en vervolgens zachte kleeren gemaakt konnen worden, om dit voor de Liefhebbers van zulke zaaken met een woord aanteraaken, wil ik niet volkomentlijk tegenspreeken. *Kilianus* getuygt dat *Kamelot* schier in allerhande taalen aldus word genoemt; *om dat het van 't hair der Kameelen, doch voornamentlijk, volgens Ælia*nus *zeggen, van Kaspissche Kameelen, en van geitenhair word gemaakt:* of hy daar gelijk in heeft, en of het rechte kemelshair daar toe wel gebruykt is geweest, konnen anderen, die het der moeite waardig achten, onderzoeken. Maar d *Papenbrochius* vermaant ons dat het gene nu kemelshair genoemt word, eigentlijk geitenhair is; en dat Kamelot van geen oprecht kemelshair, maar van geitenhair, word gemaakt: dat de woorden *kemelshair* en *kamelot* door het gebruyk verdraait en verandert zijn: en dat ze aldus uytgesproken worden in de plaatze van *keperhair* en *kapelot:* welke woorden dan afkomstig zouden zijn van *Capra*, een Geit. Daarenboven wierd het geitenhair, doch onbereid en niet zacht gemaakt zijnde, ook gebruykt om 'er haire klederen van te maaken. Dit blijkt uyt den brief van *Pachomius aan de broederen in de woestijne, dewelke de geiten schooren, om 'er haire klederen (cilicia) van te maaken.* Dit zal den Leezer misschien voorkoomen als al te gering, en niet waardig om 'er een Aantekening van te maaken. Doch, behalven dat S. *Jans* haire kleed wel een aanmerking verdiende; zal deze Aantekening naderhand te passe gebragt worden, als

c Thesaur. Theologico-philolog. in N. T. ad cap. 4. Matthei.
d Papenbroch. t. 1. April. de Alberto c. 12. n. 128. Item Resp. ad Exhibit. error. ad artic. VI.

we van de opkomste der Karmelyten handelende, het bekende en netelige verschil over de kleedinge van den Profeet *Elias* te berde zullen brengen.

2. Wy hebben in onze 33. Aantekeninge op S. *Bonifacius* getoont hoe weinig de Bisschoppen van deze Roomsche reize plagten te houden; en hoe de Synoden zelf meer als eens daar over geklaagt hebben. Hier zien we zoo eene reis door een Bisschop zelf voorgeschreven; en voor een manslag, ja voor een Kanonniks moord, voorgeschreven; op dat de misdaadigen hunne ontbinding daar zouden haalen. Dit strijdt echter tegen malkander niet; De Bisschoppen wilden in zulke misdaaden gekent wezen: zy begreepen niet hoe dat een zondaar zijnen eigen Harder konde ontloopen, om elders geholpen te worden: zy klaagden over de al te groote toegeevendheit en ruymigheit der Romeinen; dewelke alles, wat 'er maar quam, voorthielpen. Maar hier word de Bisschop gekent: en hy legt hun zelf zoo een moeyelijke reis op; ten einde zy de grootheit van hun misdaad te beter zoude begrijpen en als gevoelen. Waar omtrent geweeten moet worden dat de Bisschoppen, geen raad met de boosaardigheit van sommige menschen weetende, al in de twaalfde eeuwe begonnen hebben groote zondaars naar Romen te zenden. En dit is ook somwijlen door kerkelijke Vergaderingen vastgestelt. Volgens *Matthæus Paris* heeft de Synode van Londen in 't jaar 1143. een besluyt gemaakt, dat iemand die een Kerk of Kerkhof ontheiligt, of een Kerkelijk of Religieus persoon met geweld aangetast had, van niemand zoude konnen ontslagen worden als van den Paus: De reden hier van word door de zelfde Synode gegeven: dat 'er geen vrijheit en veiligheit langer was voor Kerkelijke persoonen: zy wierden door deze of gene booswigten, dien het maar luste, gevangen genomen, in de boejen gezet, en niet los gelaaten voor dat ze gelds genoeg opgebragt hadden. Van het gemelde besluyt word ook gewag gemaakt by *Rogerius e Hoveden*: dewelke daar by voegt dat de Kerkelijke persoonen hier door hunnen adem eenigzins begonnen te scheppen enz. In de Kerkelijke Historien zullen verscheide diergelijke exempelen voorkoomen

e Roger. in Annalib.

van

van groote zondaars, dewelke naar Romen gezonden wierden.

3. Volgens een geschrift, 't welke by *Ant. Matthæus* staat, had hy onder anderen het hooge, 't middelbaare, en 't laage rechtsgebied *over Mydrecht*, *Wilnisse*, *Achtienhoven*, *Uythooren*, *Thamen*, *en de gehuchten daar onder gelegen*: *uytgezondert de Roodebrugge*, *behoorende aan Achtienhove*; *alwaar de Heeren Regenten der Stad Utrecht de hooge*, *en de Heer Proost in den tijd het middelbare en het lage rechtsgebied oeffenen*: en vervolgens, gelijk daar ook by staat, verleende de Prooft vergiffenisse van alle misdaaden dewelke in gemelde Heerlijkheden begaan wierden: de uytsporige misdaaden nochtans, gelijk die in de Rechten genoemt worden, en de misdaaden van gequetste oppermagt uytgezondert.

4. Dit was aldus toegegaan. De Kerkenraad had zedert de verandering van den Godsdienst het recht van voorstellinge bekomen. Het gebeurde, niet lang geleden, dat dezelve Kerkenraad iemand aan de Gravinne *van Solms* voorstelde, wiens persoon haare Genade geenzins behaagde. Ieder bleef zijne streng trekken: de Kerkenraad wierd genoeg gewaarschuwt zoo hard op zijn stuk niet te blijven staan: en de Gravinne, dewelke den Prooft verbeelde, door een nieuwe en aangenaamer voorstelling eenig genoegen te geeven. Dewijl niemant te verzetten was, wierd de zaak voor de Staaten gebragt: dewelke den Kerkenraad insgelijks tot verscheide maalen toe vermaande, men zoude de Gravinne doch wat te gemoet koomen. Maar, of de Staaten al vermaanden; of het *Klassis*, 't welke zich met de zaak ook bemoeide, ten besten sprak; of men wel voorspelde wat 'er uyt volgen zouw; de Kerkenraad stond vast en pal; en wist van geen eenen tred te verzetten. Zoo hebben dan de Staaten, met zoo eene hardnekkigheit niet gedient zijnde, de volle en vrije vergeeving aan de gemelde Gravinne toegestaan.

5. *Antonius Matthæus* f getuygt dat de Prooft van St. *Jans* kerke, als hebbende het recht van den zwaarde, gewoon was zijne brieven met rood wasch te bezegelen; en dat het Kapittel van St. *Jans* kerke ook geen ander wasch tot het bezegelen der brieven gebruykte,

f A. Matthæus de fat. & fundat. Eccles. p. 130.

daar de andere Kapittelen zich van wit of groen wasch bedienden. Dat de Prooft en het Kapittel van S. *Jans* kerke rood wasch gebruykt hebben wil ik geenzins tegenspreeken; en de Heer *Matthaeus* zal dit zekerlijk wel geweeten hebben. Ook kan de Prooft het roode wasch gekozen hebben, om het gemelde recht van den zwaarde te betekenen: Ik heb daar weinig tegen. Dit wil ik maar aantekenen dat het roode wasch altijd geen teken is geweest van zodanig een recht; dat gemeene Abdyen, zonder zodanig recht te hebben, zich wel bedient hebben van rood wasch; en dat Keizers en Koningen, dewelke dat recht zekerlijk hadden, zich van wit, geel, groen en ander wasch bedient hebben. Wy willen alles met weinige voorbeelden bewijzen; het is doch geen zaak daar alle Lezers zich aan gelegen laaten leggen. g In 't jaar 1404 heeft Keizer *Rupertus* aan de Abten van Gengebak in der Elsas, als een zonderlinge gunst en tot een teken van vrijheit, toegestaan dat ze hunne brieven en andere akten met rood wasch mogten bezegelen. Het is evenwel zeker dat gemelde Abten geen recht en hadden om de misdaaden met den zwaarde te straffen. Dit ziet men evenwel dat het een zonderlinge gunst was, rood wasch te mogen gebruyken; en dat het aangezien wierd als een teken van vrijheit. De Fransche Koningen van de eerste stamme, en die van de tweede, waar onder eenige Keizers zijn geweest, hebben hunne brieven ook wel met rood, maar veel meer met wit wasch bezegelt. Echter is het waar dat het roode wasch onder het begin van de derde stamme, tot de tijden van *Philippus Augustus* toe, doorgaans door de Koningen gebruykt is geweest: maar onder gemelden *Philippus*, en deszelfs nazaaten, wierd het groene wasch somwijlen gebruykt om de handvestbrieven te bezegelen. Tegenwoordig zegt *Du Cange* h, worden alle de opene brieven in de Kantzelerijen van Vrankrijk met geel wasch bezegelt: en pas te voren had hy verzekert dat het gebruyk van geel wasch door een byzonder voorrecht den Koning toekoomt. Het zelfde staat ook in de Artijkelen van de Vergaderinge, dewelke in 't jaar 1383. gehouden is te S. *Germain*. Hierom meende *Lodewijk* IX, Koning

g Apud Mabillon de Re Diplom. lib. 2. c. 49.
h Du Cange in glossar.

van Vrankrijk, dat hy eene groote gunst bewees aan *Renatus d'Anjou*, Koning van Sicilie, met hem te vergunnen dat hy met geel wasch mogt zegelen. Doch dit is van de laatere tijden te verstaan; en *Mabillon* meent dat de Koningen van Vrankrijk, in het bezegelen van hunne brieven, noch geen geel wasch gebruykt hebben in de dertiende eeuwe.

Omtrent S. *Ians* Kerk staat noch aantemerken dat de Burgers van Utrecht, als ze tegen de Overheit dreigden opteſtaan, of ook alsze met malkander over hoop lagen, zich doorgaans gewapend op S. *Ians* Kerkhof by een vergaderden. En daarom wierd dit Kerkhof, 't welke van ouds veel grooter en wijder was, volgens *Iohannes Bommelius*, *campus famis*, dat is, hongers-veld genoemt: 't welke zekerlijk hier van daan gekomen is, zegt *Ant. Matthaeus*, om dat ze zoo uytgelaaten boos en vinnig waren, dat ze noch om honger noch om dorst naar huys wilden gaan.

Daarenboven was dit Kerkhof de plaats, daar het volk viermaal 's jaars by een moest koomen; of gelijk men toen sprak, de gemeene morgensspraken moest houden. In een ouden brief van 't jaar 1455, den Gilden-brief genoemd, staat het volgende te leezen: *Item so selmen op S. Iohans Kerkhoff tot eenwiger daghen durende, vier gemeene morgenspraken alle jair hebben; te weten telken des eersten werke daghes, na dat onser Stadt Sysen vercoft wesen sellen; ende dair selmen dan lesen een ygelik in synen Gilde den gildebrieff, op dat den gemenen Gildebroederen dat inhouden des briefs in 't hoeft blive, om een igelic hem daar na te rechten.*

6. Om dat we hier ten einde zijn van de Kollegiale Kerken, en vervolgens van de Utrechtsche Kanonnikken niet meer te spreeken zullen hebben; moet ik hier noch byvoegen, dat 'er zoo wel te Utrecht als elders behalven de rechte Kanonnikken, dewelke hunne prebenden en inkomsten hadden, ook *honoraire* Kanonnikken, dat is die den blooten tytel van Kanonnikken voerden, zijn geweest. Deze hadden geene Prebende, geen gestoelte in het Koor, geen stem in het Kapittel, geen Kanonnikshuys om in te woonen; en waren ook niet gehouden de kerkelijke diensten der Kanonnikken nochte de Getijden by te woonen. In de Processien der Kerke gingen zy achter de rechte Kanon-

nonnikken. Maar ter gelegentheit van deze eer-Kanonnikken (*Canonici honoris*) zijn 'er nu en dan al eenige verschillen en twijfelachtigheden ontstaan. Zy begonnen zich zoo hier zoo daar eenig recht tot een prebende aan te maatigen: deeden ook hun beste om een Kanonnikshuys voor hunne woonplaats te bekoomen; ja zouden ook wel iets willen te zeggen gehad hebben in het vergeeven der kerkelijke ampten. Dit alles blijkt uyt een oude ordonantie, dewelke door *Ant.* i *Matthæus* getrokken is uyt het *Chartularium van S. Pieters kerke*; en door ons op de volgende wijze is vertaalt.

In 't jaar 1498, *op den tiesden der maand October, heeft Mijnheer de Deken en het Kapittel, kapittelsgewijs vergadert zijnde, aan my, hunnen Notaris, belast de volgende ordonancie in dit register in te voegen. Nadien 'er uyt de aanstellinge en aanneeminge der* honoraire *Kanonnikken, dewelke wy door onze mildadigheit en gunste somwijlen gewoon zijn aan te stellen, veele* k *geschillen en twijfelachtigheden zijn ontstaan: zoo begeeren wy dat 'er voortaan niemand zal aangenomen worden tot een* honorair *Kanonnik; ten zy dat hy alvorens gezwooren hebbe dat hy ten geenen tijde, by gelegendheit van het gezeide, een prebende, of de inkomste eener prebende, of een kloosterhuys zal eysschen: dat hy zich geenzins zal bemoeyen met het vergeeven der kerkelijke ampten; en dat hy ten allen tijde, als wy 't op hem verzoeken zullen, zijne* honoraire *Kanonniksdy in onze handen zal overgeeven, en de tekenen der Kanonniksdye zal afleggen. Gedaan en besloten als boven.* G. de Merlo.

Dan waren 'er ook *Jubilarii*, of, om het zoo te vertaalen, Jubilarissen. l Dit waren Kanonnikken, dewelke 50. jaaren Kanonnik geweest zijnde, en op het Koor gepast hebbende, op een plegtige wijze van alle diensten ontslagen wierden, en hunne inkomsten evenwel behielden. Wy zullen 'er wederom een voorbeeld van bybrengen uyt *Ant.* l *Matthæus*; dewelke het insge-

i Ant. Matth. manud. ad jus can. pag. 100.
k In 't Latijn staat *nullæ differentiæ*; maar dat moet zekerlijk zijn *multæ*.
l Ant. Matth. ibid. pag. 101.

gelijks uyt het gemelde *Chartularium* van S. *Pieters* kerke heeft getrokken.

In 't jaar onzes Heere 1500, *den* 15. *Maart, hebben de eerwaardige Heeren, de Deken en het Kapittel van S.* Pieters *kerke te Utrecht, aan den eerwaardigen man en Meester, Mijnheer* Theodoricus Byndop, *hunnen medebroeder, dewelke nu* 50. *jaaren lang Kanonnik van gemelde kerke is geweest, op deszelfs verzoek en aanhoudinge, toegestaan zijn jubeljaar, gelijk de manier is, te vieren: en hebben hem volgens de ordonancie, dewelke daar over door de vijf Kerken gemaakt is, van alle kerkdiensten en lasten, die hy uyt hoofde van gemelde Kanonniksdye en prebende te draagen had, ontslagen, behoudens dat hy de kerkelijke getijden gehouden zy te leezen. 't Welk gedaan zijnde, heeft gemelde Meester* Theodoricus *mijne Heeren, den Deken en het Kapittel voornoemd, hoofd voor hoofd broederlijk, vriendelijk en goedgunstiglijk genoodigt tegens den zondag* Lætare, *zijnde den* 29. *der gemelde maand Maart; om met hem aan zijn huys op het middagmaal te koomen. Als dan mijne eerwaardige Heeren voornoemd op den gemelden dag aan zijn huys gekomen waren, heeft hy hun een plegtig middagmaal, met verscheide soorten van gezoode en gebraade visschen, en met veelerhande toespijzen gegeven, en lustig wijn geschonken, enz.* G. de Merlo.

Noch hebben wy hier een woord te zeggen van de manier om een Kanonniksdy te bekoomen. Dit geschiede eerstelijk, als een Kanonnik afstand deed van zijne Kanonniksdye ten voordeele van een anderen. Doch *m* op dat zoo een afstand stand zoude grijpen, moest de gene, die afstand gedaan had, noch twintig dagen na den afstand leeven. Dit zag daar op dat de Kanonniksdyen anders erfelijk konden worden; en dat een Kanonnik, de dood te gemoet ziende, altijd iemand naar zijn welgevallen in zijne plaats had konnen stellen. En die aldus Kanonnik was geworden door den afstand van een ander Kanonnik, genoot aanstonds de inkomste zijner prebende niet. Dit moest noch twee jaaren lijden. Hy trok wel de dagelijk-

m Zie Ant. Matth. Manud. ad jus can. lib. 2. c. 15.

sche uytdeelingen, die aan de Kanonnikken ter Koor verschijnende, uytgereikt wierden: hy had zijn deel ook aan de toevallen: maar de inkomsten der prebende wierden ondertusschen ten deele aan den Bisschop gegeven, ten deele voor 't gebruyk der Kerke gespaart.

Ten tweede wierden de Kanonniksdyen vergeeven door verkiezinge; dewelke plaats had als 'er een Kanonnik was overleden. De eerste Kanonniksdy wierd vergeven door den Deken: de volgende door den oudsten Kanonnik, die noch geene Kanonniksdy vergeeven had: de derde door den oudsten op een na: en dus vervolgens. De oudste Kanonnik was die, dewelke langst Kanonnik was geweest. Als dit recht van een nieuwen Kanonnik te verkiezen aldus rond was gegaan, begon het wederom van voren af: eerst van den Deken, en dus al vorder en vorder. De Kanonnik, wiens beurt het was een Kanonnik te verkiezen, wierd *Turnarius* genoemt. Deze *Turnarius* moest den nieuwgekozen Kanonnik aan het Kapittel voorstellen: en dan wierd de nieuwe Kanonnik, indien 'er niets op te zeggen viel, door het Kapittel aangenomen. Echter gebeurde het wel dat de *Turnarius* zijne beurt voor by moest laaten gaan: en dit was de derde manier van een Kanonniksdy te bekoomen; dewelke, hoewel niet al te regelmatig en door de geestelijke rechten somwijlen verboden zijnde, echter nu en dan plaats heeft gehad. Dit bestond hier in, dat een aanzienlijk persoon door het Kapittel tot Kanonnik wierd verkozen, zonder dat 'er een Kanonniksdy open stond: maar die moest dan wachten naar de prebende dewelke allereerst open zoude vallen. Doch dit konde niet geschieden als met de eenpaarige toestemminge van alle de Kapittelheeren, en zonder iemands tegenspraak. Dit blijkt uyt de volgende ordonancie, dewelke in 't jaar 1509. door S. Jans Kapittel is uytgegeven: *Behoudens nochtans indien ons Kapittel, met de toestemminge van alle de Kapittel-kanonnikken, zonder iemands tegenspraak, dienstig en oorbaar mogt oordeelen, iemand ten verzoeke van een Prins of magtig Heer, en voor het oogzienlijk profijt en de noodzakelijkheit onzer kerke, Kanonnik te maaken op de verwachtinge van eene prebende die openvallen zal: dat in zulken gevalle wy, Ka-*

pit-

pittel, een Kanonnik zullen mogen maaken. Behoudens wederom dat de gene die dan op zijne order oudste Kanonnik zal zijn, en noch niemand tot een prebende benoemt of voorgestelt zal hebben; en die tot deze prebende, als ze open viel, iemand had moeten benoemen ofte voorstellen; zijne plaats zal hebben in de eerste prebende, dewelke na de gemelde prebende volgens de gewoonlijke beurt zal openvallen, en tot de vergeeving van het Kapittel zal behooren: even eens, als of het aanstellen van zoo eenen Kanonnik niet was voorgevallen. enz. Doch al lang voor deze ordonancie was zoo een manier, van iemand op de verwachting van de eerst openstaande prebende Kanonnik te maaken, by de Kanonnikken van S. Jans kerke gebruykelijk geweest. Dit blijkt uyt een duytschen brief van 't jaar 1497. *Ick* Dirck van Zuylen vander Haer *make condt allen luyden, Alsoo die eerbaere Heeren Deken ende* Capittel *der kercke van sant* Johan *t' Utrecht tot myner bede ende begeerte om Goets wille* Gysbert *mynen witlichen soon versien hebben mit heur canonicaetschap op een wachte van eenre provende die in toecomende tyden in hair kerke by versterffenisse vaceren sal, in manieren des instruments my ende mynen soon daer op gegeven.* enz. De Domkerk is ook niet vry geweest van diergelijke vergeevingen: 't welk een oude brief van 't jaar 1456, by *Ant. Matthæus* ter gemelde plaatze aangehaald, door de volgende woorden genoegzaam uytwijst: *Ende want voorsz. capittel in die eerste proven, die haer verschynen sal, verloeft is aen Meyster* Willem van Montfoerde, *onsen lieven neve, soo sullen sy hem die andere geven, ende daer toe als die verschynt accepteren ende toelaten, sonder statuta ofte wyngelde van hem te nemen, oft synen tyt naer gewoonte der kercke te verbeyden, mer terstont* ad capitularia *ende als plenum recipieren ende admitteren. Ende als die voorsz. proeven verschenen sal wesen, ende Meyster* Willem *ofte synen Procuratoren dat van des capittels wegen te weten gedaen is, so sal hy die aennemen, oft binnen een maand daer na eenen anderen notabilen ende bequaem daer toe wesende in die stede voor hem mogen presenteren, den sy dan admitteren sullen in der manieren voorsz.*

Zonder *statuta* of wijngelde van hem te neemen: dat ziet op de gewoonte volgens dewelke een aankoomende Kanonnik van ouds somwijlen een maal, som-

van de Sloepers of op onse L. Vrouwen altaer. Die van den geslachte syn daer gifters off.

Het outaar van 't H. Kruys: Op dit altaer des Heyligen Cruys Broederschap. Elk Broederschap heeft synen dienst. Op dit altaer leyt een Vicarye. Collator Prepositus. Noch een Vicarye. Collator die Stadthouder.

Het outaar der Zielen: Op dit altaer de siel broederschap / ende hebben haren sekeren dienst. Op dit altaer een Vicarye. Collator Peter van Winsen.

S. Michiels outaar: Op dit altaer Kiemsingders gilt / ende hebben haren dienst. Op dit altaer een Vicarye. Collator Prepositus.

S. Annaas outaar: Op dit altaer S. Anne Broederschap / ende hebben haren dienst. Op dit altaer een Vicarye.

Het outaar der drie Koningen: Op dit altaer is een Vicarye. Collator Jacob Nobell.

S. Thomas outaar: Op dit altaer een Vicarye. Collator N. Nybelt.

S. Niklaas outaar: Op dit altaer een officie van twee missen. Collator Wouter van Ass / ende die Broederschap van de Cramers.

S. Catharinaas outaar: Op dit altaer een Vicarye. Collator D. Cornelius de Jong. Possessor idem.

Het outaar van S. Mariaas opdragt: Op dit altaer een Vicarye. Collator Dirk Bor van Amerongen.

Het outaar van S. Laurentius: Op dit altaer een misse alle dage ten half elf uren / gefondeert by Goort van Voordt Hendrichsen / ende wert betaelt by den Kerkmeesters.

Het outaar van de H. H. Engelen: Op dit altaer een Vicarye. Collator die van Hoeve. Possessor Florentius Feyt.

Het

Het outaar van S. S. Crispinus en Crispinianus: Op dit altaer t' schoenmakers gilt. Noch op dit altaer een Vicarye. Collatores alle die gilthroers.

Het outaar van Cosmas en Damianus: Op dit altaer t' barbiers gilt.

Het outaar van S. Jacobus: Op dit altaer een Vicarye. Collatrix die weduwe van Cornelis van Onderwater.

Het outaar van de H. H. Petrus en Paulus: Op dit altaer de Roomsche Broederschap. Noch een Vicarye / Collatores de Roomsche Broederschap. Noch een Vicary / collata per Gerrit van Haerlem woonende te Zwol.

S. Eligius outaar: Op dit altaer t' silversmits gilt. Op dit altaer een Vicarye. Collatrix plach te wesen Juffrou van Ruytenborch of Beerndt Proeys. Noch een Vicarye. Collatores die kercmeesters. Noch een Vicarye. Collatores die executores van Juffr. van Ruytenborch. Noch een Vicarye. Collator Gerrit van de Poll.

'T Altaar van de H. Drievuldigheit: Op dit altaer die Broederschap der H. Drievuldicheit / ende laten singen alle weken twee missen / ende meer andere dienst / ende deylen des Sonnendachs een schepel weyts / een goet gebacken broot onder xxx. arme menschen / ende op elck broot een halve stuyver.

'T Altaar van Vitus en Modestus: Op dit altaer een Vicarye. Collatores die gilde-broeders van de Snyers / off die Procuratores van den altaer. Possessor est Hendericus Pieck.

Het outaar van de vier gekroonde Martelaaren: Op dit altaer t' metselaers gilt.

S.

S. Barbaraas outaar: Op dit altaer een Vicarye. Collateur Heer Gerrit Antonissen possessor. Noch een Vicarye. Collator Merenburch.

S. Pieters outaar: Op dit altaer der Visschers gilt / ende laten doen alle dage misse voor ses uren.

S. Adrianus outaar: Op dit altaer de Broederschap van St. Adriaen. Op dit altaer noch een officie van twee missen ter weeck.

't Altaar van den eersten Martelaar S. Stephanus: Op dit altaer alle dage een misse te tien uren / gefondeert by Gaert van Voort Hendricksen / ende wort betaelt by de Kercmeesters.

't Altaar van S. Maria ter Sneeuw: Op dit altaer t' sadelaers gilt.

Het outaar van S. Lucia: Op dit altaer S. Rochus Broederschap. Op dit altaer een Vicarye. Collator olim Oskenburgensis quidam. Nunc vero Curati cum Magistris Fabricæ.

Het outaar van S. Franciscus: Op dit altaer een Vicarye. Collator Jonckher Jan van Voortwyck.

Het outaar van S. Gengulphus, in de kapelle van Drakenburgh: Op dit altaer een Vicarye. Collator Heer Dirck van Zuylen.

S. Barbaraas outaar: Op dit altaer t' backers gilt. Op dit altaer noch een Vicarye. Collator die van Doepenborch. Noch een Vicarye. Collator Præpositus.

S. Hubertus outaer: Op dit altaer een Vicarye. Collatores die van Moerendael.

S. Elizabeths outaar: Op dit altaer een Vicarye. Collator Zoudenbalch.

S. Christoffels outaar: Op dit altaer een Vicarye. Collator die Moudenaers.

S.

S. Martens outaar: Op dit outaer een Vicarye. Collatores Burgemeesters / twee over-ste van Rade. Noch een Vicarye. Collator een Burgermeester of beyde. Noch een officie van twee missen ter weeck. Collatores die Burgemeesters.

't Altaar van de bedrukte Moeder: Op dit altaer onser L. Vrouwen Broederschap / H. Geest Broederschap / ende dat Lof-broederschap. Op dit altaer een Vicarye / daer Collatores of syn die Broeders van St. Jacob. Noch een Vicarye / de Broeders van St. Barbaren gasthuys. Noch een Vicarye. Collator en possessor N. woonende tot Campen. Noch een Vicarye. Collatores die van Ryn en die van [illegible]burch per vices. Noch een Vicarye. Collatores Pastores. Noch een Vicarye. Collatores Pastores. Noch een Vicarye. Collator d'Heer van Wulp. Noch een Vicarye. Collator Prepositus. Noch een Vicarye. Collator Prepositus.

De Heer de Palede bezit een prouve; dewelk hy in deze of in S. Geertruyds kerke bedient moet worden, zoo als de Patroon het goed vindt.

Volgens het Register der Utrechtsche Domkerke zijn de volgende Geestelijken in het jaar 1572. (of daar omtrent) de bezitters van de gemelde Vikaryen geweest.

In de Parochi-kerk van de H. Maria, anders de Buurkerk, is de Vikary aan 't altaar der drie Koningen, openstaande door den vrywilligen afstand van Meester W[illegible] van Vikary aan 't altaar der 3. Koningen.

Be-

Bemel, in 't jaar 1529. vergeven aan den Heer Johan vander Molen van Heussen.

De Vikary van den Almagtigen Godt, van de H. Maagd *Maria*, enz.

In dezelfde kerk is de Vikary van den Almagtigen Godt / van de H. Maagd Maria, van den Apostel Andreas, en van alle Heiligen / aan 't outaar der H. Maagd van de seven Ween / dewelke open stond door dien Alexander Willebrordus tot kettery vervallen en apostaat geworden was / na voorgaande afkundiging vergeven aan den Heer Cornelius van Doorn, Priester onder het Stift van Utrecht; in 't jaar 1572.

Vikary van S. *Barbara*.

In dezelfde kerk is de Vikary van S. Barbara, openstaande door de dood van den Heer Gerardus Antonisse, na voorgaande afroeping begeven aan Heer Cornelis de Wely, in 't jaar 1573.

In de zelfde kerke is de Vikary / of het altijd duyrend offici / aan S. Niklaas altaar / openstaande door de dood van Heer Gerardus Antonisse, in 't jaar 1573. na voorgaande afkundiging begeven aan Jacobus van Asch.

Vikary van de H. Drievuldigheit, van de H. Maagd, van S. *Anna*, enz.

In dezelfde kerk is de Vikary van de heilige en onverdeelde Drievuldigheit / van de H. Maagd / van S. Anna, en van alle Heiligen / aan 't outaar der H. H. Apostelen Petrus en Paulus, openstaande door de dood van den Heer Wilhelmus Judocus van Amerongen, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1574. vergeven aan den Heer Adam Gysbrechtse van Haelen, Priester onder het Stift van Utrecht.

Vikary van S. *Thomas*.

Ter selfde plaatze is de Vikary van S. Thomas, openstaande door den afstand van Andreas van Allen, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1575. vergeven aan Jan Arendse Ram, geestelijk persoon te Utrecht.

Ter

Ter zelfde plaatze is de Vikary van S. Eligius outaar/ dewelke open stond door dien Andreas Buyser in den huwelijkschen staat getreden was/ na voorgaande afkundiging in 't jaar 1571. vergeven aan Antoni Adriaanse Buyser. Vikary van S. Eligius outaar.

In dezelfde kerk is de Vikary van S. Sebastianus aan 't altaar der H. Maagd van de seven ween/ openstaande door de dood van den Heer Jacobus Hochtman, in 't jaar 1576. begeven aan den Heer Johan Govertse van Anezaet. Vikary van S. Sebastianus.

In dezelfde kerk is de Vikary van den H. Martelaar Vincentius, aan 't outaar van de H. Maagd in 't kraam-bedde / openstaande door de dood van den Heer Jacob Janse, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1577. vergeven aan Johannes van Hardenbroek. Vikary van S. Vincentius.

Ter zelfde plaatze is de Vikary in de kapelle van Drakenborg, of Haer, openstaande door den afstand van den Heer Petrus Kamp, in 't jaar 1579. vergeven aan Floris Janse Bogart, geestelijk persoon te Utrecht. Vikary in de kapelle van Drakenborg.

Ter zelfde plaatze is de Vikary / of het altijd duurend offici aan 't altaar van de H. Maagd Catharina, openstaande door de dood van den Heer Cornelis de Jong, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1579. begeven aan Meester Hermannus de Jong, geestelijk persoon te Utrecht. Vikary van S. Catarinaas outaar.

Ter zelfde plaatze is de Vikary / dewelke aan 't outaar van S. Eligius gesticht is ter eere van de H Maagd en van den H. Apostel Andreas, en opengevallen was door het huwelijk van Antonius Buyser, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1579. begeven aan Petrus Judoci: Zie boven op de Vikary van S. Eligius outaar. Vikary van de H. Maagd en van S. Andreas.

Vikary van *S. Pieters* altaar.

In dezelfde kerk is de Vikary aan 't altaar van den H. Apostel Petrus, openstaande door de dood van den Heer Sebastiaan Janse van Marcivel, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1580. vergeven aan Bernard Evertse Buys, geestelijk persoon te Utrecht.

Vikary van *S. Michiels* outaar.

In dezelfde kerk is de Vikary aan 't outaar van S. Michiel of van de H. H. Engelen, openstaande door de dood van Florentius Feyt, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1580. vergeven aan Bonno Antonisse van Kuyk, geestelijk persoon te Utrecht.

Vikary van de H. Maagd *Maria*.

Ter zelfde plaatze is de Vikary van de H. Maagd Maria, aan 't outaar 't welke door de wandeling genoemt word de kleen Kalander altaar, openstaande door den vrijwilligen afstand van den Heer Rodolphus Lauwermans, in 't jaar 1583. vergeven aan Kornelis Janse van Zelmont.

Vikary aan 't outaar van 't H. *Kruys*.

Ter zelfde plaatze is de Vikary aan 't outaar van 't H. Kruys, openstaande door den afstand van den Heer Johannes Kroon, in 't jaar 1585. vergeven aan den Heer Gerardus van Kuyk, Vikaris van S. Salvators kerke.

Hier waren ook allerhande Ambachts-gilden: en daarenboven verscheide Broederschappen.

Behalven de reeds opgetelde waren 'er de Broederschappen van de H. H. Drievuldigheit.

. . . . van den H. Geest.
. . . . van Aller-zielen.
. . . . van 't Hoogwaardigste Sakrament.
. . . . van de kleine Kalander.
. . . . van O. L. Vrouw; dan word 'er Mis en Lof gedaan.

. . . . van

. . . . . van S. Petrus en S. Paulus.
. . . . . van S. Sebastianus.
. . . . . van S. Antonius.
. . . . . van S. Rochus.
. . . . . van S. Adrianus.
. . . . . van 't H. Kruys.
. . . . . van S. Anna.

Ook was 'er een kapelle van den raad, met een outaar daar in, staande by den toren, aan de noordzyde der kerke. Deze kapelle word in de Stads brieven doorgaans der Overste kapelle genoemt. (1)

De Burgemeesters zelf, en de twee voornaamste Dekens der gilden, waren de kerkmeesters. Ook wierden de Stads vaandels in de Sakristy bewaart. Daarenboven was de Sakristy vol van kerkelyke gewaaden, vaten, Diakens en Onderdiakens rokken, kazuyffels, fluweele en zyde kappen, goude en zilvere pasteenen, pulletjes, kelken, enz. altemaal op het konstigste gemaakt, en ook met kostelyke gesteenten doorwrocht; 't welk alles in 't jaar 1437, den 25. Maart, aan die kerke by Testament na gelaaten was door den eerwaardigen Man, Mijnheer Johannes uten Elsweert, Kanonnik te Utrecht, en Regent van 't eend gedeelte der Parochi-kerke van S. Maria, door de wandeling de Buurkerke genoemd; tot vergeldinge van 't gene hy van de voornoemde Parochi-kerke had genoten. Want aldus luyd de brief, dewelke by Ant.* Matthæus op het 170. zyde staat aangehaalt.

* De Fatis Eccles.

Deze kerk, behalven het koor, staat noch in haar geheel: alleenlijk zijn de outaaren afgesmeeten; de standbeelden verbrooken; en de kerkcieraaden weggenomen. Ik zegge, behalven het koor: want dit is ten dienste van 't gemeen, en om grooter ruymte in 't gaan te hebben, op 't bevel der Majestaat afgebroken. Dit is de kerk daar de Bisschoppen, als ze zouden ingehuldigt worden, en zoo ras als ze in de stad aangekomen waren, allereerst naar toe gingen. Als ze daar het wereldsch kleed uytgetrokken en de geestelijke kleeding aangedaan hadden; gingen zy uyt de Sakristy dezer kerk tot de Borchbrugge toe; dewelke tusschen den Dom en de Buurkerk is gelegen. Daar wierden ze door de Geestelijkheit ontmoet, en hoogstatelijk onder het galmen der lofzangen, en met kruyssen en vaandelen, naar de Hoofdkerk geleidt. Zoo ras als ze daar den eed gedaan hadden, wierden ze aanstonds in het bezit gestelt en op den throon geplaatst. Dit word onder anderen aldus verhaalt in de groote Kronijk van Nederland, op het 219. zijdje; daar de intrede van Arnoldus van Hoorn word beschreven. (2)

Oude en laatere Pastoors van deze kerke.

Pastoors van deze kerke.

Hubertus van Budel, Pastoor van de Buurkerke in 't jaar 1337.

Johannes uten Elsweert, in 't jaar 1437. (3)

Johannes Opperdoes, en Lucas de Kruyf, zijn volgens een ouden brief in 't jaar 1569. Pastoors van de Buurkerk geweest.

Johannes Kolk van Bommel was Pastoor van de Buurkerk in 't jaar 1572.

Als

Als de Heer Johannes Kolk afstand van 't eene gedeelte dezer Pastorye had gedaan / is

Simon Maartense, de vriend van Wilhelmus Heda, was onder-Pastoor van de Buurkerke in 't jaar 1523.

Everardus Thomasse Molegrave, in 't jaar 1575 / Pastoor over de gansche Parochie geworden: doch is in 't jaar 1579. door een openbaar plakkaat met meer anderen uyt den Lande gebannen.

Cornelius, Gerardus zoon, van Gouda, is aldus bygenaamd naar zijne geboorte-stad: na dat hy op de Filosofy en op de Godkunde te Loven gestudeert had; heeft hy allereerst de burgerije van Schiedam in het geestelijke ten dienste gestaan. Daar na is hy Pastoor van de Buurkerke te Utrecht geworden: alwaar hy in die bedroefde tijden veel te lijden heeft gehad. Hy heeft ook eenige schriften / ter vertroostinge van zijne gemeente / in 't licht gegeven: en deftige brieven aan veelerhande persoonen geschreven; van dewelke wy elders gesproken hebben. Eindelijk is hy in 't jaar 1612 / 67 jaaren oud / te Utrecht overleden.

Wy hebben goedgevonden achter deze oude Pastooren ook die van de laatere tijden te laaten volgen: te meer / om dat volgens de ordonnancie van Philippus Rovenius en Jacobus de la Torre, beide Aartsbisschoppen en Pausselijke Vikarissen / waar door het oude gebruyk bekrachtigt word / de Pastoors noch tegenwoordig dezelfde tytels en voorrechten bezitten / gelijkze van ouds gehad hebben. Op dat aldus uyt de aan-een-geschakelde opvolginge der Pastooren mag blijken dat de kerk van Utrecht niet te niet is gegaan / gelijk eenige uytlanders

gebroomt hebben; en dat ze niet in een enkelde zending, gelijk ze spreeken/ is verandert.

Jacobus Bolius, te Utrecht geboren / door de wandeling Urbanus genoemd / was Meester in de vrije konsten / en Leeraar in de Godkunde. Hy is eerst Kanonnik van S. Mariaas kerke te Utrecht geweest; en daar na tot Pastoor van de Buurkerke / in de plaatze van Cornelius van Gouda, aangestelt. Om zijne predikaatzien te maaken / gebruykte hy de preekredenen van Adam Sasbout: maar hy preekte noch krachtiger door zijn leven als door zijne woorden. Hy is eens verschrikt geweest door de verschijninge van eene overlede maagd / die door hem in de regelen des christelijken levens was onderwezen. Hy is Regent geweest van 't Hollandsche Kollegie te Keulen / voor 't welke hy een groote zucht heeft gehad. Daarenboven is hy tot Algemeen Vikaris over 't Bisdom van Utrecht aangestelt: en is ook voor de zaak van de Geestelijkheit / daar hy een dapper voorstander van was / naar Romen gereist. Eindelijk / na dat hy ook naar Brussel gereist was om 'er de bekende Verdragpunten te bevestigen; is hy te Utrecht / vol van jaaren en verdiensten / zeer godvruchtiglijk overleden * in 't jaar 1631.

Godefridus Roverius, te Utrecht geboren / heeft te Keulen op de godgeleerdheit gestudeert; en is 'er ook Licentiaat in de godheit geworden. Hy heeft het Evangelische en 't oude Geloof aan de Leeuwen / doch voornamentlijk aan de Goezenaars / verkundigt na Nicolaus van Loon. In 't jaar 1612, den 12. July / heeft

* Heerding. Eccles. Batav.

hy

hy aan den Aartsbisschop Sasboldus Vosmerus, en aan deszelfs algemeenen Vikaris Wachtelaar, door eenen brief rekenschap gegeven van zijnen Evangelisschen arbeid / en van den voortgang door hem gedaan. Hy heeft dezelven ook raad gevraagt wegens de huwelijken; dewelke de Katolijken / volgens de laatste plakkaaten der Zeeuwsche Staaten / gedwongen wierden aantegaan voor andersgezinde Predikanten: waar omtrent Karel Rodoan, dewelke Bisschop van Middelburg geweest zijnde nu Bisschop van Brugge was geworden / ter oorzake van de benauwtheit der tijden al groote toegeevendheit gebruikte.

In 't jaar 1616. is hy door Philippus Roverius tot tweeden Pastoor aangestelt te Leiden: van daar is hy naar Utrecht beroepen; en is hem de Pastoory van de Buurkerke opgedragen. † Als *Cornelius Jansenius*, een Leerdammer van geboorte, tot het Bisdom van Yperen stond verheven te worden, is *Philippus Rovenius* Aartsbisschop van Philippen, met *Johannes Wachtelaar algemeen Vikaris over het Aartsbisdom van Utrecht en Kanonnik der Kollegiale kerk van S.* Maria *te Utrecht, door Jacobus Aartsbisschop van Mechelen gemagtigt om het vereyschte onderzoek naar deszelfs leere en gedrag te doen.* Zoo is dan onder de getuigen in de tegenwoordigheit van *Johannes Adalbertus Bannius*, Leeraar in beide de Rechten, Kanonnik der Haarlemsche kerke, en Pausselijken Notaris, ook ontboden en verscheenen de Heer *Godefridus Roverius, Licentiaat in de Godtheit, Priester, en Kanonnik der Kollegiale kerke van S. Maria te Utrecht.* Eindelijk is hy /

† *Ex actis informationis &c.*

zijnde en uytgediende Pastoor van de Buurkerke / volgens ons doodboek te Utrecht overleden in de maand Mey 1658.

Jacobus Schendel, te Utrecht geboren in 't jaar 1614 / is Leeraar in de Godkunde geworden in 't jaar 1649. Hy is eerst tot Harder aangestelt over Hazerswoude en de omleggende dorpen; doch naderhand Pastoor van de Buurkerke te Utrecht geworden. Als Jacobus de la Torre, dewelke door de Geestelijkheit tot Medehelper van Philippus Rovenius was voorgestelt / in 't jaar 1637. voor de zaake van dezelve Geestelijkheit naar Romen stond te reizen / is Schendel hem tot reisgezel toegevoegt. In het Verhaal 't welke de gemelde Aartsbisschop in zijne tweede Roomsche reis / te weeten in 't jaar 1656 / aan de Kardinaalen overleverde / word Schendel geprezen als een man / dewelke om zijnen yver en godtvruchtigheit een onsterfelijken naam verdiende.

Hy is te Utrecht uyt dit sterfelijke leven gescheiden den 13. October 1650: hebbende 35. jaaren en eenige maanden geleeft: zijn afbeeldzel word te Utrecht by zijne erfgenaamen bewaart.

Otto Lichtenbergh, een Utrechtenaar en Bareller in de Godtheit / heeft het harderampt ten platten lande en te Utrecht eenigen tijd waargenomen; en heeft zich daar op onder de Oratooren te Scherpenheuvel begeven. Hy heeft tot nazaat (in de Pastory van de Buurkerke) gehad Antony van der Plaat: doch vander Plaat in zijne eige Pastory herstelt zijnde kreeg tot opvolger Cornelius Stakenburgh.

Cornelius Stakenburgh is in 't Waal onder Utrecht geboren; na dat hy de Filosofy en de God-

Godkunde te Loven uytgeleert had / heeft hy eerst de gemeente van Langeraar in de Veenen / na Henricus van der Graft, eenigen tijd als Pastoor bedient. Na de dood van Volkerus van Herkinge heeft hy het bestier over de Twoolsche kerk aangenomen: en is naderhand tot de Pastoory van de Buurkerke te Utrecht beroepen. In 't jaar 1673. is hy in 't gezelschap van Johannes Bisschop van Castorie naar Parijs gereist / en aldaar Licentiaat in de geestelijke Rechten geworden. In 't jaar 1715/ op Nieuwjaarsdag / heeft hy zijn Jubeljaar of het vijftigste jaar van zijn Harderşampt geviert: waar over de Heer Henricus de Weert, Leeraar in beide de Rechten / hem met een Latijnsch gedicht veel geluks heeft gewenscht. Hoewel hy boven de 80. jaaren oud is / blijft hy zijn Harderşampt noch even vlijtig en onvermoeid bedienen.

Nademaal de Buurkerk van ouds twee Pastooren plagt te hebben / heeft Jacobus Bolius tot Medepastoor gehad

Hermannus Strik, volkomen Bacelier in de Godtheit / dewelke daar na voor Pastoor is gezonden naar Gorkum / en aldaar is overleden den 29. July 1636.

Na Hermannus Strik is Pastoor van de Buurkerke te Utrecht geworden

Gerardus Pelt, geboren uyt een aanzienlijke Familie te Utrecht / dewelke een groot getal Priesteren heeft voortgebragt. Hy was Licentiaat in de Godsgeleerdheit / en Byzitter van 't Vikariaat / 't welke in 't jaar 1633. door Philippus Rovenius is opgerecht.

Meester Jacobus Piek, Meester Paulus van Gerretsteyn, Vikaris van de Domkerke / en

Meester Wilhelmus Vlugge, zijn de helpers of kapellaanen der laatstgenoemde Pastooren geweest.

Johannes van Gessel, zijnde insgelijks uyt eene aanzienlijke Familie te Utrecht geboren, en Licentiaat in de Godtheit, is ook Pastoor van de Buurkerke geweest; en te Utrecht overleden in de maand November 1655.

Hy heeft tot nazaaten gehad

Johannes Roos, dewelke van daar naar Delft is beroepen.

Clemens de Rooy, een Utrechtenaar, te Utrecht overleden den 13. April 1673.

Cornelius Velthuyzen, die eerst Jesuyt was geweest, en te Utrecht is overleden den 8 Mey 1709.

Nicolaus van de Poort, een Hagenaar, door de Geestelijkheit aangestelt; zijnde te voren al op eenige plaatzen Pastoor geweest.

(4)

Onder de Parochie van de Buurkerk hebben van ouds deze Adelijke huyzen gestaan.

Adelijke Huyzen.

Van de Vecht: nu Over de Vecht: 1250.
Oude Ridder: nu Grauwert: 1230. 1307.

AANTEKENINGEN.

1. *Der Oversten kapelle:* zy wierd ook de Raads kapelle genoemt: In 't jaar 1500. had *Aalbert Hendrickse* een Vikarye in deze kapelle: dewelke in een zekeren brief, by a *Ant. Mattheus* aangehaald; beloofde dat hy, naar den inhoud der stichtinge ofte *fundatie*, binnen

a Ant. Matth. de Stis Ecclesiar. pag. 162.

de

de stad Utrecht woonachtig blijven zou: dat hy over 't gebergte niet zoude reizen: dat hy de gemelde Vikary niet zoude verwisselen buiten wille ofte toestemminge van de Oversten der stad Utrecht.

In dezelfde kapelle was noch een Vikary, dewelke in 't jaar 1458. gesticht was door *Johan van den Gheyn*, Priester en eeuwig Vikaris in de kerk Oudmunster te Utrecht: gemelde Priester had tot onderhoud van den Vikaris, dewelke deze Vikary bedienen zou, gemaakt een jaarlijksche inkomste van dertig goude overlandsche Rhijnsche guldens; gelijk breeder in den brief zelf, by gemelden [b] *Ant. Matthaeus*, nagezien kan worden.

Ook mag het wel aangemerkt worden dat in de Buurkerk in 't jaar 1538. begraven is *Albertus van Leeuwen* een Ridder, hebbende uyt zijne huysvrouw *Maria Salm* voortgeteelt vier-en-twintig kinderen; te weeten twaalf zoonen en twaalf dochteren. Hy heeft alle zijne kinderen getrouwt gezien; en aan ieder kind een deftig huys, met een jaarlijksche rente van 300. gulden, ten huwelijk gegeven. Hy heeft met zijne kinderen, schoondochteren, schoonzoonen, en kindskinderen, ten getale van 284, aan tafel gezeten: en is omtrent 2. jaaren vroeger gestorven als zijne vrouw. [c]

2. In de akte van 't jaar 1517. [d] word de intrede van *Philips van Bergonje* aldus beschreven: *Daer na ginck myn genadige Heer in de Buyrkerck, ende voort in de sacristye, daer hy syn harnasch uytdede, 't welck die Coster aenveerde, ende van hem geloft worde. Ende dede de lange cleder an, een beff op ten arm, ende een oude bonet op syn hooft. Van daer wort syn Genade met processie van den vyf Godshuysen komende op ter Borchbrugge gehaelt in den Dom, midden in de kerck. Voort wort hy geleyt int groot Capittelhuys, daer syn Genade der Kerken en der Staten rechten, en den Lantbrief ook besegelde ende beswoer. Ende daer na wert syn Genade gebragt opt Choer. Doe wert gesongen ende gespeelt op ten orgelen*, Te Deum Laudamus.

[b] Ibid. p. 163.
[c] Ant. Matth. ibid. 166. 167.
[d] Ibid. 167.

3. Beneffens dezen *Johannes Uitenweert* is op den zelfden tijd Pastoor van de Buurkerke geweest de Heer *Pieter Janse*; zoo als in zekeren brief by *e* *Ant. Matthæus* duidelijk te leezen staat.

4. Hier mag ook wel bygevoegt worden, dat in de Buurkerk begraven leit de godvruchtige Maagd *Bertha*; dewelke door den Jesuyt *Papenbrochius* geplaatst is onder de Heiligen van de maand Junius. *Hermannus Lochorst*, Deken van S. *Salvators* kerke, *Jacobus de Apelteren*, Domdeken, en *Theodoricus*, Prior der Regulieren, hebben door den volgenden brief getuigenisse van haar heilig leven gegeven. *f*

„In het jaar onzes Heere CIↃ IC XIV. op S. *Lebuinus* dag, na de geboorte van S. *Jan den Dooper*, is de „godtvruchtige maagd *Bertha*, *Jacobs* dochter, tusschen 7. en 8. uuren, in het tachtigste jaar haars ouderdoms, vol van goede werken, uyt deze wereld „gescheiden: hebbende, als zuster, in handen van „*Judocus* Bisschop van Hierapolis.... met verlof van „Mijnheer *David van Borgonje*, Bisschop van Utrecht, „belofte gedaan naar den Regel der Kluyzenaressen. „Welke godvruchtige *Bertha* in een strenge boetvaardigheit heeft geleeft; 's winters en des zomers niet „anders aan hebbende als een haire kleed en een enkeld rokje; zonder vleesch, zuyvel of vuur te gebruyken; gaande bloots voets; en veele andere strengigheden onderhoudende. En na dat zy 57. jaaren, „en langer, in eene zoo strenge boetvaardigheit had geleeft; is zy by de Buurkerk te Utrecht overleden; en „heeft verzocht dat ze begraven mogt worden ter plaatze daar zy haare boetvaardigheit had volbragt. Al het „welke wy, *Hermannus van Lochorst* Deken van S. „*Salvators* kerke te Utrecht en Vikaris van *Frederik* „*van Baden* Bisschop te Utrecht, en wy *Jacobus van Apelteren* Deken der Utrechtsche Domkerke, en ik „*Theodoricus*, Prior der Regulieren te Utrecht, door „den tegenwoordigen brief die met onze zegels bezegelt is, verklaaren waarachtig te zijn, en als zodanig bekend maaken. *In het jaar onzes Heere, als boven.*

e De Fatis Eccl. pag. 292.
f Ant. Matth. de Fat. Eccl. ad Lectorem.

TWEE-

TWEEDE

PAROCHI KERK

TE WEETEN VAN

JACOBUS DEN MEERDEREN.

Van de stichtinge dezer Kerke is niet zekers te zeggen. In de Nederlandsche Kronijk, aan het 185. zijdje, staan de volgende Outaaren of Vikarijen opgetelt. S. Jacobs kerk.

Vikarijen, dewelke in de Parochi-kerk van S. Jakob zijn gesticht.

Een Vikaris in 't koor van de H. Maagd: Gisbertus van Heusden neemt zijne eige bediening waar: en is 'er vervolgens zelf de vergeever van. Kapellen,

Een Vikary in 't koor van 't H. Kruys, aan 't outaar van de H. H. Agnes en Catharina: word vergeven door de Pastoors van deze Parochi-kerk. outaaren,

Een Vikaris in 't zelfde koor, aan de noordzijde: de vergeever is Theod. Ruysch. en Vikaryen aldaar.

Een Vikaris aan 't outaar der H. H. Apostelen Petrus en Paulus: word vergeven door de huysvrouw van den Burgemeester Vecht.

Een Vikaris aan S. Jans outaar.

Een Vikary aan S. Judocus outaar: Deze word vergeeven door Winsen, woonende te Kampen.

Twee

Twee Vikarissen aan S. Elizabets outaar: de vergeever is de Heer Wilhelmus Winsen, woonende te Kampen.

Een Vikary aan S. Viktors outaar: word vergeven door Vermaat.

Een Vikary aan S. Stephanus outaar: word vergeven door Gerardus van Schroeyestein.

Een Vikaris in de kapelle van de H. Maagd, recht over S. Andries kapelle: de vergeever is Alphardus Regius.

Twee Vikarissen aan S Agathaas outaar: de vergeevers zijn Proeys en Mevrouw van Esteren.

Een Vikaris aan S. Jakobs outaar: de vergeever is Coddenoort.

Een Vikaris in S. Niklaas kapelle: de vergeever is Theodoricus Ruysch.

Een Vikaris aan 't outaar in de Doopvonte: de vergeever is Johan van Brarell.

Twee Vikarissen in S. Andries kapelle: de vergeever is Theodoricus Ruysch: deze Vikaryen zijn in 't jaar 1563. gesticht door Jusfrouw Alit Ansem, Solms dochter.

In S. Machutus kapelle word de dienst gedaan door Mijnheer Antonius van Nijs, op den naam van de pot der Armen. Hoe dat dit toegaat, is my onbekend.

De Vikaris in de kapelle der H. Maagd, door de wandeling de Blankapel genoemd, is de Heer Theodoricus vander Haan: de vergeefster is Juffrouw Josina van Wijk.

In een ongedrukt rekenboek der Utrechtsche Domkerke staan de Vikaryen van S. Jakobs kerke, en de bezitters der zelven, aldus opgeteld.

De

De Vikary aan S. Agathaas outaar / in de Parochi-kerk van S. Jacobus, openstaande door den afstand van Mijnheer Hubertus Fock, is na voorgaande afkundiging / in 't jaar 1572 / begeven aan Philippus Jolyns, geestelijk persoon.

Vikary aan S. Agathaas outaar.

In dezelfde kerk is de Vikary aan 't altaar van S. Elizabeth, of van de 12. Apostelen / openstaande door de dood van Mijnheer Christianus Judocus van Bunnik, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1572. vergeven aan Meester Willem Quirijnse, geestelijk persoon onder het Stift van Utrecht.

Vikary aan 't altaar van S. Elizabeth of van de 12. Apostelen.

In dezelfde kerk is de Vikary van S. Ursula, aan 't altaar van dezelfde Ursula, in S. Andries kapelle / openstaande door den afstand van Mijnheer Jacobus van Malsem, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1557 / begeven aan Petrus Wynandse.

Vikary van S. Ursula.

In dezelfde kerk is de Vikary aan S. Jakobs altaar / openstaande door de dood van Mijnheer Kornelis Barentse, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1575 / begeven aan Mijnheer Kornelis Jakobse van Heusden.

Vikary van S. Iacob.

In dezelfde kerke is de Vikary aan 't outaar van den Almogenden Godt / van de H. Maagd Maria, van den Apostel Andreas, van de H. H. Ursula, Margareta, en Apollonia, en van alle Heiligen / openstaande door de dood van Mijnheer Bartholomæus Hendrikse, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1575 / vergeven aan Anselmus Diderikse, geestelijk persoon onder het Stift van Utrecht.

Vikary van den Almagtigen Godt, van de H. Maagd Maria enz.

In dezelfde kerke is de Vikary / in de kapelle en aan 't outaar van den H. Bisschop Nicolaus, aan de zuydzijde by de deur / openstaande

S. Niklaas Vikary.

de door de dood van Mijnheer Petrus van Mierlo, door recht van verballinge gekomen op Arbertus de Ridder, kerkelijk persoon onder het Stift van Utrecht: dewelke in 't jaar 1576. in 't bezit is gestelt; na dat Pieter Pieterise van Deutichem, zijn tegendinger, van zijn recht en van 't proces was afgestaan.

Vikary van den Almagtigen Godt, van de H. Maagd *Maria, enz.*

In dezelfde kerke is de Vikary, dewelke gesticht is ter eere van den Almogenden Godt, van de H. Maagd Maria, van S. Nicolaus, en van alle Heiligen, in de kapelle en aan 't altaar van den zelven Nicolaus, aan de zuydzyde, by de deur; dewelke naderhand overgebragt is naar de kapelle van 't H. Kruys, in de Parochi-kerke van S. Jacobus, en openstond als boven; na voorgaande afkundiging in 't jaar 1576. begeven aan Mijnheer Gysbertus van Heusden, Priester te Utrecht. En als dezelve overleden was; is gemelde Vikary, in 't jaar 1581, vergeven aan Mijnheer Adriaan Antonisse van Oorschot.

Vikary van *S. Ursula.*

In dezelfde kerke is de Vikary van S. Ursula, in S. Andries kapelle, openstaande door den afstand denwelken Anselmus Diderikse Ruysch, de laatste bezitter der zelve, in handen van Mynheer den Officiaal had gedaan, in 't jaar 1577. begeeven aan Arnoldus van Opbueren.

Vikary aan 't altaar van *S. Leonardus.*

In dezelfde kerk is de Vikary aan 't outaar van S. Leonardus ter Fonteine, openstaande door de dood van Mijnheer Judocus Boncamp, na voorgaande afroeping in 't jaar 1578. begeven aan Mijnheer Rudolphus Vincentse, Priester te Utrecht.

In eenen brief van 't jaar 1342. staat ook vermeld het outaar van 't H. Kruys.

In

In deze kerke was van ouds een kapel van S. Machutus / * daar de ziekelijke kinderen de- welke verdraaide ledemaaten hadden / en door de wandeling Machutge of Machuts kinderen genoemt wierden / naar toe gebragt wierden. Van dezen Machutus zalmen breeder bescheid vinden in de Nederlandsche Schatkamer / en by Molanus schrijvende over het Martelaarsboek van Usuardus. De Franssen noemen hem S. Malo, S. Maclou, S. Machout; en op zyn Latijnsch Machutus, Mochutes, Maclovius, en somwijlen Macliavus. *S. Machutus kapel.*

Ook was 'er een kapel van S. Andries; dewelke gesticht was door een Priester / met naame Dirk Janse (Theodorus Joannis.) *S. Andries kapel.*

Juffrouw Aleidis Ansem, Salms dochter / heeft twee Vikaryen / de eene van vyf de andere van drie Missen 's weeks / in S. Jakobs kerke gesticht.

Daarenboven zijn 'er in deze kerke / zoo wel als in de andere / verscheide Broederschappen geweest. Broederschappen.

Het Broederschap † van 't H. Sakrament, tot deze kerk behoorende, heeft aan dezelve kerk vereert een glas met deszelfs wapenen: zoo als 'er onder te leezen staat.

Het Broederschap van 't H. Kruys was wel het vermaardste van allen. De stichting van dit Broederschap word in de Nederduytsche taale / en al heel wijdloopig / opgegeven door Antonius Matthæus (*de Nobil. p.* 576. 577.)

Deze Parochie heeft zich al verre uytgestrekt: want volgens zeker handschrift was daar on-

* Monument. Eccl. Traj.
† Uyt het zelve Handschrift.

der begrepen de weg van de Stads cingel to Outwijk toe, en boven de landerijen van Outwijk tot aan de Giltpoort; met het recht van 'er te gaan, en 'er met de wagen te rijden; zoo dikwils als de Kerk of de Parochiaanen deze dienstbaarheit zullen willen gebruyken. En ten dien einde is de Abdy van Outwijk gehouden den weg effen en gelijk te laaten; zoo dat hy bequaam zy om 'er op te gaan, en 'er met de wagen op te rijden. Ook is ze gehouden de sleutelen aan de Kerkmeesters te geeven, om de geslote gangen en steegen by de Giltpoort en bezijden de Abdy te openen. Aldus door den Raad, den 11. Juny 1603, uytgewezen in het geding der Abdisse van Outwijk, dewelke de Kerkmeesters en de Parochiaanen van *S. Niklaas* kerke voor hooger rechtbank had beroepen.

Onder deze Parochie was ook begreepen de voorstad de Weert; alwaar al van ouds geen kerk plagt te staan. Want dit zijn de woorden van * Henricus Thaborita, in het 22. hoofdstuk zijner kronijke. Hy is by Utrecht geweest in zeker vlek, * 't welke in 't Nederduytsch de Weert wierd genoemt; en daar geen kerk met een doopvonte, maar slegts een kapelle stond. Dan de Pastoor van *S. Jacobs* kerk te Utrecht heeft daar eenen Kapellaan aangestelt: en daarom waren de ingezetenen van dat vlek des zelfs onderdaanen; en hy bediende hun de Sakramenten. enz. Om deze reden heeft S. Jakobs kerk van ouds somwijlen twee Pastooren gehad. En volgens een ouden brief van 't jaar 1425. zijn 'er de twee volgende Priesters op den zelfden tijd Pastoors geweest:

* Apud Ant. Matth. de Fatis Eccl. l. 1. fundat. 7.

Jaco-

Jacobus Herboert.
Hugo van Weteringe.
In 't jaar 1510. is
Wilhelmus Heda, Proost van Aarnhem, Pastoor van S. Jakobs kerk geweest; gelijk in zijn leven door Lappius uytgegeven aangetekent staat. Naderhand is 'er tot Pastoor aangestelt

Oude Pastoors van S. Iacobs kerke.

Cornelius van Kleef: en als dezelve afstand van de Pastorye had gedaan; is hy in 't jaar 1575. gevolgt door
Hubertus van Schevelinge, Priester onder het Stift van Utrecht.
Hieronymus Verlenius, een Bosschenaar, heeft volgens Valerius Andreas omtrent de opkomste der Kalviniaansche gezindheit de Pastorye van S. Jakobs kerke te Utrecht bedient.
Hubertus Duyfhuys, een Rotterdammer, is aldaar Pastoor van S. Laurens kerke en daar by Kettermeester geweest. Van daar is hy naar Keulen gevlucht: en als zijne kinderen met de dienstmaagd, by dewelke hy dezelve gewonnen had, gestorven waren; is hy door 't middel van de onstuymige tijden Pastoor van S. Jakobs kerke te Utrecht geworden. Onder Rotterdam zullen wy breeder van hem te spreken hebben.
Alexander Axelius, door de Katolijke Kanonnikken tot den voornaamsten Pastoor van S. Jakobs kerke verkozen, is in 't jaar 1610. bevestigt door den Aartsbisschop Sasboldus. Hy was * te Utrecht geboren, Licentiaat in de Godtheit, en de broeder van Johannes Honorius Axelius, Rechtsgeleerde; dewelke te Romen een grooten naam heeft verkregen.

Laatere Pastoors.

* Uyt het Doodboek der Utregtsche kerke.

Naderhand heeft S. Jakobs kerk deze Pastooren gehad:

Judocus van Haeften, een Utrechtenaar / Licentiaat in de Godtheit; te Utrecht overleden omtrent het jaar 1634.

Thomas Hafhakker, een Utrechtenaar / ook Licentiaat in de Godtheit / broeder van Ægidius Hafhakker: hy is van de pest gestorven den 25. April 1636.

Gaspar Adamse (Adami) te Schoonhoven geboren / volkomen Bacelier in de Godtgeleerdheit; zijnde eerst Pastoor te Schoonhoven; is Pastoor van S. Jakobs kerke te Utrecht gestorven den 2. September 1639.

Petrus Pelt, een Utrechtenaar / Bacelier in de Godtheit, Priester van 't Oratori; hy brande van liefde tot zijnen evennaasten: en is te Utrecht overleden den 23. Maart 1646.

Johannes van Gessel, een Utrechtenaar / Licentiaat in de Godtheit / en Pastoor van S. Jakobs kerke: is gestorven in November / in 't jaar 1655.

Petrus van der Kloes, een Utrechtenaar / Licentiaat in beide de Rechten / Priester van 't Oratori: na dat hy de voorstad der Witte Vrouwen en de buurt de Bilt eenigen tijd bedient had; is hy tot opvolger van Johan van Gessel aangestelt. Johannes van Wykersloot, ook een Utrechtenaar en volkomen Bacelier in de Godtheit / wierd als Kapellaan by hem geplaatst.

Gerardus van Wyk, een Utrechtenaar / volkomen Bacelier in de Godtheit; hebbende eerst te Utrecht en elders de Harderspligten waargenomen / is eindelijk tot Pastoor van S. Jakobs kerke aangestelt / en te Utrecht overleden den 13. April 1673.

Jo-

Johannes van Amerongen, ook een Utrechtenaar en Pastoor van S. Jakobs kerke, is in het bedienen van dat Ampt, en in een goeden ouderdom, gestorven den 2. November 1706.

Tot zijnen opvolger is door de Geestelijkheit aangestelt

Matthias Tork, te Kranenburg in Kleefsland geboren, volkomen Bacelier in de Godtheit; zijnde eerst Pastoor geweest te Kuylenburg enz. Als hy het Hardersampt had neergeleit, is in zijne plaatze aangestelt

Ambrosius Scheunink, een Amersfoorder, de welke op verscheide plaatzen, als te Leeuwaarden, op Tessel, enz gearbeidt hebbende, te Utrecht in het bedienen van gewelde Pastorye is gestorven in 't laatste van December 1715. Hem is tot opvolger gegeven

Godefridus Acquoy, een Utrechtenaar enz.

Onder S. Jakobs Pastorye behooren deze Adelijke huyzen:

Veen, vermeld in 't jaar 1076.

Utenweerde met Golum, 1300.

DERDE PAROCHI-KERK

Genoemd naar den H. Bisschop en Belijider

NICOLAUS.(1)

Van de stichtinge dezer kerke kan ook geen zeker bescheid gegeven worden. Volgens het geschrift van Heermaalen waren 'er de volgende Vikaryen. Vikaryen.

Aan S. Agathaas outaar zijn drie Vikarpen; de eerste word bezeten door Heer Kornelis Verburg: de tweede door Marinus Krijsman: de derde door eenen Heer Theodoricus.

Aan S. Niklaas outaar is eene Vikarp; waar van de bezitter is Arnoldus Antonissen. De kerkdienst word verricht door Heer Kornelis Steen, Vikaris der Hoofdkerke.

Aan 't outaar van de H. Maagd ter Ween is eene Vikarp/ dewelke door den vergeever zelf/ te weeten den eerwaardigen Heer Jacobus Knijf, word bedient.

Aan 't outaar van de H. Maagd ter blyschappen is eene Vikarp.

Alle outaaren hebben hunne Broederschappen / dewelke hunnen eersten stand noch houden; uytgezondert drie / te weeten dat van S. Agatha, dat van S. Nicolaus, en dat van de Allerheiligste Drievuldigheit; dewelke ten deele door de rampspoedigheit der tijden / ten deele door de onachtzaamheit der opzigteren / te niet zijn gegaan.

Aan alle outaaren word op zekere dagen Mis gelezen / uytgezondert alleenlijk het outaar der Allerheiligste Drievuldigheit; wiens Broederschap zoo in aanzien als in rijkdom boven de andere Broederschappen uytmunte; zoo lang als de Priesters / die dat outaar op te passen hadden / en die door de wandeling Katzenaars genoemt wierden / in aanzien waren / en in hun gezag gehandhaaft wierden. Dit bekende Broeder Hubertus, Regent der voornoemde kerke.

In het Rekenboek der Utrechtsche kerke worden deze Vikarpen opgetelt:

De Vikarp aan S. Niklaas outaar.

De Vikarp van de H. Maagd Maria.

De

De Vicarpen van de H. H. Maagden Margareta, Agatha en Barbara.

Ook staan 'er de bezitters derzelve Vicarpen op de volgende wijze bygevoegt:

De Vikarp aan S. Niklaas altaar wierd in 't jaar 1573. bezeten door.

Assuerus Uyttewcelt, kerkelijk persoon onder het Stift van Utrecht. Als hy 'er in 't zelfde jaar afstand van had gedaan / is hem gevolgt

De Heer Goswinus van Grootvelt. En na de dood van Goswinus is in 't jaar 1574. gevolgt

De Heer Antonius Buth.

De Vikarp van de H. Maagd Maria is na de dood van Lubbertus Eustachius van Brakel, in 't jaar 1574 / gegeven aan Johannes Bogaart.

Door zeker vonnis / 't welke tegens de uytvoerders des uytersten wille van Juffrouw van Leeuwenbergh en eenige anderen uytgesproken is / wierd de laatste Vikarp in 't jaar 1575. vergeven aan den Heer Godefridus Schijf.

Volgens een ouden brief / dewelke gelukkiglijk in mijne handen is gevallen / heeft Gerardus Pude, met toestemminge van zijne huysvrouw Sofia, de Vikarp aan 't outaar van de H. Maagd Maria op de volgende wijze begiftigt:

*GERARDUS, gezeid PUDE, burger van Utrecht, Parochiaan van *S. Niklaas* kerke, had met toestemminge van zijne huysvrouw *Sofia*, om een altaar ter eere van de H. Maagd *Maria* in de kerk van *Gasperde* te begiftigen, aangewezen een halve Landhoeve, leg-

* Getrokken uyt authentijke stukken.

gende in de Parochie der voornoemde kerke van *Gasperde*: willende dat na het overlijden van een hunner beiden de Priester, die door den langstlevenden daar toe voorgestelt zoude worden, het gemelde outaar zoude bedienen, en alle de vruchten uyt de voornoemde halve Landhoeve voortkoomende tot zijn onderhoud zoude trekken. Doch als dezelve door hen voorgestelt zoude zijn; indien de begiftiging van 't gemelde outaar in de kerke te *Gasperde* niet gedaan konde worden; dat zy dan het zelfde outaar (van de H. Maagd *Maria*) in de Parochi-kerke van *S. Nicolaus* te Utrecht willen begiftigen; indien zy zulks van de genen, dewelke over het vergeeven van 't zelfde outaar te zeggen hadden, eenigzins konden verkrijgen. Maar als hy, na dat gemelde zijne huysvrouw *Sofia* overleden was, een bequaam Priester aan den Heer *Simon*, bygenaamd *Zeebaers*, Pastoor van de kerke te *Gasperde*, aangeboden had; en hem verscheide maalen ootmoediglijk en ernstelijk beneffens veele vroome en eerlijke Mannen had gebeden, dat hy de begiftiging van 't gemelde outaar zoude doen bevestigen; en dat hy de begiftiging van 't zelfde outaar in zijne voornoemde kerke van *Gasperde* zoude toestaan en aanneemen; en den genen, die de bevestiging van de begiftiginge des gemelden outaars wilden te weeg brengen, zijne toestemming gunstiglijk zoude verleenen; en vorders dat hy den voornoemden Priester tot de bediening van 't gemelde outaar, ter vermeerderinge van den goddelijken dienst, zoude aanneemen, en den zelven Priester het gezeide outaar zoude laaten bedienen; zoo heeft de voornoemde Heer *Simon*, Pastoor der gemelde kerke van *Gasperde*, de begiftigiug van 't gemelde

melde outaar, en de bediening van den gezeiden Priester, in zijne kerke van *Gasperde* geenzins willen toestaan of bewilligen, nochte de bevestiging der begiftiginge te weeg brengen, nochte den genen die dezelve te weeg wilden brengen zijne toestemming geeven; en hy heeft in geenerley wijze willen gedoogen dat gemelde Priester het gezeide outaar in zijne kerke voornoemd zoude bedienen; maar heeft hem den dienst Gods in gemelde kerke opentlijk verboden. Zoo is het dan dat *Gerardus Pude* voornoemd, overweegende dat het hem onmogelijk was tegens den wille van gemelden Heer *Simon*, Pastoor der kerke van *Gasperde*, het outaar in deszelfs kerke te konnen oprechten of te begiftigen, ofte de bevestiging van zodanige begiftiginge tegens deszelfs wil en dank eenigzins te weeg te brengen, en nochtans niet genegen zijnde om van zijn godvruchtig opzet af te stappen; de voornoemde halve Landhoeve, met de toestemminge en de bewilliginge der bescheidene Mannen en Heeren, *Gerardus* bygenaamd *van Zwol*, en *Gerardus* bygenaamd *van Bovendorp*, Pastooren van *S. Niklaas* kerke, ter vermeerderinge van den Goddelijken dienst aldaar, gegeven, geschonken en vereert heeft aan 't eene outaar 't welke ter eere van de H. Maagd *Maria* gesticht is in de voornoemde kerke van *S. Niklaas*; op dat 'er een bequaam Priester op de vruchten van 't gemelde land mag bestaan, en het gezeide outaar in de gemelde kerke bedienen. En daarenboven heeft hy by de gemelde Landhoeve, op dat 'er de Priester des te beter en te fatzoenlijker van zoude bestaan, noch andere renten gevoegt van vijftig zwarte Toursche Schellingen, dewelke na zijne dood getrokken zullen

worden; en daarenboven noch drie ponden van dezelfde munte, dewelke de bedienaar van 't gemelde outaar ten eerste zal ontvangen. De begeeving van 't voornoemde outaar draagt hy, tegens dat hy dood zal zijn, over aan de Pastooren en de Kerkmeesteren van gemelde *S. Niklaas* kerke. Gedaan in 't jaar 1315, daags voor *S. Marcus* Evangelist.

Het blijkt uyt dezen brief dat de vergeevers van gemelde Vikarye / na de dood van den insteller / zijn geweest de Pastoors en de Kerkmeesters der voornoemde kerke. Daarenboven dat deze Kerk ook twee Pastooren heeft gehad; en voorders dat deze twee Pastoors in 't jaar 1315. zijn geweest

Oude Pastoors van *S. Niklaas* kerke.

Gerardus van Zwol,
En
Gerardus van Bovendorp.

Alle outaaren hadden Broederschappen. De kerk had een groote Parochie. En om de grootheit der Parochie had de Priester een paard / waar op hy ten dienste der zieken gewoon was te rijden. (2) Dit paard moest in de Parochie / en op de kosten der Parochie / onderhouden worden. De kerk was een Parochykerk; maar stond onder den Bisschop / en ten deele ook onder den Dompproost. Door dezelven is ze in 't jaar 1250. gegeven aan de Duytsche Ridderen; behoudens nochtans voor den Proost het Synode-recht / 't welke hem 's jaarlijks moest opgebragt worden. Dit was een zekere schatting dewelke de Priesters / die eens of tweemaal in 't jaar ter Synode verscheenen / moe-

moesten opbrengen. De brief waar door S. Niklaas kerk aan gemelde Ridderen overgeven wierd, was van den volgenden inhoud.

HENRICUS, door Gods genade verkozen Bisschop der kerke van Utrecht, en G. Prooſt der zelve kerke, wenschen allen den genen, die den tegenwoordigen brief zullen zien, zaligheit in den Heere. Het zy aan allen kundig dat wy aan den Meester en de Broederen van 't Duytsche-Huys der H. Maagd *Maria* te Utrecht vergunt hebben eene volkome vrijheit om binnen de muuren van Utrecht, neffens de kerk van *S. Nicolaus*, te timmeren: en dat wy ook dezelfde kerke met haare inkomsten, tot onderstand van 't H. Land, volkomentlijk aan hun gegeven hebben, om dezelve door een altijd duurend recht te bezitten, en door hunne broeders dewelke Priesters zijn te bedienen. Waar voor zy alle jaaren ses Utrechtsche ponden aan den Domproost, die het dan zijn zal, ten eeuwigen dage zullen opbrengen: behoudens ook de Synodale rechten, dewelke gemelde Proost van dezelfde kerke gewoon is te trekken. En op dat niemand deze onze vrywillige gifte, by wat gelegendheit dat het zy, zoude konnen verbreeken; hebben wy den tegenwoordigen brief, na dat dezelve door onze zegels, en door de zegels van de volgende Prelaaten, onze beminde broederen in *Christus*, te weeten den Domdeken, de Proosten van *S. Salvators* kerke, van *S. Lebuinus* kerke te Deventer, van *S. Pieters*, *S. Jans*, en *S. Mariaas* kerken te Utrecht, mitsgaders van den Proost te Tiel, bezegelt was, aan den voornoemden Meester en Broederen ter hand gestelt. Gedaan in 't jaar M. CC. en vijftig, daags voor het feest van den Apostel *Andreas*.

Op dat deze vergunning te krachtiger zoude zijn/ is 'er de bevestiging van den Pausselijken Legaat ten eerste bygekomen. Dezelve luyde aldus:

AAN den eerwaardigen Vader in *Christus*, door Gods genade Aartsbisschop van Keulen, wenscht *Petrus* door goddelijke barmhertigheit Diaken Kardinaal van *S. Joris ad velum aureum*, Legaat des Apostolisschen Stoels, zaligheit in den Heere. Van wegens de beminde broederen in *Christus* van *S. Mariaas* huys te Utrecht, te weeten de Duytsche Ridderen der order van *S. Maria*, is ons voorgedragen dat de eerwaardige Vader, die toen tot Bisschop verkoren was, en de Proost van Utrecht, de kerk van *S. Nicolaus* te Utrecht, die hun toebehoorde en toen openstond, aan hun en hunne order, onder beding van een jaarlijksche rente van ses Utrechtsche ponden aan gemelden Proost en aan de volgende Proosten die het dan zijn zouden 's jaarlijks te betaalen, met al het toebehooren der zelve kerke, door een godvruchtige en voorzienige mildadigheit ten eeuwigen dage gegeven hebben, en aan hun daarenboven volkome vrijheit verleent hebben om by gemelde kerk te bouwen: behoudens nochtans de andere rechten, dewelke de gemelde Proost van dezelve kerke gewoon is te trekken; zoo als in den brief, die daar over gemaakt is, vermeldt word, en breeder staat uytgedrukt. Zoo is het dan dat wy, door hunne gebeden bewogen; en, indien 'er eenige fout in gemelde vergunninge begaan mogt zijn, dezelve vergoedende; de gemelde vergunning, voor zoo verre dezelve voorzigtiglijk en zonder een andere partye te benadeelen gedaan is, voor

wel,

welgedaan en aangenaam houden; en goed gevonden hebben door het gezag van onzen brief te bevestigen. Waarom wy uwe vaderlijkheit uyt krachte van dezen brief beveelen niet te gedoogen dat zy over het voorgaande, tegens den inhoud van onze bevestiginge, door eenige persoonen op een onbehoorlijke wijze gequelt werden; en dat gy zodanige quelders door kerkelijke strafvonnissen zult hebben te beteugelen. Gegeven te Antwerpen, den 20. Augusti, in 't jaar onzes Heere M. CC. LIV. (3.)

Op S. Niklaas kerke hebben voor dezen twee torens gestaan, van 't zelfde fatzoen gelijk 'er noch op S. Paulus kerk gezien worden.

Ten tijde van de veranderinge des Godsdienstś is de eene toren ook verandert; en is wat laager en ronder gemaakt, om 'er het uurwerk en de klokken te plaatzen.

De kerk staat aan de vesten, en stond van ouds naast het Karmelijten klooster. Naderhand is de zorg van deze kerk, gelijk wy beneden zullen verhaalen, onder zekere voorwaarde den Karmelijten aanbevolen.

Na dat de Karmelijten gevlugt waren, is Johannes van Kuyk, te Utrecht gebooren, een Keulsch Filosoof en Godsgeleerde, en Kanonnik te Utrecht, tot Pastoor van S. Niklaas kerke aangestelt. Hy beminde de kuysheit uyt het binnenste van zijne ziele; en is te Utrecht in den Heere gerust in 't jaar 1628.

Pastoors en Bedienaars van deze kerk, die in de laatere tijden geleeft hebben.

Hem is tot opvolger in zijn Harders-ampt gegeven

Johannes Putkamer, een Utrechtenaar, Licentiaat in de Godtheit, bezoeker van het klooster te Hussen, Kanonnik, en Byzitter van 't

algemeene Vikariaat. De Geestelykheit heeft hem tweemaal tot 's Bisschops Medehulper verzocht. Hy was een zachtmoedig en milddadig Priester: Een-en-seventig jaaren oud geworden, en 45. jaaren Priester geweest zijnde, is hy den 23. Juny 1671. van hartzeer te Utrecht overleden.

Wilhelmus van der Borch, een Utrechtsch Edelman, hebbende te Keulen op de Godtgeleerdheit gestudeert, is den 26. December 1632. van Rovenius, door Pausselijke en zijne eige ordinarisse magt, tot Pastoor van S. Niklaas aangestelt benevens Johannes Putkamer. Hy is dezelfde, indien ik het wel heb, dewelke naderhand naar Montfoort wierd gezonden; en aldaar den 17. July 1637. van de pest, die door 't gansche land woede, is gestorven.

De gemelde Pastoors hebben tot Medehelpers of Kapellaanen gehad Meester Kornelis vander Hout, Meester Tilmannus Hendrikse, Meester Petrus Pelt, Kornelis Voorst, Henricus van Loon, volkomen Bacelier in de Godtheit. Eindelijk is

Johannes Lindeborn, zijnde te Deventer geboren, een Keulsch Godsgeleerde, en hebbende zijne dispuiten te Keulen gedaan om Licentiaat te worden, is in de plaatze van den overleden Johannes Putkamer, wiens Kapellaan hy geweest was, tot Pastoor van S. Niklaas kerke aangestelt. Hy was doorgeleerd, en zoo wel in de wereldsche als geestelijke wetenschappen ervaren; ernsthaftig, stemmig, godtvruchtig. Hy heeft zijnen naam vereeuwigt door het uytgeeven van verscheide schriften. Ter gelegendheit van zijn eerste * werkje poogden zijne be-

* De Ladder Jacobs.

benijders hem hatelijk te maaken: en hy heeft om zich te zuyveren een reis naar Romen gedaan. Weder t' huys gekomen heeft hy verscheide godtvruchtige werkjes geschreven: en daarenboven / uyt zucht voor zijne geboortestad Deventer / de historie van 't Deventersche Bisdom in 't licht gegeven.

Hy is langen tijd Bysitter van 't Utrechtsche Vikariaat en Onderbikaris van het Deventersche Bisdom geweest.

Eindelijk afgewerkt zijnde / en op zijn doodbedde leggende / heeft hy aan Petrus Kodde Bisschop van Sebaste / die hem in zijne ziekte met een vaderlijke liefde quam bezoeken en opwekken / ernstelijk beleden dat hy in zijn gemoed niet weinig benauwt was ter oorzake van de rekeninge / dewelke hy den oppersten Rechter zoo aanstonds zoude gaan geeven van de zielen die t' zijner zorge gestaan hadden: en hy beklaagde zich dat hy in de bestieringe der zelven niet ghevrig genoeg was geweest. Kort daar na / te weeten den 5. Augusti 1696 / is hy te Utrecht overleden: een man / die altijd sober / kuysch / vreedzamig / vry van eerzucht was geweest / en een klein gevoelen van zich zelven had gehad. Het was hem niet eben eens wat voor een Priester dat hy tot zijne hulp aannam: en hy had voor een spreekwoord: *Non amo Peripateticos.*: Ik houde niet van de Peripatetisschen, ofte Wandelaars.

Petrus Holle, een Brabander uyt de Meyerye van den Bosch / Meester in de Kunsten / volkomen Bacelier in de Godtheit / is in de plaats van gemelden Lindeborn gekomen.

Onder de Parochie van S. Niklaas zijn deze Adelijke huyzen:

Vech-

Vechten: op 't jaar 1228.
Wiltenborch, 850.
Reynauw, 1312.
Groenewoude, 1350.
Abſteden.

AANTEKENINGEN.

1. S. *Niklaas* is een van de vermaardſte Heiligen, dewelke in de Kerke geviert worden. Het is hier de plaats niet om te verhaalen hoe hoogſtatelijk dat hy by de Grieken geviert is geweeſt; hoe dat ze t' zijner eere zeer prachtige kerken gebouwt, Feeſtdagen ingegeſtelt, en om zijnen lof en heiligheit te trompetten, alle hun welſprekendheit als uytgeput hebben. Maar 't is jammer dat 'er geen vaſter ſtaat op het verhaal van zijn leven gemaakt kan worden. Het is waar dat 'er al eenige beſchrijvingen van zijn leven zijn uytgegeven: maar daar is 'er volgens de Geleerden [a] niet een onder, dewelke de proef zou konnen uytſtaan. De Grieken doen hem in de wereld komen in de derde eeuwe, en weeten al veele omſtandigheden van zijn leven te vertellen: maar zy voegen 'er dingen by dewelke den Leezer aan 't ganſche verhaal doen twijfelen. Zy zeggen dat hy noch maar Leek, of ten hoogſte Prieſter zijnde, een Bedevaart naar 't H. Land heeft gedaan, om 't H. Kruys te aanbidden: en 't H. Kruys is eerſt lange jaaren daar na gevonden. Zy vertellen dat hy noch geen Biſſchop zijnde, Overſte over een Klooſter is geweeſt: maar voor *Antonius* en *Pachomius*, dewelke ook na de derde eeuwe geleeft hebben, zijn 'er geene Religieuſe vergaderingen geweeſt, dewelke naar een gemeenen Regel door Overſten beſtiert wierden. Zy voegen 'er by dat hy in 't begin der vierde eeuwe, te weeten in 't jaar 325, met een grooten luyſter en met den naam van een deftigen Belijder, verſcheenen is op de Kerkvergaderinge van Nicea: maar

a Zie Tillem. t. 6. memoire de l'Egliſe, Baillet in 't leven van S. Nicolaus, enz.

de

de Schrijvers dewelke de Bisschoppen der gemelde Kerkvergaderinge nauwkeurig optellen, spreeken van geenen *Nicolaus* Bisschop van Myre: dat meer is als S. *Athanasius* alle de vroome en deftige Bisschoppen optelt, dewelke tusschen het jaar 320. en 350. deel aan de regeeringe der kerke gehad hebben, maakt hy al wederom geen gewag van onzen *Nikolaus*. Ook word zijn naam in geene oude Historien, in geene ondertekeningen der Kerkvergaderingen, in geen eenen Oudvader gevonden. Het is evenwel waar dat hy al van 't begin der sesde eeuwe geviert is geweest in het Oosten; 't zy dat hy na de tijden der Oudvaderen en der vier eerste Kerkvergaderingen heeft goleeft; 't zy dat hy gestorven is, eer dat de vrede door *Konstantijn den Grooten* aan de kerke wierd gegeven.

2. *De Pastoor had een paard, waar op hy ten dienste der zieken gewoon was te rijden, enz.* Ik zal hier ten dienste van den Leezer een ouden brief vertaalen, dewelke over het onderhouden van dit paard door den Bisschop *Iohannes* geschreven is aan *Albertus* Deken der Emmeriksche kerke. Deze brief dewelke door den Heer *Lap van Waveren* getrokken was uyt de papieren der Parochi-kerke van S. *Nicolaus*, is door den Heer *Theodoricus Iohannes Albertus de Ridder*, *van Groenesteyn*, Heer van *Rhijnesteyn*, medegedeelt aan den beruchten *Antonius* b *Matthæus*; en is van den volgenden inhoud:

„*Iohannes*, door Gods genade Bisschop van Utrecht, „wenscht aan den beminden Heer in Christus, *Albertus* Deken der Emmeriksche kerke onder ons Stift behoorende, zaligheit in den Heere. U zy bekend dat „wy door 't openbaar gerucht verstaan hebben; en „dat ons door verscheide menschen, zoo mans- als „vrouws- persoonen, (zijnde arme Parochiaanen van „S. *Niklaas* kerke te Utrecht, dewelke verre van de „hand doch evenwel binnen de paalen der gemelde „Parochi-kerke woonden,) te kennen is gegeven dat „'er zedert X. XX. XXX. XL. L. en LX. jaaren, min of „meer, ja van ongedenkbaare tijden af, behalven „een korten tijd die laatst verstreeken is, uyt krachte „van eene rechtmatige en verjaarde gewoonte, altijd

b Ant. Matth. manud. ad jus can. lib. 2. p. 172.

„ een paard gehouden en onderhouden is geweest; en „ opentlijk, wereldkundiglijk, onverbreekelijk, vreedzamiglijk, gerustiglijk plagt gehouden en onderhouden te worden, en alsnoch gehouden en onderhouden moet worden; welk paard op zekere plaats binnen gemelde Parochie moest weiden en gevoedert worden ten dienste van gemelde S. *Niklaas* kerke, „ en van de Regenten der zelve; en byzonderlijk om „ de Sakramenten t'aller uuren, als het noodig waar, „ aan de gezeide Parochiaanen te konnen bedienen. En „ vorders dat het gemelde paard onlangs gestolen en „ aan de voornoemde Parochie ontdonkert is, tot groot „ nadeel van de gemelde Parochi, en gevaar van de „ zielen der Parochiaanen: tot zoo verre dat hier door „ een groot getal van de Parochianen, zonder de Sakramenten te ontvangen, uyt dit leven is gescheiden. En nademaal wy zulke dingen, volgens den „ pligt van ons Harder-ampt, niet mogen en niet konnen gedoogen; zoo beveelen en belasten wy volgens „ onzen pligt aan u, Deken voornoemd, omtrent het „ boven verhaalde, zonder eenig geraas of form van „ rechten, en op de getuigenis van dezen brief, behoorlijk onderzoek te doen. Gegeven in 't jaar onzes Heere CIↃ. CCC. XLVI. op Vrijdag na het feest „ van S. *Valentinus*.

3 Ook heeft de Aartsbisschop van Keulen, als Metropolitaan van 't Utrechtsche Bisdom, deze vergunning bevestigt in 't jaar M CC LII; twee jaaren vroeger als de Pauffelijke Legaat zulks heeft gedaan. De bevestiging luydt aldus in de Nederlandsche taale; c

„ *Conradus*, door Gods genade Aartsbisschops der „ H. Kerke van Keulen, Aartskantzelier des heiligen „ Roomschen Rijks in Italie, wenscht aan zijne beminden in Christus, den Kommandeur en de Broederen „ van 't Duytsche Huys te Utrecht, zaligheit in den „ Heere. Wy geeven gaarne onze toestemminge aan „ eene zaak, dewelke wy zien dat zodanig op de godtvruchtigheit en gunste steunt, dat ze geenzins tegen „ de reden strijdt: en wy achten 't niet onbetamelijk

c De Latijnsche brief staat by Ant. Matthæus de Fundat. Eccles. pag. 566.

deze!-

„dezelve door ons gezag te bevestigen; op datze door „de kracht van eene behoorlijke regelmatigheit onderſteunt zijnde, des te minder door de vuylaardigheit van eene onbehoorlijke tegenſporrelinge zoude „benadeelt worden. Gemerkt dan, beminde zoonen „in Chriſtus, dat onze eerw. broeder, de Biſſchop van „Utrecht, en onze beminde zoon *Guibertus*, Prooſt „der zelve kerke, op ons verzoek, en door een oprechte en godvruchtige zucht t'uwaart, aan ul. met „de toeſtemminge van de Prelaaten hunner kerke, „eene volkome magt gegeven hebben om binnen de „muuren van Utrecht, beneffens de kerk van den H. „*Nicolaus*, te mogen bouwen; en daar by de kerk „zelf, met alle haare inkomſten tot onderſtand van 't „H. Land aan ul. gegeven hebben, om dezelve ten „eeuwigen dage te bezitten, en de kerkelijke dienſten „door de Prieſters van uwe order aldaar te doen verrichten, zoo als in de brieven van den Biſſchop, „Prooſt, en Prelaaten voornoemd, breeder ſtaat uytgedrukt: zoo is het dat wy die de Metropolitaan der „plaatze zijn, door de rechtmatige gebeden van uwe „godtvruchtigheit bewogen zijnde, het gene door ul. „omtrent het bovenſtaande zoo godtvruchtig en regelmatig gedaan is door ons Metropolitaanſch gezag bevestigen, en door dit tegenwoordig geſchrift bekrachtigen. Het zy dan geenen menſch geoorloft enz.

Maar de Leezer dient hier gewaarſchouwt dat deze gifte, hoe dat ze ook beveſtigt was, evenwel geen voortgang heeft gehad. De Duytſche Ridders hebben een huys getimmert buiten de ſtad; daar het byna een gantſche eeuw heeft geſtaan. Daar na, te weeten onder *Iohan van Arkel*, zijn ze in de ſtad overgegaan; maar hebben de kerk van S. *Nicolaus* niet in bezit gekregen. En beneden, daar de Heer Rapteur van 't huys der Duytſche Ridderen te ſpreeken zal hebben, zal de Leezer vinden hoe dat ze een plaats of plein by S. *Maryitas* kerk gekregen hebben, om er een huys met een kerk te bouwen. Lang daar na, gelijk daar ook verhaalt word, zijn de Karmelyten in het bezit van S. *Niklaas* kerke geſtelt.

DE KERK VAN S. GERTRUDIS, zijnde de vierde PAROCHI-KERK.

Buiten de stad heeft van ouds ook een kerk van S. Gertrudis gestaan: maar wanneer dezelve gebouwt zy, is onbekend. S. Geertruyds kerk binnen de stad, dewelke noch in wezen is, zoude volgens Ant. Matthæus, in zijne Voorreden op de stichtingen der Kerken, eerst gebouwt zijn in de dertiende, of omtrent het begin der veertiende eeuwe; hoewel hy in het werk * zelf gezeit had dat ze al gebouwt was voor het jaar 1231. dewijl de papieren van dat jaar gewag van haar maaken. Het zelfde jaar staat ook aangetekend by Jacobus † de la Torre. In deze kerk zijn 10. Vikaryen geweest; dewelke wy uyt het boekje van den meergemelden Heermalen alhier opleveren:

Vikaryen in S. Geertruyds kerke.

Voor eerst was'er eene Vikary in de Sakristye; dewelke bekleedt wierd door Heer Hartman, Vikaris in S. Mariaas kerke.

Noch eene Vikary aan S. Niklaas outaar. Maar deze wierd niet bedient.

Noch eene Vikary aan S. Mariaas outaar: waar van de bezitter was N. Koesvelt, Kanonnik van S. Mariaas kerke.

* Lib. 1. pag. 176. ad Fundat. VIII.
† In Relat. Rom.

Noch

Noch eene Vikary aan 't outaar van 't H. Kruys. Deze wierd bezeten door van Leeuwen, Kanonnik van S. Pieters kerke.

Noch eene Vikary aan 't outaar van Loc-horst. Deze wierd bedient door Heer Henricus, Procurator van S. Hieronymus Abdye.

Noch eene aan S. Geertruyds outaar. Deze wierd niet bedient.

Eene Vikary aan S. Barbaraas outaar: noch eene andere Vikary aan 't zelfde outaar: wederom eene andere aan 't zelfde outaar.

Noch eene Vikary aan 't outaar / 't welke gesticht is ter eere van den naam Jesus.

De bezitter en vergeever van deze Vikarye is Johan Laurense, Timmerman: zy word bedient door den Pastoor der kerke.

Hier volgen de Bezitters der gemelde Vikaryen, zoo als wy dezelve gevonden hebben in het Rekenboek der Utrechtsche kerke.

In de Parochi-kerke van S. Gertrudis is de Vikary aan 't outaar der H. Maagd Maria, openstaande door de dood van Heer Bernardus van Koesvelt, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1572. begeven aan Barent Hermanse Boncamp. Vikary aan 't outaar der H. Maagd *Maria*.

In dezelfde kerk is de Vikary aan S. Niklaas outaar / openstaande door de dood van Heer Gerardus van Deventer, in 't jaar 1529 / vergeven aan Heer Adrianus van Renesse. Vikary aan *S. Niklaas* outaar.

In dezelfde kerke is de Vikary van 't H. Kruys, openstaande door de dood van Heer Henricus van Leeuwen, na voorgaande afkundiging in 't jaar 1574. vergeven aan Heer Willem Jansse Byndop. Vikary aan 't outaar van 't H. Kruys.

Vikary aan S. *Barbaras* altaar.

In dezelfde kerke is de Vikary aan S. Barbaras outaar, opgestaande door het hunelijk van Johannes Matthaei, of op een andere wijze, in 't jaar 1589, vergeben aan Ewout, den zoon van Johan Ewoutse.

Broederschap van S. *Antonius*.

In dezelfde kerke was een Broederschap, te weten, dat van S. Antonius; 't welke gesticht was in 't jaar 1513.

Deze * Parochi-kerken plagten te staan onder den Proost of Aartsdiaken van Utrecht: en de Pastoors wierden genomen uyt de Domheeren.

Echter stonden de Metropolitaansche en de vier Kollegiale kerken niet onder de gemelde Parochi-kerken. Want ieder der zelven had drie, vier, en somwijlen meer Zielpriesters, gelijk die genoemt wierden: welke Zielpriesters de Sakramenten aan de Ledemaaten en onderdaanen der gemelde kerken berechteden: en als dezelve op hun uyterste lagen, of overleden waren, hun alles, als rechte Pastoors, naar het gebruyk der kerke bedienden.

Daarenboven had het Domkapittel de bestiering over de Parochi-kerk van S. Maria, of de Buurkerk; en stelde daar twee Pastooren aan, om dezelve te bedienen.

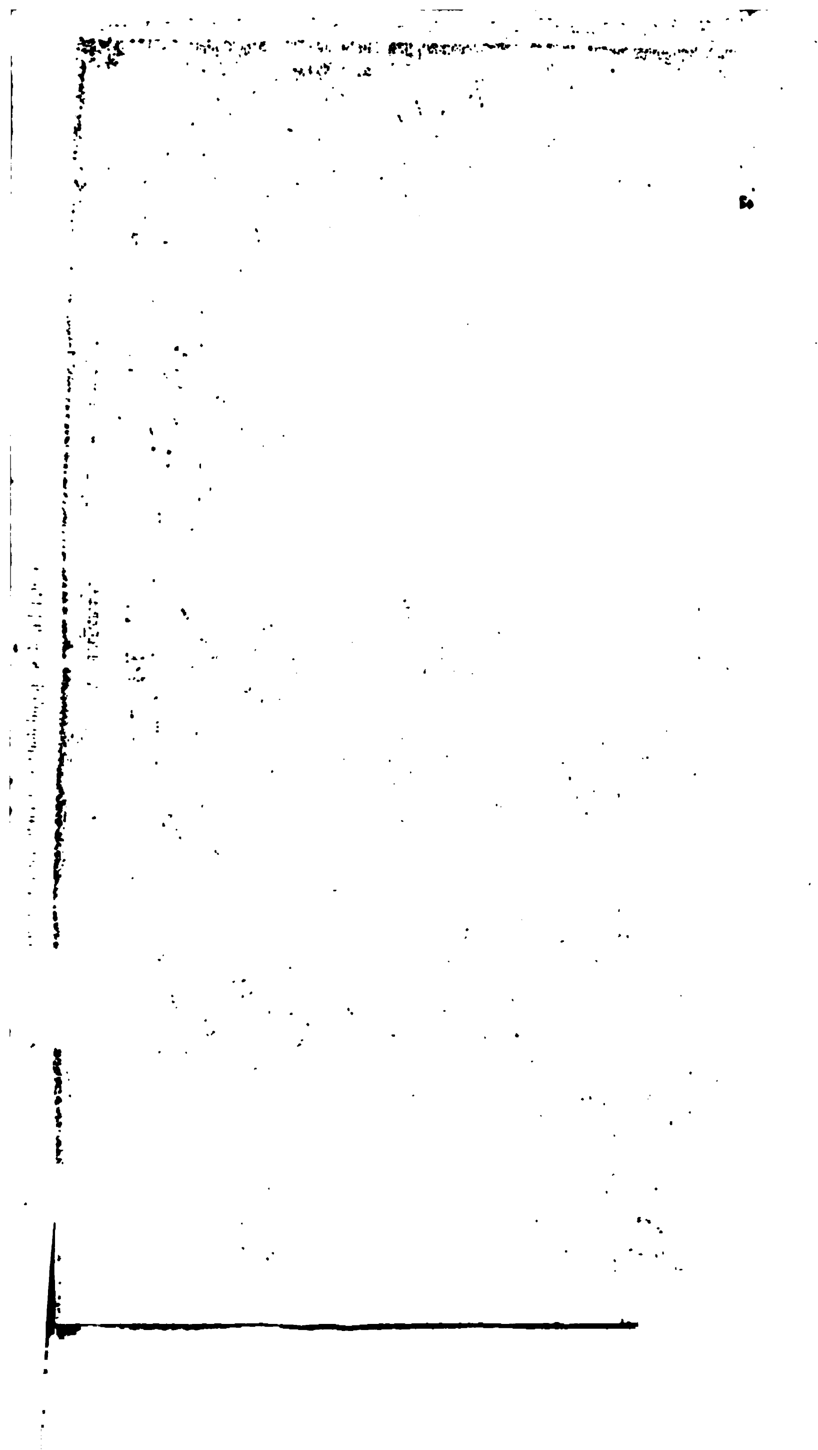
In den naamloozen Schryver by Ant. Mattheus, in de voorgemelde Voorreden, staat het volgende te leezen:

Oude Pastoors aldaar.

Gisbertus Oade, onze Mede-kanonnik in *S. Maartens* kerke, heeft in 't jaar 1319, of daar omtrent, de Parochi-kerk van *S. Geertrudis*, onlangs gesticht zijnde, bestiert.

* Jacobi Torrii Relat. Rom.

De

ANVS AB OIRSCHOT, PRESBYTER AN

De laatste Pastoor van S. Gertrudis, in de katolijke tijden, is geweest

Wilhelmus van Beest.

Laatere Pastoors.

Na het verbannen van den katolijken Godsdienst is de eerste Pastoor aldaar geweest

Johannes Wachtelaar, een Utrechtenaar, Kanonnik van S. Mariaas kerke, algemeen Vikaris; van wien wy boven wydloopiger gesproken hebben.

Antonius de Vos, uyt een aanzienlijk geslagt te Utrecht geboren, is ook Pastoor van S. Geertruyd, en daar by Kanonnik van Oudmunster, geweest; zijnde zedert het jaar 1619. de medegezel en bysitter geweest van den algemeenen Vikaris Johan Wachtelaar. Hy is ook Regent in de Valk en Rector Magnificus te Loven geweest; en heeft daar ook een Beurs gesticht. Eindelijk is hy Kanonnik te Yperen geworden, en aldaar overleden den tienden der maand September in 't jaar 1629. zijn afbeeldzel word noch te Loven getoont. Naderhand zijn de volgende Priesters tot Pastoors van S. Geertruyds kerke aangestelt.

Henricus van der Steen, een Utrechtenaar, Licentiaat in beide de Rechten, Bysitter van 't Utrechtsche Vikarjaat. Hy is te Utrecht uyt het leven gescheiden den 30. Augusti in 't jaar 1638.

Jacobus de Leeuw, anders Leoninus, een Utrechtenaar, volkomen Bacelier in de Godtheit, is na vander Steen Pastoor van S. Geertruyd geworden, en gestorven in 't jaar 1636.

Adrianus Antonisse, naar zijne geboorteplaats bygenaamd van Oorschot, heeft zich, in het Onderzoek over de kanonizaatzie der 19.

Martelaaren van Gorkum / Pastoor van S. Geertruyds kerke genoemt.

† Hy is ook Vikaris in *S. Jans* kerke te Utrecht geweest: hy brande van liefde tot de zielen; was een eenvoudig en rechtzinnig man, uytmuntende in yver en in deugden: hy was *Zielpriester* in de Kollegiale kerke van *S. Jan den Dooper*; en hy verrichte daar alle de Harderlijke bedieningen, gelijk de Priesters der Kollegiale kerken van ouds gewoon waren. Hy heeft het ampt van *Pænitentiaris* by de dertig jaaren te Utrecht getrouwelijk waargenomen, en ieder een altijd met een onvermoeiden yver ten dienste gestaan.

In 't jaar 1601 / daags na S. Jans geboorte / omtrent elf uuren 's nachts / heeft de Onderschout met zijne dienaaren het huys van onzen Adrianus koomen bestormen; en hem gevangkelijk medegenomen.

Om zijne zonderlinge voorzigtigheit wierd hy in den Raad van 't Utrechtsche Vikariaat aangenomen. Hy was zeer vriendelijk jegens den armen; en heeft tot het tachtigste jaar zijns levens toe onverdrooten en onvermoeit in een geduurigen arbeid geleeft. Ook heeft hy uyt zijn armoedtje een beurs van twee duyzent gulden in het Kollegie te Keulen gesticht. Tachtig jaaren oud geworden is hy den 11. October 1622. te Utrecht in de geur van heiligheit overleden. De armen, van zoo eenen Vader beroofd, hebben zijne dood bitterlijk beweent.

Op het 34. zijdje van 't gemelde Onderzoek word hy geroemt als een Pastoor / die van ieder een voor een heilig man wierd gehouden.

† Ex Annotatis Abrah. Bricaii & aliorum.

Dux Apostolus, qui per 40

Ons doodboek / over den dag en het jaar voornoemd / geeft hem deze loffelijke getuigenis: De zéer eerwaardige Heer Adriaan van Oorschot, de tweede Odulphus van ons Vaderland, de parel der Priesteren, die geenen arbeid weigerde te onderstaan.

Op zijn afbeeldzel staat deze spreuk van Christus: uw licht schjine zodanig voor de menschen, dat zy uwe goede werken zien, en uwen Vader die in de Hemelen is verheerlijken.

De tijd-en ampt-genoot van gemelden Adrianus is geweest

Meester Martinus Regius, te Ninove geboren / zijnde arm van geest; onvermoeid in 't arbeiden; die zoo veel arbeide als hondert werkluiden. Hy is geboeit en gekerkert geweest voor 't oude geloof; 't welke hy zoo hier zoo daar / doch voornamentlijk in Zeland daar ze hem eens ophangen wilden / veertig jaaren lang gepredikt. Eindelijk is hy in den ouderdom van 76. jaaren / den 20. Maart 1625 / naar den Heer gereist: zijne gedagtenis zy gezegent.

Het doodboek onzer kerke prijst hem in 't kort met de volgende woorden: De zeer eerwaardige Heer en Meester *Martinus Regius*, te Ninoven in Vlaanderen geboren; de Apostel van 't vereenigde Nederland; alwillens arm geworden; de wonderwerken vans ons vaderland. Op zijn afbeeldzel staat de volgende spreuk uyt het boek der † Wijsheit. De Heer heeft den rechtvaardigen geleidt langs de rechte wegen; en heeft hem Godts koninkrijk getoont: hy heeft hem gegeven de wetenschap der Heiligen;

† Kap. 10. vers. 10.

heeft hem verheerlijkt in zijne werken; en al zijnen arbeit tot een goet einde gebragt.

Joachim Baen, een Utrechtsch Edelman, was ootmoedig, geleerd, waakzaam, en onvermoeid. Hy heeft de Boeren in de Veenen eenigen tijd bedient, en ook etlijke schriften nagelaaten. Eindelijk is hy te Utrecht, op den 24. van September, in 't jaar 1619. overleden; na dat hy daar negen jaaren gearbeidt had, om de afgeweekenen weeder tot het gelove te bekeeren: zich zelven door veel vastens en waakens uytmergelende, en zoo wel by nacht als by dag over de kudde des Heere waakende: waar in hy zijne zinspreuk achtervolgde: Hier bemin ik het waaken

Onder de Pastooren van S. Geertruyds kerke moet voor al opgetelt worden

Abraham van Brienen: Hy is te Utrecht uyt eerlijke ouders geboren in het begin der sevenstiende eeuwe. Na dat hy in de laage Scholen uytgestudeert was, is hy naar Keulen gereist om zich tot het leeren van de hooger weetenschappen te begeeven.

De kerkelijke wijdsels ontvangen hebbende, en Priester geworden zijnde, is hy weder naar zijn vaderland gezonden. Daar aangekomen heeft hy eerst hier en daar den gelovigen ten dienste gestaan: en is daar op door den algemeenen Vikaris Bolius naar Langeraar gezonden om 'er den altaar des Heere te behouwen; zijnde de ingezetenen aldaar op dien tijd zonder arglistigheit en zeer eenvoudig. Wanneer Wachtelaar uyt Utrecht verhuyzen moest, is hy daar tot Pastoor van S. Geertruyds kerke aangestelt. Hy was kortswijlig; doch in het kortswijlen zelf was hy ernstig. Hy is de bezitter

tar der Vikarissen / Ondervikaris / en een getrouwe en kloekmoedige helper der Bisschoppen geweest. Daar by was hy een dappere voorstander der Geestelijkheit. Om de rechten der Geestelijkheit te verdedigen / is hy tweemaal naar Romen gereist; alwaar hy Leeraar in de Godtheit en Pausselijke Pronotaris is geworden. Als Johan, Bisschop van Kastorie / op van Brienens jubeljaar preekte; zeide hy dat een oud Pastoor niet zoo zeer zijn jubeljaar moet vieren / als zijne misslagen beweenen. By de tachtig jaaren oud zijnde / en niet zoo zeer van ziekte als van ouderdom / die zelf een ziekte is / te bedde leggende / heeft hy eenen nazaat gekozen; en is te Utrecht den 19. van September 1682. overleden. De Bisschop van Kastorien heeft hem door dit Lofschrift geprezen:

De zeer eerwaardige en aanzienlijke Heer
ABRAHAM VAN BRIENEN,
te Utrecht geboren, Leeraar in de Godtheit enz.
dewelke de wet des Heere by dag en nacht bevrodende,
de kudde, die hem toebetrouwt was, vijftig jaaren,
en langer,
in zeer klaverrijke beemden heeft geweydt.
Hy heeft de gerechtigheden der Holl. Geestelijkheit
met een onbezweeke dapperheit verdedigt:
en nergens voor gevreest,
als dat hy iemand meer zoude vreezen als Godt.
Gelijk hy het grootste ontzag had
voor het oordeel van Godt;
zo liet hy zich niet gelegen zijn aan't oordeel der menssen.
Het geene hy dan zo godsdienstiglijk heeft ontzien,
heeft hy genadig bevonden in't jaar MDCLXXXIII.
den XIX. van Septemb. in den ouderdom van LXXVII. jaren.

Hy heeft onder den verzierden naam van Abraham van der Mat verscheide Meditatien in de Nederduytschte tale geschreven; te weeten over den Advent, over het Lijden des Heere, over het Sakrament des outaars, over de tegenwoordigheit Godts: dewelke over lang/ en meer als eens gedrukt zijnde/ in 't jaar 1709. in netter druk en met prenten verciert zijn uytgekomen by Christianus Vermey te Leyden.

Daarenboven heeft hy in 't kort beschreven de daaden der voornaamste Werkluiden/ dewelke zedert het verbannen van den ouden Godsdienst in deze kerke gearbeidt hebben. Deze beschrijving / dewelke met zyne eigen handen geschreven is/ hebben wy in onze bewaaringe.

Servatius Nieupoort is langen tijd van Brienens amptgenoot en helper geweest. Hy was te Utrecht gebooren; was onbesproken van leven en zuyver van alle misdaad: of om de taale van den H. Geest te gebruyken; hy was een eenvoudig, oprecht, en godtvreezend man, als een tweede Job.

Hy betrachte het gebed zonder ophouden: en naar het voorbeeld van S. Martinus, patroon der Metropolitaansche kerke van Utrecht/ hield hy den geest gestadig opgerecht door het gebed / en liet hem noit verslappen. Als hy van de geestelijke Maagden genoodigt wierd om aan haare huyzen te koomen; was hy gewoon te zeggen dat een dienaar des Heere geen een oogenblik moet wandelen buiten Godts tegenwoordigheit. Indien hy 'er echter geroepen wierd om 'er den zegen/ of eene vermaaning/ ofte onderrechting te geeven, of om een tros-

troostelijk woord te spreeken; liep hy 'er vlie-
gens naar toe.

Hy heeft geen eenen dag tot zijne dood toe overgeslagen, zonder de offerande der Misse op te draagen: en heeft pas voor zijne dood aan zijne getrouwste vrienden oprechtelijk beleden dat hy 't niet konde uytspreeken, wat al genade dat hy, door 't menigvuldig gebruyk van 't Lichaam des Heere, van Godt had ontvangen.

De versterving des vleeschs en der zinnen behartigde hy ten hoogste; en was gedurig bezig met de zielen, die hem toebetrouwt waren, tot het benaarstigen van die versterving op te wekken. Echter voegde hy 'er deze vermaaning by, dat dezelve zonder de verloochening van de begeerlijkheit en den eigen wille weinig konde baaten.

Hy was arm voor zich zelven, en mildaadig voor anderen, en hy gaf alles aan den armen, 't gene zijn ampt of kerkelijke bediening hem opbragt: want hy was van gevoelen, en hy zeide het ook menigmaal, dat een mensch, voornamentlijk een kerkelijk persoon, de goederen maar te bestieren heeft gekreegen. Hy deed zijn uyterste best, om in 't geeven van aalmissen, van geene menschen gezien te worden; en gaf de aalmissen zoo bedektelijk met de rechter hand, dat er de slinker hand niet van en wist. Hy luysterde zodanig naar zijnen Overste; dat de Heer Brienen, die zijn Biechtvader was, dikmaals gezeit heeft, dat hy geen eene geestelijke Maagd kende, dewelke zoo gehoorzaam was als die godtvruchtige Priester.

Niet alleen was hy ten uyterste vriendelijk en zagtmoedig, maar ook gedienstig. Buyten zijne kerkelijke dienften besteede hy zich zelven ge-

geheel en al ten dienste van zijnen evenmensch. Hy was niet begaan om de ryken dezer wereld, maar om arme maagdetjes die de wereld versmaadden, om het gemeene volkje, om jonge kinderen te onderrechten. Indien de jonkheit iets biechtte, 't welke zy tegens de wet des Heere begaan had, was hy gewoon op tedere sont te zeggen: Dit heeft Christus niet gedaan. De zieken, voornamentlijk die van anderen verlaaten wierden, ging hy gaarne bezoeken en vertroosten, en hun de Sakramenten bedienen. Indien de Priesters by iemand weigerde te gaan, liep hy 'er vaardig naar toe. De Gasthuyzen waren zijn lusthof, daar hy in wandelde. Het was zijne post de zieken, die in gemelde Gasthuysen waren, te bezoeken, te verquikken en te vertroosten. Als hy daar naar toe ging, gebruykte hy een toegemaakte baard, om zich des te minder bloot te stellen voor de andersgezinden. De zieken buyten de stad woonende ging hy, als hy het doen konde, te voet bezoeken. Als hy zoo verre niet konde gaan, klom hy, als niet gewoon zijnde te rijden, met een trap op een geleend paard. Doch vermits hy het paard met den toom niet konde mennen; wierd hem van de omstanders geraaden het paard by de maanen te vatten: voor welken raad hy hen wel vriendelijk bedankte.

Als 'er eens een huys in lichte vlam stond, en de Heer Nieupoort quam aangeloopen om het water te zegenen, en den brand daar mede te slissen; is de Schout juyst op 't slag gekomen; en heeft hem, gelijk verhaalt word, spotsgewijs toegeschooten: Heer Nieupoort, gy zoud beter de geheele graft zegenen.

Maar

Maar terwijle de eenvoudigheit van den rechtvaardigen door de wereld uytgelagchen word; heeft de rechtvaardige zelf, als veel wijzer dan de wereld zijnde, met de wereld gelagchen. Terwijle hy dan vol van betrouwen was tot Godt, en altijd even yverig was om aan de menschen, die by hem quamen, naar de gelegentheit des tijds heilzaame vermaaningen te geeven; is hy godtvruchtiglijk, gelijk hy geleeft had, te Utrecht in den Heere ontslapen op den 18. dag van November, in 't jaar 1677. Om de benauwdheit der tijden is hy heimelijk in de Kollegiale kerke van S. Maria by den omloop begraven. De Aartsbisschop † van Efesen heeft hem geprezen als een man van een groote deugd en van een heilig leven. De Bisschop van Kastorien geeft hem dezen lof, dat hy wegens zijne ootmoedigheit en geest des gebeds waarlijk een uytsteekend man is geweest.

Als Nieupoort in krachten begon af te vallen heeft

Paulus Zutpheen, een Utrechtenaar, de zoon van een vermaarden Advokaat, Meester in de konsten, een Lovensch godtsgeleerde, en volkomen Bacelier in de godtkunde, den Heer Brienen trouwelijk geholpen. Het doodboek onzer kerke sprekende van zijnen sterfdag, voorgevallen op den 4. Februarij 1682, geeft hem deze korte en loffelijke getuigenis: De eerw. Heer *Paulus Zutpheen*, volkomen Bacelier in de godtheit, is te Utrecht overleden; zijnde een zeer vlijtig en waakzaam Kapellaan geweest van den Heer *Brienen*.

† Relat. Rom. p. 102.

Als Brienen nu stok-oud geworden was; heeft de Bisschop van Kastorien hem tot helper toegezonden den Heer

Petrus Kodde, met het inzigt / dat dezelve Brienens opvolger zoude worden. Deze Petrus Kodde was in 't jaar 1648 / drie dagen voor S. Andries dag / te Amsterdam geboren. Zijne ouders waren katolijk en daar by zeer eerlijke en fatzoenlijke luiden. Doch vermits wy in het derde deel van Batavia Sacra wijdloopig van zijne uytmuntende deugden en gaven gesproken hebben / zullen wy den Leezer daar na toe wijzen; om hem met dezelfde les tweemaal op te zeggen niet verdrietig te vallen.

Na dat gemelde Petrus Kodde Pausselijke Vikaris over de Vereenigde Nederlanden en Bisschop van Sebaste was geworden; heeft hy tot zijnen opvolger aangestelt den Heer

Jacobus Cats. Deze deftige man was den 11. January 1639. te Gorkum geboren uyt een eerlijk geslagt / 't welke een goed getal werkluiden aan de Hollandsche kerke heeft gelevert. Maar dewijl zijne deugden en hoedanigheden in 't Batavia Sacra, onder de beschrijvinge van de stad Utrecht / wijd en breed opgetelt staan; zal de Leezer / zoo ik hoop / wel wederom daar na toe gewezen willen worden.

Hy heeft tot erfgenaam zijner lasten en zorge / zijn neve en medehelper de Heer Willebrord Kemp, Gorkummer / en Lovensche Godgeleerde enz. nagelaten.

Onder de Parochi-kerke van S. Gertrudis behoort de Adelijke huyzing Lubenesse: in 't jaar 1400.

Behalven den Dom en de vier Kollegiale kerken / en behalven de vier Parochi-kerken / welker beschrijving wy nu afgehandelt hebben / zijn 'er te Utrecht verscheide Klooster- en Gast-huys-kerken geweest.

AANTEKENING.

Brief van * *Johan de Wit*, *Stevens zoon*, en Kanonnik van S. *Mariaas* kerke, denwelken hy den 26. van November 1614. over de boosheit der tijden geschreven heeft aan zijnen Deken *Lambertus van der Burch*.

Deze brief, dewelke onder een deel oude schriften gevonden, en ons beleefdelijk medegedeelt is, door den eerw. Heer *S. Charliers*, had beter gevoegt achter de beschrijvinge van S. *Mariaas* kerk. Maar dewijl hy ons wat laater ter hand gekomen is, zullen wy hem alhier, uyt het Latijn vertaald, een plaats beschikken.

„ . . . . Ik bemerk dat gy ons aanwijst de rampzalige wet der natuure, en den heylzamen en goedertieren wil van den Almagtigen Godt. Ik beschouw eene eeuw, dewelke dragtbaar is van zonden; en in dewelke de vroomheit tot schade, de eerbaarheit tot verwijtinge, de godvruchtigheit tot verachtinge en bespottinge verstrekt. Ik sla mijne oogen op het verval der tijden, daar de deugdzame en lofwaardige Mannen meest te lijden hebben; en de zodanigen buyten alle openbaare bedieningen geslo-ten en gestooten worden; die door hunne geboorte en door hunne deugd tot de regeering, en tot het bestieren van het roer, bequaam zijn gemaakt: ja wy zien, eylaas, dat dezelven nauwlijks een plaats konnen krijgen onder de roeyers of de pompers. Wat zal men 'er tegen doen? Is dit het geloof? Is dit die goude vryheit, die zy tot heeschheit en tot walgens toe getrompet hebben? Vryheit, zeg ik; maar van

* Johan de Wit, Kanonnik van S. Mariaas kerk te Utrecht, is te Romen overleden in 't jaar 1622.

„ wat gedaante? Hoe zal ik dien *Proteus*, die zijne „ gedaante geduurig dus verandert, best vast binden? „ Ondertusschen verwissel ik het Schuytje van *Petrus* „ niet; buyten hetwelke ik geleert heb dat geen za„ ligheit te verwachten is. In dit Schuytje ben ik ge„ stelt door mijne liefste ouders; in dit ben ik bewaart „ door mijne trouwhartige bestieders: In 't zelve zal ik „ geerne leeven en gewillig sterven.

Het volgende bericht, van Henricus Vuysting, *raakende de inkomsten van den Domproost te Utrecht, is door* Henricus Vuysting *al over* 300. *jaaren op parkament in de Latijnsche taale aangetekent onder de Ordonantzien der Utrechtsche kerke: en is ons opgegeven door den voornoemden Heer* Charliers.

De Deken van Rhijnland zal op *Remigius* dag betaalen aan den Domproost van Utrecht, 8. ponden.

De Deken in . . . . . . zal op S. *Maartens* dag betaalen . . . . . twee marken zilver.

De Deken van Zuytbeveland zal betaalen . . . . . vijf vierde deelen van een mark zilvers.

De Deken van Kennemere zal op S. *Andries* dag betaalen . . . . . . 8. pond; van ouds plagt hy 'er 10. te betaalen.

De Deken van Westelingland zal betaalen 4. pond.

De Deken van Holland (hier door wierd de Dortsche Waard verstaan) zal betaalen 3. ponden.

De Deken van 't Gooy zal betaalen 4. pond.

De Deken van de Stad zal betaalen 8. pond.

De Deken van Amstelle zal op S. *Jans* dag betaalen 3. pond.

DE HUYSEN DER MALTEESSCHE EN DER HOOGDUYTSCHE RIDDEREN.

Het huys der Malteessche Ridderen.

Voor eerst hebben de Ridders van Rhodus of van Maltha / die anders ook S. Jans **Ridders genoemt werden / twee huyzen te Utrecht gehad. Dit zijn die Ridders dewelke / na dat Rho-**

Rhodus door de Turken verovert was/ zich eerst onder den Hartog van Villers in het eiland Kandia/ en naderhand in Italie/ neergeslagen hebben: en aan dewelke Karel V. daar op het eiland Maltha heeft vereert. Dezelven hebben voor deezen S. Catharinaas kerk by de Catharinaas poort/ daar het Karmeliter klooster van ouds gestaan heeft/ in bezit gehad. Doch Karel V/ genegen zynde om een kasteel op Vredenburg by de Catharine poort te bouwen/ heeft de wooning en 't huys der Malteessche Ridderen doen wegneemen: en heeft de gemelde Ridders doen overgaan in de huyzinge der Karmelijten/ op de nieuwe graft; na dat hy aan de Karmelijten/ gelijk als we aanstonds zullen verhaalen/ een andere wooning had toegewezen by de kerk van S. Nicolaus. Dit alles blijkt uyt de akten van den 22. April 1529/ dewelke by * Ant. Matthæus te leezen staan. Dezelve Ridders hebben een andere kerk/ ter plaatze daar ze tegenwoordig noch staat/ in de plaats van de afgebroke ter eere van S. Catharina getimmert.

Ook hebben de Duytsche Ridders een huys te Utrecht gehad. Deze order/ dewelke de order van S. Maria genoemt wierd/ was in 't jaar 1212. opgekomen in Syrie. Na dat Jerusalem/ alwaar gemelde order eerst ingestelt is/ door de Sarazijnen bemagtigt was; is dezelfde order naar Ptolomais/ door de wandeling Akre genoemd/ overgevoert. Maar als de laatste stad ook in de handen der Sarazijnen gevallen was; zijn deze Ridders naar Europa

Huys der Duytsche Ridderen.

* De Fatis Ecclesiar. l. 1. p. 346. 347.

overgevaaren. Te Utrecht zijn ze allereerst aangekomen ten tijde van den Utrechtschen Bisschop Otto III, in 't jaar 1231. Van ouds waren 'er twee Meesters van de ze order / een in Duytsland / een in Lijfland / staande onder den Grootmeester der order; dewelke zedert lange jaaren zijn verblijf heeft gehouden in Pruyssen.

Die het gebied over zeker oord der Provincie voerde had den naam van Kommandeur: maar die over alle de Kommanders der gansche Provincie te zeggen had / wierd de Landkommandeur (1.) genoemt. Onder den Landkommandeur van Utrecht stonden de Kommandeurs van Middelburg / van Leiden / van Dieren / van Otmarsen / van Katwijk / van Maasland / van Doesburg / van Rhenen / van Schoonhoven / van Schaluinen / van Bune / en van Nesse in Vrieesland. (2.)

De eerste Landkommandeur van Utrecht / te weeten Antonius van Prinshaven, heeft in 't jaar MCCXXXII. een huys getimmert / en zijne woonplaats genomen / in de Voorstad van Utrecht; ter plaatze daar S. Geertruyds kerk / eer dat ze in de stad overgebragt wierd / had gestaan. Als dit huys door de oorloogen afgebroken en vernielt was / hebben zy in 't jaar 1347. een andere kerk / veel prachtiger dan de eerste / binnen de stad getimmert / ter plaatze daar noch eenige overblijfzelen derzelve kerke gezien worden: en daar zy tot het timmeren van deze kerk een pleyn / naast de stal des Bisschops / en niet verre van S. Mariaas kerke / gekocht hadden. Volgens de oude Schriften der Utrechtsche kerke had Johan van Arkel, Bisschop van Utrecht / hun een plaats / tot het timmeren van een huys / in de stad gegeven. Nessens

het

het huys wierd een kerk gebouwt; dewelke, zoo als ik in een ouden brief gelezen heb, door zekeren Wybisschop, met naame Jacobus, ter eere van de heilige Elizabet is ingewijdt. Doch deze kerk is al over lang vernielt en afgebroken. Deze Ridders zijn door de vergunninge der Bisschoppen van Utrecht, en der Graven van Holland, op verscheide plaatzen van dit Bisdom Pastoors geweest. (3.)

AANTEKENINGEN.

1. Dewijl wy voor hebben een beknopte historie van de geestelijke Orders, die ook in deze Nederlanden gebloeit hebben, in dit Werkje in te lassen; en vervolgens breeder van deze Ridders te spreeken zullen hebben; zal ik hier maar aantekenen dat het Landkommandeurschap ook *Balie* of *Balye*, en de Landkommandeurs *Balyers* genoemt wierden. Zoo een *Balyer*, in 't Latijn *Baiulus*, was ook op andere plaatzen en buyten de order bekend. *Pachymeres* a spreekt in het tweede deel zijner historie van den Balyer of *Baiulus* der Venetiaanen; en voegt 'er by dat Bajulus zoo veel te zeggen was als een *Præfectus* of Overste. Die meer van de Balyers wil weeten, heeft *Ant*. b *Matthæus* maar open te slaan: daar hy ook zal vinden hoe dat *Bajulus* ook genomen is voor een Opvoeder der kinderen, voor een Hofmeester, en eindelijk voor een Baljouw; hoewel ik liever zoude zeggen dat Baljouw afkomstig is van *Bajulus*. Deze Landkommandeurs en gemeene Kommandeurs wierden in 't Nederduytsch, door eene misselijke verkorting of verdraajing van den naam, *Landkomturs* en *Komturs* genoemt. Althans vind ik ze aldus genoemt in den volgenden brief; dien ik hier inlassche, om daar uyt te toonen hoe dat de Landkommandeur altijd uyt de Kommandeurs der zelve Balye verkozen wierd, en door den Grootmeester der order bevestigt moest worden.

a Pachymer. lib. 2. c. 32.
b Ant. Matth. de Nob. lib. 4. c. 15.

c

ONsen willigen, oetmoedigen, schuldigen gehoersaemheyt altyt te voren, Eerweerdige, genadige, lieve Heer Meyster, soe als die Almachtige Godt sinen wille gedaen had met Heeren Herman van Keppel, *onsen Lantcomptur te Utrecht, den onsen Heere Godt genadich sy, hebben wy na oelden gewoenten der Balyen van Utrecht, soe quamen wy Comptuers by een, om te beraden en te voersprekeen, wen wy kenden ofte vermoeden nutste te wesen toecomende Lantcomptur onser Balyen, soe syn wy op deselve tyt eendrachtelicken eens geworden in twee persoenen van onser Balyen, als uwer genaden wal ter kennisse is gecomen, ende hebben daer toe geordineert ende geschikt twe persoen van onser oerden te reden aen gnaden ons gnadicks Meysters, den onse Heere Godt oec gnedig sy, onse bede synre gnade te brengen ende op te doen, Ende doe die twe selve persoenen quamen te Tricht by den Statholder, doe ter tyt heeft die selve Statholder aengesien last ende verdriet, datten selven onderwegen muchte wedervaren overmits veten joncker* Walravens van Moerse *ende synre medewerckers tegen den Sticht van Utrecht, ende daerom sandt hy die selve wederom to huus, ende ontfinc die boetschap selve van onser Balyen wegen onsen gnadigen Meyster aen te brengen, soe heeft daer na onse gnedige Meyster ons enen Statholder gesat, daer een deels van den Bruederen op die tyt niet wal mede te vreden en waren, overmits quader informatien van sommige Bruederen onser oerden, dent onse Heere Godt vergeven moete, daer leyder groet verdriet, last, ende ongemuechte van gecomen is, Biddende oetmoedelic uwer selver gnaden ons dat om Godes wille vergeven ende te gronde vergeten. Des soe hebben lieve gnadige Heer uwe selve gnade ons gesat enen eerbaren dogentlichen Heer tot enen Statholder, den wi allen in groter weerden en liefden hebben, Mer wy vruchten ende hebben oec anxt, dat hy stedelicken by ons ende in onser Balyen, soe onsen Balyen wael nutte ende noot wair, nyet bliven en sal moghen om ander ampten ende saken, die hee van uwer selver gnaden in bevele heeft, Hierom lieve gnadige Heer Meyster soe bidden wy oetmoedeliken, dat u selve gnaden aensien wille nutheit ende oerbair onser Balyen, ende setten ons enen Lantcomptur uyt onser Balyen, den wy oetmoede-*

c Zie A. Math. de Nob. L. IV. c. 15.

lic

lic ende guetlic aennemen willen, en uwer gnaden dair mogelic in gehoirsaem wesen sellen guedige lieve Heer Meyster willet uwe vaderlike gnade dogentlic keren tot onser beden om merkelijke nutheyt onser Balyen voorgenoemt, des wi uwer selver gnaden oec gehelic toeb:trouwen, dat wy altyt verdienen ende voir bidden willen aen den Almachtigen onsen lieven Heere Godt van Hemelryc, die u selve Gnade altyt bewaren ende sparen moete lanclivich gesont. Deser voorgenoemde bede tot eenen oirkonde ende getuige, hebben wy Comptuers der Balyen van Utrecht, als mit namen Brueder Symon van Naeltwic *comptur to Leyden, Brueder* Frederic van Beveren *comptur to Oetmersum, Brueder* Jan van Naeltwyc *comptur te Doesborch, Brueder* Adriaen van Foreest *comptur to Maeslant, Brueder* Dirck van Walensdorp *comptur to Catwyck, Brueder* Jacob de Witte *comptur to Renen, Brueder* Claes van Rensborch *comptur to Sevenhoven, ende Brueder* Rudolff van den Oever *comptur to Bune, onse segele samentlic ende eendrachtelic aen desen brief gehangen. Gegeven in 't jaer ons Heere dusent vier hondert vier-en-veertich opten vyftienden dach in Meye.*

2. *Van Middelburg:* Het huys te [d] Middelburg is in 't jaar M.CC.en XLIX. gesticht op een erve, het welke *Klaas van Putten*, een burger van Middelburg, en deszelfs huysvrouw, aan de order geschonken hadden. Graaf *Floris*, Koning *Willems* zoon, heeft het huys der Duytsche Ridderen te Middelburg veel goeds gedaan: en 't zelve huys is metter tijd zoo magtig geworden, dat wanneer de Graaf van Holland, of deszelfs oudste zoon, ter hooge vierschaar binnen Middelburg zaten, de Abt van Middelburg aan de rechter, en de Kommandeur der Duytsche orden aan de slinker zyde van den Graaf gezeten waren.

Van Leiden: In 't jaar M.CC.LXVIII. heeft Graaf *Floris*, koning *Willems* zoon, de kerk van S. *Pieter* te Leiden aan de Duytsche orden geschonken: waar by de gemelde Ridders een huys getimmert hebben.

Van Dieren: Dit huys te Dieren, met veel goed daar by, is in 't jaar CIƆ.CC.XL. aan de Duytsche orden ge-

[d] Dit hebben wy getrokken uyt Ant. Matthæus de fatis & fundat. Eccl. lib. 3. fund. 19.

schonken door *Adolf*, Graaf van Bergen. Het heeft eerst de kamer des Grootmeesters van Pruyssen toebehoort: in 't jaar 1420. quam het aan de Balië van Giessen: maar in 't jaar 1433. heeft *Herman van Keppel* Landkommandeur te Utrecht het huys te Dieren gekocht voor drie duyzent Rhijnsche gulden; en heeft het zelve vereenigt met de Balie van Utrecht.

Te Oetmarsen. Dit huys is in 't jaar CIↃ.CC.XC. gesticht door een schiltboortig Burger van Oldenzeel, met naame *Lifredus*, dewelke zich zelven ook in de orden heeft begeven. Het heeft de Balie van Munster in Westfalen toegekomen: maar Heer *Dirk van Enghuzen* en Heer *Zweder Kubbink* hebben gemaakt dat het naderhand de Balie van Utrecht toebehoorde.

Van Katwijk: In 't jaar CIↃ.CC.XLI. heeft Graaf *Willem*, dewelke naderhand tot Roomschen koning wierd verkoren, aan deze order geschonken de kerk van Valkenburg; waar onder twee parochien behoorden, Katwijk op Zee, en Katwijk op den Rhijn. Dit heeft aldus stand gehouden tot het jaar M.CCC. LXXVIII: wanneer de Landkommandeur, *Splintèr Utenenge*, de pastory van beide de Katwijken, met het Kommandeurschap daar by, van 't huys te Valkenburg heeft afgenomen. Hy zette de pastory met het kommandeurshuys te Katwijk op den Rhijn; en liet Valkenburg een Pastory op zich zelven blijven. Dit wierd aldus beschikt, om dat het voor 't zeevolk ongelegen was zoo verre, te weeten tot Valkenburg toe, te kerk te gaan.

Van Maasland: De kerk van Maasland is ook in 't jaar M. CC XLI. door Graaf Willem II. geschonken aan de Duytsche Ridders. Graaf *Floris*, *Willems* zoon, gaf aan de zelve order zekere Landeryen aan den Hofdijk gelegen. Hier op heeft de Orden een konvent gesticht: de kerk van Maasland behoorde ook aan 't konvent: en de kommandeurs der Duytsche Ridderen, dewelke in 't gemelde konvent woonden, wierden kommandeurs van den Hofdijk, en niet van Maasland genoemt. Dit duurde aldus tot het jaar M. CCC. LXV: wanneer de Lantkommandeur, de Heer *Henricus van Alkmade*, het huys ten Hofdijk, met toestemminge van den Hollandschen Graaf *Aelbrecht van Beyeren*, afgebroken; en by de kerk van Maasland heeft gezet. Doch de goederen van den Hofdijk wierden gehecht aan het

konvent te Utrecht; en de Ridders zelfs wierden naar Utrecht overgebragt: 't welke aldus geschiede, om datmen het konvent te Utrecht in eere wilde houden enz.

Van Doesburch: In 't jaar M.CC.LXVI. hebben de Regulieren van Betlehem de kerk van Doesburch aan de Duytsche Ridderen geschonken; tot voldoening van 't gene zy tegens gemelde Order misdaan hadden.

Van Rhenen: De kerk van Rhenen is in 't jaar M.CC.LXVIII. aan de Duytsche orden gegeven door *Egbertus* Graaf van Benthen: welke gifte door *Otto*, Graaf Egberts zoon, ook is bevestigt.

Van Schoonhoven: In 't jaar M.CCC.XC. heeft Graaf *Guido van Blois* de kerk van Schoonhoven, met noch andere goederen, aan de Duytsche order gegeven. De order had haar keur of ze de kerk van Schoonhoven, of die van Ter Gouw, wilde hebben. Doch zy hadden beter zin in de kerk van Schoonhoven.

Van Schaluinen: In 't jaar M.CC.XX. heeft Heer *Dirk*, Heer van Altena, de kerk van Scaluinen, met een Hoeve lands daar zy op stond, en met de Tienden van het dorp, aan dezelfde Order geschonken. Hy gaf haar noch de heerlijkheit van Scaluinen, met de visschery, dewelke tendeele onder Giessen behoorde, en noch drie Landhoeven daar by.

Van Bune: Het konvent te Bun is eerst een klooster van Joffrouwen of Zusteren der Duytsche order geweest: en was in 't land van Drent gesticht omtrent het jaar M.CC.LXXI. Dit konvent heeft lange jaaren gestaan onder de Balie van Westfalen: doch de Landkommandeur van Utrecht, Heer *Goossen van Gaarner*, heeft 'er aan den Landkommandeur van Westfalen voor betaalt 1500 ponden.

Van Nesse: De kerk te Nesse is met veele andere goederen door eenige Vriessche Heeren aan de Order gegeven in 't jaar CIↃ.CC XCVIII. Zoo heeft de Order dan een konvent by gemelde kerk gesticht; waar in sommige Priesters van dezelfde order, en eenige *Sargantbroeders*, dat is die den Priesteren ten diensten stonden, maar geene *Ridder-broeders* waren, gewoont hebben.

Behalven de gemelde Kommandeurschappen hebben 'er noch twee huyzen van de Duytsche order onder de Balye van Utrecht gestaan: het huys te Schoten

en 't huys te Tiel. Het huys en 't konvent te Schoten, in Vriesland, is door de Order getimmert na het jaar M.CC.XCIX. Daar hebben langen tijd Juffrouwen van de Duytsche order gewoont: naderhand zijn 'er *Priester-broeders* en *Sargant-broeders*, gelijk de oude spreeken, in de plaats der Juffrouwen of Zusteren gekomen: maar *Ridder-broeders* hebben in dat konvent niet gewoont.

Het huys te Tiel heeft eerst te Hemert buiten Tiel gestaan, en was daar door de Duytsche Ridders getimmert in 't jaar 1270. De Landkommandeur, Heer *Johan van Hoenborst*, heeft het met de Kanonnikken van S. *Walburg* te Tiel vermangelt tegens ander goed. Naderhand gingen de Kanonnikken te Aarnhem woonen, en schonken de kerk van S. *Walburg* aan de Duytsche Ridderen. Daar op heeft de Landkommandeur het huys te Gemert afgebroken, en by S. *Walburg* binnen Tiel weder opgetimmert.

Ik heb onder my berusten een Nederduytschen brief van 't jaar 1561, *beroerende*, zoo als de tytel luydt, *de Heeren van* S. Catharynen, *en de electie van den Balier.* Volgens dezen brief is 'er ook een Kommandeur, en vervolgens een konvent van de Duytsche Ridders, te Oudewater geweest. En om dat uyt den zelven brief blijkt hoe dat de Koning van Spanje zich ook in de verkiezinge des Landkommandeurs heeft gestoken, en de Kommandeurs van het oude recht der verkiezinge heeft willen berooven, heb ik goed gevonden den gemelden brief tot voldoeninge van den nieuwsgierigen Lezer hier by te voegen.

„ ACHtervolgende de mondelinge commissie by den
„ Hove van Utrecht ons *Gerrit van Renes* Ritter,
„ en *Leo Gilkens* Raden in den selven Hove gegeven,
„ op huyden den 25. Augusti 1561. hebben wy ons ge-
„ vonden in den Convente der Balien van Ste. *Cathery-*
„ *nen* te Utrecht des morgens tusschen seven en acht
„ uyren, en nadien wy den *Prior* met de gemeene Re-
„ ligieusen aldaer wesende doen convoceren hadden in
„ sekere Sale van voors. Convente, sonder dat aldaer
„ gevonden syn eenige Commandeurs van de voors. or-
„ dre dan die Commandeur van Oudewater *Prior* van
„ voors. Convente, hebben heml. van Con. Majts. we-

gen

„gen te kennen gegeven dat 't voorf. Hof (verstaen „hebbende de aflyvigheit van wylen Heer *Willem van* „*Heteren* haeren Balier en Overften) heml. uyt krach- „te van feker ordonantie van fyn Majefteyt dede ver- „bieden dat fyl. niet en fouden procederen tot electie „van een niewen Overften op pene van te vallen in de „indignatie van fyn Majefteyt voorf. en dat fulke ge- „eligeerde niet en fou aengenaem wefen fyn Majefteyt, „maer geacht en gehouden voor onbequaem en inca- „pabel van den ftaet en officie voorf. Waer op ons Com- „miffariffen by den Prior van den voorf. Convente ter „antwoort gegeven is, dat die van den voorf. Conven- „te naer haerl. oude gewoonte en privilegie alreede ge- „procedeert hadden tot electie van een niewen Balier „en Overften, als namentlyk van den perfoon van Heer „*Peeter Berck* geboren tot Zutphen, haerl. mede-con- „ventuael en Kockmeefter finte *Catherynen* voorf. ver- „hoopende door dien de Coninklyke Majefteyt in fyn „hoocheyt ende preeminentie niet verkort nochte de „voorf. ordonantie tegen gedaen te hebben, te min foo „fy daer geen kenniffe van gehadt te hebben, noch en „waer heml. defelve ordonantie oyt geinfinueert ge- „weeft, als fy ook door dien en andere hare privilegien „niet en meynden over de voorf. ordonantie begreepen „te wefen, 't welke horende wy Commiffariffen voor- „noemt hebben den voornoemden *Prior* en de gemeene „Conventualen van fyn Majefteyts wegen en op gely- „ke pene als boven bevolen dat fyl. den voornoemden „haren geeligeerden in de poffeffie van de voorf. Balie „niet ftellen en fouden, mitsgaders den felven geeli- „geerden (wefende als ons dochte een man van om- „trent 28. jaren) * ter tyt en wylen fyn Majefteyt van „faecke geadverteert ende daer inne gedifponeert fou- „de hebben: waer op de voorf. Religieufen by monde „van haren *Prior* voorf. ons gefeyt hebben dat fyl. hem „altoos begeerden te dragen ende te reguleren als goe- „de onderdanige onderfaten van fyn Majefteyt, ver- „foeckende copye van onfen jegenwoordigen gebefoi- „gneerde. Aldus gedaen te Utrecht ten dage en plaet- „fe voorf. by ons ondertekent.

De RENES ende GILCKENS.

* De zin is hier onvolmaakt.

3. Onder anderen zijn zy Pastoors geweest van S. *Pieters* kerke te [e] Middelburg; dewelke zy evenwel aan Graaf *Floris* wedergegeven hebben. Ook hebben zy als Pastoors bedient de kerk van S. *Pieter* te Leiden; en vorders de kerken van Doesborg, van Maasland, van Valkenburg, van Katwijk buyten en binnen, van Rhenen, van Shoonhoven, van Scalunen, van Nesse in Vriesland van Walburg te Tiel enz.

Ik voegen hier by een lijst van eenige Landkommandeurs te Utrecht, dewelke ten deele door my, ten deele door N. uyt deze en gene Schriften by een zijn gezocht. Achter aan staat het jaar, op het welke van hen eenig bescheid gevonden word.

Heer *Antonius Prinsbagen* in 't jaar MCCXXXII.
Heer *Giselbertus van Goye*, omtrent het midden der dertiende eeuwe.
Broeder *Dirk van Holland*, MCCCV.
Heer *Herbern van Drongen*, MCCCXVII.
Heer *Johan ven Hoenborst*, MCCCXXVIII.
Heer *Goossen van Gaerne*, MCCCXLVII.
Heer *Henderik Alkemade*, MCCCLXV.
Heer *Splinter uten Enge*, MCCCLXXVIII.
Heer *Zweeler Kubbink*, MCCCCXXI.
Heer *Herman van Keppel*, MCCCCXLIV.
Heer *Theodoricus van Enghusen*, MCCCCLI.
Heer *Iohan van Drongelen*, MCCCCLXXXVIII.
Heer *Steven van Zuylen en van Nyevelt*, MDIX.
Heer *Wouter van Mynden*, stierf MDXXXVI.
Heer *Willem van Heteren*, MDLXI.
Heer *Pieter Berk*, verkozen in 't jaar MDLXI.
(Doch of hy in 't bezit gestelt is weet ik niet.)
Heer *Iakob Taats van Amerongen*, MDCVI.
Heer *Dideryk de Bloys van Treslong*, MDCXV.
Heer *Gaspar van Linden*, MDCXVIIII.

[e] Zie Ant. Matthæus de fatis Eccles. pag. 567. 568. 669. enz.

S. PAU-

S. PAULUS ABDY.

TE Utrecht was een vermaarde Kerk en Abdy van S. Benedictus, ofte / die de Kerk en Abdy van S. Paulus wierd genoemt. Dezelve was omtrent het jaar 998. niet verre van Amersfoort op den berg Hohorst / anders den heiligen berg / gesticht door Ansfridus Bisschop van Utrecht. Bernulphus, Ansfridus nazaat / oordeelende dat ze daar niet veylig genoeg stond tegen den vyand / heeft haar in de stad Utrecht overgebragt; gelijk wy in Batavia Sacra, in 't leven van beide die Bisschoppen / verhaalt hebben. Aan de noordzijde stond zy tegen de kerk van Oudmunster aan. Opkomste van S. Paulus Abdy.

Hier volgt de brief der stichtinge.

In den naame der H. en onverdeelde Drievuldigheit. Het zy aan allen, die onder den regel van den Christelijken Godsdienst leeven, bekend hoe dat ik *Ansfridus*, onwaardig Bisschop van Utrecht, op eene plaats Hohorst genoemd heb doen timmeren een celle; eerstelijk ter eere van onzen Godt *Jesus Christus*, van zijne hooglofselijke Moeder *Maria*, mitsgaders van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, en van mijnen byzonderen Patroon *Martinus*: en dat op dezen voet, dat de Broeders en Monnikken, dewelke daar onder den regel van *S. Benedictus* zullen willen leeven, de dagen die hun voor het tegenwoordig leven gegeven zijn gelukkiglijk zullen konnen overbrengen. En op dat de gemelde Brief der stichtinge.

melde plaats te bestendiger in Gods dienst gevestigt zy, heb ik aan de voornoemde Broeders gegeven al wat ik gehad heb in het dorp Thile in 't landschap Teysterbant, met mijne gansche familie, alle mijne dienstboden, en al wat 'er aan behoort; zoo als ik het altijd, zedert dat het ons gegeven is geweest, zonder iemands tegenspraak gehad en bezeten heb. Ook heb ik hun in Twent gegeven de helft van den tol, en van de munt, en van 't foreest te Rumelo, en een vierde gedeelte van 't bosch te Fuchthoute. Daarenboven heb ik hun tusschen de dorpen Hesse en Soys gegeven 14. landhoeven, benessens het gemelde landgoed Hohorst, met alle de dienstknechten, en al het toebehooren van dien; dat is, met de bosschen, weiden, molens, wateren en watergangen, zoo die 'er reeds aangewonnen zijn als die 'er noch aangewonnen zullen worden; 't welke zeker Ridder, met naame *Gerardus*, aan *S. Martinus* heeft gegeven; en daarenboven noch een onbebouwd land, leggende op den berg Hohorst, en zich uytstrekkende tot (1) Backevort toe. Ook heb ik 'er de volgende kerken bygevoegt; Ermelo (2) met alle de schattingen, Groningen, Dokkingen, Masemunster (3), Livemunster (4), Leyre (5), Zwindrecht, (6) Hemerte, (7) Loysden. Dit is in 't openbaar gedaan, in de tegenwoordigheit van bequaame getuygen, in de kerke van *S. Marie* en van *S. Martinus* op Hohorst, op den dag der Kerkwijdinge, dat is op den 18. van November, in 't jaar na de Menschwordinge des Heere CIↃ. VI. in de vierde indiktie, in het tweede jaar der regeeringe van Keizer *Henricus* II.

De

De Abt van dit klooster was eertijds van groot aanzien / en zat onder de eersten op den landdag. Hy had het hoog gezag / en zijn eigen rechtsgebied: ook had hy zijnen rechtsban binnen de Stad / en eenen Schout die 'er 't opzigt over had. Hy had zijne leenmannen / dienstmannen / rechters / leenhof / en zijne hofstoet op de wijze van een Vorst (8.) Hier over kan Ant. * Matthæus nagezien worden. By denzelven † Matthæus staat een lijst van de Abten; waar van sommigen Abte door Godts genade geschreven hebben: Rechtsgebied van den Abt.

De eerste was Wernherus, dewelke in den brief van Keyzer Conradus boven staat vermeldt. Abten van S. Paulus Abdy.

De tweede was Adalbertus.

De derde Gerricus; dewelke na de verplaatzing van de Abdy de eerste Abt in de Stad is geweest.

Willebrandus, in 't jaar MCXVIII.

Hildebrandus; van wien Wilhelmus Procurator, Johan * Beka, en Johannes a † Leidis gewag maken. * over het jaar 1173. † Lib. 18. Hist. c. 8.

(9.) Waldeverus; van wien de Monnik Godefridus aldus schrijft over het jaar 1196. De Abt *Henricus* zaliger gedagtenisse is overleden: in wiens plaatze *Waldeverus*, dewelke eerst een Monnik van onze kerk was, Abt van *S. Paulus* te Utrecht is geworden.

Henricus, door Gods genade Abt van S. Paulus te Utrecht / in 't jaar 1252.

Henricus van Amersfoort, is gestorven in 't jaar 1292.

* De Fatis & Fundat. l. 1. fund. 11. & de Nobil. l. 2. c. 37.
† De Fundat. l. 1. fund. 11.

Hen-

Henricus van der Wolfhage, in 't jaar 1318.

Johan de Kleyne, in 't jaar 1305. Van hem is noch een brief overig, van jaar 1306; dewelke aldus eyndigt: Hier over waren bescheiden lude, die Prior van Sinte *Pauwels*, Heer *Henric* onse Capellaen, Monnike van onsen Godshuse, Heer *Dirc Pape van Rotterdamme*, *Adam Lochorst*, Ridder, onse man, enz. Deze woorden schrijf ik daarom uyt, om dat 'er een andere Adam van Lochorst vermeld staat in een brief van het jaar 1047; dewelke, zoo als de woorden van gemelden brief luyden, Beschermer van S. Paulus is geweest: en om dat deze Kapellaan Henricus buyten twijfel dezelfde is, dewelke in de plaats van den voornoemden Johannes is gekomen.

Henricus de Rylkelo, dewelke vermeldt word in de brieven van de jaaren 1312. 1316.

Hem is gevolgt

Henricus, dewelke gewaagt word op het jaar 1321. Wilhelmus Procurator spreekt aldus van dezen Abt: De eerwaerdige Vader en Heer *Henricus*, Abt van *S. Paulus* Abdye te Utrecht, willende liever zorg draagen voor zijnen eigen voortgang, als zonder eenig profyt te doen de regeering behouden; en meer genegen zijnde om zich in de bespiegelinge der hemelsche zaaken te oeffenen, als met de verdrietige beslommernissen der dagelijksche pleidooyen gequelt te zijn; heeft in 't jaar 1316. afstand van zijne waardigheit gedaan, en is een gemeene Monnik geworden. In zijne plaats is een zeer godvruchtig man aangestelt, dewelke ook *Henricus* wierd genoemt. Deze Henricus is gestorven in 't jaar 1326. en heeft tot nazaat gekreegen.

Ger-

Gerbrandus of Gerlandus, zoo als hy van Wilhelmus Procurator, schryvende over het jaar 1326, word genoemt. Deze Gerlandus, gelyk dezelve Wilhelmus Procurator over het jaar 1330. schryft, is door Johan van Dielt Bisschop van Utrecht zonder reden van zyne Harderstaf berooft. Zoo heeft hy dan, om dit ongelyk af te weeren, zich beroepen op den Aartsbisschop van Keulen. Maar ondertusschen is evenwel in zyne plaatze aangestelt

Een zekere Jacobus van Keulen: van wien de voornoemde Wilhelmus ter gemelde plaatze met de volgende woorden spreekt: Een zekere *Jakobus van Keulen*, hebbende een jaargeld van 1000. ponden belooft, word op den stoel van *Gerlandus* geplaatst. Doch *Gerlandus*, zijn beroep vervolgende, reist al vast naar Keulen; en maakt aldaar de Edelluiden van zijne maagschap op, om de voorspraak des Aartsbisschops voor hem te verwerven. Echter heeft deze Jacobus zyne bediening niet lang bekleedt: want de meergemelde Wilhelmus schryft aldus over het jaar 1332. *Jacobus van Keulen*, dewelke na het verdrijven van *Gerlandus* Abt van *S. Paulus* Abdye te Utrecht was gemaakt, is den 30. Maart door een jongman by den Heiligen Berg om een paard doodgestoken: de naam van den jongman was *Helias van Woudenborgh*.

Hermannus Wolf, was Abt in 't jaar 1339. 1345. In 't gemelde jaar 1339. heeft hy het zegel der Heeren van Jutfaas gebruykt.

Hendrik van Boechout, in 't jaar 1347. 1349. 1352.

Johan van Oyen: 1358. 1360. 1361. 1373. 1377.

Hendrik van Rijn: 1382. 1388.

Henrik van Poelwijk: 1401. 1403. 1404. 1406.
Arnoldus, elders Arent Willemsen genoemd: 1408. 1410. 1412. 1417.
Gerrit van Damassche: 1421. 1422. 1423. 1427.
Willem van Heukelom: 1435. 1439. 1450. 1451.
Jakob van Poelgeest: 1452. 1453. 1457.
Johan Klauwert: 1459. 1460. 1475. 1483.
Jakob van der Steek: 1486. 1487. 1493.
Arnoldus: 1499.
Willem van Nykerken: 1502. 1508. 1510.
Matthæus van Goch: 1532. overleden 15. Feb. 1536. (10.)
Gerrit Elberse: 1536.
Gerrit van Nykerk: 1560.
Gerrit van Mierlo: 1574.

Floris van Linden, Ridder / heeft in 't jaar 1190. de Abdy van S. Paulus begiftigt / en aan dezelve het recht van Patroonschap gegeven over de kerk van Linden / enz. De brief staat by Miræus in de Beschrijvinge der Nederlandsche kerken. *

Ook word 'er noch een brief gevonden van Paus Alexander † aan den Abt van S. Paulus Abdye te Utrecht; maar in hem geboden word dat hy geen klooster kapelle, of konvent, 't zy van Religieuse of van wereldsche Maagden, zal laaten optimmeren, nochte een reeds getimmerde kerk zal laaten veranderen in een Religieus huys, ter wijdte van drie hondert roeden, * omtrent de plaatzen dewelke aan de plaatze der Minnebroederen paalen. Gegeven in 't tiende jaar van ons Pausdom: op den eersten dag van April.

* Not. Eccl. Belg. p. 469.

† Grammaire Taxandria c. 8.

* In 't latijn staat *cannarum*.

In

In 't begin der Nederlandsche beroerten / te weeten in 't jaar 1580 / is deze Abdy by nacht uytgeplundert; de Monnikken verdreven / enz. Eenige jaaren daar na is een gedeelte der kerke verandert in een Provinciaal Hof; een gedeelte verkocht; en wederom een gedeelte aan 't Kapittel van Oudmunster geschonken. Afbreeking der Abdye.

AANTEKENINGEN.

1. *Tot Bachevort toe*: Dit Bachevort, zegt *Menso Alting*, heeft misschien gelegen ter plaatze daar nu de Eembrugge staat.

2. *Ermelo*, dit is een dorp in de Veluwe, niet verre van Harderwijk.

3. *Masemunster*. In den brief van *Ansfridus*, zegt gemelde a *Alting*, worden de plaatzen, hoe wel verre van malkander gelegen, zoodanig door malkander opgegeven, dat de by-een-voeging der naamen tot geen bewijs kan strekken dat de plaatzen ook dicht by een gelegen hebben. Dus word de kerk van Ermelo, een dorp in de Veluwe, gevoegt by de kerk van Masemunster; 't welke, volgens aanwijzing van den naam, dicht aan de Maas gestaan moet hebben. En hy twijfelt 'er niet aan of door Masemunster word verstaan Munster, een dorp in 't Westland, niet verre van den mond der Maaze.

4. *Livemunster*. Dit Livemunster zoude volgens gemelden *Alting* gelegen zijn boven Utrecht, niet verre van Wijk te Duurstede.

5. *Leyre*: Dit is wederom een sprong van Livemunster op de Lier in 't Westland: want dat de Lier hier verstaan word door de Leyre stelt *Alting* buyten twijfel: en 't is ook genoegzaam een en dezelfde naam. Zwyndrecht is genoeg bekend.

6. *Hamerthe*. Dit is volgens gemelden *Alting* het dorp Ophemert, by de Waal, in de Tielerwaart. Ook

a Notit. Germ. inf. pag. 123.

is 'er een Nederhemert geweest; maar dat is van over lang te niet gegaan.

7. *Loysden* is Leusden boven Amersfoort. Zie *Menso Alting*.

8. Hy had *b* zodanig een rechtsgebied in 't burgerlijke, maar niet in halszaaken. Dat rechtsgebied oeffende hy door zich zelven, of liet het door anderen oeffenen. In het Rekenboek des Hartogdoms *c* van Gelderen staat het volgende in 't Nederduytsch aangetekent: *In 't jaar* 1327, *op* S. Marcus *dag*, *ontfangt* Graef Reynolt van Gelre *van den Abt van* S. Pauwels *tot Utrecht het gerecht van Lienden voor den tijd van vier-en-veertich jaer, oft anders geduyrende het leven van den selven Abt, voor twee heeren jaerlijck op* S. Marcus *dag te betalen*. En daar na: Anno 1367. *onfangt* Hertog Eduwart van Gelre *van den Abt van* S. Pauls *dat gerecht van Lienden ende Driel, voor drie heeren jaerlijck te betalen, geduyrende 't leven van den hoochgemelten Hertoch*. Hy had dan geen rechtsgebied over halszaaken: te weeten in het Stift van Utrecht. Maar hy had noch goederen buyten het Stift: en daar had hy het recht om de quaaddoenders op te zoeken en aan den halze te straffen: ja om hen met de wapenen te vervolgen. En dus had hy ook Leenmannen, dewelke hem niet alleen trouw en manschap schuldig waren; maar ook gehouden waren in den krijg te dienen: zoo als by meergemelden *Ant. Matthæus* staat bewezen.

9. Voor dezen *Waldeverus* moet staan de Abt *Henricus*: dewelke, gelijk de Heer Auteur uyt den Monnik *Godefridus* bewijst, gestorven is in 't jaar 1196.

10. Noch heb ik hier uyt *d Ant. Matthæus* een woord of twee by te voegen omtrent de verkiezing van dezen *Gerrit Elbertse*. Eer dat de stad en het stift van Utrecht aan den Keizer verkocht waren, was de verkiezing vry; en de Monnikken koozen een Abt naar hun goeddunken. Maar de Keizer was zoo ras niet meester van het Stift geworden, of hy maakte zich ook meester van de verkiezingen. Hier van is al ge-

b Zie Ant. Matth. Fata & Fund. p. 196.
c Ibid.
d De fatis Eccles. p. 210. 211.

spro-

sproken in 't leven van *Henricus van e Beyeren*: en wy hebben 't hier boven ook gezien in de verkiezinge van de Landkommandeurs der Duytsche order. De Monnikken van S. *Paulus*, zich houdende aan hunne oude voorrechten, hebben na de dood van *Matthæus van Goch* een nieuwen Abt volgens de oude wijze verkoren. Hier had men het spel gaande: de Monnikken, zoo als hun verweeten wierd, hadden deze verkiezing gedaan tot verachting van zijne Keizerlijke Majesteit: zy hadden zich niet gelegen laaten leggen aan 's Keizers *indult*: zijne Majesteit had reden om tegens hen allen verstoort te zijn: enz. Echter zou zijne Majesteit noch genadiglijk met hen handelen: des moesten zy hunne eerste verkiezing vernietigen; en een nieuwe verkiezing doen van een persoon, die zijne Majesteit aangenaam en behaeggelijk waar. Hier over zijn'er veele woorden en wederwoorden voorgevallen. Eindelijk quam het hier op uyt, en waar kon het anders op uytkomen, dat de Monnikken zijne Majesteit nergens in wilden vergrammen, en tot een nieuwe verkiezing zouden voorttreeden. De Prior, die het woord voerde, voegde daar by dat ze bewust waren dat de reeds verkooren persoon aan zijne Majesteit wel aangenaam zoude zijn, en ook aangenaam was. En hier op is *Gerrit Elbertsen* tot Abt verkozen. Wie dat 'er eerst verkozen was, word niet gemeldt: maar uyt de woorden van den Prior, *dat de reeds verkoren persoon aan zijne Majesteit aangenaam zoude zijn en aangenaam was*, zoude ik besluyten, dat ze gemelden *Gerrit Elbertse* de eerste reize ook verkozen hadden: en dat ze hem na het vernietigen der eerste verkiezinge, met de toestemming der Keizerlijke Kommissarissen, wederom verkoren hebben. Daar had de Keizer genoeg aan, en was hier door verzekert dat 'er voortaan niemand zoude verkozen worden als met zijne toestemminge.

e In 't 2. deel van Batavia Sacra.

ABDYEN VAN ADELYKE NONNEN.

I. *Die van S. SERVAAS.*

Abdy van S. Servaas.

TE Utrecht zijn ook twee (1) Abdijen van Adelijke Nonnen geweest. Eerstelijk die van S. Servaas, van de Cistercie-order: dewelke in Abstede gesticht was omtrent het jaar 1227: maar door Willebrandus van Oldenborg, vijf-en-dertigste Bisschop van Utrecht, in de Stad is (2) overgebragt, en rijkelijker van inkomsten voorzien in 't jaar 1223. Deze Bisschop heeft gemelde kerk tot zijne begraafplaats verkozen; gelijk in zijn leven is verhaalt. By Ant. Matthæus staat een lijst van de Abdissen, dewelke dit klooster geregeert hebben: achter elke Abdis staat haar sterf-jaar ook aangetekent:

Lijst der Abdissen.

Christina, dewelke de eerste Abdis in de stad is geweest, stierf in 't jaar 1241, (3)
Bassella: 1247.
Elizabeth: 1255.
Clementia: 1268.
Berta: dochter van den Heer Gisolbertus van Goye, dewelke naderhand Landkommandeur te Utrecht is geworden, 1284.
Agatha: 1286.
Elizabeth van Zulen: 1316.
Margareta Zoudenbalgh: 1341.
Adelisa van Wulven: 1346.

Eli-

Elizabeth van Weyde: 1350.
Elizabeth van Noerdeloes: 1358.
Vrederuna van Wulven: 1369.
Catharina* van Montfoorde: 1402.
Mechtildis van Yſſelſteine: 1409.
Gisberta van Amſtel. Deze is overgeſlagen in de lyſt die Ant. Matthæus gevonden had; maar hy had een ander papier, daar zy als Abdis wierd vermeldt.
Hedwigis van † Klarenborg: 1436.
Beatrix van Orem: 1444.
Hildegondis Witten: 1458. (4)
Machtildis van Jutfaes: 1482.
Elizabeth van Denemarken: 1494.
Elizabeth van Amſtel: 1500. 18. Mey.
Maria Taats van Amerongen: 1505.
Hildegonda van Blochoven: 1506.
Gertrudis van Erdell: 1517.
Ermgardis van Lochorſt: 1520.
(5) Elizabeth van Amſtel: 1549.
Alfarda van Rodenburgh: 1555.
Beatrix van Nyenrode: 1564.
Sibylla Taets van Amerongen: 1611.

Als Karel V. door de overdragt van Henricus van Beyeren Heer van 't Stift geworden was, heeft hy van den Paus het recht verkreegen om een Abdis te benoemen.

Daar was een Vikary aan 't altaar van S. Jan Evangeliſt en van S. Iudocus.

Als deze Vikary open ſtond door den afſtand van Kornelis Bemont, is ze in 't jaar 1574, Vikaryen

* Van haer is 'er noch een brief overig, geſchreven in 't jaar 1371. daags na S. Victor.

† Van deze Hedwigis heb ik een brief onder my beruſten van 't jaar 1431.

na voorgaande afkundiging/ begeven aan Daniel Bemont.

Afbreeking van de Abdy.

Dezelfde Abdy is over eenige jaaren tenemaal afgebroken: en daar zijn huyzingen en tuynen/ tot gerief der burgeren/ van gemaakt.

Volgens de ongedrukte papieren van S. Servaas Abdye is dit geschiedt in 't jaar 1678: en men heeft 'er niets van laaten staan als het koor der kerke/ 't welke zeer klein is/ en daar eenige graven en wapenen van Edelluiden gezien worden.

Doodboek.

Op dat de geheugenis van deze Abdy niet tenemaal zoude vergaan; hebben wy goed gevonden hier by te voegen het doodboek der gemelde Abdye/ waar van het begin/ te weeten tot Elizabet van Denemarken toe/ in de Nederduytsche taale was geschreven; en 't welke het sterfjaar van sommige Nonnen vermeldt.

Geextraheert uyt seekere Memorie tafelen t' sinte Servaes.

Anno 1405. op S. Pancras dach/ sterft Johan Hermans zoon vander Vliet.

Anno 1415. in Martio sterft Joncfrou Alydt, Dirc van Zulens dochter.

Int jaer ons Heeren 1417. op sinte Peter ende sinte Pauwels avont/ sterft Dirc van Zulen, Heer Dirx soon van Zulen, hier begraven.

Anno 1420. sterft Joncfrou Lutgart Jan Hermans soons wyf.

Anno 1421. opten xx. Septemb. sterft Wendelmoet Hendrik de Witten dochter.

Anno

Anno 1428. opten lesten dach van Meerte / sterft Joncfrou Alidt van Heeswyck, Vrederic Witten wyf.

Anno 1432. den 12. Dec. sterft Vrederic de Wit.

Anno 1445. op sinte Laurens avont/sterft Juff. Hasa Witte, Braems wyf van Luttekenhuys.

Anno 1450. den 18. Decemb. sterft Vrouwe Hildegont Witten, Abdisse van St. Servaes.

Anno 1455. op sint Michiels avont/ sterft Henrik de Wit.

Anno 1457. sterft daechs na sinte Bartholomeus, Juffrou Wendelmoet Witte, Nonne deser Convente.

Anno 1459. des Saterdachs na St. Jans te midsomer/ sterft Juffrou Johanna/ Koetards wyf van Lanscroen.

Anno 1464. Wonsdachs na sinte Martyns dach/ sterft Joncfrou Beerte van Eemskerk, Dirc van Zulens wyf.

In 't jaar 1495. den 11. Maart/ is overleden vrouw Elizabeth van Denemarken, zijnde Abdis dezer plaatze geweest.

In 't jaar 1556. daags voor de maand September/ is overleden vrouw Maria van Amerongen, Abdis van dit klooster.

In 't jaar 1506. den vijfden Augusti/ is gestorven vrouw Hildegondis van Blochoven, Abdis van dit konvent.

In 't jaar 1509. op S. Vitus en Modestus dag/ is overleden de eerzaame Juffrouw Hermanna van Renesse de Wulven, Nonne van dit klooster.

De eerwaardige en uytmuntende man Heer Hermannus van Lochorst, Deken van Oudmunster/ dewelke het verwulfzel dezer kerke met deszelfs toestel en meer andere dingen had

 laa-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

AANTEKENINGEN

1. *Ant. a Matth.* telt deeze adelijke Nonne-kloosters, en voegt 'er dat van S. *Caeciliën* by. De Heer [illegible], dewelke benevens ook van S. *Caeciliën* klooster meldt, zegt daar ook dat 'er niet als adelijke Juffrouwen aangenomen werden.

2. Eigentlijk is *Willebrandus* de stichter der Abdye niet geweest: maar hy heeft een klooster voor haar in de stad gebouwt; en heeft haar in dit nieuwe klooster uyt Abstede overgebragt. Dit heeft de Autheur zelf in 't leven van *Willebrandus* aangemerkt; en geeft het hier ook te kennen. Buchelius bewijst het ook door verscheide redenen: 1. om dat *Melis Stoke*, schrijvende over het jaar 1137, al gewag maakt van Abstede: 't welke zekerlijk dien naam van de Abdye had gekreegen: 2. om dat de History-schrijvers getuygen dat de Nonnen van S. *Servaas* al onder *Otto* II, *Willebrands* voorzaat, haare kleeding verandert hadden: 3. om dat in een oude schildery

f. *A Matthaeus de fatis Eccl. L. 1. fund. 18.*

der

der stad Utrecht uytdrukkelijk gezegt word dat *Willebrandus van Oldenborgh* in de stad Utrecht het klooster van S. *Servasius* heeft gebouwt, en de Nonnen van Abstede derwaart heeft overgebragt.

3. *De eerste Abdis binnen de Stad.* Of deze Nonnen, buyten de Stad woonende, Abdissen gehad hebben is onbekent. J. Beka verhaalt in 't leven van *Otto* II, Bisschop van Utrecht, dat de Nonnen van S. *Servaas* de zwarte kap in een graauwe verandert hebben tegen den wil van haare Priorinne *Golindis*. Indien ze ook een Abdis gehad hadden, zou 'er weinig gelegen zijn geweest aan den tegenstand van een Priorinne. Maar wat wil dat zeggen, dat *Henricus b Thaborita* deze verandering van de zwarte kap ook beschrijvende, daar by voegt datze zulks gedaan hebben tegen den wil van haare Priorinne *Hiltrudis*?

4. Deze lijst verscheelt op twee plaatzen van het Doodboek omtrent het sterfjaar der gemelde Abdissen: te weeten in *Hildegondis Wisten*, en in *Elizabeth van Denemarken*.

5. Deze *Elizabeth van Amstel* is na haare dood door den Abt *Johannes ab Huts*, die de verkiezing van de nieuwe Abdisse hielp bestieren, zeer geprezen geweest over haare goede bestieringe, behendigheit, en goed overleg: zy had de timmeradje der Abdye zeer verbetert, alles in een goeden staat nagelaaten, veele landeryen voor de Abdye gekocht, veel geld op renten uytgezet: alle schulden afgedaan, enz. Dit alles heeft zy uytgevoert schoon dat zy in haare regeeringe, zoo van wereldsche als geestelijke persoonen, gedurig wierd gedwongen tot het opbrengen van schattingen: en datze zodanig geknevelt en gevilt wierd, dat het byna onbeschrijffelijk en ongelooffelijk is. c

b Chron. lib. 8. cap. 9.
c Matth. de fatis, p. 270.

DE

DE ABDY DER WITTE-VROUWEN.

De Witte-vrouwen, van de Premonstreits-order.

De tweede adelijke Abdy was die van de witte Maagden / of gelijk als ze doorgaans genoemd wierden / de Witte-vrouwen. Zy wierden de witte genoemt / om dat ze in 't wit gekleedt gingen: want zy waren van de Premonstreits-order; dewelke volgens den regel van haaren Insteller S. Norbertus witte kleederen moet dragen.

Van deze Witte-vrouwen heeft de poort / dewelke dicht by het klooster stond / den naam van de Witte-vrouwen-poort gekreegen / en tot huiden toe behouden. In deze Abdy wierden ook geen andere als edele Juffrouwen aangenomen.

Door wien en wanneer dat deze Abdy gesticht mag zijn / is onbekend. Datze echter een van de oudste Abdyen moet zijn / blijkt uyt den volgenden brief van Giselbertus van Amstele, dewelke door hem opgestelt is in 't jaar 1289.

Ik *Giselbertus Heer van Amstele*, Ridder, maake bekent aan alle de genen, dewelke den tegenwoordigen brief zullen zien, dat ik aan het konvent der Witte-vrouwen te Utrecht, by dewelke mijne dochter *Elizabeth* tot eene medezuster en (1) Nonne is aangenomen, zuyverlijk en eenvoudiglijk gegeven heb mijne gansche groote en kleyne Tiende in Bodegraven, om

van

van haar ten eeuwigen dage als een aalmis bezeten te worden. Doch ik begeere en ordoneere dat van de gemelde Tienden aan mijne dochter *Elizabeth* voornoemd, zoo lang als ze leeven zal, drie ponden denieren, die te Utrecht gangbaar zijn, en aan *Elizabeth van Ryssel*, Nonne ter gemelde plaatze, dewelke tegenwoordig de Overste van mijne dochter is, ook zoo lang als ze leeven zal, een pond denieren 's jaarliks gegeven zullen worden. Tot oirkonde dezes heb ik goedgevonden mijn zegel aan den tegenwoordigen brief te hangen. Gegeven in 't jaar des Heere CIↃ. CC. LXXXIX. donderdaags, na het feest van de H. Maagd *Agatha*.

Onder de overblijfzelen van deze Abdye word deze korte en beknopte doodreel in de Nederduytsche tale gevonden.

Geextrabeert uyt die Memorie tafelen in de Panden te Witte-vrouwen bangende.

Anno 1429. des Manendachs na sinte Lucyen dach/ sterft Joncfrou Hasa Proys.

Anno 1449. sterft Joncfrou Alydt Jans dochter over de Vecht.

Anno 1455. sterft Egberta van Vleuten, Priorissa.

Anno 14-9. sterft Lutgaert van Compostelle, onder Priorinne.

Anno 1498. sterft Joncfrou Adriana vander Weteringe, die Hugo Ongstinr wyf was.

Int jaer ons Heeren 1500. sterft Joncfrou Alydt Johans dochter vander Haer.

Anno 1511. sterft Joncfrou Wendelmoit van Lanscroen, Nonne deser Clooster.

Anno

Anno 1514. sterft Belia van Voerde, Supprioriſſa.

In 't zelfde jaar den 5. September sterft Jutta van Teylingen, Priorinne van desen Convente.

In zelfde jaar / sterft opten derden dach in Augusto / Joncfrouwe Elizabeth van der Haer, Nonne te Witte-vrouwen.

Anno 1516. op heylich Cruysdach, sterft Juffrou Hildegont van Teylingen, die Johan van der Haers wyf was.

Anno 1519. den 29. Maert / sterft Aleydis van Blochoyen, Johannis van Oostrums dochter.

Anno 1520. stierf Christina van Herdenbroeck, Priorinne van desen Convente.

Joncfrou Lubbrecht van Erp Hendricks dochter is gestorven Anno 1520. Clooster Juffrouwe te Witte-vrouwen.

Anno 1528. sterft op ten 9. dach van April / Vrouwe Heylwich van der Haer, Priorinne van desen Convente.

Anno 1532. op S. Stevens dach / sterft Joncfrou Cecilia van der Haer, Nonne deser Convente.

Anno 1537. sterft Magdalena uten Enghe, Supprioriſſa.

Anno 1556. sterft Joncfrou Geertruyt van Zulen van Amerongen, Johans dochter / Nonne deser Clooster.

Anno 1576. stierf Catharina van Schooten, Johannes dochter / Abdisse tot Witte-vrouwen.

Anno 1581. sterft Joncfrou Alydt van Erp, Gerbrants dochter / Nonne deser Convente.

De verkiezing van de Abdisse was eertijds vry. Na dat de Keyser het oppergebied had

C ge-

gekreegen mogt 'er geen Abdis / als met zijne kennisse en op zijne benoeming / gekozen worden.

In de kerke van de Witte-vrouwen was een Vikary gesticht * ter eere van den Almagtigen Godt / en van den Bisschop Martinus. Als dezelve open was gevallen door de dood van Heer Jacobus van Hove; is ze in 't jaar 1581. vergeven aan

Heer Adriaan Antonisse van Oirschot, Priester: van wien boven wijdloopiger is gesproken.

Daar was noch een Vikary gesticht ter eere van den Almagtigen Godt / van de H. Maagd Maria, en van de H. Maria Magdalena: dewelke ook opengevallen zijnde in 't jaar 1581. vergeven is aan gemelden Adrianus.

Noch was 'er een derde Vikary van de H. Maagd Maria, en van alle Heyligen; dewelke gesticht was door Aleydis Gruter. Drie Vikaryen.

* Ex monumentis Eccles. Traj.

AANTEKENING.

1. *Medezuster en Nonne:* in 't Latijn *Monialis*. Hier staat evenwel te weeten dat de Norbertijnen of Premonstreits-heeren doorgaans onder de Monnikken niet gerekent willen worden: en dus zoude men het woord *Monialis* en Nonne hier in een ruymer betekeninge moeten neemen. De Norbertijnen rekenen zich onder de Kanonnikken, niet onder de Monnikken: en vervolgens moeten de Maagden van dezelfde order niet onder de Nonnen maar onder de Kanonnikessen gerekent worden. De Schrijver van de opkomste der

Anno 1514. sterft Belia van Voerde, Supprioriſſa.

In 't zelfde jaar den 5. September sterft Jutta van Teylingen, Priorinne van deſen Convente.

In zelfde jaar / sterft opten derden dach in Augusto / Joncfrouwe Elizabeth van der Haer, Nonne te Witte-vrouwen.

Anno 1516. op heylich Cruysdach, sterft Juffrou Hildegont van Teylingen, die Johan vander Haers wyf was.

Anno 1519. den 29. Maert / sterft Aleydis van Blochoven, Johannis van Oostrums dochter.

Anno 1520. stierf Christina van Herdenbroeck, Priorinne van deſen Convente.

Joncfrou Lubbrecht van Erp Hendricks dochter is gestorven Anno 1520. Clooster Juffrouwe te Witte-vrouwen.

Anno 1528. sterft op ten 9. dach van April / Vrouwe Heylwich van der Haer, Priorinne van deſen Convente.

Anno 1532. op S. Stevens dach / sterft Joncfrou Cecilia van der Haer, Nonne deſer Convente.

Anno 1537. sterft Magdalena uten Enghe, Supprioriſſa.

Anno 1556. sterft Joncfrou Geertruyt van Zulen van Amerongen, Johans dochter / Nonne deſer Clooster.

Anno 1576. stierf Catharina van Schooten, Johans dochter / Abdiſſe tot Witte-vrouwen.

Anno 1581. sterft Joncfrou Alydt van Erp, Gerards dochter / Nonne deſer Convente.

De verkiezing van de Abdiſſe was eertijds vry. Na dat de Keyzer het oppergebied had

C ge-

gekreegen mogt 'er geen Abdis / als met zijne kennisse en op zijne benoeming / gekozen worden.

In de kerke van de Witte-vrouwen was een Vikary gesticht * ter eere van den Almagtigen Godt / en van den Bisschop Martinus. Als dezelve open was gevallen door de dood van Heer Jacobus van Hove; is ze in 't jaar 1581. vergeven aan

Heer Adriaan Antonisse van Oirschot, Priester: van wien boven wijdloopiger is gesproken.

Daar was noch een Vikary gesticht ter eere van den Almagtigen Godt / van de H. Maagd Maria, en van de H. Maria Magdalena: dewelke ook opengevallen zijnde in 't jaar 1581. vergeven is aan gemelden Adrianus.

Noch was 'er een derde Vikary van de H. Maagd Maria, en van alle Heyligen; dewelke gesticht was door Aleydis Gruter. Drie Vikaryen.

* Ex monumentis Eccles. Traj.

AANTEKENING.

1. *Medezuster en Nonne:* in 't Latijn *Monialis.* Hier staat evenwel te weeten dat de Norbertijnen of Premonstreits-heeren doorgaans onder de Monnikken niet gerekent willen worden: en dus zoude men het woord *Monialis* en Nonne hier in een ruymer betekeninge moeten neemen. De Norbertijnen rekenen zich onder de Kanonnikken, niet onder de Monnikken: en vervolgens moeten de Maagden van dezelfde order niet onder de Nonnen maar onder de Kanonnikessen gerekent worden. De Schrijver van de opkomste der Ke-

Reguliere Kanonnikken spant hier alle zijne krachten in, om te toonen dat de Norbertijnen onder de Monnikken niet moeten gerekent worden Men ziet ook by de Schrijvers, dewelke niet lang na de opkomste der Premonstreyts-heeren geleeft hebben, dat ze de Norbertijnen van de Monnikken onderscheiden, en onder de kerkelijke Persoonen en Kanonnikken stellen. De Kronijk [a] van *Verdun*, spreekende van de opkomste der Bernardijnen en Norbertijnen, zegt dat de eerste den vervallen staat der Monnikken weder tot den regel der eerste instellinge gebragt hebben: en dat de leste, te weeten de Norbertijnen, den Kerkelijken staat uyt den modder der wereldsche ydelheit getrokken hebben. *Otto Frisingensis* [b] spreekt van tweederhande Kanonnikken: waar van de eene in een linnen, de andere tot meerder versterving in een wollen, en vervolgens een ruwer en harder rok gekleedt gingen: en door de lesten verstaat hy de Premonstreits-heeren. Ten tijde van S. *Bernardus* [c] en van *Rupertus van Duyts* [d] wierd 'er al vry hevig gedisputeert of een Premonstreits-heer wel een Monnik mogt worden. De Norbertijnen of Premonstreits-heeren zeiden neen; om dat hun order hooger was als die van de Monnikken: de Monnikken zeiden ja. *Rupertus van Duyts*, die een Monnik was, heeft zich tegen de Norbertijnen dapper in 't harnas gestelt. Doch hy ontkende noit dat de Norbertijnen Kanonnikken waren: hy beweerde niet dat ze onder de Monnikken gerekent moesten worden. In tegendeel schreef hy aan eenen Norbertijn [e]: *In te clericatus est sine Monachatu:* In u is de kerkelijke staat zonder den staat der Monnikken. Maar hy zocht het hier op te draayen, dat de staat der Monnikken, te weeten van Monnikken die ook Priesters waren, verhevender was dan de kerkelijke staat: om dat de waardigheit van den kerkelijken staat in hen vereenigt was met den staat der Monnikken. Hier in wierd hy met groote kracht en klem van redenen wederleit door eenen *Philippus Harvengius*, een Premonstreits-heer.

[a] Spicil. Dachery. t. 12.
[b] Otto Frising. lib. 2. c. 35.
[c] Bernard. ep. 252.
[d] Rupertus Tutiens. in Regul. S. Bend. lib. 4. c. 8.
[e] Rupert. Tutiens. in Altercatione.

Doch

Doch dit koomt hier niet te passe. Wy hebben maar willen toonen dat de Norbertijnen, en vervolgens de Witte-vrouwen te Utrecht, niet behooren gerekent te worden onder de Monnikken of Nonnen.

HUYZEN DER REGULIERE KANONNIKKEN.

TE Utrecht hebben twee huyzen van Reguliere Kanonnikken, en een van Reguliere Kanonnikessen gestaan.

Het eene huys van de Reguliere Kanonnikken stond op de nieuwe graft, by 't hof van Adrianus VI. en wierd door de wandeling het Jerusalemsche huys genoemt. Het was voortgesproten uyt S. Hieronymus huys te Delft; daar van ouds ook een Hieronymus school is geweest. Dit blijkt uyt oude papieren der stad Utrecht, dewelke aldus luyden: In 't jaar 1447. den 3. van December, daags voor *S Barbara*, is in de stad Utrecht begonnen een nieuwe vergadering van Priesters en Klerken, achter *S. Pieters* kerk in den Regenboog, zijnde gekomen uyt de vergaderinge der klerken van *S. Jeronymus* huys te Delft. Wegens de stichtinge van dit huys is dit wijdloopig verhaal noch overgebleven:

IN den naame des Vaders, en des Zoons, en des H. Geests, Amen. In 't jaar des Heere CIↃ. CCCC. LXXIV. op den vierden van December, daags voor het feest van de H. Maagd en Marteralesse *Barbara*, is te Utrecht achter S. *Pieters* kerk in den Regenboog begonnen een nieuwe vergadering van Priesteren en Klerken, voortgekomen uyt de vergaderinge der Priesteren en Klerken van S. *Jeronymus* huys te Delft in Holland. Want zeker eerwaardig man, met naame Meester *Johannes*, Licentiaat in de Godtheit en tot

Eerste opkomste van 't gemelde huys.

Doctor (1) in de Geneeskunde gepromoveert; en een eerzaame Juffrouw met naame *Catharina*, weduwe van *Johan van Zevenair*, hebben aan de Priesters en Klerken van het voornoemde huys te Delft, om een nieuwe vergadering van Priesters en Klerken te Utrecht op te rechten, dit huys met het erf daar deze vergadering nu opgerecht is by testament gemaakt; met een Priesters gewaad van zijde, en saffraan-geel van kleur, en met een zilveren verguldén Kelk die vry mooy is, en op wiens voet de naam van gemelden Meester *Johan Keyerse* gesneden staat; en noch met drie hondert Rhijnsche gulden, gangbaar geld, om een altijd duurende rente van vijftien Rhijnsche gulden voor de nieuwe vergaderinge van het gemelde huys te koopen: en tot vergelding hebben zy verzocht dat 'er ten allen tijde een dagelijksche Mis voor de zaligheit hunner zielen gelezen werde. En de voornoemde eerwaardige testamentmaakers hebben 'er deze voorwaarde bygevoegt, dat, in gevalle de gemelde Priesters en Klerken van het huys te Delft zoo een nieuwe vergadering in 't voornoemde huys, dat hun gemaakt is, binnen 't half jaar na het overlijden van hen alle beiden niet mogten begonnen hebben; of begonnen hebbende daar niet en blijven; dat, zeg ik, in zulken gevalle alle het geen aan de voornoemde Priesters en Klerken van Delft by het gemelde testament gemaakt is, tot eenige andere godvruchtige gebruyken besteedt zal worden; zoo als in de maakinge, dewelke aanstonds volgen zal, staat uytgedrukt. De gemelde Meester *Iohan* is uyt dit leven gescheiden in 't jaar 1471, op den vierden Mey. Doch Juffrouw *Catharina* heeft hem drie jaaren overleeft; en is uyt deze wereld verhuyst in 't jaar 1474 daags voor het feest van de heilige Apostolen *Simon* en *Iudas*. En zy zijn beide gaar begraaven in het konvent der Nonnen, met naame *Ierusalem*, buyten de muuren der stad Utrecht. Binnen de drie weeken na de dood van de voornoemde testamentmaaster, Juffrouw *Catharina*, hebben onze broeders van Delft al 'tgene hun gemaakt was voor Notaris en Getuygen van de uytvoerders des testaments afgevordert; en hebben ook alles met hunne toestemminge aanstonds gekreegen. In 't eerste hebben zy maar twee broeders derwaart gezonden, eenen Priester en eenen Onderdiaken;

ken; dewelke daar hebben beginnen te woonen. Naderhand hebben zy den Onderdiaken van daar genomen, en hebben een anderen Klerk uyt de voornaamste vergaderinge in zijne plaatze gezonden. In 't eerste jaar van deze nieuwe vergaderinge, te weeten den lesten dag van September in 't jaar 1475, hebben wy door getrouwe vrienden die Godt ons bezorgt heeft van de Pastooren onzer Parochi kerke verkreegen dat we van hen zouden afgescheiden worden: welke Pastoors ons om Godts wille zeer gunstig zijn geweest, en ons verscheidene en groote privilegien voor niet gegeven hebben. In het tweede jaar, te weeten in 't jaar onzes Heere 1476. den vijfden van Maart, hebben wy door goede vrienden van den Ordinaris verkreegen, dat hy alle de vergunningen der Pastooren bevestigde: welke Ordinaris ons noch veele andere groote voorrechten omtrent dezelve zaak heeft verleent. In 't zelfde jaar, op het feest van onzen doorluchtigen patroon *Hieronymus*, hebben wy de kerkelijke diensten op noten beginnen te zingen (2), eer dat we een gewijde plaats of outaar hadden: hetwelke de Vikaris van Mijnheer C. den Bisschop, ons goedgunstiglijk had toegestaan: en dit hebben wy ondertusschen op de voornaamste feestdagen aldus onderhouden. In 't derde jaar, te weeten den 22 Mey 1477, hebben wy ons huys tot een kerk doen inwijden: en wy hebben een houten klokhuys, met een klokje (3), en een steenen outaar opgerecht; en het zelve doen wijden. En het huys of de kapel is gewijdt ter eere van den Almagtigen Godt en van den doorluchtigen *Hieronymus*, Priester Kardinaal en voornaam der Leeraar der kerke: het welke, gelijk wy gelooven, geschiedt is door goddelijke beschikking. Want wy waren drie in getal, te weeten twee Priesters en een Klerk; en wy konden niet eens worden in het verkiezen van een Patroon. De eerste verzogt S. *Gregorius* tot Patroon te hebben; de tweede was voor S. *Hieronymus*; de derde voor den H. Bisschop *Willebrordus*. Eindelijk hebben wy met gemeene toestemminge de naamen der drie gemelde Heiligen op drie byzondere briefjes geschreven; en de briefjes in een hol vat gestoken: en wy zijn overeengekomen, dat een van ons zijne hand in het vat zoude steeken, en 'er alleenlijk een briefje zoude uyttrekken: en die Heilig,

lig, wiens naam dus zoude uytgetrokken worden, zoude onze Patroon blijven. Dit akkoord gemaakt hebbende, hebben wy Godt gebeden, hy zoude ons door het uyttrekken van het briefje toonen wien dat hy tot Patroon wilde gekozen hebben. En het lot is gevallen op *Hieronymus*; om dat het briefje, daar zijn naam op geschreven stond, uytgetrokken wierd: en hy is onze lieve Patroon geworden. In 't vierde jaar, te weeten in 't jaar des Heere 1478. omtrent het wintersche feest van den Bisschop *Martinus*, hebben wy van de zusters des konvents van *Maria de Egiptenaresse* gekocht 7. mergen lands, leggende in Gerberskoop. Voor deze 7. mergen hebben wy uytgegeven tweehondert Rhijnsche gulden, van die driehondert Rhijnsche gulden, dewelke de voornoemde testamentmaakers ons gemaakt hadden. In 't zelfde jaar, omtrent het laatste van Maart, hebben wy van *Iohan Broecbouwer* gekocht twee kamers staande aan onze voorste poort, dewelke ons zeer noodzakelijk waren. In deze kamers hebben wy van 't begin af school gehouden: en hebben dezelve gekocht voor twee hondert en 15 Rhijnsche goudguldens, de gulde te betaalen met 26 stuyvers. Voor deze kamers hebben wy uytgekeert de andere hondert Rhijnsche gulden, dewelke van de voornoemde 300 gulden overgebleven waren. En wy hebben zulks gedaan met de toestemminge van de Heeren *Gerardus Vrenk* Kanonnik van Oudmunster, *Wilhelmus Vos*, en *Zuederus van Denemarken*, dewelke door de gemelde testamentmaakster tot voogden in haar testament aangestelt waren. Waar omtrent geweeten, en by ons en onze nazaaten altijd in geheuggenisse gehouden moet worden, dat alhoewel dat wy de voornoemde driehondert guldens met het verlof der gemelde Voogden aldus op verscheide manieren besteedt hebben; dat wy, zeg ik, en onze nazaaten in alle de toekomende tijden altijd verpligt zijn en verpligt zullen blijven, gelijk zy (nakomelingen) ook verpligt zullen zijn, om de bovengemele dagelijksche Misse ten allen tijde te leezen. En niemand moet zich hier met eenige hairkloovinge behelpen, als of hier in gedaan waar tegen den wille van de Stichters. In tegendeel hun wil is daar in volbragt, ja meer als volbragt: want voor de eerste twee-hondert Rhijnsche gulden, dewelke wy voor de

de 7. mergen uytgegeven hebben, trekken wy 's jaarlijks in vruchten tien Rhijnſche gulden: en voor de honderd Rhijnſche gulden, waar voor wy de twee kamers gekocht hebben, genieten wy noch vijf Rhijnſche gulden: want eer dat we die kamers gekocht hadden, plagten wy dezelve 's jaarlijks te huuren voor tien Rhijnſche goudguldens. En dus hebben wy voor de gemelde drie-hondert guldens een inkomſte gekocht van meer als 15. Rhinſche guldens; gelijk ieder een, die 'er op let, duidelijk kan zien. Staat ook te weeten dat wy en onze nazaaten wegens de gemelde twee kamers ten eeuwigen dage gehouden zijn 's jaarlijks aan het Kapittel van S. *Pieter* te betaalen twee loot zilvers; juyſt geen lauter zilver; maar zoo als de kerk van Utrecht de betaaling van 't zilver op zoo een tijd aanneemt. Daarenboven willen wy, die de eerſte broeders van deze vergaderinge zijn, onze nazaaten door dit gedenkſchrift ten eeuwigen dage indagtig maaken dat onze broeders van Delft deze vergadering, dewelke uyt hun huys geſproten is, met geen kleine koſten en ſchade begonnen, en met Gods hulpe zoo verre voortgezet hebben. Want in 't eerſte jaar hebben zy aan 't voornoemde huys zoo veel inboedel in bedden, ſlaaplaakens, huysraad, ſtoelen, inktkokers, en eenige goede boeken gezonden; dat alles, wel en deugdelijk gerekent zijnde, meer als 37. Rhijnſche guldens bedroeg. Daar by hebben zy de eerſte twee jaaren, in gereed geld, voor 't zelve huys tot verſcheide gebruyken meer als 116. Rhijnſche guldens uytgegeven. Daarenboven hebben zy vier broeders in 't huys geſtelt; dewelke zy, zoo lang als gemelde broeders daar noodig waren, niet wederom geeyſcht hebben. Dierhalve verzoeken wy van onze nazaaten, en wy bidden hen in den Heere; ja, zoo veel als wy van Gods wege vermogen, belaſten wy hun, dat ze zich niet ondankbaar toonen tegens onze broeders van Delft; en dat ze zich niet ligtelijk van hun af en zonderen ofte vervreemden, zoo lang als ze zich in de eenvoudigheit van onzen ſtaat houden: maar dat 'er een broederlijke liefde en een liefdaadige broederlijkheit, met behoorlijke gemeenzaamheit, onder hen ſtand houde. Amen.

Volgens den onderstaanden brief is deze kerk noch eens gewijt in 't jaar 1507: 't zy dat de kerk vertimmert is; 't zy dat 'er van de eerste kerk iets afgenomen / of dat 'er iets aangetimmert zy; 't zy dat ze wegens bloedstortinge / of om eenig ander toeval / wederom heeft moeten gewijt worden.

JAcobus *Ridder*, door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Hebron, Algemeen Vikaris in 't Bisschoppelijke van . . . *Frederik van Baden*, door dezelve genade Bisschop van Utrecht, wenscht aan allen en een ieder die dezen brief zullen zien zaligheit in den genen die de waare zaligheit van allen is. Wy achten het met onzen pligt over een te koomen, dat wy zodanige dingen, dewelke strekken tot de zaligheit der zielen, de vermeerdering van den Goddelijken dienst raaken, en de eer van Godt Almagtig betreffen, door werken van godtvruchtigheit en door ingewanden van liefde op het zorgvuldigste behertigen; en alle vlijt aanwenden om de godtvruchtigheden der geloovigen op te wekken, en de vermeerderingen der genaden te bevorderen. Gemerkt dan dat wy in S. *Hieronymus* huys te Utrecht, in 't jaar * M. CCCCC. VII. den XXV. van April, met de medewerkinge van den H. Geest een kerk en een kerkhof gewijdt hebben ter eere van den Almagtigen Godt, van de roemrijke Maagd en Moeder des Heere *Maria*, en van den doorluchtigen *Hieronymus*, Priester-Kardinaal, en Leeraar der kerke; en dat we in dezelfde kerk het hooge outaar gewijdt hebben ter eere van de H. Drievuldigheit, van de H. Maagd *Maria*, en van den hoogberoemden *Hieronymus*: zoo is het dat wy besloten en uytgesproken hebben, dat de dag van de wijdinge der kerke op den eersten Zondag na de geboorte van de H. Maagd *Maria*, en de dag van de wijdinge des Outaars op den zelfden dag, alle jaaren gevierd zullen worden. Daarenboven hebben wy in 't zelfde jaar 1507, op den dag van de heilige Apostelen *Philippus*

* In 't Latijn staat M. CCCC. VII. maar moet zijn M. CCCCC. VII.

pus en Iacobus, binnen de voornoemde kerk aan de noordzyde een Outaar gewijdt ter eere van de H. Maagd *Maria*, van alle heilige Engelen, van de H. Maagd *Anna*, van *Maria Magdalena*, en van de heilige weduwe *Elizabeth*. De dag der inwijdinge van dit outaar hebben wy besloten en uytgesproken dat 's jaarlijks geviert zal worden op den eersten Zondag na de Hemelvaart van de H. Maagd *Maria*. Doch de dag der wijdinge van 't outaar 't welke aan de zuydzijde staat, en 't welke ingewijdt is door den eerwaardigen *Godefridus van Tricalen*, hebben wy besloten en uytgesproken dat geviert zal worden op den Zondag komende binnen het oktaaf van den hooggeroemden *Hieronymus*. Willende dan dat de voornoemde kerk en outaaren met behoorlijke eerbewijzingen bezogt, en van de geloovigen geduuriglijk ge-eert werden; zoo is het dat wy aan alle de genen, dewelke met een oprecht berouw en leetweten gebiecht hebbende de voornoemde kerk op de Verjaardag van haare wijdinge of van de wijdinge der voornoemde outaaren, of op het feest van S. *Hieronymus* den patroon der zelver kerke, of op de volgende feestdagen, te weeten op de feestdagen van Kersdag, van de Besnijdenisse, van drie Koningen, van goeden Vrijdag, van Paasschen, van *Christus* Hemelvaart, van Pinxteren, van de H. Drievuldigheit, van 't Lichaam des Heere, van Kruysvindinge en Kruysverheffinge; en op alle en iedere feestdagen van de H. Maagd *Maria*; en voorders op het feest van S. *Jan den Dooper*, van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, van ieder Apostel en Evangelist, van S. *Stephanus*, van S. *Hippolytus*, van S. *Laurentius*, van S. *Mauritius*, van S. *Ieroen* Priester en Martelaar, van S. *Pontianus*, van S. *Sebastianus*, van S. *Ignatius*, van S. *Blasius*, van S. *Valentinus*, van S. *Pancratius*, van S. *Bonifacius* en deszelfs Gezellen, van de H. H. *Lambertus*, *Victor*, *Gereon*, *Dionysius* met zijne Gezellen, van de Onnozele Kinderen, van de H. H. *Martinus*, *Gregorius* Paus, *Augustinus*, *Ambrosius*, *Antonius*, *Benedictus*, *Ægidius*, *Servatius*, *Odulphus*, op het feest der overvoeringe van S. *Hieronymus*, op het feest der overvoeringe van S. *Martinus*, op het feest van de H. H. *Remigius*, *Lebuinus*, *Franciscus*, *Dominicus*, *Bernardus*, en van de H. H. Bis-

 scop-

schoppen *Willebrordus* en *Nicolaus*; op het feest van de H. H. Maagden *Catharina*, *Agnes*, *Barbara*, *Agatha*, *Lucia*, *Apollonia*, *Dorothea*, *Margareta*, *Gertrudis*, *Cecilia*, *Scholastica*, de elf duyzend Maagden, *Maria Magdalena*, op het feest van de weduwe *Anna* en van de weduwe *Elizabeth*, op Allerheiligen en Allerzielen dag, op het feest van den Aarts-Engel *Michael*, op de *Transfiguratie* des Heere, en op alle de dagen van zodanige Heiligen waar van eenig feest in de kerke word geviert, als ook door het oktaaf van gemelde Hoogtijden, om 'er te bidden, of uyt godvruchtigheit, of in pellegrimaadie bezogt zullen hebben; of die op de voornoemde of andere dagen de Misse, kerkelijke getijden, predikaatzien, of andere Goddelijke diensten daar bygewoont, of aldaar gelezen, of Gods woord gepredikt, of die onder het luyden van de avondklok met gebogen knien, indien ze die gemakkelijk konnen buygen, driemaal het *Wees gegroet* opgezeit zullen hebben; of voor de genen die hier begraven zijn of begraaven zullen worden een *Vader ons* en een *Wees gegroet* zullen leezen; of die een *Vader ons* en een *Wees gegroet* zullen leezen, zoo dikwils als ze de klok van deze kerke hooren luyden; of die in deze kerk, ter eere der Patroonen van dezelve kerke en van haare outaaren, een *Vader ons* en een *Wees gegroet* zullen leezen; of die aldaar het hoogwaardig Sakrament van *Christus* Ligchaam met een *Vader ons* en een *Wees gegroet* op hunne knien zullen aangebeden hebben; of die de reliquien der Heiligen, dewelke aldaar opgesloten zijn of na dezen opgesloten zullen worden, met een *Vader ons* en *Wees gegroet* te leezen zullen eeren; die voor by de gemelde kerk gaande een *Vader ons* met een *Wees gegroet* met gebogen hoofde zullen opzeggen; die door hunne aanprijzing maaken dat de persoonen van dit huys iets te schrijven, of te verlichten, of te binden krijgen; of die hun eenig ander profytig werk bezorgen; of die zoo een werk, als het gemaakt is, van hen zullen afhaalen; of die de *Hieronymus*-scholen, 't zy om in de zedekunde geoeffent of in de wetenschappen onderwezen te worden, zullen bezoeken; of die hier ter schole gaande hunne Meesters met ootmoedigheit zullen gehoorzaamen; of hunne berisping verduldiglijk zullen verdraagen; of hunne makkers over eenige fouten

ten uyt enkelde liefde, en met geen ander inzigt als om hen te beteren, by den Regent zullen aanbrengen; mitsgaders aan alle de genen, dewelke de behulpzaame hand tot de timmeraadje; of de kaarsen, of de cieraaden der kerke, of tot het brood en den wijn daar het Sakrament van *Christus* Lichaam en Bloed van gemaakt word, of tot eenige andere dingen dewelken voor het gebruyk der gemelde kerke of persoonen dienstig of noodzaakelijk zijn, uytgereykt, of hunne hulp en raad daar toe gegeven zullen hebben; of die in hunne testamenten, of ook buyten testament, eenig liefdaadig onderstand aan de kerk of persoonen voornoemd gegeven, gemaakt, of bezorgt zullen hebben; of die hun ergens in een gunstige dienst, zoo binnen als buyten het huys, zullen doen * . . . . willende dan dat de godtvruchtige persoonen van 't voornoemde *Hieronymus*-huys te Utrecht, achtervolgens de waarachtige en aanneemenswaardige overlevering van de heilige Vaders en van alle *Christus* geloovigen dewelke in de eerste kerke gebloeit hebben, in een gemeen leven zonder het doen van plegtelijke beloften, onder de genade van den Heer *Iesus Christus*, en onder de gehoorzaamheit van onze Moeder de heilige Kerk; en van hunne Prelaaten ofte Oversten, in den geest van ootmoedigheit den Allerhoogsten dienen, en zorgvuldiglijk van de eene deugd tot de andere voortwandelen; dat ze de tuchtoeffeninge behertigen; de instellingen gehoorzaamen; de ordonancien onderhouden; de verdiensten van het dierbaar Bloed onzes Heere *Iesus Christus* aankleeven; de wereld met al wat de wereld aangaat, verlaaten; de waarachtige vernedering, die hen van de wereld afscheydt, betrachten; het geestelijk leven, 't welke overvloedige vruchten van goede werken voortbrengt, door hunne stilzwygentheit heyligen; de ydele en veelvuldige redenen mijden; den lof van Godt in hunne kerkgezangen, of volgens hunne andere instellingen, of in hunne byzondere gebeden, met aandachtigheit uytboezemen; den arbeyd der handen met naar-

. . . .

* Hier schijnt wat te ontbreeken: *Ik meen vastelijk dat de Aflaten, die in 't einde van dezen brief uytgedrukt staan, ook zien op de oeffenaars der goede werken, die tot hier tot uytgedrukt staan: zoo dat de geheele brief eigentlijk uyt eenen zin zoude bestaan tot de Aflaaten toe.* Vertaalder.

fligheit bevlijtigen; door de verdiensten van het lijden onzes Heere *Iesus Christus* en zijner Heiligen geholpen worden; op dat ze van hunne zonden gezuyvert zijnde des te eer en te genadiger gedachtig mogen worden aan zijne glorie: zoo is het dat wy, de begeerte van de godvruchtige persoonen, die in het voornoemde *Hieronymus* huys woonen en Gode aldaar loffelijk in een gemeen leven dienen, godtvruchtiglijk begunstigende; en door hunne hartelijke en yverige gebeden ten hooghste bewogen zijnde, aan de Priesters en Klerken voornoemd, en aan hunne goede vrienden dewelke Gode in 't voornoemde huys t'eeniger tijde zullen dienen, mitsgaders aan hunne altijd blijvende tafelgasten en huysgenooten dewelke hun best doen om gedurig van de eene deugd tot de andere voort te gaan; of aan de genen die tot zodanigen voortgang raad en daad geeven; of dewelke dezen eenvoudigen levensstaat aanvaarden; of die van alle hunne tijdelijke goederen, gelijk by hen gebruykelijk is, voor Notaris en getuygen afstappen; of die hunne fouten, 't zy sakramentsgewijze, of uyt gehoorzaamheit en uyt zucht tot de vrede, tot de liefde, of tot hunne verbetering, in 't heimelijk of in 't openbaar bekent maken; of die de berispingen en bestraffingen uyt liefde doen, of van anderen gedaan zijnde geduldig verdragen; die zich zelven beteren; die *mea culpa*† zeggen; of die een voorneemen maaken van zich te beteren; of die een hard of smadelijk woord om Gods wille verdragen; of die de stilzwygentheit op de tijden en plaatzen, door de Oversten daar toe gesteld, onderhouden; of die hunne bekoorlingen trachten te overwinnen; of die dezelven, uyt ootmoedigheit, of met het inzigt van zich te beteren, aan een bescheiden en stilzwijgend man openbaaren; of die de Missen, of kerkelijke getijden, of andere gebeden en werken, op de uuren door de Oversten daar toe gesteld, uyt gehoorzaamheit bywoonen; of die, door order van hunne Prelaaten of Oversten daar niet verschijnen, of het bedde moeten houden, of te zwak en te ziekelijk zijn, en echter daar gaarne tegenwoordig zouden weezen; of die door vasten en onthoudingen hun vleesch trachten

† 'T is mijne schuld.

te

te temmen; of die 's ochtends ter gedagtenisse van de Verrijzenisse des Heere, of 's middags ter gedagtenisse van de dood onzes Heere *Jesus Christus*, of . . . ter gedagtenisse van deszelfs begraaffenisse een *Vader ons* met een *Wees gegroet* opzeggen; of die ter gedagtenisse van het lijden des Heere, of van zijne vijf Wonden, voor een kruysbeeld of elders een *Vader ons* leezen; of die ter gedagtenisse van de droefheden der Maagd *Maria* onder het kruys staande, of ter gedagtenisse van haare Boodschap, of van de Geboorte, Verrijzenisse, Hemelvaart haars Zoons, of van haare Opneeminge ten hemel, vijf maal het *Wees gegroet* leezen; of die ter gedagtenisse van de seven blijdschappen, die zy nu in den hemel geniet, seven maal het *Wees gegroet* opzeggen, of het Rozenhoedje ofte den Rozenkrans, van vijf maal het *Vader ons* en 50 maal het *Wees gegroet*, leezen; of die het *Confiteor* onder de Mis opzeggen, of de Mis dienen; of die in de kerke of eenige andere plaatzen van 't gemelde huys een *Vader ons* met een *Wees gegroet* voor de reliquien der Heiligen leezen, en dan een gedeelte van het lijden onzes Heere *Jesus Christus* of zijner Heiligen overweegen; of die ontrent den tijd van haar overlijden hunnen geest in Gods handen bevelen, of voor de stervende een *Vader ons* en een *Wees gegroet*, of de seven Psalmen, of eenig ander gebed spreeken; of die voor den staat der algemeene kerke bidden; of die het Ligchaam van Christus of het heilig Olyzel op de gestelde tijden godvruchtiglijk ontvangen; of die hunnen eigen wille breekende hunne begeerte aan 't overleg van hunnen Prelaat stellen, en zich naar deszelfs overleg voegen, de vrede en eendragtigheit bevorderen, het morren en de tweedragt stillen; of het Lichaam van *Christus*, of den H. Olie, als ze naar den zieken gedraagen worden, volgen; of met de bel en de kaarsen voor uit gaan; of het zelve Ligchaam en heiligen Olie met hun kerte volgen en ondertusschen het *Vader ons* en 't *Wees gegroet* leezen; of die 's morgens een voorneemen maaken van de zonden dien dag te mijden; of die 's avonds hun gewisse over de fouten, dewelke zy dien dag begaan hebben, onderzoeken, en een voorneemen maaken van zich te beteren; of die de H. Schrifture met een goed inzigt leezen of beschouwen, of dezelve over het maal geerne

hoo-

hooren leezen; of die hunne evennaaſten tot de verbetering huns levens of tot de ſtichtelijkheit der zeden opwekken; of die voor het bekeeren der zondaaren, of voor de vertrooſtinge der zieken en bedrukten, of voor de verlichteniſſe der overledene gelovigen de Pſalmen *Ontfermt u mijner*, of *Uyt de diepte*, of de 7. Pſalmen, of de Ziele-getijden, of eenige andere gebeden uyt liefde leezen; of die uyt ootmoedigheit of gehoorzaamheit de vaten of de klederen der gemeente waſſchen, of de plaats uytveegen, of de uyterlijke vuyligheden hoedanig dat ze zijn reinigen; of die in 't gemeen, of in 't byzonder eenige werken, of oeffeningen, of gedienſtigheden tot Godts eere, of ten profyte van het huys of van de perſoonen aldaar woonende, uyt gehoorzaamheit of uyt liefde verrichten; of die op het einde van ieder godtvruchtig werk of oeffeninge, als by voorbeeld van hun gebed, van hunnen arbeid, van hunne meditatie, van hun lezen, van hun ſtudeeren, van hunne ſlaap, van hun waaken, van hun eeten, van hun drinken, van de dankzegginge, vriendelijk en met gebogen hoofde *Godt zy gedankt* of eenige andere godtvruchtige ſpreuk zullen zeggen; die het gewijde water godtvruchtiglijk zullen ontvangen; of die de klok der kerke voor de goddelijke dienſten, of voor de overledenen, of in een donderbuy, zullen luyden; en aan alle *Chriſtlijke* gelovigen dewelke ten behoeve der kerke, die wy beneffens het kerkhof en de outaaren door de medewerkende genade van den H. Geeſt ingewijdt hebben, kaarſen, kerkcieraaden, of eenige andere dingen, dewelke den gemelden perſoonen dienſtig zijn, zullen vereeren, of hunnen ſtaad daar toe zullen geeven, of die hun eenige andere hulp of dienſt bewijzen; daarenboven die de beelden, dewelke aldaar gewijdt zijn, namentlijk het beeld van de Maagd *Maria* met vijfmaal 't *Weeſt gegroet* of vijfmaal de vijf *Blijdſchappen* te leezen, het beeld van den hoogberoemden *Hieronymus* met een *Vader ons* en een *Wees gegroet* of zijn voorſpraak gebed te lezen; of het beeld van S. *Nicolaus* en van de heilige weduwe *Anna* met een *Vader ons* en een *Wees gegroet* zullen ge-eert hebben; aan alle de zodanige, zegge ik, indien ze met een waarachtig berouw en leetwezen gebiecht hebben, verleenen wy, volgens onze magt en ſteunende op de barm-

barmhertigheit Godts en op de voorspraak van deszelfs Apostelen *Petrus* en *Paulus*, veertig dagen Aflaat van de hun opgeleide straffen; en dat voor iedere reize, en voor ieder der voorschreve punten, zoo dikwils als ze zulks gedaan zullen hebben: en dan verleenen wy hun noch veertig dagen Aflaats door 't gezag en uyt last van Mijnheer den Bisschop van Utrecht. Gegeven te Utrecht in het voornoemde jaar, den negenden van September. Tot oirkonde dezes hebben wy ons zegel onder aan dezen brief gehangen.

Het tweede klooster der Reguliere Kanonnikken.

Het tweede klooster der Reguliere Kanonnikken stond aan de oude graft/ op dezelfde plaats daar nu het Weeshuys staat: waar in het gemelde klooster verandert is/ zedert dat de gemelde Kanonnikken verdreven zijn/ en de Kalviniaansche Godsdienst de overhand had gekreegen.

Eerst hebben daar Saccyten **of Zakbroeders/ dat is Franciskaanen van de derde order der boetvaardigheit gewoont; dewelke Zakbroeders genoemt wierden/ om datze zakken voor hunne kleedinge aanhadden.**

Dezelven hebben het Reguliers-kleed aangetrokken en de zakken uytgeschoten in 't jaar M.CC.L. **gelijk wy uyt den volgenden brief van 't zelfde jaar leezen:**

Als de orden der Zakbroederen in 't jaar M.CC.XC. afgeschaft was; is 'er iemand aan den Prooft van Betlehem gezonden, om hem te verzoeken dat hy zich zoude gewaardigen dit huys te Utrecht onder zijne bestiering te neemen, en in zijn Kapittel in te lijven: in welke zaak de Bisschop van Utrecht ook arbeide. Want toen waren 'er nergens Regulieren als daar en te Nuys. Want de Reguliers-huyzen van Groenendaal, Betlehem, Zwol, en Eemstede zijn na ons huys ge-

gesticht in 't jaar M. CCC. XIV. Vader *Alardus van Maarsen*, de Prior, is naar Betlehem ontboden, om de verkiezing van een nieuwen Proost by te woonen. Het Regulieren klooster te Zwol is in 't jaar M. CCC. IX. gesticht door den Prior *Theodoricus*.

Theodoricus van Brienen was Prior in 't jaar M. CCC. L. en is tot Proost ge-eischt in 't jaar M. CCC. LI.

Gisbertus van Raaphorst heeft in 't jaar M. CCC. XCVII. een gedeelte van de Reguliers kerke gebouwt. *Walterus Poel*, Prior, stierf in jaar M. CCCC. XXXVII. *Johan Passaart*, *Theodoricus Wittenhorst*, *Gerardus Modder*, Regulieren. *Gisbertus Oede*, onze Medekanonnik in den Dom, heeft in 't jaar M. CCC. XIX. of daar omtrent, de Parochi-kerk van *S. Gertrudis* dewelke toen pas getimmert was, bestiert.

Dit klooster der Regulieren / 't welke met het Kapittel van Windeshem vereenigt / en de H. Maagd Maria met de 12. Apostelen toegewijet was / wierd door de wandeling de Regulieren genoemt.

Cornelius Beek, dewelke daar Kanonnik en Prior is geweest / heeft volgens * Sweertius de kronijk van zijn klooster en meer andere dingen geschreven.

Wy voegen hier by een lijst / dewelke over eene eeuw gemaakt is / van de Priors dewelke dit klooster geregeert hebben.

* In Athen. Belg. p. 182.

Priors

Priors van het Reguliers-huys te Utrecht zedert het jaar M. CCC. XC.

Vader Alardus Maarsen, Prior in 't jaar 1314.

Theodoricus Schilt, een van de oude Priors. Lijst der Prioren.

Vader Jacobus Gabriel bekleede de waardigheit van Prior in 't jaar 1350. stierf in 't jaar 1386.

Vader Martinus, Prior / heeft zijnen gelukzaligen geest den Heere gegeven in 't jaar 1397.

Walterus Poel; dewelke / zoo het schijnt / van 't zwaare Priors-ampt ontlast is geweest: Hy stierf in 't jaar 1437.

De Heer Eggardus, twee jaaren Prior geweest zijnde / is in den Heere ontslapen in 't jaar 1412.

Vader Thadæus, een Amsterdammer / was een man van een groote geleerdheit / maar van grooter godtvruchtigheit / van een godtvreezende gewisse / klaar en onbetrempeld in zijne belijdenisse. Na dat hy het Priors-ampt eenige jaaren loffelijk bedient had / is hy van dien last ontslagen: doch is naderhand te Gaasbeek / ten tijde zijns ballingschaps / tot Prior verkozen. Eindelijk tot een hoogen ouderdom gekomen / is hy heiliglijk naar den Heere verreist: en te Amsterdam / daar hy geboren was / begraven.

Vader Theodoricus Lau van Asperen heeft in 't jaar 1417. ontslagging van het Priors-ampt verzocht / en is 'er ook van ontslagen.

Johannes Passaart, is in de plaats van Theodoricus gekomen in 't jaar 1424. In de bekende tweespalt heeft hy 't gehouden met Zwederus

van

van Kuylenburg: en is naar de algemeene kerkvergadering van Bazel gereist: alwaar hy, als een Prelaat zijnde en een Myter op 't hoofd hebbende, naar den rang van zijne waardigheit heeft gezeten. Want hy had van de algemeene kerkvergaderinge voor zich zelven, en voor de volgende Priors van 't zelfde huys, verkreegen dat ze voortaan gemyterd zouden gaan, en de magt zouden hebben om als Abten te zegenen en te wijden. Hy heeft verscheide goederen des kloosters 't zoek gemaakt, dewelke meer als drie duyzent goud-guldens bedroegen. Als hy in 't jaar 1432. met zijnen reisgezel Nicolaus Zegvelt wedergekeert was, is het Pausselijk interdikt gelicht, en aan de verstrooide broederen verlof gegeven om weder naar hun huys te keeren. Doch Johan Passaart zelf is te Bazel gestorven in 't jaar 1446. en onwaardig * geoordeelt om op de lijst der gestorven broederen aangetekent te worden. Hy deed niet alleen geleerde maar ook godtvruchtige Predikaatzien; en een ieder stond te Bazel over zijne Sermoenen verzet. Het gene de hooger Prelaaten in de Roomsche taale gepreekt hadden, heeft hy dikwils in zijne landtaale naar de bevattinge des volks gepreekt.

Vader Balduinus Gardyn een vernuftige verbeteraar van de gebouwen des kloosters. Als hy Pastoor in een zeker dorp was, wierd hy door het preeken van vader Thadæus bewogen om Kanonnik Regulier te worden. In 't jaar 1439. heeft een besmettelijke landziekte alle de broeders uyt het leven gerukt behalven den

* Misschien om het verdoen en verquisten van de konvents goederen.

Prior

Prior, en Egbertus Goyer. Als hy zyne dagen in 't jaar 1454. geeindigt had, is hy onder een zark, in een verwulfde kelder, onder 't Heiligdom begraven: welke zonderlinge gunst hem door de broeders bewezen is ter vergeldinge van zyne loffelyke daaden.

Vader Egbertus Goyer is na de vrywillige ontslagnig van Balduinus in het Priors-ampt bevestigt. In 't jaar 1454. is hy door de pest aangetast; en heeft de dood met drie Kanonnikken, die hem voor gingen, blymoedig ondergaan. Na hem is tot Prior verkozen

Broeder Pontianus, Onder-prior te Keulen, dewelke de kloosterbeloften te Windeshem had gedaan.

Meester Pieter Valkendaal van Zijl, te Utrecht uyt een ryk en aanzienlyk geslagt geboren, was de zoon van Rudolphus van Zijl burger te Utrecht. Hy was in de hooge schole van Rostock Bacelier in de Godtheit geworden. Door den ouderdom bezwaart zynde, is hy van 's Priors-ampt ontslagen; en heeft 'er noch vyf jaaren na geleeft. Hy stierf in 't jaar 1485.

Vader Petrus Johannes de Wilde, reeds * Jubilaris zynde, en het Priors-ampt by na 50 jaaren bekleedt hebbende, heeft den geest gegeven in 't jaar 1510.

Vader Theodoricus Malsen heeft het Priorsampt seven jaaren en ses maanden bekleedt: en na dat hy door veele ziekelykheden gezuyvert was, is hy in den Heere ontslapen in 't jaar 1518.

* Een Kanonnik of Monnik, die 50. jaren in dien staat geleeft had, wierd al van ouds jubilaris genoemt. Als hy dan een plegtige maaltijd gegeven had, was hy voortaan vry en ontslagen van de lasten dewelke aan de Ouden vast waren.

Henricus Passius, 29. jaren oud zijnde, wierd tot Overste aangestelt van de Nonnen te Bethanie in Gelderland. Twaalf jaren daar na wierd hy tot Prior verkozen van het klooster te Zant by Stralen. Niet alleen was 't een man van een groote godvruchtigheid; maar ook van een meer als gemeene geleerdheid: zoo dat Karel, Hartog van Gelderland, hem verkoos om hem de geheimen zijns gemoeds te openbaren. Zijne heilige ziel is van 't vleesch ontbonden in 't jaar 1532. daags na de Hemelvaart der H. Maagd Maria.

Cornelius Blok, na dat hy het zwaare Priesters-ampt twaalf jaaren lang had bekleedt. . . .

Van deze Kanonnikken is Johannes Meurs in 't jaar 1576. uyt het klooster geloopen, en heeft zich naar den Haag begeven. Daar na is hy Predikant te Loosduinen geworden, en met een naaister van Haarlem getrouwd. By haar heeft hy gewonnen Johannes Meurs: dewelke geboren is in 't jaar 1579; en naderhand Hoogleeraar der Historien en der Grieksche taale is geworden in de hooge Schole van Leiden. Voorzigtiger had zich te voren gedraagen Petrus Valkendaal van Ziel, Prior der Regulieren te Utrecht, dewelke het gezelschap der vrouwlui-luiden ten hoogste schuwde; zodanig dat hy Prior geworden zijnde zeer noode aan de broederen verlof gaf om met vrouwspersoonen te spreeken. En hy zeide dat 'er voor een Religieus niet gevaarlijker was als het aanzien van een vrouwspersoon; als zijnde voor hem de deur der helle.

Tymannus Johannes, een Kanonnik uyt het zelfde klooster, sprak zelfs niet gemeenzaamlijk met zijne moeder: want hy wist dat een gemoed,

't wel-

't welke aan de goddelijke liefde toegeheiligt is, het aanschijn van een schoone vrouw met geen onbeweeglijkheit kan verdraagen: maar dat zoo een vrouwspersoon de genegenheit van een jongman, gelijk de zeylsteen het yzer doet, schielijk verlokt.

AANTEKENINGEN.

1. Nochtans is het wel eer aan de kerkelijke Persoonen, hoewel voornamentlijk aan de Dekens, Aartsdiakenen, Prooften, Plebaanen, Zangers, enz. door de geestelijke *a* Rechten verboden, de Geneeskunde te oeffenen; ja zelfs op de wereldlijke Rechten en op de Geneeskunde te studeeren: *Audire Leges vel Physicam.* Dat hier door *Physica* niet anders verstaan moet worden als de Geneeskunde, is vast en zeker: In de middelste eeuwen wierd die naam, dewelke eigentlijk de Natuurkunde betekent, doorgaans aan de Geneeskunde gegeven. Aldus spreekt *Wilhelmus van b Malmesbury* in zijne Voorreden op het tweede boek zijner historien: *Logicam, quæ armat eloquium, solo libavi auditu: Physicam, quæ medetur corporis valetudini, aliquanto pressius concepi. Van de Redenkunst, dewelke voor de welsprekendheit dienstig is, weet ik maar iets door 't gehoor: De* Physica, *dat is de Geneeskunde, heb ik wat nauwkeuriger bestudeert.* Op dezelfde wijze word dat naamwoord gebruykt by *Wilhelmus Tyrius*: *Onze Oostersche Vorsten,* dus spreekt hy *c* in zijn 18. boek, *laatende zich voornamentlijk door de vrouwluiden opmaaken, hebben gene achting voor de Geneeskunde* (Physica) *van onze Latijnen; en houden niet van hunne manier van den zieken te behandelen; maar zy stellen hun betrouwen alleenlijk op de Joodén, Samaritaanen, Syriers, en Sa-*

a Sext. lib. Decretal. lib. 3. tit. 24. c. 1. Vide etiam *Panormit.* in cap. *non Magnopere* 1. & in cap. fin. extra ne Clerici vel Monachi. Et Innocent. in cap. firmiter extra de summ. Trin. & fide cat. v. Ciron. ad d. cap. ex parte.

b Wilhelm. Malm. in Prol. 2. de Gestis Aug.

c Wilhelm. Tyr. lib. 18. c. 34.

ratzijnen; *en zy begeeven zich onvoorzigtiglijk onder hunne handen : daar zy nochtans tenemaal onbedreeven zyn in de natuurkundige*, dat is hier in de geneeskundige *redenen* : *Physicarum rationum prorsus ignaris.* In dezen zin word *Physicus* en *Physica* ook gebruykt by *Hugo d Falcandus*; by *Guigo e* in 't leven van *Hugo* Bisschop van Grenoble; by *Udalricus f Vitalis*; by *Arnoldus Lubecensis*; by *Johannes g Sarisberiensis*; by *Ortizius h* in de Reisbeschrijvinge van *Adrianus* VI.

Dit misbruyk der kerkelijke persoonen, indien het altijd een misbruyk genoemt moet worden, moet al zeer gemeen zijn geweest. Want behalven dat 'er de Pauzen al meer als een verbod tegen uytgegeven hebben, en 'er van spreeken als van eene gemeene gewoonte, zoo getuygt en bewijst *Angelus i de Nuce* dat de kerkelijke persoonen doorgaans op de Geneeskunde plagten te studeeren. Waar over ook de Synode van Mompeliers, gehouden in 't jaar 1195, nagezien kan worden.

Door de woorden, *indien het een misbruyk genoemt moet worden*, wil ik de Pauzen geenzins hier in tegenspreeken, of de rechtmatigheit van hun verbod in twijfel trekken. Dat de kerkelijke persoonen doorgaans hun werk van de Geneeskunde zouden maaken, gelijk wel eer al te dikwils geschiede, zoude zekerlijk te berispen zijn. De redenen konnen den Lezer van zelfs genoeg invallen, en behoeven door my niet gemeldt te worden. Een Pastoor, een Prelaat, enz. zal hy zich behoorlijk in zijne bedieninge quyten, heeft werks genoeg te verwachten; en zal genoeg te studeeren vinden. Beide de ampten, dat van een Kerkharder en dat van een Geneesheer, hebben de oplettendheit en naarstigheit van een geheelen mensch wel van noode. Maar daarom zoude ik juyst alle die kerkelijke persoonen, dewelke de Geneeskunde in sommige gevallen gelukkiglijk geoeffent hebben, niet willen veroordeelen. Het wierd dien Aartsbisschop van *k* Salerno tot geen

d De Calamitate Sicil. p. 683.
e Num. 32. *f* lib. 3. p. 477.
g Lib. 1. Metalog. c. 4. lib. 1. c. 6.
h Variis locis.
i Angelus a Nuce ad Leon. Ostiens. lib. 1. c. 33. & lib. 3. c. 7.
k Apud Falcandum de Calamitate Sicil. p. 683.

schan-

schande gesproken dat hy zich zoo meesterlijk op de Geneeskunde verstond; en ook, in sommige ongewoone gevallen, en als 'er te veel aan de zieke personen gelegen was, zijne wetenschap te werk stelde. En ik zou 't hem ook tot geen schande willen spreeken. Een Poëet, met naame[l] *Gaufridus*, verre van den Bisschop N. te laaken dat hy somwylen blijken gaf van zijne ervarendheit in de Geneeskunde, prijst hem des te meer; en zegt tot zijnen lof dat hy, als een goed Harder, zoo wel zijn werk maakte van de zieke lichamen, als van de zielen en de geestelijke wonden, te genezen. Ik bekenne dat het prijzen van een onbekenden Poëet weinig zoude baaten, om een zaak goed te maaken. Maar als dat oeffenen der Geneeskunde op zoo een wijze, gelijk door dien Bisschop gedaan wierd, dewelke anders werks genoeg van zijne gemeente maakte, beoeffent word; als een Kerkharder den tijd dien hy noch over heeft, ten deele besteedt om eenige kennis van de Geneeskunde te krijgen; en om de armen van zijne Gemeente, ja by gebrek van Geneesheeren, ook de welgestelden, in hunne ellenden wat raad en hulp te geeven; in zoo een geval, zeg ik, en als 'er geen geestelijke pligten door verzuymt worden, kan ik 'er zoo veel quaads niet in zien, dat iemand een dubbelde hulp en gedienstigheit aan zijne Gemeente zoude bewijzen.

2. Iemand zoude konnen vraagen, waarom dat 'er juyst by gevoegt staat *op noten*: en of alle kerkelijke diensten niet plagten gezongen te worden op noten? Voor eerst zoude dit geduydt konnen worden op de Muzijknoten, door *Guido Aretinus* uytgevonden; waar van wy aanstonds te spreeken zullen hebben: om te betekenen dat ze zich van die noten, en niet van de oude letteren, bedient hadden. Doch ik geloof dat deze noten reeds zoo gemeen waaren in de 15. eeuwe, wanneer dit geschreven is, dat de oude letters dewelke voor noten gedient hadden, al vergeeten en onbekend waren. Ik zoude dan eer gelooven dat ze op het gebruyk van die kerken gezien hebben, dewelke de kerkelijke diensten zonder eenige noten, of letteren, of wat tekenen dat het zy, gezongen hebben. Om

l Apud du Cange v. Physf.

dit te verstaan zal het noodig zijn de volgende plaats, uyt den uytlegger van m *Hugo Reutlingensis*, te vertaalen en uyteschrijven: *By verloop van tijden hebben sommige Duytschers, en voornamentlijk de Benediktijner monnikken die den maatzang niet alleenlijk door de kunst maar ook door 't gebruyk en de gewoonte volmaaktelijk en van buyten geleert hadden, den zelven zonder sleutelen, regelen en noten, dewelke tot de musijk vereyscht worden, in hunne boeken beginnen op te schrijven; en hebben ook aldus gezongen. Daar na hebben zy ook de jonge Monnikken, en hunne leerlingen, zonder eenige kunst ofte regelen, maar alleenlijk door het menigvuldig gebruyk en door de groote gewoonte, leeren zingen. Welk gezang, aldus door de gewoonte geleerd zijnde, op verscheide plaatzen is verspreydt.* Zoo zou ik dan half denken dat de gemelde zang, zonder noten en sleutelen, ook al door gedrongen zal zijn tot het Stift van Utrecht. Daarom staat hier dat zy op noten gezongen hebben. Zy zullen zekerlijk spreeken van de tegenwoordige muzijknoten, dewelke in 't jaar M.XXII. uytgevonden zijn door den Benediktijner monnik *Guido Aretinus*. Voor dezen *Guido*, zegt de Cardinal a *Bona*, was de zang zeer moeyelijk; dewelke nu dagelijks geleert word van kinderen, die noch nauwlijks konnen spreeken. Ik moet 'er by deze gelegentheit byvoegen dat het de bekende *Erycius Puteanus* geweest is, dewelke boven de ses gemeene noten noch een sevende heeft uytgevonden, om den zang voor de kinderen des te lichter te maaken. Doch men moet niet denken dat 'er tot den tijd van *Guido Aretinus* toe geen tekenen of noten zijn geweest, om de verandering der stemme aantewijzen. Dit is dus te verstaan dat 'er by de ouden geen tekenen, of zodanige gemakkelijke, muzijknoten, bekend zijn geweest. De oude zangkunst bediende zich van b Grieksche letters, dewelke nu recht op en over ende stonden, dan 't onderste boven getekent waren, nu wederom op een andere wijze boven de letters uytgedrukt wierden. Daar na heeft men zich ten zelven einde beginnen te bedienen van de Latijnsche letteren. Deze letteren,

m Apud du Cange gloss. Latin. v. nota.
a Bona de divin. Psalm. cap. 17. §. 3.
b Bona ibid.

voor muſijknoten gebruykt, ſchijnen eerſt in Vrankrijk te zijn gebragt door eenen *Petrus*; zijnde een van de zangers die op het verzoek van *Karel den Grooten* derwaart gezonden wierden door den Paus *Adrianus*. Dit ſchijnt te blijken uyt deze woorden van *Ekkeardus den* [c] *jongen*. *Hy*, te weeten de voornoemde *Petrus*, *is de eerſte geweeſt, die de letters van 't* A B C. *tot betekening van zulke noten als hy begeerde heeft verzonnen; en in 't Antifoonboek boven, of onder, of voor, of achter* (de woorden) *heeft geſtelt. Naderhand heeft* Notker Balbulus *dezelven aan zijnen vriend, op deszelfs verzoek, uytgeleit.* Deze *Notker* heeft 'er zelfs een geſchrift over gemaakt, 't welke H. [d] *Caniſius* in zijne *Antiquæ Lectiones* heeft uytgegeven. Dat de Gregoriaanſche zang ook noten heeft gehad blijkt uyt den Monnik [e] van Engoleſine, aldus ſchrijvende over het jaar 787. *Hy gaf hun de Antifoonboeken van den* H. Gregorius, *dewelke hy zelf getekent had met Roomſche noten.* En wat laager: *Alle de zangers van Vrankrijk hebben de Roomſche muzijknoten, dewelke nu de Franſche genoemt worden, geleert.* Waar omtrent aantemerken ſtaat dat meeſt alle de kerken van 't Weſten de Roomſche zangboeken van Romen plagten [f] te ontbieden. Maar voor al zijn de Duytſchers, of de Franſen die toen noch voor Duytſchers gerekent wierden, bekoort geweeſt door de zoetigheit van den Roomſchen zang. Maar dewijl zy 'er iets by deeden van hunnen eygen zang, en de zoetigheit van den Roomſchen zang noch niet konden achterhaalen, hebben de Italiaanen in 't eerſte met hun zingen gelacchen. *De Over-alpiſſche lichaamen*, zegt [g] Johannes Diaconus, *dewelke door het donderen van hunne ſtemmen een groot en luydruchtig geraas maaken, konnen de zoetigheit van de zangwijze, die hun gegeven is, niet uytdrukken. Want de barbaarſche barsheit van hunne veel drinkende keel, terwijl datze den zang door buygingen en wedergalmingen tracht lieffelijk te maaken, komt door een natuurlijk geklater, als of 'er een deel wagens door malkander over de trappen rolden en kraakten, niet anders uyt te galmen als*

c De caſib. S. Galli cap. 4.
d Caniſ. tom. v. Antiq. Lection. part. 2.
e Monachus Egoliſm. ad an. 787. ap. Du Cange v. nota.
f Du Cange gloſſar. lat. v. cantus R.
g Johan. Diacon. lib. 2. c. 7.

barsche stemmen: en dus geschiedt het datze de gemoederen der toehoorderen, die zy hadden moeten streelen en verzoeten, met zoo een bars geratel en gebulder al meer en meer verbluffen. Maar de Italiaanen, trots op hun gezang, zullen misschien ook uyt eenige nijdigheit aldus tot nadeel van de Overbergsche volkeren gesprooken hebben: gelijk uyt het volgende zoude konnen bevestigt worden. Koning h *Pippijn*, begeerig om in alles met de Roomsche kerke over een te koomen, had groote moeite aangewendt om den Franschen zang af te schaffen, en den Roomschen door gansch Vrankrijk in te voeren. Dit konde ten eerste zoo volkomentlijk niet gelukken. Zoo heeft dan *Karel de Groote*, door dezelfde zucht gedreven, van *Stephanus* II. twaalf Klerken verkreegen, dewelke ten hoogste ervaren waren in den kerkelijken zang. Deze 12. Zangmeesters wierden op het allertreffelijkste door *Karel* onthaalt, en naar verscheide Kerken van zijn Koninkrijk verzonden, om 'er den Roomschen zang in te voeren. Doch dat wilde noch minder opneemen als oit te voren. De 12. Italiaanen, ik weet niet wat voor een krul in 't hoofd hebbende, en door haat en nijd tegens de Franssen gedreven, maakten een verdrag onder malkander van de Franssen zoo verkeerdelijk en zoo belacchelijk, als hun immers mogelijk was, te onderrechten. Ten dien eynde deeden zy alles tegen alle regelen aan. Zy zongen zelf in 't wild, elk zoo ongeregeld en zoo belacchelijk als zy konden verzinnen, en leerden de Fransen op dezelfde wijze zingen. Zelfs zongen zy niet op eene en de zelfde wijze: ieder trachte de allerongerijmste en de allerplompste zangwijze uyttevinden: en dus zoude de alleronaardigste en bespottelijkste zang, die van menschen bedagt kan worden, wel haast de overhand genomen hebben in de kerken van Vrankrijk. Doch *Karel*, hier van eyndelijk verwittigd, liet daar over klaagen by den Paus *Adrianus*: De Monnik van S. i *Gallus*, die dit ook verhaalt, zegt dat hy geklaagt zoude hebben by den Paus

h Vide Carolum M. in Constit. de emendat. libror. & Offic. Eccles. Item Capitul. Aquisgr. anni 789. c. 78. & lib. 1. c. 74. Item Carolum M. lib. 1. contr. Synod. de adorandis imag.

i Libro 1. c. 15.

Leo: doch dit heeft hy qualijk; gelijk niet alleen uyt de tijdrekeninge, maar ook uyt het verhaal van *Johannes* k *Diaconus* duidelijk kan blijken. Zoo heeft *Adrianus* hem dan geraden, hy zoude twee schrandere Klerken te Romen laaten, die den Roomschen zang aldaar zouden leeren; en volleerd zijnde, de andere geestelijke persoonen van Vrankrijk in den zelven zang zouden onderrechten. Zoo gezeit, zoo gedaan. Die twee Klerken, genoegzaam in den Roomschen zang bedreven zijnde, hebben den zelven door gansch Vrankrijk verspreydt. Doch het gebeurde wel haast, gelijk de gemelde Diaken *Johannes* vertelt, dat 'er wederom eenige brabbeling in het zingen quam: de zang van de Metsche kerk verscheelde van den zang der Fransche kerken: de eene kerk verweet de andere dat zy den Roomschen zang bedorven en verbastert had. Het geschil moest wederom naar Romen gebragt, en van daar twee nieuwe Zangmeesters afgezonden worden, om alles te verhelpen. De twee Zangmeesters quamen ook over, en bevonden dat beide de partyen schuld hadden: maar die van Mets hadden de minste, en verscheelden zeer weinig van den Roomschen zang. Ja de Metsche kerk bleef naderhand de kroon van 't zingen spannen boven alle de kerken van Duytsland en Vrankrijk. *Zoo veel als de Metsche zang moest wijken voor den Roomschen, zoo* l *veel moest de zang der Fransche en Hoogduytsche kerken wijken voor den zang der Metsche kerke.*

Maar om noch een woord van de letteren, dewelke voor muzijknoten gebruykt wierden, te zeggen; dezelve waren getekent by iedere sillabe. In de m boeberye van Korbeie is noch een oud Graduaal te zien, het welke op de oude wijze getekent is En de Kronijk n van S Truyen schrijft aldus: *Hy heeft een Graduaal geschreven, verlicht, en met musijknoten van sillabe tot sillabe, om zoo te spreeken, getekent.* En om eenig begrip van deze muzijkletteren te geeven; een A. boven o een sil-

k Johan. Diacon. lib. 2. c. 8.

l Johan. Diacon. l. 2. c. 10. & Monachus Egolism. in Carolo M. an. 787.

m Zie Du Cange v. Nota.

n Chronic. Trudon. l. 8.

o Dit alles is getrokken uyt het gemelde geschrift van *Notkerus*.

labe getekent gafte kennen dat de stem verhoogt moest worden. De letter B, by een verhoogende letter gevoegt, betekende dat de stem zeer verhoogt moest worden. By een verlaagende letter gevoegt, betekende zy dat men veel laager moest zingen, enz. C. boven de sillabe gestelt betekende dat 'er ras gezongen moest worden: D. dat men laager: E. dat men gelijkelijk: F. dat men met een geklater moest zingen. Als 'er een G. boven de sillabe stond moest men met de keel, al hooger en hooger klimmende, gelijk als gorgelen. Een sillabe, met een H. boven getekend, moest met een geblaas gezongen worden. De letter I. betekende een nederdaling in het zingen. De K. een zeker geklank. De L. deed de stem met blyschap verheffen. De M. wilde de sillabe op een matige zangwijze, en als al bedelende, uytgezongen hebben. De letter N. betekende maar dat de sillaben met zulke zangnoten getekent waren. Als 'er een O. getekent stond, moest de mond, als een O, in het zingen rond gehouden worden. Stond 'er een P. dan moest de zang eenigzins verlaagt en kort afgebeeten worden. De letter Q. gelijk *Notkerus* zich uytdrukt, was in den zang van geen ander gebruyk als in het schrijven; te weeten om te betekenen dat de volgende letter V. haare klank verliest. De letter R. om de woorden van *Notkerus* zoo ik best kan te vertaalen, wilde de sillabe recht uyt, of met een soort van beevinge, gezongen hebben. De S. deed de stem wat hooger opklimmen. T. betekende een trekking en als een vasthouding der stemme. De letter V, zoo ik *Notkerus* wel begrijp, diende maar tot onderrechting dat ze aldus geschreven zijnde moest gezongen of uytgesproken worden als een medeklinker. X. schijnt betekent te hebben dat men wat moest wachten in 't zingen; of de woorden in 't zingen wat uytrekken.

Doch na het opkomen van de nieuwe muzijknooten, door *Guido Aretinus* uytgevonden, zijn die letteren, voor zoo veel als ze voor noten dienden, te niet gegaan. Echter ontbrak het in 't eerste aan geen yveraars, dewelke de oude manier zoo niet verschopt wilden hebben; en met deze nieuwigheit niet gedient en waren. Wy zullen, om zulks te bewijzen, maar eene plaats bybrengen uyt *Letaldus*, dewelke het leven van S. *Julianus* van Mans beschreven, en in dezelfde

gewe met *Guido Aretinus* heeft geleeft. *Wy hebben de Antwoorden en Antifoonen op order gezet: want wy willen niet tenemaal ongelijk zijn aan 't oude gebruyk; om aldus een barbaarsche en onzekere zangwijze, gelijk ze ook van veelen genoemt word, te verzieren. Want ik heb doch geen zin in de nieuwigheit van eenige Muzikanten; dewelke zoo een ongelijke zangwijze volgen, dat ze zich niet en gewaardigen de oude Schrijvers ergens in na te volgen.*

Doch aanmerkelijk is het omtrent deze Muzijknoten dat *Guido Aretinus* de eerste niet is geweest, gelijk doorgaans gelooft word, dewelke de 7. veranderingen der stemme, door het uytvinden van de noten *ut*, *re*, *mi*, *fa*, enz. heeft aangewezen. Die noten of tekenen zijn van zijne uytvindinge: maar al lang te voren hadden de Egiptenaars, volgens de getuigenisse van *Dionysius* p *Halicarnassæus*, 7. verscheide toonen uytgedrukt door 7. naamwoordties. Ja, indien wy op het zeggen van *Aventinus* staat mogen maaken, had *Karel de Groote* ook 8. veranderingen in het zingen ingevoert: dat zal te zeggen zijn, dat de Roomsche Zangmeesters zulks op zijn verzoek gedaan zullen hebben.

3. *Klokhuys met een klokje.* De Brabandsche Historieschrijver q *Grammaye* getuygt dat het gebruyk der klokken al vry laat ingevoert is in de kloosters van Braband. Om de Getijden op den rechten tijd te zingen, waren de Monnikken aldaar gewoon by dag op den loop der zonne, by nacht op den loop der mane, te passen. En ten dien eynde moest 'er altijd een der Monnikken wakker blijven, om de anderen op hunnen tijd te wekken. Het is noch niet langer als over de 200. jaaren geleden, zegt hy, dat de Monnikken van Villers gewekt wierden door het geklop op een houten bord. Hoe dat de Grieken ook op houte berden plagten te kloppen, en somwijlen ook op de trompet blaasden, om de Monnikken ter kerke te roepen, kan by den Kardinaal r *Bona* nagezien worden. Ook wierd 'er ten dien eynde met een hamer geklopt: doch de hamer en de trompet schijnen eygen geweest te zijn aan de kloo-

p *Lib. peri Hermenias, qui vulgo Demetrio Phalereo adscribitur pag. 35 editionis Morelliana.*
q J. B. Grammaye Antiq. Belg: in Gallo-belg. p. 45.
r De Rebus Liturg. lib. 1. c. 22.

sters: maar de houte berden wierden by alle de kerken gebruykt, om de menschen tot het bywoonen der goddelijke diensten te noodigen. En dit gebruyk heeft langen tijd by hen stand gehouden, dewjil zy langen tijd zonder klokken zijn geweest. Echter zijn de klokken te Konstantinopolen al bekend geweest in de negende eeuwe: want *Baronius* bewijst uyt de Venetiaansche Historischrijvers dat *Ursus*, Doghe van Venetien, twaalf zeer kunstige en klinkende klokken tot eene vereering heeft gezonden aan den Keyzer *Michael*: en dat *Michael* deze klokken gehangen heeft in een toren, die aan S. *Sophiaas* kerke was gebouwt. Maar van het uytvinden en het gebruyk der klokken zal de nieuwsgierige Leezer meer omstandigheden vinden by den voornoemden *Bona*.

KLOOSTERS VAN REGULIERE MAAGDEN.

Klooster van S. Agnes.

HEt klooster der Reguliere-vrouwen of Maagden, dewelke S. Agnes tot Patronesse hadden, stond by de kerk van S. Nicolaus. Wanneer en door wien, dat het zelve gesticht zy, is onbekend.

In de buyten-zijde van den muur stond een steen, waar op met vergulde letteren in 't Latijn geschreven stond:

DEZE KERK HEEFT DE HEER GESTICHT TOT LOF EN GLORIE VAN ZYNEN GROOTDAADIGEN NAAM; IN 'T JAAR 1512.

In 't verwulfzel van 't koor staat het volgende in Latijn te leezen:

IN 'T JAAR XVc. XVI. IS S. AGNES KERK, DEWELKE OOK DE KALVARIBERG GENOEMT WORD, VOLTROKKEN TOT LOF VAN DEN ALMOGENDEN GODT.

Aan de noordzyde der kerke staat het volgende te leezen:

* IN 't JAAR M. Vc. XXXVI. IS OVERLEDEN DE HEER HENRICUS VAN DOESBURCH,
PATER VAN DESEN CONVENTE,
FUNDATEUR VAN DESE KERCKE.

Op de zark staat in 't Nederduytsch:

Ao. XVc. 36. DEN VI. DAG APRIL.
HEER HENRICK VAN DOESBURCH,
RECTOR VAN DESEN CONVENTE,
EN FUNDATEUR VAN DESE KERCKE.

Op den muur staat ook in de Nederduytsche taale.

Ao. XVc. XXXVI. STERFT HEER HENRICK VAN DOESBURCH, JUBILARIUS, RECTOR VAN DESEN HUSE,
FUNDATEUR DESER KERCKE.
DUS BID IK U DIE HIER GAET VERBI,
LEEST EEN PR. NR. VOOR MY. AV.

† Johannes van de Pol, heeft twee of drie dochters in dit klooster gehad: en hy heeft dat deftig gebouw / 't welke de Spijkamer genoemt word / op zijne kosten laaten timmeren. Hier by heeft hy noch gevoegt een somme van 1000. guldens / tot een uytset voor zijne dochters.

Het huys is noch in wezen: maar het is ten deele in een werkhuys / ten deele in een weeshuys verandert.

* NB. De twee eerste regels staan 'er in 't Latijn, de twee laatste in 't Duytsch, uytgedrukt.

† Uyt de ongedrukte Papieren der Utrechtsche kerken.

Tweede huys van Reguliere Maagden.

Daar was noch een huys van Reguliere Maagden / staande onder het Kapittel van Windeshem. Dit is in 't jaar 1513 / om de menighvuldige aanvallen der vyanden / uyt de (1.) voorstad Weert in de Stad overgebragt: Waar toe de Majestraat haar een plaats had gegeven in een straat / dewelke de Regenboog wierd genoemt. Hier van heeft die steeg den naam noch behouden van 't Jerusalems steegje.

AANTEKENING.

1. Het grondwerk van dit klooster, buyten de Stad staande, is geleit in 't jaar 1418. Want die het vervolg op de Kronijk van a *Beka* gemaakt heeft, schrijft aldus op het gemelde jaar: *Item in den selven jaer wert dat clooster, dat Jerusalem heet, by Utrecht eerst toegeleit ende begonnen te maken*, enz. Evenwel staat 'er by b *Ant. Matthæus* een brief van *Fredericus* Bisschop van Utrecht, dewelke getekent is den 2. van December 1419; waar in hy "aan *Margareta van Groenevelt*, " *Agatha* de weduwe van *Ernestus*, *Hilda van Maurik*, " *Anna van Teyl*, *Zwaneldis* de dochter van *Godefridus* " *Franco*, en aan de andere eerzaame zusters en matroonen, " woonende in Jerusalem buiten de muuren der " stad Utrecht.... om op de plaats, dewelke Jerusalem " genoemt word, onder de Parochi-kerk van S. *Jacob* te " Utrecht, een Nonneklooster van S. *Augustinus* or" der te timmeren. Misschien zullen zy in 't jaar 1418 mondeling verlof gehad hebben; 't welke haar ook schriftelijk zal gegeven zijn in 't jaar 1419.

Uyt den gemelden brief schijnt te blijken dat de plaats, daar het klooster gebouwt wierd, al Jerusalem wierd genoemt, eer dat het klooster getimmert wierd: *om op de plaats, dewelke Ierusalem genoemt word, een klooster... te timmeren.* Ten waar dat iemand wilde

a Tomo v. Analect. Matth.
b De fatis & fundat. pag. 238.

zeggen dat de gemelde Nonnen, dewelke al in 't jaar 1418. aan het grondwerk hadden laaten arbeiden, den naam van Jerusalem ten eerste aan de plaats gegeven hebben: en dat de Bisschop daar op in 't volgende jaar zich van den zelven naam bedient kan hebben.

In den zelfden brief word ook bedongen dat de rechten van de Parochi-kerk door dit nieuwe klooster niet mogten verkort of benadeelt worden: dat, als 'er iemand onder de Parochi-kerk behoorende, in de kerk der gemelde Nonnen begraaven mogt worden; de Pastooren de helft der offerpenningen, dewelke ter gelegendheit van zoo eene begraaffenisse gegeven wierden, zouden trekken: dat dezelve Pastoors ook zouden genieten de offerpenningen, dewelke aan 't outaar der gemelde kerke door het jaar geoffert zouden worden: en dat men zich omtrent de andere rechten der Parochi-kerke zoude houden aan 't geschreven recht; *ten zy*, staat 'er in den brief, *dat 'er door den Apostolischen Stoel omtrent de voornoemde punten, of eenigen der zelven, iets anders mogt vergunt worden aan 't gemelde konvent; of dat de partyen naderhand een ander akkoord mogten maaken.* Zoo een *ten zy* maakt alles goed voor de Religieuzen: de Parochi-kerken, dewelke altijd door het bouwen van kloosters lijden, mogen in 't eerste zulke voorwaarden bedingen als ze willen: de Religieuzen zullen dat *ten zy* wel haast doen gelden en te passe brengen: en zy zullen den eenen of den anderen Paus wel haast op hunne zijde krijgen, om hun den toom wat ruymer te geeven. Men behoeft hier geene exempelen van by te brengen: iedere Religieuze order kan 'er met dozynen opleveren. Het was ook geen acht jaaren geleden, of daar rezen verscheidene geschillen tusschen dit Nonneklooster en de Parochi-kerk; en daar moest een ander akkoord aangegaan worden. Dit akkoord staat te leezen by *Ant. ᶜ Matthæus* in zijn werk van de stichtingen der Kerken. Eerst was 'er bedongen, gelijk reeds gezegt is, dat de Pastoors de helft der offerpenningen zouden trekken, dewelke ter gelegendheit dat 'er een lijk in de kerk der Nonnen begraven wierd, zouden geoffert worden. Ook zouden zy alle de offerpenningen genieten, de-

ᶜ De fatis & fund. p. ...

wele

welke door 't jaar aan 't outaar der gemelde kerke gegeven wierden, enz. Voor dat alles, en voor meer andere Parochi-rechten, wierd 'er in 't tweede akkoord bedongen dat gemelde Nonnen 's jaarlijks eene oude Fransche Schild aan de Pastooren zouden opbrengen.

HET MINNEBROERS-KLOOSTER.

Het Minnebroers klooster.

HET klooster der Minnebroederen te Utrecht is op het pleyn by S. Jans kerke getimmert in 't jaar 1246.

Daar stond van ouds een klooster-huys, 't welke den Proost van S. Jans kerke toebehoorde: doch die heeft het zelve aan de Franciskaanen verkocht in 't jaar 1247.

Henricus * Thaborita verschuyft de stichting tot het jaar 1298: misschien om dat het klooster toen vermeerdert of vergroot is geweest. In 't jaar 1308, zegt hy, is de Heer van Eem getrouwt met de dochter des Heere van Arkel, dewelke na haar mans dood het konvent der Minnebroederen te Utrecht heeft gesticht.

Naderhand zyn 'er eenige stichtingen bygekomen, dewelke by † Ant. Matthæus opgegeven worden.

De brief van Paus Innocentius, waar in hy niet alleen het werk goedkeurt, maar ook de gelovigen door beloften van aflaaten opwekt, om hunne mildheit tot het voortzetten van 't gebouw te betoonen, staat ook by ‡ Ant. Matthæus; doch verminkt, dewyl hy hem niet anders

* Lib. 3. Chron. cap. 24.
† De fatis & fund p. 248. 249. 250. &c.
‡ Idem de fatis Eccles. lib. 1. fundat. 15.

anders heeft gehad. Na dat de Kalviniaansche godsdienst de overhand gekreegen had / en de Minnebroeders verdreven waren; is er in 't jaar 1579. allereerst in de Minnebroeders kerke op zijn gereformeerds gepreekt door Petrus Datnenus, dewelke ook allereerst de Psalmen in Nederduitsche veerzen heeft gebragt. Op den achtsten Maart van 't zelfde jaar hebben die van den voornoemden godsdienst ook het avondmaal in de zelfde kerke op hunne wijze gehouden. Doch de kerk was hun door de Overheit onder dit beding vergunt; dat alles / wat 'er in was / hangende beelden / schilderijen / staande beelden / geheel en ongeschonden zoude blijven; en dat niemand iets zoude afbreeken / ter aarde smijten / van zijne plaats vervoeren / of eenigerwijze mishandelen. Maar na dat de gemelde Gereformeerden de groote kerk gekreegen hebben / 't welke geschiedt is den 15. January 1581 / is de kerk der Minnebroederen met de nabuurige Jerusalemsche kerke ten gronde toe afgebroken: behalven dat men eenige kamers heeft laaten staan ten dienste der Staaten van Utrecht; dewelke daar naderhand hunne vergaderingen gehouden hebben.

Volgens de aantekeningen van Gysbertus Lappius is zeker Vader Godefridus van Luyk in 't jaar 1575. Gardiaan en Hoogleraar der H. Schrift te Utrecht geweest.

HET KLOOSTER DER DOMINIKAANEN.

Het klooster der Dominikaanen.

BEhalven de Minnebroeders hebben ook de Dominikaanen, anders de Jakobyten en Predikers genoemd, een klooster t'Utrecht gehad. Op het verzoek van (1) Albertus, Leeraar derzelve order en Bisschop van Regensburg, heeft de Roomsche koning Willem, gelyk wy in 't leven * van Otto III. Bisschop van Utrecht gezien hebben, hun een pleyn tot het bouwen van een klooster geschonken. Hy heeft 'er daar en boven groote onkosten aan gehangen, en veel gelds aan 't klooster uytgeschoten. Van deze Monnikken heeft de Jakobynestraat haaren naam behouden. Het klooster was al vry mooy van timmeraadje: maar in 't jaar 1372, 's nachts voor S. Odulphus dag, is het niet weinig door den brand beschadigt; gelyk Johan van Leiden in 't 31. Boek zyner Historie aan 't 22. Hoofdstuk beschryft. Hunne order heeft te Utrecht gebloeit tot het jaar 1579. toe; wanneer zy, om dat ze gelegendheit tot een oproer scheenen gegeven te hebben, uyt de stad gezet en verdreeven zyn. Doch aan zeven uytgeleesde Monnikken, aan den † Prior,

* In 't 2. Deel van Batavia Sacra.

† De naam van dezen Prior was *Willem van der Eyke*: en hy was Leeraar in de Godtheit. Ik heb onder my een van zijne brieven, geschreven aan de oudmeuy van *Gisbertus Lappius*, en de weduwe van den Raadsheer Grisperre. In dezen brief schrijft hy aan zijne vrienden dat 'er te Utrecht, den 2. Juny 1579, een verbod aan zijne Monnikken gedaan was van te preeken.

en aan de Burgers-kinderen / wierd verlof gegeven om in de stad te blijven; mits dat ze wereldsche kleederen zouden draagen.

Naderhand is het klooster / met kerk met al / afgebroken; en het pleyn verkocht om 'er burgers-huyzen op te timmeren: zoo als blijkt uyt de akten der stad Utrecht van den lesten Augusti 1580 / en van den 19. July 1583. Afgebroken in 't jaar 1580.

AANTEKENING.

(1.) Ik heb hier maar eene opmerking te maaken op den wijdberoemden *Albertus*, of liever op *Ant. Matthæus*: dewelke eerst met *I. Beka* gezegt hebbende dat hy ervaren is geweest in de Filosofy en in de Wiskunde; daar noch by voegt dat hy ook groot was in de de toverkunst: *magnus in magia*. Om zoo een lelijken naam aan zoo een deftigen man te konnen geeven; meent hy bewijs genoeg te hebben aan de groote Kronijk van Nederland; dewelke van *Albertus den Grooten* spreekende, dezelfde uytdrukking gebruykt. In wat voor zin de groote Kronijk het woord *magia* of toverkunst gebruykt, en of ze van de zwarte kunst of van de natuurlijke toverkunde spreekt, daar is weinig aan gelegen. Het zeggen van eenen Schrijver, als men het al ten quaadste zou mogen duyden, is op verre na niet genoeg om den naam en faam van een gemeen persoon, ik laat staan van een man die de luyster van zijnen tijd geweest is, met zoo een vuyle quast af te schilderen. Het zeggen van *Ant. Matthæus* kan niet wel verstaan worden van de natuurlijke toverkunde: want hy had al gezeit dat *Albertus* ervaren was in de Filosofy en in de Wiskunde. In een diepe en meer als gemeene kennisse van deze twee wetenschappen zou de natuurlijke toverkunst moeten bestaan. *Maar daarenboven*, zegt hy, *was* Albertus *groot in de toverkunst*. Dat is recht uyt gezeit dat hy een groot tovenaar was. Zulke praatjes kan men laaten doorschieten in 't gemeene volk; 't welk alles wat het gemeene begrip te boven

gaat, somwylen en op sommige plaatzen, en niet meer als somwylen en op sommige plaatzen, ligtelijk aanziet voor tovery. Men kan dezelve praatjes als ongemerkt voorby gaan in het lezen van sommige Schryvers, die eenen *Sylvester* II, eenen *Trithemius*, eenen *Cardanus* enz. van tovery beschuldigen: men ziet 'er uyt hoe dat de eene door partyzucht en haat tot de Pauzen, een ander door eenige uyterlijke tekenen, een derde door een haat tot den persoon, verblindt kan worden: en men stoot zich zoo veel niet aan het zeggen van zulke onbesuysde en onbezonnen Schrijvers. Maar dat een *Antonius Matthæus*, een man die zekerlijk op den eersten rang der geleerden gestelt moet worden, op het zeggen van eenen Nederlandschen Kronijkschrijver by wien wel meer quakjes te leezen staan, eenen *Albertus Magnus*, het pronkje van zijne order, en niemand te na gesproken, den vroomsten en godvruchtigsten man van zijnen tijd, voor een tovenaar uytmaakt; wat zal men daar van zeggen? Maar de beste struykelt wel eens: en *Ant. Matthæus* is juyst altijd de onpartydigste Histori-schrijver niet. Wy hebben dan maar te zien, waar de Nederlandsche Kronijkschrijver dit praatje van daan gehaalt mag hebben. Dat *Albertus* een ongemeene en wonderbaare kennis had van de Filosofy en Wiskunde is zeker: waar over de Schrijvers van zijn leven nagezien konnen worden. En *Sixtus* [a] *Senensis* getuygt van hem dat het een man was van een wonderbaare geleerdheit: wien weinige goddelijke, en misschien geene menschelijke zaaken, onbekend zijn geweest: dat hy de Prins der Filosofen is die Duytsland oit voortgebragt heeft, of noch voortbrengen zal. *Van Albertus Magnus*, zegt *Quenstet*, [b] *word gelooft dat hy in de Filosofy, en voornamentlijk in de kennisse der natuure, zijns gelijk niet heeft gehad. Johannes Aventinus* [c] gaat noch vorder; en zegt dat hem niets verborgen is geweest; dat hy alles heeft geweeten; dat hy na *Aristoteles* de waarachtigste uytlegger der natuure is geweest. *Thomas* [d] *Lansius* verheft

a Sixtus Sen. Biblioth lib. 4.
b Quenstet de Script. illustr.
c Joan. Aventin. lib. 7. Annal.
d Thomas Lans. orat. pro Germania.

zijnen lof al zoo hoog; zeggende dat hy door een diepe beschouwinge van alle goddelijke en menschelijke zaaken, en door een nauwkeurige onderzoeking van de hoedanigheden, die in de natuure verborgen zijn, zoo verre is gekomen; dat hy door 't middel van de waare, dat is natuurlijke toverkunde, met de eigenschappen der laager by de eigenschappen der hooger zaaken te paaren, en met de kunst naar de natuur te buygen, dikmaals verwonderingswaardige mirakelen heeft gedaan; daar hy anders ten hoogste vervreemdt was van de goddelooze bedriegeryen der duyvelsche toverkunde. En hier door is het geschiedt, gelijk de Schrijvers *e* van zijn leven verhaalen, dat het domme volk, die wonderwerken ziende en dezelve niet begrijpende, hem voor een tovenaar heeft aangezien: 't welke den beruchten Minnebroeder *Rogerius Baco* op den zelfden tijd ook is wedervaren. Dit praatje, 't welke *Tritbemius* ook vermeldt en krachtig tegenspreekt, zal ook gekomen zijn ter ooren van den Nederlandschen Kronijkschrijver; indien we echter zijne uytdrukking van een duyvelsche toverkunst moeten verstaan: en hy zal het zoo zonder vorder onderzoek te boek gezet hebben.

e Rodulfus Noviom. Seraph. Capon. Albertus Leander, Bzovius, &c.

KLOOSTER VAN DE GESCHOEIDE KARMELYTEN.

Te Utrecht is ook een klooster geweest van de geschoeide Karmelyten, en heeft gestaan op de nieuwestraat, ter plaatze daar voor dezen S. Aachten gasthuys, en nu een gasthuys en S. Catherijnen kerk noch staat. Als Karel V, gelijk wy boven al verhaalt hebben, een plaats tot het bouwen van een kasteel had uytgekozen by de Catherijnen poort, heeft hy de kerk en de huyzing der Malteessche ridde- Huys van de geschoeide Karmelyten.

ren/ dewelke daar woonden/ doen verplaatzen; en den gemelden Ridderen tot hun verblijf aangewezen de huyzing der Karmelyten. Aan de Karmelyten heeft hy een andere plaats gegeven by S. Niklaas kerk; en heeft hun kort daar aan de kerk zelf ook toegewezen: met dit beding/ dat zy alle de kerkelijke diensten/ dewelke te voren door de Onderpastoors verricht wierden/ voortaan zouden verrichten; en dat zy aan de Pastooren/ dewelke Ridders van de Duytsche order en doorgaans uytlandig waren/ zouden opbrengen 't welke hun door de Onderpastoren plagt opgebragt te worden. En hier door is het geschiedt/ dat de Prior der Karmelyten naderhand ook de Prior van S. Niklaas wierd genoemt.

Ik heb 't dienstig geoordeelt den Brief hier by te voegen; waar by hun in 't jaar 1468. verlof wierd gegeven om in de Stad te koomen woonen.

Brief waar door zy in de Stad zijn toegelaaten.

AAN allen en een ieder, die onzen tegenwoordigen brief zullen zien, zoo die nu leeven als die na ons zullen koomen, wenschen de Burgemeesters, de Schepenen, de Consuls en Onderconsuls van den nieuwen en van den ouden Raad der stad Utrecht zaligheit in den genen, die de waarachtige zaligheit van allen is. Dan draagen wy behoorlijke zorg voor het volk en de onderzaaten onzer stad Utrecht, daar wy het tijdelijk gebied over hebben; als wy maaken dat het voedzel en de hoop des eeuwigen levens aan de genen bezorgt word, dewelken wy ten dien einde tegens de aanvallen der uytlanderen beschermen, op dat ze des te geruster omtrent hunne lichaamen en tijdelijke zaaken mogen leeven; en dat ze aldus tegen de laagen van den boozen geest door de toezigt des Allerhoogsten beschermt en van alle deugden voorzien zijnde, Gode den Heer der Heyrkrachten met een volkome gerustigheit mogen dienen; en aldus op den weg

der

der zaligheit wandelende, namaals het eeuwig leven bereyken. Het welke wy des te meer verhoopen dat gebeuren zal, hoe dat we nu door de heiligheit des levens en door de goede voorbeelden van religieuze en heilige Mannen opgewekt zijnde ons beste meer doen om gemeenschap met hen te hebben. Wy zijn van wegens den Generaal en de andere Religieuzen uyt de order van de H. *Maria* des bergs Carmelus ootmoediglijk gebeden, dat ze een woonstede, en een plaats om naar hunnen Regel te leeven, by ons mogten verkiezen; hoopende dat wy hen met genegentheit zouden ontvangen. Zoo is het dan dat wy, dewelke verscheidene, en voornamentlijk twee, lofwaardige Mannen van deze order kennen en gevonden hebben; door welker werken en leeringe de harten van veele menschen reeds tot Godt getrokken zijn; welke menschen nu ten hoogste verlangen om zoo een orden in onze stad van Utrecht te hebben, en by ons krachtig hebben aangehouden dat we aan gemelde order een bequaame en welgelegene plaats zouden bezorgen; zoo is het, zeggen wy, dat wy door dit verzoek bewogen, en 'er wel toegenegen zijnde dat 'er tot voortzetting van de voornoemde order een klooster in onze gemelde Stad gebouwt en begiftigt worde, aan den Generaal, Broederen, en order voornoemd, zoo verre als in onze magt was, en tegenwoordig noch is; en met de toestemminge van de Broederen des gemelden gasthuys, toegeschikt en toegewezen hebben, en door den tegenwoordigen brief toeschikken en toewijzen, de plaats van S. Aachten-Gasthuys, leggende by de nieuwstraat binnen de vesten onzer Stad, dewelke wijd en breed genoeg is, met alle de huyzen, tuynen, en boomgaarden tot het voornoemde gasthuys behoorende; 't welk over lang ten behoeve der armen van *Christus* door het uytreyken van aalmissen met inkomsten voorzien en den gemelden armen toege-eigent is geweest; Dit alles zeggen wy, geeven wy hun, om daar een klooster optereghten en te bouwen; in dezer voege, dat ze op de plaatze van dit gasthuys een bequaame en behoorlijke kerk zullen timmeren; dat ze de broeders van hunne order, en die 'er de kloosterlijke beloften gedaan hebben, in den regel van de zelve order zullen onderwijzen, Godt den Heere gedurig zullen die-

 nen;

nen, en vorders, gelijk vroome en eerlijke mannen betaamt, aldaar volgens de instellingen hunner order een deugdzaam leven zullen leiden. Het welke wy hun in dezer voege gegeven hebben; dat wy de jaarlijksche inkomsten en andere voordeelen, dewelke de geloovigen van *Christus* aan 't voornoemde gasthuys door eene godtzalige gedevrucht igheit geschonken hadden, voor de armen van *Christus* in 't gemelde gasthuys en binnen deszelfs vrijdom woonende, zoo die 'er nu zijn als die 'er nadezen zullen koomen, volkomentlijk en in allen deele bewaaren. Want wy hebben met de hulpe des Heere aan de gemelde armen, zoo die 'er nu zijn als die 'er na dezen zullen koomen, een andere bequaame plaats binnen de vesten onzer stad Utrecht doen bezorgen; en dat in dezer voege, en op zodanige wijze, dat ze wel bevinden dat wy hunne zaaken ten hoogste ter harte neemen: en dat ze omtrent het voornoemde geene verminderinge in hunne inkomsten en vervallen koomen te lijden: en wy zullen met de hulpe des Heere maaken dat 'er aan de tegenwoordige en toekoomende armen van *Christus* omtrent de voornoemde inkomsten en vervallen, volgens de stichtinge van 't gemelde gasthuys, volkome verzekering gegeven worde. Tot oirkonde van dit alles hebben wy goedgevonden het zegel van onze voornoemde Stad aan den tegenwoordigen brief te hangen. Gegeven in 't jaar na Christus geboorte M.CCCC.LXVIII. 's woensdaags na den zondag *Oculi*.

Hier by voegen wy den Openbrief van Henricus van Beyeren; waar in hy zijne toestemminge geeft tot hunne verplaatzing.

Hunne verplaatzing door Henricus van Beyeren goedgekeurd.

HENRICUS, door Gods genade verkoren en bevestigde Bisschop van Utrecht, Paltsgraaf aan den Rhijn en Hartog van Beyeren, ter eeuwiger gedagtenisse der zaake. Volgens de harderlijke zorge die ons opgeleit is laaten wy, om alle de geloovigen volgens hunnen staat ter zaligheit te bestieren, onze zorgvuldige gedagten gaarne gaan over die dingen, dewelke dienen om hunne onheilen af te weeren en hun-

hunnen voortgang te bevorderen: en wy bekrachtigen gaarne zulke zaaken, dewelke wy bevinden dat voorzigtiglijk aangeleit zyn tot voortzetting van den goddelijken dienst; op dat ze door ons gezag stand mogen houden. Van wegens den doorluchtigsten Vorst *Karel* . . . als Graaf van Holland, Hartog van Braband, en Heer der stad en des lands van Utrecht, en van wegen den Prior en de broederen van de order der Karmelijten, woonende in 't konvent te Utrecht, is ons een verzoek voorgestelt van dezen inhoud: dat de gemelde Prior en broeders van de voorschreve order in de stad Utrecht gehad hebben een konvent ofte klooster, met een kerk, pant, slaapplaats, refter, en 't vorder toebehooren, 't welke overlang met de toestemminge en het verlof van wijle Mynheer *David van Borgonje* behoorlijk was getimmert: dat zy in 't gemelde klooster, 't welke over verscheide jaaren met het verlof van den voornoemden Bisschop en van deszelfs nazaaten, en zoo wel door het ordinaris als door het Pausselijk gezag, opgerecht was, Gode volgens den regel van de voorschreve order, met en onder alle de privilegien, vrydommen, voorrechten, vergunningen, en andere gunsten, aan gemelde order door den Apostolisschen stoel, of door mindere Kerkvoogden verleend, tot noch toe gedient hebben: maar dat zy het gemelde konvent of klooster, tot groot nut der stad en des lands van Utrecht, en op het verzoek van gemelden Roomschen Keizer, als Grave van Holland, Hartog van Braband, en Heer der stad en des lands van Utrecht, door tusschenkomste van ons ordinaris gezag hebben overgedragen op de Broederen van S. *Jans* Order van Jerusalem; om het zelve te bewoonen in de plaatze van hun eigen konvent 't welke zy onlangs aan gemelden Keizer, om het Slot Vredenburg in de stad Utrecht tegens de toekomende muyteryen en oproeren te bouwen, afgestaan hadden: op deze voorwaarde nochtans, dat aan den Prior en de Broederen voornoemd een andere Kerk en andere bequaame plaatzen zouden worden toegewezen; in welke plaatzen zy door ons gezag, om dezelve order in onze stad te houden, met alle hunne inkomsten, inboedel, goederen, zaaken, en stichtingen, zoo als zy dezelve tot noch

toe in hun Klooster gehad hadden, zouden overgebragt worden. En dient gemerkt dat onze in Christus beminde *Philibertus Naturelli*, Prooft en Aartsdiaken der Utrechtsche kerke, die de vergeever is van S. *Niklaas* kerke te Utrecht en van twee pastoreele gedeelten in dezelve kerke, op het verzoek van zijne Keizerlijke Majesteit de gemelde Parochi-kerk met de twee pastoreele gedeelten, tegen dat de tegenwoordige bezitters der gemelde pastoreele gedeelten afstand gedaan zouden hebben of overleden zouden zyn (mits nochtans dat 'er de toestemming van den in *Christus* beminden Deken en van het Kapittel onzer kerke van Utrecht bykoome) aan den gemelden Prior en de gemelde broederen der Karmelyten toegewezen, vergunt en mildelijk geschonken heeft, om aldaar en by dezelve kerk een nieuw Klooster met zyn toebehooren te hebben, te timmeren, en op te rechten; behoudens nochtans de rechten des Bisschops, des Aartsdiakens, en onzer kerke van Utrecht. Dezelve gifte en vergunning is onder deze voorwaarde gedaan, dat, zoo ras als de gemelde pastoreele gedeelten door den afstand of door de dood der tegenwoordige bezitteren zullen openvallen; de Prior des gemelden konvents aan den Aartsdiaken van Utrecht, die het dan zyn zal, twee Broeders, ieder voor zyn hoofd, zal voorstellen: dewelke daar op door den Officiaal des Aartsdiakens, behoudens de gewoonlijke rechten, in't bezit der zelve gedeelten gestelt zullen worden: en als dezelve overleden zullen zyn; dat dan de Prior altijd twee andere Broeders op dezelfde wijze zal voorstellen. Doch de kerk zelf, het bestier der kerke, en de zorg der zielen, zal hy doen waarneemen door zulke Broeders, die hy de bequaamste daar toe zal kennen: behoudens wederom dat de Prior en het konvent voornoemd, uyt hoofde van deze Parochi-kerke en van de bestieringe derzelve, leenhouders zullen zyn van den Prooft en Aartsdiaken, die het dan zyn zal, mitsgaders van de Utrechtsche kerke: en dat alle de Vikarissen ten allen tijde leenhouders zullen zyn van den Prooft en Aartsdiaken voornoemd; en volgens de oude gewoonte, die tot noch toe onderhouden is, onder hem zullen staan; en verders dat de vergeevingen van de Vikaryen in de gemelde Parochi-kerke, de-

dewelke nu den bezitteren der gemelde pastoreele gedeelten toebehooren, na den afstand of het overlijden van de tegenwoordige bezitters, opgehouden zullen blijven voor gemelden Heer *Philibertus*; en voor den Prooft en Aartsdiaken van Utrecht die het dan wezen zal: en dat de gemelde vergeevingen van dien tijd af den Aartsdiaken, die het dan weezen zal, zullen moeten toebehooren. Aangezien dan dat de Prior en de Broeders voornoemd ter uytvoeringe van het bovenstaande eenige bequaame plaatzen by de voornoemde kerk verkreegen hebben, om 'er het gemelde nieuwe klooster te bouwen; zoo hebben zy ons ootmoediglijk gebeden dat wy op hun verzoek, en ook uyt aanmerkinge van zijne Keizerlijke Majesteit voornoemd die het hartiglijk begeert, ons door een vaderlijke goedheit en goedgunstelijk willen gewaardigen de gemelde overdragt, mitsgaders de toewijzing, vergunning, en vereering der Parochi-kerke van S. *Nicolaus* te bekrachtigen, goedtekeuren, en door ons ordinaris gezag te bevestigen en te voltrekken; en daarenboven de gifte van de gemelde Pastorale gedeelten der voornoemde kerke, dewelke hun, tegen dat ze door afstand of door 't sterven open zullen staan, op de gemelde form, wijze, en voorwaarde, door den Aartsdiaken van Utrecht begeven moeten worden, insgelijks te bekrachtigen: en hun ook verlof te geeven, om het gemelde klooster neffens de voornoemde Parochi-kerk, aan de noordzijde der zelve en aan de kerk paslende, te timmeren; en om dezelve kerk door zulke Broeders, dewelke den voornoemden Aartsdiaken die het dan zijn zal voorgestelt en door denzelven aangestelt zullen zijn, te regeeren en te bestieren, en te doen regeeren en bestieren; en het gemelde klooster aldus op te rechten: eindelijk om alle de voorrechten, vrydommen, vergunningen, en gunsten, dewelke aan gemelde order toegestaan zijn, en ieder der zelven in 't byzonder, zoo als zy die in 't eerste klooster daar zy uytgegaan zijn gehad hebben, te mogen behouden, gebruyken, en genieten. Zoo is het dan dat wy, begeerende den goddelijken dienst voort te zetten, en de oorzaaken om dewelke de gemelde verplaatzingen geschiedt zijn overwogen hebbende, de gebeden en smeekingen van den doorluchtisten Key-

zer,

ter, van den Prior en Broederen voornoemd, gunstiglijk inwilligen; en de voorgemelde verplaatzing, mitsgaders de toewijzing en vergunning der gemelde Parochi-kerke van S. *Nicolaus*, en de overgeeving van de gemelde pastoreele gedeelten der zelve kerke, tegen dat ze door afstand of door 't sterven open zullen vallen, mits dat ze op de voorschreve form en wijze en onder de gemelde voorwaarden geschiede, door ons ordinaris gezag bevestigen, bekrachtigen, en goedkeuren: en daarenboven den Prior en de Broeders Karmelyten voornoemd uyt het konvent, daar zy tot noch toe gewoont hebben, met al hun huysraad, alle hunne renten, goederen, zaaken, en stichtingen, dewelke zy tot nu toe in 't gemelde klooster gehad, gekreegen en bezeten hebben, tot de gemelde Parochi-kerk en de voornoemde plaatzen overbrengen: en wy geeven hun, uyt krachte van ons gezag, door den tegenwoordigen brief verlof en magt om aldaar een nieuw klooster van hunne order te hebben en op te timmeren; en om de gemelde Parochi-kerk door hunne Broeders, dewelke op de gemelde wijze aan den Aartsdiaken van Utrecht voorgestelt en door deszelfs Officiaal die het dan zijn zal in 't bezit gestelt zijn, te regeeren; of door andere die 'er de bequaamste toe zijn te laaten regeeren en bestieren; en om het gemelde klooster aldus op te rechten. En daarenboven verleenen wy door den inhoud des tegenwoordigen briefs dat zy uyt krachte van deze verplaatzinge in 't gemelde nieuwe klooster alle de voorrechten, vrydommen, vergunningen en gunsten, en ieder der zelven, in 't byzonder, die aan gemelde order toegestaan zijn, en dewelke de Prior en Broeders voornoemd in hun eerste klooster, 't welke zy onlangs uyt hoofde van deze verplaatzinge verlaaten hebben, tot noch toe en alsnoch hadden, na dezen volkomentlijk zullen mogen en moeten hebben, gebruyken en genieten; behoudens altijd, in allen deelen, en overal, de rechten des Bisschops, des Aartsdiakens, en onzer kerke van Utrecht. Gegeven onder ons zegel van voorvallende zaaken, in 't jaar onzes Heere M. D. XXVIII, op den eersten dag van de maand Julius.

Als de Karmelyten naderhand na het verbannen van den ouden Godsdienst verdreeven waren; is het klooster in een † weeshuys verandert. Eindelijk is het gansch en geheel afgebroken; om de bouwstoffen tot versterking van het kasteel te gebruyken.

KLOOSTERS DER BRIGITTYNEN.

Volgens het verhaal van Jacobus de la Torre is 'er te Utrecht ook een klooster geweest van Brigittynen / of Brigitte-broeders en Brigitte-zusters.

Buchelius,* over Heda schrijvende / getuygt dat het uyt mans-en vrouws persoonen bestond. Want van ouds zijn 'er al verscheide zulke kloosters geweest die van manluiden en vrouwluiden bewoont wierden: als dat van Mur in Switzerland; dat van Marchiennes / van Hasnon / van Bolonie in Nederland. Hier over kan breeder bescheid by Miræus, in zijne Aantekeningen over het 41. hoofdstuk van de ª Beschrijvinge der Nederlandsche kerken / gevonden worden. (1) Doch de vrouws-en mans persoonen / gelijk Henricus Thaborita aanmerkt / waren door cellen en gebouwen van malkander afgezondert / ten waar dat een klaarblijkende en onvermijdelijke noodzakelijkheit het anders vereyschte. Van de Brigitte-zusters / en van haar klooster onder den Bisschop David gebouwt / heeft Heda, gelijk wy gezien hebben / gewag gemaakt.

† Akten van Utrecht van den 4. Augusti 1585.
* Buchel. in Hedam pag. 313.
ª Notit. Eccl. Belg.

Voor

Volgens Ant. [b] Matthæus zijn 'er te Utrecht twee kloosters van gemelde Nonnen geweest. In 't eene / 't welke S. Brigittaas klooster genoemt wierd en volgens Heda en Lappius gesticht is in 't jaar 1484 / woonden Brigittijnen / die wat meer vryheits hadden / en niet opgesloten waren. De Brigitijnen die in 't ander klooster / te weeten in den wijngaard in de oude Delle woonden / waren [c] naauwer opgesloten / en leefden zeer streng. Dit tweede klooster is lang te voren getimmert: want de naamlooze Schrijver by Ant. Matthæus, in het twede deel [d] zijner Analecta, maakt 'er al gewag van op het jaar 1444. Het kan evenwel zijn dat het gasthuys / 't welk by het klooster der opgeslote Brigittijnen stond / naderhand in S. Brigittaas klooster verandert is; gelijk Buchelius ter gemelde plaatze beweert.

De kloosters der Brigittijnen afgebroken.

Dit klooster is tegenwoordig tenemaal vernietigt; behalven dat 'er noch eenige kamers zijn blijven staan: dewelke aan de Aalmoessениers om hunne by-een-komsten te houden zijn toegestaan. De Brigittijnen zijn uyt de stad verdreven in 't jaar 1583; zoo nochtans dat aan de zwakken een zeker jaargeld is toegeleit.

b Ant. Matth. de fatis & fundat. lib. 1. fundat. 24.

c Ik heb hier, om den zin volkomen te maaken, eenige woorden bygevoegt uyt Ant. Matthæus de fatis eccles. lib. 1. fund. 24. *Vertaalder.*

d Ad ann. 1482. pag. 95.

AANTEKENINGEN.

1. De dubbelde kloosters, dat is daar Monnikken en Nonnen in woonden, zijn doorgaans met geen goed

goed oog aangezien geweest in de Katolijke kerke. *Seneca*, een Priester van de Pelagiaansche Sekte, deed zijn beste al in de 5 eeuwe om zodanige kloosters in te voeren: maar *Gelasius* I, *a* een dapper voorstander der kerkelijke tucht, was de man niet om zodanige nieuwigheden te dulden: en hy heeft den gemelden *Seneca* daar over doorgehaalt, als of hy nauwelijks een argerlijker zaak had konnen uytvinden. Evenwel zijn 'er hier en daar zodanige kloosters opgekomen; dewelke door Keizer *b* *Iustinianus* van een zijn gescheiden. Dit heeft ook plaats gehad in Spanje: want Paus *Paschalis* I. schreef aan *Didacus* Aartsbisschop van Kompostelle: *Het is een onbetaamelijke zaak, die wy verstaan hebben; te weeten dat de Monnikken in uw landschap met de Nonnen t' zamen woonen*... en hy begeert dat ze van malkander gescheiden worden. De order der Norbetijnen heeft ook zodanige kloosters gehad: maar hoe dat dezelve vernietigt zijn kan by *Iacobus de Vitriaco c* nagezien worden. De Synode van *d* Agde, de tweede van *e* Sivilie, de sevende *f* algemeene of de tweede van Nicea, en meer andere Kerkvergaderingen hebben zulke kloosters van mans- en vrouwspersoonen, dewelke dicht aan malkander stonden, en daarom dubbelde kloosters genoemt wierden, even krachtig afgekeurt. Evenwel worden de dubbelde kloosters van S. *Basilius* order in de sevende algemeene Kerkvergaderinge uytgezondert en toegelaaten. De reden was dat dezelve zodanig getimmert waren, en dat 'er zodanige tucht onderhouden wierd, dat men voor geen gevaar of opspraak had te vreezen. Om dezelfde reden hebben de Bisschoppen van Zweden in 't jaar 1434. een brief geschreven aan de Kerkvergaderinge van Bazel, om de goedkeuring van zodanige dubbelde kloosters, van S. Brigittaas instellinge, te verkrijgen. *De manier*, zeggen zy, *op dewelke de Zusters en Broeders in de kloosters van de gemelde order, die in deze rijken gelegen zijn, t' zamen*

a Gelas. in epist. ad Piceni episc.
b Justinian. in l. cod. ad Menn. l. 1. tit. 3. c. 44.
c Jacob de Vitriaco l. 2. c. 22.
d Concil. Agath. c. 28.
e Concil. Hispal. 2. c. 12.
f Can. 20.

woonen, geeft hier geene gelegentheit van quaad vermoeden aan de gelovigen van Christus. schoon dat eenige vrienden van de rust en vrede die 't zamenwooning trachten te belasteren: want hunne woonplaatzen zijn door zo vaste en hooge muuren en timmeraadjen afgezondert en van een gescheiden; gelijk wy altemaal, doch voornamentlijk die de Bezoekers van gemelde kloosters en plaatzen zijn, gezien hebben; dat de Zusters aldaar volgens de eerste instellinge der orden, dewelke volgens ons gevoelen zeer godvruchtiglijk is geschiet, veilig en zonder eenige ontrustinge van haare gewissen zullen mogen woonen. En op deze getuigenis zijn die kloosters van S. *Brigittaas* instellinge door de gemelde Kerkvergadering goedgekeurt.

DE KAPEL VAN DE CELLEBROEDERS.

Cellebroers huys, met een kapelle, enz.

Eindelijk is 'er te Utrecht/ volgens het verhaal van Jacobus de la Torre, ook een konvent geweest van de Cellebroeders of Alexianen: dewelke de zieken op hun doodbedde/ en ook de lichaamen der overledenen/ oppassen. Dat konvent had een kapelle/ alwaar een altaar van den H. Alexius was gebouwt: (1) aan dit altaar was een altijd-duurende vikary of kapellany gesticht ter eere van de Allerheiligste Drievuldigheit/ van de H. Maagd Maria, van S. Jan Evangelist, en van S. Martinus Bisschop van Tours. In 't jaar 1460. is Theodoricus van Heusden in 't bezit van deze vikary gestelt; gelijk wy uyt den volgenden brief leeren:

In den naame des Heere, Amen. In 't jaar na de geboorte des Heere CIↃ. CCCC. LX. in de achtste indiktie, den zeventienden van November, omtrent het uur der *primen*, in 't tweede jaar des Pausdoms van den heiligsten vader in *Christus* en onzen Heer, Mijnheer *Pius*, door

Gods

Gods voorzienigheit Paus van Romen: heeft de bescheiden man, Heer *Nicolaus van Groenenberg* Priester te Utrecht, en een prove in de Buurkerke hebbende, zijnde personeelijk gestelt in de tegenwoordigheit van my, openbaar Notaris, en van de onderschreve getuygen, die daar toe byzonderlijk geroepen en verzocht waren: hy heeft, zeg ik, den eerzaamen man, Heer *Theodoricus van Heusden*, voor zijn leven Vikaris der vikarye van de H. Maagd *Maria*, van *S. Jan Evangelist*, en van *S. Martinus* Bisschop, dewelke aan 't altaar van *S. Alexius* in *S. Alexius* kapelle gesticht is, een koorkleed aan hebbende, by de hand gevat; hem met de gewoonlijke en behoorlijke plegtigheden in Gods naame ingeleidt; en hem de zorg over gemelde vikary, met alle de rechten en alle het toebehooren der zelve, aanbevolen: nadat hy hem (te weeten *Theodoricus*) alvorens den gewoonlijken eed van getrouwigheit en gehoorzaamheit, en van de goederen der gemelde vikarye tot nadeel der zelve vikarye niet te vervreemden, had afgenomen: en dus heeft hy hem, uyt krachte van zekeren bevel-brief van den Utrechtschen Bisschop *David van Borgonje*, die onder deszelfs zegel afgevaardigt was, in de wezentlijke en toevallige bezitting van gemelde vikarye gestelt. Over al het welke, en ieder van 't zelve in 't byzonder, de voornoemde Heer *Theodoricus* verzogt heeft dat ik, openbaar Notaris onderschreven, voor hem een ofte meer openbaare bewijsbrieven zoude opmaaken. Dit alles is geschiedt te Utrecht, in de voornoemde kapelle staande in de huyzinge van de Cellebroeders: in 't jaar, inde indiktie, op den dag, op de uur, onder het Pausdom, als boven gezegt is: in de tegen-

woordigheit van de bescheidene en geloofwaardige persoonen *Gisbertus van Oestram*, en *Baldricus Geraarts* zoon; en van verscheidene andere leeken en ingezetenen der stad Utrecht, dewelke tot getuygen van 't gezeide byzonderlijk ontboden en verzocht waren.

AANTEKENINGEN.

1. S. *Alexius* is ook een van die Heiligen, omtrent dewelken al het verstand en al de kennis der geleerden in 't werk dient gestelt, zal men hem in de Legende en de lijst der Heiligen houden. Hy zouw geleeft hebben in 't begin der vijfde eeuwe, onder de Keizeren *Honorius* en *Arcadius*: en men vindt in geene oude Schrijvers een heiligen *Alexius* vermeld voor de achtste of negende eeuwe. In de 9. eeuwe heeft men allereerst zijne gedagtenis by de Grieken beginnen te vieren: en misschien had men te voren van geenen heiligen *a Alexius* hooren spreeken. Omtrent dien tijd zal ook *b* zijn leven geschreven zijn, 't welke uyt een zeker handschrift te Romen is uytgegeven in 't jaar 1636. Dit alles schijnt wat laat by te koomen: maar misschien zal de beschrijving van zijn leven zoo net en met zulke bewijzen opgestelt zijn, dat alle redenen van te twijfelen daar door vervallen. Doch het ergste is dat het openbaare en tastelijke onwaarheden behelst: als by voorbeeld, dat de Keizers *Honorius* en *Arcadius* met den Paus *Innocentius* het doode lichaam gedraagen hebben: daar nochtans *Innocentius*, Paus zijnde, den Keizer *Arcadius* noit heeft gezien: want *Arcadius* is in 't jaar 395. naar Konstantinopolen gereist en noit weder naar Romen gekeert. Daarenboven is het leven van S. *Alexius*, gelijk het daar beschreven staat, zoo gelijk aan dat van *Johannes Calybita*; dat het laatste volgens 't oordeel van geleerde mannen tot een

a Baillet dans le vit. de S. Alexis.
b Papenbr. Resp. ad Exhibit. error.

voor-

voorschrift heeft gedient aan het eerste: dat is, dat iemand het leven van *Iohannes Calybita* zoo wat verandert en opgesmukt, en den naam van *Iohannes Calybita* in den naam van *Alexius* verandert zal hebben. Daarenboven, *Alexius* zou te Romen overleden zijn: en zijn feest is in de Westersche kerk niet opgekomen, noch in de Roomsche Brevieren en Maandregisters gestelt, voor het jaar 1550, gelijk *Gavantus* wel meent te weeten: of ten minste voor 't jaar 1479: op welk jaar zijn naam in oude Brevieren gevonden is door den meer gemelden *Papenbrochius*. Geen oude Martelaars-boeken, van *Beda*, van *Florus*, van *Ado*, van *Notkerus*, van *Rabanus*, hebben van S Alexius geweeten of gesproken: eenen *Usuardus* alleen uytgezondert: daar de naam van *Alexius* misschien noch door een vreemde hand is bygevoegt. Meer andere redenen konnen by de voornoemde Schrijvers nagezien worden.

Om *Alexius* evenwel onder de Heyligen te houden; word gezegt dat'er een overlevering kan geweest zijn onder de Christenen; waar uyt zy de omstandigheden van zijn leven geweeten konnen hebben: en vervolgens dat de stilzwygentheit der Schrijveren, dewelke drie of vier hondert jaaren na *Alexius* geleeft hebben, geen genoegzaam bewijs en is van valsheit. Zijn 'er eenige onwaarheden in het leven; dat kan geschiedt zijn, zoo men zegt, om dat de Schrijver, dewelke de overlevering gevolgt heeft, geen volkome kennis van zaaken gehad heeft; en in de omstandigheden van twee Keizers gemist zal hebben. Is zijn naam zoo laat in de Roomsche Missaalen, Martelaarsboeken, Maandregisters aangetekent: dat kan geschiedt zijn, gelijk men wederom zegt, om dat het vieren van dien Heilig zoo lang binnen eene kerk te Romen besloten is geweest. Is zijn leven zoo gelijk aan het leven van S. *Iohannes Calybita*, daar zal men op antwoorden dat het Gode wel mogelijk is twee menschen langs den zelfden weg, hoe wonderlijk dezelve zy, tot de volmaaktheit te brengen. Zoo weet men 'er noch met een *misschien*, met een *konnen zijn*, enz. uyt te koomen: en zoo moet men zijn verstand pijnigen, op dat *Alexius* een Heilig op zich zelve blijve, en niet voor den zelfden persoon met *Iohannes Calybita* gehouden

den worde. Doch het staat aan my niet dit verschil te beslissen. Ik heb één maar te zeggen, dat 'er geen oneerbiedigheit tot de Kerk in zou steeken, indien iemand met sommige geleerden *Alexius* en *Iohannes Calybita* voor den zelfden Heilig wilde houden: en dat de Kerk daarom geen verdichten of ingebeelden Heilig zoude vieren. Men had maar te zeggen dat *Iohannes Calybita* naderhand door het gebruyk ook den naam had gekreegen van *Alexius*. Als de Kerk *Alexius* eert, dan eert zy zoo een persoon die zijn ouders huys verlaaten hebbende, en naderhand daar wedergekeert zijnde, daar in groote versterving en onbekend heeft geleeft, onbekend is gestorven, enz.

KLOOSTER VAN S. MARIA MAGDALENA.

Behalven de voorgemelde Nonnekloosters is 'er te Utrecht, by dat van S. Servaas, noch een klooster geweest van S. Maria Magdalena; 't welke ook het klooster van Maria de Egiptenaresse wierd genoemt. Want om dat beide deze Mariaas boetvaardigheit gepleegt hebben, en wegens haare boetvaardigheit beroemt zijn geweest; is het zelve klooster aan haar alle beiden, om de gelijkheit van (1) haare zeden, toegewijdt. Hoewel dat men niet recht en weet door wien en op wat tijd dat het gesticht is, zoo word echter voor 't naaste gelooft dat het gebouwt is omtrent het jaar 1443. Want als het nu al gebouwt mag: heeft Eugenius IV. het zelve door de volgende woorden bevestigt: Binnen de paalen der Parochi-kerke van *S. Nicolaus* te Utrecht staat een huys van *Maria de Egiptenaresse*; in 't welke de vrouws-

per-

persoonen, dewelke eerst de aanlokzelen van 't vleesch opgevolgt, en haare lichaamen voor ongeoorloofd gewin aan de onkuysheden ten beste gegeven; maar nu door de genade des H. Geests een inkeer gekreegen en de wereld verlaaten hebbende, de zonden van haar voorgaande leven door deugdzaame werken trachten uyttewisschen, en over de bedreeve misdaaden boetvaardigheit pleegen. Op datze dan niet weder achter uyt zouden loopen, maar in 't gemelde huys, na dat zy 'er eens ingegaan zijn, loffelijk en met een naarstige zorgvuldigheit mogen leeven en verkeeren, en den Alderhoogsten onophoudelijk aangenaame diensten mogen bewijzen, enz.

Het gemeene gevoelen is dat het gesticht is door Werenboldus van Boskop, een Priester: dewelke alle de konventen, die den derden regel der boetvaardigheit van S. Franciscus volgen, zoo binnen als buiten de vesten der stad Utrecht heeft gesticht:* en overleden is op Pinxter-avond in 't jaar 1413.

Daar zijn noch eenige overblijfzelen van dit klooster over: en daar onder een steeg, dewelke noch S. Magdalene steeg word genoemt.

* *Ex monument. manusc. Ecclesiæ Traject.*

AANTEKENINGEN.

1. De Heer Auteur en *Antonius Matthæus*, die de zelfde uytdrukking gebruykt, spreeken hier naar het gemeenste gevoelen: te weeten dat *Maria Magdalena*, de boetvaardige zondares, en *Maria* de zuster van *Lazarus* en *Martha*, voor eenen en denzelfden persoon gehouden moeten worden. Hier over is zoo veel pa-

piers vuyl gemaakt, en over en weer met zulke kracht van welsprekendheit en somwijlen geen minder vinnigheit gestreeden, dat ik gedaan werk zoude doen, moest dit verschil hier optehaalen. Ik moet den Lezer maar waarschouwen dat het gevoelen 't welke *Maria Magdalena*, *Maria van Bethanie*, en de Zondares, in drie persoonen onderscheidt, en 't welke door *Faber Stapulensis* in de sestiende eeuwe op de baan gebragt zijnde, schier als een kettery wierd verfoeit, en nauwelijks zonder afgrijzen geuyt konde worden; dat dit gevoelen, zeg ik, al vry de overhand onder de geleerden begint te krijgen; hoewel dat 'er noch al zijn, als *B. Lamoy*, *Pezron*, *Natalis Alexander*, enz. die het ander gevoelen, 't welke langen tijd zonder tegenspraak gevolgt is geweest, noch op den throon trachten te houden. Althans hebben de redenen van 't eerste gevoelen, dewelke hier niet te passe zouden koomen, zoo veel indruk gedaan, dat veele der genen die in Vrankrijk, onder 't gezag van de Bisschoppen, het opzigt over de Brevieren van byzondere Kerken hebben, uyt de Getijden *a* van *Maria Magdalena* alles hebben uytgelaaten, 't welke op de Zondaresse en op *Maria van Bethanie* schijnt te passen; dat de Kerk van Parijs, op *Maria Magdalenaas* dag, zich van witte kerkgewaaden bedient; gelijk altijd op de feesten der maagden, maar noit van heiligen die eerst in vuyle zonden geleeft hebben, gebruykelijk is. Zelfs heeft *Klemens* VII. *b* uyt de Getijden van *Maria Magdalena* doen wegnemen den ouden lofzang; om dat 'er al te duidelijk in stond, dat zy de zuster van *Lazarus* was, en veele zonden had bedreven. Zoo dat *Baronius c* het spoor bijster is, als hy het oude gevoelen wil aangenomen hebben voor het gevoelen der Kerke. Men moet onderscheid maaken tusschen het waare gevoelen van de Kerk; en de algemeene meening der volkeren. De Kerk behoeft geenzins in te staan voor de gevoelens, dewelke allengskens de overhand onder het gemeene volk weeten te krijgen; en dewelke mettertijd door de grove onwetentheit, of toegevendheit van sommigen, die het opzigt daar over hebben,

a Baillet vie de S. Marie Magd.
b Gavant. Rub. Elrus orat. 14.
c Baron. ad ann. 325 n. 17.

 in

in de Brevieren of Legenden geplaatst worden. Ik moet 'er dit noch byvoegen, dat het gemelde gevoelen, 't welk in de sestiende eeuwe zoo vreemd en half ketterisch luide, maar nu wat ruymer lucht begint te krijgen, zoo vreemd en ongehoord niet is geweest in de oude Kerke. In tegendeel alle de Grieksche Vaders en voornaamste Schrijvers, *Clemens van Alexandrye* alleen uytgezonderd, zijn van dat gevoelen geweest; gelijk by de genen dewelke dit verschil onlangs verhandelt hebben, bewezen staat. De Latijnsche Vaders zijn wat meer verdeelt. *Augustinus* houdt *Marthaas* zuster en de Zondaresse voor dezelve. *Gregorius de Groote* is de eerste geweest die eenen persoon gemaakt heeft van alle drie; en zijn gezag heeft de trop der volgende Schrijveren mede gesleept.

VAN S. CÆCILIAAS KLOOSTER.

Nu volgt het klooster van S. Cæcilia, 't welk te Utrecht is gebouwt door Theodoricus vander A, en zijne huysvrouw Lucia. Dezelven hebben aldaar in 't jaar 1397. Nonnen geplaatst / die van een aanzienlijken Adel waren. Zy waren echter opgesloten; en wierden de Beslote-zusteren genoemt. Ook stonden zy / volgens een brief van 't jaar 1403 / onder het zoo genoemde (1) Kapittel van Utrecht. De Stichter van 't huys had het ook van inkomsten voorzien; dewelke naderhand door anderen zijn vermeerdert: zoo als de volgende brief / die noch in wezen gebleven is / duidelijk uytwijst. Volgens den zelven brief stond het klooster op de oude gracht tusschen S. Jansbrug en de Viebrug. *S. Cæciliaas klooster.*

De gemelde brief / dewelke in 't jaar 1403, in de Nederduytsche taale opgestelt is / luydt aldus;

ALlen den genen, die desen brief sullen sien of hooren lesen, doen wy verstaen *Dirc Pyl* Borger t'Utrecht, ende *Geertruyt* syn wyf Dircs dochter vander A &c. dat wy de husinge ende hofstede, gelegen tusschen de Viebrugge ende St. Johans brugge, aen de Oostsyde vander grafte, die ons Dirc vander A onse vader voorseyt overgegeven heeft, ende wi &c. in rechten geloven ende betrouwen ontfangen hebben tot behoef der besloten Susteren van sinte Cecilien, die nu ter tyt binnen der voorsz hofstede besloten syn, ende die namaels tot euwigen daghen daer inne besloten sullen mogen worden. Ende want Dirc vander A, ende Lucie syn wyf voorsz, hoer testament besetten wouden tote salicheyt hoerre sielen, ende hoerre ouder sielen &c. ende gevense ende gonnense purelic om Gods wille den besloten Susteren voorsz, nae hoerer twyer doot te gebruken euwelyc, weme sy met ontfermicheden aensagen, dat de voorsz Susteren nauwe saten, ende luttel ruyms hadden, ende oock kenlycken om dat *Lysbeth* hoerre twyer dochter, onse Suster, daer mede in besloten is, ende sy ons den eygendom van der voorsz husinge ende hofstede best betrouweden, totter beslotene Susteren behoef voorsz, t'ontfangen in allen manieren als voorsz, ende wy geen recht ofte toeseggen daer aen en hebben &c. So hebben wy met goeden voorsien ende wel-beraden sinnen, om onser ende om onser erfgenamen ende nacomelingen sielen ende conscientien daer mede te besorgen, ende te bewaren voor quader becooringe ofte begeerte, daer wy in vallen mochten, als deselve husinge ende hofstede aen ons te hebben ende te behouden, oft dencken mochten, dat sy ons ende onsen erfgenamen ende

de nacomelingen toebehoorden &c. mit gesamender hant ende elc voor al ende ongescheyden den besloten Susteren voorsz die husinge ende hofstede voorsz over te geven, ende voor den Scepene t'Utrecht in den Gerechte &c.. Gegeven int jaer ons Heeren CIↃ. CCCC. ende drie, des Donredaegs na St. Marcus dach Euangelist.

Regenten van 't Caeciliaas klooster, dewelke in het doodboek van 't zelve klooster gevonden worden. (2.)

Heer Wermboldus, is dertig jaaren Regent geweest / en gestorven in 't jaar 1413. Regenten van dit klooster.

Meester Gerardus van Bronkhorst, Cantor (3.) in S. Maartens kerke / is gestorven in April 1416. (4.)

Moeders van 't zelve klooster.

Sophia van Sanen, stichtster van 't hoog outaar / in 't jaar 1421. Regeesters.

Dydelina van Erkel, is gestorven in 't jaar 1435. (5.)

Barbara Sassem, is 20. jaaren regeerster geweest / en gestorven in 't jaar 1592.

Maria van Weede, is 14. jaaren regeerster of Mater geweest / en gestorven in 't jaar 1601.

Door een Bulle van Bonifacius VIII, waar van ik een afschrift heb / zijn verscheide voorrechten aan deze kloosterzusteren toegestaan.

Fred. Schenk Aartsbisschop van Utrecht heeft deze Nonnen / dewelke al van ouds onder het gebied van zijne voorzaaten gestaan

 hadden

hadden, onder zijne bescherming genomen, en heeft het bezoeken van dezelven door den volgenden brief aanbevolen aan de Heeren

Engelbertus van Bruhezen, en Florentius Heermale.

FRedericus van Tautenberg, door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Aartsbisschop van Utrecht, wenscht aan de eerwaardige, uytmuntende en in *Christus* beminde mannen, de Heeren *Engelbertus van Bruhezen* Kanonnik in onse Metropolitaansche kerk te Utrecht, en *Florentius Heermale*, Officiaal van ons Hof en Kanonnik van S. *Salvators* kerke in dezelve stad Utrecht, en aan ieder van hen voor zijn hoofd, de eeuwige zaligheit in den Heere, en 't gene hun belast word met behoorlijke vlytigheit uyt te voeren. Gemerkt dat al van ouds en van den tijd af dat de kloosters der Religieuze zusteren, dewelke zich door belofte aan den derden Regel der boetvaardigheit van S. *Franciscus* verbonden hebben, hier allereerst zijn opgerecht; en dat gemelde Zusters in onze stad en in ons Bisdom van Utrecht geweest zijn en gewoont hebben; de gemelde Zusters onder ons, omtrent de reguliere onderhoudingen des gemelden Regels, uyt krachte van ons ordinaris gezag gestaan hebben; en door onze voorzaten de Bisschoppen van Utrecht, of door de gemagtigden derzelven, altijd bezogt zijn geweest: gemerkt vorder dat de gemelde Zusters, willende daar omtrent noch onder ons staan, ons ootmoediglijk hebben doen bidden dat wy de goedheit wilden hebben van haar onder onze magt, bezoekinge, bestieringe, en beschermingе te neemen, en daar onder te houden: zoo is het dat wy, de begeerten en gebeden der gemelde Zusteren gunstiglijk aanhoorende; en na dat wy alles en ieder in 't byzonder rijpelijk overwogen hebben, tot bewaring van 't kloosterlijk leven, en voor de rust van gemelde order, en aangezien dat haare begeerte gegrondt is op de heilige Dekreeten der Kerkvergaderinge van Trente, goedgevonden hebben, (zoo lang nochtans en ter tijd toe dat zijne Heiligheit geantwoordt zal hebben op de brie-

brieven, dewelke zoo van onzentwege als uyt naame van verscheide andere Bisschoppen, gelijk wy verstaan hebben, over deze zaak aan onzen Allerheiligsten Heer zijn gezonden; of dat gemelde zijne Heiligheit dit anders geschikt en geordoneert zal hebben,) de gemelde zusters van den derden Regel, in onze stad en in ons Bisdom van Utrecht, gelijk boven gezegt is, woonende, onder onze bezoekinge, bestraffinge en beschermingе te neemen en te houden; zoo als wy dezelven met haare kloosters daar onder neemen en zullen houden: zoo dat wy ondertusschen niemand, 't zy eenen persoon of meer, tot de bezoeking van gemelde kloosters zullen aanneemen; ten zy dat die eene of meer persoonen alvorens door ons of door onzen algemeenen Vikaris byzonderlijk daar toe gemagtigt zullen zijn. Weshalve wy, op uwe getrouwigheit, deugdzaamheit, naarstigheit en voorzigtigheit ten hoogste betrouwende, aan ul. beidegaar, en aan ieder van ul. zoo gezamentlijk als afzonderlijk, de magt en het gezag geeven en verleenen om de gemelde zusters, en ieder van haar in 't byzonder, ontrent de onderhoudingen van den Regel, alle jaaren, en zoo dikwils als gyl. en ieder van ul. in 't byzonder het dienstig zult oordeelen, te bezoeken, en diergelijke gebreken die den Regel raaken te bestraffen en te verbeteren; en vorders om aan de zusteren der gemelde kloosteren te belasten, en op de straffe van ongehoorzaamheit en de vordere straffen wel scherpelijk te gebieden, datze onze geoorlofde en eerlijke bevelen zullen hebben te gehoorzaamen, en naar de regels en inzettingen van hunne order zullen hebben te leeven; en eindelijk om haar, en ieder van haar in 't byzonder, naar de grootheit van haare fouten een heilzaame boetpleeging op te leggen; en om, ieder van haar, als haare fouten, misdaaden, of zonden zulks vereyschen, te binden, te ontbinden, te berispen, en te straffen: ten laatste om alle andere zaaken, en ieder van dezelven in 't byzonder te doen, te verrichten, en in 't werk te stellen, dewelke tot het ampt van waarachtige Bezoekers behooren en daar aan gehecht zijn; en dewelke noodzakelijk of eeniger wijze dienstig mogen weezen: zoo nochtans dat de voorrechten van gemelde order altijd vast en ongeschonden blijven: en zoo lang als deze

brief

brief zal duuren: ter tijd toe dat zijne Heiligheit, als gezegt is, het anders zal schikken en ordoneeren. Gegeven onder ons zegel van gewigtigen zaaken, 't welke wy aan dezen brief gehangen hebben; in 't jaar onzes Heere 1572, den laatsten dag van April.

AANTEKENINGEN.

1. Hier moet den Leezer gewaarschouwt worden, dat door het Utrechtsche Kapittel hier geen Kapittel van Kanonnikken, maar een vergadering van Religieuzen tot de zelfde Order behoorende, word verstaan.

2. Die hier voor Regenten, in 't Latijn *Rectores*, te boek staan; worden in 't jaargetyboek [a] van dit klooster *Paters* genoemt. En deze Vaders, zegt *Antonius Matthæus*, waren eigentlijk niet anders als de Biechtvaders der Nonnen.

3. In het gemelde jaargetyboek staat aangetekent dat hy *Cantor* is geweest van Oudmunster, dat is van de *Salvators* kerke. Ik zegge *Cantor*; 't welke ik hier niet durf vertaalen door *zanger* of *voorzanger*. Niet door *zanger*; want daar door zouw men een gemeenen zanger konnen verstaan: daar het onder de uytleggers der geestelijke [b] Rechten zeker is dat de *Cantor* in de kerken der Kanonnikken dezelfde is met den *Primicerius*; waar door niet alleen de eerste in den zang, maar ook de eerste in 't koor, word verstaan. Zijne [c] bediening bestond niet alleen in het voorzingen; maar ook in het koor te bestieren, order op den zang en het gebed te stellen, het praaten en lacchen te beletten, enz. En om deze reden worden zy in sommige Synoden *Chori Episcopi*, Bisschoppen, dat is, opzienders, van het koor genoemt. Hy heeft de magt om de Kanonnikken, die eenige fouten of oneerbiedigheden onder den kerkzang begaan, te straffen: en daar-

a By Ant. Matth. de fat. & fund. p. 280. 286.
b Van Espen in jus canon. part. I. tit. 11. c. 3.
c Ibid.

om

om word zijn ampt in meest alle de kerken onder de waardigheden gerekent.

Ik zouw het dan konnen vertaalen door *Voorzanger*: dewijl hy doorgaans de Voorzanger der Kanonnikken was. Maar *Molanus* brengt een ouden brief by, daar de *Cantor* en de *Præcantor* als onderscheide persoonen aangetekent staan: de brief is eerst ondertekent door den Deken; daar na door den Aartsdiaken; vorder door den *Cantor*; eindelijk door den *Præcentor*.

4. Volgens het gemelde jaargetyboek is Meester *Arent van Esch*, Kanonnik van S. *Jans* kerke, ook dertig jaaren lang de Pater van dit konvent geweest: en is gestorven in 't jaar 1610.

5. In het zelfde jaargetyboek word ze genoemt *Dydel van Erler*.

HET KLOOSTER VAN S. URSULA.

Dan was 'er te Utrecht noch een klooster van S. Ursula en haare Gezellinnen; onder den naam van het klooster der elfduyzend maagden: van welke historie wy elders zullen spreeken. Deze Nonnen leefden naar den derden Regel van S. Franciscus: doch het klooster zelf wierd van het volk Brandoly en Brandole genoemt: welke naam verdraait is uyt de twee naamen / Abraham Dole: 't welke de naam van stichter des kloosters is geweest. Het Ursulijnen klooster.

Hier volgt de stichting zelf:

FRedericus van Blankenheim, door Gods genade Bisschop van Utrecht, wenscht aan alle *Christus* geloovigen, dewelke dezen brief zullen in handen krijgen, de eeuwige zaligheit in den Heere. De schoone Bruydegom der Kerke, de Heer *Iesus Christus*, houdt onder de andere deugden voornamentlijk veel van de kuysheit; op dat hy, die zelf een maagd is, en uyt een

een maagd is geboren, door maagden gediend mag worden. Ook verstoot hy den weduwelijken staat niet van zijne barmhertigheit; nadien het volgens de getuigenisse der heilige Schrift bekent is dat 'er niet alleen maagden, maar ook godtvruchtige weduwen, in het hemelrijk koomen. En dewijl het overweegen van deze waarheit indruk heeft gedaan op de gemoederen van *Abraham Duic* Burger te Utrecht, van deszelfs zoon *Jacobus*, een Priester; mitsgaders van eenige maagden en weduwen; zoo hebben dezelve, willende de aardsche goederen tegen de hemelsche, en de vergankelijke tegen de eeuwigduurende door een gelukkige ruilinge verwisselen, eenige jaarlijksche inkomsten, landeryen en andere goederen gegeven; en hebben ook eenige gebouwen, die wy tot een konvent opgerecht hebben, met een kapelle en een outaar, dewelke met ons verlof ter eere van den almogenden Godt, van de roemrijke maagd *Maria*, en van de elf duyzend heilige Maagden, ingewijdt zijn, fatzoenlijk en betamelijk doen optimmeren: en zy hebben 'er ook een betamelijke inkomste, tot onderhoud van den Regent der kapelle, aangehecht: alles met dit inzigt, op dat 'er eenige maagden en weduwen, dewelke naar de wijze van den Regel der boetvaardigheit in 't gemeen zouden willen leeven, in de gemelde huyzinge aangenomen zouden worden, en de gemelde goederen zouden gebruyken. Na dat dan de gemelde maagden en weduwen eenige jaaren naar de levenswijze van de voornoemde order loffelijk by malkander verkeert hadden; hebben zy uyt zucht tot een naauwer leven, en met den raad van hunne Pastooren (te weeten de Pastooren der Buurkerke te Utrecht) een opzet gemaakt van hunne gangen te bestieren in een eeuwige opsluytinge; en aldus haaren Bruydegom voornoemd met brandende lampen te gemoet te treeden: waar op zy ons ootmoediglijk gebeden hebben, dat wy het voornoemde godvruchtige opzet de behulpzaame hand zouden leenen. Zoo is het dan dat wy, genegen zijnde om haare godvruchtige begeerten te voldoen, en willende aan haare godvruchtigheit onze goedwillige gunst bewijzen, aan den eerwaardigen en godsdienstigen man Heer *Arnoldus*, Abt van S. *Paulus* Abdye in onze stad Utrecht, belasten en bevoelen dat hy

de

de gemelde maagden en weduwen den tijd van een jaar, 't welke wy haar voor een proefjaar toeleggen, in de kapelle en huyzingen voornoemd, uyt krachte van ons gezag opsluyte; ten einde zy in dien tusschentijd de strengheit van deze opsluytinge beproeven: op dat het door haare onervarentheit niet en geschiede dat zy in plaatze van grooter voortgang in 't geestelijke te doen, 't welk nu haar oogmerk is, rouwkoop krijgen als het te laat is; en aldus van het spoor haarer zaligheit afdwaalen. En indien zy altemaal of eenigen van haar binnen het gemelde proefjaar, of als het proefjaar uyt zal zijn, uyt het klooster willen gaan, die zal hy vry laaten vertrekken. Maar indien zy daar alsdan liever willen blijven, en voor altijd opgesloten willen worden; laat hy haar in den naame des Heere en uyt krachte van ons gezag, die wy hem voor deze reize alleen verleenen, opsluyten: of ten minste zoo veele van haar, als 'er op de tijdelijke goederen, die Godt haar verleent heeft, gemakkelijk zullen konnen bestaan. Ook zal hy de plaats van haare opsluytinge, gelijk de gewoonte is, zegenen. En dus zullen zy daar altijd opgesloten blijven: en de gemelde plaats van haare opsluytinge zal voor niemand van haar, om wat reden of oorzaak dat het zy, open gedaan worden: (1.) en 't zal haar noit geoorlost zijn daar uyt te gaan: ten ware dat 'er zoo een rechtmatige oorzaak voorviel; dat wy, of de Bisschoppen van Utrecht onze nazaaten, goedvonden haar verlof te geeven om 'er uyttegaan. En zoo dikwils als dezelve opgeslote Nonnen na deezen, als zulks voorkomen zal, zullen goedvinden dat 'er een ander of meer andere vrouwspersoonen op nieuw by haar opgesloten werden; zoo magtigen wy op de voornoemde wijze den Regent, die het dan zijn zal, van de gemelde kapelle der elf duyzend Maagden om dezelven op nieuw op te sluyten. Aan den zelven Regent geeven wy de magt om voor den tijd der bezoekinge, dewelke eens 's jaars volgens het voorschrift des Regels gedaan moet worden, 's jaarlijks een Bezoeker en een Bedienaar door de opgeslote Nonnen te doen verkiezen: en wy bevelen hem wel scherpelijk dat hy met een wakkere zorgvuldigheit acht geeve op de opgeslote Nonnen, en of ze behoorlijk bestiert worden: en wy geeven hem de

de magt om haar, indien ze eenige ongeoorlofde dingen bedreven hebben, of ergens in moetwillig zijn geweest, uyt krachte van ons ordinaris gezag te straffen. En vorders dat hy, indien, ze 't welk Godt verhoede, hardnekkig bevonden worden, en het een zwaare misdaad is, zulks aan ons, of aan onzen Nazaat die het dan zijn zal, of aan den Vikaris in geestelijke zaaken, of ook aan haaren Bezoeker, volgens de instelling van den Regel en met den raad des Bedienaars, bekend maake; op dat ze strengelijk gestraft werden. Eindelijk bevestigen wy uyt krachte van ons ordinaris gezag, en door de getuigenis van dezen onzen brief, alle andere zaaken, en ieder derzelven in 't byzonder, dewelke in den brief, die door dezen onzen brief gestoken is, begreepen zijn. Gegeven in 't jaar M.CCCC.XII. op den negenden dag van de maand October.

WY *Petrus* Johans zoon, en *Johannes uten Elsweert*, Pastoors, ieder voor ons hoofd, van de Buurkerke te Utrecht, dewelke gewoon is door twee Pastooren bestiert te worden, wenschen aan de in *Christus* beminde Bedienaars en Zusters van 't huys der elf duyzend Maagden, behoorende tot S. *Franciscus* order van de boetvaardigheit, en onder onze parochie woonende, de zaligheit en de oprechte liefde in den Heere. Wy staan zulke dingen des te liever toe, dewelke voor de bewaaringe en de godtvruchtigheit der vrouwspersoonen, die onze * kleinigheit zijn toevertrouwt, dienstig konnen zijn; hoedat het bekender is dat dezelve, om de broôsheit van hun geslagt, een dienstvaardiger hulp van nooden hebben. Wy willen dan dat de godtvruchtige vrouwspersoonen tot onze parochie behoorende, dewelke de Zusters van S. *Franciscus* order der boetvaardigheit genoemt worden, en die tot 24. persoonen toe, de vier en twintigste daar onder begrepen, maar niet daar boven, door Godts goedheit en met onzen raad staan opgesloten

* In den brief staat *parvitati*: dat wy kleinigheit vertaalt hebben. Misschien, zegt de Heer Auteur, moet het zijn *paternitati*: 't welke ik niet beter als door vaderlijkheit kan verduytschen. *Vertaalder.*

ten te worden, en onder onze parochie voornoemd in het konvent der elfduyzend Maagden woonen, tot grooter godtvruchtigheit en beter bewaaringe, een eerlijk en bescheiden Priester tot haaren Biechtvader mogen kiezen. Welke Priester door ons bevel en door onzen last, of door den last van onze nazaaten, de magt zal ontvangen om de Missen en andere goddelijke diensten, ook op nooten, in haare kapelle te verrichten: als ook om aan gemelde Zusteren, die 'er dan zijn zullen, en aan haare altijd-blijvende kostgansters, die ten minste een halfjaar lang by haar inwoonen, na dat ze haare biecht gehoort, en haar een heilzaame boetpleeging naar de maate van haare zonden zullen opgeleit hebben, het weldaad der ontbindinge te verleenen: en om aan haar, zoo dikwils als de godtvruchtigheit zulks zal vereysschen en als het dienstig zal zijn, Gods Woord te verkundigen, en de kerkelijke Sakramenten, te weeten het Lichaam des Heere en het H. Olyzel, te bedienen: welke Sakramenten, tot haare meerder godtvruchtigheit, in de voornoemde kapelle op een nette en daar toe opgeschikte plaats geduurig bewaart zullen worden. Ook willen wy dat de lichaamen van *Abraham Dole* burger te Utrecht, van zijne huysvrouw *Christina*, en van zijnen zoon *Jacobus*, dewelke de gemelde kapel gesticht hebben, mitsgaders van de voornoemde Zusters en van haare zodanige kostgangsters als boven gezeit is, tegen dat dezelve zullen koomen te sterven, met de gewoonlijke lijkdiensten door haaren Biechtvader in de gemelde kapelle begraven mogen worden. En deze magt zullen wy en onze nazaaten aan gemelden Biechtvader zonder eenige moeite geeven; mits dat het bovenstaande bevestigt worde door het ordinaris gezag van den Utrechtschen Bisschop: ja wy verleenen hem zodanige magt door den tegenwoordigen brief: zoo nochtans dat onze andere Parochiaanen daar niet begraven zullen worden; ten zy dat ze ons verlof daar toe, of dat van onze nazaaten, alvorens verzocht en verkregen hebben: behoudens ook dat ze aan ons en aan onze nazaaten, die dan de Pastoors van onze kerk voornoemd zullen zijn, 's jaarlijks twee oude Schilden van de munt des Franschen Konings, of de waardy van die, zoo als ze op dien tijd by de Kerken van

Utrecht gangbaar zijn, zullen opbrengen. En dat ze voor ieder persoon der gemelde plaatze, zoo als die persoonen boven uytgedrukt zijn, die ten eenigen tijde zal koomen te sterven, zullen geeven een loot zilvers: hetwelke de zusters van 't gemelde konvent uyt haar eigen naam, en uyt den naam van haare nazaaten die 'er dan zijn zullen, voor de kanonijke *portzie*, en voor de offerpenningen dewelke ter gelegendheit van de begraaffenisse of uyt eenige andere hoofden gegeven worden, als ook voor het schadeloos houden van de gemelde kerke, en voor alle andere vervallen, belooft hebben alle jaaren metterdaad te zullen betaalen: te weeten een gedeelte daar van in 't oktaaf van Paasschen; en 't ander gedeelte op S. *Victors* dag. En by aldien de voornoemde *Abraham Dole*, zijne huysvrouw *Christina*, en zijn zoon *Jacobus* de Priester, daar willen begraaven worden; zal ieder van hen voor onze gewoonlijke offerpenningen geeven eene Schild, van zodanige munt als boven gezeit is; of, gelijk ook gezeit is, de waarde van die. Tot oirkonde van dit alles hebben wy onze zegels aan den tegenwoordigen brief doen hangen. Gegeven in 't jaar onzes Heere CIↃ.CCCC.XII. op den zondag na het feest van den Apostel *Bartholomæus*.

De leste bedienaar van dit klooster. **De laatste bedienaar van dit klooster is geweest de eerw. Heer en Meester** Gerelleyn; **dewelke de buurt van de Bilt ook bediende.**

AANTEKENING.

1. De heilige Vaders *a* zijn al van ouds bezorgt geweest om de Nonnen opgesloten te houden. Maar Bonifacius VIII. is de eerste geweest, dewelke daar

a Basil. de instit. Monach. Vita S. Euphras. apud Bolland. ad 13. Martii. S. Cæsarius in Regula ad Virgines. Concil. Cart. 3. can. 33. Vita S. Liob. c. 1. &c.

van

van een algemeene wet heeft gemaakt. Hy *b* klaagde dat het zoo grof by sommige Nonnen toeging, dat ze door den toom der eerbaarheit niet te breidelen waren: dat ze de zedigheit die de Nonnen past, en de schaamte dewelke eigen is aan 't vrouwelijk geslagt, onbeschaamdelijk verwierpen: buyten haare kloosters liepen; langs de huyzen van wereldsche menschen liepen zwerven: dikwils verdagte persoonen binnen haare kloosters lieten koomen: enz. En dit bewoog hem om de opsluyting der Nonnen door een vaste en algemeene wet inttevoeren. Echter heeft deze wet altijd en over al geen stand gehouden: want de Kerkvergadering van Trenten heeft 'er haar werk wederom van moeten maaken, om die wet overal te doen herleeven. *Pius* V. en *Gregorius* XIII. hebben 'er hun beste ook toegedaan. Volgens deze wet, aldus door de Kerkvergadering van Trente en door de gemelde twee Pauzen vernieuwt en uytgelegt zijnde, mogten de Nonnen die haare beloften gedaan hadden haare voeten, zelfs voor geen korten tijd en onder wat voorwendzel dat het zijn mogt, buyten haar binnenklooster niet zetten. Dit wierd echter verzacht door dit byvoegzel: *ten zy om een wettige oorzaak: dewelke door den Bisschop goedgekeurt moet worden.* En op dat de Bisschoppen zelf in het goedkeuren van die wettige oorzaaken niet al te toegeevend of meedoogend zouden zijn; heeft *Pius* V. verklaart dat 'er geene wettige oorzaaken zijn als de drie volgende; 1. een groote brand; *dat is te zeggen*, zegt *c* *Barbosa*, als 'er groot gevaar is dat de Nonnen, indien ze niet bytijds weg en liepen, met klooster met al zouden verbranden. 2. Een melaatsche ziekte: dat is volgens *Barbosa* wederom te zeggen, een ziekte die zoo besmettelijk is dat alle de kloosterzusters, indien de besmette zuster niet weg en ging, waarschijnlijk besmet zouden worden. 3. Een pestilentiale ziekte. Echter geloooft *Barbosa* dat de Nonnen uyt het klooster zouden mogen gaan; indien ze door eenige andere redenen, die alzoo dringend waren als de drie gemelde, daar toe als genootzaakt wierden: by voorbeeld in tijd van oorlog, als ze buyten de stad woonende allerhande geweld

b Bonif. VIII. cap. periculoso de statu Relig. in VI.
c Barbosa lib. 1. juris eccle. c. 44.

en overlast, en noch erger, van de baldaadigheit der Soldaaten te verwachten zouden hebben. Maar dan waar het noch te wenschen, dat ze elders opgesloten konden leeven; want zy loopen dan dikwils van 't eene prykel naar het ander. *Wy hebben*, zegt de Reguliere Kanonnik *d* *Nebridius van Mundelheim*, *in deze oorlogstijden dikwils gehoort dat de Nonnen doorgaans haare kloosters verlaaten hebben, om de dartelheit der Soldaaten te ontwijken: maar dat ze op de plaatzen daar het vrede was in de zonden, die zy meenden ontvlucht te hebben, zijn gevallen. Zoo noodig zijn de kloosters en de opsluyting voor deze zwakke kunne.*

Maar deze opsluyting bestaat niet alleenlijk in altijd binnen 't klooster te blijven, en noyt uyt te gaan: maar ook hier in, dat 'er geen vreemde persoonen in 't klooster mogen koomen. Dit mag volgens de Kerkvergadering niet geschieden als in noodzakelijke gelegendheden, en met schriftelijk verlof van den Bisschop. Zelfs mogen de Bisschoppen, de Zielbestierders, de Biechtvaders in 't klooster niet koomen, als in zulke noodzakelijke gelegendheden. Van ouds is men zoo nauw gezet op dit stuk geweest, dat op sommige plaatzen de manluiden in de kerken en kapellen der Nonnen niet mogten komen, al was 't maar om 'er te bidden. Zoo een Nonne-klooster is 'er voor dezen in Engeland *e* geweest: alwaar geen manspersoon, wie dat hy was, in de kerk mogt koomen, behalven den Priester alleen die 'er de Mis moest leezen. Van meer diergelijke kloosters is breeder bescheid te vinden by den Benedictyner-monnik *f* *Edmundus Martene*, in zijne uytlegginge over den Regel van S. *Benedictus*. En dit was zoo wonder niet van de kerken der Nonnen; dewijl 'er geene vrouwspersoonen, zelfs geene Kloosternonnen, mogten koomen in de kerken der Monnikken. Dat dit als een algemeene wet by de Benediktijner monnikken is geweest, zalmen by den gemelden Heer *Martene* bewezen vinden. Deze wet wierd op sommige plaatzen wat slapper op andere

d Nebridius a Mundelheim in Antiquit. Monast. epist. 149.
e Ex vita S. Liobæ in seculo 3. Benedictinor. Mabillonii, part. 2.
f Martene in Regul. S. Bened.

streng-

ftrenger onderhouden: maar wonderbaar was hier omtrent de ftandvaftigheit van van S.[g] *Carilefus*. De Koningin *Ultrogoda* liet van hem door een deel Edelluiden verlof verzoeken, om hem te fpreeken, en zijn klooster met zijne kerk te bezigtigen: Hy liet haar weeten; hy zoude voor haar bidden: maar zy moeft verzekert zijn dat hy, zoo lang als hy noch leeven zou, geen vrouws aangezigt zoude aanfchouwen; en dat zijn klooster nochte zijne kerk noit zoude openftaan voor een vrouwsperfoon. In de [h] negende eeuwe kreeg *Adala* Gravin van Vlaanderen, die altijd zeer ziekelijk ging en tot geen gezondheit konde koómen, een fchielijken inval om voor 't outaar van S. *Bertinus* te gaan bidden: zy durfde die vrijheit, die noit aan eenig vrouwsperfoon vergunt was, nauwelijks van de Monnikken verzoeken: zy verzocht ze evenwel en zy verkreegze. Eenige Biffchoppen, ten dien einde by een gekomen, bragten haar in het klooster: doch zy fchudde en beefde van benauwtheit haar ganfche lichaam over; om dat zy zoo een ftoute daad had begaan, daar niet een der voorgaande Koninginnen, ik laat ftaan Gravinnen zoude hebben durven op denken.

g S. Siviardus in vita S. Carileti feculo 1. Benedictinor. p. 649.
h Lib. 2. de miraculis S. Bertini c. 12. in feculo 3. Benedict. part. 8.

HET KLOOSTER VAN BETLEHEM.

Ook zijn 'er twee kloosters van Betlehem geweest; het eene voor mans, het andere voor vrouwsperfoonen. Het eerfte, gelijk uyt den volgenden brief blijkt, is vereenigt geweest met het Duytfche-huys. Het klooster te Betlehem.

Sifridus Aartsbiffchop der heilige kerke van Keulen, Aartskancellier des heiligen Keizerrijks in Italien, wenfcht aan den in *Christus* bemin-

den Prooſt en het konvent der Reguliere kerke van Betlehem in het Stift van Utrecht de zaligheit in den Heere. Het verzoek, dat ons van uwentwege voorgeſtelt is, behelſde dat gyl. door een godtvruchtigen yver ontſtoken, en na dat gy de zaak met den Kommandeur en de Broederen van 't huys der Duytſche Ridderen van Jeruſalem lang overwogen had, met hen in 't breed hier over gehandelt hebt, dat gyl. met uwe kerke, met uwe perſoonen, goederen, ſlaven, en met alles dat uwe kerke en ul. toebehoort, met de Order van 't voorſchreven huys naar den volkomen eyſch der rechten zoud vereenigt, en in dezelve ingelijft worden: in zulker voege dat ter plaatze, daar gyl. nu bezig zijt met de goddelijke dienſten, Godt voortaan in de order en onder de kledinge en den regel van 't voorgemelde huys, en onder de gehoorzaamheit van den Meeſter des Heiligen Lands en derzelfde order, ten eeuwigen dage gedient zal worden. En op dat het zelve behoorlijk uytgevoert mag worden, hebt gyl. ootmoediglijk verzogt dat wy ul. onze toeſtemming en onze magt daar toe wilden verleenen. Zoo is het dan dat wy, uyt inzigt voor den Meeſter en de Broederen voornoemd en voornamentlijk voor onzen beminden en vollen broeder *Gerardus* uyt het zelfde huys, dewelke zulks op ons dikwils heeft verzogt, voor de gemelde verzoekers wel genegen zijnde, ul. uyt krachte van den tegenwoordigen brief vergunnen dat gyl. u zelven, uwe kerk, uwe perſoonen, uwe bezittingen, uwe ſlaaven, en alles wat de voornoemde kerke en ul. toebehoort, achtervolgens alle de akkoorden en kontrakten, welverſtaande geoorlofde en eerlijke, dewelke daar over tuſſchen ul. aangegaan zijn, aan de order

der van 't gemelde huys moogt overdragen, en u zelven met gemelde order moogt vereenigen en in dezelve inlijven: gelijk wy ook op dezelfde wijze aan den Meester en de Broederen voornoemd van 't voorschreven huys vergunnen dat ze ul zonder vreeze van eenige zonde tot hunne kleeding en hunne order mogen aanneemen en ontvangen. Het zy dan geenen mensch geoorloft dezen brief van onze vergunnige te overtreeden, of door een reukeloos bestaan daar tegen te doen. En indien iemand zich mogt vermeeten zulks te bestaan; die weete dat hy de gramschap Gods, en die van zijne Apostelen *Petrus* en *Paulus*, op zijnen hals zal haalen. Gegeven den 24. Juny, in 't jaar des Heere M.CC.LXXVI.

Het tweede klooster van Betlehem wierd bewoont door opgeslote Nonnen / dewelke onder het zoo genaamde Kapittel van Utrecht behoorden. Door wien en wanneer het zelve gesticht mag zijn / daar heeft men geen bescheid van. Het is nu tenemaal weg / en in tuynen verandert; hebbende voor dezen gestaan in de voorstad de Weert.

HET BEGYNHOF.

OOk was 'er een Begijnhof / met een kerk voor de Begijnen om 'er den Heer te bidden / staande by de Witte-poort / recht over de Witte-Nonnen. (1.) Het Begynhof.

Het gemelde Hof / zoo wel als de kerk / is noch in wezen. De goederen der Begijnen / die binnen 't gebied van 't Begijnhof quamen te overlijden / verstierven op 't zelve Hof: ten zy datze dezelve by uytersten wille aan iemand

anders gemaakt hadden. Echter mogten zy het huys, dat ze bewoonden, niet maaken aan iemand die buyten het Begijn-hof gehuysvest was; maar over in 't jaar 1384. de volgende ordonancie door 't konvent der Begijnen is gemaakt.

Wetten van 't Begijnhof.

Wy Schout en Schepenen maaken aan allen die den tegenwoordigen brief zullen zien bekend, dat de Meestresse en het konvent van 't Begijnhof, voor ons verschenen zijnde, onder malkander vastgestelt hebben dat als 'er een van haar zal koomen te sterven, niemand het huys of de andere goederen, die de overledene in 't Begijnhof bezeten heeft, zal konnen erven: maar dat de Meestresse, met raad van bescheide Begijnen, met het huys en de goederen voornoemd van de overledene Begijn zal doen 't geene zy in den Heere dienstig zal oordeelen: ten zy dat zoo een Begijn in haar testament, of by gifte onder de levenden, geordoneert mogt hebben wat dat ze met haare goederen gedaan wil hebben. Het welke nochtans zodanig te verstaan is, dat ze haar huys aan niemand buyten het Begijnhof woonende zal mogen geeven of wegmaaken. Ook hebben zy vastgestelt dat, ingevalle eenige Begijn door openbaare ongehoorzaamheit uyt het Begijnhof moest vertrekken; of door de Meestresse en bescheidenste Begijnen, om eenige uytspoorigheden, buyten het Begijnhof gezet wierd; dat zoo een Begijn van dien tijd af geen het minste recht zal hebben op het huys, 't welke zy op het Begijnhof mogt hebben: maar dat zoo een huys, 't welke zy daar gehad heeft, in vollen eigendom aan 't voorschreven Begijnhof zal toebehooren. Daarenboven

boven hebben de Meestresse en het konvent voornoemd belooft dat ze voortaan geen Begijn in haar konvent zullen aanneemen; ten zy dezelve alvorens belooft en vastgestelt zal hebben datze de gemelde ordonancie, zoo als ze boven uytgedrukt is, zal onderhouden. Tot oirkonde en bekrachtiging van 't zelve hebben wy goedgevonden het zegel onzer stad op den tegenwoordigen brief te zetten. Gedaan onder den Schout *Theodoricus Vrencke*, in de tegenwoordigheit van *Gerardus de Vrees*, *Pellencussen*, *Hermannus* de zoon van vrouw *Arnoldis*, *Henricus Machelin*, *Hermannus Olderidder*, en *Fredericus Zoldenbalch*, Schepenen te Utrecht. Gegeven in 't jaar onzes Heere CIↃ. CCC. LXXXIV. in 't oktaaf van de dood des heiligen Bisschops *Martinus*. (z.)

Wy laaten hier volgen een testament / uyt de Latijnsche tale overgezet; waar by zekere weduwe / met name *Margareta*, eenige landeryen aan 't Begijnhof en aan eenige kloosters te Utrecht heeft gemaakt. De eerw. Heer *Simon Charliers*, die het onder eenige oude papieren gevonden had / heeft het ons wel willen mededeelen.

IK *Margareta* weduwe van *Rudolfus Pasch* burger te Utrecht, make bekend aan allen die den tegenwoordigen brief zullen zien dat ik, met de toestemminge van mijnen voogd, omtrent mijn erf of erfenisse, genaamd het Heylig-Land en gelegen over de Witte-vrouwen te Utrecht, de volgende schikking, om ten allen tijden te duuren, heb gemaakt. Voor eerst begeer ik dat de godvruchtige vrouwluyden, dewelke Begijnen genoemt worden, aldaar geduu-

rig, onder de gehoorzaamheit ſtaande en een religieus kleed aan hebbende, zullen blijven. En indien iemand van haar een eerloozen naam gekregen heeft, en zulks op ſtraten en in kerken bekend is geworden, die zal van het gezelſchap der anderen verſtooten worden; zoo evenwel, dat ze haare goederen zal behouden: van het zelfde erf, en van de huyzen die tot dat erf mogten behooren, maak ik ook, en ſchenk ik, zoo veel als daar van weg geſchonken kan worden, aan de broeders Predikheeren, en aan de Minnebroeders, te Utrecht, aan de Nonnen van Marien-dale, en aan de Witte-vrouwen voornoemd, om onder hen allen gelijkelijk gedeelt te worden. Zoo nochtans dat de Priorin der Witte-vrouwen, die het dan wezen zal, de inkomſte van 't voornoemde erf zal ingaderen, en daar uyt drie Hollandſche ſchellingen, voor haare moeite, zal behouden. Het geen 'er dan overſchieten zal, dat zal gelijkelijk aan de gemelde plaatzen, tot een gerecht voor mijne en mijner vrienden gedagteniſſe, uytgedeelt worden. Gedaan voor *Niklaas*, Schout van Oudwijk, in de tegenwoordigheit van *Simon*, *Jan*, en *Willem Gouburgs* zoon, buuren aldaar; en van veele andere geloofwaardige perſoonen. Tot oirkonde van het gezeide hebben wy, de Deken en het Kapittel van *S. Jans* kerke te Utrecht, ons zegel op het verzoek van de voornoemde *Margareta* aan dit geſchrift gehangen. Gegeven in 't jaar M.CC.XCII., ſaterdaags voor *S. Michiels*.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Het woord Begijn, gelijk *Petrus Coens* a Kanonnik te Antwerpen en de Heer *van Espen* b aangemerkt hebben, is voor deze ook genomen geweest voor allerhande vrouwspersoonen, dewelke een stil en godvruchtig leven leiden, en zich van de gemeenschap der wereld onthielden. De Brigittijnen, om dat ze in 't eerst niet opgesloten waren, en dat haar leven het allerstrengste niet en was, staan by W. *Heda* ook te boek voor Begijnen. Ook is die naam wel gegeven aan de wereldsche Kanonikessen; gelijk by *Ant. Matthaeus* d breeder staat bewezen: en gelijk J. B. *Grammaye* in de beschrijvinge van Nivelle ook heeft aangetekent. Zy leefden eerst op haar zelve, en in haar oudershuys, zonder een vergadering by malkander uyt te maaken. *Thomas* e *Cantipratanus* maakt gewag van zekere *Elizabet de Gravio*, dewelke te Nivelle Meestresse was over 2000. Begijnen: en nochtans was 'er op dien tijd, volgens de opmerkinge van *Petrus* f *Coens*, noch geen Begijnhof te Nivelle.

Waar de Begijnen haaren naam van daan gehaalt hebben is niet al te zeker. Sommige, als W. g *Heda*, zeggen dat ze dien naam gekreegen hebben van een zeker hulsel, met het 't welke zy haar hoofd bedekten: want *beguin* is in 't fransch een zeker kinderhulsel te zeggen. Anderen h willen dien naam afleiden van de heilige en bekende *Begga*. De derden zeggen dat *Lambertus Begghe*, een Luykenaar, de insteldet van de Begijnen is: en dat ze daarom Beggijnen zijn genoemt. De Brabandsche Historischrijver i *Grammaye* zegt dat deze naam van Begijn oudstijds een hoog-

a P. Coens de origine Beguinar. sect. 3.
b Van Espen in jus can. part. 1. tit. 33. cap. 3.
c Heda in Gisberto & Davide Episcopis.
d De fatis Eccles. fundat. 32.
e Thomas Cantiprat. lib. 2. de apib. c. 54. §. 10.
f Loco citato.
g W. Heda ibid.
h Miraeus lib. 1. donat. belg. c. 112.
i Grammaye antiq. belg. in Nivella.

dra-

dravende naam was (*nomen augustum*) en alleenlijk wierd gegeven aan edele vrouwspersoonen, dewelke een middelweg tusschen het kloosterlijke en het wereldlijke leven verkozen hadden. En hy verzekert dat deze naam, mettertijd vergaan en vergeeten zijnde, wederom op de baan is gebragt door den voorgemelden *Beggbe* of *le Beggbe*. Deze *Beggbe* was een yveraar; van wien het volgende staat aangetekent in de groote Nederlandsche Kronijk: *k* "Te Luyk is tot „Bisschop verkozen een zekere *Radulphus*. Deze verkocht de prebenden en proeven door den beul *Udelinus*: dewelke daar om grooten aanloop had. Hier „tegen heeft zeker man openbaarlijk gepreekt, doch „zonder eenige quaadaardigheit. De Prelaaten, daar „over gebelgd, doen hem door den Bisschop gevangen „zetten: zy leidden hem door de kerk, en krabbelden „hem met hunne nagelen, *unguibus impingunt*. Doch „hy zeide door een geest van voorzegginge: *eilaas*, „*eilaas*, *de dagen zullen koomen dat de varkens de aar-* „*de onder het outaar van de* H. Maria *zullen opkarbbelen*: „'t welke naderhand ook is gebeurt. Zijn naam was „*Lambertus Begge*: naar wien de Begijnen haaren „naam hebben en noch behouden. Want hy heeft de „order der Begijnen allereerst uytgevonden: en heeft „haar den regel der kuysheit door zijn woord en voor- „beeld gepredikt." Anderen *l* houden het voor waarschijnlijker dat dit hoofddekzel den naam niet gegeven heeft aan de Begijnen; maar dat het dien naam van de Begijnen heeft gekregen. Daar zijn 'er die den naam van Begijnen afleiden van de *Bichini*. Deze *Bichini* of Bichinen, dewelke aldus genoemt wierden om dat ze met een grof en graauw laken, 't welke in 't Italiaansch *Bighio* genoemt word, gekleed waren; worden gehouden voor een soort van Minnebroeders; en wierden ook *Bizochi* genoemt; van dewelke breeder bescheid te vinden is *Odoricus Rainaldus* over het jaar 1297. en by *Wadingus* over het jaar 1297. en 1317. Wat de Begarden en Begijnen aangaat, dewelke door eenige Pauzen veroordeelt zijn; die worden voor een soort van ketters gehouden, van dewelke *Raynaldus*,

k Magnum Chronic. Belgii ad ann. 1168.
l Zie du Cange v. Bichini.

schrij-

schrijvende over het jaar 1247, *Wadingus* over het jaar 1308, en meer andere wijdloopig geschreven hebben. Begarden was de naam van de mannen; Begijnen van de vrouwspersoonen. *Bernardus Guido* schrijft in het leven van *Johannes* XXII. datze zich zelven de arme broeders van den derden Regel van S. *Franciscus* noemden: en dat een groot getal van deze menschen, als volslage ketters, veroordeelt is om verbrandt te worden. Doch de Minnebroeder *Wadingus* brengt verscheide redenen in, om te bewijzen dat ze geenzins tot de order van S. *Franciscus* behoort hebben, maar dat ze zich onder dien naam zochten te verschuylen; om hunne doolingen, onder het gezag van een goedgekeurden Regel, des te vryer te verbreyden en als aanzienlijker te maaken. De Karmelijt *m Guido* schrijft ook dat ze zich Broeders en Zusters van de boetvaardigheit, uyt de derde order van S. *Franciscus*, plagten te noemen: dat hunne sekte ontdekt is omtrent het jaar 1315: en dat ze daar op ten vuure zijn gedoemt. Maar al zijn de gemelde Begarden en Begijnen misschien geen Minnebroeders of Franciscaanen geweest; zoo heeft deze order evenwel, zoo wel als die van de Predikers, een ander soort van Begarden gehad. Dit schijnt althans te blijken uyt de jaarboeken van *n Kolmar*, dewelke aldus spreeken: *In dit Kapittel* (van de Dominikaaner monnikken) *waren* 80. *Bekeerlingen of Begarden; dat is Broeders die geen huyzingen hadden, en de kost gingen bedelen.* En op een andere plaats: *Aldaar* (te weeten in het Kapittel der Minnebroederen) *zijn verschenen* 130 *Broeders; en* 30 *Bekeerlingen of Begarden; dewelke twee en twee, of drie en drie,.. aalmissen gingen bedelen.* Doch dit raakt alleenlijk den naam; en is geen volkomen bewijs dat die Begarden der gemelde Monnikken eenige gemeenschap met de andere Begarden en Begijnen gehad hebben. Het schijnt dat haare order van de Begijnen in de Kerkvergaderinge van Vienne afgeschaft, en aan alle Begijnen op den ban geboden is dezelve order te verlaaten. Hier op zijn ze in gansch Vrankrijk te niet geraakt. In Nederland kreegen zy het ook zeer quaad. Ja te Antwerpen

m. Summa de heresib.
n Ad ann. 1302.

wier-

wierden alle haare goederen door de Overheit aangeslagen. In Vrankrijk zal *Filips de Schoone*, als een krachtig voorstander van gemelde Kerkvergaderinge, volgens de opmerking van *o Thomassinus* niet weinig geholpen hebben tot het vernietigen van deze order. *Clemens* V. en gemelde *Filips de Schoone* gingen al vry driftig voort met het verdelgen en uytroeyen van orders. Als *Johannes* XXII. de naaste opvolger van *Clemens* V, naarder onderzoek van zaaken had gedaan; en bevonden had dat 'er veele Begijnen in verscheide gedeelten van de wereld waren, dewelke geen deel hadden aan de boven gemelde beschuldigingen, en 'er zelfs in 't minste niet verdagt van waren; heeft hy aan de Ordinarissen der plaatzen *p* bevolen, dat ze haar over die gewaande vergrijpingen niet zouden laaten ontrusten: ja dat ze haar alles zouden doen wederom geeven, rechten, goederen, huyzen, enz. wat haar om de gemelde betichtingen ontvreemt en ontweldigt was geweest. Daarenboven heeft hy volgens de getuigenisse van *Zypæus* aan de Bisschoppen van Kamerijk, van Luyk, en van Utrecht, aan dewelken bynaa gansch Nederland in de geestelijke zaaken onderworpen was, byzondere brieven geschreven; en hen vermaant dat ze naar het gedrag van de Begijnen, onder hun Bisdom woonende, zouden verneemen. Zy hebben 'er naar vernomen: en hebben haar, als onschuldig en van een onbesproken gedrag zijnde, de handen boven 't hoofd gehouden. En men leest niet dat 'er eene vergadering is gevonden, daar iets op te zeggen viel: zoo is 'er dan geen de minste reden om de Nederlandsche Begijnen verdagt te houden. Wat Vrankriik aangaat, het is waar, daar zijn ze te niet gegaan. Doch de reden hebben wy boven al gezien: de Kerkvergadering van Vienne wierd daar te krachtig ondersteunt door *Filips den Schoonen*: en men leest al wederom niet dat 'er iets berispelijks in 't gedrag der Fransche Begijnen is gevonden. Ja men zal niet vinden dat de Begijnen na den tijd van *Clemens* V, 't zy in Hoogduytsland 't zy elders, van doolingen tegen 't geloof of van onbetaamelijke zeden beschuldigt zijn geweest.

o Thomassin. apud van Espen loco citato.
p Vide Zypæum ib.

2. Hier mag noch wel aangemerkt worden dat 'er in Holland en Zeland aan de Majestraat der Steden door den Graaf somwijlen last gegeven wierd om een waakend oog op het gedrag der Begijnen te houden; zoo als door *Willem* III. gedaan is in den volgende brief aan de Majestraat van Ziriczee.

Wy Willem *Crave &c. Onsen lieven en getrouwen Balju, Scepene ende Burgemeesters van onser poorte van Zirizee salut &c. Wy ontbieden u ende willen dat ghi den Beghinenhof van Zirixe, ende den joncfrouwen die daer in wonen of wonen sullen, van onsen weghen houd in sulcken staet en in sulcken wesen van clederen te draghen, ende van eersame wanderinghe, ende dat men weyt als sy wanderen willen, wair sy wanderen, alse die joncfrouwen syn die wonen in 't Begynhof in Middelburgh; ende dat gy den Papen also goit hebt dat si se in ruste ende ongemoeyt laten, ende dat gy die joncfrouwen, die den Hof te berechten hebben, also goid hebt dat sy des Hoves goit ende der fermerien goit nergent en keren, ten sy ter geenre behoeft die in der fermerien syn, of in den Hove, of in des Hoves oirbaer; ende dat sy den armen joncfrouwen, die hoir broot met den handen winnen moeten, also verre als sy behoudenlike wanderen, niet te hard en sien. des en laet niet. Godt sy met u. Gegheven tot Zirixe des dinxendages na beloken Paschen in 't jaer van* XXXI.

Ik zie niet dat hier aan de Priesters de al te groote gemeenzaamheit met de Begijnen word verboden, gelijk *Ant. Matthæus* q op dezen brief aantekent; en vervolgens ook niet dat zijne vordere opmerkingen hier te pas koomen. Ik wil die al te groote gemeenzaamheit niet voorspreeken; geenzins. En ik beken 't dat 'er meer als genoegzaame reden is om dezelve aan alle kerkelijke persoonen te verbieden. Maar evenwel zie ik niet dat de woorden van dezen brief daar op gedraait konnen worden. Daar staat maar dat de *Papen haar in ruste en ongemoeit moeten laaten*: dit schijnt geenzins op de al te groote gemeenzaamheit te passen. Ik zoude veel eer gelooven dat dit op de Parochipriesters ziet, dewelke in 't eerste niet wel te vrede

q A. Matth. de iuris Eccl. fund. 32.

waren dat ze haare eige Priesters hadden, en van haare eige Priesters bedient wierden. De Parochi-priesters zagen haar aan als hunne Parochi-dochters, en wilden 't bestier over haar hebben. En zy hadden voor zoo verre gelijk: maar om dat het niet geraadzaam scheen dat geestelijke maagden, die haar van 't gewoel der wereld en van den ommegang met manspersoonen afzonderden, dagelijks midden door de stad naar de Parochi-kerk ter Misse gingen; is r haar door de Bisschoppen toegestaan een eigen Priester en Pastoor op haar hand te hebben. Hier konnen de Parochi-priesters in 't begin wat tegen gewoelt hebben, enz.

r Vide Espenium ut supra.

GASTHUYSEN BINNEN DE STAD.

En voor eerst

S. ELIZABETS GASTHUYS.

S. Elizabets Gasthuys.

BEhalven de gemelde kerken zijn 'er te Utrecht noch andere godvruchtige gebouwen geweest. Voor eerst was 'er de kerk van S. Elizabeth; waar van de straat by den nieuwen weg den naam heeft gekreegen. De gemelde kerk, gelijk wy reeds gezegt hebben, was ter eere van S. Elizabet gewijdt door eenen Wijbisschop, met naame Jacobus. Deze Heilige, gelijk bekent is, was een dochter van Andreas Koning, en Gertrudis Koninginne van Hongarye.

By deze kerk heeft Everardus van Zoudenbalgh een weeshuys gesticht in 't jaar CIↃ.CCCC.XCI.

De

De plaats / daar deze kerk stond / wierd van ouds Sinte Katheryneveld geheeten; en lag aan de Katryne-poort. Tegenwoordig hiet de plaats Vredenburg / naar het slot 't welke Karel V, na de afbreeking van gemelde kerk / daar heeft gebouwt.

De stichting luide als volgt:

EVerard Zoudenbalch, Canonick ende Thesaurier in den Dom t'Utrecht, Heer der Heerlicheyden hooch ende leech van Urck ende Emeloort in Westfrieslant des Christdoms van Utrecht ende Ambachtsheer in den *Weerde* buyten Utrecht &c. doen kont allen den gheenen, die desen brief sullen sien ofte hooren lesen, hoe dat ick in de eere ende love Goeds almachtich, der heyliger maget synre moeder Maria, en der heyliger Vrouwe sinte *Elisabeth van Duringen*, die een ontfanckster ende vertroosterse is der elendige wees-kinderen, die van allen menschelycken troost verlaten syn, van myn selfs goeden, die my Godt almachtich uyt syns selfs goedertierentheyt verleent heeft, gefundeert, gesticht, ende begaeft hebbe een Gasthuys der wesen, met een Capelle daer aen gelegen binnen der Stadt van Utrecht aen St. *Cathryn-nen-velt*, in den welcken ick wille ende bevele, dat men ontfangen sal alle elendige weeskinderen, knechtgens ende meyskens, die van allen menschelycken troost verlaten syn, oock van waer dat sy comen, ende die aldaer opvoeden ende ophouden, tot dat sy tot haren jaren gecomen sullen wesen, ende tot dat sy hem selven met heuren arbeyt ofte ambochten sellen konnen behelpen ende bedragen; ende dat niet tot enen sekeren getalle; maer alsó veele alsmen in den voorseyden Gasthuys van der goeden luyden aelmisse, ende van den goeden die nu den selven Gasthuys gegeven syn, ofte hier namaels gegeven sullen worden, sal mogen voeden ende houden; ende op dat die selve wees-kinderen te beter aldaer sullen mogen gevoet ende gehouden worden, so sullen die knechtgens, die groot genoech ende des machtich syn, dagelicx omme gaen om haer broot ende aelmisse te bidden,

niet tegenstaende eenige ryckdomme, die dat voorseyde Gasthuys namaels sal mogen crygen, maer die maechdekens sullen t'huys blyven, ende niet om gaen bidden, dan sy sullen haer hantwerck doen een ygelich na dat hem van Godt sinnen ende verstant gegeven is, ende gelyck die Verwaerster des huys voorseyt hem daer toe houden ende bevelen sal. Ende tot wat tyden dat die voorseyde knechtkens tot verstant comen, so salmense ter school setten om te leeren, off in geestelycke Cloosteren brengen, off aen Ambachten setten, desgelyks ook de meyskens laten goeden luyden dienen, ofte in Cloosteren helpen, ofte hantwerck laten doen, dat hem luyden betaempt, ygelick sulcks daer sy bequaemste toe is, ende om te bet dit voorsz. Gasthuys staende te houden, ende te meer arme wesen te mogen voeden, so en sal men niemant daer inne ontfangen, dan in sulcker manieren, dat al dat gheen dat sy inne brenghen, ofte daghelix alsso langhe als sy daer inne syn winnen, dat dat t'voorseyde Gasthuys toebehoren sal, ende daer inne blyven sal, maer of hem daer en binnen yet aenquam van erffenisse ofte anders, daer of sal dat voorseyde Gasthuys houden dat een derdendeel tot allen tyden ende euwelick, ende dat sullense elck loeven, als men se ontfanckt, indien sy dan mundich syn, ofte alsso vroech alse mundich worden, ende tot wat tyden die voorsz. wesen alsso verre gecomen syn, 't sy knechtgens of meyskens, dat sy sich selven voortaen sullen mogen behelpen ofte bedragen, en hoer broot winnen, so selmense oorlof geven, ende latense gaen, behoudelicke dat sy loeven ende hem daer toe verbynden sullen, so langhe als sy leven sullen, voor my die dit gefundeert ende gesticht hebbe, voor die ghene die dit selve huys goet sullen mogen gedaen hebben, ende voor die ghene die dit selve Gasthuys regeeren, neerstelyck te bidden, ende dat sy altoos dit selve Gasthuys vorderen ende promoveren sullen na heuren machte. Ende tot onderhoudinge van dit voorseyde Gasthuys, ende den ellendigen wees-kinderen voorsz. te helpen aen haren nootdrufte, soogeve ende bewyse ick den selven Gasthuys behalven meer andere huysen, erven, ende renten tot behoeff des Gasthuys voorsz. alsso dat voerder blyckt in den brieven der medegaven

daer

daer af wesende, noch alle die huysen aen dat selve Gasthuys liggende int vierkant, tusschen die *Steenwech* Oostwaert, en de *Meerstegbe* Zuytwaert, die strate die langhs sinte *Cathrynen* muyr streckt Westwaert, ende St.*Cathrynen-velt* Noortwaert, uytgenomen alleen dat hoeckhuys, dat voor aen den Steenwech staet, met eender Camer daer after aen in den *Meerstegbe* voorsz, 't welck nu *Jans* weduwe van *Hollant* toebehoort, behoudens ook dat dat voorsz Gasthuys betalen sal jaerlycx alsulcke thins ende pachten, als uyt die voorseyde goeden ende huyskens gaen. Voort so houde ick aen my alsо lange als ick by der gratie Godts in levenden lyve ben dat bewint ende regiment des Gasthuys voorsz mit allen synen toebehooren, dattet nu heeft ende noch aenwerven mach, maer na mynder doot, dien Godt almachtich salich maken wil, so sal dat bewint ende regiment daer af hebben euwelyck ende erffelyck die Doemdeken en die Schepen-Burgemeyster in der tyt der Stadt van Utrecht, ende een mynen outsten naestcomende erfgenaem, dat een manspersoon is, hy sy geestelyck ofte weerlyck, indien hy in geene oerden geprofessyt en is, ende na de doode des voorsz manlix erfgenaems, so sal syn outste naestcomende manlick erfgenaem in syn plaets wesen, ende so voort al erffelick, ten waer dattet in lancheyt van tyden gebeurden geen manlicke erfgenaem te wesen, als dan mochte een vrouwpersoon, die des leste naeste mans erfgenaem waer, met haren momber dat regiment ende bewint hebben, metten Doemdeken ende Schepen-Burgemeester voorsz. Oft oock gebeurde dat die Doemdeken in der tyt om enigerhande saken wille buyten der Stadt van Utrecht waer langer dan ses maenden, so soude daer int eynde die Vice-Doemdeken ofte die outste Canonick Capittulair in den Doem t'Utrecht residerende, in des voorsz Doemdekens stede wesen, ende 't regiment ende bewint voorsz mede hebben, ter tyt toe dat die Doemdeken weder binnen quame. Desgelycks oft ymant van mynen, off van myne voorsz manlycke erfgenamen, tot eniger tyden selver Schepen-Burgemeester wert, so soude den Raet in der tyt syn stede vervullen, duerende syn Schepen-Burgemeesterschap voorsz. Waert oock sacke dat enich van den erfgenamen, daer dit voorsz regiments

giment ende bewint aen bestorven waer, noch zelves dan niet mondich en waer, so soude syn Voocht in syn stede wesen ter tyt toe, dat hy selven mundich worden. *Item* op dat die voorsz wees-kinderen te bet gewacht, gehavent, ende tot deuchden gehouden, ende ook die goeden des selfs Gasthuys, die 't nu heeft, ende namaels crygen mach, ten meesten oirbaer geregeert ende bewaert mogen werden, so sullen die voorsz drie Regeerders aennemen een eerbare beleefde vrouwe, die de sorge van den voorsz wees-kinderen drage, ende heurlieder haer eten ende drincken beschicke, ende haer cleerkens reynelicken havent ende hanteert, gelyck nu *Griet van Besonde* de sorge daer af draget, die welke ick wille, dat met *Henrick van Besonde* haren man, ende *Anna* haer beyde dochter, alsso langhe als sy leven, in dat voorsz Gasthuys sullen blyven, ende alle haer behoeff ende nootdruft hebben, nae uytwysinge der brieven die daer af syn. Oock sullen die selve Regeerders kiesen enen goeden, cloecken, neerstigen man tot enen Procurateur, die de renthen ende goeden des voorsz Gasthuys mane, opbeure, ende ontfange, ende voort tot oerbaer ende nutschap des voorsz Gasthuys ende wees-kynderen by rade ende wille der voorsz drie Regeerders uytgeve, ende hemlieden daer aff alle jaer goede rekeninge doe ende bewys, behoudelick dat die Procurateur geen huyre van landen ofte van husen maken, noch geenreley goeden des voorsz Gasthuys vercopen noch afhandich maken en sal, dan by wetenschap, ende eendrachtich consent, der drie Regeerders voorsz. Desgelycx en sal die Procurateur geen wees-kynderen aennemen mogen in den Gasthuys voorsz, dan by weten ende consent der selver Regeerders. Voort meer op dat die voorsz Regeerders oock voor hoeren arbeyt, die hem hier inne te doen vallen sal, een wenich tytlicx loon mogen hebben boven 't loon des Almachtigen Gods, die een Vader is der wesen, so wil ick ende bevele dat elck van hem drien, die eerste twintich jaren lanck na mynre doot voorsz naastcomende op sint *Elisabeth* Patronesse des Gasthuys voorsz avont hebben sal van den goeden des Gasthuys voorsz, indien 't daer of mach, enen gouden Engelschen nobel, ende teynden de voorsz twyntich jaren, indien die goe-

goeden ende renten des voorseyden Gasthuys also verbeteren, als ick hope dat sy sullen, dat sy hem laten duncken, dat het daer aff mach, t'welck ick tot haerder discretien sette, so sal elcks van den drien Regeerders voorsz jaerlix hebben, als die Procurateur syn rekenschap doet elcx van hem drien, een take goede wyns, op dat sy te neerstiger toesien willen in der reeckenschap voorsz, dat alle dinck ten meesten oorber come, als dat behoort. Ende want ick in geenreley manieren wil, dat dit voorsz Gasthuys ende die goederen, die ick nu daer toe gegeven hebbe, of tot behoeff des selven Gasthuys ontfangen ende aengewonnen hebbe, ende noch mach schier namaels geven, of ontfangen, ende aenwerven sal, tot eniger tyden anders gesticht ofte geordineert worden, dan tot behoeff der elendiger wees-kinderen, als geseyt is, so is myn uyterste meeninge, wil, ende begeerte, ende oock daer op ende anders niet hebbe ick dit gesticht ende gefundeert, ende begaeft, datmen dat selve Gasthuys metten goederen voorsz nemmermeer en sal mogen tot andere enige aelmisse ofte goede heyligen wercken keeren ofte laten gaen, oock onder wat schynsel van meerder deuchden, ofte meerer devotien, meerer Geestelicheden ende profyts, datmen daer voor nemen mach, niet tegenstaende enige sake die daer toe dienen mochte, alwaer dat verworven van den heyligen Stoel van Romen, oft van ymant anders, die des machtich soude mogen wesen. Ende oft nochtans gebeurde, dat Godt verbieden wil, dat tegen desen mynen uytersten wil metter daet anders gedaen, oft dat voorsz Gasthuys met synen goeden voorsz tot enigen anderen eynde dan voorsz is, gekeert ende gesticht worden, het waer by wien dattet waer, ofte uyt wat crachte van brieven, die men daer op versoecken mochte, als dan wil ick dat alle die voorsz goederen, die ick daer toe gegeven hebbe, ofte namaels geven sal, ofte die ick tot behoef des selven Gasthuys ontfangen ofte aengeworven hebben, ofte noch ontfangen ofte aenwerven sal, altemael comen sellen mit vollen rechten aen mynen naesten erfgenaem, altoos een manspersoon voor een vrouwe te gaen, die welcke erfgenaem ik geve ende gunne hem daer toe volcomen macht, dat hy d'selve goeden vry ende onbelet

van ymant tot syns selfs wille sal aentasten, sonder enige inwinninge ofte belet van ymant, aensprake met recht daer op te doen, aenveerden, ende wedernemen sal mogen, ende d'selve goeden schicken ende ordonneren tot behoeff der arme wees-kinderen, in der manieren als boven geschreven is, ende anders niet. Ende waert oock saecke dat die selve myn erfgenaem in die aenveerdinge der voorsz goederen in manieren voorsz versumich waer, ende dat niet en dede ('t welcke Godt verhoeden moet) tegen myn voorsz uyterste wille, so wil ick ende begeere dat die Fabryckmeesters in der tyt deselve goeden sullen mogen buyten beveel ende ontheyt van ymant, ende uyt hoer selfs macht ende authoriteyt sonder enighe rechtvorderinge ende inleydinge van recht daer inne te verbeyden, alle die voorsz goeden, die ick voorsz daer nu toe gegeven hebbe, ofte namaels geven sal, aenvatten ende aenveerden, ende daer mede doen haren vryen wille, tot behoeff der Fabrycken van den Doem voorsz, sonder enich bekroen ofte hinder van mynen erfgenaem, die dat als voorsz is, tegen mynen uytersten wille alſo geconsenteert soude willen hebben, ofte versumich waer geweest, in dese myn fundatie niet te doen onderhouden, ofte oock van ymants anders, alle dinck sonder argelist. Ende op dat dese vorwaerden inde manieren als voorsz is, ende anders niet, vast ende stade blyven, so wil ick dat die gifte die ick van den goeden voorsz aldus vry tot onderhout des voorsz Gasthuys ende armen wees-kinderen gegeven hebbe, of noch namaels geven sal, ende mede die ick tot haer behoef als voorsz is ontfangen ende aengeworven sal hebben, vast ende onverbreeckelyk, ende van weerden blyven ende gehouden wesen sal van myn ende myne erfgenamen, sonder dat enichsins te mogen veranderen ofte wederroepen. Des t'oerconde ende op dat alle voorsz punten te vaster gehouden mogen worden in toecomende tyden, so hebbe ick deser brieven drie alleens luydende, daer af den enen by de kercke van den Doem, den anderen by der Stadt van Utrecht, ende die derde by mynen erfgenaem, die metten Doemdeken en Schepen-Burgemeester voorsz, dat regiment ende bevele mede hebben sal des Gasthuys, laten maken ende besegelen met mynen segel. Gegeven int

jaer

jaer ons Heeren dusent vierhondert ende een en t'negentich, op sinte Pontiaens avont.

David van Borgonje heeft deze stichting in 't volgende jaar bevestigt; behoudens nochtans dat zijne rechten / de rechten van zijn Bisdom / en die van de Parochie / daar het het Weeshuys onder lag / in hun geheel zouden blijven: zoo als de volgende brief uytwijst:

D*Avid van Bourgoengen*, by der genaden Gods Bisschop t'Utrecht, allen den genen die desen onsen brieff sellen sien oft hooren lesen Saluyt. Also wy altoos geerne sien die oeffeningh der wercken van barmherticheyt, want daer inne sonderlinge onse salicheyt gelegen is, sonder den welcken geene goede wercken Gode behaeglyck syn. Ende want onder allen den wercken der barmherticheyt voorsz een sonderlinge groote duecht is, den rechten armen in hoeren noottruft by te staen, ende namentlick den genen die hem selven niet behelpen en connen, ofte niemant sonderlinges en hebben, die sy vertroosten mach, ende wy daeromme mit rechten goeden herten geneyget syn tot die ordinantie, fundatie, ende giftinge, die Heer *Everaert Zoudenbalch*, Canonick ende Thesaurier onser kercken ten Dom t'Utrecht gedaen en gemaeckt heeft, tot behoeff der elendigen wesen kynderen, om die tot Gods eeren ende in deuchden te houden ende op te brengen in den Gasthuyse, dat hy in der eeren Goeds ende der heyliger weduen Sant *Elisabeth van Dueringen* bynnen onser Stadt van Utrecht heeft doen tymmeren ende maecken, ende want wy oock merclicken doersien, hoe groote deuchde daer uyt gesien is te komen, indien dat wael onderhouden, ende

Door David van Borgonje bevestigd.

syne goede wille daer in volbracht, ende altoos dat gene daer hyt toe gemaeckt heeft gebruyckt, en niet in een schynsel van een beter werck verandert, of tot anderen wercken verkeert en wort: Soo ist, dat wy die selve ordinantie ende insettinghe in al synen leden ende punten, also hy die geordineert ende gesticht heeft, ende in den brieven dair dese onse tegenwoordige transfix-brieve door gesteken syn begrepen ende verder verclaert staen, van weerden houdende geapprobeert ende geconfirmeert hebben, approberen ende confirmeren die altesamen ende elck bysonder uyt onse Biscoplicke macht mit desen selven brieve, mede willende ende gebiedende, dat men alle die punten ende articulen in der selver fundatien begrepen, ende elck bysonder ewelick ende ymmermeer sonder enich wederseggen van ymanden onverbreeckelich houde ende volbrenge, ende dat alle die goeden die den selven elendigen wees-kinderen offte Gasthuyse by Heer *Evert* voorsz, offte ymant anders, nu gegeven syn, offt namaels gegeven sellen worden, offte daer aen gewonnen, als geestelicke ende gemortificeerde goeden, staen sellen onder die beschermenisse des geestelicken rechts, ende nemen die als nu onder die protectie ende bewaernisse onses heyligen Patroens sant Martyns ende die onse, behoudelick altoos ons onsen Gestichte ende die Proch-kercke, daer onder dat voorsz Gasthuys gelegen is haers rechts. In oorconde 's briefs besegelt mit onsen segel. Gegeven op onsen Slote te Duersteden int jaer ons Heeren CIↃ. CCCC. XCII. opten XXVI. dach in Januario.

Aldus onderteyckent,

I. WICHERS.

Pau

Naderhand / als de 300 genaamde herbormde Godsdienst opgekomen was / is het gasthuys verplaatst; en van de eerste plaats Predenburg overgebragt naar het huys der Reguliere Kanonnikken; daar de Weeskinderen noch tegenwoordig opgequeekt worden. Is naderhand verplaatst.

S. QUINTENS GASTHUYS.

DAn was 'er noch een Gasthuys van S. Quintinus; welke Quintinus volgens Albericus in 't jaar 294/ onder Rictiovarus den Legaat van Diocletianus, in de Gaulen is gemartelt. S. Quintens Gasthuys.

Het was gelegen ter plaatze/ dewelke van ouds de Oudelle, dat is het Oude-dal/ wierd genoemt; onder het rechtsgebied der Kanonnikken van Oudmunster. De plaats / daar het op getimmert was/ was al vry groot; te weten van S. Paulus-brugge af tot S. Servaas-brugge toe.

Het is gesticht door de edele vrouwe Machtildis van Wulverhorst; die de huysvrouw was van Johan Aleman basterd (1) van Henegouwen. Van ouds was het in twee deelen verdeelt; en wierd ten deele gebruykt om de vreemdelingen/ ten deele om de ellendige stedelingen te helpen. By verloop van tijden heeft de Raad goed gevonden het zelve voor een pesthuys te gebruyken: maar dewijl de Regenten van 't huys daar tegen waren/ hebben zy daar over een smeekschrift ingelevert (2) aan Georgius van Egmond Bisschop van Utrecht. Dewijl deze zaak ondertusschen bleef hangen; heeft Anna van Lewenburgh, de zuster van de Utrechtsche Domheeren Albertus en Martinus, in 't jaar 1564. een ander huys Door wie gesticht.

getimmert voor de menschen die met de pest besmet zouden worden; en heeft alle haare goederen aan 't zelve huys gemaakt.

Broederschap van de *H. Maria Magdalena.*

Dit Gasthuys is eerst een Broederschap geweest van de H. Maria Magdalena; tot wiens eer, gelijk wy reeds gezegt hebben, onder 't zelfde gerecht ook een klooster was ingewijdt. Uyt hoofde van dit Broederschap wierden de Overzten van 't Gasthuys ook Broeders genoemt.

AANTEKENINGEN.

1. *Basterd van Henegouwen.* Iemand zou de benaming van basterd of bastaard eenigzins voor een smadelijken toenaam konnen aanzien; of ten minste konnen denken dat groote Heeren daar mede niet gedient en waren. Misschien zouw hy 'er ook eenigzins gelijk in hebben: maar men moet evenwel weeten dat de naam van basterd altijd niet voor smadelijk is aangezien; en dat sommigen zich dezen bynaam, zelfs op hunne brieven, aangematigt hebben. Ik spreek niet van gemeene persoonen; dewelke zich somwylen voor basterden van Vorsten of groote Heeren uytgegeven hebben: en dewelke het eers genoeg rekenden dat ze zulke mannen, op wat wyze dat het ook waar, tot vaders hadden. Maar Vorsten, ja Koningen en groote Koningen, hebben zich volgens de getuigenisse van den geleerden *a* *Mabillon* over dien toenaam niet geschaamt. Om maar een voorbeeld by te brengen, zoo heeft *Willem de Overwinnaar*, Koning van Engeland, zijnen brief aan *Alanus* Graaf van Britanje met deze woorden begonnen: *Ik Wilhelmus, bygenaamd Bastaard.*

Vorders staat te weeten dat deze *Johan Aelman* de basterdzoon van *Willem* III. en vervolgens de basterd-

a Mabill. de re diplom. l. 2. c. 7.

broe-

broeder van *Willem* IV. en van de Keizerinne *Margareta* is geweest. In een brief [b] van 't jaar 1364. spreekt de gemelde Keizerin aldus: Margriete *by der genaden Gods &c. maken kont allen luden dat wi gegeven hebben, ende geven mits desen brieven, Heeren* Jan Aelman *onsen bastaert broeder ons lant van Woerden, geheel ende al met allen renten, recht ende vervalle. . . .* En in een anderen brief van 't zelfde jaar gebruykt zy de volgende woorden: Margriet enz. *maken kont allen luden ende kenlik, dat wi gegeven gegeven ende geven Heeren* Jan Aelman *onsen broeder den bastert alle dat goet, dat* Jan Bertout *van onsen lieven broeder, daer Godt die siele af hebben moet, te leen hilt, ende onsen lieven broeder metten rechte aanbesturf enz.*

2. Om dat dit smeekschrift noch eenigzins kan dienen om het rechte inzigt dezer stichtinge te vatten; heb ik goedgevonden het zelve alhier uyt *Ant.* [c] *Matthæus* by te voegen.

Aan den Hoochweerdigen, Hoochwelgeboren Heere George van Egmont *Biscop t'Utrecht.*

Geven ootmoedelicken te kennen die Huysmeesters ende gemeen broeders van onse lieve Vrouwe ende S. Marie Magdalene *Broederscap, nu mede* S. Quintyns *gasthuys genaemt, gelegen in de* Oudedelle *in 't gerecht van de Heeren van Oudemunster binnen Utrecht, dat langer dan* C *en* XL *jaren geleden by de Ed. vrouwe* Mechtelt van Wulverhorst, *Heeren* Johans Alemans *Ridders huysvrouw was bastaert van Henegouwen, tot onderhoudinge ende onderstant van arme vrouwelyke persoonen van buytens lande comende gefundeert is een huysinge mit seeckere bedden omme de voorschreve ellendige personen te ontfangen, ende daer beneffens noch geordonneert eene huysinge mit een gasthuys, aldaer rycke ende arme burgers kinderen ende dienstboden ontfangen worden. Sulx dat sy suppliantenwel behooren mit die goeden by die goede personen dair toe gegheven te bliven in de administratie van dien. Edoch heeft den Heer Stadholder, mitsgaders Schout, Borgemeesters, ende Regeerders der stadt van Utrecht den suppliantenteerst in maniere so 't scheen van vruntscap, ende dair*

b Apud Matth. de fatis. p. 338.
c Matth. de fatis Eccl. p. 337.

na ernstelyken durch bevel versocht ende geboden, also dat sy dat voersz. gasthuys van S. Quintyn, *ende dair by die kiste mit alle die brieven in hare handen souden stellen; want sy aldair een general Pesthuys wilden setten, en versoekende dat sy souden werden gemaintineert in haar oude possessie, ende gerestitueert in 't gene dair sy alrede in waren gespolieert, de geestelycke jurisdictie annex, &c.*

S. AACHTEN GASTHUYS.

S. Aachten gasthuys

HEt gasthuys van S. Agatha, welke heilige Maagd onder Decius gemartelt is/ heeft gestaan op de Nieuwstraat/ daar nu de kerk van S. Catharina staat. Nevens dezelve stond een kapel/ daar een (1.) broederschap was van S. Agatha. Ook stond 'er dicht aan een stoof of kachel/ dewelke daar gesticht was ten dienste der armen. Van den tijd/ wanneer het gasthuys gesticht is/ heeftmen geen zeker naricht. De stoof is in 't jaar 1366. gesticht door Petrus uten Leen, burger te Utrecht. Hier nevens gaat een brief van 't zelfde jaar/ waar in de plaats/ de begiftiging/ en de stichter uytgedrukt staan:

met een kapelle en broederschap.

Wy Burgemeysters, Scepenen, ende gemeen Raet der stadt van Utrecht, maken kont ende kenlic allen luden, dat *Peter uten Leene* onsen Borger ons gegheven heeft, twe-en-twintich pont renten des jaers, ende heeft ons den eygendom daer of overgegeven tot sunte *Aechten* Capelle behoef, die gelegen is in die Nystrate. Welcke renten aldus gelegen syn binnen onser Stat. In den eersten vyf pont 's jaers uyt eenre Hofstede gelegen in den ouden *Sprincwyck* by sunte

ſunte Katherinen-velde, daer die oude ſcupſtoel plach te ſtaen, welcke Hofſtede in pachte heeft *Peter Ooſſcher* die daker. *Item* ſes pont 's jaers uyt eenre ouder Hofſtede, daer alre naeſt gelegen Noortwaerts, die in pachte heeft *Jan van Gelre* die viſſcher. *Item* acht pont 's jaers uyt eenre derder Hofſtede gelegen Weſtwaerts, after deſen tween voergenoemden Hofſteden, ende ſtreckende dwars after aen beyden Hofſteden, die in pacht heeft *Henric Brunt*, ende Zuytwaerts van deſen voorſeyden drien Hofſteden, is gelegen *Otten* Hofſtede van *Yſelſteyn* Heren Jans-ſoon, ende Noortwaerts *Gerit Pots* Hofſtede Borgers t'Utrecht. *Item* drie pont 's jaers uyt eenre Hofſtede, gelegen aen ſunte Jacobs-velt after Jans van Lantſcroon op een hoec van der Coeſtrate, daer Noortwaerts aen gelegen is Peters Hofſtede uten Leene voorſeit, ende Weſtwaerts Braems Hofſtede van den Sande, die in pacht heeft Dirck Yſebrants ſoon, ende uyt deſen twe-entwintich ponden renten voorſz. ſel hebben een Clerc, is geheten Hubertus Jans Leydeckers ſoon, ſeſtien pont 's jaers tot ſinen live, mer die ſes pont 's jaers, die daer over loopen, ſel die Capel van ſunte *Aechten* voorſz. alrede opboeren, ende deſe voorgenoemde renten heeft *Peter* gegeven in deſer manieren, datmen van den ſteenhuſe, dat ter voorſeyder Capellen toebehoort, ende after 't Choor gelegen is Ooſtwaerts, maken ſel ene warme ſtove, die des wynters beyde dach ende nacht altoos binnen warm ſel weſen, arme lude, ſo wie des begeert, ende die des van armoeden te doen heeft, des dages in te weſen, ende hoer gemac in te hebben, ende des nachts in te ſlapen. Ende hierom hebben wy bi conſent der Broederen van ſunte Aechten Capelle Peter uten

uten Leene voorgenoemt oirlof gegeven, dit voorsz. huys tot deser stove te maken ende te tymmeren na syns selfs beste goetduncken op sinen cost. *Item* mit desen voorsz. renten ende mit anders goeder luden aelmissen, diemen daer toe sel geven, selmen dese voorsz. stove in gereke staende houden, ende des wynters mede doen warmen. *Item* tot deser stove sel een wech gaen, of ende toe gaen, het si door die Capelle of daer besiden, daert gadelicste is. *Item* sellen die twe Overste Oudermans van der Stadt, die in der tyt sellen wesen, mit tween van sunte Aechten Broeders, die de Broederschap daer toe setten sel, bewaerres wesen van deser stoven, ende opboeren dese voorsz. renten, ende anders alle goet datmen daer toe geven sel, ende weder uytreycken ter bester oorbaer. *Item* sel dese voorsz. stove ewelike staende blyven tot armen luden behoeff, ende men selse altoos vermeeren ende niet vermynren, ten waer dat wy Borgemeysters, Scepenen, ende gemene Raet voorgenoemt, mitten meerren hoop van sunte Aechten Broederschap, daer mede ende mitten voorsz. renten ende goede namaels eens beters te rade worden. In orconde des briefs besegelt mit onser Stadt segel. Deser brieven syn drie. Gegheven int jaer ons Heren M. CCC. ses ende t'sestich des Vrydages na beloken Paschen.

Dit gasthuys is in 't jaar 1468. verandert in een Karmelyten klooster; wanneer 't aan deze Monnikken toegestaan is in de stad te koomen. Naderhand is het wederom, gelijk wy reeds verhaalt hebben, verandert in een huys der Malteessche Ridderen: te weeten als gemelde Ridders de plaats, die zy by de Katherijne

rijne poort hadden / moesten verlaaten; en de Karmelyten naar S. Niklaas kerk moesten verhuyzen.

T'hans word het gebruykt ten dienste der gequetste Soldaaten / en der zieke vreemdelingen: en het staat onder 't opzigt van den Kommandeur der Duytsche Ridderen.

AANTEKENINGEN.

1. Men heeft in de beschrijvinge van de kerken en kapellen der stad Utrecht gezien dat de Broederschappen daar zeer gemeen zijn geweest. Het is zeker dat deze Broederschappen tot een goed einde zijn ingestelt; en dat 'er ook veel goeds zoude uyt voortkoomen, indien alles met een goeden geest en naar 't oogmerk der kerke onderhouden wierd: dat is indien ze zich over en weer vereeuigden, en door een vaster band verbonden, om malkander doorstichtelijke voorbeelden tot het beoeffenen van goede werken op te wekken; en door onderlinge gebeden en exempels tot het betrachten van de godvruchtigheit te helpen. Wy hebben 't dan niet tegen de Broederschappen, in zich zelven aangezien. Maar 't is even zeker dat 'er ter gelegendheit van deze Broederschappen veele onordentlijkheden geschieden; en veele fabeltjes, verdichte voorrechten, en zoogenoemde privilegien enz. aan 't lichtgeloovige volk wijs gemaakt worden. Het geschiedt al dikwils, zegt de hooggeleerde Heer *a* *van Espen*, dat men zoo in de predikaatzien als in gedrukte boekjes uytstrooit dat de genen, die in dit of gunt Broederschap opgeschreven zijn, die het teken of het kleed van zoo of zoo eene Broederschap gedragen zullen hebben, die eenige geringe oeffeningkjes van godtvruchtigheit ter eere van dezen of dien Heilig koomen te doen, die dagelijks eenige formulieren van ge-

a Zegerus B. van Espen. in jus can. part. 2. tit. 37. c. 7.

beed-

beedjes passen op te zeggen; dat zeg ik, zodanige menschen zekerlijk zalig zullen worden; of ten minste verzekert mogen zyn dat ze zonder een oprecht berouw, en zonder een goede biecht gesproken te hebben, niet uyt de wereld zullen scheiden. Die eenigen tijd in katolijke landen verkeert hebben, en wijs genoeg zijn om een goed onderscheid tusschen de rechte gebruyken der H. Kerke en de misbruyken van byzondere vergaderingen te maaken, weeten genoeg hoe het met sommige Broederschappen toegaat. En inderdaad, zegt de gemelde Heer *van Espen*, waar toe dienen zulke predikaatzien en boekjes, als om aan de menschen een onverzaagdheit tot het zondigen in te boezemen? En tot wat einde worden zulke dingen door de Preekers aan 't volk voorgedragen; als om een grooter getal van menschen, en vervolgens des te overvloediger offerpenningen, naar hunne kerken te trekken? Wat kan daar anders uyt volgen, als de verfoeyelijke laatdunkendheit en bygeloovigheit van die menschen, dewelke als een zekere zaak aan de geloovige belooven dat ze zonder een oprecht berouw, en zonder de Sakramenten, uyt dit leven niet zullen scheiden: over welke reukeloosheit en laatdunkendheit de eerste provinciale Synode van Kamerijk al over lang heeft geklaagt. Deze Synode, gelijk *Molanus b* genoegzaam te kennen geeft, zag op de ydele en bygeloovige laatdunkendheit van 't domme volk, omtrent het eeren van S. *Barbara*. Van deze S. *Barbara* heeft men ook een Broederschap ingestelt: en om dat Broederschap wat aanzienlijk te maaken, en een groote en deftige vergadering van Broeders by eente krijgen, heeft men in 't boekje van dat Broederschap als een vaste waarheit aan de geloovigen verzekert dat zy de magt had om den stervenden menschen te hulp te koomen: dat Godt alles zal doen, 't gene zy voor de geloovigen die haar eeren zal verzoeken: dat zy de menschen die haar eeren zal verlossen van een haastige dood; en hen een oprecht leetwezen over hunne zonden zal doen hebben, enz. Maar de andere Broederschappen hebben doorgaans, ik zegge doorgaans en eenige uytgezondert, geen koop willen geeven

b Molanus de imaginib. lib. 3. c. 52.

ven aan 't Broederſchap van S. *Barbara*; ieder heeft zijn kraam om ſtrijd opgeſchikt. Met zich in een Broederſchap te laaten aantekenen, de tekenen van 't Broederſchap te draagen, op eenige gebeden te paſſen, is men verzekert van een zalige dood. Wat volgt daar uyt als dat men, op zijn zachtſte geſproken, zoo wat hene leeft; voor geen chriſtelijk leven bezorgt is; op geen beterſchap en denkt enz.? Wat zal men nu zeggen van alle de aflaaten, dewelke in de gemelde Broederſchapboekjes als te koop geveilt worden? Volle aflaaten zijn niet groot genoeg: volder (*pleniores*) zijn noch niet vol genoeg: het moeten allervolſte; *pleniſſimæ*, wezen: die worden daar met dozijnen aangeboden. En daar kan men zoo goedkoop c en door zoo geringe werken aankoomen, dat het geen naam mag hebben. Met een kort gebeedje te ſpreeken kan men de zielen uyt 't vagevuur verloſſen: en, indien men 'er op aan gaan mag, zouw 'er kans zijn om 't ganſche vagevuur, het mogt zoo vol wezen als 't kon, in korten tijd leeg te bidden. Ik ſpreek niet uyt mijn eigen hoofd: de Heer *van Eſpen* kan ter gemelde plaatze nagezien worden. Wil men dien Heer niet gelooven, laat ons de bovengemelde Synode van d Kamerijk hooren ſpreeken: dezelve gebiedt haare onderhoorige Paſtooren hun volk zorgvuldiglijk te vermaanen; *dat het niet ligtelijk geloof moet geeven aan eenige Landloopers, of ook aan gedrukte boekjes; dewelke voor geringe, ydele, of ook bygeloovige oorzaaken uytſpoorige aflaaten belooven; daar de aflaaten niet als om godvruchtige en rechtmaatige oorzaaken vergunt moeten worden.* Op dezelfde wijze ſpreekt de eerſte Provinciale Synode van Mechelen e: dewelke daar noch byvoegt: *Alwaar 't dat zulke boekjes met privilegie gedrukt waaren: . . . . Voornamentlijk indien 'er eenige beloften by gevoegt ſtaan van zekere uytwerkingen: als dat men bevrijdt zal zijn tegen de prykelen van degens, van kannonkogels, van 't water, van de peſt; of dat men zekerlijk uyt het vagevuur verloſt zal worden: gelijk men ook in ſommige boekjes ziet dat zulke beloften gehecht zijn aan een zeker getal van Miſſen of gebeden.* Maar hebt

c De Heer van Eſpen als boven.

d Synod. Prov. I. Camer. de indulgent.

e Synod. Prov. I. Mechlin. tit. de indulg.

het hart eens van die aflaaten op sommige plaatzen tegen te spreeken: tast sommige broeders in zulke profytige zaaken eens aan. Wat zal men ook zeggen van de ontbindinge of *absolutie*, dewelke in diergelijke boekjes gevonden word; en aan de ledemaaten van 't Broederschap op hun doodbedde gegeven moet worden? Door deze *absolutie* worden zy van alle zonden en van alle straffen der zonden ontslagen; en worden zoo zuyver en onbesmet als pas gedoopte kinderen. *Door een vollen aflaat vergeef ik u alle straffen, die gy in 't vagevuur voor uwe voorgaande zonden schuldig zijt: en ik herstelle u in de onnozelheit en zuyverheit die gy in 't doopzel hebt ontvangen: zodanig dat voor u, als gy uyt deze wereld zult scheiden, de poorten der straffen gesloten zullen zijn, en de deuren van de wellusten des Paradijs open zullen staan: en by aldien gy deze reize niet koomt te sterven, dat deze genade evenwel voor u gereed zal staan in 't uur van uwe dood. In den naam des Vaders* enz. Het is zeker, zegt meergemelde Heer *van Espen*, dat het formulier van deze ontbindinge, aldus uytgedrukt, een ander denkbeeld in 't gemoed der geloovigen drukt, als de enkelde belofte van een volle aflaat.

Ik zeg het nog eens; ik heb het maar tegens de misbruyken; maar niet tegen de Broederschappen zelf. Ik weet dat *Pius* V. *f* Broederschappen heeft willen opgerecht hebben, om de jonge jeugd in de deugd te oeffenen, en in de vreeze Gods op te queeken: ik weet dat de beruchte *Carolus Borromæus* groote zucht voor zulke Broederschappen heeft gehad; en dat hy dezelven in de steden en dorpen van alle zijne onderhoorige Bisdommen begeerde opgerecht te hebben; op dat ze den Pastooren behulpzaam zouden zijn in de onderwijzinge van de jonkheit. Dezelve heilige Bisschop heeft meer andere Broederschappen ingestelt: voor al wenschte g hy eenige Broederschappen opgerecht te hebben, om de verdeeltheden en vyandschappen by te leggen. Wy keuren dat alles goed; en wy prijzen 'er de gemelde Mannen over. Maar hebben zy in de oprech-

f In Constit. quæ incipit ex debit. 137. in Bullar. R.

g Carol. Borom. concil. Mediol. 2. tit. 1. decret. 2. Item in concil. Mediol. 3.

tinge van die Broederschappen zulke ongehoorde aflaaten verleent; zulke ongerijmde beloften gedaan; zulke aanleiding tot een los en ongebonden leven gegeven?

'T GASTHUYS VAN DE HEILIGE MATHIAS EN MARGARETA.

Het Gasthuys van de HH. Mathias en Margareta is in 't jaar 1467. gesticht door den Domheer Gysbertus van Walenborgh. De stichting luydt als volgt: Gasthuys van de HH. Mathias en Margareta.

Alle den ghenen die desen brief sellen sien of hooren lesen, doen wy verstaen Schoute ende Schepene der Stadt van Utrecht, dat voor ons quam int gerechte Heer *Gysbert van Walenborch*, Canonick ten Dom t'Utrecht, ende thoonde aldaer enen erfpacht-brief, gans ende gave, ende wel besegelt met onser Stadt groote segel van Utrecht, sprekende van woorde te woorde aldus: Wy Burgemeysteren, Schepenen, ende gemeene Raedt der Stadt van Utrecht maken kondt allen luyden, dat wy gegeven hebben ten enen ewelicken erfpacht Heeren *Gysbert van Walenborch*, Canonick ten Dom t'Utrecht, vier Hofsteden gelegen op sint Jans-velt, (i) eggen ende eynden also alse gelegen syn, streckende van der eenre straten tot ter ander, tusschen der Hofstede die *Dirc van Sanden* van ons in pacht heeft aen die oversyde, ende tusschen der Hofsteden, die *Jan Dole* van ons in pacht heeft aen die nedersyde, elcx jaers om drie ende veertich pone

thien schellingen, alsulx payements, alse in onse Stadt genghe ende gave wesen sel in der tyt der betalinge, ende men gemeenlicken pacht mede betaelt van den selven velde, te betalen die een helfte tot sinte Victoris Misse nu naestcomende, ende die ander helfte tot Paschen daer naestcomende, ende also voort jaerlix ewelicken, een Gasthuys daer op te setten in Gods eeren, in aldusdaniger manieren: Waer dat Heer *Gysbert* voorsz. anders berayden by synen levenden lyve, dat hy die voorsz. Hofstede in ander oorbaer keeren woude, soo mach hy syn oorbaer ende synen vryen wille daer mede doen, behouden ons pachts ende anders ons rechts, alse die Hofsteden die daer boven ende beneden gelegen syn. Ende waert dat hy storve, ende hy by synen levenden lyve met den voorsz. Hofsteden anders niet gedaen en hadde dan voorsz, so souden die selve Hofsteden blyven tot een Gasthuyse op te setten, welken Gasthuyse metten landen ende renthen, datmen daer toe geest of geven sal, onse Burgemeister van den Rade met Heeren *Gysbrechts* testamentoiren, also langhe als die testamentoiren leven, verwaren sullen, mer nae der testamentoiren doot so soudet die voorsz. Burgemeester bewaren metten ghenen, die dan Proost waer tot *Leyden*, des hy Priester ende Canonick waer ten Doem t'Utrecht, ende binnen Utrecht woonachtich, ende en waer hy des niet, so soudet die voorsz. Burgemeester metten outsten Priester in de stalle Canonick ten Doem t'Utrecht verwaren. Alle argelist uytgeseit. In oerconde des briefs besegelt mit onser Stadt segel. Deser brieven syn twee. Gegeven int jaer ons Heren dusent drie hondert seven ende t'sestich opten Palm avont.

AAN-

AANTEKENING.

1. *Op S. Ians veld.* Dit was een groot veld, leggende rondom S. *Ians* kerk en kerkhof. Daar plagten van ouds geen burgers huizen, maar gelijk uyt dezen en uyt andere brieven blijkt, hier en daar eenige hofsteden, te staan. Dit was het veld, daar we boven van gesproken hebben; en daar de hollende Burgery, als ze iets tegen de Majestraat opgevat had, welgewapend by een plagt te koomen; en zonder naar middag- of avondmaal te vraagen, den ganschen nacht over te blijven.

HET GASTHUYS VAN S. ELIGIUS,

door de wandeling

S. LOYEN GASTHUYS.

HEt gasthuys van S. Eligius, door de wandeling S. Loyen gasthuys genoemd, heeft te Utrecht dicht by, of althans niet verre van S. Mariaas kerke gestaan. Wanneer en door wien dat het gesticht is kan met geen zekerheit gezegt worden: hoewel het niet onwaarschijnlijk is dat de Smits, als S. Eligius tot patroon hebbende, het zelve gesticht zullen hebben. Dat 'er althans de Smits het bewind over gehad hebben blijkt uyt zekeren brief: waar in hun, om de sobere inkomsten van 't gemelde huys, verlof gegeven word om eens in 't jaar aalmissen in de Stad en door het gansche Stift op te gaaren. Deze brief staat by Gasthuys van S. Eligius.

 An-

Antonius Matthæus, op het 387. en 388. zydie van de Stichtingen der Kerken, te leezen.

Wat voor een man S. Eligius is geweest.

De levensdaaden van S. Eligius, dewelke onder Limoges geboren zijnde eerst een zilversmit/ daar na een hoveling/ en eindelijk een Bisschop is geworden/ hebben wy uyt Audoënus zijnen tijdgenoot opgegeven in 't eerste deel van Batavia Sacra.

S. BARTHOLOMÆUS GASTHUYS.

S. Bartholomæus gasthuys, door wien gesticht.

DIt gasthuys stond onder de Parochie van S. Geertruyd; en is in 't jaar 1407, gesticht door den Wel-edelen (1) man Wilhelmus, Heer van Abkoude en Duurstede. De brief der stichtinge was van den volgenden inhoud:

IN den naam des Vaders, des Soons, ende des heyligen Geests, Amen. Wy gemeen Broeders van sunte Bartelmeus Gasthuys in sunte Geerden kerspel t'Utrecht; die heur namen hier beneden geschreven staen, maken kont ende kenlic allen luden, dat onse lieve gemindе Heere, Heer *Willam* Here van Abcoude ende van Duersteden, een wile tyts die liggende elendige siecke menschen mit synen goede heeft doen houden in dat Gasthuis voorsz, ende dat in timmeringe seer verbetert, ende daer toe den potte alle Sonnedage heeft doen omdragen armen scamelen huyssitten bi der straten, ende omme dat goede werck van ontfermerticheyden tot euwigen dagen staende te houden, so heeft hy ons (2) tien hondert Engelsche nobelen gegeven, ende vol ende al gelevert, erven ende renten mede te copen, tot behoef der siecken in den Gasthuys, ende des Pots der armen huyssitten behoef voorsz, want daer niet te voren toe en was, dan vier loot sulvers ende sestien scillinge 's jaers, waerom dat wy gemeen Broeders mit goeden berade een Broederscap te samen gemaeckt hebben, om dit goede werck staende te houden, ende geloven in goeden trouwen voor

ons

ons ende voir onsen nacomelingen in den Broederscap, onsen lieven Heren Gode, den goeden sunte Bertelmeus, ende den Heere van Abcoude voirsz, den arbeyt ende die sorge op ons te nemen, elendige siecke menschen in dien Gasthuyse houden liggende, ende hem daer nootdorste te doen, ende den Potte staende te houden, ende alle Sonnedage om te dragen mit alsoo veel als die renten voirsz, ende alle ander goet, dat daer goede lude tot doen ende geven sullen, strecken moghe in alle manieren als hier nae beschreven staet.

In den eersten al ist sake dat om die groote minne des goeden wereks in den beginne onser Broederen vier ende twintich syn mit enen Priester, daer 't mede begonnen is om sonderlinge saeken wille, so sal 't getal van den Broeders op twaelf staende bliven, of ten hoochsten op sestien mit enen Priester, ende niet meer, welc dattet meeste deel van den Broederen best dunct wesen in der tyt, dat sy daer op verstorven syn, ende als dan dair een sterft, of datter een mit wille uytginghe, of datter ymant uytgeset worde, dan sallen die gemeen Broeders enen anderen goeden man weder in syn stede kiesen by haer conscientie, die den armen siecken luden nutte ende oorbaerlic is, ende lesen hem dese ordinantie te houden, off syn Broederscap over te geven, ende dan soudmen enen anderen weder in syn stede kiesen, na alre manieren als voorsz. is. Ende so wanneer daer enich Broeder stervet, so sullen die gemeen Broeders vergaderen, ende helpen den dooden begraven. Voort so wanneer daer enich siecke stervet, in den Gasthuse voorsz, die sullen die gemeen Broeders ter eerden helpen, ende graven hem in een matte, (3) ten ware dat hem ymant een kiste om Goeds wille gave. Voort so selmen uyt den Broeders voorsz. alle jaer twee Bewaerres mit lote kiesen, elcken half jaer een. Ende dat sal wesen des Sonnendages na Meydach, ende des Sonnendages na Alreheyligen dach, ende die outste daer of sal altoos syn half jaer den budel dragen. Ende dese sullen den gemenen Broeders klaer rekeninge beschreven overleveren van alle opbeuren ende uytgeven. Ende hoe veel daer in elck op haer selven uytgegeven is vierwerve des jaers, als des Sonnendages na Meydach, des Sonnendages

dages na sunte Jacops dach, des Sonnendages na Alreheyligen dach, ende des Sonnedages na onser Vrouwen daghe te Lichtemisse, ende op die vier dagen voirsz, sullen die gemeen Broeders te samen eten buten den Gasthuys coste, ende dan sullen die Bewaerres vier Broeders kiesen, die mit des Gasthuys gelt een potte sullen besorgen, ende alle Sonnendage om te dragen den armen huysfitten, thent die Broeders dan yerst weder te samen eten, ende alsoo voort altoos durende. Ende des en sal hem niemant weren, also verre als hy den arbeyt vermach. Ende sy sullen enen van den vieren den budel bevelen, ende die sal claer rekeninghe beschreven over leveren van allen opbeuren ende uytgeven, hoe veel dat in elker weke op haer selven uytgegeven is. Voort waer dat sake dat enich Broeder, die tot den potte gecoren waer te dragen versuymde, dat hy des Sonnendages niet en quame, eer die clocke negen sloege voir middage, die verbeurde een Vlaemsche (4) placke. Ende wanneer die Bewaerre, die den budel draget van den potten, ter merct gaet om te copen vleysch, of enich dinc dat tot den potte behoort, so sal hy mit hem nemen een van sinen gesellen, ende so wie hy daer toe vermaenden, ende hy 's niet en dede, die verbeurde een Vlaemsche placke, ende ginghe hy alleen ter merct, so verbeurde hy desgelycs een Vlaemsche placke. Voort so wanneer die Bewaerres van den Gasthuyse afgereeckent hebben, so sullen sy uytgaen, ende die Broeders sullen besien, of sy enich gebreke in die rekeninge vinden, ende vonden sire gebrec in, dat soude hy beteren by goetduncken der gemeenre Broeders. Ende so wat Broeder die niet scriven en can, die mach doen scriven op des Gasthuys coste.

Voort so en sullen dese twee Bewaerres geen erve noch renten copen, noch vercopen, noch boden in den Gasthuys aennemen, noch oirloff geven, noch geen groote saken doen, die den armen voirsz. aengaen, het en sy by consente ende goetduncken der gemeenre Broeders. Mer arme siecken te ontfangen, dat sal alleen op hem staen elc in synre tyt.

Voort so en selmen geen kinder ontfaen, die men voir water ende vuer wachten moet, noch rasenden luden, die haer sinnen niet en hebben, noch melaet-

sche

sche menschen, ofdie in den ban syn, noch niemant om syns goets willen, off die syn broot winnen, of by der straten bidden mach, mer puere elendige arme menschen, die sieck (5) ende bedde vast liggen. Ende so wie daer ontfangen wert, dien selmen voir alle dinc syn biechte doen spreken, op dat die siele eerst bewaert worde.

Voort so sullen die gemeen Broeders twee werven des jaers, in dit voorsz. Gasthuys hoochtyt mitten dienste Godes houden, als opten kermis dach, ende op sunte Bertelmeus dach.

Voort waert sake dat die Broeders eenige scheel of twist tegens malcanderen hadden, dat God verbieden moet, dat souden sy bliven aen die gemeen Broeders, ende waer der enich, die niet bliven en woude opter Broeders seggen, of der Broeders seggen niet en hielde, of datter enich onredelicke levede, die soudmen uyt der Broederschap setten, ende enen anderen in syn stede kiesen.

Voort in allen saken die den Gasthuse of den pot voorsz. aengaen of opvallen tot eniger tyt, daer sullen die Broeders elc na syn vermogen gelyc last in dragen. Ende so wat dat meest deel overdraget, dat sal dat minste deel volgen ende consentieren.

Voort so wie tot den vier tyden des jaers voorsz, als die Broeders te samen eten ende rekenen, of totten tween tiden, alsmen hoochtyt houdet, of alsmen enich van den Broederen of van den armen siecken (6) begaen sal, of enige Broeder van nyes kiesen sal, of alsmen die Broeders te samen ontbiet om enighe saken te verspreken den Gasthuse ruerende niet en quame, die verbeurde ene (7) witte grote.

Voort so mogen die Bewaerres altoos hoer saken sluten, als sy die meeste helfte van den Broeders by hem hebben, ende die tyt geleden is, dat sy geboden waren. Ende dese koren sal die outste Bewaerre, die den budel draget in synre tyt bescriven, ende tot elcken vierendeel jaers, als die Broeders te samen eten, so sal hy een ygelic syn verbuerde koren manen niemant te verdragen, ten waer dat hy uyt der Stadt op die tyt was, of also siec, dat hy daer niet comen en mochte, ende die verscenen koren sullen die Broeders te samen verteren.

Voort so sal de Broeder, die nu is, of namaels werden sal, desen voirsz. Gasthuys een duetken alle weeck geven, ende den gemeenen Broeders een *Pater noster* ende een *Ave Maria* alle dage lesen, alsso lange als hy in dese Broederschap is, ende versuymede hy 't op een tyt, so mach hy 't op een ander tyt verhalen.

Voort so sal die Bewaerrè, die den budel draget, alle weke rekenen tegens den knaep, of tegens de moeder van dat sy den siecken verleit hebben, ende hem al op betalen van der weke, ende alsso voort van weke tot weke, alsso lange als syn tyt duert.

Voort so en sal geen Broeder van ons des Gasthuys goet lenen of borgen, of onder hem slaen cleyn ofte groot, noch in den Gasthuys geselschap houden mit eten of mit drincken, dan alleen op den vier tyden voorsz.

Voort so sel een ygelick Broeder, als hy stervet, enen Engelschen nobel tot enen testament den armen siecken in dit Gasthuys ende den potte voirsz. erven.

Voort so mogen die gemeen Broeders mit gemeen consent ende overdragen alle dese ordinantie vermeeren ende beteren tot alre tyt, behoudelyc alle die voirsz. in hare volcomenre macht te bliven in allen manieren als voirsz. is, ende die in geenre maten te breken, noch te verwandelen, of daer tegens te doen.

Voort waer dat sake, dat enich gebrec hier na tot eniger tyt in viel in desen voirsz. punten, als dat dit Gasthuys mit armen elendigen siecken niet gehouden en worde, ende die potte der armen huysitten niet omgedragen en worde, ende die renten, die dit Gasthuys nu ter tyt heeft, ende namaels vercrigen sal, alsso verre als die strecken mogen, den armen luden niet aengedient en worden, als voirsz. is, ende dit bi versumenisse der Broederen een vierendeel jaers onbewaert ende ongeregiert stonde, dat God verbieden moet, so soude die Prioer van den Regulieren t'Utrecht ende die *Scaffenaer* (8) van den Duytschen huyse in die tyt macht ende mogt hebben alle goet ende renten aen te tasten ende op te beuren, ende doen dat Gasthuys voirsz. daer mede regeeren, ende den potte omdragen na der ordinantie voirsz, thent dier tyt toe dat die Broeders voirsz. hem berieden, dat sy haer Broeder-

derschap wael verwaerden ende hielden als voorsz. is, ende huer siele ende heur ere daer in quyten na alre insettinghe ende ordinantien als sy gelooft hebben, ende genoech voirsz. is, ende des sullen die Broeders nu rechtevoort den Prioer ende den Scaffenaer beyde voorsz. elc ene besegelde Copie van woorde te woorde na deser ordinantie voirsz. geven, in haere kiste op te leggen tot enen getuge, dattet des Heren van Apcoude voirsz, ende alle der Broeders, die nu syn, insettinge ende wille, en haer uterste meninge ende begeeren is. Ende want wy willen ende begeeren, dat alle dese voirsz. punten ende ordinantie vaste ende gestade gehouden werde tot ewigen daghen, ende niet verminret, so hebben wy gemeen Broeders van sunte Bertelmeus Gasthuys voirsz, als Willem Heer van Apcoude ende van Duersteden, Dirc Willamsse, Jan vander Lynde, Dirc Willam, Peter Jans Brunesse, Aernt Willam Aernts sone, Gysbert Roest, Tydeman Coddemaker, Otto Spaen, Henric Mont, Willam Key, Roelant die Visch, Egbert Zuermont, Jan Valckens soon, ende om dat wy Willam Canen soon, Geryt Dircksen van Oudewater, Baudeken Wynants sone, Dirck Gerytssoon, Jan Jacobssen, Henric uter Voscule, Henric Scutter, Gysbert van Rynevelt, Gysbrecht van Ryswyc, Jan van Wesel onder ons tienen op dese tyt (9) ghene segelle en hebben, so hebben wy gebeden onsen lieven geminden Here, Here *Willam* Here van Apcoude voirsz, ende onsen dertien medebroeders voorseyt, dat sy die ordinantie ende punten mede over ons besegelen willen. Ende wy *Willam* Here van Apcoude ende van Duersteden, ende wy dertien Broeders voirsz. hebben om bede willen onser tien Broeders voirsz. dese ordinantie voor hem ende voir ons besegelt mit onsen segellen. Gegeven int jaer ons Heren CIↃ. CCCC. ende seven, op sinte Sebastiaens dach des heyligen Martelaers.

Daar was een Vikary van de HH. Apostelen Bartholomæus en Andreas: dewelke in 't jaar 1576. opengevallen zynde / door de dood van Meester Theodoricus van Abkoude, na voorgaan- Vikary aldaar.

gaande afroeping begeven is aan den Heer Gysbertus van Schayk Priester.

AANTEKENINGEN.

1. Ik twijfel 'er zeer aan of de Heer van Abkoude dit Gasthuys wel gesticht heeft: het begin van den brief schijnt meer te kennen te geeven dat hy het maar begiftigt, en van inkomsten heeft voorzien.

2. Een Engelsche Nobel bedroeg omtrent 50. stuyvers. Ik zegge *omtrent:* want *Ant. Matthæus* rekent uyt dat hy twee-en-vijftig stuyvers en een half gedaan moet hebben. Maar hy toont 'er ook by dat de prijs nu hooger dan laager is geweest. Dit onderscheid was dikwils al heel merkelijk; 't welke byquam door 't onderscheid van 't allooy. Daar zijn ook Engelsche Nobels van drie, en daar zijn 'er van 6. gulden geweest.

3. Zoo was dan de manier van de overledenen, als de erfgenaamen het bekostigen konden, in doodkisten te begraven al opgekomen in 't begin der vijftiende eeuwe. Hoe lang dat ze toen gebruykelijk was geweest zal misschien zoo bestiptelijk niet aangewezen konnen worden. Dit schijnt althans zeker dat het pas te voren, te weeten in de veertiende of ten minste in de 13. eeuwe, geen algemene gewoonte is geweest de dooden in kisten te begraven. Want *Guilelmus Durandus* Bisschop van Mende, die in de 13. eeuwe geleeft en geschreven heeft, beschrijft in zijn Boek van de goddelijke *a* diensten zeer omstandig alle de plegtigheden die in 't begraven onderhouden wierden; zonder een woord van de doodkist te spreeken. Echter zegt hy iets in een byzonder geval, 't welke naar 't gebruyk van een houte kistie wat zoude gelijken: Als iemand op zee sterft, en 'er geen landt gezien word om den dooden in te begraven, *dan b moet men voor hem,* zegt hy, *een soort van*

a Guilelm. Durand. in Rationali Divinor. officior. l. 7. c. 159.

b Paretur ei domuncula quædam ex lignis, si possit haberi: & projiciatur.

een bouten huysje maaken, indien het gemaakt kan worden: en zoo moet men hem in de zee werpen. Maar, gelijk we gezegt hebben, hy spreekt daar van als van een byzonder geval: en die manier van spreeken, *domuncula quædam ex lignis, een zeker huysje van hout*, schijnt genoegzaam zoo te luiden als of die houte huysjes of kisten noch niet al te bekend en waren. Van ouds wierden de dooden op een baare geleyt, en aldus naar de kerk gedragen: en hier van daan is de manier noch overig gebleven, van de Monnikken aldus te begraven. Misschien is 't ook zoo qualijk niet geraden c dat hier van daan gekomen is de manier van de doode lichaamen te wasschen; kostelijk en naar ieders staat op te schikken; en aldus met klederen met al te begraven. Men weet hoe dat de kerkelijke perssoonen noch tegenwoordig in hun gewaad begraven worden. Tegenwoordig worden de wereldlijke perssoonen dus niet gekleedt en opgeschikt: maar ten tijde van gemelden *Durandus*, als de doodkisten noch in geen gebruyk, of ten minste in geen algemeen gebruyk waren, is 'er noch een klein overblijfzel of teken van de oude manier in gebruyk geweest: want daar hy de gemeene manier van de dooden te begraven beschrijft, spreekt hy aldus: *De dooden moeten op deze wijze begraven worden: zy moeten met een wade* (zoo meen ik dat *sudarium* hier vertaalt moet worden) *bekleedt worden: kussen aan hunne beenen en schoenen aan hunne voeten hebben; om daar door te betekenen dat ze gereed zijn naar het oordeel te reizen.* Doch van deze doodkisten meenen wy in 't gevolg wat breder te spreken.

4. *Boxhornius* d meent dat acht Vlaamsche plakken een stuyver uytmaakten. *Ant.* e *Matthæus* toont dat ze meer bedroegen: want in zekere ordonancie van Utrecht word verboden de plakken, die te Rhenen geslagen waren, hooger aan te neemen als, om de eige woorden te gebruyken, tegen *negendalf duytken.* Zoo moesten ze dan gemeenlijk meer gedaan hebben als negendhalve duyt. Maar het ging met de plakken, gelijk met het ander geld. Een Geldersche gulden, gelijk by *Ant. Matthæus* te zien is, bedroeg tien Vlaamsche

c Zeg. van Espen jus can. part. 2. tit. 38. c. 1.
d Boxhorn. Theatr. urb. Holland. in Dordraco.
e Matth. de fatis ecclef. lib. 1. fundat. 34.

sche plakken: doch een Geldersche gulden was ook op verre na zoo veel niet waard als andere guldens. In het *Poirter*-boek van Wijk, by den zelven *Matthaeus*, worden dertig plakken gerekent voor een gulden.

5. Zoo wierden 'er dan allerhande schamele menschen en bedelaars niet ingelaaten. Hier omtrent hebben deftige Bisschoppen en Kerkvergaderingen *f* dikwils groote zorg gedragen; en niet begeert, dat 'er voor kloeke en gezonde bedelaars plaats zoude zijn in de gasthuyzen. Ja de Kerkvergadering van Keulen, van 't jaar 1536, wil hun ook het bedelen beletten; en beveelt dat ze op het bedelen bevonden zijnde behoorlijk gestraft worden. De oude Keizers *g* hebben ook meer als eene wet tegens zodanige bedelaars gemaakt. Onze Nederlandsche Princen, als *Philips de Goede*, *Karel* V, *Philips* II, enz. zijn 'er niet min oplettend tegen geweest. *Judocus h Damhouders*, een vermaard Rechtsgeleerde, klaagt geweldig over de lasheit en zorgeloosheit van sommige Rechters, dewelke een ieder laaten bedelen daar 't hem belieft. Zulke bedelaars, zegt hy, hebben dikwils geene aalmissen van node; maar zoeken alleenlijk ledig te loopen, en hun vermaak en gemak te hebben. En daar zy de kans schoon zien, zijn ze niet te goed om de menschen te beledigen. Ik wenschte, zegt hy, dat de Christenen hier in zoo oplettend waren als de Turken en de Heidenen; by dewelken niemand aldus van deur tot deur mag gaan schoolen: en daar elke Stad haare armen, die het waarlijk zijn, onderhoudt; maar de lediggangers tot den arbeid gedwongen worden. In een ordinancie van *Karel* V, van den 7. October 1531, word bevolen *dat niemand het zy mans of vrouwen hemlieden en vorderen van nu voortaan te bidden, oft aelmoessen te begheeren, by daghe oft by nachte, beymelick nochte openbaer, op de straeten, in de kerken, nocht in of voor die husen van den goeden lieden in wat manieren dat het zy: op de peine in-*

f Zie de Kerkvergadering van Keulen van 't jaar 1536. De eerste van Milanen (part. 3. tit. de pior. locor. administr.) Die van Berry van 't jaar 1584. Die van Bourdeaux van 't jaar 1583.

g Valentin. jun. l. unic. cod. de Mendic. validis. Justiniani Novella 80. &c.

h Damhouders prax. crimin. c. 112.

dien

dien iemandt die contrarie dede voor de eerste reyse gevaughen te worden, ende gestelt tot water ende broodt, tot discretie van onsen Officieren. . . . Voor de tweede reyse van gestraft ende gecorrigeert te worden ter discretie als voren. Uytgenomen ende hier af gereserveert den religieusen mendicanten, de gevangbenen, de lazarissen ende meldetschen, enz. Maar wat zal men zeggen? Men ziet dikwils genoeg dat 'er deftige en hoognoodige wetten gemaakt worden: maar nauwkeurige acht op de uytvoering te geeven, daar schort het dikwils aan. Hoe word Amsterdam in de nabuurige Provincien geprezen, althans is het my dikwils voorgekomen, om dat de bedelaars daar zoo geen vrijheit en hebben van by de huyzen te gaan schoojen. *Zypæus* i zelf heeft gemelde stad in een van zijne werken daar over geprezen. Hy voegt 'er by hoe dat die van Aalst zich op een aardige en voordeelige manier van de bedelaars ontslagen hadden. Hunne stadsgrachten waren vervuylt: het zouw al wat gekost hebben om dezelve schoon gemaakt te krijgen: zy pakken dan alle kloeke bedelaars aan, die van buyten quamen bedelen: en zetten hen aan 't uytbaggeren en schoon maaken van de graften. Dus hebben ze dat zwaare werk met kleine onkosten gedaan gekregen; en zich van de leeggangers ontslagen. De andere bedelaars dit hoorende, en die bedelaars ook die daar zoo aangehaalt waren geweest, hebben zich wel gewacht van oyt weder omtrent Aalst te koomen: en hebben die stad naderhand gemijdt als de duyvel het kruys.

6. Begaan is hier te zeggen dat een Priester, met een kruys in de hand, op een bestemden en plegtigen dag het graf van den overledenen gaat bezoeken, om daar te bidden, en de Psalmen *Ontfermt u mijner* en *Uyt den Diepte* voor deszelfs ziele te leezen.

7. Een Witte bedroeg vier duyten: In een brief, by *Ant.* k *Matthæus* aangehaald, word aan Meester *Lodewijk*, den Muntmeester, bevolen te munten eenen penning van eenen stuyver, en een penning van een halven stuyver; waar op gedrukt moest staan het afbeeldzel van S. *Maarten*: en die beter moest zijn als de

i De Judice lib. 3. c. 10.
k De fatis Eccl. p. 397.

Vlaam-

Vlaamsche penning; *de stuver*, zoo staat 'et by, *sal beeten eenen myter, ende den halven stuver een witgen.*

8. Door *Schaffenaar* verstaat *Ant. Matthæus* den Huyskommandeur. En volgens *Kilianus* is Schaffenaar zoo veel te zeggen als Hofmeester.

9. Het was geen nieuwigheit, en moet den Leezer niet vreemd voorkoomen, dat de een voor den anderen ondertekende. l it is van ouds zeer gemeen en over al gebruykelijk geweest: Als iemand geen zegel of, geen eigen zegel had; ja als zijn zegel niet byderhand was; dan gebruykte hy een anders zegel. Hier van staan verscheidene exempelen te leezen by den beruchten *Johan l Mabillon*; by *W. Heda*, ja zelfs in *Batavia Sacra.* Wy hebben elders getoont dat geen Edelman zijn eigen zegel had, voor dat hy Ridder was geslagen: en zoo lang moest zoo een Edelman zich van een anders zegel bedienen. *Willem de Veision m*, noch ongetrouwt en geen Ridder zijnde, bezegelde zijne brieven met het zegel van zijnen Oom. Als hy getrouwt en Ridder geslagen was, gebruykte hy zijn eigen zegel.

l Mabill. de re diplom. l. 2. c. 18. n. 20.
m Labbe in Miscellaneis p. 655.

S. BARBARAAS GASTHUYS.

S. Barbaraas gasthuys.

By deze geestelijke gebouwen moet noch gevoegt worden het gasthuys met de kerk van S. (1.) Barbara, 't welke in de 14. eeuwe door een burger van Utrecht / met naame Bakker, gesticht is by de brugge; dewelke naar hem de Bakkerbrugge is genoemt. In 't begin van de volgende eeuwe / gelijk uyt den volgenden brief blijkt / zijn de inkomsten van dit gasthuys merkelijk vermeerdert.

Wy

Wy *Willam van Weede*, Priester en besitter op dese tyt des autaers in sinte *Barbaren* Gasthuis aen de placese t'Utrecht, *Dirc Hasart* ende *Jacob van Dyk*, Procurators in deser tyt, *Pauwels van Nymagen*, *Tyman Droem*, *Willam Voerloep*, *Tyman Trinde*, *Peter Pot*, *Willam van Maarssen*, *Gerrit van Wede*, ende *Arent Ewouts*, Broeders ende Regeerders des Gasthuys voornoemt, doen condt ende kenlick allen luden, dat wy met goeden voorsien ende wel beraden voer ons ende voer alle onse nacomelingen, die na ons Priesters, Procuratoers, Broeders ende Regeerders des Gasthuis voorsz wesen sullen, ons verbonden hebben, ende verbinden met desen openen brieve aen handen *Tyman Trinde* ons medebroeders voornoemt, ende Joncfrou *Beatrix* synen wyve, ende horen nacomelingen, die in elker tyt t'huys te *Blidensteyne* . . . . *Tyman* voorseyd den voorn. Gasthuse daer op gegeven heeft den vryen eygendom vander helft van derdehalf mergen lants, also hy die leggende had tot *Vlueten* in vyftien mergen lants gemeen mitten Broeders des Gasthuys voorsz., ende metten Susteren die after opter voorseyder Hofstede woonen, welck lant *Willam Gisebrecht Hugen* soons sone van *Malsem* op dese tyt bruyckt, in der eeren Gods te houden ende te voldoen ten euwigen daghen alsulcke punten en weldaden, ende in alsulcken manieren als hier na beschreven staet. In den eersten so selmen alle jaer opten witten Donderdach die Broeders te samen doen comen in den voorsz. Godshuyse, alse de clocke een slaet na middach, ende daer sel die Priester des autaers voorsz. mede wesen, en sal enen Priester tot hem nemen, ende ses Klercken, en dan sal onse Priester mette Procuratoers dat ambocht (2) begin-

nen van den *mandaten*, alse gewoonlic is in andere Godshusen, ende daer sellen si der siecke voeten dwaen, ende dan salmen geven elken Broeder die daer is, ende den tween Priesteren elck een *mandaet*, dat is te weten een broot van anderhalf kerve, ende een nieuwe scottel mit appel ende noten als gewoonlick is te *Buerkercke*, ende elcken siecken die daer in den huse leyt een *mandaet*, dats te weten elck een broot, de helfte minne dan der Broeder broot, ende een scottel mit appel ende noten. Voort so selmen drie werven onder dat ambacht wyn schencken, alse gewoonlick is te *Buerkerck*, ende sullen wy mede dan geven alle jaer ewelicken den Susteren, die after opter Hofstede voorsz. woonen, een take wyns, sulcks alse dat ten tappe loopt tot hoerre *mandaet*, om dat sy bidden sellen voor *Tymen Trinde*, ende Joncfrouw *Beatrix* synen wyve voorsz, ende voor hoir kynder, ende voor hoir twier ouders. Ende die geene die dat huys te *Blidenstein* syn waer alse voorsz. is, die sel altoos hebben tot euwigen dagen des witten Donderdachs een volle *mandaet* ende een vlessche wyns, sulx alse dan ten tappe loopt, om dat hy toesien sal, dat alle punten geschieden, alle hier voor ende hier na beschreven staet. Ende de clerck sal hebben een broot so groot alse vier uyt een kerve, ende wat appel ende noten. Ende rechtevoort na der *mandaten*, so sal die Priester metten Broederen voor den autaer begaangenisse doen met den *vespere*, met *miserere* en *de profundis*, ende de commendatien die dair toe behooren van *Tyman Trinde* ende Joncfrou *Beatrix* syn wyf ende haer kinders, ende hoer twier ouder sielen, ende daer sys voor begeeten, als men te *Buerkercke* Heer *Johan van Leeuwenberch* pleegt te doen.

Voort

Voort so sellen de Procuratoers dan rechtevoert, eert volck wech gaet, enen goeden man beweer, ven, die dat heylige avont na in der Capellen predickt, ende die sal hebben 't payement van eenre vlessche wyns voor syn arbeyt. Ende wie van de Broeders bedde vast waer, ofte buten der Stat waer, dat kenlick waer om dingen, die hy te doen hadde, die soude syn *mandaet* hebben, gelyck dien die daer waren, en anders niet, sonder arch. Ende wanneer dat *Sermoen* uyt is, so sel onse Priester, ende de ander Priester, ende de klercke die dit *mandaet* gehat hebben, ende de Broeders daer versament, de (3) dommel metten singen, en doen singen, also ende in allen manieren, als men in des heylich Cruys Capelle t'Oudemunster pleegt te doen. Des waer dat saecke, dat dit voern. Gasthuys verginge, dat Godt verbieden moet, ofte datmen alle dese puncten niet en dede volcomelicken, als voorsz. is, so soude de helfte van derde half mergen lants voornoemt komen aen de kerkmeesters van de *Buerkerck* t'Utrecht, ende die souden d'een helft uytreycken totter *mandaten* te help, die men jaerlicx te *Buerkerck* doet, ende ander helft souden sy jaerlix ewelick uytreycken den ghenen, die in elcker tyt t'huys te *Blidensteyn* syn waer, alle arch uytgeseyt. Ende waere dat dese brief gaatich ende geouest worde, of enich segel aenbraecke, dat en soude aen desen brief oft losse niet hinderen of schaden. Ende om dat wy willen dat alle dese voorn. punten vast ende stade bliven, ende wel gehouden werden tot ewigen daghen, so hebben wy des Gasthuys segel voornoemt aen desen brief gedaen. Ende om die meerre seeckerhede ende vestenisse, so hebben wy onsselfs segelen mede aen desen brief gedaen.

Deser brieven syn twee. Des hebben wy eene i
des Gasthuys kiste, ente ander heeft *Tyman Trin de*, en sal hebben en behouden de gheen di *Blidensteyn* syn is, alse voirsz. is. Gegeven in jaer ons Heeren duysent vier hondert en verthien des Woensdachs na sint Mattheus dach Apostc ende Euangelist.

Dit Gasthuys was gesticht ten dienste va arme, zwakke en zieke menschen. Ook wa ren 'er eenige geestelijke maagden, dewelke be lofte van zuyverheit gedaan hadden, aangesteli om gemelde arme en zieke menschen op te pas sen. Van deze maagden word gewag gemaakt in een brief van Fredericus Blankenheim, Bis schop van Utrecht; dewelke haar in 't jaar 1394. eenige aflaaten voor haar oppassen en dienen verleende. De brief was van dezen inhoud:

Frederik van Blankenheim, door Gods genade Bisschop van Utrecht, wenscht aan de in *Christus* beminde *Aleydis Kluten*, *Agnes van Kenen*, *Catharina van Jutfaas*, *Aleydis van Orke*, *Agnes van Ense*, *Frederica Zoudekijns*, *Ava van Gouda*, *Machtildis van Bueren*, *Windelmodis Pieters* dochter, *Belia van Heusden*, *Elizabet Jans* dochter, *Aleydis Beren*, *Aleydis van 't oude Kerkhof*, *Elizabet van Renen*, *Machtildis Willems* dochter, *Brechta Dideryks* dochter, en aan de vordere arme vrouwspersoonen, in *S. Barbaraas* gasthuys binnen onze stad van Utrecht woonende, de eeuwige zaligheit in den Heere. Uyt krachte van het Pausselijk en van ons eigen gezag en volgens inhoud van den brief dewelke door onzen tegenwoordigen brief gestoken is, verleenen wy
aan

aan ul. en aan de andere vrouwluiden, dewelke ul. binnen 't voorschreven gasthuys in deze godtvruchtige bedieninge volgen, en die ul. in 't voorgemelde metterdaad zullen opvolgen, een byzondere magt om ootmoediglijk ter kerke gaande, de Roomsche kerke en derzelver Prelaaten en Pastooren eerbiediglijk gehoorzamende, ul. in geene doolingen inwikkelende, maar malkander met en grondhartige genegentheit en liefde dienende, en de eene de andere, volgens de ordonancie qq. XI. dewelke aldus begint, *volgens den last ons opgeleit*, in den geest der ootmoedigheit ten dienste staande; om, zeg ik, den armen in 't zelve gasthuys op hoope van de eeuwige vergeldinge, te mogen dienen. En op dat gyl. het bovenstaande des te naarstiger zoud volbrengen, voegen wy 'er dit noch by, dat wy, zoo dikwils als gyl. en de andere die met ul. dienen, aan de armen die in 't voorschreven gasthuys ziek leggen, de behulpzaame hand zult bieden, met hun met eigen handen te spijzen en te drinken te geeven, met 's nachts by hen te waaken, of met hun eenige andere gedienstigheden te bewijzen; dat wy, zeg ik, betrouwende op de barmhertigheit Godts, en op de magt van onzen Patroon den heiligen *Martinus*, aan ul. door den tegenwoordigen brief genadiglijk veertig dagen aflaats verleenen. Gegeven in 't jaar onzes Heere CIↃ. CCC. XCIV. den vijftienden Juny.

Ende was ondertekent, JOH. THICI.

Bezegelt met een zegel van roden wassche door een anderen brief getransfixeert.

De tegenwoordige kopy, met het origineel vergeleken, is bevonden met het zelve over een te koomen: zoo als ik getuige,

W. VAN GALEN.

Kapel. In de kapelle van 't gemelde Gasthuys stont een outaar / 't welke ter eere van Godt almagtig / van de H. Moeder Maria, van de HH. Apostelen Simon en Judas, en van S. Barbara voornoemd was ingewyd.

Volgens een brief van 't jaar 1375. was 'er een Vikary aan 't zelve autaar; dewelke was begiftigt als volgt:

Wy Procuratoers ende gemeene Broeders van finte Barbaren Broederschap der Capellen ende Hospitaelhuys t'finte *Barbaren* Capelle, ter hoger ftrate neffens der plaetfe t'Utrecht maken condt allen luden, dat wi mit gemenen confente eendrachtelic gegeven ende bewyft hebben, geven ende bewifen mit defen openen brieve der Papelicker provende des autaers in onfer Capellen voorfeit nywelic geconfacreert, ende gedoteert, ende fundeert in der eeren Gods, finte Marien fynre liever moeder, fint Simon, fint Juden Apoftelen, ende finte Barbaren voorfz, te genaden Ghifebrecht Backers ende Woudraden fyns wyfs, ende Gerrit Weddecoeps heers foons fielen, die dat huys ende erve ter hooger ftraten mit alle finen toebehoren, in al der manieren alft geordineert is, ind geconfacreert geeftelic goet te bliven, Gode ende ter armen behoeff dair toe gegheven ende bewyft hebben, ende der gemeenre Broederen van finte Barbaren voorfz. levende ende doode, ende mede ten troost ende genade alle der geenre fielen, die den armen in den hufe voorfz. mit hore aelmoeffen te hulpe comen, ende om den fiecken in den hufe in der Capellen daghelix Miffe te doen, die niet wandren en mogen, hebben wi alfulc goet, als hier na befchreven ftaet, den Papelicken provende in der Ca-

Capellen voorsz. annexeert ende gegheven mit al-sulcken goede ende rente, alsse noch hier na ter Papelicker provende des autaers voorsz. verscinen ende geghéven mach worden, enen Eersamen Priester van Priester te Priester, die daer mede versien wert tot ewighen daghen te verdienen in der Capellen voorsz; in den eersten twintich margen ende twee hont lants, dair die Vroed-schap ende dat huys voorsz. den eygendom off ontfaen hebben, die Willam Awel bruket, en-de gelegen syn int Zuyteynde van Bertengen; dair Heer *Gisebrecht van Nyvenrode* ende *Dirc van Oudaen*, mit haren medewerekers naest ge-lant syn aen die oversîde, ende Claes Maederkyns erfnamen aen die nedersîde; voort acht ende half morgen lants, die Geryt Heynen soon bruyckt ende geheten is t'Zullant, gelegen int Noorteynde van Bertengen, wilc erve ende ren-ten, die dair of verscinen sellen ende comen, sel-len der Papelicker provende voorsz. mit allen rech-ten toebehoren, ende die noch daer toe geghe-ven mogen worden. Ende hebben tot deser tyt om nutscap ende oerbair des voorsz. Huys dair mede voorsien tot eerster giften *Gerardum Wed-deloep* voorsz, want hi daer minne ende vlyt toe draget, ende syn goet daer toe gegheven ende bewyst heeft, alse voorseyt is, dat hi die renten jaerlix sal heffen, opboren, ende verdienen in der Capellen also lange alse hi leeft, ende alse hi oflivich wort, ende sterft, so sellen die Priesters van Priester te Priester, die daer mede versien sullen werden, die renten heffen ende opboeren uyt den voorseyden erve jaerlix, die een helfte tot allen sinte Martyns misse in den winter, en-de ander helfte tot sunte Peters misse *ad Cathe-dram*, of die Procuratoers van der Broederscap

voorsz. sellen hem alsovele renten, alse dair of comen mach, jaerlicx ten voorseyden pachtdagen uytreycken ende overgeven van anders der Broederscap goede ende renten, also verre alse die Priester na Gerardus doot voorsz. in der tyt niet versumet en hadde in der manieren als dessen brieff hout, ende also voert jaerlix in dusdanigen manieren ewéliken, dat die Priester, die na Gerardus Weddeloeps doot voorsz. die renten in elker tyt in die Capelle voorsz. verdient, dagelix misse sel doen den armen siecken in der Capellen voorsz, also verre als hi also gesont is van live, ende daer toe bereyt, dat hi misse doen mach sonder arch. Ende waert dat die Priesters na Gerardus doot voorsz, die misse dagelicx niet en deden in der manieren alse voorsz. is, so souden die Procuratoers des Huys des Priesters renten, alse hyt versumet hadde, heffen ende inhouden, alst beliepe na der tyt dat hy versumet hadde, ende wederkeeren an enen anderen Priester mede te leven als hyt versumede, of totter Armen behoeff in den Huse voorsz, also dicke alst geschiede. Ende tot elcker tyt alse die Papelicke provende vaciert ende open wert, so sellen die Procuratoers, die dan syn in der tyt, bingen eenre maent na datse open wert, die gifte dair of geven puerlicken ende simplycken om Gode enen goeden geleerden Priester, of enen goeden geleerden man, die binnen jaers Priester sal werden, die de rente in der Capellen voorsz. verdienen sal, ende waert dat hi binnen jaers geen Priester en worde, so verlore hy die rente, ende so soude men enen anderen goeden man dair mede versien, in der manieren alse voorseyt is. Ende waert dat die Procuratoers in der tyt die gifte niet en gaven binnen eenre maent na datse

open

open ware, so souden die twee Burgermeysters van der stadt van Utrecht, die dan waren in der tyt binnen XIV. daghen na dier maent die gifte geven, also dicke alst die Procuratoers versumeden. Ende waert datter die twee Burgermeysters versumeden, dat sise niet en gaven alse voorsz. is, so quam die gifte aen onsen Heere den Bisscop van Utrecht, also dicke alst die Borgemeysters versumeden, behoudelic den Procuratoers des Huys voorsz, altoos dan voertane hare giften, also verre alse syt binnen der maent geven in der manieren alse voorsz. is. Ende presenteren enen Eersamen Vader in Gode onsen lieven Heere *Aernde van Heurne*, bi der Genade Gods Bisscop t'Utrecht *Gerardum Weddeloep* voorgenoemt, om institutie te hebben tot deser Capellen, ende outaer voorsz, ende bidden onsen lieven Heere van Utrecht, dat hy dese Capelle ende Huys voorsz, dese dotatie, gifte, ende fundatie wille confirmeren in allen manieren alse voorsz. is, ewelic geestelic goet te bliven ende volcomelicken alle geestelyc recht na costuymen ende gewoonten der heyliger kercken te genieten en te gebruycken, behoudelicken der kercken van Buerkercke alle hoers rechts. In orconde deser dingen so hebben wy Procuratoers ende gemene Broeders des Huys van sunte Barberen Broederschap voorsz. desen brief besegelt mit onser gemeenre Broederschap segel ons Huys voorsz. Gegeven in 't jaer ons Heeren CIↃ CCC. vyf ende t'seventich, op sunte Margrieten dach. Ende was besegelt met een segel van roden wassche in een dubbelde steerte beneden uythangende. Gecollationeert jegens syn principael geschreven in francyn ende besegelt als voren. Ende accordeert dese Copie, by my Notoris publycq binnen Utrecht residerende,

W. VAN GALEN.

Als gemelde Vikarij openstond door de dood van Heer Jacobus Horstman; is dezelve in 't jaar 1573. na voorgaande afkondiging begeven aan Heer Godefridus Avezaat, Priester te Utrecht. En als deze wederom afstand had gedaan; is ze in 't 1576. begeven aan Heer Henricus Ter-Beke van Koelsfelde.

Noch was 'er een Broederschap ingestelt ter eere van S. Barbara.

AANTEKENINGEN.

1. S. *Barbara* heeft dat gemeen met S. *Catharina*, dat zy zoo wel onbekend is geweest aan de oude Christenen als de laatste: [a] en datmen al zoo weinig bescheids van haar leven heeft, als van S. *Catharinaas* leven. Daar zijn beschrijvingen genoeg van haar leven: maar die worden volgens [b] *Baillet* altemaal voor verdicht gehouden. Het is waar, of ten minste *Leo* [c] *Allatius* getuygt het, dat S. *Johannes Damascenus* haar leven heeft beschreven. Maar deze *Damascenus* is volgens den geleerden *Papenbroechius* in meer andere dingen lichtgeloovig geweest. En men heeft het gezag van *Papenbrochius* niet eens van noden, om dit van J. *Damascenus* te gelooven. Het is volgens den zelven *Papenbrochius* niet onwaarschijnlijk dat dezelve Schrijver, dewelke het leven van S. *Theodorus* heeft beschreven, en met veelerhande fabeltjes heeft opgevult, ook zijne fabel-rijke hersenen zal gebruykt hebben om het leven van S. *Barbara* zoo wat poëtisch opteschikken: hoe wel dat ook wel iemand anders met zoo een poëtisschen geest bestoven, en door zijne heetgemaakte inbeeldingen tot het verdichten van zoo een leven aan-

[a] Bolland. Maii t. 1. Papenbroch. Resp. ad exhib. error. art. 11. n. 109. Baillet dans la vie de S. Barbe. Tillemont tom. 3. seconde partie.

[b] Baillet Table critique de Decembre.

[c] Leo Allatius de Simeon. scriptis.

ge-

gezet kan zijn geweest. Gelijk de beschrijver van S. *Theodorus* leven, zegt hy, het gevecht van dezen *Theodorus* met den draak uyt de akten van S. *Georgius* heeft genomen; en de fabel van *Perseus* en *Andromeda* op den zelven *Theodorus* heeft toegepast: zoo schijnt de opsteldet van S. *Barbaraas* leven voor oogen gehad te hebben de fabel van *Danaë*: dewelke volgens de verdichtzels der Poëten door haaren Vader, op dat niemand haare kuysheit te na zoude koomen, in een koperen toren wierd opgesloten. Even eens zou zekere *Dioscorus*, een heidensch en magtig man, voor zijne dochter, tegen dat ze trouwen zouw, een toren gebouwt hebben. Maar dewijl dat hy bevel had gegeven om 'er twee vensters in te maaken; en dat zy 'er een derde had doen by maaken; begreep hy daar uyt dat ze Christen geworden was. Hy daar op aan 't raazen en tieren, en met den degen in de hand naar zijne dochter toe, om haar het leeven te beneemen. Maar de rots splijt van zelfs van een: zy loopt 'er midden door: zy is 't gevaar ontvlugt. Doch twee Harders, harder dan de rots, verraden haar aan haaren Vader. Na veele tormenten onthalst hy haar met eigen hande. Daar op koomt een vervaarlijke blixem ten wolken uyt schitteren, en ontzielt hem op een oogenblik: flux zijn de duivels ook op de beenen, en loopen met zijn lijf, met ziel, met al, naar de helle toe. Dit is immers meer als uytschrijven: Hy had de gave noch om de fabel van *Danaï* geestig op te schikken, en 'er van 't zijne noch wat by te doen. Ik moet evenwel niet verzwygen dat *Bollandus*, *Papenbrochius*, enz. de gemelde S. *Barbara* daarom niet voor een verdichte Heilige willen houden, of haar uyt de lijst der heilige vrouwspersoonen uytschrappen. Daar zijn hondert en hondert menschen geweest; dewelke waarlijk geleeft en veele zaaken uytgevoert hebben: welkers leven echter zoo wel van H. fabelen krielt, als dat van S. *Barbara*.

2. Mandaat, gelijk uyt den ganschen inhoud van den brief te zien is, betekent hier een uytreyking van mondkost, van geld, of van iets anders. Zie du *Cange in zijn glossarium*.

3. *Mette*, zegt *Ant. Matthæus* hier, en hier voren heeft hy het noch eens gezeit, *is te zeggen de Metsche*

zang

zang; om dat deze zang allereerst opgekomen is te Mets. In zijn Inleidinge tot de geestelijke Rechten zegt hy het zelve. *Alle zang*, zegt hy daar, *is niet eenderley: daar is een Roomsche, een Fransche en een Metsche zang: van de Metsche zang*, zegt hy, *koom de Met*, *Metten*, *de Metten zingen.* Maar laat de Metten te zeggen zijn de Metsche zang; wat is dan te zeggen den Metschen zang zingen? Wat zouw het te zeggen zijn, indien aan een Priester bevolen wierd naar de kerk te gaan, en Musijk te zingen? wat zouw hy dan moeten zingen? Maar indien men Metten al liet doorschieten voor Metschen zang; wat zou *dommel metten* dan willen zeggen? Ik twijfel 'er dan niet aan of de Metten zingen, in dezen brief, is niet anders te zeggen als de ochtend-gebeden, *matutina*, zingen: en dommele metten zal een brabbeltaal zijn, en niet anders te zeggen zijn als donkere metten. Dat het woord metten de ochtendgebeden, *matutinas preces*, betekent is by onze Klopjes bekent. En vervolgens dat metten afkomstig is van *matutina* zal niemand die 'er acht op geeft, in twijfel trekken. Wy bekennen dat 'er een Metsche zang is geweest: en wy hebben 'er boven ook van gesproken. Maar die koomt hier niet te passe.

'T GASTHUYS VAN DEN H. GEEST.

't Heiligen Geests gasthuys.

DIt huys is in 't jaar CIↃ. CCC. VII. gesticht door Heer Embrecht, Heer Embrechts zoon/ en door deszelfs Juyvrouw Sophia; en is ook kort daar op gebouwt by de Borchbrugge over S. Maartens toren. Guido Bisschop van Utrecht/ heeft de stichting door den volgenden brief goedgekeurt:

Gwy by der gratie Gods Biscop t'Utrecht, allen den ghenen die desen brief sullen lesen doen wy condt, dat wy hebben gesien enen letter besegelt met enen uythangenden segel onser stadt van Utrecht, in manieren die hier na beschreven staet:

In

In den name des Vaders, des Soons, ende des Heyligen Geests Amen. Wy Schout ende Scepenen der stadt van Utrecht, doen kont allen den ghenen, die desen brieff sien sullen oft hooren lesen, dat voor ons quam int gerecht Heer *Ermbrecht*, Heer *Embrechts* soon, ende Juffrou *Sophia* syn wyf, ende gaven haer huysinge ende haer Hofstede, gelegen tusschen Heer *Jans Vrenken* Hofstede aen de oversyde ende tusschen die Backersteghe aen de nedersyde, behouden Heer *Jan* synen broeder daer aen drie pont gelts voor syn vyftendeel, voort so gaven sy al dat erve dat sy hadden binnen ende buyten der stadt Utrecht, behouden hoerder beyde haer lyftochte, ende alle roerende goet, dat hem blyft na hooren doot tot eens Huys behoeff, dat sy noch willen stichten, off die ghene die syt bevelen, in die eere des Heyligen Geests, ende dat sal heten des *Heyligen Geests* huys, in der manieren dat met dit goet ende al dat daer noch toe gegeven mach worden, datmen daer mede spysen ende vervullen sal die arme Huyssitten in die eere des Heyligen Geests, alle Kersdaghen, alle (1) Derthiendaghen, alle onser Vrouwen daghen, alle alder Heyligen daghen, op ons Heeren Hemelvaertsdach, alder Apostelen dagen, ende alle Sondagen also veel als van den goeden comen mach, dat sullen sy ordineren die ghenen die sy 't bevelen. Ende waert dat saecke dat ymant totten voorsz. Huyse aelmoessen gave aen penningen, ofte aen eenige goeden, dat soudemen aen erven leggen, ende renten mede copen, om die aelmisse daer mede te vermeerderen in den voorsz. dagen. Dit huys bevelen sy te bewaren aen Heer *Peter* ende Heer *Mattheus* heuren Broederen, ende in defect van desen bevelen sy 't *Jan* hoeren Broeder, ende

Heer

Heer *Gerrit Coskart*, ende na desen *Ermbrecht Pellecussen*, ende *Veren Hase* (2) heur Suster, also lange als daer enich van heur-luyden leeft, ende na heure alre doot so bevelen syt den Doemdeken van Utrecht, ende den twee Burgemeysteren van Utrecht, diemen alle jaer vernywet, die in der tyt sullen wesen, so wat die twee over een dragen dat sal die derde volgen, ende sy sullen daer toe mogen setten ofte ontfangen een ofte twee, het sy man of wyf, die des *Heyligen Geests* huys oorbaerlicken sy, die de renten ontfaen sullen, ende die aelmoessen uytreycken, daer sy wel besteet sullen syn met voorwaerden, dat Heer *Ermbrecht* oft Juffrou *Sophia* syn wyff, of die ghenen die syt bevolen hebben wel moghen erve copen ende vercopen, ende anderfints het goet des *Heyligen Geests* te verbeteren, ende niet te argeren, ende een *Capel* in den huys te wesen, om die aelmoesen ewelick te blyven. Dit geschiede onder *Jan* Heer *Frederics* soon *Schoute*, Heer *Frederik Soudenbalch*, Heer *Gysbrecht Pellecussen*. Heer *Allert Eert*, Heer *Herman Grawert*, *Aelbrecht den Visscher*, *Pieter van den Velde*, *Jan van St. Marien*, *Gerart van Voorschoten*, *Berthout Pont*, ende *Gysbrecht sonder Galle* Scepenen t'Utrecht. Ende op dat dit vaste ende stade blyve, so hebben wy Schout ende Scepenen voorgenoemt onser Stadt segel aen desen brief gedaen t'enen oerconde Anno dusent drie hondert en seven. Welcke fundatie in alle syne poincten wy confirmeren als Bisscop ende Overheere, ende willen dat dit vast blyvet. In oerconde des briefs besegelt met onsen uythangenden segele. Gegheven int jaer ons Heeren CIↃ. CCC. en seven op St. Agneiten daghe.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. Door *dertiendag*, of den dertienden dag wierd verstaan de dertiende dag na 's Heeren geboorte; vallende op Drie-koningen-dag. Zie *Ant. Matth.* de fatis Eccl. lib. 1, fundat. 17.

2. *Veren* was van ouds zoo veel te zeggen als tegenwoordig Mevrouwen; zoo staat 'er in een ouden brief by gemelden *Ant. Matthæus* : *Ver Machtelt van Woudenberch*; In een anderen brief staat: *Overmits Veren Aleyden Doode, die Hermans wyf was over de Vechte...* In een brief van Floris V, van 't jaar 1284, staan de volgende woorden; *dat wy Janne van Haerlem, Veren Aleyden sone, onsen knapen, gegeven hebben den Campe enz.* En in een brief van 't jaar 1307. *Aernout van Berkenrode Jans soons Veren Aleyden sone.*

HET DOLHUYS.

HEt Dolhuys stond te Utrecht by S. Niklaas kerkhof; en is volgens dezen brief / de welke in de Nederduytsche taale opgestelt was / gesticht in 't jaar 1461. Het Dolhuys.

Wy Borgemeisters, Scepenen, Rade, ende gemeyne Oudermans van den ouden Rade ende van den nieuwen der stadt van Utrecht, doen kondt ende kenlyck allen den genen, die desen onsen brieff sullen sien ofte hooren lesen. Also *Willem Aerntsoen*, saliger gedachten, in synen laetsten leven ter eeren Godts gegeven ende besproken heeft den Broederen van *St. Barbaren* ende *Bartholomeus* Gasthuysen t'Utrecht, sekere aelmissen tot behoeff der armen elendigen dollen menschen, indien die Broeders voorsz. binnen jaers

jaers na synre doot een huys daer toe begrypen om die daer in te herbergen, Soo ist dat die Broeders voorsz. op die goetheyt Gods eendrachlyck overcomen syn om tot synder Godtlycker eeren een huys daer toe te begrypen, alsodat nu gelegen is by *St. Niclaes* kerckhoff t'Utrecht aen den *Brenck*, ende dat te timmeren ende te funderen inder alderbester forme tot behoeff ende tot profyt der armen, elendigen, dullen, ende rasenden menschen, die van node sel wesen gespannen ofte gesloten te houden leggen, ende die in der tyt geen onthout hebben en sellen, alse tot ses personen toe ofte daer onder, ten waer off dat Gasthuys naermaels meer vermochte, die binnen der stadt van Utrecht off der vryheyt syn, ofte boven drie jaren daer in woonachtich geweest syn, ende anders niemant, ten waer by willen ende consent der vier Oversten onser Stadt in der tyt wesende, ende van de Bewares van *St. Barbaren* ende *St. Bartholomeus* Gasthuysen voorsz, oft van noode waere, ende anders niet om die daer in te ontfangen, te herbergen, te leggen, ende te doen havenen. Ende 't gene Godt onsen Heere ende die goede luden daer toe geven ende verlenen, salmen haer uytreycken tot haer nootorften, also verre alst strecken sal. Ende enich van dien 't sy man of wyff die int voorsz. huys ontfangen sellen worden, dien sel tot alre tyt navolgen 't selve goet, dat sy in der tyt, alst gebeuren sal, hebben sellen tot behoef des huys voorsz, behoudelick als enich van desen dollen sterft, dat dan die erfgenamen hoeren keur hebben sellen, die binnenlandsche binnen eener maent, ende die buytenlantsche binnen enen halven jare, of sy des dollen goet in den Gasthuyse voorsz. laten willen, dan of sy dat na hem nemen willen, ende dien

dien Godshuyse daer voor geven jaerlyx 25. Rhynsche guldens, alsoo meenich jaer als die dolle in den Gasthuyse geweest waer. Ende waert dat het Gasthuys yet van des dollen wegen te voren gebeurt hadde, dat soude in affcortinge wesen deser voorsz. 25. Rhynsche gulden, ende anders en selmen in desen huyse niemant ontfangen of herbergen, dan alleen alsulcke dulle ende rasende menschen als voorsz. is; Behoudens des datmen in tyde van pestilentie, ende in tyden van dat het buyckoevel regnieren sal, dat die geene alsdan mit dier sieckten besmet sullen wesen, ende geen onthout hebben en sellen, ende alsdan binnen der Stadt voorsz. of der vryheyt voorsz. woonachtich syn ofte vallen sellen wel int selve Gasthuys voorsz, op sonderlinge steden daer toe geordineert, sel mogen ontfangen, tot so veel personen toe als men als dan gadelyck daer in mogen sel leggen ende havenen, ende die selve haer nootorfte te doen, gelyck den voorsz. dullen menschen, behoudelyck dat alle die voorsz. siecke menschen, die int voorsz. huys oflyvich worden sullen, ende die geen arme openbaer kinders after hem en laten, int voorsz. huys laten sellen ter armer behoeff alsulcke roerende goet, als sy achter hem laten sellen nae hare doot, boven witachtige schout, also verre als hoer streckt. Ende die voorsz. sullen ontfangen ende in haer bewaringe nemen die gemeen Broeders van *St. Barbaren* ende *St. Bartholomeus* Gasthuysen voorsz, ende die sellen uyt elck van hoeren Broederschap ordineren ende schicken twee goede mannen, die dat voorsz. huys regeeren sellen ter eeren Gods in manieren voorsz, sonder eenich tytelich loon daer van te hebben. Ende die sellen die dollen ende die siecke menschen

voorſz. by de vier Overſten van onſer Stadt in der tyt weſende ontfangen, ende oock wederſeggen mogen na hoeren vyf ſinnen ende goetduncken, ende die ſellen alle dat goet, dat Godt onſe Heer, ende die goede luyden daer toe geven ende verlenen ſellen, hoe ofte in wat manieren dattet toecomen mach, uytgeven ende regieren, behoudelyck dat ſy alle jaer eens rekeninge doen ſellen van allen ontfangen ende uytgeven, ende dat in tegenwoordicheyt van onſen Overſten, off die ſy daer toe ſchicken uyt den Rade, ende mede in tegenwoordicheyt van den Huysmeeſters van beyden Gaſthuyſen voorſz, ende die vier Broeders voorſz, ſellen noch tot hem nemen twee goede mannen, geſeten in der Parochien van *St. Niclaes* voorſz, by rade van den outſten Cureyt daer geſeten, of by rade van den Kerckmeeſters der kercken voorſz, ende die twee ſellen met die ander vier voorſz. mede ten beſten helpen raden, ende daden ter eeren Godts ende der armen profyt. Ende men ſal die ſes perſonen voorſz. alle jaer wel eens verſetten mogen, off enich van hem beſonder, ſo verre men wil in manieren voorſz. Ende want wy willen alle punten ende voorwaerden voorſz. ten euwigen dage vaſt, ſtede, ende onverbreken gehouden hebben, ſoo hebben wy onſer Stadt ſegel aen deſen brief doen hangen. Gegeven int jaer ons Heeren duyſent vier hondert een ende t'ſeſtich, des Manendachs na *St. Pauwels* dach *converſio*.

Ik heb onder my berusten een brief van Theodorus Canter; waar in hy de Groningers verzoekt om eenig onderſtand aan het gemelde Dolhuys en aan 't Weeshuys te bezorgen.

Het ſtaat noch aan 't gemelde Niklaas kerkhof. Maar de inkomſten van dit Dolhuys zyn zeer vermeerdert; zedert dat Marthaas Gaſt-

huys

huys staande buiten de Witte-Vrouwen poort/ op dat de vyand daar uyt de Stad niet zoude benaauwen / afgebroken is ; en alle deszelfs inkomsten aan 't zelve Dolhuys zijn gehecht. Maar hier van zullen wy over 't gemelde gasthuys wydlooptiger spreeken.

DE AKADEMIE.

By alle deze geestelijke gebouwen is in laatere tijden gekomen de Akademie ofte Hooge-schole : dewelke in deze stad door de Staaten van Utrecht is opgerecht in 't jaar 1636 : welke Staaten daar ten zelven tijde Hoogleeraars in allerhande kunsten en Fakulteiten aangestelt hebben. De Akademie.

VAN DE GELEERDE MANNEN DIE TE UTRECHT GEBOREN ZYN.

By deze gelegentheit zullen wy tot de geleerde Mannen die zedert de eersten tijden te Utrecht geboren zijn / doch voornamentlijk die in den geestelijken staat geleeft hebben / gaan overstappen. De eerste plaats zullen wy geeven aan den Paus Van de geleerde Mannen van Utrecht.

ADRIANUS VI.

Dewelke niet alleenlijk te Utrecht is geboren ; maar ook de aanzienlijke Proosdy van Salvators Kerke daar heeft bekleedt ; en 'er een prachtig Huys heeft gebouwt. Hy is geboren in jaar CIↃ. CCCC. LIV. Eerst heeft hy Adriaan Florisse geheeten : en wierd aldus op zijn Hollandsch genoemt naar zijnen vader Floris, by- Adrianus VI.

genaamd Boyens, die van zijn handwerk een scheepmaaker was. De naam van zijne moeder was Geertruyd. Zijne ouders, zijnde zeer vroome en godtvruchtige luidjes, waren beidegaar te Utrecht geboren: zoo datze uytlagchens waardig zijn dewelke, in hunne Aantekeningen op Ciacconius, Italie voor de geboorte plaats van onzen Adrianus of van zijne voorouders durven opgeeven. De beginselen der Latijnsche taale heeft hy ten deele te Utrecht, ten deele te Zwol geleert, en heeft zich in dit leeren zeer wel gequeeten. Van daar is hy naar Loven gezonden, om in 't Kollegie van 't Varken op de Filosofy te studeeren: en heeft de eerste plaats onder de Redekonstenaars en de Filosoofen bekomen. Van daar ging hy woonen in 't Kollegie van den H. Geest; en heeft ook in de godtgeleerdheit boven alle de anderen uytgemunt. Zoo dat hy in 't jaar 1491, den een-en-twintigsten Juny, ook Dokter in de godtgeleertheit is geworden; 't welke Margareta, de weduwe van Karel den Stouten, wel heeft willen bekostigen. Als hy niet lang daar na Kanonnik van S. Pieters kerke, en by gevolg hoogleeraar in de Godkunde, was geworden; is hy om zijne weergadelooze geleerdheit in de geestelijke wetenschappen, en om de bynaar hemelsche gematigtheit van zijn allerzuyverste gemoed, door de Kanonnikken met eenparige stemmen tot Deken verkoren: en is uyt dien hoofde ook Onderkantzelier der Akademie geworden. Daarenboven is hy te Antwerpen Deken van O. L. Vrouws kerke, en te Utrecht Kanonnik en Schatmeester van S. Mariaas kerke en Proost van Oudmunster geweest. Keizer Maximilianus I. heeft hem van Loven ontboden;

Zijne geboorte.

Zijne eerste studien.

Zijne ampten.

boden; en tot leermeester aangestelt van zijnen neef Karel V. om den zelven in de wetenschappen en in de goede zeden te onderwijzen. Ferdinandus koning van Arragonie heeft hem, door het toedoen van zijnen neef Karel V, tot het Bisdom van Tortosa benoemt: Karel V. zelf heeft hem naderhand in het bestieren van zijne Rijken gebruykt; en heeft hem, na de dood van Ferdinandus, tot Onderkoning van Spanje aangestelt. En na dat Leo X. hem Kardinaal, onder den tytel van de H. H. Johannes en Paulus, had gemaakt; is hy eindelijk in 't jaar M. D. XXII. met de eenpaarige stemmen van alle de Kardinaalen, eenen alleen uytgezondert; en, 't welke iet zeldzaams en zonder exempel is, by de verkiezing niet tegenwoordig zijnde, tot Paus verkoren. Dit hebben de Kardinaalen de Medicis en Cajetanus, behalven dat 'er de Keizer ook op drong, door hun gezag meest doorgezet. Hy werd Paus.

De maare van Adrianus deugden, dewelke gansch Duytsland en alle de Nederlanden door uytgebazuynt wierden, was ook gekomen ter ooren van Cajetanus. Daarenboven had deze Kardinaal de godgeleerde boeken van Adrianus, die reeds in druk uytgekomen waren, door en door gelezen. En gelijk ieder zijne wetenschap op 't hoogste schat, meende hy dat het zeer dienstig zoude zijn, indien de kerk, die de meestresse der goddelijke waarheit is, zoo een deftigen Godsgeleerde tot opperhoofd konde krijgen. Hier by quam deze opmerking noch, dat men verzekert was * dat de Hoogleeraars van Loven, eer dat ze de leere van Luther veroordeelden, by dezen voortreffelijken voesterling hunner Aka-

* Sleidan. lib. 2.

heunie te rade waren gegaan. En hierom was 'er niet aan te twijfelen / of hy zoude 'er de gansche magt van zyne nieuwe waardigheit aan hangen / om deze nieuwe Sekte / daar Cajetanus zoo een afkeer van had / ten gronde toe uyt te roejen.

Cajetanus, (1) door het overwegen van deze redenen aangezet / heeft met zulke een kracht van redenen en met zulken lof voor Adrianus gesproken; dat de stemmen van alle de Kardinaalen op hem gevallen zyn: eenen alleenlyk uytgezondert; dewelke zeide dat hy / om zyn vonnis in zoo een gewigtige zaake te geven / op de enkelde en bedrieggelyke getuigenisse der ooren niet begeerde aan te gaan.

Lib. 14. (2) Ik weet wel dat Guicciardyn deze gansche zaak anders vertelt: te weeten dat de eerste stemmen op Adrianus gevallen waren / zonder dat het iemand op hem gemunt had; en met geen ander inzigt als om dien dag met het geven van vergeefsche stemmen over te brengen. Maar Guicciardyn, dewelke op dien tyd Stedevoogd van Parma was / verdient hier minder geloof als P. Jovius, die zich op dat pas te Romen bevond; en het ampt van Pausselyken Historieschryver / 't welk Leo hem opgedragen had / bekleedende: en dewelke / behalven dat hy zeer gemeenzaam was met den Kardinaal de Medicis, met volkome zekerheit van alles onderrecht is door den Kardinaal Enkevoort, die ten tyde van deze verkiezinge de zaaken van Adrianus behandelde, enz. Dus verre Pallavicinus in zyne † Historie der Kerkvergaderinge van Trenten.

† 1. Boek 2. Hoofdstuk.

Pa

Na dat het brevet der verkiezinge aan Adrianus gebragt was op den negenden February; heeft hy eindelijk na seven dagen beraadens, en na dat hy de Mis volgens gewoonte gelezen had, de Pausselijke waardigheit aangenomen op den sestienden van de gemelde maand. Ten dezen einde heeft hy drie van alle zijne bekenden by zich ontboden; en heeft hen op de volgende wijze aangesproken:

Tot nu toe heb ik gewacht met deze waardigheit aanteneemen, vreezende het pak van een zoo zwaaren last op mijne schouderen te torssen: hoe wel het my niet onbewust en is dat 'er in dit leven, en voornamentlijk by dezen tijd, niet gemakkelijker en aan den mensch aangenamer is als het Bisschoppelijk en voor al het Pausselijk ampt; indien het zonder oplettentheit, met de menschen te vleyen, en alleenlijk om den menschen te believen, beoeffent word. Maar daar is niets, 't welke de menschen met grooter vreze behoorden te aanvaarden; indien zy voor oogen hadden de scherpe rekening, die zy Gode zullen moeten doen, wanneer zy zich anders, als onze Oppervorst *Christus* bevolen heeft, in zijnen dienst gedraagen. Doch vermits ik beducht ben dat uyt mijne weigeringe grooter onheilen voor de kerke zouden konnen volgen; zoo is het dat ik, steunende op de goddelijke hulp, voor my genomen heb dit heilig ampt in uwe tegenwoordigheit aan te neemen.

Hoe dat hy de Pausselijke waardigheit met schroom heeft aangenomen;

Dit zijn de woorden van Blasius Ortisius, Leeraar in de geestelijke Rechten en Kanonnik te Toledo; die de gansche historie van Adrianus Pausdom beschreven heeft onder dezen tytel: Reize van Adrianus VI. uyt Spanje naar Romen: welke beschrijving in 't geheel by Balusius,

sius, in het derde deel van zijne Miscellanea, en voor een gedeelte by Godefridus Henschenius en Daniel Papebrochius, in 't Propylæum Maii, gevonden word.

Zoo ras als 'er te Utrecht tijding was gekomen dat Adrianus, die daar Proost van Oudmunster was, voor Paus was uytgeroepen; hebben de Staaten en de Geestelijkheit van Utrecht, mitsgaders het Kapittel daar hy Proost van was, hem door brieven veel geluks met zijne opperwaardigheit gewenscht. De brief van de Geestelijkheit was geschreven op den vijfden Februarij, zijnde van den volgenden inhoud:

Aan onzen heiligsten en genadigsten Heere den Paus.

De geestelijkheit van Utrecht wenscht hem veel geluks.

NA een hartelijk kussen van uwe geheiligde voeten. Allerheiligste Vader, allergnadigste Heer; Nademaal Godt, die de herten peilt, om de veelvuldigheit van uwe wetenschappen en deugden, en om de vromigheit van uw leven, die in u zodanig uytschijnen, en waar van de Hoogwaardigste Heeren Kardinaalen zoo veel hadden hooren spreeken, uwe Heiligheit, die in deugden, wijsheit, geleerdheit, en godvruchtigheit ten hoogste uytmunt, als een nieuw vat van verkiezinge, tot luyster en glorie van den Christelijken Godsdienst, Opperbisschop heeft gemaakt; Zoo is het dat wy uwe Heiligheit, de algemeene Kerke, het gansche Christendom, doch voornamentlijk de Kerken en de Stad van Utrecht, dewelke wy meenen dat met deze verheffinge wel zullen staan, veel geluks wenschen. Het geluk is algemeen; de vreugd is hier ook algemeen; nooit is 'er in deze Stad zoo een eenparige blijdschap over eenige zaak geweest.

Wy gelooven dat dit alles door Gods beschikking is geschiedt. Dewijl het dan geschiedt is gelijk het Gode behaagde; zoo bidden wy hem ootmoediglijk, en wy zullen niet ophouden van hem by dag en by nacht

te smeeken, dat hy aan uwe Heiligheit zijne goedertiere hand toereyke; op dat gy het ampt der Pausselijke dienstbaarheit, 't welke u opgeleit is, tot lof en glorie van den naam onzes Heere *Jesus Christus*, tot verheffing van 't geloof, en tot bevordering van de vrede, van het welvaren en van de gerustigheit des Christendoms moogt bedienen: en wy bidden uwe Heiligheit met alle nedrigheit dat zy den welstand, den luyster, de voorrechten, en de bevordering van onze Kerken door haar gezag wille ondersteunen; en daarenboven bidden wy den Allerhoogsten dat hy uwe Heiligheit tot vertroosting van zijne heilige Kerke bewaare. Uyt Utrecht den 5. February 1522.

Uwer Heiligheit allerootmoedigste en allergenegenste Kapellanen, de Prelaaten en de Kapittelen der vijf Kerken van Utrecht.

Hy heeft hun ook in 't byzonder geantwoordt. Valerius Andreas getuygt in zijne Nederlandsche Boekerye dat hy deze antwoordbrieven van Adrianus aan de Majestraat/ aan de Kapittelen der 5. Kerken/ en aan den Domdeken van Utrecht heeft gelezen.

Wy hebben goedgevonden deze drie brieven alhier te laaten volgen.

ADRIANUS VI. PAUS.

BEminde Zoonen: wy wenschen u de zaligheit en den Apostolisschen zegen. Onze beminde zoon, *Adrianus van Amerongen*, heeft ons onlangs den brief ter hande gestelt, waar in gyl. ons geluk wenscht over onze verheffinge tot den top van 't Opperbisschopdom: en hy heeft ons mondeling verslag gedaan, hoe dat gyl. een uyterste blijdschap door verscheidene tekenen, zoo in 't openbaar als in 't byzonder, hebt vertoont. Hier over zijn wy ten hoogste verheugt geweest; niet om dat de waardigheit van 't Opperbisschopdom, waar mede gy ons geluk wenschten, ons aangenaam was: want gelijk wy daar noit begeerig naar geweest zijn; zoo hebben wy, als ze ons van zelfs

Antwoord van Adrianus aan de vijf Kapittelen.

aangeboden wierd, een groote schroom gehad om dezelve, ter oorzaake van den overgrooten last die 'er aan gehecht is, aanteneemen: maar om dat het ons zeer lief en behaaglijk was in de Geestelijkheit van onze geboorte-stad zulke een godvruchtigheit tot Godt, en zulke genegendheit t'onswaart, te bespeuren. Dierhalve, alhoewel dat wy goed genoegen gehad hebben in de geluk wenschingen van alle onze goede vrienden, die ons van alle kanten toegeschikt wierden; zoo hebben wy echter een byzonder vermaak genomen in de uwe. Want nadien wy door 't genootschap van 't zelve Vaderland, en door den band van onzen ouden ommegang, nauwer onder elkander als met andere menschen vereenigt zijn; zoo is het dat gyl. reden hebt om de eer, dewelke ons door deze verheffing toegekomen is, voor uwe eige eer te rekenen. Doch op dat deze nieuwe waardigheit voor ons en voor 't Christendom niet onnut ofte schadelijk en worde; zal het uw pligt zijn Godt zorgvuldiglijk te bidden dat hy, de welke ons uyt het stof tot deze opperste waardigheit heeft verheven, ons ook de kracht en de sterkte naar ziel en lichaam verleene om dezelve waardigheit tot zaligheit te bedienen. Van gelijken zult gyl. die genegendheit tot ul. en tot uwe Kerken in ons bespeuren, dewelke een allerbeste Vader gehouden is aan zijne liefste kinderen te betoonen. Gegeven te Saragossa, onder den Visschers ring, op den 1. Mey M. D. XXII. in 't eerste jaar zedert dat wy het Pausselijk ampt aangenomen hebben.

op de bouwe stond;

C. HESIUS.

Het opschrift was/

Aan onze beminde Zoonen, de Dekens en de Kapittelen der vijf kerken van Utrecht.

Aan

Aan 't Kapittel van S. Salvators kerke.

ADRIANUS VI. PAUS.

BEminde Zoonen; wy wenschen u de zaligheit en den Apostolisschen zegen. Dat gyl. over onze verheffinge tot het Opperbisschopdom zoo hartiglijk verblijdt zijt geweest, en ons daar over met zulke genegendheit veel geluks hebt gewenscht, is ons zeer aangenaam geweest. Doch wy hebben ons daar over geenzins verwondert: want het kon niet anders zijn of gyl. moest ten hoogste verheugt zijn dat gy den genen, dien gyl. in zijnen geringer staat altijd ten hoogste bemint en voor uwen allertoegenegensten medebroeder en lantsman aangezien hebt, verheven zaagt tot eene waardigheit, dewelke by de menschen voor de allergrootste word aangezien; en waarlijk ook de allergrootste is. Dierhalve hebben wy van de eene kant wel groot genoegen genomen in uwe pligtbewijzinge; maar van de andere kant bevinden wy ons door deze waardigheit, om den overgrooten last die 'er aan vast is, bezwaart in ons gemoed. Want wie is 'er die zijner zwakheit bewust is; en niet zoude schrikken, ziende zoo een overgroot pak van allerhande zorgen op zijne schouderen leggen? Daarom zou het ons onvergelijkelijk aangenaamer zijn geweest in onze Proostdy zonder hooger ampten onder ul. te leeven, als zoo verre boven onze geringheit verheven te worden. Maar wy zijn Godts dienaaren: wy mogen zijnen wil geenzins tegenstreeven. En dewijl het grootste pak ook de grootste sterkte, om het zelve te konnen draagen, van noden heeft; zal het uw pligt zijn by Godt, den gever van alle gaven, door yverige gebeden aan te houden dat hy ons de kracht geeve om dit Pausselijk ampt zodanig te bedienen, dat de glorie van zijnen Heiligen-Naam daar door verbreidt worde; en dat het ons, en de kudde der geloovigen die ons toevertrouwt is, een gelegendheit verstrekke om onze zaligheit te bewerken. Vorders zult gyl. omtrent die zaaken, die het belang en de eer van uwe kerke en van ul. altemaal in 't byzonder raaken, dezelve genegentheit in ons bevinden; dewelke gyl. als

En aan 't Kapittel van S. Salvators kerke.

wy

wy in geringer ſtaat waren, altijd in ons bevonden hebt. En wy zullen, hoopen wy, niet ſchijnen te zijn van het getal der genen, dewelke gewoon zijn, als ze tot eer-ampten koomen, hunne zeden te veranderen; en hunne oude vrienden te vergeeten. Gegeven te Saragoſſa, enz. als boven.

op de houwe ſtond;

C. HESIUS.

Het opſchrift was/

Aan den Deken en het Kapittel der Utrechtſche kerke.

Aan de beminde zoonen, de Burgemeeſteren en de Majeſtraat der ſtad Utrecht.

ADRIANUS VI. PAUS.

Brief aan de Majeſtraat van Utrecht.

BEminde Zoonen, wy wenſchen ul. de zaligheit en den Apoſtoliſſchen zegen. Uyt uwen brief en uyt het verhaal van den beminden zoon *Antonius van Amerongen*, onzen goeden vriend en geduurige tafelgenoot, hebben wy verſtaan hoe dat gyl. eene ongelooffelijke vreugde en blijſchap uyt onze verkiezinge tot het Pausdom hebt opgevat. Dit is ook gebleeken uyt de ommegangen die gyl. daarom hebt gedaan, uyt de milde aalmoeſſen die gy den armen hebt uytgereykt, en uyt de andere tekenen van eene overſtroomende blijdſchap. Deze blijken van uwe genegendheit hebben ons voorwaar een zeer groot genoegen gegeven; om dat ze buyten alle twijfel uyt een groote liefde tot Godt en uyt een zonderlinge genegendheit tot ons zijn voortgekomen. En het is geen wonder dat de verheffing van uwen medeburger tot den hoogſten top van 't Apoſtel-ampt ul. tot een uyterſte vreugde verſtrekt heeft; daar gyl. hem, als hy noch zoo aanzienlijk niet en was, van zijne jonkheit af zulke liefde hebt toegedragen: en voornamentlijk, dewijl gyl. moet rekenen dat al de eer en al de magt, die wy door deze verheffing verkreegen hebben, dienſtig is voor uwe eigen belangen. Wy hebben noit naar deze waardigheit

heit gestaan: en toen ze ons van zelfs aangeboden wierd, zijn wy 'er niet over verblijdt geweest; en dat om de overgroote zwaarte van den last, daar wy onze krachten te zwak toe kenden. Maar na dat het Gode belieft had het gemelden pak op onze schouderen te leggen, vreesden wy zijne ongenade op onzen hals te zullen haalen, indien wy het om onze eige rust en gemak weigerden aan te neemen: want ik de Kerk daar door in gevaar zoude gestelt hebben van in een scheuring te vervallen. Nu zal het uw pligt zijn door menigvuldige gebeden by Godt aantehouden dat hy ons de sterkte geeve om dezen last, die anders niet te draagen waar, tot zijne eer te konnen draagen. Wy zullen van gelijken, by gelegendheit van zaaken, aan ul. en aan uwe voortreffelijke Stad zodanige blijken van genegendheit zien te geeven, dat een ieder merken kan dat wy ons aan ons Vaderland en aan onze medeburgers ten hoogste, gelijk onze pligt is, gelegen laaten zijn. Gegeven te Saragossa, enz. als boven.

C. HESIUS.

Den 31. Augusti / op eenen hydag / heeft hy zijne intrede plegtelijk binnen de stad Romen gedaan / en is zondaags daar aan gekroont. Hy is alles geweest / dat iemand kan zijn / om 't gebied over allen te voeren. Maar wanneer hy het gebied voerde / betuygde hy dat hem geen grooter ongeluk in zijn leven overgekomen was / als het gebied te voeren. Hy was zoo gematigd van gemoed dat hy altijd / wat dat hem overquam / in dezelfde gesteltenisse bleef. En nademaal zijne deugd zeer moeyelijke tijden trefte / zeide hy somwijlen dat het hem aangenaamer waar geweest de Schole te Loven loffelijk te bestieren; als te Romen op den Pausselijken Stoel zittende het Christendom / 't welk toen met allerhande onheilen gedrukt wierd en in magt zeer verminderd was / te regeeren.

Zijne krooning.

Nicol. Vernul. Acad. Lovan. pag. 269.

Zijne nedrigheit.

Zijn yver voor 't geloof.

Dewyl hy alle zijne gedagten liet gaan om de scheuring van Lutherus te dempen; heeft hy Franciscus Cheregatus, Bisschop van Interamna / naar Duytsland afgezonden; en heeft hem van zeer loffelijke en zeer wijze bevelen voorzien. Aan dezen Kardinaal had * Erasmus eens in dezer voege geschreven: Het moet een goddeloos mensch zijn, die de waardigheit van den Paus niet en begunstigt. Maar och of 't hem bekent waar wat al quaads dat sommige botterikken aan zijne waardigheit doen, dewelke zich laaten voorstaan dat ze treffelijk voor dezelve kampen. Doch de Kardinaal Pallavicinus, dewelke daar in van een ander gevoelen was / weet op deze Bevelen al wat te zeggen; volgens den aard der genen / dewelke de Pausselijke Bevelen / als zy 'er geen zin in en hebben / gewoon zijn te laaken. Hy spreekt aldus van de gemelde Bevelen: 't Zy dat Adrianus, als al te gulhartig zijnde, zulks naar zijnen eygen wille heeft gedaan: 't zy dat hy zich gevoegt heeft naar den aard van Cheregatus; wiens inborst zeer openhartig en daarom aan den Paus zeer aangenaam was.

* Ep. 530.

Bevelen aan Cheregatus gegeven.

Pallav. hist. Conc. Trid. Trid. l. 1. c. 7.

Dan gaat hy aldus voort:

Gelijk deze Bevelen een klaar bewijs zijn van *Adrianus* vroomheit, dewelke uyt de gestadigheit van zijn deugdzaam leven genoeg is gebleken... Zoo zijn ze in tegendeel, volgens het oordeel der meeste menschen, niet al te voorzigtig geweest. Voor eerst scheen hy al te ligtgeloovig geweest te zijn. En die harde bestraffing van de Pauzen, die zijne naaste voorzaaten geweest waren, wierd van meest allen aangezien voor eene al te driftige vuurigheit... Het is waar dat ze in godvruchtigheit voor *Adrianus* moesten wijken; doch zy hebben hem in andere gaven overtroffen;

sen; dewelke, wel is waar, zoo nut niet en zijn voor de bezitters; maar misschien voordeeliger zijn voor 't gemeene welvaren... Daarenboven, schoon dat de Paus zodanige gevoelens by zich zelven had, wierd het voor een al te vrymoedige openhartigheit aangezien, dezelve aan de vergaderinge te openbaaren... Daarom waar het beter geweest de fouten alleenlijk door de daad te bestraffen... Eindelijk is *Adrianus*, gelijk veele geoordeelt hebben, eenigzins afgeweeken van den regel der volmaakte voorzigtigheit, met ieder een, daar hy aan schreef, naar raad te vraagen... Doch hier in is hy noch meer gelaakt geweest, dat hy de Bevelen aan de Vergaderinge medegedeelt heeft; en vervolgens de gevoelens van hen allen heeft willen verstaan.

En wat * lager. Het is gewis dat *Adrianus* een zeer deugdzaam Priester is geweest: maar zekerlijk was hy maar een middelbaare Paus: ja by het volk, 't welk van de zaaken volgens den uytslag oordeelt, was hy noch onder de middelbaare Pauzen niet te rekenen. Gelijk hy van de Vatikaansche Raadsheeren (de Kardinaalen) boven zijne verdiensten geacht wierd, wanneer ze hem tot den throon verhefsen: zoo wierd hy boven zijne schuld door het Hof gehaat, als hy op den throon was gezeten: en is ook boven de waarheit beschuldigt, wanneer hy door zijne dood van den throon is afgeklommen. Dat hy zoo spaarzaam was, 't welke hy echter maar deed voor 't profijt van 't gemeene best, wierd hem tot schande gerekent, als of hy uyt gierigheit geld en goud verzamelde. Doch van deze schande is hy na zijne dood gezuyvert door de Schatmeesters zelfs; dewelke noch geen drie-duyzent Rijksdaalders uyt zijne geldkasse getelt hebben. *Lib.2.c.9.

Door

Voorwaar Paulus Jovius, Gerardus Moringus een Lovensch Godsgeleerde / en veele anderen hebben een ander oordeel over de gaven en de daaden van den Paus Adrianus gestreeken. Zoo iemand begeerig is om de uytsteekende gaven en de daaden van gemelden Adrianus omstandiger te weeten / die heeft zijn leven / 't welk door Paulus Jovius beschreven is / en 't welke Henschenius * en Papenbrochius ook uyt Blasius Ortisius opgestelt hebben / maar door te lezen.

* In Propyl. Maii.

Die de gedagte van hem gehad hebben als of hy zich in het Bisschops-ampt niet wel gequeeten had / zijn van dat slag van menschen / dewelke voorgeeven dat het beter is de Kerk met een wereldsche als met een godvruchtige voorzigtigheit te bestieren. Hy was niet wel gezien by de Romeinen, zeggen de Bollandisten / om dat hy geenzins prachtig en was: en om die reden heeft hy groote opspraak geleden: zelfs van de Prelaaten: dewelke in zeker geval bedroeft waren, om 'er een steen van boven nedervallende, onder dewelke eenige van zijn gevolg dood bleeven, hem niet verplettert had; en dat hy het gevaar, hoe wel ter naauwer nood, was ontkomen. (3)

Deze redenen zijn 'er voornamentlijk geweest / om dewelke Adrianus by die van 't R. Hof niet wel heeft gestaan.

I. Adrianus Paus geworden heeft zijn leven zodanig aangeleit / gelijk hy Leeraar in de Godtheit zijnde geleert † had dat het aangeleit moest worden. Als hy noch een Lovensch Godsgeleerde was / had hy geschreven dat een kerkelijk Persoon uyt de kerkelijke goederen niet anders mag neemen als de kost en de klederen: Paus

† Adrianus in 4. sent.

ge-

geworden heeft hy 'er ook niet anders van genomen: en heeft ook van het neefschap niet gehouden. En dus is hy met ganscher harte een voorbeeld voor zijne kudde geworden. Word tegens zijne betichters verdedigt.

II. Adrianus Paus geworden heeft omtrent de Pausselijke dispensatien die leere opgevolgt, dewelke hy noch maar een Lovensch Godsgeleerde zijnde in de Scholen had geleeraart. By voorbeeld, om de volgende vrage op te lossen: Of alle Pausselijke dispenzaatie, omtrent de meerderheit der kerkelijke ampten, den mensch veilig en gerust kan maaken in de vierschaar van zijn gewisse? Antwoordt hy op de volgende wijze: Dierhalve, om naar de waarheit oordeel te strijken, stel ik dit tweede besluyt. Die door den Paus gedispenseert is om meer als eene kerkelijke bediening te bezitten, indien de nood der kerke of 't gemeene nut zulks vereyschen, is in zulken gevalle veilig: zoo neen; dan heeft hy een uytvlugt by de strijdende kerk, maar geenzins een waare ontschuldiging by Godt. Dit bevestigt hy door het gevoelen van S. Bernardus, schrijvende aan den Paus [a] Eugenius. [a] Lib. 3. c. 6.

En dat hy deze leere met zijne werken bevestigt heeft, kont gy verstaan uyt den kerkelijken Jaarboek-schrijver Odoricus [b] Raynaldus. Hieronymus Niger, zoo spreekt hy, getuygt dat *Adrianus*, voornamentlijk in zaaken die den Godsdienst raakten, zoo standvastig by zijne voorneemens bleef, en zoo deugdzaam was, dat hy aan zijnen neef een kerkelijk ampt van 70. Dukaaten 's jaars gegeven hebbende; als dezelve naderhand een vetter ampt, dat 's jaarlijks 100. Dukaaten opbragt, quam verzoeken; hem met zeer straffe woorden heeft doorgehaalt; en hem geboden heeft zijne begeerlijkheit te be- [b] Tomo 20.

beteugelen, dewijl hy aan het eerste ampt genoeg had om 'er van te leeven: doch dat Adrianus eindelijk, door de gebeden van veele persoonen overwonnen, zijn verzoek heeft ingewilligt, onder dit beding dat hy van zijn eerste ampt zoude afstaan: want dat hy niet wilde gedoogen dat iemand twee kerkelijke ampten, daar last der zielen aan gehecht was, teffens zoude bekleeden: eindelijk dat hy dit spreekwoord dikwils in den mond had: dat hy de kerken met Priesters, maar niet de Priesters met kerken wilde vercieren. Wijders voegt 'er Niger in zijnen brief uyt Romen van den 15. April 1522. by, dat de bedorve zeden der Hovelingen zoo een schielijke herborming niet zouden verdragen.

Is dat een middelbaare Paus, dewelke verklaart dat hy de kerken met Priesters, maar niet de Priesters met kerken wil vercieren? Heeft Adrianus in deze spreuk, als in een korte schets, niet bevat al wat Paulus in zijne Brieven aan Timotheus en Titus, al wat Gregorius de Groote in zijn boekje van de Harderzorg, al wat de kerkelijke bedienaaren ons voorgehouden hebben? Is dit de rechte manier niet om het Roomsche Hof te verbeteren, en om den Pauslijken Stoel weder tot zijnen ouden luyster te brengen? Doch zoo een voorneemen en hulpmiddel schrijft Pallavicinus toe aan een middelbaaren Paus: Adrianus zoude misschien volgens hem een deftige Paus geweest zijn, had hy 'er iets van Machiavellus streeken laaten onder loopen.

III. Het gene Adrianus allerhatelijkst by die van 't R. Hof heeft gemaakt, is dat hy de fouten en bedorvendheden van 't Hof trachte te ver-

verbeteren. Dit blykt genoeg uyt de Bevelen die hy aan Cheregatus had gegeven; dewelke niet alleen by Odoricus [c] Raynaldus, maar ook by [d] Pallavicinus aangehaalt worden. Wy zullen de volgende hier maar opgeeven: Wy weeten dat in dezen heiligen Stoel, eenige jaaren herwaarts, veele gruwelstukken gezien zijn geweest: misbruyken in 't geestelijke: uytspoorigheden in de bevelen: eindelijk alles ten quaade verandert. En het is geen wonder dat de ziekte van het hoofd op de ledematen, dat is van de Pauzen op de laager Prelaaten is afgedaalt. Wy Geestelijken zijn altemaal, ieder zijns weegs, afgeweeken. Daar is, zedert langen tijd, niemand geweest die het goede deed, daar is 'er niet een geweest. Daarom moeten we altemaal Godt verheerlijken, en onze zielen voor hem vernederen: ieder moet zien uyt wat staat dat hy gevallen is; en liever zich zelven willen oordeelen, als van Godt in de roede zijner verbolgendheit geoordeelt worden. Hier omtrent zult gy, voor zoo veel het ons aangaat, belooven dat wy alle moeite zullen aanwenden om voor eerst *dit Hof*, waar uyt misschien al het quaad gesproten is, te doen hervormen: op dat, gelijk de bedorvendheit van daar op alle de mindere is overgesproten; de gezondheit en de hervorming van allen insgelijks van daar mag voortkomen enz. (4)

Voegt hier noch by dat Adrianus alles voor niet heeft willen gedaan hebben. En dit zijn de dingen / dewelke volgens het verkeerde oordeel der Roomsche Hovelingen niet zeer gunstig / ja nadeelig / geweest zouden zijn voor den lof en den goeden naam van Adrianus. Om de gemelde redenen / dewelke tot eer en luyster van den Paus gestrekt moesten hebben, is hy

c Tom. 20. Annal.
d In Hist. Conc. Trid.

berispt en gelastert geweest. Men heeft hem tot schande gerekent/ het welke men hem tot glorie had moeten rekenen. En hier om moet men zich aan de vleiery van Pallavicinus niet kreunen; dewelke zich niet ontziet op eenen Paus van de oude vroomheit en van de oude zeden te smaalen/ om het Roomsche Hof te streelen.

Want indien men acht geeft op het eerste/ waar ziet dat anders op/ als om alle de Geestelijkheit naar het voorbeeld der Apostelen en der eerste kerke te doen leeven? Waren de zodanige in die gelukkige tijden niet waarlijk rijk/ dewelke arm waren naar het Evangelie? Heeft Hieronymus † van den Paus Anastasius niet gezeit dat hy zeer rijk was in zijne armoede? Word Gods kerk niet beter beschermt door de deugden/ als door de rijkdommen? De Christene Godsdienst is niet uytgebreidt door de magt der Christenen/ maar door het bloed der Martelaaren. De kerk heeft Petrus niet door de wapenen/ maar door haar gedurig gebed/ uyt den kerker verlost. Op dezelfde wijze heeft Leo de stad Romen/ als ze door Gensericus geplundert wierd/ van afbrandige en moorderye bevrijdt.

Act.12.v.5.

Wat het tweede belangt/ Adrianus heeft de uytspoorige ligtigheit in het geeven van dispensaatzien, dewelke daarom geen Apostolissche maar hoofsche dispensaatzien verdienen genoemt te worden/ beteugelt: Hy heeft daar zekere paalen aangestelt; binnen dewelke hy/ Paus geworden zijnde/ altijd is gebleven. Deze ligtigheit moet aan het Hof/ 't welke vervalt en aan 't daalen is/ toegeschreven worden/

† *Vir ditissimæ paupertatis.*

niet

niet aan den Apostolisschen Stoel: dewelke niets meer ter harte neemt/ en nergens meer op doelt/ als dat de heilige kerkregels onderhouden worden: zoo als zelfs de heiligste Pauzen verklaart hebben. De nuttigheit en de noodzakelijkheit, zegt *Innocentius* III, geeven gelegendheit tot de dispensaatzien; en sommige onverwachte voorvallen nootzaaken ons om eenige, indien niet nieuwe, alschans niet gebruykelijkelijke hulpmiddelen te verzinnen. In lib. 2. epist. ad Patriarch. Aquil.

Het derde punt is een klaar bewijs van Adriaans goede gesteltenisse/ heilig voorneemen/ kloekmoedigheit en godtvruchtigheit. Wat is 'er rechtzinniger/ wat past 'er beter een Christelijk gemoed/ als het gene Adrianus in zijne Bevelen aan Chesegatus wegens de ongeregeltheden van 't Roomsche Hof bekent heeft/ met vryheit te bekennen? Wat is 'er kloekmoediger als het gemelde Hof te willen verbeteren en zuyveren, dewijl daar toe de sterkte van eenen Hercules vereyscht zou worden? Wat is 'er loswaardiger voor eenen Paus? Wat is 'er deftiger om de anderen door een goed exempel voor te gaan? Wat is 'er voorzigtiger/ als de hervorming der gansche Geestelijkheit van de Roomsche te beginnen?

Laat het dan geoorloofd zijn te zeggen/ dat Adrianus zich in het beoeffenen van het Bisschoppelijk ampt op een volmaakte en onverbeterlijke wijze heeft gequeeten; en dat zijn gedrag van ieder een/ behalven van een deel ongeregelde en nijdige menschen/ is goedgekeurt.

Een Schrijver van dien tijd/ hoewel een Italiaan/ geeft hem in de Historie van 't Konklave deze getuigenisse; dat hy, alhoewel dat hy e Apud Papenb. p. 154.

hy op verre na niet is genadert tot die uyterlijke grootheit, pracht, en luyster, dewelke zijne naaste voorzaaten betracht hadden; daar tegen naarder is geweest aan die goede hoedanigheden, dewelke in de tijden, die van den geest der eerste kerke minder afgeweken waren, vereyscht wierden in de verkiezingen der Pauzen.

Zijne Apostolische geest.

Dezen geest heeft hy hier in ook doen blijken, dat hy de pracht en de onkosten, gemeenlijk hedendaags in de kanonizaatzie der Heiligen gebruykelijk zijn, niet zeer heeft goedgekeurt. Hier over is hy ook geprezen door de Bollandisten, schrijvende rond uyt op de volgende wijze [illegible]. Het zy genoeg tot den lof van *Adrianus* met *Orzifius* aan te merken, dat alhoewel dat 'er in het verrichten van zulke kanonizaatzie geen kleine sommen, ten deele om de huysgenooten van den Paus uyt te deelen, ten deele tot andere onkosten, plegen verspilt te worden, dat, zeg ik, de zeer voortreffelijke Paus zodanige onkosten, als niet overeenkomende met de heiligheit en de zuyverheit der kanonizaatzie, (5) heeft verboden.

Hy word ziek.

Terwijle de Paus zijn leven zodanig aanstelde, heeft hy een koortsje gekregen, 't welke in 't eerste van den Geneesheer niet geacht wierd; maar eindelijk in een dodelijke koorts is verandert. Als de koorts meer en meer toenam, is hy naar het Vatikaan gebragt. Na dat hy de Kardinaalen had doen vergaderen, heeft hy hun Gods kerke aanbevolen, en eenen Kardinaal (6) gemaakt. En kort daar na is hy in 't tweede jaar zijns Pausdoms, in 't jaar onzes Heere 1523, op den 14. van September, zijnde toen de dag van Kruysverheffinge, uyt

(5) In Appendice ad diem 17. Maii pag. 555.

de wereld geruşt. Hy was 64. jaaren/ ses maanden/ festien dagen oud: en heeft twintig maanden en ses dagen op den Pausselijken Stoel gezeten.

Aanstonds heeft Willem Lochorst een brief over de dood van Adrianus uyt Romen geschreven aan den Deken en het Kapittel van S. Mariaas kerke te Utrecht. Uyt dezen brief hebben wy het voornaamste / bestaande in de volgende woorden / tot bewijs van 't gene wy gezegt hebben getrokken. § Het gene noch meer te betreuren is, is dit, dat de gansche stad bezorgd is geweest voor zijne opkomste; behalven de gierigaarts, dewelke by de hervorming van den rechtvaardigen en heiligen Paus geleden hadden. Zoo als hy geleeft heeft, te weeten vreedzaamiglijk, met oplettendheit, godvruchtiglijk, en heiliglijk, zoo is hy ook gestorven. Op zijn sterfbedde heeft hy, na dat hy de toestemming der Kardinaalen eerst verzocht had, aan zijne oude huysgenooten, die altemaal opgeschreven waren, by testament geschonken en gemaakt zijne losse goederen die hy voor zijn Pausdom had aangewonnen, en die uyt Spanje naar Romen gebragt waren (7). Hy voegde daar by dat hy hen soberlijk voorzien had naar mate van den arbeid en de prykelen, die zy uytgestaan hadden: doch dat hy, om hen te verrijken, de goederen der kerke en de kerkelijke ampten niet had willen misbruyken: geevende daar in een exempel aan zijne nazaaten. Daarenboven heeft hy den Kardinaal *Enckevoort* aangestelt, of hy er meer aanaanstelt heeft weet ik niet, om alle zijne losse en vaste goederen, die hy te Utrecht en te Loven

§ Append. ad Hedam. p. 11.

nagelaaten heeft, tot godvruchtige werken, en voornamentlijk tot onderhoud van zijne arme bloedverwanten, en tot eenige aalmissen, voor de zaligheit zijner ziele, te besteeden. Hy wierd dikwils over zijne begraafplaats en begraaffenisse ondervraagt; maar heeft daar weinig op geantwoordt. Echter heeft hy de pracht en te groote zwier omtrent zijn graf verboden: waar in hy den Filosoof *Anaxagoras* navolgde; dewelke zeide dat de graven maar dienden tot een bewijs van de rijkdommen; maar tot geen cieraad van de dood: dat 'er geen geringer verlies voor de overledenen was als dat van hun graf; dewijl de wegen over al open stonden, 't zy naar den den Hemel, 't zy naar de Hel. .... Hy was zoo zedig dat de ondeugendheit der verleideren daar door afgeschrikt was. Zijn ommegang was vry, maar niet uytgelaaten. Zijne redenen waren wel beleit, en vol pit: zoo dat ze van de geleerden Delphische uytspraaken genoemt wierden. Op het bovenste gedeelte van zijne tombe staat het volgende geschreven: *Deze heeft niets in zijn leven voor grooter ongeluk aangezien, als dat hy het Oppergezag voerde.* Onder is de tombe wit, wachtende noch naar een * grafschrift. Op den eersten dag waren deze veerzen aan het lijk vastgehecht. (8)

Ci-

* Onder aan den brief staan de volgende veerzen van *Tranquillus Molossus*, die te Kazal geboren was, in de plaatze van een grafschrift aangetekent.

Quod bonus & recti custos, quod pacis amator,
Correctorque aulæ luxuriantis eras;
Scilicet hac una causa vir sancte peristi;
Vixisses annos Nestoris improbior.

Dat

Dat is op zijn Nederduytsch.

Dat deugd en goede tucht door uwen yver bloeide,
Dat g'u zoo deftig queet in uwen Harder staat,
Dat gy de vrede zocht, en 't welig Hof besnoeyde,
Is d'oorzaak van uw' dood, o Opperkerkprelaat.
Had d'ondeugd onder u wat vryer mogen praalen,
Gy had de jaaren van een Nestor komen haalen.

Cita mors Adriani.

Hinc mors tam cita, quod mores & tempora nostra
prava nimis talem non meruere virum.
O mors. O tempora.

Op de haastige dood van Adrianus.

Wilt gy de reden van zijn vroege dood verstaan:
De tijden waren boos, ons leven gansch bedorven:
Dus waren wy niet waard een Paus als Adriaan:
Daarom is hy zoo vroeg tot onze straf gestorven.
O dood! o Tijden!

Een ander Grafschrift van omtrent den zelfden inhoud is my uit een brief van Laurentius Pignorius opgegeven door den eerw. Heer N. Chartiers:

Longior in terris ætas tibi sancte fuisset
Præsul ad innumeras prodita Olympiadas,
Si male vixisses. Brevius tibi contigit ævum,
Exemplum raræ quod pietatis eras.

Hy heeft eerst op het Vatikaan / tusschen twee Piussen, den II. en den III, begraven gelegen; waar op deze veersjes ook gemaakt waren:

Quæ Romanorum SEXTUS Pater atque Sacerdos,
Hoc etiam PIETAS conditur in tumulo.

Waar in de Dichter zinspeelde op de naamen Pius en Pietas; dat is zoo als die naamwoorden tegenwoordig meest verstaan worden godtvruchtig en godtvruchtigheit; en te kennen gaf dat de godtvruchtigheit en Adrianus VI. by malkander begraven lagen.

Hier op zag ook een ander gedicht / 't welke uyt de studeerkamer van Aubertus Miræus is gekomen: en 't welke in 't Latijnsche werk nagezien kan worden. Dewijl de zinspeeling op den naam van Pius in de Duytsche taal geen plaats zou hebben / zullen wy dit laatste gedicht / zoo wel als de twee voorgaande veerzen / onvertaald overslaan.

Daar na heeft Willem Enchevoirt, een Brabander en Bisschop van Utrecht / zijnde de eenigste die door hem tot het Kardinaalschap verheven was / zijn lichaam overgebragt in de † kerk van de Hoogduytschers; en heeft het zelve aldaar in een prachtige grafstede onder het volgende Grafschrift ter aarde bestelt:

† S. Mariæ Animæ Germanorum.

ADRIANUS VI. PAUS
TE UTRECHT, EEN DEFTIGE STAD IN
'T NEDERLAND, GEBOREN,
TERWYLE DAT HY EEN GROOTEN
AFKEER HEEFT
VAN DEN LUYSTER DER WERELDSCHE
ZAAKEN,
IS DOOR DE OVERHEIT UIT EIGE
BEWEGINGE,
OM ZYNE WEERGADELOOZE
GELEERDHEIT
IN DE GEESTELYKE WETENSCHAPPEN,
EN OM DE SCHIER GODDELYKE
GEMATIGDTHEIT
VAN ZYN ALLERZUYVERSTE GEMOED,
AANGESTELT TOT OPPERLEERMEESTER
VAN KAREL V,
TOT BISSCHOP VAN TORTOSA, TOT
RAADSHEER DES KONINGS,
EN TOT REGENT VAN DE SPAANSCHE
KONINKRYKEN.
EINDELYK IS HY DOOR GODDELYKE
BESCHIKKING
IN ZYN AFWEZEN VERKOOZEN TOT
OPPERBISSCHOP VAN 'T CHRISTENDOM.
HY HEEFT GELEEFT 64 JAAREN,
6 MAANDEN, 13 DAGEN.
HY IS GESTORVEN OP DEN 14 SEPTEMBER,
IN 'T JAAR 1523.
IN HET TWEEDE JAAR ZYNS PAUSDOMS.
WILLEM ENKEVOIRT, DOOK DESZELFS
GOEDHEIT EN GEZAG
KARDINAAL PRIESTER ONDER DEN
TYTEL VAN
SS. *JOHANNES* EN *PAULUS*
EN BISSCHOP VAN TORTOSA GEWORDEN,
HEEFT DEZE GRAFSTEDE T' ZYNER
EERE DOEN MAAKEN.

Huyzen door hem getimmert.

van zijn huys / 't welke hy te Loven had staan / heeft hy dat Kollegie der Godsgeleerden gemaakt / 't welke naderhand zoo vermaard is geworden / en naar hem het Pauss Kollegie is genoemt. De inkomsten / die hy aan 't zelve gemaakt heeft / zijn door hem genomen uyt de goederen die hy voor zijn Pausdom had aangekomen. Te Utrecht heeft hy een machtig huys / 't welke zijnen naam noch voert / getimmert / en heeft het beeltenis des Zaligmakers ter zijde in den muur doen stellen.

Zijne gestalte,

Adrianus is vry lang van gestalte / en niet al te dik noch al te dun van lichaam geweest. (9) Hy was wat lang van voorhoofd: en had heldere en blijde oogen: zijn neus was wat gebogt: 't welk alles / met de vordere beschrijvinge van zijne gedaante / wijdlooppiger by Moringus, Jovius, en meer anderen staat aangehaalt. Als hy noch maar een Lovensch Godsgeleerde was / heeft hy de volgende vruchten van zijn verstand in 't licht gegeven:

Zijn schriften,

Quodlibeticæ Quæstiones XII; of Vraagstukken over allerhande stoffen; dewelke te Loven in 't jaar 1515. in achten / en te Parijs in 't jaar 1516. in blads grootte zijn uytgekomen.

Vraagen en Uytleggingen over de vier boeken van P. Lombardus (in IV. libros sententiarum)*. Waar in de Sakramenten der kerke uytgelegt /

* Staat aan te merken, dat hy Paus geworden zijnde, zoo wel als Æneas Sylvius, dewelke Paus was geworden onder den naam van Pius II, gene veranderingen heeft gemaakt in 't gene hy, noch maar een Godsgeleerde zijnde, had geschreven wegens de feilbaarheit van 't Roomsche Hoofd; zoo als uyt den Roomischen druk van 't jaar 1522, over het Sakrament des Vormzels, op het [illegible] zijdje gezien kan worden.

en

en de twijfelingen omtrent dezelven opgelost worden. Dit werkje is in 't jaar 1512. en 1516. in blads grootte / en in 't jaar 1527. in achten te Parijs / en naderhand ook elders gedrukt.

Een Sermoen over het ondichte sakje, ofte over de hovaardigheit: 't welke in 't jaar 1520/ door de zorg van Alardus van Amsterdam, t'Antwerpen is gedrukt.

Paus zijnde heeft hy uytgegeven de Regels der Pausselijk Kantzellerye, dewelke in 't jaar 1523. te Antwerpen zijn gedrukt by Michaël Hillenius.

Ook heeft hy een deftig Brevet ofte Brief gezonden aan de Vorsten van Duytsland; waar in hy hen tot de eendragt vermaant. Deze brief is te Keulen in 't jaar 1535. met de Kerkvergaderinge van Bazel uytgegeven.

Ook heeft hy Brieven of Pausselijke Brevetten gezonden aan Frederik Hartog van Saxen: aan de Vorsten van Duytsland: aan den Raad van Bambergen: aan Desiderius Erasmus: waar in hy hem naar Romen ontbiedt: en aanwakkert om de pen tegens Luther op te vatten.

Onderrechting aan den Kardinaal Chæregatus, Bisschop van Interamna: behelzende alles wat hy oordeelde dat den Duytschen Vorsten diende voorgedragen te worden: waar van wy al eens en andermaal gesproken hebben.

Zijne Antwoord-brieven op ontelbaare vraagen / dewelke hem van alle kanten door brieven voorgestelt wierden / als ook zijne Aanteekeninge op de Spreuken van Salomon, worden volgens de getuigenisse van Moringus te Loven / onder de papieren en brieven van 't Paus kollegie / bewaart.

Kar-

Kardinaal en Bisschop van Tortosa geweest, den heeft hy in 't Latijn geschreven.

De Rekening van een zieltoogend mensch: dit boekje heeft hy aan Adrianus van Helweghen, Raadsheer en Penningmeester des Hertogs van Braband, opgedragen. Het is te Loven gedrukt.

AANTEKENINGEN.

1. *Cajetanus* was een van de geleerdste en degelijkste Kardinaalen, die in zijnen tijd de Roomsche kerk vercierden. Het is hier de plaats niet om een lijst van zijne Schriften op te geeven, en hem tegens de onrechtmaatige en onbeschofte beschuldigingen van zijnen kloostergenoot, *Ambrosius Catharinus*, te verdedigen. Maar zijn yver voor den welstand der kerke, en zijn zucht om den waardigsten tot de opperwaardigheit verheven te zien, blijkt genoeg uyt zijn gedrag omtrent de verkiezing van onzen *Adrianus*: zodaanig was hy doorgaans in gansch zijn gedrag. Hy sprak van de zaaken gelijk hy 'er by zich zelven van oordeelde. Dewijl 'er veele dingen aan 't Roomsche hof omgingen, die hem mishaagden; gaf hy zijn misnoegen opentlijk te kennen: maar dit maakte hem hatelijk by veelen, dewelke in het strijken van hun oordeel niet op de waarheit maar op eigen belang zagen. Onder anderen mogten zy hem niet hooren zeggen, en met alle kracht inscherpen, dat de kerkelijke ampten voor niet moesten gegeven worden: dat ze niet mogten gegeven worden aan degenen die 'er na stonden, en als om bedelden: maar aan degenen, die 'er niet naar en stonden, en dezelve door hunne geleerdheit en vroomheit verdienden: dat het een argerlijke zaak was verscheide kerkelijke ampten aan den zelfden persoon te geven: Bisdommen by Bisdommen, Abdyen by Abdyen, of Bisdommen by Abdyen te voegen, om alles in eenen persoon te vereenigen; terwijle dat anderen, die het hondertmaal beter verdienden, ledig liepen, en onvoorzien bleven: dat men de Bisschoppen naar hun-

hunne Bisdommen moest stuuren, zonder hen uit de Hoven te laaten; daar ze niets minder doen, als 't gene van rechte Bisschoppen behoort gedaan te worden: datmen al te toegeevend was in het verleenen van *dispensatzien*, dewelke onder den dekmantel van eenige valsche schijnredenen verzocht wierden: dat men 'er geen werks genoeg van 'en maakte om gemelde redenen te onderzoeken. enz.

Deze waarheden waren al te rauw voor de Romeinen, om van hen zoo goeds moeds aangenomen te worden: zy zeiden het zelfste van hem, 't gene zy kort daar na van *Adrianus* zeiden. *Cajetanus*, zoo spraken zy, was een zeer vroomen door geleerd Kardinaal; maar om de zaaken van de wereld te behandelen, daar was hy de man niet toe. Wilde men hem gelooven, zoo spraken zy al vorder, men zou het gansche Hof van Romen, 't onderste boven dienen te keeren. Daar is geen middel, zeiden zy, om met hem te leeven: en by aldien hy eens Paus wierd; alle eerlijke luiden zouden het Hof verlaaten; dewijl daar voor hen niets te doen zoude vallen.

Zy gingen noch vorder; en zeiden dat hy, als onbequaam tot de regeering zijnde, by den Paus *Adrianus* niet moest gelaaten worden; dewijl het anders te verwachten stond dat hy den Paus zijne leeringen ook zoude inboezemen. Zy quamen 'er ook toe: men wist den Paus wijs te maaken, dat 'er niemand bequaamer was tot het gezantschap van Hongarye als *Cajetanus*. De Paus, door hunne schijnredenen verschalkt, zond hem voor gezant naar Hongarye: en dus wierd hy, onder den schijn van hem groote eer aantedoen, in een soort van ballingschap verzonden, daar hy niet veel uyt en rechte. Dit alles moet een bekende waarheit zijn geweest: want *Johannes Baptista Flavius Aquilanus*, die zijn geheimschrijver was geweest, heeft zich niet ontzien *a* alle deze streeken en dweeperyen, in de Lijkreden van *Cajetanus*, voor de volle Vergaderinge der Kardinaalen te verhaalen.

Hoewel dat ik hier de deugden en de geleerdheit van dezen Kardinaal verheffe, moet niemand denken dat

a Orat. Funeb. in obitum Cajetani per I. B. Flavium Aquilanum.

ik daarom alle zijne gevoelens zouw willen verdedigen. Ik weet, en ik beken 't, dat hy hier en daar al eenige miſſelijke gevoelens en uytleggingen van de H. Schrift te boek heeft gezet: ja, is dat noch niet genoeg, ik wil 'er wel by bekennen dat hy ſomwylen al wat ſtout is geweeſt in nieuwe uytleggingen van de Schriftuur te verzinnen, of ten minſte te verdedigen. Maar dat is hem gemeen met meer andere deftige Mannen, dewelke daarom zoo lelijk niet gehavent zijn geweeſt, als *Cajetanus* van eenige benijders, als onder anderen door eenen *Ambroſius Catharinus*, gehavent is geweeſt. Doch het zoude hier niet te paſſe koomen zijn verdediging optevatten.

2. Dat het verhaal van P. *Iovius* en van *Pallavicinus* beter geloof verdient als dat van *Guicciardyn*, blijkt ook uyt een geſchrift, 't welke door iemand die op den zelfden tijd geleeft, en volgens *b* *Papenbrochius* waarſchijnlijk het *Conclave* bygewoont heeft, is opgeſtelt. Doch dit is evenwel waar, gelijk de gemelde Schrijver toont, dat 'er al 8. dagen geſleten waren in het geven van de ſtemmen: en dat deze en gene Kardinaalen al eenige ſtemmen gehad hadden, zonder dat de naam van onzen *Adrianus* onder die Kardinaalen gelezen word. Op den negenden dag heeft de Kardinaal van S. *Xyſtus*, dat is de Kardinaal *Cajetanus*, zijne ſtem aan *Adrianus* gegeven; en de andere Kardinaalen, door het vertoonen van *Adrianus* geleerdheit en godvruchtigheit, en ook door zijn ſmeeken en bidden, bewogen om gemelden *Adrianus* tot Opperhoofd der Kerke te verkiezen.

3. Dit ging zoo verre, dat zeker Kardinaal, in 't gezelſchap van andere Kardinaalen, zich niet ontzag de fortuyn en het noodlot uyttemaaken en te ſchelden, om dat *Adrianus* niet was doodgebleven. En, 't gene, zoo als dezelfde *c* Schrijver ſpreekt, het wonderlijkſte van allen was, niet een van de andere Kardinaalen heeft dien laſteraar den mond geſtopt: zy hoorden hem ſchelden en laſteren, zonder zich eens daar over

b Papenbroch. in conatu Chronico-hiſt. in vita Leonis X.

c Impreſſum Italicum auctoris Synchroni apud Papenbroch. in Propylæo Maii, conatu Chronico-hiſt. pag. 154.

te ontstellen: ja zy scheenen hem toeteknikken een gelijk te geeven. *Ortisius* maakt ook gewag van dit geval; doch volgens hem is 'er maar een onder den steen doodgebleven, en een half dood weg gedragen.

Dit ongeluk is juyst voorgevallen als Rhodus belegert wierd. Als de oudste Romeinen dit voorval gehoort hadden, riepen zy aanstonds dat Rhodus ingenomen was; geevende deze reden van hun zeggen, dat 'er ook een steen uyt dezelfde plaatze nedergevallen was, als Konstantinopolen door den Overgrootvader van den Turkschen Keyzer, die Rhodus belegerde, verovert wierd. En 't is de waarheit ook dat Rhodus op dien tijd in de handen der ongeloovigen viel tot groote vrees en schade van 't gansche Christenrijk. Over dit geval lust het *Ortisius* eene kleine uytweiding te maken. *Om daar te laaten*, zegt hy, *'t gene* Julius Obsequens *van de wondertekenen heeft geschreven, en om 't gene door* Polydorus Vergilius *dienaangaande geschreven is ook niet te vermelden, zoutv ik hier de spreuken van verscheidene Oudvaders over die stoffe konnen te pas brengen. Dit zal ik evenwel niet overslaan, dat sommige, door Gods rechtvaardig oordeel, uyt het vertoonen van diergelijke wondertekenen bedrogen worden; 't zy om dat hunne zonden zulks verdient hebben; 't zy om dat zodanige ligtgeloovigheit, door een zekere schijn of glimp opgetooid, de zinnen van bygeloovige menschen zoo wat verduystert en ligter maakt. Ex hier, zegt* Gregorius, *in zijne uytlegging over deze woorden van de goddelijke Schrift*, daar zullen tekenen zijn in de zon en maan; *Eer dat Italie aan 't zwaard der heidenen overgelevert wierd, hebben wy vuurige heyrlegers in den hemel zien blinken, dewelke het menschelijk bloed, 't welke naderhand vergoten is, duydelijk verbeelde: uyt welke plaats*, zegt Ortisius, *afgenomen kan worden dat diergelijke wondertekenen somwylen hunne zekerheit hebben.*

4. De allereerste, en misschien de voornaamste reden van het misnoegen der Hovelingen, ja van de Kardinaalen zelf, is geweest dat hy van 't begin zijner regeeringe de *indulten* der Kardinaalen heeft vernietigt of ingetrokken. Een *indult*, om ons by gebrek van beter duytsch van deze wantaal te bedienen, is een vergunning door zijne Heiligheit aan iemand gedaan, om zeker kerkelijk ampt, waar dat het gelegen zy, tegen

dat het [illegible], waar zich [illegible] te [illegible], of aan een [illegible] wraak te vergeven. Op die manier wisten de Kardinalen in deze eigene Landschappen. Bisschoppen over eenige [illegible] te [illegible], en alle de Bisschoppelyke [illegible] te [illegible]; ander [illegible] die [illegible] om te [illegible], en [illegible] de minste Bisschoppelyke waardigheid te verrichten. Wa het [illegible] niet [illegible] genoeg [illegible]. en [illegible] zy Bisdommen en ampten genoeg, zoo gaven zy het aan een vriend, bloedverwant, [illegible], [illegible] knecht enz. Men [illegible] genoeg [illegible] den hier uit volgden; [illegible] der [illegible], de onderwyzing des volks, de verkondiging van Gods woord daar door te niet moeten gaan: [illegible] Kerken, als alle kloostermaagdigheid en alle yver voor Gods zelingen by haar niet verdorven en uitgedoofd was, lieve klagten over het aanstellen van [illegible] Prelaten [illegible] enz. Maar dat mogt gaan zoo 't ze gaande, de gemeldde inbreuken waren evenwel en bleven in de Kerke. *a* Zoo ras als *Adrianus* tot Paus gekozen was, en eer dat hy noch in Italie was aangekomen, heeft hy alle de indulten der Kardinalen by zich zelven herroepen, zonder die herroeping voor eerst noch af te kondigen. Doch niet lang daar na, en als hy noch in Spanje was, heeft hy de vermeerderde Regels der Kanselarye te Saragossa afgekondigt *b*; en daar in alle de aanbehoudingen van kerkelyke ampten (*reservationes*) en alle verwachtingsbrieven (*expectativas*) vernietigt en afgeschaft. En zedert dien dag heeft hy allerhande zaken, waar dat ze van daan quamen, onder den Visschers Ring afgevaardigt. Sommige Prelaaten en andere Geleerden trokken het in twyfel of een Paus, eer dat hy gekroont was, zich met de openbaare zaken en met de regeeringe wel mogt bemoeyen; ja of hy den naam van Paus wel mogt aanneemen; en zich niet vergenoegt moest houden met den tytel van verkoren. En, naar het oude gebruyk gesproken, zouden zy ook gelijk gehad hebben: want van ouds, zoo lang de Paus niet gehuldigt was, wierd hy enkelijk *electus*; verkozen, genoemt: ja eer hy gekroont was,

a Blasii Ortizii Itinerarium Adriani VI. c. 1.
b Ibid. cap. 7.

be-

bekleede hy de eerste plaats niet onder de Bedienaaren van 't Roomsche Hof, ten waar dat hy de eerste al te voren had bekleedt, maar hy behield, tot zijne krooning toe, de post die hy voor zijne verkiezing bekleede. Ja indien iemand, tot Paus gekozen zijnde, voor zijne krooning quam te sterven, wierd hy volgens *Paolo c Sarpi* voor geen Paus gerekent. En dit schijnt ook te blijken in eenen *Stephanus*, dewelke in 't jaar 752. tot Paus is gekozen: maar om dat hy voor zijne krooning stierf, onder de Pauzen niet is gerekent; gelijk de Leezer in de lijst, en ook in de Kronijk der Pauzen van *Onufrius Panvinius* zal bevinden. Doch in 't jaar 1059. gaf *Nicolaus* II. een Dekreet uyt dat in geval de Paus, 't zy wegens den oorlog, 't zy om het dwarsdryven van eenige quaadaardige menschen, niet gekroont konde worden; dat hy, zeg ik, in zulken gevalle zoude mogen regeeren als Paus, en het bestier over de kerkelijke goederen zoude hebben. En om dat dit zeer te passe koomt omtrent de regeering van *Adrianus* VI, en dat 'er veel over te zeggen is geweest in 't begin van zijn Pausdom, zal het de moeite wel waardig zijn het Dekreet van *Clemens* V. hier te vermelden, waar in de gemelde magt aan de verkoorene en noch niet gekroonde Pauzen word gegeven: Het luydt dan als volgt: d *Gemerkt dat sommigen, zoo als wy verstaan hebben, tegen de leering des Apostels, steunende op hunne eige voorzigtigheit of liever onvoorzigtigheit, en begeerende te redentwisten over zaaken over dewelke het hun niet oorbaar is te redentwisten, zich niet ontzien te beweeren dat de Paus, voor de plegtigheit van zijne krooninge, zich niet mag bemoeyen met de vergeevingen, de aanbehoudingen, en dispensatien van kerkelijke ampten, of met het verleenen van eenige andere gunsten; dat hy zich in zijne brieven niet enkelijk Bisschop, maar gekozen Bisschop, moet noemen; en ook geene Bulle mag gebruyken, daar zijn naam uytgedrukt staat; zoo is het dat wy, willende de roekeloosheit van zodanige menschen beteugelen; alle de genen, die de stoutigheit zullen hebben van by diergelijke gelegentheit eenige onzer brieven, over wat zaake dat dezelve geschreven zijn, en dewelke van*

c Paola Sarpi de Beneficiis.

d Lib. 5. Extravag. Comm. tit. 10. vide etiam Raynaud. ad ann. 1307. §. 27.

onzentwege voor de plegtigheit van onze krooninge uytgekomen zijn, tegentespreeken, met het banvonnis bezwaaren. Gegeven enz.

Naar deze Dekreeten heeft *Adrianus* VI. zich gedragen, en al eenige verrichtingen voor zijne krooning gedaan. En, om dit in 't voorby gaan te zeggen, daar is noch iets van 't oude gebruyk overgebleven: want indien een Paus eene Bul voor zijne krooning uytgeeft, schrijft hy niet; *in 't eerste jaar onzes Pausdoms*; maar *op den zevenden, tienden, twintigsten dag, na dat wy het Pausselijk ampt aangenomen hebben.* e

Ook heeft *Adrianus* om dat oude gebruyk zoo veel intevolgen als mogelijk was; en om dat 'er in het geestelijk f recht zulke dreigementen en vervloekingen bevat staan tegen de genen dewelke zich zonder noodzakelijkheit voor hunne krooning met de regeeringe zouden bemoeyen, zijne krooning zoo veel verhaast als 't hem mogelijk was: en vorder niets van belang voor zijne krooning gedaan.

Maar om weder tot de herroeping van de indulten te keeren; zoo heeft hy daags na zijne krooning verklaart dat de indulten der Kardinaalen, van den dag af dat hem kennis was gegeven van zijne verkiezing, herroepen en vernietigt waren. En hy heeft ook een regel van deze herroepinge in zijne nieuwe Dekreeten der Kantzellarye ingevoegt. Hier door waren alle de vergeevingen van kerkelijke ampten, dewelke uyt krackte van zodanige indulten geschiedt waren, nietig en krachteloos. Dit hebben de Heeren Kardinaalen zeer qualijk genomen: te meer om dat het buiten hunne kennis was geschiedt. Echter hebben zy het voorzightlijk ontveynst, en hebben zich uyterlijk niet zeer gevoelig getoont.

Kort daar na heeft hy de Referendarissen, dewelke dertig in getal waren, tot het getal van acht toe vermindert: het welke, zoo als *Ortizius* g meent, den haat der Hovelingen ook gaande heeft gemaakt: doch anderen hebben het ook goedgekeurt, om dat zoo groote een menigte onnut was, en kostelijk moest weezen. Maar de andere amptenaaren stonden als voor hun

e Paolo Sarpi des benefices chap. 15.
f Cap. 1. dist. 23.
g Ortis. ibid. cap. 23.

hoofd geslagen; vreezende dat 'er een hervorming van 't gansche Hof en van de Kerk voor handen was. *Adrianus* had het daar ook op toegeleit: hy had ten dien einde eenige geleerde en kloekhartige Mannen uyt verscheide gewessen ontboden; en met hen, tot verscheide reizen toe, over die zaak raad gepleegt. Maar de arglistigheit van den Satan, zegt *Ortisius*, en de boosaardigheit der menschen hebben het weeten te beletten. Als de gemelde Mannen dan bespeurden dat ze hoe langer hoe minder konden vorderen; en ook gewaar wierden dat de Paus, als 'er geen doorkoomen in ziende, in zijnen yver tot de hervorming eenigzins verkoelde; zijn zy weder naar huys gezakt, zonder de zaak eens begonnen, ik laat staan voltrokken te hebben. Daar op volgden aanstonds menigvuldige gezantschappen van Koningen en Vorsten. De Turk scheen gansch Hongarye te zullen opslokken; de scheuring van *Luther*, en zoo veele Sekten uyt het Lutheraandom gesproten, dreigden het gansche Christendom te overstroomen; Eene pest, de vervaarlijkste die men by 's menschen geheuggenisse gezien had, ontvolkte steden, dorpen en platte landen, dat het een jammer en een gruwel was om te zien. Rhodus wierd door den Turk belegert en verovert. Alle die gezantschappen moesten beantwoordt en die antwoorden afgevaardigt worden: voor Hongarye moest hy zorgen: aan het Lutheraandom alleen had hy de handen vol werk: de pest deed alles wat te Romen aanzienlijk was, Kardinaalen, Aartsbisschoppen, Prelaten, Amptenaaren van 't Hof, ter Stad uyt vluchten: het belegeren en veroveren van Rhodus spande zijne vrees en gedagten des te meer, hoe dat de Christene Vorsten zich daar minder aan scheenen te kreunen. Daar by was zijne regeering zoo kort: zoo dat het ligt te vatten is hoe dat al die ophef van de hervorminge in de loop is gebleven.

De pest, daar we zoo van gesproken hebben, heeft de regeering van *Adrianus* zeer belemmert. De voornaamste Heeren waren verloopen: de Kantzellary en de *Rota* moesten gesloten worden; alle bezigheden stonden stil: de Paus, met zijn huysgezin, wierd in 't paleys opgesloten; niemand mogt uyt de stad in 't paleys of by den Paus koomen, als geroepen; niemand mogt uyt het paleys in de stad gaan; of, indien iemand

het durfde bestaan, die moest uyt het paleys blijven. Maar deze eenzaamheit begon den Paus zoo aan te zoeten, dat hy die tot zijne dood toe heeft gezocht. En hier over zijn ook al eenige klagten gevallen.

Hy was echter geenzins ledig: en *Ortisius* durft op zijn woord verklaaren dat 'er in lange tijden geen Paus was geweest, dewelke het studeeren en het afdoen van de voorvallende bezigheden zoo heeft bevlytigt. Doch al zijn arbeiden en alle zijne vlytigheit was vergeessch; en wierden volgens denzelven *Ortisius* door de listigheit van den Satan verydelt; om dat alle de zaaken door de handen van laffe huysbedienden moesten afgevaardigt worden. Maar de Paus zelf was altijd even bezig; hetwelke, zoo als de zelve meent, zijne dood wel verhaast mogt hebben: want hy wilde alles als met eigen handen aanraaken, en als in de weegschaal opweegen.

Onuphrius h *Panvinius*, een man die zoo veel geloof verdient als *Pallavicinus*, verhaalt het ook hoe dat *Adrianus* belooft had alle de misbruyken en quaade zeden van 't Roomsche Hof, van de Bisschoppen, van de Abten, enz. te zullen verbeteren, zonder zich over de gemelde bevelen, die *Adrianus* aan *Cheregatus* gegeven had, te stooten. Ten tegendeel verzekert hy dat *Adrianus*, ten deele door zijne vlytigheit, ten deele door zijn gezag 't welke hy door zijne vroomigheit en geleerdheit verkreegen had, ten deele ook om dat hy, als een Duytscher zijnde, zoo wel stond by de Duytsche Vorsten, de opkomende Sekten al vry beteugelt had; ja dat 'er groote hoop was, had hem een langer leven mogen gebeuren, dat hy dat quaad in korten tijd, of in 't geheel, of voor 't grootste gedeelte, overwonnen zoude hebben. Daarenboven verhaalt hy ook hoe dat de gemelde Paus allerhande misbruyken begon af te schaffen, de nieuwe en onnoodige Amptenaaren te verminderen; geene ampten voor geld te vergeeven; de Aflaaten, dewelke door haare menigvuldigheit in verachting geraakt waren, veel spaarzaamer uyt te deelen; zoo verre dat ze al by zijnen tijd tot een hooger achting begonnen te koomen; en, had hy langer geleeft, haar eerste achting

h Onuph. in vita Adriani VI.

weder zouden bekomen hebben. *Voegt hier by*, zegt *Onuphrius, dat hy de aanbehoudingen der kerkelijke ampten, de toetreedingen (acceſſus) de wederkeeringen (regreſſus) de koadjutorſchappen..... en diergelijke dingen meer, dewelke, ik weet niet hoe, de netten van de Roomſche-Vogelvangſt genoemt worden, en door de toegeevendheit van* LEO *uytermate in zwang geraakt waren, voor een groot gedeelte heeft weg genomen. Te meer, om dat zeer veele ondeugende en ongeleerde perſoonen langs dien weg, en als ze maar geld hadden waar voor alles voornamentlijk te Romen te bekoomen is, tot vette kerkampten wiſten te koomen.* Ook had hy, zoo als *Onuphrius* verder verhaalt, voorgenomen de bedorve zeden der ſtad Romen te verbeteren; de Maraanen uyt te roeyen, de godslaſteraars, de woekeraars, de geeſtelijke amptverkoopers, de ſodomyten op het ſtrengſte volgens de wetten te ſtraffen: maar zijne ontijdige dood, zegt hy, heeft dit alles verhindert. Dan verhaalt hy hoe dat hem eenige fouten, verzuymeniſſen, en andere kleinigheden verweeten zijn geweeſt: *Onuphrius* durft niet zeggen dat hy de wijsheit in alles, en ten allen tijden en ſtonden, tot zijnen dienſt gereed had ſtaan: dat is, zegt hy, aan geen ſterfelijk menſch vergunt. Maar dit durft hy wel verzekeren, indien *Adrianus* ergens in gefeilt en 't rechte ſpoor niet gehouden mogt hebben, dat hy 't niet al willens en weetens heeft gedaan. *Heeft hy iets door al te groote toegeevendheit toegeſtaan*, het zijn de woorden van *Onuphrius*, *'t gene hy beter niet toegeſtaan zoude hebben, ik verklaar het oprechtiglijk, en alle die hem naarder gekent hebben verklaaren het ook, dat hy het niet toegeſtaan heeft zonder dat hy een goede reden had, of ten minſte meende te hebben, om het toeteſtaan. Veele dingen heeft hy zekerlijk toegeſtaan om grooter ongemakken te voorkoomen: ook heeft hy eenige dingen toegeſtaan door quaade onderrechtinge, om dat hem de zaaken qualijk en verkeerdelijk voorgedraagen wierden... ja hy heeft eenige zaaken toegeſtaan, dewelke sommigen ten eerſten aanzien oordeelden dat onvoorzigtiglijk toegeſtaan wierden: en dewelke nochtans volgens anderen, die de zaak dieper inzagen, en volgens het gevolg en den uytſlag zelf, zeer voorzigtiglijk en heilzamelijk toegeſtaan waren.*

5. *Ortisius* voegt 'er by dat dit besnoeyen van de gemelde onkosten niet is geschiedt zonder klagte en morringe van zijne huysvrienden, en van meer anderen; om dat ze hunne rekening qualijk gemaakt hadden; en om dat 'er van de giften en belooningen, daar zy staat op gemaakt hadden, niets zoude vallen.

6. Te weeten *Willem Enckevoort*, zijnde op dien tijd Dataris en Bisschop van Tortosa. *Blasius Ortisius*, van deze aanstellinge spreekende, zegt dat de Kardinaalen gansch niet genegen waren om *Enckevoort*, denwelken hy *Guilermus Hincfort noemt*, tot amptgenoot en medebroeder te krijgen; eensdeels om dat hy doorgaans gehaat was by de Romeynen; ten anderen, om dat ze hem pas te vorén een geringe en magere bediening hadden zien bekleeden, en hem vervolgens niet waardig genoeg kenden voor hunne Maatschappye. Meest alle de Kardinaelen, zoo als *Ortisius* schrijft, wenschten dat *Theodoricus Hesius*, de Sekretaris van den Paus, in de plaatze van den Dataris tot Kardinaal verkozen mogt worden. Maar de Paus, of liever zijne huysgenooten, zegt hy, verstonden het anders. *Ortisius* dewelke den Nederlanderen hier en daar een steekje geeft, hoewel hy hen om welstaans wille sommylen ook al eens voorspreekt, schijnt iets gehad te hebben tegen onzen *Enckevoort*. *Hy is*, zegt hy, *Kardinaal geworden, en door den Paus met veele ampten en prouven verrijkt*. Alle die ampten bestonden in het Bisdom van Tortosa en het Datarisschap. *O gelukkigen man*, zoo gaat hy voort, *wien Godt in korten tijd tot zoo een top van eere heeft verheven*? Dat schijnt al boertende gezeit te zijn: want in dat eigen werkje spreekt hy van de ydelheit der hooge eerampten. *Hy zeide nochtans al klaagende*, het zijn noch al de woorden van Ortisius, *dat hy liever een rijk Heveling als een arm Kardinaal waar geweest*. Waar zijn dan alle zijne rijke ampten en bedieningen gebleven? Dan gaat hy voort: *dit meen ik hier van daan te koomen, dat een ieder doorgaans een tegenzin krijgt in zijnen staat*: zoo kan men alles ten quaadste duyden. Ik geloof dat 'er al meer zouden zijn, dewelke niet gaarne tot een hoogen staat verheven zouden worden, als 't hun aan middelen zoude ontbreeken, om fatzoenlijk, en naar den eysch van dien hoogen staat, voor den dag te koomen:

en als ze zich zelven, om niet al te flordig en op zijn bedelaars in 't openbaar te verschijnen, ten uyterste zouden moeten benaauwen.

Maar aanmerkelijk is het 't gene *Ortisius* omtrent deze aanstellinge heeft opgemerkt: te weeten dat *Adrianus*, hoe genegen dat hy ook was om *Enckevoirt* tot het Kardinaalschap te verheffen, zeer groote moeite zoude gehad hebben om de toestemming der Kardinaalen tot die verheffing van *Enckevoirt* te verkrijgen; indien zy verzekert waren geweest dat hy van de ziekte niet zoude opkoomen. Zoo is dan de vrage of de benoeming van den Paus zonder dat de Kardinaalen het toestemmen, ja zonder dat zy 'er iets van weeten, niet krachtig genoeg is om iemand Kardinaal te maaken? Hier omtrent moet ik eene diergelijke geschiedenis verhaalen, dewelke onder *Martinus* V, en deszelfs nazaat *Eugenius* IV, is voorgevallen; en dewelke veel tot opheldering van de voorgestelde twijfelinge zal dienen. *Martinus* had kort voor zijne dood vier Kardinaalen, die hy in *petto*, dat is by zich zelven, tot die waardigheit geschikt had, in een heimelijk Konsistorie aangestelt. Het Dekreet van deze aanstellinge verdient hier plaats te hebben. *i In 't jaar des Heere*, het zijn de woorden van den Paus, *duyzend vierhonderd ses-en-twintig, den* 25. *Mey, op eenen vrydag, hebben wy te Romen in 't paleys van* S. Pieter, *in de tegenwoordigheit van alle de Kardinaalen die aan 't Hof waren, uytgezondert den Kardinaal van Aquileje, tot denwelken twee Kardinaalen. . . . gezonden zijn om zijne stem te weeten; als dezelve Kardinaalen in 't konsistorie op de gewoonlijke wijze vergadert waren, en na 't voor afgaan van een heimelijke opzameling der stemmen, boven de Kardinaalen die op den zelven dag aangenomen en afgekundigt waren*, Dominicus *Bisschop van Lerida tot Priester Kardinaal*, *mitsgaders* Prosper de Columna, Dominicus de Capranica *verkozen Bisschop van Fermo*, Julianus de Cæsarius... *tot Kardinaalen-Diakenen der Roomsche kerke opentlijk aangestelt, voor Kardinaalen aangenomen, en Kardinaalen verklaart: welke Bisschop van Lerida, en die van Fermo, volgens de ge-*

i Tomo 12. Concilior. p. 694.

woonlijke wijze aangestelt zijn: doch om goede redenen hebben wy toen niet begeert dat zy, nochte de twee anderen, zouden afgekundigt worden; en willen het noch niet gedaan hebben; en wy hebben voor den gemelden Bisschop van Lerida, schoon dat hy niet afgekundigt is, zijne plaats bewaart.

Ook willen, ordoneeren, en beveelen wy, indien het gebeurde, dat wy voor de afkundiging van de vier gemelde quamen te sterven, dat zy zoo in de verkiezinge van eenen nieuwen Paus als in alle andere voorvallen, aangezien zullen worden als plegtiglijk afgekundigt: alwaar het schoon dat hun geene tytels aangewezen waren. Daar op beveelt hy, achter volgens de volheit der Pausselijke magt, aan alle de Kardinaalen van 't konsistori op den ban, en op de straffe van geene stem in 't verkiezen van een Paus te mogen geeven ofte krygen, dat ze binnen de 24. uuren na zijne dood het gezeide zullen hebben af te kundigen; te weeten, indien hy niet lang genoeg en leefde om de gemelde Kardinaalen voor Kardinaalen te doen uytroepen. En hy gebiedt wel uytdrukkelijk dat ze dezelve Kardinaalen ter verkiezinge van den nieuwen Paus zullen hebben te ontbieden. Het gemelde Dekreet is door elf Kardinaalen ondertekent met deze woorden: *Ita fuit. A. Cardinalis, Episcopus Prænestinus Laudensis. Ita fuit. A. Cardinalis Bononiensis. Ita fuit. F. Episcopus Sabinensis, Cardinalis* enz. *Het is aldus geschiedt. A. Kardinaal, Bisschop van Preneste. Het is aldus geschiedt. A. Kardinaal van Bolonie*, enz. Hier had de Paus dan vier Kardinaalen aangestelt: hy had het gedaan in een konsistorie van Kardinaalen: hy had hunne stemmen te voren opgenomen: hy had geordoneert dat ze ten eersten aangezien zouden worden als plegtiglijk afgekundigt, indien hy niet lang genoeg en leefde om die plegtigheit zelf uyttevoeren. Hy begeert en beveelt dat ze, als rechte en wettige Kardinaalen, ontboden zullen worden by de verkiezing van een nieuwen Paus; en hy beveelt het op de allerkrachtigste wijze die van een Paus gebruykt kan worden. Dit alles niet tegenstaande hebben de Kardinaalen zich niet verpligt geacht om *Dominicus Capranica* voor Kardinaal te erkennen, of hem by of tot de verkiezing van een nieuwen Paus uyt te noodigen. Hy was zelf tegen den tijd

der

der gemelde verkiezinge, dicht by Romen gekomen; en had iemand van zijne vrienden aan de Kardinaalen gezonden, en verlof verzocht om op de verkiezing te verschijnen. En wanneer dit de eerste reize niet wilde gelukken, zond hy voor de tweedemaal andere vrienden uyt: doch die quamen met geen beter bescheid te rugge dan de eerste. Zoo moest hy dan, om een plaats onder de Kardinaalen te neemen, de uytspraak van den nieuwen Paus afwachten. Doch in deze verwachtinge wierd hy even eens bedrogen. *Eugenius* IV. wierd Paus: hy wierd over die zaak aangesproken: *Dominicus* liet van hem verlof verzoeken om als een Kardinaal aan 't Hof te mogen verschijnen. Maar dit viel noch arger uyt by den nieuwen Paus als 't by de Kardinaalen uytgevallen was. Niet alleen wierd zijn verzoek afgeslagen; maar *Eugenius* was 'er op uyt om hem, als een valschen aanmatiger van den Kardinaalshoed, gevangen te doen neemen. Hy vluchte naar Montefalco: daar was hy noch niet veilig, de Pausselijke ruytery zat hem op de hielen; gansch Italie wierd hem te naauw; en alle zijne goederen aangeslagen. Hier over is van *Dominicus* kant een groot rumoer gemaakt: die voor hem waren zeiden dat de Kardinaalen, die het gemelde Dekreet ondertekent hadden, in den ban vervallen waren; om dat ze *Dominicus* niet tot Kardinaal aangenomen en niet voor Kardinaal uytgeroepen hadden: dat ze volgens het Dekreet geen magt gehad hadden om Paus te worden, of om een Paus te verkiezen: en zy beweerden, door een vorder gevolg, dat *Eugenius* niet wettigliglijk verkozen en voor geen Paus gehouden moest worden. *Dominicus* zelf vlugte naar de Kerkvergadering van Bazel, om zijne zaak aldaar te bepleyten.

Van de andere kant wierd 'er door last van den Kardinaal *de Foix* een doorgeleerd en krachtig *l* geschrift uytgegeven tot verweering van *Eugenius* en wederlegging van *Capranica*. Ik zegge, door last van den Kardinaal *du Foix*; 't welke wel aangemerkt mag worden; want daar spreekt een Kardinaal, en een Kardinaal die het met den Paus en de Kardinaalen hield, op

k Vita Dominici Capranicæ per Baptistam Poggium.
l Tractatus Jordanis Bricii J. C. editus jussu Petri Cardinalis Foxii Anno 1433. extat in Miscellan. Bal. tom. 3.

een

een w[illegible] : deweile, maar dat de [illegible] t'huis loopen. [illegible] en onverstandige yveraars uytgekraaten [illegible] worden, en 't welk uytgekreeten is, voor kettersch, [illegible], oproerig, enz. De Schrijver, uyt naame van een Kardinaal, maakt het Dekreet van *Martinus* uyt voor nietig, argerlijk, aanstootelijk, 't welke de geheele Kerk openbaarlijk ontstichte, zeer droevige en gevaarlijke voorvallen in Gods kerke konde veroorzaaken: hy zegt dat de Paus geen magt en had om het recht der Kardinaalen, omtrent de verkiezinge van een Paus, te verkorten of te veranderen; dat de Pauslijke Stoel geen magt en had om eenige wetten te maaken tegens de instellingen der Vaderen; dat de Kardinaalen het Kapittel zijn der Algemeene kerke, en dat hun het verkiezen van eenen Paus toekoomt, gelijk het verkiezen van eenen Bisschop aan 't Kapittel staat: dat de Pauzen magt gekreegen hebben om te stichten, maar niet om te ontstichten; dat het dekreet nietig was, om dat het een nieuwigheit behelsde, deweike tot geen nuttigheit van de Algemene kerke, maar alleenlijk ten voordeele van eenige byzondere persoonen verstrekte: dat de Kardinaalen het Dekreet mogten verachten als ongeoorloft, ongewoon, buyten het recht springende, schandelijk, aanleiding geevende tot zeer quaade gevolgen, en tot een allerverderfelijkste scheuring; dat de Paus, in twijfelachtige en haechelijke voorvallen, geen nieuwe Dekreeten kan maaken zonder een Synode, 't welke hy zelf uyt geestelijke Reenten bewijst: dat de Paus geen Heer is van de kerke of kerkelijke goederen; en zoo groote magt over dezelve niet en heeft, als een byzonder wereldlijk mensch heeft over zijne goederen; dat hy maar een bedienaar en vikaris is, en vervolgens een ander van zijne rechten niet kan berooven; dat hy geen magt en had om de Kardinaalen in den ban te doen of aftezetten; dat men *Petrus* en den Paus wel moet gehoorzaamen in zaaken die ter stichtinge strekken, maar niet in zaaken dewelke dienen om de kerk te ontstichten. enz.

Maar een van de grootste zwaarigheden liep over het ondertekenen der Kardinaalen; en of zy zich daar door niet verbonden hadden om het Dekreet te gehoorzaamen. Doch hier wierd op geantwoordt neen:

want,

want, zegt de gemelde Schrijver, zoo eene onderte-kening was maar een bewijs wat door den Paus bevolen was, maar niet dat de Kardinaalen hunne toestemming gegeven hadden: en genomen zy hadden hunne toestemming gegeven, die kon volgens den Schrijver niet gelden. enz.

Eindelijk, om naarder tot onze zaak te koomen, onderzoekt de Schrijver of de meergemelde *Dominicus* voor Kardinaal heeft moeten aangenomen worden; en hy zegt al wederom neen: ten eerste om dat het Dekreet, zoo als hy bewezen had, nietig was; en een zaak die nietig is, gene uytwerking kan hebben: . . . Hy konde niet gelooven, 't gene sommigen hem verzekert hadden, dat dit het gebruyk was van 't Roomsche-Hof, dat iemand die door den Paus en de Kardinaalen in een heimelijk-Konsistorie tot het Kardinaalschap benoemt was, door alle de Kardinaalen voor Kardinaal aangenomen word: want volgens *Baldus* en *Dynus*, twee deftige Rechtsgeleerden, worden 'er drie zaaken vereyscht om voor den bezitter van een eerampt, hoedanig dat het zy, gehouden te worden; de verkiezing, de aanneeming, de intrede, of om zoo te spreeken, de in-bezitneeming. Sommigen voegen 'er een vierde by, te weeten het afleggen van den eed.

Wel is waar dat *Capranica* zijn geding te Bazel, na drie jaaren wachtens en talmens, gewonnen heeft, en voor Kardinaal is aangenomen: maar *Eugenius*, willende niet volkomentlijk ongelijk hebben, had door zijne Legaaten zoo veel by *Capranica* te weeg gebragt dat hy den Kardinaals-hoed niet zoude opzetten, voor dat hy te Bolonie in Italie aangekomen was; en had het geerne zoo verre gebragt, dat *Dominicus* te Florence by hem gekomen waar, om den hoed uyt zijne handen te ontvangen.

Zoo ziet men dan dat de Kardinaalen, als ze geen zin in een Kardinaal die zodanig aangestelt is zouden hebben, hem wonderlijk den voet dwars konnen zetten; en, indien de Paus voor de plegtige bekendmaaking van den nieuwen Kardinaal koomt te sterven, hem zonder den Kardinaals-hoed zouden konnen laaten loopen. Had 'er ten tijde van *Dominicus* geen algemeene Kerkvergadering gezeeten, of had 'er *Eugenius* hoofd niet naar gestaan om naar de Kerkvergadering te luy-

ste-

fteren, hy zoude waarſchijnlijk noit in de gepurperde vergaderinge verſcheenen hebben. En al is hem de Kardinaals-hoed door de gemelde vergadering toegewezen; zulke zaaken, die het geloof niet en raaken, veranderen zoo dikwils als de Overſten luſt of belang in de veranderingen hebben.

Om dan te eindigen met het gene daar we van begonnen hadden; zoo konde het ook gegaan zijn met *Enckevoirt*: de Kardinaalen waren hem ongenegen: de Paus, hoe wel zy dit zoo net niet wiſten, lag op zijn uyterſte. Zy hadden de plegtige bekendmaaking maar moeten verſchuyven; noit waar hy voor Kardinaal aangenomen geweeſt.

7. Hier krijgt *Enckevoirt* wederom een ſteek van *Ortiſius*; hoe verre hy gelijk heeft kan ik niet giſſen; en *Enckevoirt* kan in ſommige dingen wel te nalatig zijn geweeſt. *Ortiſius* ſchrijft dan dat de Paus op de voorſpraak van den Hartog van Seſſo al zijn huysraad, 't gene hy uyt Spanje medegebragt had, aan zijne Spaanſche en Nederlandſche huysgenooten door een brevet had gemaakt; om onder dezelven door den gemelden Hartog en door den Kardinaal *Enckevoirt* uytgedeelt te worden: hy voegt 'er de reden ook by, dewelke door *Willem Locborſt* vermeldt word; te weeten dat gemelde huysgenooten, 't zy om de kortheit van den tijd, 't zy by geval, niets ter wereld of zeer weinig bekomen hadden voor alle de onkoſten die zy gedaan, en de ſchade die zy geleden hadden: en dat ze vervolgens tot armoede en ellende vervallen, en van alles onvoorzien waren. Doch *Willem Locborſt* heeft de reden van deze dennigheit beter gevat als *Ortiſius*; te weeten, dat de Paus zich van de kerkelijke goederen niet had willen bedienen, om zijne huysgenooten rijk te maaken. Maar om vorder te koomen, al dit maaken is volgens denzelven *Ortiſius* vergeefſch geweeſt: want, zegt hy, van de maakinge hebben zy niet met alle, van de jaargelden, na lang wachten, zeer weinig gekreegen. Want als de Paus overleden was, zijn de uytvoerders van 't teſtament, gelijk hy verhaalt, te weeten de gemelde Hartog en *Enckevoirt*, weinig bezorgt geweeſt voor het volbrengen van zijnen uyterſten wille: 't zy dat de nieuwe Paus de jaargelden niet heeft willen betaalt hebben, het zijn noch al de woorden

den van *Ortisius*, 't zy dat de genen, die 'er 't opzigt over hadden, alleenlijk voor hunne eigen belangen zorgden, zonder eens op een ander te denken.

8. In den brief van *Willem Lochorst*, zoo als dezelve door *Lappius* uytgegeven is en achter *Heda* gedrukt staat, schijnt de Schrijver eenig vermoeden gehad te hebben van vergift, 't welke den Paus zoo schielijk van zijne krachten berooft zoude hebben. *Naar het Paleys wederkeerende*, zegt hy, *'t zy dat hy door al te grooten arbeid en hitte afgemat was, 't zy dat men hem quaadaardig eeten of drinken voorgestelt had; is hy ziek geworden*: De veerzen van *Tranquillus Molossus*, in het werk aangehaald, schijnen daar ook hene te willen; indien zy het niet opentlijk willen zeggen. Die spraak heeft ook te Romen sterk gegaan: sommigen meenden dat hy het gekreegen had op een gastmaal op 't welke de Kardinaal *Carvaial* hem uytgenoodigt had: doch dit wil *Ortisius* niet gelooven; zeggende dat gemelde Kardinaal als hy hem deed uytnoodigen, om alle vermoeden van vergift te voorkoomen, levende kalveren, geiten, allerhande gevogelte, en kostelijke wijnen, aan 't Pausselijk Hof had gezonden; om door de Spijsmeesters van den Paus zelf geproeft en toebereidt te worden: ja dat de Paus, reeds ziek geworden, geen mond aan al 't eeten heeft gezet. Echter heeft hy 's avonds iets genuttigt, en is dus weder naar zijn Paleys gekeert. De Geneesheeren oordeelden dat het een zinking was, die uyt het hoofd op de laager gedeelten nederzakte. Deze zinking, indien 't er een geweest is, had eerst een opening in 't verhemelte van den mond gemaakt. Daar na zakte zy in de keel, en zat daar zoo vast, dat hy in eenige dagen qualijk iets konde doorzwelgen. Van daar is ze op zijne armen gedaalt, zoo dat de Artzen en Geneesmeesters zeer goede hoop begonnen te krijgen. Van daar is ze laager gezakt, en op de nieren blijven zitten; daar ze meer als dertig dagen lang, en tot zijne dood toe, met groote smerten plaats heeft gehouden. Ondertusschen ging de spraak noch even sterk dat hy vergeven was; de Geneesheeren zelf oordeelden dat hem in zijne spijs of drank iets ingegeven was; of dat het hem een quaade poets gespeelt was door vergiftigde brieven: zoo heeft dan de Kapiteyn van zijne Lijfwacht,

na voorgaande onderzoek, eenige onderdaanen van zekeren Hertog, die de Fransche party volgde, gevangen doen zetten. *Ortisius* zelf wierd aangesteld om hunne zaak te onderzoeken: doch ondertusschen bezwijkt de Paus onder 't geweld der ziekte: de Kardinaalen hebben 't druk genoeg met de verkiezinge van een nieuwen Paus; en laaten zich aan 't vergeeven niet gelegen leggen: de nieuwverkooren Paus kreunt 'er zich even weinig aan: de gansche zaak blijft in den loop. Maar 't geene de gedagte van zijne vergeevinge deed vermeerderen, was dat hy 'er na zijne dood zoo lelijk en schrikkelijk uytzag, daar hy in zijn leven zeer mooy van wezen en bevallig was geweest: zijn lichaam was gansch opgezwollen; zodanig dat een der voornaamste Hovelingen luydskeels uytriep dat *Adrianus* van vergif gestorven was. Want het heugde hem noch dat *Alexander* VI, dewelke ook van vergift gestorven was, op een diergelijke wijze na zijne dood was opgezwollen, en dat hy 'er ook zoo lelijk en vervaarlijk had uytgezien. Hier had men het krakeel gaande tusschen de Spanjaards en Nederlanders. De eerste zeiden; de Nederlanders, die den Paus altijd als omringt en besloten hielden, en 'er de Spanjaarts niet lieten bykoomen, hadden niet genoeg op hem gepast; ja hadden den Paus van Fransche keukenmeesters en kokken laaten bedienen: en dit wierd des te ligter gelooft, om dat de oorlog met de Fransen begon te ontsteeken: en dat de Paus zich in een verbond tegen de zelve Fransen had ingelaaten. *Ortisius* kan 't evenwel niet gelooven dat het door de koks is geschied: want alle de spijzen wierden eerst geproeft enz. Echter bleef het gemelde krakeel tusschen de Spanjaarts en Nederlanders duuren; en het liep zoo hoog, dat 'er, om het zelve te stillen, order gegeven wierd om het doode lichaam naar de kunst te openen. Maar de opening zelf gaf geen zekere blijken of de geruchten van het vergeeven waarachtig waren of vals: en 't krakeelen nam noch geen einde. Echter heeft de Oppergeneesheer, de Doktor *Agreda*, aan *Ortisius* verzekert dat het Opperhoofd van 't Christendom gestorven was door 't vergift. Hier weet *Ortisius* zijne klagte en gramschap niet te bedwingen, en kan 't niet vatten hoe zoo een gruwelstuk in de gedagte van een Christen mensch heeft konnen vallen.

Or-

Ortisius, die hem grondig gekent, en zoo lang als hy Paus geweest is een van zijne voornaamste huysgenooten is geweest, getuygt dat hy mooy van gestalte en schoon van wezen is geweest: dat zijn aangezigt wat langachtig, blank en bloozend, en zijn neus wat bochtig was: dat hy voorzigtig was in 't zwygen; oplettend op zijne woorden; en daar by ootmoedig, geleerd, kuysch, eerbaar, lustig en vriendelijk in zijnen ommegang, goedaardig en goedertieren jegens de genen die hem te spreeken hadden; oprecht in zijne woorden, regtzinnig in zijn oordeelen; van een zeer deugdzaam leven, zeer geleerd in de geestelijke wetenschappen, zoo dat men zijn weergâ nauwlijks gevonden zoude hebben. Daar op doet hy zijne klagten op een hooger toon hooren, dat zoo een man, die voor zijn Pausdom een voorbeeld van deugden was geweest, in zijn Pausdom door sommige quaadspreekers, muggezifters, en kakelaars belastert is geweest: ja dat sommige quaadaardige menschen hem na zijne dood uytgeschildert hebben als een onnut persoon... Daar op gaat hy zijne deugden wederom een voor een ophaalen: doch wy zullen 't hier by laaten: en den Leezer niet langer ophouden.

Dit hebben wy evenwel noch te zeggen dat *Adrianus* de Poëten niet zeer konde lijden: dat volk, meende hy, beoogde niet anders als ydelen lof; of was 'er maar op uyt om de zeden te bederven. Hy had grooter achting voor de Historischrijvers: en toonde zijn genoegen aan *Paulus Jovius*, om dat hy zich liever tot het schrijven van historien als van gedichten had begeeven. Ik wil alles in *Adrianus* niet verdedigen; en de goeden behoeven om de quaaden niet te lijden: het is evenwel waar dat de dartelheit der Poëten in zijnen tijd al hoog was geloopen.

Ook is hem van sommigen nagegeven dat hy wat te vreesachtig en te traag was in het afhandelen van sommige zaaken. Ja dit is hem opentlijk, in de volle vergaderinge der Kardinaalen, toegeschoten door *Hieronymus Balbus*, Gezant van den Hongerschen Koning *Ferdinandus*. Want als *Balbus* den Paus om hulp tegen de Turken aangesproken had; en *Adrianus* naar zijnen zin niet vuurig genoeg te werk ging; ontzag de gemelde Gezant niet hem deze woorden toeteduuwen:

Allerheiligste Vader, Fabius Maximus *heeft de Republijk der Romeinen door zijn sukkelen en sammelen behouden: maar het laat zich aanzien dat gy de Roomsche Republijk, en vervolgens het gansche Christendom door uw sukkelen zult laaten verlooren gaan.* Hier over moesten de Kardinaalen eens hartiglijk lacchen: en de spreuk was wel uytgevonden: of 'er reden genoeg was om ze den Paus toetepassen, dat wierd zoo naauwkeurig niet onderzocht. Zoo gaat het doch doorgaans: een welgevonde vergelijking, een aardige en onverwachte quinkslag, een verstandige en wel te pas gebragte boertery, die iemands gedrag, of staat, of wat het zy, belacchelijk voorstelt, kittelt de gemoederen van de aanhoorders; men heeft 'er achting voor, men wil het waar hebben, en men vindt of verzint wel haast iets, al is het noch zoo verre gezocht, 't gene de spreuk schijnt waar te maaken. Is *Adrianus* in sommige dingen niet al te schielijk en voorbaarig geweest, de zaaken stonden 'er naar. Wy hebben hier voor al getoont, hoe dat de eene slag op den anderen zijne regeering heeft getroffen: de Schatkamer was uytgeput; zelfs zoo verre dat veel zilverwerk verpandt stond. Daarenboven wist hy niet, gelijk *Onuphrius* in zijn leven schrijft, wien dat hy betrouwen mogt: hy was noch pas te Romen gekomen, en was in de manieren van 't Roomsche Hof niet zeer bedreven. Hy wierd zelfs eens door een Kardinaal [a] verraaden, op wiens getrouwigheit hy grooten staat had gemaakt; en die de Franssen heimelijk ophitste om eenen kans op het eyland Sicilie te waagen. Hy zond eenige scheepen naar Rhodus: niemand der Christene Vorsten had de kloekheit van 'er de zijne bytevoegen: hy zond geld en manschap naar Sicilie: maar 't geluk der Turken was op dien tijd grooter als dat van de Christenen: hy beriep de Kardinaalen, om hem den besten raad tot redding van 't Koninkrijk van Hongarye te geeven. Niemand wist goeden raad te verzinnen. Hy schreef brieven, hy zond gezantschappen, hy stelde beloften en dreigementen voor aan alle Christene Vorsten, om hen tot het afleggen van alle vyandschappen en tot een Christelijke eendragtigheit te vermaanen. Maar brieven, ge-

[a] Franciscus Soderini, Kardinaal van Volaterra: zie Ortisius &c.

zant-

zantschappen, beloften, dreigementen, alles hielp even weinig. *Ortisius b* heeft met eigene oogen twee-en-dertig brieven gezien, die de Paus ten voorschreven einde aan allerhande Vorsten had geschreven: en waar hy hen op den ban gebood alle vyandschappen binnen een gestelden tijd af te leggen. Ook getuygt *Onuphrius* dat *Adrianus* niet minder is geweest als een sammelaar; en dat hy zulks genoegzaam heeft getoont, wanneer hy de plaats den Keyzer als Onderkoning van Spanje bekleede. *Ortisius c* geeft echter te kennen dat hy in sommige dingen wat sukkelachtig scheen te wezen: *Eene zaak*, zegt hy, *durf ik verzekeren: had* Adrianus *naderhand in het verhandelen van de zaaken zodaanige naarstigheit aangewendt, gelijk hy aangewendt heeft op zijne reize, en in zijne krooninge, geen een van zijne Voorzaaten, behalven die onder de Heiligen opgeschreven zijn, zoude hem overtreffen.* Doch hy wil net liever aan de Pausselijke bedienden als den Paus zelf geweeten hebben: *want de gemelde Bedienden*, zoo als hy verzekert, *gingen op de wijze der Nederlanderen traag en langzaam voort met het afdoen van openbaare zaaken.* De Nederlanders door een Spanjaard beschuldigt van traagheit en langzaamheit; daar we misschien in gansch Europa geen volk en hebben, 't welke zoo berucht is wegens sammelen en talmen als de Spanjaarden? zoo ziet men de verscheidentheit der oordeelen, en hoe verre dat een vooroordeel iemand kan vervoeren. Doch dat daar gelaaten; die Nederlanders konnen ook wat aan de sukkelende kant geweest zijn: maar we hebben boven gezien, dat al dit sukkelen meer toeteschrijven was aan de omstandigheden der tijden, als aan den aart van *Adrianus* of van zijne bedienden. En als *Adrianus* niet vliegens gereed stond om kerkelijke ampten aan deze en gene persoonen, die hem onbekend waren, te vergeeven; om *dispensatien*, hoe ongerijmd dat ze hem voor quamen, te verleenen; om den handel der Hovelingen altijd even driftig, en zonder onderzoek van de gerechtigheit of ongerechtigheit der zaken, optevolgen; dan zal hy zekerlijk by de Italiaanen een talmer en een verkleumde Nederlander zijn geweest.

b Ortisius in itinerar. cap. 29.
c Id. cap. 22.

9. Onder den lof van *Adrianus* VI. dient niet vergeeten, dat hy zoo rekkelijk en goedertieren was in het keuren van de Boeken. Hier over word hy ten hoogste geroemt door *Ludovicus* * *Vives* en *Teophilus Raynaudus* †: dewelke van hem getuygen dat hy Keurmeester der Boeken te Loven zijnde, in het beoeffenen van dat ampt een groote toegeevendheit en rekkelijkheit, doch met een uyterste wijsheit gepaard, heeft laaten blijken: dat hy altijd zijn beste deed om de uytdrukkingen, dewelke hardachtig schenen te luyden of eenigzins aanstootelijk waren, te verzachten; dat hy altijd de beste uytlegging gaf aan zodanige spreuken, die een tweevoudigen zin scheenen te hebben: dat hy weinige zaaken quaad keurde, veele verontschuldigde: dat hy na de waarheit, die hy boven alles ter harte nam, voor niemands belang zoo gunstig was als voor dat van de Schrijvers. enz. Godt gave dat de opperste Kerkvoogden onzen *Adrianus* hier in wat zorgvuldiger navolgden! Maar in de plaatze van de allerzachtste uytleggingen te verzinnen, om eenige twijfelachtige of qualijk luydende uytdrukkingen te verschoonen; ziet men dikwils verre gezochte en bynaar onverstaanbare spitzinnigheden te werk gestelt, om aan welluydende en goede uytdrukkingen een verkeerden draay en een quaaden zin te geeven.

Lang voor *Adrianus* tijd was de geleerde Schrijver en Abt *d* *Philippus*, bygenaamd *Bonæ Spei*, van 't zelve gevoelen geweest. *Indien daar al iets gevonden werd*, zegt hy, *'t welke op zich zelven overwogen misschien qualijk geduydt kan worden: zoo kan het echter, indien ik het wel heb, door het aanmerken van de voorgaande en de volgende woorden verschoont worden. En om een boek te veroordeelen, moet men niet leggen vitten over een spreuk of twee: men moet op het gevolg van den ganschen zin letten. Noyt kan alles te gelijk uytgedrukt worden. En daar zijn sommige uytdrukkingen, op dewelke, als ze elk in 't byzonder opgewogen worden, wel iets te zeggen zou-*

* Ludov. Vives de tradenda discipl. l. 5.

† Theoph. Raynaudus Erotem. 3. de bonis ac malis libris, partit. 3. n. 510.

d Philipp. Abb. Bonæ Spei ep. 5.

de vallen: maar als men acht op alles geeft, en alles samenknoopt, zal men bevinden dat het gene eerst scheen te stooten, en veroordeelt te moeten worden, doorgaans beschermt en goedgemaakt word door de naastgelegene woorden. *Petavius* e, dewelke deze plaats bybrengt, goedkeurt, en 'er zich van bedient, heeft het ook aldus begreepen. De Bollandisten f, door eenige Karmelyten beschuldigt, hebben 't ook wel gevat en doen gelden dat men, als de zin twijfelachtig luydt, en 'er geen andere redenen tegen leggen, de meening des Schrijvers altijd ten beste moet duyden, en zoo reukeloos niet te werk moet gaan in 't veroordeelen van boeken. Maar wat zal ik zeggen? Als een goede en rechtmatige regel of lesse ons dienstig is; dan heeft men verstands genoeg, om de billijkheit des regels te vatten: dan weet ieder een van billijkheit en bescheydendheyt te spreeken. Maar geldt het onze tegenparty, kan men die, door het misduyden en verdraayen van eenige woorden, een poets speelen: dan leit 'er de bescheidentheit doorgaans toe; dan kan men niet te streng zijn in zaaken die het geloof betreffen: dan moeten niet alleen de zinnen, maar ieder woord, ieder teken en tusschensnijding, en om zoo te spreeken, ieder tuttel en stipje, van onder en van boven, van achter en van ter zijde, bezien en bezigtigt worden. Ik schiet hier op geen byzondere party; dit is somwylen zoo wel eygen aan den een als den anderen.

e De Hierar. Eccl. l. 2. c. 5.
f Vide Papenbroch. Resp. ad exhib. error. pag. 5.

Amilius Stoke, zijnde een kerkelijk persoon te Utrecht geweest, heeft de oude Hollandsche Rijmkronijk, dewelke door Janus Douza uytgegeven is, geschreven. Dit getuygt Gisbertus Lap van Waveren, een Utrechtsch Rechtsgeleerde; schrijvende in zekeren brief dat hy dit bespeurt heeft uyt de laatste woorden, dewelke in 't Handschrift gevonden worden, maar in den druk van Douza zijn achtergelaten. Deze

kronijk staat hoog te boek by de Liefhebbers der oudheden.

Antonius Sebastianus Minturnus, van Utrecht/ Bisschop van Upen. . . heeft geschreven

Orationes Tridentinas, of Redenvoeringen, den Kerkvergaderinge van Trenten gedaan, wegens het verrichten van de diensten der kerke: te Venetien gedrukt in 't jaar 1564.

Arnoldus Eykius, (Arent van Eyk) Leeraar der beschaafde wetenschappen/ heeft in 't Latyn geschreven

Tabulas... Regifters over de Griekfche spraakkunst, in vieren by Plantyn gedrukt in 't jaar 1582...

De Tien Geboden, op oneffene voeten / by wyze van een tafel/ gedicht.

Ook heeft hy een boekje van allerhande Bruylofds gedichten uytgegeven.

Hy had ook met groote naarstigheit een boek geschreven van de Mirakelen en verscheide beroerten en gevallen dezer tijden, 't welke hy op duyzend gulden plagt te schatten. Doch het zelve is door de onoplettenheit van zijne vrouw weg geraakt/ en onder zijne andere boeken verkocht. Iemand heeft eens de volgende veersjes op Eykius gemaakt/ om hem wegens de onbeschaaftheit van zijne veerzen een streek te geeven:

Cum tua duritie superent epigrammata quercum;
Jure tuum cingat querna corona caput.

Het welke hy aldus vertaalde:

Uw' veerzen zijn zoo hard, ja harder, als een quast,
Van knoestig eyken hout; o pykje der Poëten,
Dus zeg ik tot uw' lof, en ieder mag 't wel weeten,
Dat op uw' geestig hoofd een kroon van eyken past.

Be-

Benedictus (1.) Haeftenus voerde, noch in de wereld zijnde, den naam van Jacobus; maar Benedictijner-Monnik te Affligem geworden zijnde, heeft hy den naam van Benedictus aangenomen. Toen is hy ook weder naar Loven gekeert; en heeft den leertijd der Godkunde, dien hy te voren zeer loffelijk begonnen had, met grooten roem en vlytigheit uytgehardt. Als hy naderhand Proost van Affligem was geworden, heeft hy onder 't opzigt van Jacobus Boonen Aartsbisschop van Mechelen, en uyt dien hoofde Abt van Affligem, zich in 't jaar 1628. met de andere Monnikken verbonden, om voortaan naar de eerste onderhouding van S. Benedictus Regel te leeven. Voor dezen geest bezielt heeft hy niet alleenlijk het bewind aldaar met groot voordeel gevoert; maar ook door het uytgeeven van zeer godvruchtige en geleerde boeken zijn beste gedaan, om de hervorming in de harten en de zeden van alle menschen voort te zetten. Zoo heeft hy dan geschreven

Benedictus van Haeften Proost en hervormer der Abdye van Affighem.

Schola Cordis; de Schole des Harte; of het Hart, 't welke van Godt afgekeert was, weder tot Godt gebragt, en onderwezen: met koopere plaaten. Te Antwerpen, in 't jaar 1629, in achten gedrukt by Hieronymus Verdussen.

Paradisus *sive* Viridarium Catecheticum: Catechismus-Paradijs of Warande, met Nederduytsche en Latijnsche Liedekens, die naar de toonen van 't musijk geschikt zijn, beplant. Ook te Antwerpen in vieren gedrukt in 't jaar 1622.

Panis Quotidianus: Dagelijks Brood of heilige Meditaatzien, geschikt op alle de dagen van 't jaar: t'Antwerpen in twaalve gedrukt 1634.

Propugnaculum Reformationis &c. Verdediging der kloosterlijke hervorminge van S. Benedictus order. Hier tegen heeft Carolus Rymius, Abt van S. Pieters te Gent / een antwoord uytgegeven onder den naam van Scutum inexpugnabile æquitatis : of Onverwinbaare Schild der gerechtigheit.

1. *Benedictus van Hasten* is een deftig, godvruchtig en een zeer geleerd man geweest. De geleerde Benediktyner-monnik *Edmundus Martene* noemt hem *Virum æterna memoria dignum*; eenen man wiens naam nimmermeer behoort te sterven. Ja hy meent dat, hoewel dat 'er veele geleerden over den Regel van S. *Benedictus* geschreven en zich daar in uytgeslooft hebben, dat men, zeg ik, niets deftiger en voortreffelijker over dien Regel zoude konnen wenschen als zijne *Disquisitiones Monasticæ*, of *Kloosterlijke Naspeuringen*. En hy zegt van zijne Schriften in 't algemeen, dat ze een klaar bewijs zijn van zijne oprechte en ongeveinsde godvruchtigheit, en meer als gemeene geleerdheit. Hy heeft dan, behalven de boeken die alhier opgetelt staan, noch geschreven,

Disquisitiones Monasticæ, Kloosterlijke naspeuringen enz. in blads grootte gedrukt 1643.

Commentarius in Regulam S. Benedicti, Uytlegging over den Regel van S. Benedictus.

Venatio Sacra, Heilige Jacht, enz.

Cornelius Beek.

Cornelius Beek, Regulier Kanonnik / en gelijk wy boven al gezeit hebben / Prior in het klooster van de Scheidinge der Apostelen te Utrecht / heeft in 't Latijn geschreven

De Kroniik van zijn klooster: maar in veele omstandigheden raakende het interdikt der Utrechtenaaren / en de ontslaging van 't zelve interdikt door Nicolaus de Cusa / verhaalt worden.

Een Redenvoering tegens de Monnikken die iets in eigendom bezitten. enz.

Een Verhandeling van de bezoekinge der kloosteren; aldus beginnende/ De Wijngaard van den Heere des huys van Israël.

Everardus Friek, Deken van Oudmunster te Utrecht/ heeft op het verzoek van Gerardus de Groot geschreven eenige Everardus Friek.

Sluytredenen; waar in hy het gemeene leven door veelerhande bewyzen goedkeurt en verdedigt. Hy heeft geleeft in 't jaar 1380.

Gysbertus Blokhoven, te Utrecht geboren/ en Karthuyzer te Keulen/ heeft geschreven een Gysbertus Blokhoven.

Korte Verdediging voor de werkjes van Petrus van Leiden, bygenaamd Bloemevenne, dewelke te Keulen in 't jaar 1538. gedrukt is achter een boekje van den zelven Petrus Over de Goddelijke goedheit.

Guilelmus Verntken. Kanonnik Regulier van S. Augustinus instellinge/ heeft in 't jaar 1399. belofte gedaan in de order van Windesheim. Hy is de tweede Prior van S. Agnes berg by Zwol geweest. Na dat hy die bediening 17. jaaren lang bekleedt had; is hy ontboden om zijn eigen huys/ en de gansche Order/ of het Kapittel van Windesheim te regeeren. Aldaar is hy de vierde Prior geweest/ en heeft dat ampt 28. jaaren waargenomen; zijnde de luyster en de glorie van zijne order. Hy heeft in de Latijnsche taale geschreven Guilelmus Vernthen.

Van de Stichters des kloosters van Windesheim in Nederduytsland. Dit getuygt Johannes Bunderius in een ongedrukt Register/ 't welke getoont word in de openbaare Boekerye der stad Utrecht/ onder dezen tytel: Doorluchtige Mannen onder de Reguliere Kanonnikken: of Van den oor-

sprong der vergaderinge van Windesheim. Het begint met deze woorden: Illustrium Patrum gesta præclara; de deftige daaden onzer doorluchtige Voorvaderen.

Hy stierf in 't jaar onzes Heere CIↃCCCC. LV. in 't LXXXII. jaar van zijnen ouderdom/ in 't LVI. na het doen van zijne geloften: en heeft den naam van een heilig man nagelaaten. Zie Johannes Buschius in zijne kronijk* van Windesem; en Thomas a Kempis in zijne kronijk van S. Agnes berg.

* Lib. 2. c. 48.

Heribertus Rosweidus.

Heribertus Rosweidus, den 22. January 1559. geboren/ heeft zich/ niet meer als 20. jaaren oud zijnde/ in de Maatschappy van Jesus begeven. De Filosofy heeft hy te Douay geleert/ en naderhand ook voorgelezen. Ook heeft hy de H. Schrift/ zoo te Douay als te Antwerpen/ uytgeleit. Na dat hy van deze leer-ampten ontslagen was/ en zijn afscheid gekreegen had/ heeft hy zich tot het schrijven van boeken begeven; doch heeft alvoorens meest alle de boekeryen van Nederland bezigtigt en doorsnuffelt/ en 'er eenige Levens der Heiligen uytgetrokken. By een snedig verstand/ en een rijp oordeel/ was in hem gevoegt eene onvermoeide naarstigheit in het arbeiden/ en in de oudheden/ zoo kerkelijke als wereldlijke/ van alle voorgaande eeuwen optezoeken. Hy heeft verscheide werken geschreven; maar van de lijst te vinden is in de Nederlandsche Boekzaal van Valerius Andreas. (1.)

1. *Rosweidus* is een van de geleerdste Jesuyten, dewelke Nederland oit heeft voortgebragt. Hy is eigentlijk de eerste geweest, dewelke dat groote werk, *Acta Sanctorum*, heeft begonnen; 't welke naderhand door *Bollandus*, *Henschenius*, *Baart*, *Papenbrochius*, enz.

ver-

vervolgt is, en dagelijks noch vervolgt word. *Baillet* bekent ook dat hy van Godt tot zulk een ſoort van arbeid geroepen ſcheen: dat hy een goed oordeel en een deftige geheugeniſſe had: dat hy net in zijnen ſtijl en arbeidzaam was; en alle de wetenſchappen had, dewelke tot zulk een werk vereyſcht wierden. Maar hy gaf zich zelven zoo veel te doen met andere groote werken te ſchrijven, dat hem het leven begaf, eer dat hy veel in de gemelde levens was gevordert.

Johannes Becanus, anders de Beka, op zijn Hollandſch van Beek, is geſproten uyt de Adelijke familie der Stoutenburgen/ dewelke wederom uyt een Ridderlijk geſlagt van Amersfoort afkomſtig waren. Hy is Kanonnik te Utrecht geweeſt en heeft geſchreven Johannes de Beka.

De Kronijk der Biſſchoppen van Utrecht, en der Graven van Holland, en dezelve aan den Biſſchop Johan van Arkel en Willem den Grave van Holland opgedragen. Om deze Kronijk op te ſtellen/ is hy te Egmond ſeven jaaren lang in een gedurigen arbeid en bezigheit geweeſt; gelijk hy in zijne Voorreden aan den gemelden Graaf betuygt. Deze Kronijk heeft Bernardus Furmerius met het gevolg van Suffridus Petri, en met zijne eige Aantekeningen/ te Franeker in Vrieſland/ in 't jaar 1612/ in vieren uytgegeven. Naderhand heeft Arnoldus Buchelius dezelve noch korrekter/ met zijne Aantekeningen en Opmerkingen/ uytgegeven in zijne verzamelinge der Utrechtſche Hiſtorie.

Voorders heeft Philippus de Leidis, in zijn boek * van het lot der Vorſten/ deze loffelijke getuigenis aan den voornoemden van Beek gegeven: Wat lof, wat gedagtenis, wat eer zouden de Graven van Holland overig hebben; ten waar

* De sorte princip. casu 60.

waar dat de gelukkige Abdy van S. *Adalbertus* te Egmond, en de Monnikken, ieder als hy leefde, de daaden der zelve Graven door hunne nachtwaakingen vereeuwigt hadden; en dat de Priester, *Johan de Beka*, dezelve in een kort begrip had beschreven?

Johannes Knijf Bisschop van Groningen.

Johannes Knijf, uyt Burgemeesteren gesprooten, Minnebroeder van den Regel der Observanten, is in 't jaar 1561. benoemt en gewijdt tot eersten Bisschop van Groningen: en heeft met Nicolaus de Nova Terra Bisschop van Haarlem, en Nicolaus de Castro Bisschop van Middelburg, die insgelijks gewijdt waren; mitsgaders met Remigius Drutius Bisschop van Leeuwaarden, en Johannes Mahusius Bisschop van Deventer, die maar verkozen en bevestigt waren, de provinciale Kerkvergaderinge van Utrecht in 't jaar 1565. bygewoont. Hy heeft in 't Nederduyts en in 't Latijn geschreven

Een uytlegging over de Psalmen Ontfermt u mijner, en Uyt de Diepte: dewelke te Antwerpen by Steels is gedrukt. Hy is in 't jaar 1566, of waarschijnlijker 1568, op den eersten October, naar zijnen Schepper verreist. Van dezen Knijf word omstandiger gehandelt in de beschrijvinge van Groningen.

Johannes a Gouda.

Johannes a Gouda, te Utrecht uyt een geslagt 't welk dikwils in de Regeeringe geweest was geboren, is te Doornik in 't jaar 1588. in de Maatschappy van Jesus getreeden: Jesuyt zijnde heeft hy, na dat hy meester in de Latijnsche scholen geweest was, de Filosofy te Douay, en de zedekundige Godgeleerdheit te Antwerpen voorgelezen. Daarenboven heeft hy 25. jaaren lang, ten deele te Antwerpen ten deele te Brussel, voor 't volk gepredikt; en dat met

zul-

zulke een ligtigheit en bevalligheit van redenen, dat hy voor een van de vermaardste Predikanten wierd gehouden. Hier by was gevoegt een vriendelijke spraakzaamheit, en de gabe van de menschen te overtuygen; zodanig, dat zelfs die van de tegenparty hem gaarne hoorden. Hy heeft in de moederlijke taale verscheide werkjes tegens de Onkatolijken uytgegeven.

Hy is te Brussel in 't jaar 1630, den 28. van December, een schielijke dood, gelijk hy diktwils gewenscht had, gestorven: zijnde in minder als een vierendeel uurs gezond en dood: Zie de Boekzaal van de Schrijvers der Maatschappye van Jesus.

Johannes Hesius, een Utrechtsch Priester, heeft beschreven

Zijne Jerusalemsche Reys, dewelke hy door Arabie, Indie, Ethiopie en andere verre-gelege gewesten gedaan heeft in 't jaar 1389. In deze Beschrijvinge worden volgens de ligtgelovigheit van dien tijd veele dingen verhaalt, dewelke niet ligt geloof zullen vinden. Deze reys is te Antwerpen in 8. gedrukt in 't jaar 1565.

Johannes Wittius (de Wit) de zoon van den Ridder Stephanus de Wit, Kanonnik van S. Mariaas kerk, heeft naar de oude handschriften verbetert,

De Historie van Karel VI, Koning van Vrankrijk, dewelke voordezen door een Monnik uyt de Abdye van Dionysius in de Latijnsche taale, en al by cierlijke taal naar dien tijd was beschreven.

Insgelijks heeft hy naar de oude handschriften nagezien, en met verbeteringen uytgegeven,

De

De Werken van Paschasius Radbertus, Abt van Korbey:

Eenige werkjes van Fulgentius,

De gedichten van Nicolaus Braya over de daaden van Lodewijck VIII.

Hy is te komen uyt de wereld verhuypst op den 1. van October / in 't jaar 1522.

Lambertus van der Burgh, te Mechelen (1) geboren den 10. Augusti in 't jaar 1542. is in 't jaar 1555. Kanonnik / en in 't jaar 1588. Deken van S. Mariaas kerk te Utrecht geworden. En daar op heeft hy onder de Staaten der Provincie van Utrecht zitting genomen / en zijn best met zijne Medekanonnikken gedaan om den katolijken Godsdienst / dewelke hier aan 't vallen was / te onderstutten. Doch al zijne moeite was vergeefsch: en hy heeft de Vereeniging van Utrecht / hoe dat hy 'er ook tegen streefde / op het bevel des Kapittels onderteekent. Als hy naderhand / met alle de Geestelijkheit / uyt de vergaderinge der Staaten gezet wierd; heeft hy zijne overige dagen in een geletterde ledigheit / verre van 't gewoel en de bekommernissen der Republijk / overgebragt. Hy heeft de volgende Schriften nagelaaten.

De Historie der Hartogen en Vorsten van Savoye: te Leiden / in de Plantijnsche Drukkerye / in vieren gedrukt in 't jaar 1599.

Het leven van Guido Graaf van Vlaanderen: te Utrecht in achten gedrukt in 't jaar 1615.

Eenige Latijnsche Rijm-Gebeden tot de Allerheiligste Maagd.

Het begin en de stichting van de Kollegiale kerk der Allerheiligste Maagd te Utrecht.

Historie der Graven van Vlaanderen: in vier deelen onderscheiden; dewelke eertijds te Meche-

zielen in de bewaaringe was van den edelen Heer Latomius.

Hy is overleden den 17. Augusti 1617/ hebbende 75. jaaren en 8. dagen geleeft: en is in den kruyt van zyne kerke begraven onder een grafsteen/ denwelken hy/ om de dood indagtig te zijn/ daar zelf had laaten leggen.

1. *Valerius Andreas* zegt ook dat hy te Mechelen is geboren: dan *Goudhove* verzekert dat hy, zoo wel als zijn broeder *Adrianus*, Utrecht tot zijne geboorte-stad heeft gehad. Doch het is zeker dat hy te Mechelen in de wereld is gekomen: en hy getuygt het zelf in zeker gedicht.

Oliverius van Hattem.

Olivier van Hattem heeft op de geschaafde wetenschappen/ ten deele in zijne geboorte stad ten deele te Leiden/ gestudeert. Hy schrijft ergens dat dat hy Lipsius tot meester heeft gehad. Na dat hy 14. jaaren lang Bedienaar des Woords by de Andersgezinden was geweest; is hy in 't jaar 1607/ met zijne huysvrouw en met negen kinderen/ wedergekeert tot den schoot der Roomskatolijke kerke. Daar op is hy te Loven Doktor in de Geneeskunde geworden: en heeft in de Nederlandsche taale uytgegeven

Eene verdediging waarom dat hy van de Kalvinisten is afgevallen: en van de tekenen der Katolijken en der nieuwe Evangelisschen: te Loven in achten by Masius gedrukt in 't jaar 1610.

Verdediging tegen de Bedienaars van den Gereformeerden Godsdienst.

Hy stierf te Antwerpen in 't jaar 1610/ op den 24. van December/ in het derde jaar van zijne bekeeringe/ en in den ouderdom van 38.

jaa-

Jaaren. Hy wierd by de Minnebroeders begraven. Zijne kinderen, meest altemaal, hebben zich tot den religieuzen staat begeven.

Otto van Zijl.

Otto Zilius, van Zijl, te Utrecht geboren den 30. Augusti 1588, is in zijn achtiende jaar Jesuyt geworden. Hy is by uytneemendheit ervaren geweest in de Griekscheen Hebreeuwsche taale; en is te Roermonde Meester geweest in de Latijnsche spraakkunst. Ook heeft hy te Loven en te Brussel eenigen tijd met grooten lof, en met geen geringe vrucht, gepredikt voor de Broederschappen van de H. Maagd: en is Rektor van het Kollegie te 's Hartogenbosch en te Gent geweest. Hy heeft eenige werkjes uytgegeven, als

Historie der Mirakelen van O L. Vrouw te 's Hartogenbosch; dewelke aldaar onder den naam van dulcissima (de allerzoetste) bekent is; en na het inneemen van de gemelde stad naar S. Gaugericus kerk te Brussel is overgevoert. Deze historie is te Antwerpen in de Plantijnsche drukkerye gedrukt in 't jaar 1632.

Ruræmunda illustrata, Roermonde opgehelderd: 't welke hy uytgaf op den naam van de studenten in de Rederijkkonst, en te Loven in achten is gedrukt in 't jaar 1613.

Hy heeft uyt het Grieksch in 't Latijn vertaalt

Het leven van S. Xenophon en van S. Maria, echte luiden, mitsgaders van hunne zoonen Johannes en Arcadius: 't welke Johannes Bollandus op den 26. January heeft uytgegeven. Ook heeft hy aldus vertaalt

Het leven en de mirakelen van de H. H. Martelaaren Cyrus en Johannes; hetwelke by Bollandus

landus te leezen staat op den 31. van Januarius.

Eindelijk heeft hy in drie boeken beschreven Mardochæus Triplex; of Drievoudige levens staat van Mardochæus; zijn middelste, zijn laagste, zijn hoogste.

Petrus Valkendaal van Zijl, te Utrecht uyt rijke ouders, die van een hoog geslagt waren, geboren, is in de Hoogeschole van Rostock Bacelier in de Godtheit geworden. Hy is Prior geweest van 't Reguliershuys te Utrecht, en van hier verhuyst in 't jaar 1485. Petrus Valkendaal.

Hy heeft de Boeken der School spreuken (Libros sententiarum) verklaart.

Het Oude en Nieuwe Testament heeft hy door verscheide naamwoorden, op de order van 't A B C, onderscheiden.

Het tweede gedeelte * van 't tweede deel der zoogenaamde Somme of Kort begrip van S. Thomas, en deszelfs Vraagstukken † over 't Quaad, heeft hy op een klaare wijze, door het achterlaaten van de bewijzen en tegenbewijzen, uytgeleit. Noch heeft hy uytgegeven

* Secunda secundæ.
† Quæstiones de Malo.

Verscheide Sermoenen over de Zondagen en Heilig dagen; en noch meer andere werkjes.

Philippus Morus, te Utrecht geboren, is de zoon van den zeer beruchten Schilder Antonius Morus, en Kanonnik van Oudmunster geweest. Hy was een Dichter en een Wighonstenaar; en heeft verscheide gedichten in de Latijnsche taale gemaakt, dewelke by veelen gelezen worden. Onder anderen schreef hy

Triumphus Pecuniæ, of de zegepraal van 't geld, zijnde een gezang 't welke hy de kinderen 's jaarlijks op S. Maartens dag te zingen gaf. Dit gedicht is zekerlijk welgeschaafd en ge-

leven; en de maaker heeft 'er eer aan verdient. Het is te Utrecht in vieren gedrukt in 't jaar 1577.

Naboth; een treur-bly-eyndend spel; zijnde genomen uyt het 21. Hoofdstuk van het derde Boek der Koningen. Het is te Utrecht opentlijk gespeelt in 't jaar 1571; en het kon gezien worden by den Rechtsgeleerden / Arnoldus Buchelius.

Moses is in 't jaar 1568. doodgebleven in Afrika / in 't gezelschap van Sebastianus Koning van Portegal; met denwelken veele Wiskonstenaars / onder den naam van Histori-schryvers / op reis gegaan waren.

Gysbertus Lap van Waveren. Gysbertus Lap van Waveren; de zoon van Johannes en van Barbara Baex, de zoonszoon van Gysbertus Lap van Waveren, was ook te Utrecht geboren. Hy heeft te Loven en te Douay gestudeert; en is met den tytel van Rechtsgeleerde uyt Vrankrijk t' huys gekomen. Hy was een man van een uytgezochte geleerdheit / en in veelerhande soorten van wetenschappen ervaren: en 't is niet uyt te drukken hoe veel dat hy gelezen had.

De Verzameling der Utrechtsche Historie, bestaande uyt deze Schrijvers, *Johannes de Beka*, *Johan Gerbrandse van Leiden*, *Wilhelmus Heda*, enz. heeft hy na de dood van *Arnoldus Buchelius* vorder op order by een gestelt; *Lambertus Hortensius*, van de Utrechtsche Beroerten, heeft hy nagezien en met Kanttekeningen opgeheldert; en 'er eindelijk de levens der Schryveren / ieder op zijn plaats / bygevoegt. Dit alles is in bladsgrootte te Utrecht gedrukt in 't jaar 1643.

Aan dezen geleerden man zyn wy verschuldigt dat verscheide oudheden / raakende de kerk van Utrecht / behouden zijn gebleven / en tot

ken-

kennisse der nakomelingen zijn gekomen. Voorts al ben ik zijne geheuggenisse groote dankbaarheit schuldig; hebbende uyt zijn studeerkamer verscheide brieven en oude stukken gekreegen/ dewelke my in dit werk te pas zijn gekomen.

Nicolaus Dalius, of van Dale, de broeder van Antonius en Petrus van Dale, is gestorven in 't jaar 1581. Wegens zijne dood schreef * Lipsius op de volgende wijze aan Canterus: Is onze *van Dale* dan aldus vertrokken? en vertrokken zonder dat hy ons oit weder zal zien, of van ons gezien zal worden? Ik ben 'er waarlijk bedroeft over geweest: te meer om dat het een schielijk verlies is, daar wy geene gedagten naar hadden. Nicolaus van Daal. * Cent. 1. epist. 42.

Het getal der Geleerden, die over geestelijke zaaken geschreven, en de stad Utrecht tot hunne geboorte plaats gehad hebben, kan noch vergroot worden door de volgende Schrijvers: want die in onze tijden geleeft hebben, zullen hier om zekere redenen meest alle overgeslagen worden.

Abraham van Brienen, van wien boven onder de Pastooren van Utrecht is gesproken.

Cornelius Laurimannus, is Regent der Utrechtsche Schole geweest, en heeft verscheide geestelijke Blyspelen geschreven. Daarenboven heeft hy het boek van *Johannes Beleth*, Doktor der Sorbonne, *over de Kerkelijke diensten*, hier en daar van fouten gezuyvert, en met een dubbelde Voorreden uytgegeven. Hy stierf te Utrecht in 't jaar 1578.

Franciscus Haræus, op zijn Nederduytsch vander Haer, was Licentiaat in de Godtheit te Douay geworden; daar hy eenige jaaren meester van de Rederijkkunst is geweest. Naderhand heeft hy Duytsland en Italie bezigtigt, en is in 't gezelschap van den beruchten Jesuyt *Antonius Possevinus* naar Muskovie gereist. Eindelijk weder in Nederland aangekomen, is hy voor eerst Kanonnik te 's Hartogenbosch geweest. Daar na heeft hy op zich zelven in zijne geboorte stad gewoont. Niet lang daar na is hy te Namen en eindelijk te Loven Kanonnik geworden. In deze laatste stad is hy ge-

ſtorven op den 12. January 1632. Hy heeft verſcheide werken in 't licht gegeven: als

De Levens der Heiligen, getrokken uyt de 7. Folianten van L. *Surius*; doch zodanig dat hy, recht anders als *Surius* gedaan had, de eigenwoorden en den eerſten ſtijl van de Levensbeſchrijvers heeft behouden. Deze levens zijn eerſt in achten te Antwerpen gedrukt in 't jaar 1591. Naderhand, te weten in 't jaar 1605, zijn dezelve, met merkelijke vermeerderingen, en met verſcheide aantekeningen uyt *Cæſar Baronius*, *Onuphrius Pauvinius*, *Johannes Molanus*, enz. in blads grootte of *in folio* uytgekomen te Keulen. Voor den Keulſchen druk waren deze Levens al herdrukt geweeſt te Lyons: maar *Haræus* klaagt in den laatſten druk dat die van Lyons verſcheide hiſtoryties ter quaader trouwe, en zonder onderſcheid tuſſchen waare en valſche hiſtorien te maaken, in zijn werk ingeſlanſt hadden.

Olympiades &c. *De Olimpiaden en tijdrekeningen tot Chriſtus geboorte toe*; 't welk te Keulen in 't jaar 1602, en te Antwerpen in 't jaar 1614, is uytgekomen.

Chronicon univerſale.... Algemeene Kronijk, tot onze tijden toe.

Kronijk van Nederland: Deze twee laatſte werken heeft *Valerius Andreas* by den Schrijver zelf gezien: maar het ſchijnt dat ze noit te voorſchijn zijn gekomen.

Chronologia &c. *Tijdrekening van 't begin der wereld tot* Chriſtus *toe*; *duydelijk aanwijzende dat* Chriſtus van Nazareth *de Meſſias is*. in 8.

Annales &c. Jaarboeken der Graven van Braband en der Nederlandſche Beroerten: beſtaande uyt drie deelen in blads grootte, en te Antwerpen in de Plantijnſche Drukkerye gedrukt in 't jaar 1622. Hy had te voren, te weeten in 't jaar 1612, al een ſchets van dit werk in de Nederduytſche tale uytgegeven in achten, onder dezen tytel: *Oprechte Verklaaring van de oorzaaken des Nederlandſchen Oorlogs.*

Catena Aurea: Gulde keten over de 4. Evangelien: by Verduſſen in achten gedrukt in 't jaar 1625.

Biblia Sacra: &c. De heilige Bybel, met de letterlijke en geeſtelijke uytleggingen der heilige Vaderen: te Antwerpen in folio gedrukt in 't jaar 1629.

Ein-

Eindelijk heeft hy een treffelijk Boek in de Nederlandsche taale geschreven, onder den naam van den *geestelijken Medecijnmeester*: 't welke in achten gedrukt is in 't jaar 1599.

Guilelmus Canterus, hoewel dat hy zich meest in de taalkunde en in de wereldsche wetenschappen geoeffent heeft, verdient hier echter een plaatse te hebben; ten deele om dat hy onder de geleerdste Utrechtenaars verdient gerekent te worden; ten deele, om dat hy ook iets raakende de godtgeleerdheit heeft uytgegeven. Hy was te Utrecht geboren in 't jaar 1542: en heeft aldaar de Latijnsche en de Grieksche taal geleert onder den beruchten *Georgius Macropedius*. Van daar trok hy naar Loven, en heeft daar vier jaaren gestudeert onder *Cornelius Valerius*. Sestien jaaren oud zijnde heeft hy zich tot het reizen begeven; en Vrankrijk, Italie, Duytsland bezigtigt. Door dit reizen heeft hy kennis gemaakt met de geleerdste Mannen van dien tijd, *Iohannes Auratus*, *Carolus Sigonius*, *Fulvius Ursinus*, *Antonius Muretus*. Als hy weder te Loven was aangekomen, heeft hy zich tot een stil leven begeven, om des te meer tijd tot het studeeren te hebben. Hy had den dag zodanig verdeelt, dat hy den voormiddag altijd besteede tot het leezen, den namiddag tot het schrijven: en dat met zulke nauwkeurigheit, dat hy, volgens de getuygenisse van *a Iustus Lipsius*, een zandlooper gebruykte, om in de uuren niet te missen. Hy stierf in 't jaar 1575, zijnde noch geen 30. jaaren oud. Behalven veele andere Schriften, en uytleggingen over verscheide Grieksche Schrijvers, heeft hy

Eenige Redenvoerigen van Synesius uyt het Grieksch vertaalt. Daarenboven heeft hy een boekje geschreven

Over de verscheide leezingen die in den Griekschen Bybel voorkoomen: 't welke met den Koninklijken Bybel is uytgegeven.

Wy willen hier ook een plaats gunnen aan

Gysbertus Longolius, dewelke te Utrecht uyt het Adelijke geslagt der Langerakken is geboren, en zoo wel in de Grieksche als de Latijnsche taale zeer erva-

a Lips. Cent. 1. Miscell. ep. 1.

man is geweest. Want alhoewel dat hy meest over de Stalkunde en over eenige historien heeft geschreven, zoo heeft hy daarenboven

De Kerkvergadering van Nicea uyt het Grieksch vertaalt.

Hy was de Lijf-arts geweest van den beruchten *Hermannus* Aartsbisschop van Keulen, dewelke een weerzin van 't Katolijke geloof gekreegen hebbende tot de Andersgezinden was overgegaan. *Langelius* zelf wierd niet voor zuyver in het geloof gekeurt: en mogt daarom te Keulen daar hy in 't jaar 1544. overleden is, niet begraven worden.

Joachimus Baex, van wien wy boven onder de Pastoors van Utrecht gesproken hebben, is volgens *Valerius Andreas* niet alleen Priester, maar ook Sekretaris van 't Opperhof geweest. In dezen man, zegt dezelve *Valerius*, heeft de wijsheit met de eenvoudigheit, de geleerdheit met de ootmoedigheit, de welsprekendheit met de spaarzaamheit in 't spreeken, om prijs gestreden. Hy heeft in de Nederduytsche taale geschreven

De Tolk of de Advokaat van alle oprechte Katolijken, te Brussel gedrukt 1610.

De weerom der quaade Katolijken, te 's Hertogenbosch gedrukt 1614.

De Ban van alle ketters, staatkundigen, en verkeerde Katolijken, Antwerpen 1616.

De Bezem des geweetens*: dit heeft hy in 't Fransch geschreven, en te Brussel laaten drukken in 't jaar 1610.

Wy zullen hier ook een plaats geeven aan

Iohannes Cotovicius, Leeraar in beide de Rechten en Ridder van Jerusalem, dewelke zijne

Reys naar Ierusalem en Syrie heeft beschreven, die in 't jaar 1619. te Antwerpen is gedrukt by *Verdussen*.

Iohannes Honorius van Axel de Seny, heeft te Romen gewoont, en is aldaar Advokaat geweest. Hy heeft zijne landsluyden, die te Romen in pellegrimaadie

* De Leezer zy eens voor altijd gewaarschuwt dat wy meest alle de tytels van de Nederduytsche werken uyt het Latijn van *Valerius Andreas* vertaalen: en dat we vervolgens ligtelijk in eenige woorden van de rechte en oorspronkelijke tytels konnen verschillen.

qua-

quamen, en behoeftig waren of zijnen dienst in 't eene of 't andere van nooden hadden, altijd zeer mildaadiglijk en met groote genegentheit voortgeholpen. Hy heeft geschreven

Juris totius &c. *Kort begrip van 't gansche geestelijke Recht*, 't welke te Keulen in vieren is gedrukt in 't jaar 1630.

Iohannes Veldenaar heeft te Utrecht, in 't jaar 1480, uytgegeven een Kronijk van Holland, Zeland en West-vriesland; dewelke naderhand, te weeten in 't jaar 1650, met de Aanteekeningen en verscheide Byvoegzels van Boxhornius is herdrukt.

Iohannes Wachtelaar, van wien op verscheide plaatzen, zoo in de Beschrijvinge van Utrecht als in *Batavia Sacra* gesproken is, heeft in 't jaar 1642. in de Latijnsche taale geschreven

Een kort begrip der leeringen van S. Augustinus.

De overeenstemming der Evangelisten omtrent het lijden des Heere. Deze werkjes, dewelke het licht noch niet gezien hebben, berusten onder den zeer *Eerw. Heer H. Fr. van Heussen.*

Iohannes Wintershoven is te Utrecht geboren in 't jaar 1571. Na dat hy eenigen tijd Rechtsgeleerde was geweest; is hy, al redelijk hoog van jaaren zijnde, in de Maatschappy van Jesus getreden. Hy heeft te Douay de Filosofy met grooten roem uytgeleit; en is Regent van het Kollegie te Roermonde en te Brussel geweest. Zijne voorzigtigheit, en zijne behendigheit in het behandelen van gewigtige zaaken, word zeer geroemt door *Valerius Andreas.* Hy heeft de wereld verlaaten in 't jaar 1625: hebbende in zijn leven, op order van den Prins *Albertus*, een Traktaat geschreven

De montibus pietatis: Van de Lombarden.

De stad Utrecht heeft ook recht, althans zoo wel als drie andere steden, Londen, Parijs, en Heidelberg, dewelke noch met Utrecht over de geboorteplaats van *Marsilius van Ingen* in proces leggen, om hem onder haare burgers te rekenen: te meer om dat *Valerius Andreas* b het voor waarschijnlijker houdt dat hy ofte te

b Valer. Andreas in Bibliot. Belg.

Utrecht ofte ten minste in de Betuwe is geboren. Zoo is dan deze

Marsilius ab Ingen Kanonnik en Schatmeester van S. *Andries* kerke te Keulen geweest. *Trithemius* [c] getuygt dat hy de eerste grondlegger is geweest der Hooge-schole van Heidelberg. Hy heeft nagelaten

Commentaria in IV. Libris Sententiarum: *Uytleggingen over de 4 Boeken van Petrus Lombardus*: dewelke van den gemelden *Valerius* ook geprezen worden: en te Straatsburg zijn gedrukt in 't jaar 1501. *Thom. Bosius* [d] rekent hem onder de Schrijvers van de Karthuyzers: doch *Valer Andreas* kan het niet gelooven dat hy van Hoogleeraar te Heidelberg Karthuyzer is geworden.

Wy konnen en wy mogen niet voorby gaan

Paulus Montanus, op zijn Nederduytsch *van den Berghe*: want alhoewel dat hy eigentlijk een Rechtsgeleerde is geweest, en niet als over de Rechten heeft geschreven; verdient hy echter alhier vermeldt te worden, om dat hy niet alleenlijk Advokaat van 't Provinciale, maar ook van 't Bisschoppelijk Hof, en daarenboven in 't laatste eenige jaaren Byzitter is geweest. Daar by moet het nooit voor ontijdig gerekent worden, als 'er maar eenige gelegendheit toe is, den lof van deftige en uytsteekende Mannen te pas te brengen. Zoo is hy dan te Utrecht geboren in 't jaar 1530. en heeft aldaar, om de taalen te leeren, t' schole gegaan. Loven heeft hem in de beginselen der Rechtsgeleerdheit onderwezen. Te Anjou in Vrankrijk is hem de lauwerkrans in dezelfde wetenschap op 't hoofd gezet. Na dat hy eenige jaaren Advokaat en Byzitter in 't Bisschops Hof was geweest, is hy in 't jaar 1561. door *Filips* II. Raadsheer in den Provincialen Raad van Utrecht gemaakt. Dat ampt heeft hy by de 19. jaaren zeer loffelijk bekleedt: zijnde altijd onbesproken van leven; nergens op doelende als op de deugd; altijd even beleefd, vriendelijk, en spraakzaam; openhartig van ommegang; van geen eerzucht bestoven; ieder een alles goeds gunnende; in 't veinzen en ontveinzen onkundig en onbedreven. Dit zou

c Trithemius de Scriptorib.

d Bosius de signis Eccl. lib. 2. c. 5.

alleen

alleenlijk op hem te zeggen vallen, dat hy de berispïng niet al te wel konde verdraagen, en dat hy wat hardnekkig was in 't gene hy eens gezeit had staande te houden Als hy in 't jaar 1580. van den eed aan den Koning gedaan met zijne Amptgenooten ontslagen was, heeft hy vorder zonder bedieninge geleeft; en den tijd tot het jaar 1587, dat is tot zijne dood toe, met raad te geeven en met te schrijven overgebragt.

Hy heeft nagelaaten een

Commentarius de Tutelis : Uytlegging over de Voogdyschappen; welk werk zijne Kinderen na zijne dood uytgegeven hebben. Het is eerst in 't jaar 1595. in blads grootte te Leiden gedrukt: naderhand, te weeten in 't jaar 1608, is het in achten herdrukt te Frankfoort.

Theodoricus de Witte is Priester en Licentiaat in de Godsgeleerdheit te Loven geweest: hebbende aldaar in 't bekende Kollegie van *Standonk* op de Filosofy gestudeert. Hy heeft opgestelt

Officium Sanctorum Provinciæ Ultrajectinæ: de *Kerkelijke Getijden* enz..

Daarenboven heeft hy, zoo als *Valer. Andreas* getuygt, eenige Nederduytsche werkjes uytgegeven op den naam van *Christoph. Fabri een Lovenaar.* Het heugt my dat ik eenige Nederduytsche werkjes, die op den naam van *Christoph. Fabri* uytgegeven waren, heb gelezen.

Theodorus Canterus, de broeder van den bovengemelden *Guilelm. Canterus*, heeft te Parijs, om de uytleggingen van *Aristoteles* Zedeleere te hooren, t' schole gegaan by den vermaarden *Dionys. Lambinus*; dewelke een grooten toeloop van toehoorders had, en zijn Leeraars-ampt met een grooten roem bekleede. Aldaar is hy in de kennis en vriendschap geraakt van de geleerde Mannen *Petr. Daniel*, *Obert. Gifanius*, *Ludovic. Carrion*, enz. t' Huys gekomen zijnde heeft hy een plaats in de regeeringe gekregen, en heeft alle de aanzienlijkste ampten, het eene voor het andere na, bekleedt. Als hy nu oud geworden was, is hem het land ontzeit, en al wat hy in de wereld had ontnomen. Zoo is hy dan naar Antwerpen, en van daar naar Franeker in Vriesland geweeken: en heeft zijne dagen ook in de laatste stad, in 't jaar 1617, geeindigt.

Hy was zeer geleerd in de Latijnsche Schrijvers; zoo als hy door de volgende werken heeft betoont.

Variarum Lectionum libri II. *Verscheide Leezingen*: te Antwerpen in de Plantijnsche drukkerye gedrukt in 't jaar 1574.

Notas in Arnobii &c. *Aantekeningen op de Disputen van Arnobius tegen de Heidenen*, te Antwerpen gedrukt in 't jaar 1582.

Noch had hy by een verzamelt *eenige stukken en brokken van allerhande Griekshe Poëten*: dewelke hy ook al te drukken had gegeven. Maar men weet niet waar dat die gebleven zijn.

Theodorus Cornelius Bergius of *van den Berg*, Regent van 't Hieronymus-school te Utrecht, heeft uytgegeven

Prosopopaia afflicti & moribus corrupti Belgii.

By *Gesnerus* en *Trithemius* staan ook onder de geleerde Utrechtenaars vermeldt

Andreas de Trajecto, *Andries van Utrecht*; Monnik in de Abdye van Spanheim.

Florentius Haræus, of *vander Haar*, is volgens *Goudhove* uyt een Edele stamme te Utrecht geboren, en Schatmeester en Kanonnik van S. *Pieters* kerke te Rijssel geweest. Dan *Valer. Andreas* dewelke zijn leven veel netter en omstandiger beschrijft, en op het stuk van de Schrijvers beter geloof verdient, getuygt dat hy te Loven is geboren; doch dat hy afkomstig was van Utrecht; als zijnde gebooren uyt het Ridderlijk geslagt der *van Woerden*. Hy heeft een Latijnsch boekje in 't licht gegeven

Van den oorspronk en de beginselen der Nederlandsche oorlogen. Daarenboven heeft hy in 't fransch en geleerd Traktaatje geschreven

Van de Kastellanyen van Rijssel. Noch heeft hy in 't Latijn geschreven

Antiquitatum Liturgicarum Arcana: *Geheimen der kerkdienstige Oudheden*: 't welke in drie deeltjes in achten gedrukt is te Douay in 't jaar 1605.

Ægidius Hafackerus, te Vreeswijk by Utrecht gebooren, Licentiaat in de Godtgeleerdheit te Keulen, heeft in 't jaar 1618. uytgegeven

Enoticon dissecti Belgii; *Vereeniging van 't gescheurde Nederland.*

Voor

Voor al dienen hier niet vergeeten twee van de deftigste Schrijvers, dewelke de Oudheden der Stad en des Bisdoms van Utrecht, en die van Holland en eenige aangrenzende landen, met een groote naarstigheit en onvermoeiden yver opgeheldert hebben. De eerste is

Arnoldus Buchelius, Rechtsgeleerde, dewelke de twee Utrechtsche Historischrijvers, *Iohan Beka* en *Willem Heda*, met zeer geleerde Aantekeningen in 't licht heeft gegeven. De andere is

Antonius Matthaus, ook een Rechtsgeleerde en Leeraar der Rechten te Leiden; van wien de Utrechtsche, Hollandsche, Vriessche, Overysselsche, Geldersche Historien zoo veel licht ontvangen hebben, en die zoo veele oude en onder het stof begraave Schrijvers, papieren en brieven in 't licht gegeven heeft, dat hy altijd onder de deftigste Historischrijvers van ons Nederland gerekent zal worden. Zijne Boeken zijn zoo bekend, en zoo veel in getal, dat het onnodig zoude zijn, en te lang zoude vallen, een lijst van dezelve te maaken.

GEESTELYKE HUYZEN IN DE VOORSTEDEN VAN UTRECHT.

Utrecht heeft vier Voorsteden: 1. die van S. Katarina: 2. Buiten de Tollesteegs-poort: 3. die van de Wittevrouwen: 4. de Weert. In ieder Voorstad zijn Gasthuyzen en Kloosters; en in de laatste tyden zijn 'er ook Pastoorys gestelt voor de daar woonende Katolijken. 4. Voorsteden.

In S. Katherijne Voorstad; aldus genoemt naar een kerk die 'er van ouds dicht by heeft gestaan/ en van de welke wy boven gesprooken heb-

hebben / stond voor eerst / en staat tegenwoordig noch

S. JOBS (1) GASTHUYS.

S. Jobs Gasthuys.

Wie het gesticht heeft / en wanneer het gesticht is / kan met geen zekerheit gezeit worden. Lappius van Waveren, gelijk in zijne Aanteekeningen te leezen staat / heeft iets van de stichtinge gelezen in een bord / 't welke noch omtrent het jaar 1645. gehangen heeft in het voorschreven Gasthuys: en op het welke / gelijk hy getuygt / onder andere de volgende woorden te leezen stonden: om te genesen Spaensche klieren en Napelsche sweeren. (2)

Wat dat hier van zy; en hoewel dat nochte het gemelde bord / nochte bynaa ietwes anders / dat hier omtrent eenig licht kan geeven / in 't gemelde Gasthuys gevonden word; is 'er echter niet aan te twijfelen of het is gesticht ten behoeve van arme en ellendige menschen; en voornamentlijk van de zoodanige / dewelke op zijn Jobs het lijf vol zeeren en zweeren / ja met melaatsheit (3) bezet hadden: met welke ellenden veele menschen eertijds uyt het Heilig land (4) wederkeerden. Na dat het in den binnelandschen oorlog tusschen de Staaten en Henricus van Beyeren, Bisschop van Utrecht / in koolen gelegt was; is het onder Karel V. op het aanhouden van de Huysmeesters en Prokureurs des voorschreven Gasthuys, gelijk de woorden * van zekeren brief luyden / wederom opgetimmert.

In de voorstad van S. Catharina was ook een kapel / staande op het zoo genoemde ellendige

* By Ant. Matth. de fatis Eccles. lib. 2. fund. 16.

lige Kerkhof; op het welke de genen / die door beuls handen stierven / begraaven wierden. Kapel van 't ellendige Kerkhof.

Buyten deze voorstad / aan de rechter zijde van den ouden Rhijn / was de buurt Galekoop / en het blek Meern; alwaar van ouds gestaan heeft / en tegenwoordig noch staat / een kapel behoorende onder de nabuurige Parochie. In deze kapelle was een altijddunrende kapellany ofte vikary gesticht; dewelke voordezen vergeven wierd door den Hoog-edelen Heer

Brederode; die 'er ook de bezitter van was in 't jaar 1586. Naderhand is ze ook bedient door

Heer Willem Adriaansse. Deze vikary heeft in 't gemelde jaar opgebragt 27--9--8.

Voorders is de gemelde voorstad / met de voornoemde dorpen / in de laatere tijden bedient geweest door de volgende Pastoors: Pastoors van de gemelde Voorstad.

Johan Vermeer, een Utrechtenaar / Bacelier in de Godtgeleerdheit / zijnde ook Pastoor van Jutfaas. Hy is te Utrecht overleden.

Theodorus Mensingh, te Deventer geboren; van wien onder Deventer / en ook onder Oldenzeel daar hy eerst Pastoor geweest was / breeder zal gesprooken worden.

Reinerus Velthuyzen, te Willig in de Veenen geboorén / Meester in de Kunsten / en een Lovensch Godsgeleerde. Hy was te voren Pastoor geweest in Ens en Emmeloort.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. By gelegentheit van S. *Jobs* Gasthuys zal het niet ondienstig zijn den Leezer te berichten, dat het eeren van de Heiligen des ouden Testaments in de Kerk vry later opgekomen is als dat van de Heiligen des nieuwen Testaments. De zeven Macchabeeuwers zijn de eerste van 't oude Testament geweest, die opentlijk in de kerke zijn geviert. Ja als de Martelaaren noch alleen, en geene Belijders, in de kerke geviert wierden; is 'er een openbaare feest van de gemelde Broederen gehouden. Waar over eenige Sermoenen van *Gregorius* a *Nazianzenus*, van *Johannes* b *Chrysostomus*, van c *Gaudentius*, nagezien konnen worden. De reden, waarom dat ze allereerst geviert zijn, bestond hier in; 1. dat hun marteldood in alles over een quam met de dood der Christene Martelaaren: 2. om dat ze dichter aan den tijd van het Opperhoofd der Martelaaren geleeft hebben. Na de Macchabeeuwen is de openbaare viering, in de Westersche kerke, allereerst toegestaan aan den H. *Job*. d

Maar deze H. Man, zoo wel als alle de Heiligen van 't oude Testament, dewelke mettertijd ook een vierdag of ten minste een gedagtenisse in de kerke gekregen hebben, zouden in 't jaar 1680. wel gevaar geloopen hebben van hunne feestdagen, kapellen, en alles wat tot hunne viering behoorde, te verliezen. De Regenten van 't Heiligen-Geests-Gasthuys, in de stad Albano, wilden daar een kapelle doen inwijden ter eere van den H. *Job*. Eenige Geleerden keurden dit quaad; en meenden, men mogt in de kerke van de nieuwe Wet geen openbaare en kerkelijke viering toestaan aan de Heiligen van de oude Wet, en die voor de geboorte van *I. Christus* geleeft hadden e. Van een byzonder dispuit tusschen eenige byzondere persoonen wierd het een openbaar verschil; 't welke in 't jaar

a Gregor. Naz. orat. de Macchab.
b Joann. Chrys. orat. de Macchab.
c Gaudent. serm.
d Baillet dans la vie de S. Job.
e Zie Papenbroch. t. 7. Maii, Append. p. 665.

1680,

1680, voor de Vergaderinge over de Kerkgebruyken, over en weer bepleit wierd. Alles wierd schriftelijk verhandelt, om de heftigheit en voorinneeminge, dewelke de mondelinge dispuiten doorgaans vergezelschappen, te voorkoomen. Maar de bestrijders van de gemelde vieringe schooten veel te kort. Of zy al zeiden, en met veele redenen deeden gelden, dat die van de oude wet, na hunne dood, opgesloten waren in 't voorgeburgte der Helle, of in *Abrahams* schoot, en niet ten Hemel konden vaaren als na de verrijzenisse des Heere; men toonde hun dat ze de komste des Zaligmakers in rust en vrede verwacht hadden: behalven dat de Kerk niet nagelaaten heeft sommige Heiligen *f* te vieren; schoon zy van gevoelen was dat dezelve noch gepijnigt wierden in 't Vagevuur. Voegt hier by dat de gemelde Heiligen, hoe lang dat ze in *Abrahams* schoot opgehouden zijn, evenwel al over lang in 't bezit zijn geraakt van de hemelsche glorie.

Het is geen wonder dat S. *Job* de Patroon is geweest van een Gasthuys te Utrecht: want voor eerst onder alle de Profeeten, Patriarchen, en andere Heiligen van 't oude Verbond, is 'er niet een, dewelke zoo veele kerken en kapellen heeft als de H. *Iob*. *g* Maar nergens heeft hy 'er zoo veel als in Italie. In verscheide steden van Lombardye, Toskanen, van den Kerkelijken Staat, word zijn feest zoo hoogstatelijk geviert als het feest van de vermaardste Heiligen, dewelke na de komste van den Messias geleeft hebben. Maar, 't gene naarder tot onze zaake dient, het getal der Gasthuyzen, dewelke niet alleen in Italie, maar ook in de Nederlanden, in Vrankrijk, en Spanje, den heiligen *Iob* tot Patroon gekozen hebben, is volgens de Bollandisten schier onbeschrijffelijk. De reden hier van zal blijken uyt de volgende Aantekeninge.

2. Dat 'er die woorden, *om te geneezen Spaansche klieren en Napelsche zweeren*, te leezen gestaan hebben is zeer wel te gelooven. Want niet alleen is hy, hoewel voornamentlijk in Italie, zoo wel door de Gasthuyzen als door byzondere menschen, tot Patroon verkozen geweest tegen de melaatsheit, lazery, schurft-

f Zodanige Heiligen zijn by voorbeeld geweest, *Paschasius* een Roomsch Diaken: S. *Udalricus* enz.

g Bolland. t. 7. Maii p. 667. enz.

heit

heit: maar ook tegen de vuyle Venus-ziekte. Behalven zijn 'er [illegible] door de Kerk goedgekeurd, anderen die van Nigeis een bysondere Mis van een H. Job tegen de venusiaanse plaag. Deze Mis stond al in verscheide Missaalen; maar wierd 'er uytgeschrapt op 't bevel van Pius V. doch eer dat 'er honderd jaaren verloopen waren, wierd dezelve Mis wederom in gebruyk gebragt by de Spanjaards; waar toe Clemens IX zijne toestemming ook heeft gegeven.

3. De Lazery en Melaatsheid is eenigen tijd, als onder Philippus Augustus en eenige der volgende Koningen, zeer gemeen in Vrankryk en in de omleggende landen geweest. Om de voortzetting van deze quaal te beletten, wierden de melaatsche menschen van alle menschelijke gemeenschap afgezonderd; en op afgezonderde plaatzen, verre van 't gezelschap der menschen, doch by groote wegen, opgesloten. Hun getal is eertijds zodanig aangewasschen, dat 'er zoo te zeggen geen stad en burgt en was, of daar mosten Lazarus-huyzen gebouwt worden. En gemerkt dat de menschen in die tijden doorgaans goed-geefs waren, en veel hielden van kloosters en gasthuyzen te stichten en te begiftigen; en dat de Koningen en Vorsten daarenboven vrijdommen op vrijdommen, en 't eene privilegie voor het ander na, aan deze Lazarushuyzen verleenden; zijn dezelve in korten tijd zoo rijk en magtig geworden, dat ze eer voor benijdens- als voor beklaagens waardig aangezien wierden. Men gaf hun na dat zy 'er weeldrig en dartel van leefden: ja dat ze somwijlen zwaare misdaaden en schelmstukken bedreeven. Ook wierd 'er dikwils een waakend oog opgehouden: en indien ze aan zodanige schelmstukken handdaadig bevonden wierden, was 'er voor hun geen genadiger straf te verwachten, als levendig verbrandt te worden. Van de andere kant waren verscheidene menschen zoo vervaard voor deze vuyle quaal; dat ze die zoo gemeen ziende, en vrezende dat ze ook lazerisch mogten worden, zich zelven tot verhoedinge lieten ontmannen. Noch staat hier omtrent aantemerken dat de melaatschen in de middelste eeu-

h Ibid. p. 678. &c.
i Zie Mezeray in 't leven van Philippus Augustus.

wen

wen der kerke op zijn Latijnsch *Miselli*, en op zijn Fransch *Mesels*, genoemt zijn geweest. En hier van daan quam het zelfstandig woord *Miscellaria*, 't welke voor een Lazarus-huys wierd genomen.

4. *Uyt het H. Land wederkeerden*, *enz.* Het is geen wonder dat 'er te Utrecht een Gasthuys is gesticht voor de Kruysvaarders; of ook voor de Pellegrimmen, dewelke een tocht of een beevaart naar 't H. Land gedaan hebbende, met de Lazery t' huys quamen. Want behalven dat het altijd een loffelijke zaak is de ellendige menschen by te staan, en daunen in ons Nederland altijd goed arms is geweest: zoo heeft men door gansch Europa een groot achting voor zodanige Kruysvaarders en Pellegrimmen gehad. Als iemand ter kruysvaart of pellegrimaadje ging, was het bynaar als of hy een reys naar den hemel ging aanvaarden. En zoo een kruystogt of pellegrimaadje wierd door de wandeling k *Via dei* of de Weg-gods genoemt. Als ze op reys gingen, wierden zy somwylen met gewijd water, en met een kruys voor uyt, in een volle processie buyten hunne karspel l geleidt. *Dat zijn plegtige pellegrimaadien*, zeggen de rechten en kostuymen van Normandye, *als een Pellegrim in zijne parochie verlof ontvangen heeft; en met een kruys, met gewijd water, en in eene processie, buyten zijne parochie geleidt word, om met het kruys getekend in pellegrimaadje naar Ierusalem, naar Romen, naar* S. Jakob, *of naar een andere plaats te reyzen.* Wanneer deze Pellegrims weder naar huys keerden; quamen zy doorgaans aanstappen met * palmen in de hand; om door die palmen, dewel-

k Du Frene verbo via Dei. l Apud Du Cange verbo Peregr.

* Durandus lib. 1. Rationalis c. 3. n. 14. *Qui de Hierosolymis veniunt, palmam in manibus deferunt, in signum quod illi Regi militarunt, qui Hierosolymis honorifice susceptus est: & postea ibidem cum diabolo pugnans victor extitit.* Henricus Knygton de eventibus Regni Angliæ lib. 1. c. 5. *Eja, inquit, jam adest forte peregrinus: iste est qui nefandum Colibrandum occisurus est. Ad quem sermonem Palmarius accedens &c.* en een weinigje daar na: *Domine Peregrine.* *Albertus Stadensis ad ann.* 1104. *Nonnulli etiam palmati ab Hierosolyma redeuntes.* Op dezelfde wijze spreekt Petrus Damiani lib. 2. epist. 15. *Ex Hierosolymitana peregrinatione deveniens palmam ferebat in manu.* Meer diergelijke plaatzen konnen by *Carolus du Fresne* (dissert. 15. ad Joinville) nagezien worden.

ke in 't Heilig-land zeer overvloedig wassen, te beteekenen en als te bewijzen dat ze in Palestijnen geweest waren: want op de uytlegging die *Durandus* hier van geeft, en die hier onder uytgedrukt staat, geloof ik niet dat 'er van duyzent een gedagt zal hebben. Zoo ras als de gemelde Pellegrims in 't Vaderland aangekomen, en hunne medeburgers van hunne aankomste verwittigt waren, wierd 'er toestel gemaakt om hen by wijze van een *processie* intehaalen. *Als hy aangekomen was*, zegt de Kronijk van Mariny *, *heeft de Abt verlof verzocht en ook verkregen om hem, dewijl hy van Jerusalem wederkeerde, met een' processie intehaalen.* De woorden, dewijl hy van Jerusalem wederkeerde, geeven te kennen dat dit inhaalen op een zeker recht of gewoonte steunde. Men kan wel denken dat dit uytgeleiden en in haalen doorgaans maar plaats heeft gehad omtrent Vorsten en groote Heeren. Maar men ziet 'er uyt wat eene achting dat de menschen doorgaans voor die Pellegrimmen hadden; en dat het hun vervolgens aan geen goeden wille zal ontbroken hebben om ook voor de gebrekkelijke, behoeftige, en ellendige Pellegrimmen te zorgen. Naderhand, als leuyheit, roofgierigheit, en ik weet niet wat voor inzigten, den eenen en anderen gaande maakten, om onder den schijn van pellegrimaadje achter 't land te loopen zwerven en dooien, is die hoogachting by de menschen merkelijk gezakt. Doch het zoude hier niet te passe koomen dit breeder op te haalen.

* ibid.

De tweede Voorstad.

De tweede Voorstad wordt in een brief van Bisschop Henricus, van 't jaar 1260, Thollersteghe genoemt, van den tol, die daar voortijds plagt betaalt te worden. Hier heeft voor dezen gestaan

S. JUSTUS GASTHUYS.

Met een kapelle/ dewelke zoo wel als het gasthuys/ naar S. * Justus was genoemt. Doch het is in den beginne van den oorlog met Spanje afgebrandt; zoo als een Roomskatolijk persoon met de volgende woorden heeft aangetekent: Anno 1585. 8. July, aut circiter, begost die Valbrugge buiten Tollesteeg, ende in 't beginsel des selven S. Joosten Gasthuys, voorts vernielt met sommige huysen daar omtrent, ende die steenen uyt de loodse van den Dom de facto gehaelt ende gebruikt. S. Justus Gasthuys.

Deze Voorstad/ met de kurte Kuyl/ heeft zedert de verandering der regeeringe deze Pastoors gehad

Ægidius de Ridder, uyt het hoog-edel geslagt van Grunesteyn. Naderhand is hem de pastory van Wesop opgedragen. Hy stierf te Utrecht op den 29. van April/ in 't jaar 1658. Pastoors van de tweede Voorstad.

Regnerus Godefridi van Eyndhoven, is ook te Utrecht overleden den 25. Maart 1669.

Jacobus Ploegh, te Emmerik gebooren. Deze is naderhand Pastoor van Voorschoten geworden.

Gerardus Kremers, een Bosschenaar/ Meester in de Kunsten/ en volkomen Bacelier in de Godtheit/ had te vooren op verscheide plaatzen voor noodthulp gedient. Hy scheide uyt dit

* *Justus* een negenjaarig kind, is in de vervolginge van *Diocletianus*, onder den Landvoogd *Rictiovarus*, gemartelt. Zie het Roomsche Martelaarsboek van *Baronius* op den 29. van October.

leven te Utrecht op den 21. Februarij in 't jaar 1683.

Martinus van Hees, te Delft geboren, en een Luthersch Godtsgeleerde.

III. Voorstad.

De derde Voorstad, te weeten die van de Witte-vrouwen, heeft dien naam gekreegen van de Nonnen, of, gelijk men haar noemde, de Witte-vrouwen van S. Norbertus order; de welke in 't uit geslecht gangen, en by die poort, doch binnen de stads muuren, een klooster hadden staan. In deze Voorstad heeftmen van ouds gehad

S. MARTHAAS † GASTHUYS.

S. Marthaas gasthuys.

Dit Gasthuys buyten de Witte-vrouwen poort is ten tijde van den Spaanschen oorlog, te weeten in 't jaar 1585, afgebroken; om dat het te dicht aan de Vesten staande gevaarlijk voor de stad wierd geacht, en den vyand gelegendheid kon geeven om 'er te nestelen en laagen te leggen. Alle deszelfs goederen wierden aan het Dolhuys toegewezen, gelijk uyt zekere stads akten van 't jaar 1585. gezien kan worden. De akten luyden aldus: 's Maendachs den 13 Januar. geresolveert dat men sinte *Marthe* Gasthuys gelegen voor de Wittevrouwen poort of doen breken, ende de materialen van dien vercopen sal ter fortificatie behoef deser Stadt, ende

† By *Molanus*, in het Registertie der Nederlandsche Heiligen, staat de gedagtenis van *Martha*, *Lazarus* zuster, aangetekent op den 29. July. Ook zijn 'er t'hunner gedagtenisse kerken opgerecht niet verre van Bethania. Over deze Heiligen dient *Tillemont*, *Memoires pour l'hist. de l'Eglise* t. IV. nagezien te worden.

de

de goederen, soo mobile als immobile, deszelven Gasthuys heeft den Rade gegost ende gegeven tot behoeff van den armen ellendigen menschen, die in 't Dolhuys onderhouden worden, ordonneerende den Regenten van sinte *Marthe* Gasthuys dit te obedieeren, ende de Huysmeesters van 't Dolhuys na de voorschreve goederen uyt te sien, op pene van sulx op hem te verhalen.

'T GASTHUYS VAN 'T H. KRUYS, enz.

Buyten dezelfde poort stond ook het vermaarde Gasthuys van 't H. Kruys/ hetwelke ook aan de H. H. Sebastianus, Adrianus en Julianus was opgedragen: zoo als blijkt uyt de stichtinge van 't Broederschap/ 't welke aldaar in 't jaar 1412. is ingestelt. Wanneer de huyzing gebouwt mag zijn is onbend. Gasthuys van 't H. Kruys.

Volgens den onderstaanden brief moet Meester Theodoricus Rusche, Kanonnik van S. Jans kerke/ het Broederschap in 't gemelde Gasthuys gesticht hebben:

In den name des Vaders, des Soons, ende des Heyligen Geestes, Amen. Dit is de ordinanci, die de gemeene Broeders van sinte Sebastiaens Gasthuys buten de Wittevrouwen poorte an den Steenwech by Utrecht, eerst van Meyster Dideric Rusche, Priester Canonic sinte Johans t'Utrecht begonnen ende begrepen, eendrachtelic overdragen hebben, en hem selven ende haer nacomelingen, die namaels in deser Broederschap comen sellen, daer in verbonden, ende gelooft alle punten ende verbanden te houden, ende te voldoen, die hier na beschreven staen, gelyck alse die in tiden voorleden mit Stichting van 't Broeds-chap.

 mal-

malcanderen geordineert ende overdragen hebben, ende bi den gemenen Broederen, ofte bi der meeny te mynren ende te meeren, na der bester orbaer, ende om die seven punten der ontfermerticheden te verdienen, in de ere Gods ende hore sielen salicheyt. Want onse lieve Heere Jesus Christus spreect in den Evangelio: Wes ghi een van den minsten doet, dat doet ghi my, ende wie der een van desen ontfaent in mynen naem, die ontfaent my. Ende sinte Pauwels die heylige Apostel schrijft: Wilt niet vergeten den armen te herbergen. Want men vervult daer mede de seven punten der ontfermerticheden. Heeft hi dorst, men laeft hem. Heeft hi honger, men spyst hem. Is hi of wert hi siec, men vandet hem. Heeft hi gevangen geweest, of heeft hi angste van vangenisse, men troost hem, ende wyst hem weghen die vangenisse te ontgaen. So is dit Gasthuys voersz. puerlic gegeven in der eeren Gods, ende des goeden, *Sebastiaen*, sinte *Adriaen*, ende sinte *Julian* Goeds Ridders, den armen elendigen in te herbergen, nachtruste daer in te hebben, ende sonderlinghe Pillegrims, of andere arme lieden, die te laet ofte te spade comen binnen de Stadt van Utrecht, herberge te hebben, of te verkrigen, of die uter Stadt komen, ende op reyse syn &c.

M.S. Monum. Eccl. Traject.

In 't zelve Gasthuys was een Vikary gesticht door Willem van Winsen, dewelke den 28. Juny 1442. gestorven/ en in 't koor van de kerke der Reguliere Kanonniken is begraven. Deze Vikary was gesticht ter eere van den Almagtigen Godt / van de H. Maagd Maria, en van de H.H. Apostelen Andreas en Jacobus.

Vikary aldaar.

Als deze Vikary open was gevallen door het overlijden van den Heer Godeschalk Janse; is ze in 't jaar 1572 / na voorgaande afroeping / begeven aan den Heer Johan Vermey; dewelke volgens het doodboek der Hollandsche kerke kanonnik is geweest van S. Pieters kerke / en te Utrecht is gestorven in 't jaar 1613.

Naar dit Gasthuys is volgens het verhaal van Jacobus de la Torre een groote toeloop geweest / om 'er de gedagtenisse van 't H. Kruys te vieren.

In 't begin der Nederlandsche beroerten / en als 't 'er op een oorlogen met Spanje begon te gaan / heeft dit Gasthuys groot gevaar geloopen van even eens als S. Matthaas Gasthuys afgebroken te worden / doch het is noch gelukkiglijk behouden gebleven, en staat noch / tot den huydigen dag toe / ongesloopt en ongeschonden. Alleenlijk is de kerk om verre gehaalt: de zoogenoemde Paus huyzing is metter tijd ook verkocht / en heeft byzondere heeren en eygenaars gekregen.

In een rekenboekje der Utrechtsche kerke word noch gewag gemaakt van S. Jacobs Gasthuys / en van S. Laurens Gasthuys; dewelke echter by Antonius Matthæus / in de stichtingen der kerken / niet duydelijk vermeldt en worden. Doch dit koomt misschien hier van daan / dat hetzelfde Gasthuys dikwils verscheide Patroonen plagt te hebben.

In S. Jacobs Gasthuys was een Vikary gesticht ter eere van den Almogenden Godt / van de H. Maagd Maria / en van den heyligen Apostel Matthæus. Deze Vikary / openstaande door de dood van Godefridus de Koning, is in 't jaar 1573. vergeven aan Henricus Fick.

In S. Laurens Gasthuys was een Vikary van S. Laurens; welcke opengevallen zijnde door den afstand van Heer Kornelis van Oudewater, in 't jaar 1571. is gegeven aan den Heer Willem Antonisse Voirst, kerkelijk persoon onder het Bisdom van Utrecht.

HET KLOOSTER VAN OOSTBROEK; EN 'T VROUWENKLOOSTER.

Het klooster Oostbroek.

IN de Voorstad van Utrecht / buyten de Witte-vrouwen-poort / hebben ook twee kloosters / het eene door mans- het andere door vrouws-persoonen / gestaan. Het eerste / om dat het op een broekachtige plaats en ten oosten van de Stad gelegen was / had den naam van Oostbroek gekregen en was de H. Maagd Maria en den H. Laurentius toege-eigent.

Godebaldus Bisschop van Utrecht / door andere luiden geholpen / heeft deze Abdy opgebouwt: Want dus spreekt Henricus Thaborita in het 18. hoofdstuk van zijne kronijk: De Bisschop *Godebaldus* heeft op Oostbroek, buyten de muuren der stad Utrecht, een Abdy van *S. Benedictus* order gesticht met de hulp van zeker Ridder, dewelke in 't Vagevuur van *S.* * *Patricius* was geweest. Deze Ridder heeft met de toestem-

* S. *Patricius*, (1) bygenaamd de Apostel van Ierland, word geviert op den 17. Maart. Nauwlijks is 'er een Heilig van wien zoo veele historien, doch schier altemaal even opgepropt van wonderen en verdichtzelen, geschreven zijn geweest. Zijne levensbeschrijving, dewelke met den naam van *Beda* pronkt, is van zekeren *Probus*, en is gansch niet geacht. De Bollandisten houden voor de beste van alle zijne Levensbeschrijvingen

stemminge van zijne huysvrouw het Monniks-
kleed aldaar met den Bisschop aangetrokken: en
zy zijn beidegaar in 't zelve klooster gestorven
en begraven.

De Brief van Godebaldus luydt als volgt:

IN den naame der heilige en onverdeelde Drievuldigheit: Ik *Godebaldus*, door Gods genadige barmhertigheit Bisschop der Utrechtsche kerke, wensch aan alle geloovigen na den arbeid van dit leven de vergelding der hemelsche vreugden. Wy willen dat t kundig zy dat eenige Ridders, als *Hermannus*, *Theodoricus*, en verscheide andere, door de kracht des H. Geests ontstoken zijnde, den Ridderlijken gordel verzaakt hebbende, en zich tot een beter leven schikkende, een eenzaame plaats verkozen hebben in 't moeras, 't welke van ouds Oostbroek word genoemt; en aldaar, ter eere van Gods Moeder *Maria* en van den H. *Laurentius* een kerk gesticht hebben. Zoo is het dan dat wy, om hun goed inzigt door Gods genade wat te hulp te koomen, en om voor een hulpmiddel onzer ziele na dit leven te zorgen, het gemelde moeras, Oost-

en de gene, dewelke opgestelt is door zekeren *Jocelinus*, een Engelsman en Cistercier-monnik, dewelke uyt het leven is gescheiden omtrent het einde der 12. eeuwe; en veel van S. *Patricius* en van zijne verdichte Belijdenisse weet te vertellen. De plaats, dewelke S. *Patricius* Vagevuur genoemt word, en dewelke in 't jaar 1153. bezocht zoude zijn door den Ridder *Oënus*, word van andere Schrijvers toegeschreven aan een anderen *Patricius*. Zekere *Sylv. Gerardus Cambrensis*, dewelke van deze plaats op losse geruchten geschreven heeft, verhaalt waarheden en valsheden door malkander. Het beste dat we hier van hebben, zijn de Aantekeningen van *Henschenius* op het leven van S. *Patricius*. Voegt hier by 't gene *Usserius*, in zijne *Oudheden der Britannissche kerken*, hier over geschreven heeft.

Oostbroek genoemd, benevens het land daar aangelegende, namentlijk het Veen, met den eygendom, de inkomste, de groote en kleine Tienden, en al wat daar aan behoort; vorders met de bebouwde en onbebouwde landeryen, gerechtigheden (zoo die het voorsz. land reeds toebehooren, als die het na dezen toebehooren zullen) beemden, weyden, kampen lands, bosschaadjen, roerende en onroerende goederen, vrywilliglijk en naar den eysch der rechten aan de gemelde kerke gegeven hebben. Daarenboven, om tegen het toekomende voor hunne zaken te zorgen; en begeerende hun in alles goeden dienst te doen, en hun verzoek volgens den inhoud der kerkwetten intewilligen; zoo ordonneeren wy onveranderlijk en onverbreekelijk dat de Abt vry en volgens de kerkelijke regels door hen verkoren zal worden, en niet op een averrechtsche wijze die waardigheit zal bekoomen: maar dat hy binnen zal koomen door de de deure van *Jesus Christus*; en (dus verkozen zijnde) zonder iemands weigeringe of tegenspraak ingehuld zal worden. En dewijl dat de Bisschop doorgaans tegenwoordig is in alle verkiezingen; of dat 'er ten minste acht genoomen word op zijnen wil; zoo ordonneeren, wy om de vrijheit der verkiezingen te verzekeren, dat het konvent, in 't afwezen van den Heer Bisschop, volgens den regel des kloosters tot Abt verkiezen zal een bequaam man, die de zonden niet in en volgt; en den verkoren persoon aan den Bisschop, om van hem gewijdt te worden, zal hebben te vertoonen. En de verkoren persoon zy zodanig, dat die van het konvent in de tegenwoordigheit des Bisschops op de gehoorzaamheit ondervraagt zijnde, volgens Godt mogen verzekeren dat ze, naar 't menschelijk begrip gesproken, niemand bequamer onder hen hebben konnen vinden. En indien wy bevinden dat verscheide Abdyen benadeelt zijn door de Leenmannen, dewelke met de toestemminge des Abts en der Broederen aangestelt waren; zoo beveelen wy hem, op de verbeurte van zijn Prelaatschap, dat hy Abt zijnde geenzins zal hebben te bestaan iets van de zaken tot de kerk of tot zijne kamer behoorende te leen uyt te zetten. Dat hy echter onder zijne magt hebbe de Bekeerlingen en de Broeders der zelve kerke: en dat hy ook naar de

gele-

gelegendheit der plaatze en des tijds, naar de gewoonte der kloosteren, en naar dat de magt der kerke het toelaaten zal, bequaame persoonen ter hand hebbe, en iets in 't byzonders bezitte; ten deele om den pligt der liefde en de gunst der herbergzaamheit aan de nooddruftige persoonen te betoonen; ten deele, om het belang en 't voordeel der kerke te bevorderen. By al het voorzeide hebben wy, achtervolgens de vreze des Heere, dit noodzakelijk noch by te voegen, vermits deze onze kerk noch arm en zeer teder is, en op dat alle de genen die tot dezelve behooren, van wat staat dat ze mogen zijn, voor zoo verre het aan ons staat, gerustig en vreedzaamig hunne goederen mogen gebruyken, dat hun geen eysch van 's Bisschops wege en geen vereering zal afgevordert worden. Dat ze den Heer hunnen Abt en hunne kerke, aan dewelke zy hunnen dienst schuldig zijn, met alle vryheit dienen. En op dat dit alles, ook onder de volgende tijden van onze nazaaten, bestendig mag blijven; hebben wy dezen brief door het aanhangen van ons zegel bezegelt; en door geloofwaardige getuygen doen ondertekenen. *Philippus* Kantzelier van S. *Maarten*: *Hermannus* Prooft van S. *Jans* kerke: *Litardus* Prooft: *Otto* Deken: *Luza* Deken: *Wichardus* Deken: *Riquinus van Malberge*: *Godefridus van Rhyne*: *Arnoldus* (2) Kasteleyn. En zoo wie zich zal vermeeten deze onze ordonnancie door een reukeloos bestaan eeniger wijze tegen te stribbelen; die weete dat hy, zonder hoope van eenige hulp, verstrikt is in den band der vervloekinge; en vervolgens vervreemd van Gods Koninkrijk. In 't jaar van de Menschwordinge des Heere * CIↃ. C. XXV. in 't XXVII. jaar des Keizerdoms van Mijnheer den Koning *Henricus*: in 't XII. jaar onzes Bisschopdoms, in de derde Indiktie, gelukkiglijk gegeven.

De Abdy is al gesticht in 't jaare M. C. XLII. gelijk duidelijk blijkt uyt den brief van Ludolfus, die hier aanstonds zal volgen. En vervolgens moet Johannes de Beka gemist hebben/

* In 't Latijn staat CIↃ. CC. XXV. maar het moet zijn CIↃ. C. XXV. gelijk Ant. Matthæus aangemerkt heeft. *Vertaalder.*

als

als hy in 't leven van Godebaldus schrijft dat 't eerst begonnen is in 't jaar M. C. XXI. (3)

't Vrouwen klooster.

De Abdy der Nonnen wierd 't Vrouwen-klooster genoemt. Beide deze Abdyen waren van S. Benedictus order. In 't eerst was het maar een en 't zelfde klooster, gelijk alhier in Duytsland, en ook in Vrankrijk, niet zelden is geschiedt. Echter was het in verscheide gebouwen en cellen verdeelt.

Als het getal der Religieuze persoonen kort daar na zeer vermenigvuldigt was; en de plaats niet groot genoeg en was voor manluiden en vrouwspersoonen; heeft de Abt Ludolfus de Nonnen afgezondert, en een tweede klooster op den grond van de Abdye getimmert: 't welke hy naar de vrouwluiden, daar het voor getimmert was, Vrouwen-klooster heeft genoemt.

Van deze stichtinge, en van de reden die de gelegentheit daar toe gegeven heeft, maakt Ludolfus zelf gewag in den volgenden brief van 't jaar M. C. XIII.

By wat gelegentheit gesticht.

IK Ludolfus, door Gods barmhertigheit de eerste Abt van S. *Laurens* kerke in nieuw Betlehem, wensche alle den genen dewelke dezen brief zullen zien de zaligheit in den Heere *Iesus Christus*. Het is nootzakelijk dat het gene by verloop van tijden uyt hoofde van de vergeetinge beknibbelt kan worden, door schriftelijke getuigenisse bekrachtigt werde. Op dat dan de order van ons kloosterlijk leven, en de gewoonte van onze kerke, na dezen niet twijffelachtig mag zijn, of by verloop van tijden vergeten worde; hebben wy 't noodig geacht aan de Abten onze nazaaten, en aan de volgende Monnikken, Zusteren, en Nonnen bekend te maaken den oorsprong en den staat van onze Zusteren en Nonnen, zoo als die al van de eerste

eerste stichtinge dezer plaatze door bescheidene mannen ingestelt en vastgestelt is. Als ik tot Abt verkoren en uyt Vlaanderen ontboden was, ben ik in deze plaats aangekomen, in 't gezelschap van mijne zuster van moeders wege, dewelke wy, met den raad der Broederen, toegelaaten hebben in onze kerke onder een religieus kleed met ons te woonen. Doch by verloop van tijden, als het getal van onze zusters de kloosternonnen aangroeide; en eene en dezelfde plaats voor de Broederen en Zusteren niet groot genoeg was om samen te woonen; hebben wy met den raad des Kapittels aan onze zusters, op den grond onzer kerke dewelke het Nieuwe-Hof genoemt word, een woonplaats op haar zelven verleent: doch op deze wijze, dat wy de bezittingen van onzen grond voornoemd, de groote en kleine Tienden, het rechtsgebied, de waterloopen om molens te maaken, de veenen om 'er turven uyt te graaven, en alle andere gerechtigheden aan ons behielden. Echter hebben wy aan onze Zusters voornoemd, niet uyt eenig recht maar uyt gunst, een gedeelte van de veenen toegestaan, om 'er turven, die zy tot haar gebruykt van nooden hadden, uyt te graaven; onder deze voorwaarde, dat dezelve onze zusters noit zouden bestaan zich aan onze. . . . zonder de toestemminge van de Abten onze nazaaten te onttrekken; nochte zich zouden vermeeten zonder onze en onzer Nazaaten toestemminge, zoo lang als ze in onze Tiende woonachtig zijn, tot de kleeding van een andere order overtegaan. Ook is het door bescheidene mannen vastgestelt en goedgekeurt dat de gemelde Zusters geen het minste recht zullen hebben in de verkiezinge van eenen Abt. Doch haar is uyt gunst toegestaan datze een Priorin zullen verkiezen; maar zoo dat dezelve door den Abt bevestigt; of, indien het noodig is, afgezet moet worden. En wat voor eenen *Procurator* dat de Abt, volgens zijn gewisse, haar gegeven mag hebben; dien zullen zy niet afzetten; maar zullen denzelven met verduldigheit behouden. Daarenboven, gelet hebbende op de armoede der plaatze, ordoneeren wy dat ze na het verrichten van de Metten altemaal en gezamentlijk, behalven de sieke en zwakke, volgens den Regel by een zullen koomen om met de handen te werken; en dat ze zich niet zul-

zullen vermeeten eenig geld op haar zelve, ofte iets i eigendom, 't zy binnen 't zy buyten het klooster, zo der de toestemminge van den Abt, te bezitten. E zoo'er eenige zijn, dewelke zich door een reukelo bestaan mogten verstouten deze onze Ordonancien ni behoorlijk te gehoorzaamen; die ordoneeren wy d volgens den Regel van den H *Benedictus* van het Li haam en het Bloed (4) des Heere *Iesus Christus* afg weert, en van een Christelijke begraaffenisse tenem berooft zullen worden. Op dat dan deze onze ord nancie altijd onverwrikt mag blijven; hebben wy de tegenwoordigen brief, tot verzekering en handhavi van de Moederkerke, door het zegel onzer kerke do bevestigen.

Dit is gedaan in het jaar der genade CIↃ. C. XIII. den eersten van November.

De stichting bevestigt.

Willebrandus, **Bisschop van Utrecht / he de gemelde stichting bevestigt door den volg den brief:**

WIllebrandus, door Gods genade Bisschop va Utrecht, wenscht aan de in Christus beminde, *Henricus* Abt en het Konvent van S. *Laurens* in Oostbroek, de zaligheit in den Heere. Het is betaamelijk dat wy vaardig zijn in onze toestemming aa billijke verzoeken en begeerten te geeven; en dat wy de eysschen, dewelke van 't spoor der redelijkheit niet af en wijken, met genegentheit volbrengen. Hierom is het dat wy, door uwe rechtmaatige gebeden bewogen, door 't gezag van den tegenwoordigen brief bevestigen, en door het tegenwoordig geschrift bekrachtigen, het Privilegie, 't welk door *Ludolfus* goeder gedagtenisse, den eersten Abt van uwe plaats, aan uwe kerke vergunt is raakende de onderwerping der heilige Nonnen van Oosthroek; welk Privilegie van den volgenden inhoud is: *Ik, Ludolfus, door Gods genade eerste Abt van S. Laurens kerke in nieuw Betlehem, enz.*

Hier volgt de gansche voorgaande brief van den Abt Ludolfus. *Dan gaat* Willebrandus *aldus voort*: Het zy dan genen mensch geoorloft dezen brief onzer bevestiginge te overtreeden, of door een reukeloos be-

stan-

staan daar tegen te doen. En indien iemand zulks mogt bestaan: die weete dat hy in de ongenade van Godt, van den heiligen *Martinus*, en van den roemruchtigen Martelaar *Laurentius*, zal vervallen. Gedaan te Utrecht in 't jaar des Heere M. CC. XXXI. den derden van September.

Dan volgt 'er in 't Nederduytsch:

Geextraheert uyt een boeck berustende in de Abdye van Oestbroeck, by Heer Hugo Ruysch, *Raed in den Hove van Utrecht.*

Dit Nonneklooster, zoo als gemeent word, was niet alleen den H. Laurentius, maar ook den H. Vincentius, als Patroon opgedragen: en had een kerk op zich zelven, en onderscheide van de kerke der Abdye van Oostbroek. In de gemelde kerke was onder anderen een outaar van S. Anna, 't welke daar gebouwt is in 't jaar 1505. De onkosten, bedraagende 59. Rhijnsche gulden, wierden gedraagen door

Kerk aldaar.

Outaar van *S. Anna.*

Vrouw Helwich van Vronelteyn, Priorin, en Vrouw Maria van Amerongen.

Ook stond 'er het heilig graf des Heere; 't welke daar in 't jaar 1479. geplaatst is op bevel van de Priorinne

Maria Gruyters.

Ludolphus, gelijk uyt zijne aangehaalde woorden blijkt, ordoneerde in den beginne dat de Nonnen onder een Priorin, maar niet onder een Abdisse, zouden staan. Dit heeft langen tijd stand gehouden, zelfs tot het jaar CIↃ. CCC. LX. toe; gelijk uyt een brief, die by Ant. Matthæus te leezen staat, gezien kan worden. Maar by verloop van tijden, wanneer de rijkdom aanwiesch en de eerzucht het hoofd begon op te steeken, hebben zy ook een Abdis ge-

gekreegen / die een Priorin onder haar gebied had staan.

De Abdis moest evenwel bevestigt worden door den Abt, dewelke de verkiezing ook bywoonde / om dezelve door zijne tegenwoordigheit te bestieren / en om de bedriegeryen en oneenigheden te beletten. Als hier over / en over meer andere punten / mettertijd verschil gerezen was; is 't zelve in 't jaar 1477. aan de uytspraak van Jacobus (5) Deken van S. Jans kerke / en wederom in 't jaar 1322. aan die van Fredericus Bisschop van Utrecht gelaaten. Hunne uytspraak staat te leezen by Ant. Matthæus in het tweede boek van de Stichtingen der kerke.* Na dat de eigendom van 't Stift aan Keyzer Karel was opgedragen; heeft hy de benoeming van eene Abdisse aan zich getrokken.

De kerk had een dubbelden toren. Als dezelve van ouderdom vervallen was in 't jaar 1518 / heeft men een nieuwen beginnen te bouwen in 't jaar 1519. En wanneer de slaapkamer insgelijks door ouderdom wegzakte; heeft Henrica van Erp, dewelke de jaarboeken van haar klooster beschreven heeft / dezelve wederom 300 hecht en 300 fraay als ze geweest was / doen optimmeren; en heeft het volgende opschrift boven de deur doen zetten:

Godebaldus, de vier-en-twintigste Bisschop der Utrechtsche kerke, heeft ten tijde van Paus *Innocentius* II, onder het keizerdom van *Lotharis* II, in 't jaar des Heere CIↃ. C. XXI, dit klooster ter eere van den Almagtigen Godt, van de H. Moeder Gods en altijd Maagd *Maria*, en van den doorluchtigen Levijt en Martelaar *Laurentius*, ge-

* Pag. 406. 407. 408. enz.

sticht,

ſticht, begiftigt, en opgebouwt. Als 'er een gedeelte van 't zelve, 't welke de ſlaapkamer genoemt word, van ouderdom vervallen was; heeft de eerwaardige vrouw, *Henrica van Erp*, het zelve in 't jaar des Heere 1536, ten tijde van Paus . . . *Paulus* II, onder het keizerdom van . . . *Karel* V, onder *Georgius van Egmond* den 60. Biſſchop der Utrechtſche kerke, op de koſten van 't konvent doen hertimmeren. Eenigen tijd te voren, te weeten in 't jaar 19, had zy ook den kloktoren dezer kerke van 't grondwerk af opgebouwt. De Priorin Juffrouw *Machtelt de Ridder van Groenesteyn*, door het ſchoon maakzel van den toren bewogen en opgewekt, heeft den ommeloop van 't Kapittelhuys met voetbanken, houte geſtoelten, en een eyken beſchot laaten vercieren.

Ook waren 'er vijf Latijnſche veerſen bygevoegt / om het jaar van de gemelde hertimmeringe uyt te drukken.

Zoo wel in 't Mannen- als in 't Vrouwenklooſter waren verſcheide outaren: en in deze outaaren / zoo wel als elders / waren veele Reliquien / voornamentlijk van S. Laurentius; van wien wy onder Rotterdam * geſproken hebben. In dat klooſter was een groot beeld van S. Laurens / uyt hout geſneeden / en met een ketting geboeit. Ja Lappius ſchrijft in zijne Aantekeningen dat 'er ook eenige van de koolen bewaart wierden / waar op die H. Martelaar gebraaden is geweeſt. Reliquien aldaar; voornamentlijk van S. *Laurens*.

Ooſtbroek wierd eertijds / om dat 'er de Regel zoo ſtipt onderhouden wierd / de kerker van de order genoemt; gelijk als we onder Godebaldus al aangemerkt hebben. Hierom was het Nauwe tucht van dit klooſter.

* In Batav. Sacr. part. 2.

dat deszelfs nazaat Andreas, na dat hy 12. leke en onderegende Priesters uyt de kerke van Staveren had doen verhuyzen / gelijk de Kanonnik van Nuys uyt de oude Kronijken van Utrecht vertelt / in 't jaar 1132. eenige Monnikken en Nonnen uyt de Abdye van Oostbroek derwaart heeft gezonden / om dat klooster van Staveren te bewoonen. Mettertijd is dit klooster ook rijk geworden: waar door / gelijk het doch doorgaans gebeurt / de tucht is vervallen. (6)

allengskens vervallen.

Tot de landerijen van den Abt behoorde ook de Heerlijkheit van Zuylen / indien niet geheel / ten minste voor een groot gedeelte: 't welke hy in 't jaar 1446 / volgens een brief van 't † zelve jaar / in erfpacht heeft gegeven aan den Grave van Oostervant.

Eindelijk / in 't heetste van den oorlog met Spanje / na verscheide onderhandelingen tusschen den Abt en de Staaten / en na dat alvorens de klokken weggenomen en ten behoeve van den oorlog verkocht waren / zijn beide deze kloosters / op dat 'er de vyand niet zoude nestelen / met de schoone torens afgebroken.

Adelboldus, dewelke dit klooster gesticht had / en aldaar in 't laatste van zijn leven Monnik was geworden / had tot zijne begraafplaats gekozen de kerk van Oostbroek.

Graven aldaar.

In 't koor der zelve kerke heeft ook begraven gelegen Willem Graaf van Rennenberg / in zijn leven Heer van Zuylen en Westbroek / dewelke in 't jaar 1546 / den 8. July / overleden was op het slot Zuylen. Zijne Ingewanden zijn begraven in de kerke van Westbroek / zijn hart in de kapelle van Zuylen; gelijk onder

† By Ant. Matthæus de fatis lib. 2. p. 413.

Tuylen breeder zal verhaalt worden. Zijn lichaam is naderhand in een loode kist opgesloten. By de gemelde graafstede, in de kerke van Oostbroek, plagt te hangen het afbeeldzel van den gemelden Graaf, en van deszelfs huysvrouw Cornelia, Gravinne van Reinenberg, enz. dewelke in 't jaar 1541. den 23. Juny te Kempen, een stedeke onder het Aartsstift van Keulen, is begraven.

De volgende Abten van Oostbroek zijn tot myne kennis gekomen: De Abten van Oostbroek.

Ludolfus, de insteller van 't Vrouwenklooster.

Jacob Zoudenbalgh, in 't jaar 1364. enz.

Gerardus Dedel, in 't jaar 14..

Everardus de Maurik, dewelke aan Henricus Bisschop van Utrecht, als dezelve den 21. Mey 1528. uyt de stad week, huysvesting heeft gegeven. L. Hortens. rer. Ultraj. l. 4. p. 95.

Jacobus van Baern, in 't jaar 1546.

Van de Abdissen en Priorinnen konnen wy een breeder lijst laaten volgen; dewelke wy uyt de Nederduytsche jaarboeken van Henrica van Erp, en uyt andere gedenkschriften, by een gezocht hebben. Abdisse en Priorinnen.

Euphemia van den Berghe, vrouw (dat is Abdis) van 't gemelde klooster, is gestorven in 't jaar 1421, op S. Ægidius dag.

Vrouw Guilelma van Oestrum, is gestorven in 't jaar 1440; daags na de scheiding der Apostelen.

Frederica van Maern, is gestorven 1456, op S. Cæciliaas abond.

Vrouw Gertrudis van Groenesteyn, is overleden in 't jaar 1500, op S. Ægidius dag.

Henrica van Erp, tot Abdis verkoren in 't jaar 1505/ daags na S. Ægidius dag/ is uyt de wereld verreyst in 't jaar 1548; en is de maakster van de Nederduytsche jaarboeken/ dewelke ook op haaren naam door Antonius Matthæus, in 't eerste deel zijner Analecta, zijn uytgegeven. In dezelve verhaalt zy hoe dat zy, als het lijk van gemelden *Willem Renneberg*, den 13. July 1545, naar de kerk van Oostbroek gebragt wierd, voor de poort des kloosters aan den steenweg stond met de Nonnen en met den Kapellaan, die een kazuyfel aan, en een wijwaters quast in de hand had, terwyle de twee jongste Nonnen het kruys en het wierook droegen.

Johanna van Haenbrok, anders Handenbroek, is in 't jaar 1549/ op eenen vrydag/ zijnde 38. jaaren oud/ tot Abdis verkoren. Zy is uyt de wereld gescheiden in 't jaar 1570. op den 7. January.

In 't zelfde jaar is tot Abdis verkoren

Vrouw Maria van Zuylen, en is gestorven den 19. Mey 1576.

Catharina Ysbrandse van Schoten, Abdis/ is overleden in 't jaar 1579.

Willems dochter/ had alhier haare geloften gedaan in 't jaar 1539/ daags na S. Geertruyds dag.

Catharina van Oestrum was volgens de meergemelde jaarboeken noch in 't leven den 9. July 1583.

Belia van Voerde of de Voordt, Priorin/ stierf in 't jaar 1514.

Hasa (Haesje) Priorin/ stierf in 't jaar 1427.

Egberta van Vleuten, Priorin/ overleden in 't jaar 1455.

Lut-

Lutgardis de Compostella, Onder-Priorin/ is gestorven in 't jaar 1479.

Maria Gruyters, Priorin / heeft in 't jaar 1479. 't heilig graf binnen de kerk doen opstellen/. 't welke gewijdt is door Johannes ab Arundine (van Riet). eenen Karmelijt / en Wijbisschop van Utrecht. Zy heeft noch meer dingen doen timmeren.

Helwich van Vronesteyn was Priorin in 't jaar 1505. Wy hebben boven al van haar gesproken.

Heilwigis van der Haer, Priorin / is overleden den 9. April 1528.

Magdalena uten Enge, Onder-Priorin/ stierf in 't jaar 1537.

Machtildis van Grunesteyn, was Priorin in de jaaren 1528. 1533. 1536. 1539.

In 't jaar 1528 / als 'er tusschen den Gelderschman en Henricus Bisschop van Utrecht binnig georlogt wierd / zijn 'er dertien van de Nonnen uyt het klooster naar Amersfoort geweeken: namentlijk Vrouw Helwig van der Haer; Vrouw Leon. van Hermelen; Vrouw Susanna van Varik; Kralingen; Hardenbroek; Lensevoert; Weelden; Kuilenburgh; van Meerten; Adriana van der Haer; Natewisch de jonge; Valkenaar; Zuylen; zy zijn 'er naar toe getrokken daags na beloken Paasschen; en zijn'er gebleven tot den dag voor 't feest van S. Magdalena; zijnde de stad Utrecht / daags voor O. L. Vrouws Bezoeking / door den Bisschop Henricus ingenomen. (7)

AANTEKENINGEN.

1. Het is buyten alle twijfel dat het leven van S. *Patricius*, zoo wel als ontelbaare levens van andere Heyligen, met veele wonderheden en ongelooffelijke geschiedenissen opgeschikt is. Men zou dat aan de onkunde van sommige eeuwen, en aan de ligtgeloovigheit der menschen dewelke in die eeuwen geleeft hebben, konnen toeschrijven. Maar wat eeuwe is 'er vry geweest van diergelijke vervalschingen; of om wat zachter, en naar de meening van de optooyers te spreeken, van die godvruchtige bedriegeryties? Hoe heeft men in de allereerste eeuwen, als de leeringen der Apostelen noch leefden en als gloeiden in de herten der gelovigen, met de schriften van de Apostelen zelfs en van de Evangelischrijvers omgesprongen? En wat heeft men in onze tijden, en kort daar voor, al grollen van fabelen en verdichte mirakelen, met de goedkeuringe van aanzienlijke persoonen, in 't licht zien koomen; en greetiger als de beste boeken, en als de Evangelien zelfs, zien getrokken en gelezen worden? Dit is dan een gemeene quaal; hoewel ik wel bekennen wil dat 'er noch eenig onderscheid is tusschen eeuwen en eeuwen, en tusschen menschen en menschen. Ik wil maar zeggen dat 'er in de allerverlichtste eeuwen ook menschen genoeg gevonden worden, dewelke niet beter onderrecht zijn, of geen beter geest en hebben, als de menschen van ongelukkiger eeuwen. Doch, om tot S. *Patricius* te koomen; daar word noch een byzondere reden gegeven, waarom dat de Iersche Schrijvers *a* de levens hunner Heyligen met zoo veele fabelen, of met geschiedenissen die fabelachtig luyden en op een fabelachtige trant opgeschikt zijn, vermengt en als geschakeert hebben. *Magnus Odonellus* *b* Prins van *Tyrkonel*, in de Iersche beschrijvinge van S. *Columbaas* leven dewelke in de Latijnsche tale overgezet is door N. *Colgan*, getuygt ons dat de Ieren, al van ouds op den lof en de oudheit van hunne naatzie ten hoog-

a Papenbroch. in Actis S. S. Martii tom. 2. comment. prævio ad vitam S. Patrici. §. 1.

b Apud Papenbroch. ibid.

ſte gezet, altijd groot werk gemaakt en een groot getal gehad hebben van de Druïden, Waarzeggers, en Barden; dewelke zy, zedert dat 'er het Christendom geplant is geweeſt, Oudheidskenners en Poëeten genoemt hebben. Dat het hun werk was de daaden, overwinningen en triomfen der Koningen, Vorſten en Helden in dicht te zetten en als te trompetten: de geſlagtrekeningen en voorrechten der adelijke familien nauwkeurig naterekenen en te onthouden: de paalen en grensſcheidingen der landſchappen en landeryen te onderſcheiden, enz. Dat dit volkje, door de gunſt der Koningen en Grooten aangemoedigt, den lof der Heeren die hun genegen waren of rijkelijk beloonden, zonder maat of regel te houden op het breedſte plagten uyt te meeten: doch andere Heeren, die zoo veel werks van hen niet en maakten of in hunne ongenade gevallen waren, in hunne gedigten, zoo veel als 't hun luſte ringeloorden en roskamden. Ja dit ging zoo verre, dat de koning *Aidus*, *Ammyreus* zoon, die zelf Chriſten was, een voornemen maakte van alle de zoo genoemde Oudheitskenners, Dichters of Poëeten, uyt het land te bannen, en die gansche bediening te vernietigen. Hy zouw het ook gedaan hebben, had S. *Columba* dien ſlag op zekeren rijksdag van de Poëeten en Oudheitskundigen niet afgeweert. Dat ſlag van menſchen zal niet viezer geweeſt zijn in de levens der Heyligen zoo wat optepronken, en 'er eenige wonderheden en hoogdravende hiſtorien onder te mengen; als ze geweeſt waren in de daaden van hunne Voorvaderen optetooyen. Wy willen diergelijke wonderen hier niet aanraaken, dewelke zeer bequaam zouden zijn, om 'er een vervolg op de Herſcheppingen van *Ovidius* uyttemaaken. Wy zullen maar een woord vermelden van S. *Patricius* vagevuur; dewijl de Heer Auteur daar van gewaagt; en menig menſch van dat vagevuur heeft hooren ſpreeken, zonder daar eenig beſcheid van te weeten. Dit vagevuur zoude een zeker onderaardſch hol of ſpelonk zijn geweeſt; hetwelke aan S. *Patricius* van Gods wege vertoont zoude zijn, om de hardkoppige Ieren, die nochte naar onderrechtingen, nochte naar Evangelie, nochte naar dreigementen luyſterden, door het vertoonen van de hemelſche vreugden en van de pijnen der helle te vermurwen. De

plaats was gelegen in 't West-altonie, niet verre van 't moeras Erne. Dit hol zoude, volgens eene algemeene overlevering der Jeren, zeer dikwils en door ontelbaare menschen bezocht zijn geweest; dewelke daar een schets van de gemelde vreugden des Hemels en van de tormenten der helle beschouwt zouden hebben. Onder anderen valt 'er veel te schrijven van eenen Ridder, met naame [c] *Oënus*, dewelke daar zoude geweest zijn in 't jaar 1153, en die zijn wedervaren wijd en breed heeft verbreidt. Zeker Monnik [d] *Henricus*, dewelke die geschiedenis en het wedervaren van *Oënus* beschreven heeft, weet 'er zoo veele getuigen van by te brengen; dat de gemelde geschiedenis volgens de Bollandisten zelf, omtrent den voornaamsten grond der zake, voor waarachtig en oprecht mag aangenomen worden. Want, zeggen zy, in dat gezigt steekt niet byzonders, 'twelke niet door gelijke gezigten van andere Heyligen bevestigt kan worden. Maar zy vermaanen den Lezer dat diergelijke gezigten niet vertoont zijn aan de oogen des lichaams: maar van het getal der genen zijn, dewelke aan de inbeeldinge vertoont worden; en op den mensch even eens werken, als of ze met de lichamelijke oogen gezien wierden. Wel is waar, zeggen zy, dat diergelijke vertooningen zoo wel van een quaden als van een goeden geest konnen voortkomen: maar de uytwerking moet het uytwijzen, zeggen zy al vorder, of ze aan goede of aan quade geesten toegeschreven moeten worden. En nadien op het geval van *Oënus* gevolgt is een volkome en standvastige bekeering en betering des levens; meenen zy dat men hier geen duivel of duyvelsche konstenaryen moet overdenken.

Misschien, zeggen zy [e] wat lager, is de oorsprong van dit hol zoo aanmerkelijk niet eens geweest: misschien heeft S. *Patricius* in dat geweste, als op een dorre en afgelege plaatze, een vasten van veertig dagen gehouden; en is daar van den duyvel gequelt en bestormt geweest. Andere daar ontrent woonende Heyligen zullen hun meesters voorbeeld nagevolgt, en op dezelve plaats insgelijks eenigen tijd gevast en

[c] Vid. Matth. Paris. &c.

[d] Henricus Salteryensis apud Bollandistas.

[e] Append. ad vitam S. Patricii §. 5. n. 42. & 43.

boete gepleegt hebben; 't welke ook eenige wereldsche luiden gaande gemaakt zal hebben, om zich daar voor eenigen tijd op te sluyten, en hunne zonden door bequame werken uyttewissen. Deze menschen, als groter zondaren zijnde, konnen daar noch op een vervaarlijker wijze van den duyvel geplaagt zijn geweest; a onder de quellingen bezweken hebben. En dewijl de faam doch alles vergroot, en de geringste zaken als wonderen van de andere wereld doet gelden; meenen zy dat het eveneens kan toegegaan zijn met de gemelde spelonk; en dat dezelve door de onkundige en woeste menschen verandert kan zijn in een vagevuur. Wil men het aldus uytleggen, om de algemeene overleveringe noch eenigzins plaats te geeven, ik heb daar zoo veel niet tegen: want of men dat vagevuur verwerpt, of men zeyt dat het uyt een misverstand gesproken is, dat zal zoo veel in de rekeninge niet scheelen. Maar ik zie ook niet waarom dat het niet vlak uyt, en zonder omwegen te zoeken, verworpen mag worden. De oudste *f* beschrijvers van S. *Patricius* leven reppen geen woord van dit vagevuur. De *g* oudste Missalen en Brevieren maken 'er geen gewag van. Als 'er in een Brevier, 't welke in 't jaar 1522. gedrukt is, verscheide lessen ingelast waren dewelke veel van dat vagevuur wisten te vertellen, zijn dezelve lessen, op bevel van hooger magt, kort daar na doorgeschrapt. Verscheide Brevieren van andere *h* Kerken zeggen 'er even weinig van. Drie Schrijvers, die dat vagevuur eerst op de baan gebragt hebben, spreeken 'er zoo verscheidentlijk van, en mengen 'er zoo veele dingen by, dat 'er gansch geen staat op hun zeggen gemaakt kan worden. Eyndelijk, als het bedrog van zelfs uytkoomt; als het vorder pleegen van zulk bedrog door de Pauzen zelf verboden word; als de plaats, daar het gepleegt wierd, op Pausselijk bevel gesloten word; is dat noch geen reden genoeg om alles voor een verdichtzel te houden. Dit alles is aldus geschiedt; het bedrog ontdekt: die bedriegery verboden; de plaats voor altijd toegesloten. Of men dit bedrog al wijten wil aan de bedorvendheit der volgende eeuwen: men zou al krach-

f Papenbroch. tom. 2. mart. Append. ad vitam Patricii S. 5. n. 41.
g Ibid. n. 36.
h Ibid. 39.

tige bewijzen dienen te hebben om iemand, die van dit bedrog weet, te overtuygen dat het te voren oprechter was toegegaan. Die bewijzen heeft men niet: en vervolgens zou men dit vagevuur, zonder S. *Patricius* groot nadeel aantedoen, wel mogen plaatzen onder de verdichtzelen van *Ovidius*. Wat den Ridder *Oenus* aangaat; indien men die geschiedenis doch aanneemen moet, konnen die Monnikken hem niet in een gat of onderaardsch hol gestoken, en eenige natuurlijke nachtgespoken in 't werk gestelt hebben, om hem te doen gelooven dat hy een vertooning van de helsche pijnen had gehad? En al had hy het niet gelooft, en hy had al iets ontdekt, zoude hy misschien liever den naam gehad hebben dat hy die vertooningen gehad had, als dat hy door een deel Monnikken was bedot? Veele Leezers, die dat vagevuur van zelfs genoeg verwerpen, zullen misschien oordeelen dat het onnoodig is, zoo veel papier vuyl te maken, om een zaak die zoo ongeloofelijk voorkoomt, te wederleggen. Maar die wat kennis van de tegenwoordige wereld heeft, zal wel bevonden hebben dat het noch aan geen menschen ontbreekt die al immers zoo ligtgelovig zijn, als men voor dezen is geweest; en die qualijk konnen lijden dat men eene vertelling uyt de Legende verwerpt. Ja, om het overgroot getal van onnozele menschen daar te laten; ik heb deftige mannen gekent, mannen die geleerdheits en vroomigheits halve vermaard zijn, dewelke die afkeuring en verwerping van de gemeene Levens der Heyligen, van over al beruchte mirakelen, van S. *Ursulaas* overgroot gezelschap, van S. *Patricius* vagevuur, en van diergelijke zaken meer, niet konnen veelen: zy zien het aan voor een zekere hekelzucht, voor een inwendige hovaardigheit en begeerte om zich een naam te maaken, en onder de *Critici* gerekent te worden: zy hebben eenige ongeregeldheden in dat ziften en uytpluyzen der oude geschiedenissen bevonden. Zy hebben gezien dat waarachtige en onwedersprekelijke historien en geschiedenissen, zelfs door groote baazen, verworpen worden: zy zien dat ieder een, dewelke zich bequaam acht om een letter op het papier te zetten, een baasje wil wezen; en de eene of andere geschiedenis, die eeuwen lang voor waarachtig aangezien is, al steunt

e op noch zoo vastegetuigenissen, en al zijn 'er honderdmaal wonderlijker geschiedenissen gebeurt, om en tutteltie, om een verkeerden datum, om een geinge misspelling, om eene moeyelijkheit die hy in zijne hersenen niet verduwen kan, of liever niet verduwen wil, met een krijgsmans dolligheit gaat aantasten; n na het voorstellen van een redentje of twee, aanlonds victorie roept: de Schrijvers die het vermelden voor dommekrachten en Ezels uytmaakt; en die het art zoude hebben van hem niet ten eerste toetevallen, door zijne dreigementen en pocheryen verschrikt. Dit, zeg ik, hebben die Heeren gemerkt; althans ik egrijp het zoo; en om dat ze dat snorken en pochen van die snoeshaanen niet konnen verdraagen, en de onredelijkheit van zulke lettervitters hun tegen de borst stoot; hebben zy 't tegen alle de oordeelkundigen geladen. Maar, daar zy op goede voeten stonden van het procés te winnen, verbrodden zy hunne eige zaak: en met al te veel te willen hebben, maaken zy datze niet met alle krijgen; en dat zy hunne onredelijkheit op hunne beurt hooren uytjouwen. Om het misbruyk mag het goed gebruyk niet afgekeurt worden: anders moest de heele wereld in alles stil zitten, om dat alles misbruykt kan worden. Zijn 'er eenige misbruyken in de boekziftery; en speelen 'er somtijds verkeerde inzigten onder: het verwerpen van de zelfde boekziftery en oordeelkunde is noch van quader gevolg.' De Leezer vergeeve my deze kleyne uytspanning: ik wil daar door maar toonen dat het zoo onnoodig en overtollig niet en is, zelfs niet ten opzigt van gestudeerde en geleerde persoonen, de krachtigste bewijzen by te haalen, om diepgewortelde gevoelens, als het te passe koomt en als zy het verdienen, te bestrijden.

Wy moeten evenwel noch een woord van *Patricius* zeggen, eer dat we hem aldus verlaaten. Men zegt noch tot zijnen lof dat hy Ierland van allerhande vergift gezuyvert heeft: zodanig dat 'er geene Serpenten of andere fenijnige dieren in Ierland voort en koomen; en die 'er uyt andere landen gebragt worden, daar geen tier en hebben, maar in korten tijd moeten vergaan. Het is waar dat deze eygenschap aan Ierland toegeschreven word: maar die is al aan Ierland toegeschreven,

ven, eer dat *Patricius* Ierland beademt had; ja eer dat hy door de zon beschenen is geweest. *Solinus*, die ten minste in de derde eeuwe en vervolgens lang voor *Patricius* geleeft heeft, zegt dat'er geen Serpenten in Ierland gevonden worden. *Beda*, en meer andere Schrijvers, weeten daar ook van te spreeken: maar maaken geen gewag van *Patricius*. *Jocelinus* schijnt de eerste te zijn die'er van gesproken heeft: en die'er noch byvoegt dat Ierland, voor de aankomste van *Patricius*, zoo vol was van vergiftige wormen als eenig land ter wereld: maar dat S. *Patricius* Serpenten, vergiftige dieren en wormen, en al wat vergiftigen kan, voor eeuwig en altijd uyt Ierland heeft gebannen. De laatere Schrijvers hebben *Jocelinus* getrouwelijk en eenvoudiglijk uytgeschreven; en daar een algemeen gevoelen van gemaakt. Doch behalven 't gene wy reeds gezegt hebben: zoo heeft *Colganus* reeds getoont dat geen Schrijvers, die voor *Jocelinus* geleeft en van *Patricius* geschreven heeft, *gewag maaken van waare Serpenten, dewelke* Patricius *uyt Ierland zou verbannen hebben: maar wel van Duyvelen; dewelke in een zigtbare gedaante verscheenen. Deze Duyvels*, zegt hy, *dewelke den mensch door het geestelijk vergift hunner boosheit begoochelen en besmetten, mogen in een geestelijken zin serpenten genoemt worden.* Jocelinus, zegt hy vorder, *zal iets van diergelijke serpenten gelezen of gehoort, en geestelijke voor waarachtige serpenten genomen hebben. De Kerkelijke Getijden, en de andere Schrijvers schijnen het verhaal uyt* Jocelinus *genomen te hebben, enz.*

2. Deze *Arnoldus* is Kasteleyn van Utrecht geweest: gelijk beneden, daar we van de Utrechtsche Advokaaten, Kasteleynen, Burggraven te spreeken zullen hebben, breeder getoont zal worden. Wy hebben hier maar iets te zeggen omtrent de Kasteleynen in 't algemeen. Dat ze dus genoemt zijn naar *Castellum*, een kasteel, heeft geen bewijs van node: maar de betekening van 't naamwoord *Castellanus* is zoo zeker, of liever zoo eenpaarig en standvastig niet.

Want voor eerst, zegt *a* *Buzelinus*, worden daar zekerlijk onder begreepen, dewelke met een bezettinge

a Buzelinus in Gallo-Flandr. p. 493.

van.

van krijgsknechten op een slot of kasteel leggen, om hetzelve tegen den vyand te verdedigen.

Sommigen wierden ook Kasteleynen genoemt, dewelke een kasteel te leen bezaten; zoo als duidelijk blijkt uyt de boeken die van de Leenen en Leenmannen handelen.

Claudius Fauchet b verzekert ons dat de genen eertijds Kasteleynen genoemt wierden, dewelke in adel en in waardigheit naast aan de Baanderheeren quamen; om dat ze het recht hadden, om tot slootvoogden aangestelt te worden.

Vorders meent dezelve *Fauchet* dat de Kasteleynen, in oude tijden, niet anders waren als de Kapiteynen van sterke doch kleine Steden; daar de grootere steden door Graven geregeert wierden.

Florentius vander Haar c, J. *Buzelinus* d, en meest alle Schrijvers, zijn van gevoelen dat de Kasteleynen in oude tijden dezelde waren met de Burggraven en Ondergraven; *Burggravii*, *Vice-Comites*, dat is de eerste en voornaamste Vikarissen der Graven: en dat zy door den Graaf, dewelke genoeg te doen had om zijne Stad te bestieren, gezonden wierden om recht te oeffenen in de kasteelen en kleyne steden.

Daarenboven bewijst *Buzelinus* zeer wel uyt oude Schrijvers, en wy zullen beneden zien dat *Antonius Matthæus* van 't zelfde gevoelen is, dat de Kasteleynen ook dezelfde waren met de Advokaaten; dewelke volgens hun ampt de kerken en kloosters te beschermen hadden. Deze Advokaaten of Kasteleynen wierden ook *Guastaldi* genoemt: welken naam *Buzelinus* schijnt af te leiden van den naam *Castelanus*: hoewel dat *Amerbacchius* aan de *Guastaldi* een duytschen oorsprong geeft, als of *guastaldi* zoo veel te zeggen waar als *gestelten* (aangestelde.) By ons zijn ze ook Ruwaarts en Drossaarts genoemt. *Wy*, zegt *Arent* Hartog van Gelderland, *stellen den Heer van Egmond tot Overste of Ruwaart aan*. In een brief van den Utrechtschen Bisschop *Arnoldus van Hoorn* worden ze ook *Borchsaten*, en elders *Centuriones* en *Villici* genoemt.

b Cl. Fauchet. c. 6.
c Florent. van der Haer des Chatelenies &c.
d Buzelin. ibid.

Het

Het ſchijnt evenwel wat miſſelijk te luyden dat Advokaat, of zoo gy al wilt 's Biſſchops Advokaat, dezelfde betekening gehad zoude hebben als Graaf, Burggraaf, Kaſteleyn, Ruwaart, enz. Ik zoude het dan eer voor houden dat het Advokaatſchap vaſt was aan het Kaſteleynſchap, Burggraafſchap, Ruwaardſchap enz. en dat men dezelve perſoonen Advokaaten en Burggraven noemde, om dat ze beide die ampten te bedienen hadden; zonder daarom te verſtaan dat Advokaat dezelfde betekening had met Kaſteleyn, Burggraaf enz. De Prooſt van Utrecht was altijd de Aartsdiaken, en ſomwyle wierd hy Prooſt, ſomwyle Aartsdiaken genoemt. Echter was 'er een groot onderſcheid tuſſchen de betekening van die twee woorden.

3. *Johan Beka* ſchrijft maar dat de Biſſchop *Godebaldus* de Abdy van Ooſtbroek getimmert heeft in 't jaar CIↃ.C.XXI. en dus zouw men hem miſſchien van alle doolinge konnen vrypleyten, en zeggen dat hy maar heeft willen uytdrukken wanneer dat de gemelde Abdy afgetimmert is geweeſt: en miſſchien hoeft men zoo verre noch niet eens te loopen: en men zou konnen vermoeden dat 'er een drukfout is in den brief van den Abt *Ludolfus*, op wiens getuigeniſſe alleen de hooge ouderdom van deze Abdye geveſtigt is. Want voor eerſt ſchrijft *Miræus* e ook dat de Abdy van Ooſtbroek door den Biſſchop *Godebaldus* gebouwt is in 't jaar CIↃ.C XXII. hy zeyt niet, *ædificata eſt*, maar *ædificatur: in 't jaar* CIↃ.C.XXII. *word de Abdy* ... *gebouwt*. Dat ſchijnt zoo wel niet konnen gedraait te worden op de voltrekkinge van 't gebouw, als *ædificavit*: hy heeft getimmert. Ten tweede getuygt f *Arnoldus Buchelius* dat hy in zijne papieren, raakende de ſtichtinge van de Kollegien en Kloosteren der Bisdoms van Utrecht, de volgende Aantekening heeft gevonden: In 't jaar CIↃ.C.XXV. worden de Abdyen van Ooſtbroek en Vrouwenklooſter geſticht door den Biſſchop *Godebaldus*.

Daarenboven zouw men zeggen dat een Abdis, en zoo een geleerde Abdis als *Henrica van Erp* is geweeſt, beſt kan geweeten hebben wanneer dat haare Abdy ge-

e Miræus in Annalib. Belg.
f Buchel. ad Bekam in vita Godebaldi.

ſticht

icht is geweest. En gemelde Abdis heeft voor de laapkamer, die zy wederom opgehaalt heeft, gelijk y den Heer Auteur te leezen staat, een opschrift doen etten; waar in zy duydelijk getuygt dat de Bisschop *Godebaldus* het voornoemde klooster heeft gebouwt in t jaar 1121.

Evenwel stel ik de zaak maar voor als twijfelachig. Men moet zoo schielijk en voorbaarig niet zijn n drukfouten voortewenden: te meer dewijl het jaar ertien, daar het meest op aan zoude koomen, met een tel-letteren, maar geheel en al, staat uytgedrukt. De tegenredenen zijn zoo krachtig niet, als ze ten ersten aanzien zouden konnen schijnen. *Miraeus* eeft pas voor onze tijden geleeft; en heeft meest alles, dat onze historien raakt, uyt *Beka* en *Heda* getrokken; zoo dat hy, zonder naarder bewijzen te geeven, niet wel als een getuyge voor *Beka* kan aangenomen worden. De brieven, door *Buchelius* vermeldt, koomen met *Beka* niet over een, en stellen de stichting drie jaaren laater als hy: daarenboven zegt *Buchelius* zelf dat *stichting* daar niet anders te zeggen is als begiftiging. De getuigenis van *Henrica van Erp* zou meer dringen, indien ze niet zekerlijk scheen gemist te hebben n de tijdrekeninge. Want zy zegt dat de gemelde Abdy gesticht is in 't jaar CIↃ. C. XXI., ten tijde van *Innocentius* II, en onder het Keizerdom van *Lotharius* II. Het is echter zeker dat *Innocentius* II. niet eer Paus is geworden als omtrent het jaar 1130. Het Keizerdom van *Lotharius* II. is niet begonnen voor 't jaar 1125: want in dat jaar is *Henricus* V. overleden; en *Lotharius* tot Keizer verkoren. Indien 't iemand lust alle deze verwarringen in de tijdrekeninge anders e ontwarren, en de strijdigheden der Schrijveren over een te brengen, dien zal ik zijn hart laaten ophaalen, en voor zijne moeite noch bedanken.

4. *Volgens den Regel van den* H. Benedictus, enz. Zoo schijnt *Ludolphus* dan den ban of *excommunicatie*, daar S. *Benedictus* van spreekt, van een waarachtigen ban verstaan te hebben: daar andere Schrijvers zeer tegen kampen. Om dit te begrijpen, en om te weeten wat die woorden *volgens den Regel van S. Benedictus* e zeggen zijn, dien ik de woorden van den heiligen Abt alhier te vertoonen. *Indien eenig broeder*,

zegt

zegt g hy, *tegenstribbelig, of ongeboorzaam, of hovaardig, of knorachtig zijnde; of den heiligen Regel en de bevelen der ouderen ergens in tegenstreevende, daarenboven bevonden word nergens naar te vraagen* (contemptor repertus fuerit) *dat de zodanige, volgens het bevel des Heere, eens en andermaal door zijne Oversten in 't heimelijk bestraft worde. Indien hy zich niet en betert; dat hy in 't openbaar, en in de tegenwoordigheit van allen, bestraft worde. Indien hy zich dan noch niet en betert, en begrijpt wat voor een straffe dat het is, dat hy onder den ban* (excommunicatie) *gelegt worde. By aldien hy verhard is* (*want* verhard *schijnt hier de beste vertaling van* improbus) *dat hy lichaamelijk gekastijdt worde. . . . . h indien hy schuldig is aan een zwaar misdaad; dat hy van de tafel en van de bidplaatze afgehouden zy: niemand der broederen vervoege zich by hem, om hem gezelschap te houden, of met hem te spreeken. Hy blijve alleen, en hy vlijtige alleen het werk 't welk hem opgelegt is. . . . denkende op die schrikkelijke spreuk des Apostels, dat zoo een mensch den Satan overgegeven is ten bederfenisse des vleeschs, op dat de geest behouden zy in den dag des Heeren.* Zoo is dan de vrage wat voor een ban dat S. *Benedictus* hier in 't oog heeft gehad: een enkelde afscheidinge van de tafel en het gezelschap der andere Monnikken; of een rechten en kerkelijken ban, dewelke den misdaadigen van 't genot der Sakramenten en van de gemeenschap der geloovigen berooft en afzondert. Voornamentlijk vast het krakeel op het 25. hoofdstuk, daar de misdaadige van de tafel en van de bidplaatze moet afgehouden worden: want dat sommige den ban, daar het 23. Hoofdstuk van handelt, van een uyterlijke scheidinge van tafel en samenspraak verstaan willen hebben, zouden de andere noch ligter inschikken. De meeste i, en misschien de deftigste uytleggers

g Regula S. Bened. cap. 23. *h* Ib. cap. 25.
i Petrus Boherius in Regulam S. Bened. Hildemarus in Exposit. super Regul. S. Bened. Cardinalis de Turrecremata in Regul. S. Bened. Alardus Gazæus in comment. ad Cassian. lib. 2. c. 16. Ant. Perezius in Reg. S. Bened. in c. 25. Theophil. Raynaudus de monitor. eccles. p. 2. c. 1. n. 6. Hugo Menardus ad concord. Regul. c. 30. §. 1. & c. 32. §. 1. & c. 34. §. 1. Benedict. Haeftenus lib. 8. tract. 4. disq. 1. Johan. Kraasbeek in cap. Regul. Bernardus Cassin. in Reg. S. Bened. &c.

van

van S. *Benedictus* Regel, zeggen dat 'er van een kerkelijken ban gesproken word: dat de afhouding van de tafel en van de bidplaatze niet anders kan betekenen, als dat de misdaadigen moet afgeweert worden van 't Lichaam des Heere, en van de gemeenschap der gebeden: dat alles, 't welke in dezen ban te passe koomt, ook te passe moet koomen in den kerkelijken ban, zal het voor een kerkelijken en een rechten ban gehouden worden; te weeten van de kant des misdaadigers de hardnekkigheit, de verachting van goeden raad en van alle vermaaningen; de zwaarheit van het misdaad; en van de kant des Oversten, een drievoudige vermaaning. Vorders dat S. *Benedictus* den banneling van alles berooft, van 't welke iemand berooft word door een kerkelijken ban: te weeten van 't Lichaam des Heere, van de gemeenschap, groetenisse en samenspraak der geloovigen, enz. Dat S. *Benedictus* van den ban schijnt te spreeken, als van de grootste onder alle de straffen: *Indien hy begrijpt hoe groote straf dat het is; dat hy in den ban gedaan worde*: dat dezelve S. *Benedictus* verzekert dat zoo een banneling aan den Satan overgelevert is ten bederfenisse des vleeschs, enz. Voegt hier by dat de meeste en de deftigste uytleggers van S. *Benedictus* Regel, gelijk reeds gezegt is, de gemelde woorden van S. *Benedictus* op een rechten en kerkelijken ban duyden.

Echter zijn 'er eenige en geen ongeleerde *k* uytleggers, volgens dewelke S. *Benedictus* in de gemelde hoofdstukken van geen kerkelijken maar van een kloosterlijken ban, bestaande in de afzonderinge van de tafel en van 't gezelschap der Monnikken, gesproken zoude hebben. Ten eerste, om dat S. *Benedictus*, hoewel geen Priester zijnde, den ban tegen iemand heeft uytgesproken; gelijk in de samenspraaken van S. *Gregorius* gelezen word. En dewijl hy, als geen Priester zijnde, geen kerkelijken ban zal uytgesproken hebben; mag men besluyten dat hy van geen kerkelijken ban zal gesproken hebben in zijnen Regel. 2. De Regel van

k S. Hildegardis in Reg. S. Bened. Columbanus Vranx in commentario M. S. Silvanus Razzi in Regul. S. Bened. Joh. Parisius de prima vivendi ratione. Cister. p. 2. c. 6. sect. 1. Nicol. Bravus in Reg. Joh. Bona de Divin. Psalm. c. 3.

S. *Benedictus* is in 't eerste niet goedgekeurt geweest door de Kerk: *ergo*, zeggen de laatste; heeft S. *Benedictus* aan de Oversten geen magt konnen geeven om een kerkelijken ban te vellen; dewijl zoo een mag niet kan gegeven worden als door de Kerk. 3. De Monnikken, zoo redeneeren zy al vorder, zouden 'er wel qualijk aan zijn, en het veel erger hebben als de weeldsche menschen, indien ze voor alle doodelijke zonden in den ban konden gedaan worden. 4. S. *Benedictus* heeft zijnen Regel zoo wel geschreven voor de Nonnen als voor de Monnikken: en nochtans is het een zekere zaak dat de Abdissen geen magt en hebben om den rechten ban tegen iemand uytteſpreeken. Echter hebben deze redenen haare tegenredenen: en 't verschil hangt noch onbeslist voor den Rechter.

Het zal den Leezer waarschijnlijk niet onaangenaam zijn dat ik by deze gelegendheit, en dewijl in dit werk zoo dikwils van Monnikken en Nonnen gesproken word, het oude formulier voorstelle, volgens 't welke de gemelde ban tegens de halsterrige Monnikken uytgesproken wierd. Het is al vry lang: maar het luydt zoo schrikkelijk, en de uytdrukkingen zijn zoo zeldzaam, dat het hier wel een plaats mag hebben. Zoo spreekt dan de Regel van den zoo genaamden *Magister*: *Als aan den Abt aangedient zal zijn de boosheit van den ongehoorzaamen; dewelke nu geen broeder maar een ketter tegen de wet; geen zoon van Godt, maar een werkman van den duyvel genoemt moet worden; en dewelke, met de daaden der Heiligen te vertreeden, als een schurft schaap is geworden in de kudde; dan moet de Abt hem ontbieden in de tegenwoordigheit van zijne Oversten, of ten overstaan van de gansche Vergaderinge. Dan zal de Abt zijne Oversten ondervraagen waar in dat hy gezondigt heeft; en hoe dikwils dat hy over zijne zonde vermaant is geweest, zonder zich te willen beteren: en dan zullen de geenen, die hem beschuldigen, daar op antwoorden. De Abt, zijne zonde verstaan hebbende, zal zich aldus laaten hooren. O ellendige ziel, wat voor een antwoord zult gy Gode geeven, dien gy dagelijks door uwe zonde vertoornt, als gy hem zult gaan aanbidden? Daar gy onder Gods heerschappye gestelt zijt, waarom dient gy liever den* Mammon? *Waarom liegt gy tegen Gods, gy tweede* Judas? Judas *heeft de gerechtigheit zelf verkocht*

kocht voor een prijs van ongerechtigheit; gy verdeelt den christen naam door uwe booze stukken. Judas heeft den Heere tot eenen aanstoot verstrekt door den schijn van een valsche vrede; gy zijt Gode noch wederspanniger onder den naam van een heilige dienstbaarheit. Judas, als een valsche discipel, heeft zijnen Meester verraaden: gy, die zoo een heiligen naam draagt, volgt den duyvel meer als Christus. En onze vermaaning, of uw geest zelf, dien gy in uw vleesch door uwen eigen wille tegenstreeft, zal eens voor de vierschaar van Gods schrikkelijk oordeel verschijnen; en zal daar dan zeggen: Heere hy heeft 'er niet willen toe verstaan om wel te doen: hy heeft zijne gedagten laaten gaan over de boosheit: hy heeft hy alle quaade wegen gestaan: naar de boosheit heeft hy niet alleen geluystert, maar heeft 'er zijnen roem op gedragen: hy is magtig geweest in de ongerechtigheit. Als gy dus beschuldigt zult zijn voor Gods vierschaar; dan zult gy onze stemme, en die van uwen vervaarlijken Rechter, moeten hooren, dewelke u aldus zal toespreeken: Gy zijt de gene die de tucht gekent, en mijne woorden achter uwe rugge geworpen hebt. Als gy eenen dief zaagt, liept gy met hem hene; gy naamt uw lot met de overspeelders. Uw mond was vol boosheit; en uwe tong smeede bedrog. Den ganschen dag heeft uwe tong ongerechtigheit bedagt: als een scherp scheermes, hebt gy bedrog gepleegt: gy hebt meer van de boosaardigheit gehouden als van de goedertierenheit; meer van de onrechtvaardigheit als van de gerechtigheit. Dit hebt gy gedaan, en ik heb gezwegen. Gy hebt u verkeerdelijk ingebeeldt dat ik u gelijk zoude zijn: ik zal u bestraffen, en de boosheit voor uw aangezigt stellen; op dat Godt u voor eeuwig verniele. Hy zal u uytrukken, en uyt uw tabernakel doen verhuyzen, en hy zal uwen wortel uytroeyen uyt het landschap der levenden. Dan zullen de rechtvaardigen u uyt hunne glorie voor 't oordeel zien staan, en zy zullen met u lacchen, zeggende: Ziet daar den mensch, dewelke Godt niet genomen heeft voor zijnen helper; maar die op zijne ydelheit betrouwt heeft, en de vreze Gods niet voor oogen heeft gehad: want hy heeft bedrieggelijk gehandelt voor Gods aanschijn; en, gelijk een dwaaze, heeft hy in zijn herte gezeit, Godt zal 'er geen acht op geeven; hy heeft zijn gezigt ten einde toe achterwaarts gekeert om het niet te zien. En hy heeft niet geweeten dat de vyanden des Heere, dewelke voor

hem liegen, in alle eeuwigheit gestraft zullen worden. Wat voor een antwoord zult gy Gode hier op geeven? wat voor verschooningen, o ellendig mensch, zult gy te voorschijn brengen voor uwe zonden. Als uwe eigen zonden de eerste zullen zijn in u te beschuldigen; en de hel naar u wachten zal om u te branden? Na dat hy aldus door den Abt, in de tegenwoordigheit der Vergaderinge, bestraft zal zijn; zal men hem aanstonds doen vertrekken uyt de bidplaatze, en van de gemeene tafel: hy zal aangezien worden als een vreemdeling: en zoo ras, als hy verklaart zal zijn tot een vyand van Godt, mogen de broeders, van die uure af, geen vriendschap met hem houden.

5. Het verschil tusschen de Monnikken en Nonnen van Oostbroek, waar over de Deken van S. *Jans* kerke als scheidsman en goedeman gezeten en uytspraak gegeven heeft, liep eigentlijk op het uytgraaven van turven, en het gebruyk van eenige veenlanden, dewelke aan de Abdye van Oostbroek gegeven waren door den Bisschop *Godebaldus*. Het verschil was al hoog gerezen: beide de partyen hadden geen onkosten gespaart om meester van het veen te blijven: de vrienden van weerskante namen deel in 't krakeel. Het was by geen enkelde woorden gebleven: men was, al meer als eens, tot feitelijkheden gekomen. Zoo heeft dan gemelde Deken, tot scheidsman gekozen zijnde, de zaak zodanig uytgewezen, dat het veenland, door *Godebaldus* gegeven, gemeen zoude blijven aan beide de kloosters: dat geen van beide de kloosters meer turven uyt het gemelde veen zoude graaven als ze van noden hadden, geen turven zoude verkoopen, weg vereeren, enz. dat de Abt en 't Vrouwen-klooster zoo lang in hunne *bank*, of in die turfmijne daar zy van ouds uytgegraven hadden, zouden blijven, om 'er witte en zwarte turven uyt te delven, als 'er turfs genoeg voor het gebruyk van beide de kloosters uytgespit konde worden: dat de turfmijne van 't eene of van 't andere klooster leeg gegraven zijnde, aan de Monnikken of Nonnen, die dan eerst te kort mogten koomen, een andere mijne of stuk veenlands zoude aangeweezen worden. En op dat 'er geen bedrog gepleegt zoude worden met meer zwarte turven, die de beste waren, als noodig was uyt te graaven, en de witte daar

te laaten; dat beide de kloosters zoo wel witte als zwarte turven, en niet meer als ze van noden hadden, zouden hebben te graaven: en dat op zodanige wijze, dat het stuk veenlands niet bedorven wierd. enz.

Het ander verschil, waar over de Bisschop *Fredericus* als scheidsman gezeten heeft, raakte de rechten van den Abt om de verkiezinge der Abdisse by te woonen; het Vrouwenklooster te bezoeken; de Nonnen, die 't 'er naar gemaakt hadden, te straffen, enz. De uytspraak quam hier op uyt, dat de Abt gerechtigt was om de gemelde verkiezinge by te woonen, niet als eenig recht of een stemme in de verkiezinge hebbende; maar als raadsman en bestierder der Nonnen: dat de verkiezingen, daar hy niet by geroepen was, nietig zouden zijn: maar was hy 'er by verzocht, en bleef hy achter, dan mogten de Nonnen met de verkiezinge voortgaan, en de verkiezing zoude stand houden. Vorders zouw ieder Abt, als hy verkozen was en in zijne blijde inkomste, het recht behouden om eene deugdzaame en bequaame Juffrouw te benoemen; dewelke dan door de Priorin en de Nonnen voorzien moest worden van de eerste prebende die 'er open zoude vallen. Noch zoude hy het recht hebben om in 't gezelschap van twee Monnikken, en met eenen Kommissaris door den Bisschop te benoemen, de Priorin, de Nonnen, en den ganschen staat des vrouwenkloosters te gaan bezigtigen, en de ongestrafte, openbaare, en uytspoorige onordentlijkheden, volgens de kloosterlijke tucht te straffen: doch het straffen van de dagelijksche onordentlijkheden zoude aan de Priorinne staan; die zulks zoude doen met den raad van 't konvent. Dat geene Nonne, zelfs niet met het verlof van de Priorinne, langer als eenen of twee dagen uyt het klooster mogt blijven: was 'er een dringende reden om langer uyt te moeten blijven, dan moest de toestemming van den Abt zoo wel verzocht worden, als die van de Priorinne: doch indien de Abt uyt vuyligheit zijne toestemming niet zoude begeeren te geeven; dan had zoo een Nonne haaren toevlugt te neemen tot den Bisschop. enz.

6. Wy hebben hier voor al gezien hoe dat *Henrica van Erp* hier tegens de tijdrekening schijnt gemist te hebben.

7. Omtrent deze Abdy staat noch aantemerken *l* dat de Abt een zeer aanzienlijk man en van groot gezag is geweest; en dat hy op de landdagen ook zitting heeft gehad onder de Staaten van Utrecht. Hy had zijn eigen rechtsgebied, rechtsbannen, leenen, zeer aanzienlijke landgoederen, cynzen, en tienden.

Ook was *m* het Vrouwenklooster, zoo wel als de Abdy van Oudwijk en Mariendale, eigentlijk gesticht voor Adelijke Juffers.

l Ant. Matth. de fatis lib. 2. fund. 2.
m Idem ibid. fund. 4.

HET KLOOSTER TE OUDWYK.

Het klooster van Oudwijk.

Het tweede klooster van adelijke Maagden, zijnde ook van S. Benedictus order, was te Oudwijk, staande buyten de gemelde Witte-vrouwen-poort, op den weg naar de Bilt, en vorder naar Amersfoort. Dit klooster, maar van de plaats noch in wezen is, wierd in 't jaar CIↃ.C.XXXI. gesticht door een Adelijke vrouwe, met naame Machtildis, zijnde 1 Burggravinne van Utrecht. Doch de kerk is wat laater voltrokken; en is in 't jaar 1171. op den 24. July, door Godefridus Bisschop van Utrecht in 't gezelschap van drie andere Bisschoppen aan de H. Maagd Maria, en aan den H. Stephanus ingewijdt. (2)

De kerk ingewijdt.

Want Wilhelmus Procurator, die door Ant. Matthæus in 't licht is gegeven, schrijft aldus over het jaar 1171. In 't zelfde jaar, den 21. Augusti, is *S. Maartens* kerk te Utrecht door vier Bisschoppen, te weeten *Philippus* Bisschop van Keulen, *Godefridus* Bisschop van Utrecht,

Ray-

Raymundus Bisschop van Ypporie, en door een anderen Bisschop met naame *Martinus*, ingewijdt. Dezelve Bisschoppen hebben ook de kerk van de H. H. *Maria* en *Stephanus* te Olthwijk ingewijdt op den 24. Augusti.

Deze Nonnen hadden een weg voor haar zelven / die haar eigen was / loopende naar den straatweg / en voorder naar de Stat.

De Abdis wierd eertijds gekozen door het konvent. Na dat de Keyzer Heer van 't Stift geworden was / wierd 'er geen andere door 't Provinciale Hof in het bezit gestelt / dan die door den Keyzer benoemt was geweest. Wy laaten hier een lijst van eenige Abdissen volgen:

Margareta van Voirn is volgens de papieren van Oudwijk aldaar Abdis geweest in 't jaar 1350. De Abdissen.

Sophia Hardebelle was in 't zelfde jaar Pitan-cien.

Margareta van Malsen is volgens zekeren brief in 't jaar 1406. door Gods genade Abdis van het konvent te Oudwijk geweest.

Maria van Vronesteyn was hier Abdis in 't jaar 1565.

Johanna van Brakel, Abdis / is volgens de ongedrukte papieren van dit klooster gestorven den 8. October in 't jaar 16.. in den ouderdom van 94. jaaren / drie maanden / 13. dagen.

Anna van Oostrum was Abdis van 't zelve konvent / in 't jaar 1567. en is overleden in 't jaar 1594 / op S. Ambrosius dag. †

† Deze Abdis word by Ant. Matthæus (de fatis Eccles. p. 444.) *Adriana van Oostrum* genoemt.

.. Susanna de Raath is in 't zelfde jaar / op den 28. Augusti / in de plaats van de overledene bevestigt door * Sasboldus; dewelke toen Algemeen Vikaris was over het Stift van Utrecht.

Ook was 'er omtrent het jaar 1528. een Abdis van Oudwijk / Drakenburgh genoemd; dewelke in den oorlog tusschen den Gelders man en den Utrechtschen Bisschop Henricus, als de Soldaaten in 't konvent vielen / op het Begijnhof te Leiden met eenige van haare Nonnen woonde.

Na de verandering van den openbaaren Godsdienst / in 't jaar 1580 / is 'er gehandelt over het afbreeken van 't gemelde klooster. De toren wierd al gesloopt in jaar 1582. doch op het aanhouden van veele persoonen / voornamentlijk der genen die daar dochters hadden woonen / bleef het klooster noch staan tot het jaar 1584: wanneer het door de listigheit van eenige opgehitste Burgers aan brand is gestoken; zijnde te voren door den Raad al besloten dat de Abdy afgebroken / en het hout en yzerwerk verkocht zoude worden.

Van deze Abdy is bynaa niets overgebleven als de hofstede / de tuyn / en een gedeelte van den muur / binnen denwelken de Abdy had gestaan.

* Uyt de Papieren van *Sasboldus*.

AAN-

AANTEKENINGEN.

1. *Burggravinne van Utrecht.* In de Aantekeningen op het klooster te Oostbroek hebben wy reeds gesprooken van de Kasteleynen, Burggraven, enz. Waar omtrent met *Antonius* *a* *Matthæus* vorder aantemerken staat dat Advokaaten, Graven, Burggraven, Kasteleynen, van Utrecht zoo wel als van andere plaatzen, verscheide benaamingen van dezelfde of omtrent dezelfde waardigheit zijn geweest. Van de Advokaaten der kerken en kloosteren hebben wy vry wijdloopig gesproken in onze Aantekeningen op *b* *Batavia Sacra*. Te Utrecht hadden deze Advokaaten zoo veel niet te zeggen: zy zijn 'er evenwel geweest, zoo als blijkt uyt de volgende lijst van de Advokaaten der Utrechtsche Bisschoppen, dewelke by *Buchelius*, *c* in zijne Aantekeningen op S. *Willebrordus*, staan vermeldt. Graaf *Erkenfridus*, de Advokaat van S. *Willebrordus*: *Folbertus* Advokaat van den Bisschop *Baldricus*: Graaf *Wiggerus*, Advokaat van den Bisschop *Adelboldus*: *Luzo* of *Ludovicus*, Advocaat van den Bisschop *Bernulphus*: *Gerolfus* Advokaat van den Bisschop *Wilhelmus*: *Wilhelmus* Advokaat van den Bisschop *Burthardus*. *Antonius Matthæus* *d* voegt 'er noch de volgende by; *Hugo*, een vry man, de Advokaat van den Bisschop *Andreas*: *Giselbertus*, de zoon van den Advokaat *Hugo*, zelfs Advokaat van Bisschop *Heribertus*: *Rudolphus van Goor*, Advokaat in 't jaar 1172. Doch naderhand vindt men zoo geen gewag van Advokaaten, die de Bisschop te Utrecht gehad zoude hebben: want het schijnt, en *Ant. Mathæus* begrijpt het zoo, dat de Graven, Burggraven, Kasteleinen metter tijd in de plaats der Advokaaten zijn gekomen. Evenwel schijnt 'er noch eenig onderscheid geweest te zijn tusschen Advokaaten der Bisschoppen, en tusschen Graven, Kasteleinen of Burggraven van Utrecht: want in eenen brief van den Bisschop *Godefridus*, getekent

a Ant. Matthæus de Nobil. l. 2. c. 31.
b Op het leven van Heribertus.
c Buchel. in Hedam p. 32.
d Ant. Matthæus ut supra.

in 't jaar CIↃ. C. LXXII, word onderſcheidentlijk gewag gemaakt van een Advokaat, van een Kaſteleyn, en van een Graaf van Utrecht. . . . . *Dit zijn de naamen der getuygen*. . . . . *Rudolphus* Advokaat; *Theodoricus* Kaſteleyn. . . . de Graaf *Lufus*. Echter is dat onderſcheid niet veel anders geweeſt; als dat de naam van Graaf en Burggraaf vry aanzienlijker was; en miſſchien ook dat de Graven en Burggraven, behalven dat ze Advokaaten waren, buyten dat Advokaatſchap veel grooter magt en aanzien hadden als de voorgaande Advokaaten.

By den meergemelden *Antonius Matthæus* ſtaat een lijſt van de Graven en Burggraven van Utrecht, dewelke hier ook wel een plaats mag hebben.

Robertus Graaf van Utrecht in 't jaar M. L. *Frans* Burggraaf, en deszelfs broeder *Wolfardus*, in 't jaar M. LI. en M. LXXVI. *Arnoldus* Burggraaf in 't jaar 1116; ſtaat ook by *Heda* e als Steevoogd en als f Kaſteleyn vermeldt. *Machtildis* Burggravin, dewelke het klooſter te Oudwijk heeft geſticht in 't jaar 1135. *Gerardus* Graaf van Utrecht in 't jaar 1120. *Theodoricus* Graaf van Utrecht in 't jaar 1129. *Otto*, de zoon van *Arnoldus* en *Machtildis*, was Burggraaf of Steevoogd van Utrecht in 't jaar 1145, en 1155. *Theodoricus* Burggraaf van Utrecht in 't jaar 1164. en deszelfs broeder *Gerolfus*. *Wilhelmus* Graaf van Utrecht in 't zelfde jaar 1164. *Henricus* van Kuyk, Burggraaf van Utrecht in 't jaar 1170. en de volgende jaaren. *Gerlacus* Graaf van Utrecht in 't jaar 1172.

Maar deze Graven en Burggraven zouden het meeſt altemaal, volgens de meening van *Ant. Matthæus*, met den blooten naam zijn geweeſt; en zouden dien tytel maar eershalve gedragen hebben. Dit lijdt geen tegenſpraak, zegt hy, in de Heeren van Kuyk en van 't Gooye; van dewelken de gemelde tytel, zoo als sommige meenen, eerſt op de Heeren van Vianen, en daar na op de Brederodens, is overgegaan. Doch de Burggraven zelf zijn altijd van dat gevoelen niet geweeſt: althans heeft het de Heer van *Bredenroden* in 't jaar 1647. voor een belediging en onwaardigheit opgenomen, dat de Heeren van Utrecht hem het recht niet

e Heda pag. 156.
f Heda pag. 152.

wil-

wilden toestaan van zijne wapenen onder 't gebied van Utrecht op te hangen. Maar daar tegen is het ook waar, en het bevestigt het zeggen van gemelden *Matthæus*, dat de Burgemeesters en de Vroedschap van Utrecht de zaak anders verstaan, en hem geschreven hebben g, dat zodanig ophangen van wapenen by gene Burggraven oit was gepleegt: dat zy, nochte door eigen onderzoek nochte uyt de overgezondene stukken, hebben konnen bevinden; ja dat het nimmermeer bewezen zoude worden, dat hem (*Bredenroden*) als Burggraaf van Utrecht eenig rechtsgebied binnen de stad Utrecht toebehoorde: In tegendeel, dat het Burggraafschap niet anders was als een eertytel; en dat deszelfs voorzaat de Heer *Walraven van Brederode* het zelve, een eeuwe vroeger, een ydelen eertytel had genoemt. Het is niet meer als reden, de Overheit van Utrecht op dit stuk meer geloofte geeven als iemand anders: te meer, daar ze alle stukken doorgezocht hebbende, in staat was om 'er met kennisse van zaaken over te oordeelen.

Dus waren dan de Graven, de Burggraven, de Kasteleynen van Utrecht niet anders als Graaven en Burggraaven met den naam: Doch indien zy eygentlijk de nazaaten zijn der oude Advokaaten, gelijk *Ant Matthæus* uytdrukkelijk getuygt, zullen zy van den beginne wat meer gehad hebben als den blooten tytel. De Advokaaten, zegt h *Buchelius*, waren buyten de stad de opperste rechters in halszaaken: en de Bisschoppen van Utrecht gebruykten hen, om de goederen hunner kerken te beschermen en te bewaaren. Onder *Ansfridus* hebben de Advokaaten der Bisschoppen ook wat te zeggen gehad: want *Henricus* II. i heeft den gemelden Bisschop toegestaandat geen onderdaan der Utrechtsche kerke, hy waar een slaaf of een vry man, voor de vierschaar van een keizerlijken Landvoogd ofte Rechter betrokken mogt worden...... maar dat gemelde onderdaanen te recht zouden staan voor den Advokaat der Utrechtsche kerke. Maar 't is ook waar, 't geen *Anton. Matthæus* ter gemelde plaatze bemerkt, dat de historien van Utrecht

g Apud Ant. Matth. ibid. pag. 527. 528.
h Buchelius ad Hedam in Willebrordo.
i Apud Hedam in Ansfrido.

trecht weinig van diergelijke Advokaaten spreeken, en dat 'er weinig gewag van hunne verrichtingen word gevonden. De Bisschoppen, als wereldsche Vorsten zijnde, namen alles zelf waar, zoo veel als ze konden: en besnoeiden de magt der Advokaaten. En dus zal hunne waardigheit mettertijd verandert zijn in een blooten eertytel.

By deze gelegendheit heb ik den Leezer noch te berichten dat de zoo genoemde Kasteleynen of Advokaaten, dewelke de kerken, kloosters, ja somwijlen geheele Steden te beschermen hadden, ampts en pligtshalve gehouden waren somwijle ten Hove te verschijnen: dit kan van zelfs genoeg verstaan worden: ik moet echter een exempel bybrengen, daar het een zekeren Advokaat tot schande geduydt wierd, dat hy niet ten hove wierd gezien. Die k van Kamerijk klaagden by den Keyzer *Henricus*, dat ze aan hunnen Kasteleyn geen Advokaat maar een uytzuyper der gemeente hadden. De Keyzer, van alles grondig onderrecht, ontbiedt hem ten Hove, om hem naar zijne verdiensten te kastijden. Als hy verscheenen was, vroeg de Keyzer hoe dat hy zich Kasteleyn en Stads Advokaat liet noemen, daar hy zich noit aan het Hof vertoonde.

2. Doorgaans hebben de Benediktijner-Monnikken voordezen grooter rijkdommen bezeten als de andere Monnikken: waar van dit de eerste reden kan zijn; dat zy, als zijnde de oudste van meest alle de Monnikken, langen tijd alleen deel gehad hebben aan de mildadigheden der geloovigen. Maar de voornaamste reden is dit; dat ze veele woeste, onbebouwde, afgelegene landen, 't zy door de mildadigheit der eygenaaren die niet veel aan die landeryen hadden, 't zy door kooping, verruyling, of andere kontrakten, gekregen hebben. Als ze dan zulke woeste en schraale landeryen, dewelke dikwils verre van de Abdye gelegen waren, bekomen hadden; pasten zy eenige Monnikken, onder het opzigt van eenen Prior, en een goed getal Lekebroeders derwaart te zenden. Deze Monnikken en Lekebroeders verzuymden niet de bosschen en wouden uytteroeyen; de heuvels en dalen gelijk te maaken; de steenachtige gronden te zuyveren;

k Baldric. Noviomag. in Chronico Cameras lib. 1. cap. 122. & lib. 3. c. 2.

de

de barre en schraale landeryen behoorlijk te bereyden, te bebouwen, te bezaayen. Dit moest voor eerst groote winsten aan de Abdyen opbrengen: want de landen kosten hun doorgaans niet of weinig: Den arbeid hadden zy aan zich zelven; al wat 'er van quam, was zuyvere winst. Dat was noch het minste; die nieuwe woningen wierden zoo rijk door de vruchten der nieuwe landeryen; dat veele menschen, sommige misschien om 'er geruster Godt te dienen en stilder te leeven, maar doorgaans om 'er winst te doen en werk te krijgen; naar toe quamen zakken. Daar quamen dan inwoonders op inwoonders, huyzen op huyzen, ja gehuchten op gehuchten. Die inwoonders woonden op gehuurde landen; en stonden onder de Monnikken: de huyzen wierden mettertijd al mooyer en mooyer: de gehuchten wierden bewalt, bemuurt, bestraat. Eyndelijk wierden het schoone dorpen en steden, staande onder de tijdelijke heerschappye der Abten. Dit is niet eens, of tien, of hondert maal gebeurt; men vindt 'er, volgens den geleerden *l* *Papenbrochius*, ontelbaare voorbeelden van in de historien. En om van Nederland alleen te spreeken; de stedekens S. Amand, S. Truyen, S. Geleyn, S. Hubert, zijn op die wijze opgekomen; en hebben van ouds tenemaal, hoewel thans maar ten deele, aan de Abten van S. *Benedictus* order toebehoort. Toen de Cistercie-monnikken, de Premonstreit heeren, de Reguliere-kanonnikken in aanzien quamen; waren de landeryen voor een groot gedeelte bebouwt; daar viel zoo veel niet weg te geeven; hoewel dat ze hier of daar noch al eens te passe quamen. De Bedelende orders hadden noch minder avontuur te wachten; en 't was hun zelfs volgens hunnen Regel verboden, vaste goederen te bezitten: en om dat deze Monnikken op de bedelzak moesten leeven; waren zy als genootzaakt dicht by de steden of groote dorpen, en vervolgens op geen onbebouwde plaatzen, te woonen.

l Resp. ad exhibit. error. part. 2. ad Art. 15. §. 422.

HET

HET KLOOSTER VREDENDAAL.

Het klooster Vredendaal, wanneer gesticht?

Buyten deze poort / duyzent schreeden van de stad af / heeft noch een mansklooster / te ... ten van Reguliere Kanonnikken / gesta... en wierd Vredendaal genoemt. Het was ... gens Lappius * in 't jaar 1419. gesticht en ... bouwt door Werenboldus van Buscoop: In 't jaar 1585. is het door on eigen volk afgebr... op dat de vyand daar verschuylende / de stad ... zoude quellen. De bouwstoffen zijn in 't ... daar aan tot geld gemaakt.

De voorstad der Witte-vrouwen is in de la... ste tyden bedient geweest door de volgende P... stoors:

De Pastoors van de voorstad der Witte-vrouwen.

Petrus van der Kloes: doch als dezelve P... stoor van S. Jakobs kerke binnen de stad ... worden was / is in zijne plaats gekomen

Henricus van der Wel, een Utrechtenaar / is te Utrecht overleden in de maand Novembe... 1679.

Gerardus van Wijk, te Utrecht geboren / volkomen Baccelier in de Godtheit: is nader... hand Pastoor van S. Jacobs kerke in de sta... geweest / en aldaar gestorven.

Antonius Schadé, te Utrecht uyt een aanzien... lijk geslagt geboren / had eerst zijnen oude... broeder Ernestus, Pastoor van Hazerswoude en van de omleggende plaatzen / als Kapellaan ge... holpen. Doch als hy vrywilligen afstand van zijne Pastory had gedaan / is hy opgevolgt door

Gerardus Maas, uyt een dorp van de Neder-Betuwe.

* Lapp. apud Lamb. Hortens. lib. 5. Hist.

De vierde voorstad is de Weert of de Waart/ hunde aldus genoemt / om dat het van ouds voor den Rhyn tot een waart of eyland is gemaakt. Het is een groote rechtsban / en strekt zich uyt tot de Roode-brug toe. Dat voorder gelegen is / te weeten Lauwenrecht / is een rechtsban op zich zelven; en heeft voor dezen het oude geslagt der Pellekussens toebehoort. Het rechtsgebied over de Waart heeft van ouds den Domproost toegekomen / die het aan byzondere menschen te leen plagt optedraagen. Buyten de Waartpoort hebben van ouds gestaan De vierde Voorstad.

S. ANTONIS - GASTHUYS

EN

S. MAARTENS - GASTHUYS.

Beide deze Gasthuyzen hadden een kapelle. Het eerste was genoemt naar S. Antonius den Eremyt in Egipten: het tweede naar S. Maarten. S. Antonis en S. Maartens gasthuys.

Wegens de stichtinge van het eerste vinden wy geene brieven by Antonius Matthæus.

Van het stichten van S. Maartens gasthuys / 't welk wel het aanzienlykste was / hebben wy dezen Nederduytschen brief.

WY Scoute, Buerrade, ende gemeene Bueren in die Weerde by Utrecht, lyen en bekennen mit desen openen brieff, dat wy voir ons ende voir onsen nacomelingen, geloeft hebben, ende geloven aen handen der tween Conventen van Iherusalem ende van Bethlehem, gelegen in den nyen Weerde by Utrecht voirsz, alse waert sake dat die husinge ende hofstede mit allen hoeren toebehoren, alsa als die in

den openen Gerechtsbrief beschreven ende bepael staet, daer dese onse tegenwoordige brief door geste ken is, alinge te niet ginge, of van ymant geestelic of weerlic behindert worde, also dat die selve husinge ende hofstede voirsz, geen Gasthuse werden noch bliven en mochte, dat wy dan terstont tot vermaninge der Conventen voorsz. ende by horen rade dese voirsz. husinge ende hofstede mit alle alsulcke goede ruerende ende onruerende, als wy daer tot behoef des Gasthuses voirsz. mede ontfangen hadden, ende dair tegenwoordich ende voir ogen in den voirsz. Gasthuse of tot andere steden waren, ende den voorseyden Gasthuse toebehoerden, alle te samen ter hoochster weerde vercopen sellen, ende die selve gelden die dair of quamen by rade der tween Conventen voirsz. an goeden erflicken renten of lande, dat geen dyckgoet en is, ende dat binnen der mylen van der Stadt van Utrecht voirsz, ende onder genen smallen Heeren gelegen is, beleggen ende ontfangen sellen tot behoef sinte Barbaren en sinte Bartholomeus Gasthusen gelegen binnen Utrecht voirsz, in den gemenen potten den rechten armen te geven om Gods wille tot euwigen dagen aen bier, broot, vleysch, ende visch, na dien dattet den armen voirsz. tot hoerre noottorfte best dienen sal. Voort so hebben wy mede gelooft, dat dese husinge ende hofstede voirsz. na onsen vermogen altoos een Gasthuse bliven sal, om den rechten armen daer in te herbergen, ende so sellen wy oick jaerlycks op ten selven dach, als wy onse Buerrade gecoren hebben, kiesen ende setten drie eerbare personen uyt onsen gemenen bueren, die Gasthuys-meesters wesen sellen, die tot dat alinge regiment toesien, ende bewint van den Gasthuse voirsz. om Gods wille, ende salicheyt hoirre sielen hebben de vueren sellen, om dat voirt te trecken, ende den armen goedertieren te wesen ter meester nutscap ende oerbaer, na goetdunken hoirre conscientien, behoudelic dat wy in den verkiesen der Gasthuys-meesteren altoos een van den drien ouden Gasthuys-meesteren, jaerlicx aen den regiment voirsz. sellen laten bliven, om den tween nyen Gasthuys-meesteren toecomende een onderwisinge van den Gasthuse ende armen voirsz. te doen. Mede so sellen die Gasthuysmeesteren voirsz, den gemenen gerechte in den Weerde

de by Utrecht voirsz. openbairlic voir den bueren, die dair dan by willen comen, van allen opbueren ende uytgeven den voerseyden Gasthuse aengaende goede bewys ende rekeninge jaerlicks doen, ende dan so mach dat Gerechte voirsz. den voirsz. Gasthuys-meesteren versetten, een of twe van den drien Gasthuys-meesteren voirsz. of te samen laten bliven, also lange alst den rechte voirsz. beliest sonder ymants wederseggen. Ende dat regiment van den Gasthuse ende van den armen voirsz, sel dat Gerechte voirsz. den voerseyden Gasthuys-meesteren jaerlix bevelen na hoerre conscientie te regieren, ende voirt te varen in alre manieren als voirsz. staet; alle dingh sonder argelist. Ende op dat dit vaste, gestade, ende onverbreeckelick van ons ende van onsen nacomelingen tot euwigen dagen gehouden mach worden, so hebben wy desen brief, voir ons ende voir onsen nacomelingen, mit onsen ghemenen buersegel over ons allen besegelt t'enen oirconde. Gegheven int jaer ons Heeren cIↄ. cccc. vier ende vyftich op sinte Bonifaes dach.

In dit Gasthuys was een kapel / die den H. Martinus toegewydt was / en door de wandeling S. Maartens kapel wierd genoemt. Zy stond onder den Pastoor van S. Jakobs kerke / dewelke in 't geestelijk over de gansche Waart te zeggen had. S. Maartens kapel.

David van Borgonje, Bisschop van Utrecht, heeft vergunt dat 'er in deze kapelle / op een draag-outer / Mis gelezen mogt worden.

David van Borgonje, door de genade van Godt en van den Apostolisschen Stoel Bisschop van Utrecht, wenscht aan alle zoo Religieuze als Wereldlijke Priesters, onder onze magt behoorende, de eeuwige zaligheit in den Heere. Wy vergunnen ul. door den inhoud dezes, en wy geeven ul. verlof en magt om, alle interdikten en bannen buyten gesloten, buyten de muuren

van onze stad Utrecht, binnen zeker *S. Martens*-Gasthuys, gelegen in den Weerde, in een fatzoenlijke, opgeschikte, en behoorlijk toebereide plaatze, op een gewijdt draag-outaar, zoo dikwils als het geleegen zal koomen, de goddelijke diensten der Missen, behoudens altijd de rechten der Moederkerke, te verrichten: zodanig echter dat de tegenwoordige brief niet vroeger als over een jaar van de dagtekeninge deze afterekenen, zoo als uyt onzen brief blijkt, zal gelden. Gegeven in 't jaar des Heere CIↃ.CCCC. LXVI. den vijftienden der maand December.

Maar nadien het den inwoonderen zeer lastig viel, voornamentlijk by winterdag en in regenachtig weer, de Sakramenten in de stad te gaan ontvangen; hebben zy met alle krachten by den Bisschop aangehouden dat hy de kapelle in een Parochi-kerk soude veranderen. Eindelijk heeft hy het ook gedaan; doch in weerwil van de Utrechtenaaren, en tot nadeel des Pastoors van S. Jakobs-kerke: zodanig dat dit werk noch tot vyandschappen, oproeren, en aanrandigen, is uytgeborsten. Ja de gramschap had de gemoederen zodanig gaande gemaakt, dat 'er eindelijk een burgerlijke oorlog uyt is gerezen: dewelke door Henricus * Thaborita met de volgende woorden is beschreven:

ONdertusschen is 'er tusschen Heer *David* Bisschop van Utrecht, en de Heeren der Stad mitsgaders alle de Burgers, een tweedragt ontstaan, die al vry zorgelijk was. By Utrecht was een Wijk, op zijn Nederduytsch de Weert genoemd, dewelke geen kerk met een doopvont, maar alleenlijk een kapelle had. En de Pastoor van S. *Jakobs* kerke te Utrecht

* Lib. 13. Chron. cap. 22.

heeft

heeft daar eenen Kapellaan aangestelt: zoo dat de inwoonders van de Weert zijne onderdaanen waren, en de Sakramenten van hem ontfingen. Zoo hebben dan eenige van de voornoemde Wijkenaars by den Bisschop aangehouden dat in hunne kapelle, tot hun gemak, een doopvont gewijdt mogt worden: want by regenachtig en quaad weer was het vry lastig de Sakramenten uyt de stad daar te brengen. Alle de ingezetenen, tot die kapelle behoorende, waren ook eens (in dit verzoek) Op dat ze dan des te gemakkelijker van den Bisschop zouden verkrijgen 't gene zy begeerden; hebben zy een zeker jongman, die een groote vriend van den Bisschop was, tot Pastoor van hunne kapelle, indien ze tot een (1) kerk gemaakt wierd, gekozen. Dan de Heeren van de Stad, en de Burgers in 't algemeen, meenden dat hy tweemaal getrouwt was geweest; en vervolgens geen Priester konde worden. Deze kerkelijke Persoon heeft veele moeite by den Bisschop gedaan, ten eynde hy die kapelle tot een kerk zoude wijden, en aldaar een doopvonte, met de magt van de Sakramenten te bedienen, zoude oprechten. Doch alle de burgers van Utrecht waren 'er tegen: en de Pastoor van S. *Jakobs* kerke, onder wien die kapel behoorde, stond 'er by te lijden. Als de gemelde persoon echter zijn verzoek verkreegen had, heeft de Heer Bisschop zijnen Wijbisschop bevolen, heimelijk in den nacht naar de voornoemde kapelle te gaan; en dezelve, eer dat het dag wierd, te wijden; en vorders aldaar een doopvont aan te stellen. Als dit aldus verricht was, en 't gerucht van deze zaak zich door de gansche stad verspreydt had; hebben de Regenten der stad, door gramschap ontstoken, en raad by malkander gepleegt hebbende, den voornoemden kerkelijken persoon met de klok uyt de stad gezet, en balling verklaart; en hebben hem op doodstraffe verboden zijnen voet weder binnen Utrecht te zetten. Hy aldus uyt de stad gezet zijnde is Mijnheer *David*, Bisschop van Utrecht, te Wijk gaan vinden; en heeft hem zijn beklag over zijne uytbanninge gedaan. De Bisschop, dit hoorende, heeft alle de Utrechtenaars voor een zekeren tijd, in den ban gedaan; daar op heeft hy den gemelden persoon Priester gewijdt, en kort daar na tot Pastoor over de gemelde kapelle aangestelt. Zoo hebben dan

 de

al wanneer ze onze geloofsgenooten zijn, in hunne ellenden te vertroosten en goedertierentlijk te verquikken; ten eynde wy met hen t'zijnen tijde met vreugde ten hemel mogen vaaren; Zoo is het dat wy zeker Broederschap van den H. Martelaar *Adrianus*, en de H. weduwe *Elizabeth*, 't welke onlangs in S. *Maartens* Gasthuys, in de plaats die de Weert genoemt word, buyten de muuren en de poorten onzer stad Utrecht, tot vermeerdering van den goddelijken dienst, tot verquikking van de geloovigen der gemelde en van andere plaatzen, begonnen en aangeleit is, zoo als in den brief die door dezen onzen brief gestoken is breeder uytgedrukt staat, dat wy, zeg ik, het voorschreven Broederschap, op de ootmoedige smeekingen van onze beminden, de Regenten des gemelden Broederschaps, en met den raad en den bystand van de Broederen en Zusteren deszelven Broederschaps, hoe dat ze ook genoemt mogen worden, met alles en ieder in 't byzonder 't welke in den voornoemden brief uytgedrukt staat, voor wettig houden, goedkeuren, en in Gods naame bevestigen; behoudens altijd het recht der Moederkerke. Daar by ordonneeren wy dat alle goederen, en ieder in 't byzonder, dewelke aan 't zelve gegeven en toegeschikt zijn, en na dezen gegeven en toegeschikt zullen worden; het zy dat ze by wijze van een enkelde gifte gegeven, of uyt oorzaake van de dood nagelaaten, of op een andere wijze, hoedanig dat die zy, geschonken zijn; het zy ook dat het losse of vaste goederen zijn; wat naam dat ze ook hebben, en van wat staat en hoedanigheit dat ze zouden mogen wezen; voortaan geestelijke goederen zullen zijn, en reeds geestelijk zijn; en dat ze onder de privilegien en den vrydom der geestelijke goederen beschermt zullen worden. En om al het gezeide, ten dienste en ter vertroostinge der gemelde armen, noch meer te begunstigen, begeeren wy, en wy vergunnen aan 't voornoemde Broederschap, dat het dezelve gunsten, voorrechten, vergunningen en vrydommen zal genieten, dewelke gegeven zijn aen de Gasthuyzen en Broederschappen van den H. Apostel *Bartholomæus*, en van de heilige Maagden *Catharina* en *Barbara*, in onze stad Utrecht. Daarenboven geeven wy hun verlof om het outaar, 't welke in 't voorschreven Gasthuys staat,

voor-

voor deze reize alleen, te verzetten en op een bequamer plaats over te brengen; behoudens dat het in (2) deszelfs tafel en zegel ongeschonden blijve. En op dat de geloovigen van *Christus* aan 't voorschreven godvruchtige werk de behulpzaame hand zouden bieden; zoo is het dat wy, betrouwende op de bermhertigheit van den Almogenden Godt, en op de verdiensten en voorspraake van deszelfs heilige Apostelen *Petrus* en *Paulus*, en van den heiligen Bisschop en Belijder, onzen doorluchtigen Patroon *Martinus*, aan alle de genen, dewelke met een oprecht berouw en leetwezen gebiecht hebbende, het gemelde Broederschap gelijk gezegt is, met gedienstigheden, woorden, of met raad en daad, ten dienste der armen van *Christus*, voortzetten; of hunne pligten voor de overledenen van 't zelve Broederschap, door 't hooren van eenige Missen, door nachtwaakingen, door 't bywoonen van den uytvaart, of door het doen van andere godvruchtige werken, volbrengen; wanneer, hoe dikwils en op wat plaatze dat ze iets van 't voornoemde gedaan zullen hebben, veertig dagen aflaats van de hun opgeleide boetpleegingen, door den inhoud van dezen brief, genadiglijk in den Heere verleenen. Gedaan in onze Stad, en onder ons zegel, 't welke wy aan den tegenwoordigen brief hebben doen hangen; in 't jaar des Heere CIↃ. CCCC. LXII. op den 28. dag van de maand Augustus.

Daar was ook een Vikary gesticht aan S. Maartens outaar: en wy laaten de stichting hier volgen. Vikaryen.

IN den naame des Heere, Amen. In 't jaar na deszelfs geboorte CIↃ. CCCC. LXXIV. in de IV. indiktie, op den XXI. dag van de maand October, te drie uuren na den middag, of daar omtrent, in 't eerste jaar des Pausdoms van den Allerheiligsten vader en Heere in *Christus*, Mijn heer *Sixtus* IV, door de goddelijke voorzienigheit Paus, is voor my, openbaar Notaris, en voor de onderschreven getuygen die daar toe byzonderlijk geroepen en verzocht waren, in eigen persoon verschenen de eerzaame en bescheiden man,

Heer *van Heusden*, Priester, en voor zijn leven Vikaris van de onderstaande vikarye of kapellanye, hebbende en houdende in zijne hand een open en ontsloten brief der stichtinge en begiftiginge van zekere vikarye ofte kapellanye, dewelke op het outaar en in de kapelle van S. *Alexius* te Utrecht gesticht en begiftig was ter eere van de heilige en onverdeelde Drievuldigheit, van de H. Maagd *Maria*, van den H. Evangelist *Johannes*, en van den H Bisschop *Martinus*; welke brief in de gemeene Duytsche taale geschreven, en gaaf, geheel, ongeschonden, niet doorgehaalt, niet afgeschrapt, niet gequetst was, zonder dat 'er iets aan feilde; zoo als ten eersten aanzien bleek, of konde blijken; en daarenboven noch bezegelt was met de waare en geheele zegels van de voorzienige en bescheidene (3) mannen en leeken, *Daniel van Heusden* en *Theodoricus van Heusden*; zoo als uyt derzelven omtrek gemerkt kon worden. De brief begon aldus: * *In Gods namen, Amen. Ic* Daniel van Heusden *doe kont allen luden mit desen mynen brief, die ic op dese tyt bi der goedertiernheit ende ontheugenisse Gods Almachtich, van sinnen, reden, onderscheyt, ende live geso nt wesende* enz. In 't midden van den brief was een zekere voorwaarde ingevoegt van den volgenden inhoud: *Behoudelïken my ende mynen nacomelingen gifteren ende collatoren in manieren als voirsz it, des also wair dat sake, dat ic of deselve myne nacomelingen voirsz des te rade of van sinnen worden, dat wy dese voirsz Vicarie gefundeert ende geordineert in voirwaerden, manieren, ende condities, als voir ende na beschreven staet, uyt rechter devoties vertrecken, ende tot eenre ander stede ordineren wonde of wouden, dair't my of hem beter dochte of nutter wesen, dat ic dat alsdan doen of myn nacomelingen voirsz sellen mogen, sonder my of hem van den voirsz Cellebroeders enigen bynder, crot, lette, ofte moeyenisse ofte ymant anders te schien, te doen, ofte te doen doen mit enigen rechte geestelic of weerlic by hem, of by ymant anders, die enichsins overmits privilegien, die sy hier namaels crigen sellen mogen van den stoel van Romen, ofte enigen anderen Prelaten der heyliger kercken, ofte mede van enigen Keyseren, Coningen, oft andere Vorsten ende Hee-*

* Dit was aldus in 't Nederduytsch uytgedrukt.

ren voirstaen souden mogen &c. die data : Gegeven int jaer ons Heeren CIↃ. CCCC. *ende* LX. *opten* 26. *dach van Octobr.* Door den voorschreven brief was een andere brief gestoken van . . . . . Mijnheer *David van Borgonje* . . . Bisschop van Utrecht, getekent in 't jaar CIↃ. CCCC. LX. den sesden van November, en dienende tot goedkeuring, bekrachtiging en bevestiging van den eersten brief: 't welk alles, en meer andere zaaken daar by, breeder in den voornoemden brief uytgedrukt staat: Na dat dan al het voornoemde, en voornamentlijk de voorgemelde voorwaarde, door my openbaar Notaris onderschreven met luyder stemme opgelezen was; heeft meergemelde Heer en Priester, *Theodoricus van Heusden*, voor zich zelven, en op het zonderling bevel en den wille van den voornoemden *Daniel van Heusden* den stichter, en deszelfs vader, waar van ik, Notaris onderschreven, wettige blijken had, uyt krachte van de gemelde voorwaarde, de voornoemde vikary ofte kapellany, met alle haare gerechtigheden, toebehooren, en lasten, zoo als die in den gezeiden stichting- en begiftiging-brief uytgedrukt staan, uyt hoofde van een rijkelijker begiftiginge, overgebragt tot en op het outaar, 't welke binnen het Gasthuys van den heiligen Belijder en Bisschop *Martinus*, staande buyten de muuren der stad Utrecht, in de Weerd, opgerecht, gesticht, begiftigt, en ingewijdt is: en heeft gewilt, begeert, verzocht, en gebeden dat ze door my, meergemelden Notaris onderschreven, overgebragt zoude worden. Zoo heb in dan, door deszelfs begeerten en gebeden bewogen, en aan dezelven, als billijk, geoorlofd, eerlijk en rechtmaatig zijnde, mijne toestemming geevende, de meergemelde kapellany ofte vikary, uyt hoofde van de meergemelde voorwaarde en rijkelijker begiftiginge, met alle haare gerechtigheden, met al haar toebehooren, en met al het gezeide, zoo verre als ik 'er de magt toe heb en gehad heb, in Gods naame overgedragen; zoo als ik dezelve mits dezen overdraage. Vorders heeft de gemelde Heer *Theodoricus* verzocht en gebeden dat ik, openbaar Notaris onderschreven, over al het verhaalde, en over ieder van 't zelve in 't byzonder, een openbaaren brief, ofte meer openbaare (4) Brieven, voor hem zoude maaken en opstel-

stellen. Dit alles is gedaan in 't voornoemde S. *Maartens* Gasthuys, in 't jaar, in de indiktie, in de maand, op den dag, op de uur, onder 't Pausdom, als boven; in de tegenwoordigheit van de eerzaame en bescheidene mannen en geloofwaardige getuygen, Heer *Petrus Mey*, Priester en voor zijn leven Vikaris in de Parochikerke van S. *Jakob* te Utrecht; en van *Willem Egbertse*, en leek; dewelke byzonderlijk ontboden en verzocht waren om het bovengezeide bytewoonen.

En ik

Stephanus van Everdingen, enz.

De afbreeking van deze kapelle / dewelke door de aanleyders der burgeren begeert wierd / is volgens de akten van Utrecht door den Raad toegestaan op den 7. van December in 't jaar 1584.

AANTEKENINGEN.

1. *Indien de kapelle tot een kerk gemaakt wierd.* Hier uyt blijkt het ook, 't gene uyt de oudheit onwedersprekelijk bewezen word, dat het onderscheid tusschen een kapelle of bidplaatze, en *Ecclesia*, een kerk, eigentlijk gesproken, niet en bestond in de mindere of meerdere hoogte, grootte, of prachtigheit. De kerk was eigentlijk de Parochi-kerk, al was ze noch zoo klein: Een kapel was een plaats om gezamentlijk te bidden, zonder de rechten van een Parochi-kerk te hebben, al was ze noch zoo groot: doch het gebeurde zeer zelden dat een kapel grooter was als een kerk. Deze kapel van S. *Maartens* gasthuys, zonder vertimmert of vergroot te worden, wierd in een kerk verandert, om dat 'er de Sakramenten bedient mogten worden, gelijk in een Parochi-kerk. Deze spreekwijze

wijze is afkomstig van de eerste kerke: * en 't is een bekende zaak dat 'er ten tijde van *Sulpitius Severus* geen andere kerken waren als Bisschoppelijke of Katedrale en Parochi-kerken. De andere gebouwen, die tot het bidden geschikt waren, wierden *Oratoria*, dat is bidplaatzen, genoemt. Zelfs hebben de Monnikken geen kerken gehad ten tijde van Keyzer *Justinianus*, gelijk door *Cujacius* † is opgemerkt. Dit heeft de Jesuyt *Cellotius* niet konnen lijden; meenende dat alle de Monnikken en Religieuzen door dit zeggen verongelijkt wierden: want als *Halliers* aangetekent had dat het naamwoord *Ecclesia*, kerk, zoo dikwils als het by de ouden voorkomt, altijd van de Parochi-kerke, of van de vergaderinge der geloovigen in de Parochi-kerk, verstaan moet worden; heeft hy zich met alle zijne kracht daar tegen gekant. Doch deze kracht bestond alleenlijk in een verkeerde uytlegginge van eene plaats uyt *Sulpitius Severus*. *De kerk van die plaats*, te weeten Betlehem, zegt de gemelde a *Sulpitius*, *wierd geregeert door den Priester Hieronymus: want het is de parochi van den Bisschop, die den Stoel van Jerusalem bekleedt*. Ergo, zegt *Cellotius*, heeft *Hieronymus* een kerk, *ecclesiam*, en echter geen Parochi-kerk geregeert; want het was de parochie van gemelden Bisschop. Maar Parochi is daar ter plaatze geen Parochi-kerk maar het Bisdom te zeggen. En dat *parochia* en *paraecia* by de ouden zeer dikwils voor een Bisdom genomen word, is zoo klaar en onwedersprekelijk, dat hy zijne onkunde in de oudheden der kerke zoude toonen, dewelke dat in twyfel zoude durven trekken. Dit onderscheid tusschen *Ecclesia* en *capella*, kerk en kapel, koomt zeer dikwils voor in onze historie; en men zal doorgaans bevinden dat *Ecclesia*, kerk, even voor de laatere tijden, genomen word voor de Parochi-kerk, en *capella* voor een bidplaatze.

2. *Behoudens*. enz. De Bisschop ziet hier op een oude wet, volgens dewelke een outaar, 't welke verplaatst of verschoven wierd, een nieuwe inwijdinge

* Zie Baluzius in notis ad Concil. Vernens. ad can. 9.
† Cujacius ad 5. Novell. Justin.
a Dial. 16 cap. 3.

van

van nooden had. Ja de [b] kerk zelf, als het outaar verplaatst, verschoven of verbroken wierd, moest op nieuw ingewijdt worden. De reden [c] was, om dat het outer het geloof betekent: en als het geloof verwrikt, dat dan het geestelijke getimmer, gansch en geheel, ter aarde stort en vervalt. Doch dit verstonden zy alleenlijk van het groote outaar: ja [d] *Yvo van Chartres* getuygt dat het outaar, om het verplaatzen of verbreeken van eene plank, herwijdt moest worden. Op de eene plaats was men daar nauwgezetter in, als op de andere. De Bisschop *David* zag meest op het verbreeken van de tafel. Doch *Souchet* [e] verzekert ons dat deze herwijdingen der outaaren, hoedanig dat de zelve verplaatst of verbroken worden, buyten gebruyk zijn.; 't zy, zegt hy, dat zulks door de gewoonte of door de onkunde der Pastooren is bygekoomen.

3. Men ziet hier hoe naauwkeurig dat 'er acht genomen wierd op de brieven, of ze gansch en gaaf waren; of 'er niets doorgedaan en uytgeschrapt, niets afgesleeten, niets vergaan en beschadigt was: of de zegels geheel en ongeschonden waren. enz. Geen wonder; want het is wereldkundig hoe dat men voorheen met het verdichten, vervalschen, en verminken van de brieven omgesprongen heeft. Doch voornamentlijk heeft dit, volgens *Papenbrochius*, plaats gehad zedert de elfde eeuwe [f]: *In de elfde en in de volgende eeuwen*, zegt hy, *als de vrede der algemeene Kerke door zoo veele scheuringen en beroerten gestoort wierd; was de bedorventheit der zeden zoo groot, dat de genen, dewelke zich tot het kloosterlijk leven verbonden hadden, en hunne vrydommen en bezittingen van alle kanten door de wereldsche magt zagen beknibbelen; het voor geen groote zonde rekenden, tot verdediging van gemelde vrydommen en bezittingen, eenige dingen te verdichten; dewelke naar hun gevoelen tot niemands nadeel, maar allenlijk tot bescherming van de gerechtigheit zouden verstrekken. En de Oversten der kloosteren zelf wierden tot deze schalkheit, die zy voor onnozel aanzagen, aangezet, van diergelijk*

b Burchardus Wormat. in Collect.
c Yvo Carn. epist. 80.
d Yvo epist. 72.
e Souchet annot. ad epist. Yvonis 72.
f Papenbr. Propyl. April. tom. 2. p. 1.

ver-

verzieringen uytstevoeren. Maar al is dat verzieren en vervalschen wat gemeener en gebruykelijker geweest sedert de elfde eeuwe; die van de voorgaande eeuwen hebben dat kunstje ook al gekent. Het is de rechte plaats hier niet om zulks omstandiglijk te bewijzen: en de beruchte *Launoy* heeft dat al vry wijdloopig uytgevoert. Maar het is geen wonder dat men op den naam van byzondere Persoonen, ja van Vorsten en Pauzen, die lang overleden waren, brieven heeft konnen verdichten: men vind meer als een exempel daar sommige persoonen van aanzien, om hun oogwit te bereyken, om op een Bisschoppelijken Stoel te konnen klimmen, om zich eenige goederen en landeryen aantematigen, brieven verdicht hebben van Pauzen die noch in 't leven waren, en een volkome gezondheit genooten. *Humbaldus* g was in de elfde eeuwe tus of zoo verkooren tot Bisschop van Limoges: daar viel al vry wat op zijne verkiezing te zeggen: de eene, die recht van te stemmen had, was by de verkiezing niet ontboden: andere zeiden dat 'er giften en gaven ondergespeelt hadden. In 't kort hy moest naar Romen toe; en wierd 'er ook van zijne beschuldigers gevolgt. Te Romen zijnde, konde hy niet te recht geraaken: *Urbanus* II. stond op de zuyverheit der verkiezinge, en luysterde maar naar recht en reden. Hy quam dan ongetroost en onbevestigt te rugge; doch het mogt kosten wat het wilde, hy begeerde Bisschop te zijn, en Bisschop te sterven. Hy was na zijne beschuldigers te Romen gebleven: op weg zijnde verziert hy met zijnen Aartsdiaken twee Pausselijke brieven aan de Geestelijkheit en het Volk van Limoges: waar in dezelve aangemaant worden om *Humbaldus* voor Bisschop aanteneemen, en als Bisschop te eeren en te vieren. De Abt, die zijne voornaamste beschuldiger geweest was, staat verwondert en verslagen: *Humbaldus* word voor Bisschop aangenomen; hy word als Bisschop ge-eert en geviert. De Paus (*Urbanus* II.) koomt om andere oorzaaken in Vrankrijk: hy weet niet wat het te zeggen is dat *Humbaldus* voor Bisschop speelt, de gansche bommel breekt uyt: *Humbaldus* word afgezet. Even eens *h* is het in dezelfde eeuwe

g Zie Baluzii miscell. t: 6.
h Apud Baluz. ibid.

ge-

gegaan met *Frothardus*, dewelke 15. paarden aan *Froterius* Bisschop van Nemours had vereert, om tot het Bisdom van Alby verheven te worden. Hy wierd dan wegens simonye beschuldigt by *Gregorius* VII. Hy moest de reis ook aanneemen naar Romen; maar kreeg by *Gregorius* VII. geen genadiger vonnis, als de gemelde *Humbaldus* weinige jaaren daar na gekregen heeft by *Urbanus* II. *Gregorius* gaf hem echter een brief van voorspraak mede, waar in zijne afzetting ook slegts vermeldt. Maar *Frothardus*, die zijn Bisdom en zijne 15. paarden zoo niet begeerde quyt te wezen, verdichte met hulp van een zekeren *Hugo*, een anderen brief van *Gregorius* VII, waar in de Kanonnikken van Alby bevel krijgen om hem voor Bisschop te erkennen. Hy word ook voor Bisschop erkent, en hy regeert als Bisschop. Maar hy begeerde de muylezelinne aan den voornoemden *Hugo* niet te leveren, dewelke hy hem voor zijnen dienst had belooft: denkende dat *Hugo* het hart niet zoude hebben om een schelmstuk, daar hy zelf deel aan gehad had, aan den dag te brengen. *Hugo* bragt het echter aan den dag; en *Frothardus* raakte Bisschop af.

4. *Eenen ... brief, of meer brieven....* Om allerhande bedrog in de giften, verkoopingen, verwisselingen, stichtingen, en andere kontrakten voortekomen is het al van ouds, zoo wel onder de kerkelijke als wereldsche persoonen, gebruykelijk geweest twee ofte meer brieven van den zelfden inhoud opteStellen, en dezelven aan de partyen, die 'er belang in hadden, over te geeven. Zodanige brieven worden by de kerkelijke en wereldlijke Schrijvers *pariculæ* (te weeten *litteræ*) en ook *paricula* genoemt: welke uytdrukking den Leezer by *Marculphus i* en meer andere Schrijvers *k* meer als eens zal voorkoomen. Als 'er drie of meer zodanige brieven gemaakt waren, wierd 'er een in de kamer van de Stadspapieren weggelegt. Naderhand heeftmen, om alle bedrog voor te koomen, een ander soort van brieven uytgevonden: Men zag dat de gemelde brieven dikwils vervalscht of bedorven wierden: de hand van de ondertekenaars was dikwils

i Marculph. de formulis lib. 2. c. 38.

k Auctor variar. formular. c. 18. Præceptum Ludovici Pii pro Hispanis in Capitularib. Baluzii.

onbe-

onbekend. In de Stadskamer wierden geene brieven weggelegt als van 't grootste belang. Dan had men dikwils de grootste moeite van de wereld om te onderscheiden wie dat de rechte en wie de vervalschte brieven vertoonde. Zoo is dan het gebruyk opgekomen van twee afschriften van den zelfden brief op een en het zelfde parkement te schrijven: tusschen die twee afschriften wierden eenige groote letters geschreven: en om iedere partye een afschrift te geeven, wierd het parkement in twee deelen gesneeden; doch zodanig, dat de gemelde groote letters tands-gewijs gesneeden wierden. En hierom wierden die brieven *litteræ dentatæ*, en somwylen *divisæ*, genoemt. Indien 'er dan eenig verschil of eenige twijfeling over de oprechtigheit van de wederzijdsche brieven quam voor te vallen, wierden beide de brieven tegen malkander gepast. Quam alles wel uyt, en pasten de doorgesneede letters op malkander; dan viel 'er niet te twijfelen: anders moest 'er bedrog schuylen by de eene of by de andere party.

In die tusschenruymte, tusschen beide de brieven, tekende doorgaans iedere party den brief met eigen hande; en daarom wierden die brieven zeer dikwils *chirographa* genoemt: somwylen wierd 'er het A B C, somwylen het gansche *Wees gegroet*, in de plaats van de handtekeninge, geschreven.

Spelmannus heeft zulke getande brieven in Engeland niet konnen vinden, dewelke ouder waren als het jaar 1216. Doch het blijkt uyt *Ingulfus* dat zy 'er al gebruykelijk zijn geweest in de 10. eeuwe: want *Egelpricus*, de huysbezorger van den Abt *Turketulus*, krijgt daar bevel om na *Turketulus* dood van deszelfs schatten en kleynoodien aan 't konvent van Kroyland rekening te doen *per indenturam*, door tandsgewys gesneede brieven.

S. MARIAAS-DAAL.

Stichting van 't klooster Mariëndaal.

BUyten dezelve poort/ aan de rivier de Vecht stond noch een ander klooster van adelijke Maagden; 't welke zeer oud was/ en Marien-daal of Ten Dale wierd genoemt.

Dit klooster/ gelijk in een oud doodboek gelezen word/ is gesticht door eenen Kanonnik, met naame Theodoricus van Kovelwaet.

Van 't zelve klooster is noch een oud doodboek/ of een gedeelte van een doodboek/ overgebleven; 't welke de stichting dezer Abdye brengt op het jaar 1245: want de tytel luyd aldus: Uyt het jaargety-boek van Marien-daale buyten Utrecht; welk klooster begonnen is in 't jaar 1245. In 't zelve staan verscheide Oversten en Nonnen van dit en van de nabuurige konventen opgeteld.

Den 6. January is overleden Vrouw Machtildis de Buscho, godtvruchtiger gedagtenisse: Abdis van S. Servaas; zijnde voor heure Abdis geweest van Marien-dale.

Daags na Paulus Bekeering/ in 't jaar 1557. is overleden Jacoba de Bransaart, zijnde 98. jaaren oud. Zy was 18. jaaren lang de huysbezorgster geweest; en heeft een Hosti-doos/ ter waarde van 95. gulden/ op haare kosten voor het konvent laaten maaken.

In 't jaar 1472. den 25. January/ is gestorven Jutta van Vleuten, Priorin.

Den 13. February/ in 't jaar 1427. is overleden de eerzaame en godtvruchtige Vrouw (1) Elizabeth Gruytors, Abdis van het konvent.

Den

Den 17 February / in 't jaar 1557 / is overleden Vrouw Catharina Kock van Opynen, Nonne en Priorin; dewelke 95 jaaren / of daar ontrent / heeft geleeft.

Den 17 Februarij / in 't jaar 1520 / is overleden de eerzaame Vrouw Everhardis van Lochorst, Abdis van S. Servaas konvent te Utrecht,

Den 10 Maart is gestorven de eerwaardige en godtvruchtige Aleydis Ruysch, Abdis van Marien-dale.

In 't jaar 1594 / op S. Ambrosius dag / is overleden Vrouw Anna van Oostrum, Abdis van Audtwyk.

Den 9 April / in 't jaar 1494 / in den ouderdom van 61 jaaren / is gestorven de eerwaardige Leonilla, Abdis van Marien-dale. De Hemel moet haare ziel hebben.

Den 14 April is overleden Machtildis Pellencussen, zijnde voordezen Abdis van ons klooster geweest.

Den 28 April is overleden Vrouw Henrica van Rhyn, godtvruchtiger gedagtenisse / Abdis van ons konvent.

Op den zelfden dag / in 't jaar 1458 / is overleden Meester Folkerus van Lichtenbergh, Kanonink van S. Mariaas kerke te Utrecht; van wien wy het huys hebben / 't welke hy van zijne eygen goederen / die Godt hem verleent had / tot een ziekhuys voor ons konvent heeft laaten opmaaken.

Den 29 April is overleden Vrouw Sophia van Meern, Abdis van het klooster Marien-dale.

In 't jaar 1440 is overleden Vrouw Gielberta van Vliet, godvruchtiger gedagtenisse / Abdis van ons klooster.

Den 1 Juny/ in 't jaar 1541/ is gestorven de eerwaardige Vrouw Elizabeth van Voorn, Abdis van het konvent Mariendale; dewelke loffelijk 14 jaaren lang het gebied heeft gevoert.

In 't jaar des Heere 1417 is gestorven Vrouw Bertha van Almelo. godvrugtiger gedagtenisse/ Abdis van ons klooster.

Op Gervasius en Protasius dag / in 't jaar 1521/ is overleden de eerwaardige Vrouw Dina Trinde, Abdis van Mariendale; dewelke 27 jaaren lang loffelijk heeft geregeert / en 84 jaaren is oud geworden.

Den 1 Augusti/ in 't jaar 1405/ is overleden Maria van Amerongen, Abdis van S. Servaas te Utrecht.

Den 1 Augusti/ in 't jaar 1577/ is overleden de eerwaardige Vrouw Ida Uyttenham, Abdis van Marien-dale.

In 't jaar 1398 is gestorven Juffrouw Margareta, de dochter van Heer Stephanus van Zulen; dewelke in een Broederschap was getreeden met de Nonnen van Marien-dale. Zy heeft aan dezelven vereert tien oude schilden/ om daar mede twee gedeelten van 't pant voor den refter en voor de keuken te vercieren; op dat wy haar jaargetijde / gelijk gebruykelijk is / zouden houden.

By Antonius * Matthæus staat noch een wijdloopiger doodboek/ in het welke noch eenige andere Abdissen/ Priorinnen en Nonnen/ zoo van dit als van andere konventen / mitsgaders eenige oude en adelijke familien van het Stift vermeldt worden. De tytel luidt aldus:

* Lib. 2. Fundat. pag. 434.

Jaar-

Jaargetyden van Mariëndale by Utrecht. Doch vermits deze lijst veel te lang, en niet als eenige namen van overledene persoonen behelst, zullen wy dezelve hier overslaan. (1)

In 't jaar 1442, den 7 Junii, is Jufvrouw Geertruid van Winsen, met haare broedere vrienden in het Broederschap binnen ons klooster aangenomen: te weeten zy zelf, de wettige huisvrouw van Willem van Winsen, en Willem van Winsen zelf: op dat zy deel zouden hebben aan onze gebeden en godvruchtige werken. Dit is op het verzoek en aanhouden van gemelde Jufvrouw Geertruid, zuiverlijk en eenvoudiglijk om Gods wille, aldus geschiedt. Wy hebben ook aangenomen Jufvrouw Deyn Jakobs, weduwe van Amerongen, en zy heeft ons gegeeven een Rhijnschen gulden.

De inkomsten van deze Abdyen, dewelke door adelijke Jufvrouwen opgerecht waren, en na het inbreeren van den nieuwen godsdienst afgebroken zijn, staan nu onder het bewind van de Ridderschap; en zijn aan vrouwluiden van den zoogenaamden hervormden Godsdienst toegeweezen. Doch is aan eenige Katolijke klooster-nonnen, zelfs ook aan Abdissen, hoewel die haare kleeding volgens een plakkaat van 't jaar 1580 afleggen moesten, door de voorspraak van haare adelijke vrienden toegestaan dat ze haare inkomsten tot haare dood toe mogten behouden: 't welke stand heeft gehouden tot het jaar 1626 toe.

De inkomsten van de adelyke kloosters door de Ridderschap bedient.

AANTEKENING.

1. In dit grooter doodboek ſtaan verſcheide Abdiſſen en Priorinnen van Mariendale opgetelt; welker naamen wy hier zullen byvoegen, en ook haar ſterfjaar, als het in 't gemelde doodboek uytgedrukt ſtaat, vermelden. Ik zegge, als het daar uytgedrukt ſtaat; want dat ſtaat 'er dikwils niet by: de reden is, dat de gemelde boeken gemaakt zyn om voor de perſoonen, die daar vermeldt ſtaan, te bidden, en hun jaargetyde te houden, op den verjaardag van hunne dood. Zoo moeſt dan de dag van hunne dood uytgedrukt worden: aan het jaar lieten ze zich zoo veel niet gelegen leggen. Om deze reden dat sommiger naamen in 't doodboek niet vermeldt worden, zullen eenige Abdiſſen en Priorinnen zekerlijk buiten haare order ſtaan: want om de gemelde reden worden de overledene perſoonen niet volgens den rang der jaaren, maar der maanden en dagen, in zulke dood- of jaargety- boeken uytgedrukt:

ABDISSEN van MARIENDALE.

Bertha van Almelo, geſtorven in 't jaar 1417.
Giſelberta van Vliet, geſtorven 1440.
Henrica van Rhyn, 1472.
Stephana de Zoudenbalch, 1484.
Leonilla, geſtorven in 't jaar 1494.
Machtildis Pellenkuſſen.
Elizabeth van Aemſtel.
Sophia vander Meer.
Hildegundis de Welle, of *van Welle.*
Aleydis Ruyſch.
Dina Triende. geſtorven 1521.
Elizabeth Gruyters, 1527.
Elizabeth van Voirn, geſtorven in 't jaar 1541.
Ida van der Hair, 1541.
Machtildis van Zolms, geſtorven 1570. zijnde 20 jaaren Abdis geweeſt.
Petra vander Burch, geſtorven 1570.
Ida Utenham, 1570.
Sibylla Taats van Amerongen, geſtorven 1612.
Cornelia van Poelgeeſt, 1613.

PRIOR-

PRIORINNEN van MARIENDALE.

Jutta van Vlenten, overleden 1472.
Everarda van Raven.
Machtildis van Keulen.
Aleydis Utenbroek, gestorven in 't jaar 1523.
Petronella Denemarken.
Guilelma van Amerongen.
Agnes vander A., anders *Drakenburg.*
Catharina Kock van Opynen, gestorven 1557.
Sophia van Amerongen.
Petra vander Broek, in de 16. eeuwe.

ONDER-PRIORIN.

Hildegundis Bollen.

KARTHUIZER KLOOSTER.

Buiten deze poort heeft ook een Karthuizer klooster gestaan: het Nieuwe Licht, of naar de plaats daar het gesticht was Bloemendaal genaamd; 't welk door Zweder van Abkoude, Heer van Gaasbeek, Putten en Stryen, gesticht en van inkomsten verzorgt is in 't jaar 1393. Karthuizer klooster.

Aarnout van Tricht, Proost van S. Jans Kerke, heeft zeker landgoed, 20 mergen groot, en Bloemendaal genaamd, aan den Prior en Broeders tot het opbouwen van een klooster en eene kerk in erfpacht gegeeven: de volgende brief, die het zelve vermeldt, en tot noch toe niet uytgegeeven is, is getrokken uyt een parkementen handschrift van S. Jans Kerke.

Wy Prior en Konvent van S. *Salvators* klooster in Bloemendaal, van de Karthuizer Order, en buiten de muuren der stad Utrecht

 gele-

gelegen, maaken aan alle Christene geloovigen, zoo tegenwoordige als toekoomende, die den tegenwoordigen brief zullen zien, met kennisse der waarheit bekent, dat wy van den eerwaardigen en voorzienigen man Heer *Aarnout van Tricht*, Prooſt van S. *Jans* Kerke te Utrecht, tot een eeuwigen erfpacht ontvangen hebben de landgoederen, door de wandeling Bloemendale genaamd en geheeten: dewelke hem, Prooſt *Aarnout*, en zijne Prooſtdy van S. *Jans* Kerke, in vollen eigendom toebehooren en toekoomen, en twintig mergen, of daar omtrent, groot zyn: welke landgoederen een zekere *Titbus*, de zoon van *Erimbertus* Bakker te Utrecht, van den gemelden Heer en Prooſt *Aarnout*, en van deszelfs Prooſtdy, tot een leen en erfpacht ontfangen en gehouden heeft; en die hy in handen van den zelven Heer en Prooſt, in 't by zyn van des zelfs leenmannen en de leenmannen zijner Prooſtdye, om zekere redenen vrywillig en uyt eige beweeginge heeft overgegeeven: en van alle recht, 't welk hem op 't gemelde landgoed eenigerwijze mogt toebehooren, mitsgaders van alle brieven die hem door de voorzaaten van gemelden Prooſt *Aarnout*, of door den gemelden Prooſt *Aarnout* zelf, gegeeven waren, uytdrukkelijk afſtand heeft gedaan: op welke landgoederen wy een kerk, een klooſter of konvent, huizingen en andere gebouwen, opgetimmert hebben, om dezelve ten eeuwigen tijde te hebben, te behouden, en te bezitten; en zulks niet tegenſtaande allerhande brieven, indien 'er gevonden mogten, door dewelke de voornoemde Prooſt *Aarnout*, of deszelfs nazaaten, of het Kapittel van gemelde S. *Jans* Kerke, dezen onzen brief zouden konnen krachteloos

loos maaken, of den zelven in eenigen deele benadeelen: en dat met alle de gemakken en ongemakken, voordeelen, en vorder met alles, op het gemelde landgoed tegenwoordig staande, en die op 't zelve landgoed nadezen eeniger wijze zullen staan, of op het zelve zullen koomen te vallen: dat wy dat landgoed, zeggen wy, van den voornoemden Proost in erfpacht ontvangen hebben voor een jaarlijksche pacht of jaargeld van twee marken goed, zuiver, en gangbaar zilver, Utrechtsch gewigt, en Utrechtsche munt; of andere van de zelve waarde, die de Kerken van Utrecht doorgaans in betaalinge aanneemen; dewelke wy aan den voorn. Proost *Aarnout*, en aan deszelfs nazaaten die dan Proosten zyn, ten eeuwigen tijde jaarlijks gewillig en volkomentlijk, zonder eenige afkortinge of verminderinge van de pacht of het jaar-geld voornoemd, in de stad Utrecht zullen betaalen: zodaanig te weeten dat wy de eene helft binnen de eerste 14 dagen na S. *Maartens* feest in den winter, en de andere helft binnen de eerste 14 dagen na het naast volgende feest van S. *Pieters* stoel, betaalen moeten. Tot oorkonde dezes hebben wy goedgevonden het zegel van ons konvent aan den tegenwoordigen brief te hangen. Gegeeven in 't jaar des Heere 1392, den 24 dag van February.

Willem, Heer van Abkoude en Duurstede/ Zweders broeder / is als de tweede stichter en begiftiger geweest. En na hem heeft Otto Kandaver van Geervliet het voornaamste deel aan de stichtinge gehad. Tweede stichter.

De eerste Prior is geweest Tilman Grauwaert; dewelke door den stichter ook/ volgens Priors.

Johan van * Leiden, in 't optimmeren van de Kerk / als raadsman is gebruikt.

Hier nevens de naamen van noch eenige Priors:

Warmbout van Leiden.

Theodorus Mevius, dewelke ook tot klooster-bezoeker over de Duitsche provincie was aangestelt.

Dideryk Duyts, van Amsterdam.

Christiaan de Mera (vander Meer) van Haarlem.

Niklaas van Kampen, van Amsterdam.

Johan van Delft, eerst Overste van dit klooster / is de eerste Prior van 't Lovensche convent geweest.

Pieter Zas.

Johan Ysbrandszoon van Haarlem, (uyt het jaargetyboek.)

In 't jaar 1418 heeft het algemeen Kapittel van de Kartuyzers het Kapittel van S. Jans Kerke te Utrecht in de gemeenschap van alle gebeden / Missen / enz. aangenomen door den volgenden brief:

WY Broeder *Johan* gering Prior van Karthusie, en de vordere † Raadsluiden van 't algemeen Kapittel, wenschen aan de eerw. en in *Christus* beminde Heeren en vrienden, den Proost, den Deken, en 't gansche Kapittel der Kerke van S. *Jan den Dooper* te Utrecht, de zaligheit in den Heere, en een heilzaame mededeeling der gebeden. Uwe godvruchtige genegendheit, die gyl. voor onze Order, en voornamentlijk voor het huis van 't Nieuwe Licht by Utrecht opgevat hebt, verdient door onze ge-

* Lib. 31. cap. 42. † Definitores.

geduurige voorspraak by Godt geholpen en verheven te worden; ten einde uwe goedheit des te grooter voortgang by Godt hebbe, hoe dat de goddelijke genade overvloediger en rijkelijker over ul. zal uytschijnen. En op dat de gedienstigheden van deze uwe godvruchtige genegendheit door Gods toedoen ul. voordeelig mogen zijn; zoo is het dat wy ul. van nu af, by leven en by sterven, deelachtig en deelgenooten maaken aan alle de Missen, Gebeden, Getijden, Psalmen, Ziel-getijden, Vastendagen, onthoudingen, aalmissen, lijf-kastijdingen, en verdere geestelijke oeffeningen, die door Gods hulpe in onze Order gedaan worden, en voortaan gedaan zullen worden. Daar wy tot eene byzondere gunst byvoegen dat, als de dood van iemand onder uliedcn, dewelke door Gods genade gelukkig moet zyn, aan ons algemeen Kapittel bekend zal zyn gemaakt, dat wy, zeggen wy, tot een hulpmiddel voor uwe zielen door onze gansche Order gebeden zullen uytschrijven, dewelke volgens gewoonte voor zodanige onze deelgenooten gedaan worden. En, om ul. noch grooter gunst en genegendheit te betoonen, zoo is het dat wy ul. uyt naame van ons algemeen Kapittel door den inhoud dezes, gelijk gyl. ootmoediglijk en hartiglijk wenscht en verzoekt, in 't Huis van 't Nieuwe Licht by Utrecht van onze Order voornoemd dezelfde gunst toestaan, dewelke de Kanonnikken der Katedrale Kerken in onze gansche order genieten. En is het zegel van 't Huis Karthusie, ter getuigenisse van 't bovenstaande, aan dezen brief gehangen. In 't jaar des Heere 1418, onder het zitten van ons algemeen Kapittel.

In het Dood- of Jaargety-boek van de[r] Karthuizers staan de volgende persoonen al[s] groote weldoenders van dit klooster aanget[e]kend:

Juffrouw Machteld van Nesse, Heer Frede[-]rik de Wit, Jonker Jakob Heer van Gaa[s]beek; de zoon van den eersten stichter Zwede[-]rus; Heer Dideryk Vopperssen, Deken in 's Gr[a]venhage/ Johan en Gysbert Voecht (Vooch[t]) gebroeders/ Meester Kristoffel van Amstel vriend en weldoender van dit huis/ Nikla[s] Hey, Bartholomæus Zoudenbalch, Willem va[n] Winsen, Lysbet van Werkonden met haa[r] ouders. Maarten Zwart, Schild-knaap de[s] Hartogs van Oostenrijk/ die als een zonder-linge beschermer van de persoonen en goederen des konvents word geroemt. Broeders Agatha, de weduwe van Otto Kandaver van Geervliet, Adam van Lochorst, Mevrouw Mabilia van Oppynen, Juffrouw Aleidis Zoudenbalch, Juffrouw Margareta, de huisvrouw van Lambert Teur, de Heer Willem van Merode.

In 't zelfde dood-boek word met grooten lof vermeldt Broeder Gysbert Knyf, een opdrageling van dit konvent/ als hebbende de keuken lange jaaren met groote gedienstigheit opgepast/ en in veele rechtsdingen gezegepraalt.

Ook hebben wy uyt het zelfde dood-boek dat Heer Johan Lievensz. het konvent/ den Berg Zion genaamd/ by Zirikzee heeft gesticht: dat Jan van Overhoeft, van wien Lipsius in zyne Beschryvinge van Loven nagezien kan worden/ de eerste stichter is geweest van 't nieuwe Karthuizer klooster te Loven; en dat de tweede stichter van 't zelve klooster te Loven is geweest Gysbert Jilliszoon.

Als

Na dat hy eerst Onder-pastoor te Delft/ en naderhand Pastoor te Hilversum geweest was; wierd hy van daar beroepen om de pastory van de Weert te bedienen. Na dat hy die post/ verscheidene jaaren achter malkander/ met een onvermoeide arbeidzaamheit waargenoomen had; is hy eindelijk Kanonnik van S. Servaas kerke te Maastricht geworden; en is in dezelve stad overleden op den 2 April 1715.

Johan Hendrikſz Hanſen, te . . . . . . in Kleefsland gebooren/ Meester in de Kunsten/ en Leeraar in de Godtheit te Romen geworden/ is ook Pastoor van Weert geweest; en in die bedieninge gestorven den 30 van de maand December/ in 't jaar 1713.

Henricus de Beer, een Twentenaar/ en een Lovensch Godsgeleerde; dewelke allereerst Pastoor van Elst geweest zijnde/ naderhand Heiendoorn/ een dorp van Zalland/ wel 16 jaaren lang als Pastoor had bedient.

Het KLOOSTER van BETLEHEM.

Eindelijk heeft in deze voorstad / te weeten in dat gedeelte / 't welke genaemt word de Nieuwe-weert / een Nonneklooster gestaan. Van 't zelve zijn geene overblijfzels of tekenen meer te vinden; en men weet ook niet te recht wanneer / en door wien / dat het gesticht is geweest. Dit weet men 'er alleenlijk van dat 'er Nonnen woonden; en in cellen / als in hokken / opgesloten en als afgeschoten leefden; zoo dat alle toegang tot haar gesloten was.

De plaats / daar het klooster op stond / was van ouds een leen van den Domproost: en na dat de Godsdienst verandert en de goederen des kloosters ten behoeve van 't gemeen aangelegt zijn; is de gene / die door de stad tot het gemelde leen benoemt word / als noch gehouden het zelve van den Domproost te verheffen

Wie dat in de laatste tijden Pastoors van de Weert zyn geweest.

De voorstad de Weert / en de buurt Lauwenrecht / hebben in de laatste tijden de volgende Pastooren gehad:

Tilmannus Hanswerker, te Emmerik geboren / volkomen Bacelier in de Godtheit; is te te Utrecht overleden den 19 Februarij 1672.

Isidorus van Veen, insgelijks een Utrechtenaar: dezelve is naderhand Pastoor van Domburg geworden; en is aldaar gestorven den 19 September 1679.

Johannes van Grave, uyt een fraaye familie te 's Hertogenbosch gebooren / Meester in de Kunsten / volkomen Bacelier in de Godtheit.

Pa

Na dat hy eerst Onder-pastoor te Delft/ en naderhand Pastoor te Hilversum geweest was; wierd hy van daar beroepen om de pastorij van de Weert te bedienen. Na dat hy die post/ verscheidene jaaren achter malkander / met een onvermoeide arbeidzaamheit waargenoomen had; is hy eindelijk kanonnik van S. Servaas kerke te Maastricht geworden; en is in dezelve stad overleden op den 2 April 1715.

Johan Hendriksz Hansen, te . . . . . in Kleefsland gebooren/ Meester in de Kunsten/ en Leeraar in de Godtheit te Romen geworden/ is ook Pastoor van Weert geweest; en in die bedieninge gestorven den 30 van de maand December/ in 't jaar 1713.

Henricus de Beer, een Twentenaar/ en een Lovensch Godsgeleerde; dewelke allereerst Pastoor van Elst geweest zijnde/ naderhand Helendoorn / een dorp van Zalland/ wel 16 jaaren lang als Pastoor had bedient.

BYVOEGZEL OP UTRECHT.

WY hebben gezeit dat Utrecht vyf kollegiale kerken, of kerken met kapittels, anders Godshuizen genaamd, heeft gehad. Die van S. Maarten, en van Salvator; waren de oudste van alle vyf.

Onder S. Maartens kerk, die by uytnemmentendheit de hoofdkerk, de Domkerk, en de Dom wierd genoemt, moesten de vier andere kerken staan. Dit blijkt onder anderen uyt den brief van Conradus, den XXII Bisschop van Utrecht; welken brief wy in het eerste deel van Batavia Sacra * opgegeeben hebben.

Het Domkapittel † bestond uyt 40 Prebenden of kanonnikdyen. Onder die 40 kanonnikken waren'er 29, dewelke de volle Prebenden, of inkomsten der kanonnikdye, konden trekken: de overige elf kanonnikken moesten zich met een halve prebende, dat is met de helft der inkomste, behelpen. Al wie zoo eene Prebende of kanonnikdy bezat, was bequaam om kapittelheer te worden. Maar zoo een kanonnik, dewelke de prebende van de slaapkamer gekreegen had: of denwelken een van beide de keizerlijke prebenden te beurt gevallen was, die wierd voor onbequaam gerekent om tot kapittelheer aangenomen te worden. Die keizerlijke prebenden, dewelke twee in getale zijn, zijn zedert eenigen tijd voor eene prebende gerekent geweest. Uyt de gemelde 40 Kanon-

* In 't leven van Bisschop Conradus.
† Stokius de Reb. & Canon. Ultraject. p. 399.

non-

nonnikken wierden de Dom-Proost, de Dom-Deken, de Scholasticus, de Schatmeester, de Proost van Leiden, de Proost van Elst, de Proost van Roermonde, de Proost van Westvriesland, en de Proost van Kuilenburg verkooren.

De Proosten en Dekens van den Dom hebben wy onder Utrecht opgegeeven. Onder de Kanonnikken of Domheeren heeft uytgemunt Franciscus Sonnius, bygenaamd Van de Velden, te Zon, een dorp van de Brabandsche Kempen, gebooren; om welke reden hy ook den bynaam van van Zon heeft gedragen. Na dat hy de eerste plaats in de Filosofy bekoomen, en in 't Paus kollegie op de Godkunde gestudeert had, is hy in 't jaar 1539 Doktor in de Godtheit, en ook Ordinaris Hoogleeraar geworden. Naderhand is hy te Utrecht gaan woonen, daar hem eene Kanonnikschap in de Domkerk gegeeven wierd. * Dusseldorp schryft dat Koning *Philips* den zelven *Sonnius*, Domheer te Utrecht, naar Romen heeft gezonden; en (door hem) by Paus *Pius* IV te weeg gebragt heeft dat Nederland behalven Luxenburg ontslagen is van 't uytlandsch rechtsgebied. Zoo zyn 'er dan, zegt hy verder, in 't jaar 1565 op den 15 Maart, drie Aartsbisdommen in Nederland opgerecht.

Den 24 February 1562 had Sonnius den volgenden brief geschreeven aan den Bisschop van Middelburg:

Ik verblyde en verheuge my, Hoogwaardigste Kerkvoogd, dat alles zoo gelukkiglijk afloopt; en dat het volk uwe bedieninge, en 's

* F. Dusseld. Isagogæ de Orig. tumult. Belg. &c. compendium.

Ko-

Konings instellinge, zoo toegedaan is. Daar is tot noch toe geen brief van Romen gekomen; hoewel dat 'er dagelijks een te gemoet word gezien. Zoo ras als dezelve zal aangekomen zyn, zal ik het uwe Hoogheit laaten weeten. De Heer *Curtius* is ook zeer prachtig ingehaalt door de stad Brugge: en de stads Overheit heeft hem, op den eersten Zondag van de Vasten, met een heerlijk gastmaal vereert; en op den zelfden Zondag heeft hy eene Predikaatzie gedaan, daar het volk ten hoogste over voldaan is geweest. Daarenboven is 'er aan den Bisschop en de kerk van Luik al kennis gegeeven van de nieuwe Bisdommen, dewelke in Braband en onder het Graafschap van Namen zyn opgerecht. Zy hebbender zoo wat tegen gepreutelt, eer de zaak ter uytvoeringe wierd gebragt: voornamentlijk, na dat de afgezondenen, dewelke door de Staaten van Brabant naar den Koning afgevaardigt waren, met het besluit van zyne Majesteit, daar zy ieder uur naar gewacht hadden, te rug gekomen waren.

De Kerkvergadering van Trenten gaat zeer voorspoedig voort. Voorleden Zaterdag heb ik eenen brief ontvangen van den Bisschop van *Jadera*, die daar tegenwoordig is. Hy schryft dat 'er reeds 113 Bisschoppen aangekomen zyn; en dat de Ambassadeur van den Koning van Portegaal zyn verblyf een halve myl buiten Trenten heeft genomen; en daar naar zyne magtbrieven wacht, om dan t' zamen in de stad te koomen. De Gezant van onzen Koning is ook op weg: en hier verwachten wy eenen brief van zyne Majesteit, om naar de gemelde Kerkvergadering te gaan. Uyt Italie word ook van alle kanten geschreeven dat zyn Majesteit toe-

stel

stel maakt om weder naar die landen te keeren. Och of dat eens gelukte, want het is eene hoognoodige zaak. Vaarwel Hoogwaardigste Heer. Hier is een gemompel onder veele menschen, dat gy beter zoud doen met uwen broeder naar Loven te zenden: wat reden zy daar toe hebben, is my onbekend.

Te Brussel, den 24 Januarii 1562. met haast.

Uwer Hoogwaarde zeer genegen Dienaar
FRANCISCUS SONNIUS.

De Kerkbergaderinge van Trenten / van dewelke in den gemelden brief gewag word gemaakt / heeft hy zelf ook bygewoont; gelijk hy ook in 't jaar 1557 bygewoont heeft de t' zamenspreeking van Worms. Hy is de eerste Bisschop van 's Hartogenbosch geweest; en heeft daar vier jaaren gezeeten. Daar na is hy de eerste Bisschop van Antwerpen geworden / en heeft die waardigheit ses jaaren bekleedt. Hy heeft daarenboven verscheide schriften over de geloofsstukken nagelaaten; en is eindelijk / sestig jaaren oud / gestorven den 30 Juny 1576. en in de hoofdkerk begraaben. Naderhand heeft de Raad en het volk van Antwerpen 't zijner eere een praaltombe opgerecht: daar hy als leggende word afgebeeldt. Hy heeft de Kerkvergadering van Trenten bygewoont.

Het tweede Kapittel te Utrecht wierd S. Salvators Kapittel genoemt. Kapittel van S. Salvators Kerk.

Zeker geleerd persoon heeft my / hier omtrent / eene zwarigheit opgeworpen; oordeelende dat men † Salvator en niet sint Salvator behoorde te zeggen. Want / zeide hy / zoo men

† Salvator is de by de kerkelijke Schryvers, Saligmaaker te zeggen.

sint Salvator zegt / zal iemand naar de bevatting van 't gemeene volk ligtelijk denken dat deze Salvator een heilig Bisschop of Belijder is geweest. En dit geval / dus redeneerde hy / heeft men in zekere geschiedenisse / dewelke in 't leven * van Duncanus beschreeven staat ; en daar S. Helper van de boeren voor een Heilig mensch wierd genomen. Deze manier van Sint achter te laaten / zeide hy voorder / komt over een met het Roomsche kerkgebruik : want in het Roomsche Martelaarsboek / op den 9 November / staat aldus te leezen : de wyding van de Salvators kerk. Zoo staat 'er ook in 't Roomsche Missaal en in 't Roomsche Brevier. En in het Utrechtsch Getydenboek / op S. Bonifacius dag in de VI Lesse / staat het volgende te leezen. De Geestelijkheit van Utrecht heeft de lichaamen der Heiligen in de *Salvators* kerk hoogstatelijk begraaven.

Dat deze manier van schryven / te weeten van Sint achter te laaten / eigentlijk de beste is willen wy nu niet tegenspreeken. Maar de andere manier / van Sint uyt te drukken / is al van ouds door het gebruik bevestigt. In eenen brief / door Keizer Conradus uytgegeeven in het jaar 1145 / en † goedgekeurd door Eugenius III, word het gemelde genootschap / 't welk eens het Kapittel van S. Bonifacius genoemt was / kort daar na sint Salvators Kapittel genoemt. In de Bulle van Pius IV, daar het Bisdom van Utrecht tot een Aartsbisdom verheeven word / staat de gemelde kerk vermeld onder den naam van sint Salvators kerk. Ja Bonifacius zelf in zijnen brief aan

* Batavia Sac. part. 2. p. 221.
† Apud Hedam, p. 163.

Paus

Paus Stephanus, welke brief de zeven-en-negentigste onder zijne gedrukte brieven is/ en in de Voorberichten op Batavia Sacra ganfch en geheel te leezen staat/ noemt de gemelde kerk Sint Salvators kerk. Althans hebben Miræus, Bosschaerts, Mabillon, en Ant. Matthæus zelf/ in zijn boek van de Wisselvalligheden der kerken/ deze plaats aldus geleezen. En Schokius [a] van dezelve kerk spreekende/ en haar eens de Salvators kerk genoemt hebbende/ voegt zich weinige regels laager naar het gemeen gebruik/ van S. Salvators kerk te schryven. En dit moet niemand vreemd of misselijk voorkoomen; dewijl onze Zaligmaaker niet alleen heilig is/ maar driemaal [b] heilig word genoemt: ja de bron van alle heiligheit is; aan wiens volheit de Heiligen/ en wy altemaal/ deelachtig moeten worden.

Schokius getuigt ook/ 't gene wy boven al aangemerkt hebben/ dat dit Kapittel somwylen ook S. Mariaas of sint Bonifacius Kapittel genoemt is geweest. Want/ of schoon S. Bonifacius deze kerk niet opgebouwt mogt hebben: zoo is ze echter van hem vertimmert; en zijn 'er zijne Reliquien bewaart geweest.

Het Kapittel van S. Salvators, anders Oudmunster genaamd/ heeft 20 prebenden gehad. Uyt de Kanonnikken/ dewelke deze prebenden bezaten/ wierden de Proost/ de Deken/ de Schoolvoogd/ en de Schatmeester verkooren. De lijst der Proosten hebben wy boven opgegeeven. Onder de zelve word vermeldt Willem van Montfoort; wiens testament/ 't welk door hem gemaakt is in 't jaar 1511/ gevon-

a De Canon. Ultr. p. 396. 397.
b Isaj. 6. 13

den word in de * Analecta van Matthæus. In dat testament word van een nieuwe kapelle gesproken / dewelke door hem gesticht en opgebouwt was; en daar hy eene dagelijksche Misse / ter eere van de H. H. Maria en Anna, had gesticht. Deze kapel / in dewelke hy zijn lichaam ook begraaben wilde hebben / stond naast de kapel van den Deken Johan Bronkhorst.

In de oude pampieren der Utrechtsche kerke heb ik het volgende wegens de Bronkhorsts kapelle aangetekend gevonden;

De kapel van Johan van Bronkhorst, *Proost en Aartsdiaken van S.* Salvators *kerk, dewelke tot Bisschop van Utrecht verkooren is geweest, en gestorven is den 25 July* 1346.

By de Salvators kerk stond een kapel van den H. Victor. Op een Benthemmer steen / in de muur gemetzeld / † stond het volgende van het vernieuwen dezer kapelle te leezen:

Pieter van Steynen,
Proost dezer kerke,
heeft deze kerk doen vernieuwen.

By de Dekens van S. Salvators kerke moeten noch gevoegt worden

Theodorus Grauwert, Licentiaat in beide de Rechten / gestorven den 11 Augusti 1476.

* Tom. 3. p 469 &c.
† Uyt de oude pampieren van de Utrechtsche kerk.

Ger-

Gerrit van Suggerode, Leeraar in beide de Rechten, gestorven in 't jaar 1533.

Ik heb in de oude brieven van deze kerk gevonden dat ze de volgende goederen bezeeten heeft: Inkomsten en goederen van de Salvators kerk.

517 Mergen lands, 19 hoeven, 52 viertels.

Na de voornoemde twee Kapittels zijn 'er noch drie andere opgerecht: namentlijk dat van S. Pieter, dat van S. Jan, en dat van S. Maria.

Het Kapittel van S. Pieters kerke had 30 Prebenden. Uyt de Kanonnikken, dewelke deze Prebenden bezaten, wierd de Proost, de Deken, en de Scholasticus gekozen. S. Jans Kapittel, zoo veel als men aangetekend vindt, heeft 20 Prebenden bezeeten: en uyt de Kanonnikken, die deze Prebenden bezaten, wierd de Proost en de Deken gekozen.

S. Mariaas Kapittel had 30 Prebenden: en uyt de Kanonnikken, die zulke Prebenden hadden, wierden insgelijks de Deken, de Scholasticus, en de Schatmeester genomen.

Onder de Dekens van Mariaas kerk hebben wy getelt eenen Johan de Wyt van Delft. Ook is zijn testament van 't jaar 1433 noch in wezen, daar hy Johan de Wyt van Delft word genoemt. In 't zelve testament staat uytgedrukt dat hy aan 't outaar van de H. Maagd Maria en van alle Apostelen eene Vikary had gesticht; dewelke in 't gemelde jaar bekleedt wierd door Johan Kaluwairt.

In 't zelve testament staat aangetekend dat hy benevens het gemelde outaar, of ten minste in het Klooster Jerusalem, buiten Utrecht, wilde begraaben worden.

By de Kanonnikken van de Mariaas kerke

moet gevoegt worden Pieter Ramp: dewelke daar eene Kanonnikschap heeft gehad in 't jaar 1470. Men heeft tegenwoordig noch een bondgenootschap van dit zelve Kapittel tegen Meester Pieter Ramp; om dat hy zijne Mede-kanonnikken zonder ophouden plaagde, vervolgde, schade op schade deed lijden, op zwaare onkosten joeg, naar 't Roomsche Hof en elders deed dagvaarden, en meer andere dingen uytvoerde, opentlijk strijdende tegen den eed, dien hy in eigen persoon had gedaan. Dit bondgenootschap was geteekend op den 19 dag van November 1470/ en met 15 groene zegels bezegelt.

.ken en Kanonnikken van S. Mariaas kerk.

In 't jaar 1581 is Lambert van der Burch Deken van dit Kapittel geweest. Op het zelfde jaar vinde ik Huibert Fock, Hendrik Pyck, en Gerrit van Wykersloot onder de Kanonnikken van S. Mariaas kerke vermeld. Ik heb de volgende akte onder mijne pampieren gevonden; waar in de gemelde Wykersloot den Deken en de Kanonnikken voornoemd/ in 't gemelde jaar 1580/ tot zijne gemagtigden aanstelt:

In 't jaar na 's Heeren geboorte 1581, den 16 van September, is voor my openbaar Notaris en voor de ondergeschreevene getuigen, als principaal en voor zich zelven, in eigen persoon verscheenen de eerw. Heer *Gerrit van Wykersloot*, Kanonnik van S. *Mariaas* kerke te Utrecht: en hy heeft op de beste form en wyze als hem doenlijk was, doch zonder de magt van de andere gemagtigden die hy tot nu toe op wat wyze dat het zy aangestelt heeft in te trekken, tot uytvoerders van zyne zaken die hier

onder

onder uytgedrukt ſtaan, en tot zyne byzondere en algemeene boden (zoo nochtans dat de algemeenheit aan de byzonderheit en de byzonderheit aan de algemeenheit niet hinderlijk zy) aangeſtelt de eerwaardige en uytmuntende Heeren, *Lambert van der Burg*, Deken van S. *Mariaas* kerke, *Hubert Foek* en *Hendrik Pyck* Kanonnikken der zelve kerke, om byzonderlijk en uytdrukkelijk, uyt laſt en op den naam van den zelven Heer, en van zynentwegen, zoo dikwils als hy afweezig zal zyn, alle en iedere zaken, die het Kapittel raaken, volgens de inſtellingen der voornoemde kerke te behandelen en af te doen; om alle kerkampten, hoedaanig die mogen zyn, dewelke ter begeevinge of beſchikkinge van den aanſtelder ſtaan, zoo dikwils als ze open vallen, te aanvaarden; en om alle andere zaaken te doen en te beſtellen, dewelke in of omtrent de gemelde zaken noodig of dienſtig mogen zyn: en dewelke de aanſtellende Heer zelf, indien hy 'er in eigen perſoon tegenwoordig was, zoude doen en beſtellen; of zoude konnen doen en beſtellen: al waren 't zelfs zulke zaken, dewelke een uytdrukkelijker laſt of magtgeeving vereiſchten, als in den tegenwoordigen brief uytgedrukt ſtaat. En hy geeft hun magt om anderen in hunne plaatze aanteſtellen; om 'er de akte, de goedkeuring by te voegen, enz. Over al het welke enz. Gedaan te Utrecht, ten huize van den Griffier van 't Provinciale Hof van Utrecht; op den dag als boven; ten overſtaan van de volgende getuigen, den Griffier voornoemd; *Judocus Mannarts*, inwoonder der ſtad Utrecht; en van my

FRANCISCUS RODIUS, *Notaris*.

af betaalt hebben. Ook wil hy dat zijne lijk-diensten zonder eenige pracht, en met alle ne-drigheit, gedaan werden ; en dat de Psalmen gelezen wezden naar het nieuwe gebruik der U-trechtsche Kerke. Ook heeft hy de vruchten van zijn genade-jaar, en de penningen die uyt de verbeteringe van zijn huis voortkoomen zul-len, gemaakt aan S. Pieters Kerke : behou-dens dat de uytvoerders van zijn uytersten wil-le uyt die vruchten en penningen voor af zullen koopen eenen mantel, en een altijd-duurende rente van twee loot zilvers, dewelke de kerk uyt hoofde van zijne begraaffenisse moest heb-ben ; en dat zy (uyt de zelve penningen) de Psalmen ook zullen laaten leezen. Aan ieder der Kanonnikken, zijne Medebroederen, die de lijkdiensten bywoonen, bespreekt hy in de plaatze van een maaltijd een vierendeel wijn. Voor den Notaris bespreekt hy een mengelen wyn, en even veel voor den Schout. Aan het Broederschap van de H. Maagd Maria te 's Hertogen-bosch wil hy, uyt hoofde van de Broederlijke vereeniginge, 30 stuivers gege-ven hebben. Uyt hoofde van eene diergelijke vereeniginge bespreekt hy aan S. Barbaraas Gasthuis te Utrecht 50 stuivers. Insgelijks heeft hy aan de Karthuizers buiten de stad U-trecht toe geschikt en gemaakt dertig Rhijnsche guldens, loopend geld : zullende die somme binnen een jaar betaalt moeten worden in ge-reede penningen ; of hun zoo veele renten ge-geeven worden, als men voor 30 diergelijke guldens zal konnen koopen. Dan heeft hy noch aan de Predikheeren, aan de Zusters van boet-vaardigheit, en aan S Barbaraas Gasthuis te Utrecht, op dat ze voor zijne ziele zouden bid-

den,

den / besproken vyftien Rhijnsche guldens / dewelke gelijkelijk onder hen gedeelt moesten worden. Noch heeft hy twee mudden tarwe voor de armen besproken / om aan dezelven voor brood uytgedeelt te worden.

Gerrit van Turn, Leeraar in beide de Rechten / die ook Kanonnik van S. Pieters kerke geweest is / en overleden is in 't jaar 1521 / heeft een testament gemaakt / 't welk insgelijks door † Ant. Matthæus in 't licht is gegeeven.

Evert van der Haar, dewelke Kanonnik van S. Pieters kerke geweest is in 't jaar 1523 / heeft aan het Zusterhuis van Maria Magdalena te Utrecht by uytersten wille een altijddurende rente besproken van ses Philippus-gouden guldens.

† Analect. t. 3. p. 391.

Byvoegzel op S. Jans kerk.

*In deze kerk worden noch verscheide tekenen van de oude tijden vertoont.

Thomas van Nykerken, Choorbisschop van Utrecht / en Deken van S. Jans kerke / heeft ter eere en gedagtenisse van zijnen weldoender / Graaf Henricus van de Palts, een glas aan de gemelde kerk geschonken. In dit glas / staande aan de noordzijde der kerke / staat gemelde Henricus noch tegenwoordig met een mantel om zijn lijf afgebeeld: alleenlijk zijn de letters / die 'er onder geschildert waren / door den tijd voor een gedeelte onleesbaar geworden.

* Uyt de gedenkbrieven van Gysbertus Lappius.

Noch staan beide de Enkevoorden op de glazen van het koor noch afgebeeld. Tot het opbouwen van dit koor, 't welk geschiedt is in 't jaar 1556, heeft Johan Ingewinkel, Proost van S. Jans kerke te Deventer, en van de kerk te Zanten, merkelijk geholpen.

Riquardus, dewelke Kanonnik van S. Jans kerke geweest is in 't jaar 1165, heeft het volgende testament in 't gemelde jaar gemaakt.

IN *den naame des Heere*, *Amen*. Dat de tegenwoordige menschen het hooren, dat de nakoomelingen het weeten, hoe dat ik *Riquardus*, Kanonnik van S. *Jans* kerke te Utrecht, op hoop van de eeuwige vergeldinge en van de glorie der onsterfelijkheit, zeker landgoed my toebehoorende, te weeten eene hoeve en 12 mergen in *Strunc-wiker-bruc* gelegen, dewelke 160 mudden, en noch 15 schellingen voor een nieuwe-jaars-gift opbrengen, onder beding dat het gemelde landt nimmer aan iemand voor altyd verpacht worde, aan mijne Heeren en Broeders, de Kanonnikken der gemelde kerke, geschonken hebbe; zodanig te weeten, dat zy het zelve land, en de vruchten daar van, na mijne dood zullen hebben en genieten; en dat zy het, op de volgende wyze, tot hun gebruik en gerief zullen besteeden. Op het oktaaf van O. L. Vrouwen Hemelvaart zal 'er aan 't outaar van de Allerheiligste Maagd een Mis, met al 't kerk cieraad ten toon gesteld, gezongen worden: twee Heeren zullen op het koor passen, en dan zullen de Broeders op den zelfden dag een aam wyn voor een zegen ontvangen. Op de Ontvanghenis van mynen Patroon, den Voorlooper des Heere, zullen ook twee Heeren het

koor bezorgen: dan zullen zy negen Lessen leezen, en zoo veel wyn, als boven, genieten. Op het feest van den H. *Nicolaus* zullen ook twee Heeren het koor bezorgen, en even veel wyn als boven genieten. Op het feest van de H. *Maria Magdalena* zullen insgelijks twee Heeren op het koor passen, en zich met zoo veel wyn als boven vervrolijken. Daarenboven zullen op Vrouwen Lichtmis van het zelfde land twintig kaarssen, ieder van 20 pont wasch, aan de Broeders gegeeven worden. De Vikarissen en jonge Aankomelingen, die in het tweede koor staan, zullen drie pont hebben; en zoo veel zullen ook de kinderen hebben. En nadien ik erkent hebbe, en nu noch erkenne, dat ik my in den dienst van dien H. Voorlooper altyd onwaardiglijk gedragen heb, en altyd een zondaar ben geweest, zoo vermaane ik de tegenwoordige Broeders, en ik smeeke en bidde de nakomelingen, dat ze deze gifte mijner geringheit goedwillig aanneemende, my na myn overlijden in hunne gebeeden altyd indagtig willen zyn; en op alle de gemelde feestdagen, en ook op de volgende tyden, van den Almogenden Godt de vergiffenis van myne zonden willen verzoeken. En zoo zy het volgende op alle myne dertigste dagen voor my doen, zal hun elke maand een halve aam wyn gegeeven worden. Zy zullen (op dien dertigsten dag) de Zielgetyden en de Zielmisse voor my leezen. De Priester, die de Mis leezen moet, zal iedere maand ten eeuwigen tijde voor het houden van mijne gedagtenis twee denieren ontvangen: de Diaken en de Onderdiaken een. Op mijn jaargetijde zullen de Broeders alle jaaren een volle aam van 't gemelde land ontvangen; en die het

outaar

outaar dan bedienen, zullen even zoo veele denieren krijgen als zoo even is gezegt. De klokken zullen dan ook geluidt worden: en de klokluider zal voor zijne moeite twee denieren hebben. Ook zal ieder Priester van elke Kerk op den gemelden dag voor een aalmis een denier trekken van de twee oncen, dewelke aan de Priesters dezen dag toegewezen zijn. Daarenboven zullen de Broeders op den gestelden tijd het jaar-gety van mijnen Vader en mijne Moeder met het leezen van zielgetijden en zielmissen houden; en zullen dan, op beide de jaargetijden, een halve aam wijn uyt het gemelde land ontvangen. En op dat deze gifte, door my zondaar aan mijne lieve Broeders gedaan, vast en bestendig blijve; heeft onze Heer en eerwaardige Vader, *Godefridus* Bisschop van Utrecht, dezelve met zijn zegel daar op te drukken ondertekent: en op dat niemand zich zoude verstouten deze gifte door een rukkelooze vermetendheit te overtreeden of verbreeken, heeft hy dezelve door den band van den kerkelijken vloek bevestigt. Gedaan in't jaar van's Heeren Mensch-wordinge 1163, in de elfde indiktie, in't elfde jaar des Koningdoms en het zevende jaar des Keizerdoms van *Fretbericus*, in 't zevende jaar des Bisschopdoms van onzen eerwaardigen Vader, den Bisschop *Godefridus*. In Gods name gelukkiglijk. Over deze gifte hebben als getuigen gestaan: *Lambert* Deken van S. *Bonifacius* kerke met zijne Kanonnikken, *Rodulfus* en *Borelmus*, *Herman* Deken van S. *Pieters* kerke, *Odoldi Reinier*, Meester *Hendrik*, *Walo*, *Wilnod*; de volgende vrye luiden: *Wouter van Stapele*, *Geraard de Marte*, *Godeschalk* de zoon, *Pellegrim van Kafelde*, *Hendrik van Bierbak*; en deze volgende

de dienstmannen: *Rotbard*, zijn zoon *Godescbalk*, *Herman*, *Baartboud*.

Zijne Mede-kanonnikken noemt hy Broeders; gelijk Godefridus, op dien tijd Bisschop van Utrecht/ in den voorigen brief hen ook Broeders noemde.

Vorders heeft Keizer Konradus, met de toestemminge van Paus Eugenius III, het recht van eenen Bisschop van Utrecht te verkiezen overgedaan en geschonken aan de Proosten, de Dekens, en de Kapittelen van de Hoofdkerke ('t welke S. *Maartens* kerk is) en van *Salvators* * kerke: want dit zijn de eigene en zelfste woorden van 's Keizers openbrief/ zoo als die van Willem Heda ‡, en in het eerste deel van Batavia Sacra † opgegeeven word. Metterttijd hebben de drie andere Kapittels ook hun deel aan dat recht gekreegen: en wanneer iemand met de eenpaarige stemmen van alle de Kapittels tot Bisschop gekozen was/ wierd 'er volgens de spreekwijze van dien tijd gezegt dat hy gekoren en gepostuleert was van wegen de Prelaten ende Capittelen der vyf Godtshuisen. Het recht van den Bisschop te verkiezen.

De kanonnikken van Utrecht/ zegt ** Schokius, dewelke eenige eeuwen herwaarts ook wereldlijke Heeren zijn geweest/ hebben zoo krachtig op hun recht gestaan: dat zy/ om het te bewaaren/ zich tegen den Paus zelf aangekant hebben. Dit blijkt uyt de zaken/ die 'er

* Ook staat 'er in 's Keizers brief S. Bonifacius kerk: om dat S. Salvators kerk ook ingewijdt is op den naam van S. Bonifacius.

‡ In den Bisschop Herfbertus pag. 163.

† In den Bisschop Heribertus.

** De Canon. Ultr. pag. 398.

tus-

tusschen Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg voorgevallen zijn. Want schoon dat Martinus V zich voor Zweder verklaarde, en deszelfs verdrag met den Bisschop van Spiers, die de betwiste proop als een derde man gehad zoude hebben, goedgekeurt had; zoo hebben echter de vier Kapittelen, die Rudolf gekozen hadden, den Paus op het allerkrachtigste tegen gestaan. Dit tegenstaan ging zoo verre, gelijk onder anderen Æneas † Sylvius ook aangemerkt heeft, dat men tot scheldwoorden en doodslagen toe gekomen is. Zoo hebben zy naderhand hun best ook gedaan, om hun recht tegen David van Borgonje te verweeren: maar zy hebben onder de overmagt en het geweld van de Borgonjers moeten zwichten.

Ook heeft ieder Kapittel veele eeuwen achter malkander het recht gehad om de openstaande kerkampten te vergeeven, zelfs met uytsluitinge van den Paus. En zy hebben, zegt de gemelde Schokius, in 't jaar 1579 door verscheidene schriften beweezen dat ze dat recht bezeeten hebben tot Keizer Maximiliaan toe.

Evenwel heeft het Roomsche Hof, zelfs zoo ik meen voor de tijden van den gemelden Keizer, zich in hunne begeevingen willen steeken. Hier over zijn ook klagten gevallen; tot zoo verre dat Bisschop Georgius van Egmond, met de vyf Kapittelen en de vordere vergeevers van kerkelijke ampten, deswegen een smeekschrift overgelevert hebben aan Karel V, maar by alle Pausselijke brieven, die tegen de verdragpunten van Hoogduitsland strijden, afgeweezen worden, staat in het 2 deel van het Duitsche Batavia Sacra. *

† Europæ pag. 56.

* In Georgius van Egmond.

Doch

Doch het Hof van Romen is die zaak, hier zoo wel als in andere nabuurige steden, te boven gekomen: en het heeft 'er ook zijne maanden gekreegen, dewelke de Pausselijke maanden genoemt worden; zoo dat alle de kerkampten, in die maanden open vallende, door den Paus vergeeven moesten worden.

Naderhand is 'er een verschil ontstaan over het begin der maand: maar op Paus Nicolaus V eene Verklaaring uytgegeeven heeft, hoe dat het begin der maand gerekent moet worden. Deze verklaaring, dewelke onder de oude brieven van S. Salvators kerke gevonden word, was van den volgenden inhoud:

NIcolaus Bisschop, de dienaar van Gods dienaaren, wenscht aan zijne beminde zoonen, den Proost, den Deken, en het Kapittel van sint *Salvators* kerke te Utrecht, de zaligheit en den Apostolisschen zegen. Dewijl wy genegen zijn om de stoffe van twist en tweedragt tusschen alle kerkelijke persoonen weg te neemen, hebben wy goedgevonden uwe rechtmatige begeerten gunstiglijk aan te hooren, en in 't werk te stellen; welde begeerten hier in bestonden, dat 'er by gelegendheit van het vergeeven der kerkelijke ampten, dewelke t'uwer beschikkinge staan, en die gy uyt krachte van ons gezag te vergeeven hebt, geene stoffe van krakeel onder ul. mogt ontstaan. Na dat wy al over lang aan de Prelaaten en Kerkelijke Persoonen der Duitsche naatzie volkome magt gegeeven hadden om de kerkelijke ampten, die t'hunner vergeevinge, benoeminge, en verkiezinge staan, of daar zy, op wat wijze dat het zy, de vrye beschikking over hebben, niet tegenstaande de

Pausselijke * verwachtbrieven, vryelijk te vergeeven; zoo is ons onlangs van uwentwege een verzoek voorgedraagen, ten deele behelzende hoe dat, om dat onze Voorzaat Paus *Eugenius* IV, in eenen brief aan onzen eerwaardigen Broeder den Bisschop van Luik, en aan de vorder ordinarisse vergeevers onder de stad en het Bisdom van Luik behoorende, geoordeelt heeft dat omtrent het begeeven van de kerkelijke ampten 't hunner begeevinge staande, en in zeker toen uytgedrukte maanden open vallende, de maanden met de opgaande Zon van haaren eersten dag beginnen; hoe dat, zegge ik, de meeste menschen daarom beweeren, dat wy de maanden, die in onzen Vergunbrief uytgedrukt staan, ook van dien tijd af (den opgang der Zonne) hebben willen beginnen. Daarom zijn wy van uwentwege ootmoediglijk gebeden, deze twyfeling, op dat ze geene twist mag baaren, door het middel van onze verklaaringe, weg te neemen. Hier om is het dat wy, genegen zijnde om uw verzoek in dezen deele in te willigen, achtervolgens ons Apostolisch gezag en door den inhoud dezes verklaaren, niet tegenstaande alle Pausselijke ordonantziën en bevélen, en alles wat hier tegen mag strijden, dat de voorgemelde maanden, in onzen vergunbrief uytgedrukt, voor zoo veel als ze de kerkelijke ampten raaken, daar gyl. het recht van vergeevinge, benoeminge, voorstellinge, verkiezinge, of wat ander recht dat ook zy, in 't algemeen of in 't byzonder, over hebt, insgelijks zoo gerekent moeten worden, dat ze met de opgaande Zon van hun eersten dag beginnen. Het zy dan geenen mensch geoorloft dezen brief

* Expectativen.

onzer

onzer verklaaringe te overtreden; of door een rukkelooze vermetendheit iets daar tegen te ondernemen. En indien iemand zich zoo verre mogt verstouten, die moet weeten dat hy in de gramschap van den Almagtigen Godt, en van de H. H. Apostelen *Petrus* en *Paulus*, zal vervallen. Gegeeven te Romen by S. *Pieter*, in 't jaar van de Menschwordinge des Heere 1451, den 8 July, in het vyfde jaar van ons Pausdom.

M. Galuwe, Notaris.

Eventwel zijn 'er over den gemelden brief noch eenige twijfelingen ontstaan; dewelke naar Luik gezonden zijn / om door het Kapittel aldaar opgehelderd te worden. Over deze zaak heb ik het volgende briefje gevonden. (3)

MEMORIE.

ALsoo dese bygaende Bulle *Nicolai* V. verhaelt dat by voorgaende Paus *Eugenius* IV. verstaen soude syn geweest, dat tot Luyck de maenden in welcke eenige Ecclesiastique Beneficien, volgens die concordaten van Duytslant vervallen, beginnen souden metter Sonnen opganck vanden eersten dach van deselven maenden.

Te vernemen off tot Luyck de Collegiale kerken van den Prins ende Biscop van Luyck kennisse hebben vande selve Bulle van declaratie, ende off die aldaer soo geobserveert werdt, dat die maenden beginnen metter sonnen opganck vanden eersten dach der selve.

Ende by aldyen men aldaer kennisse heeft van die, off diergelycke Bulle, die aldaer soo geob-

serveert wordt, datmen daer van moeste hebben een wettige certificatie ofte declaratie vanden Officier vande hooftkercke, aldaer inde beste forme ende soo die best in rechten sal mogen worden geproduceert, te weeten dat die maenden vant vervallen der Canonisien aldaer beginnen metter sonnen opganck vanden eersten dach vande selve;

Ende soo verre men aldaer gheen kennisse heeft vande voorsz. off diergelyke Bullen, en dat anders wordt geobserveert, datmen dan een attestatie become, dat men aldaer van die Bullen nyt en weet, ende volgens dyen anders observeert, ende die maenden aldaer begin nemen volgens bescreven rechten, na middernacht vanden eersten dach van yder maent.

Wordt by dese reverentelyck versocht by de Heer *Jacob van Asch* Deken ende Scholaster der kercke S. Peters t'Utrecht, ende presiderende ter vergaderinge van Mog. Heren Staeten slants van Utrecht, om daer van te dienen in seker proces voor den Ed. Hoeve van Utrecht hangende, alwaer gecontroverteert word, wanneer de maenden, die volgens die Concordaten den Paus, ende nu die Staeten toecommen, beginnen, volgens de voorsz. Bulle metter sonnen opganck des eersten daghs.

Omme hier van op het spoedichste te hebben verclaeringe als boven, alsoo enichsins *periculum in mora* is, ende tgene hier toe nodich ende dynstich is, sal met danckbaerheyt ende recompensie gerestitueert worden.

Indien het Roomsche Hof geen zorge droeg om het open staande ampt binnen den gestelden tijd te vergeeven; dan wierd het / volgens het

het oude recht / door de kerk van Utrecht vergeeven. Aldus / als Kornelis de Jong, Kanonnik van S. Mariaas kerke te Utrecht / overleden was: hebben de Deken en het Kapittel der zelve kerke / willende hun recht handhaven / de gemelde Kanonniksdy en Prebende in 't jaar 1579 vergeeven aan Kornelis van Validiolyt.

WY, de Deken en het Kapittel van S. *Mariaas* kerke te Utrecht, willen dat het allen menschen kundig zy, en wy maaken 't hun door den tegenwoordigen brief bekend, dat, dewijl op den 20 der voorlede maand January, door de dood of vrywilligen afstand van wijle Heer en Meester *Kornelis de Jong*, in zijn leven Kanonnik, dewelke buiten het Roomsche Hof in deze gewesten overleden is, de Kanonniksdy en de Prebende, die hy by zijn leven in gemelde onze kerke gehad en bezeeten heeft, open gevallen zijn; en het binnen de drie maanden, na dat de gemelde openvalling in onze kerk bekent is geweest, niet gebleeken heeft dat dezelve (kanonniksdy en prebende) aan iemand van wegen den Apostolisschen Stoel vergeeven zijn geweest: dewijl vorders, om dat de voornoemde drie maanden, van dien dag af te rekenen dat het gemelde openvallen op de plaats van het kerkelijk ampt bekend was geweest, verstreeken zijn; de begeeving van de kanonniksdy en prebende voornoemd, en de volle beschikking over de zelve, volgens de kracht en den inhoud der Verdrag-punten dewelke tusschen den H. Apostolisschen Stoel overlang aangegaan zijn, en by ons ook op dien tijd zyn afgekundigt en aangenomen; dewijl, zeg ik, de gemelde be-

geeving ons toekoomt; en wy, zelfs volgens het recht der voornoemde Verdragpunten, het volle beschik daar over hebben: zoo is het dat wy, willende ons recht bewaaren, de kanonniksdy en de prebende voornoemd, by ons als de rechte Begeevers noch openstaande, met alle de gerechtigheden daar aan behoorende, op de beste en krachtigste manier, wijze, form, rechtsgebruik als wy hebben konnen en moeten doen, en als wy noch tegenwoordig konnen en moeten doen, volgens ons ordinaris recht, en vorder ook uyt krachte van de voornoemde Verdragpunten, zuiverlijk en enkelijk om Godt, toegeschikt en opgedraagen hebben, en door den inhoud dezes toeschikken en opdraagen, en gunstiglijk en uyt genegendheit gegeeven hebben en nu tegenwoordig geeven, aan den in *Christus* beminden Heer *Kornelis van Validiolyt*, kerkelijk persoon onder het Bisdom van Utrecht, die ons wegens zijn leven en zeden aangepreezen was: zodaanig dat wy hem in de gemelde rechten in eigen persoon bevestigen en inhulden: behoudens nochtans in alles de gerechtigheden en instellingen der voornoemde kerke. Ter getuigenisse van alle de bovenstaande zaken, en van iedere zaak in 't byzonder, hebben wy den tegenwoordigen brief deswegen doen opstellen, beschrijven, en door de hand van onzen gezwoorenen (Notaris) hier onder staande ondertekenen; en hebben ook last gegeeven om 'er ons geheim zegel aan te hangen. Gegeeven en gedaan in ons Kapittelhuis; zijnde ons Kapittel alvorens ten dezen einde beroepen; in het jaar na 's Heeren Geboorte 1579, in de 7 indiktie, den 28 van de maand July, in 't zevende jaar des (4) Pausdoms van onzen allerheiligsten Vader

in

in *Christus* den Heer *Gregorius* XIII, in de tegenwoordigheit van den eerzaamen Heer, en de voorzienige mannen, *Johan Kelder*, een halven Prebendaris, en *Hendrik Roelofsz.* Schout, de getuigen onzer kerke, die by het bovenstaande byzonderlijk verzocht en geroepen waren.

Uyt een briefje van de jaargetijden en dagelijksche uytdeelingen, dewelke geduurende de 12 *maanden in S.* Mariaas *kerke aan de Kanonnikken, ter koor verschijnende, gedaan wierden.*

Dit was de staat der gemelde jaargetijden en uytdeelingen in 't jaar 1611 / beginnende met S. Remigius Feest: als de Onderkamenraar / de Heer Bruno Foek, in het tweede jaar van zijne bedieninge was getreeden:

De somme spruitende uyt de jaar-getijden van de 12 maanden / en uyt de penningen dewelke dagelijks in de kerkelijke getijden uytgedeelt worden / het geld dat tot verbulling van de dagelijksche penningen gegeeven is daar onder gerekend / bedraagt 5047 ponden 14 schellingen / acht grooten.

De somme van de Fransche schilden / en 't zilver / de penningen die tot verbullingen gegeeven zijn insgelijks daar onder gerekend / bedraagt 1170 ponden / 19 schellingen.

Noch worden alle Zondagen / door h etgansche jaar / uytgedeelt ses ponden.

En op alle de andere dagen een pond: het welk t' zamen beloopt 626 ponden.

Zoo dat het gene aan jaar-getijden / dagelijksche uytdeelingen / Fransche schilden / en

zilver uytgegeeven moet worden / de somme van 6844 ponden / 12 schellingen / 8 grooten / bedraagt.

Vervallen die onzeker zyn, en somtyds veranderen.

Op de ommegangen / dewelke des Zondaags door beide de zijden van de kerk gedaan worden / iedere reize / een pond. Dit jaar zijn 'er 53 zulke ommegangen gehouden: maakt 53 ponden.

Als 'er des Zondaags of 's Heiligendaags Alleluja gezongen word / en zoo dikwils als de kerkdiensten van O. L. Vrouw gedaan worden / 5 schellingen. Dit is in dit tegenwoordige jaar 227 maal geschiedt: maakt t' zamen 56 ponden / 15 schell.

Op de Ommegangen / dewelke voor de vergeevinge der zonden / en voor de vrede / alle vrijdagen van het oktaaf des heiligen Sakraments tot S. Remigius dag toe gehouden worden / iedere reize 2 ponden. Dat is in dit tegenwoordige jaar 15 maalen geschiedt; maakt 30 ponden.

Op iedere vergadering van 't Kapittel / dewelke alle vrydagen / als 'er geen feest in den wege koomt / gehouden word / twee ponden. Dit jaar zijn 'er 46 vergaderingen gehouden: maakt voor dit jaar 92 ponden.

Noch voor een bygift op die somme / 16 ponden.

Noch voor den Voorzitter van iedere vergaderinge des Kapittels; te weeten voor Mijnheer den Deken; of voor den oudsten Kanonnik die de plaats van den Deken in zijn afweezen bekleedt / iedere reize 7 schellingen /

ses

fes grooten; beloopende voor dit jaar op 17 ponden / 4 schell.

Noch voor de afgezondenen / dewelke de behandeling van de gemeene belangen der vyf kerken in den Dom bygewoont hebben / iedere reize een pond / tien schellingen. Nu hebben de Kanonnikken vander Meer, en Bruno Foek, van wegen ons Kapittel en op het bevel van den Deken die behandelingen 22 reizen bygewoont: waar uyt dan een somme ontstaat van 33 ponden: de somme van deze laatste inkomsten bedraagt 298 ponden.

Dus beloopt de gansche somme 7142 ponden / 12 schellingen / 8 grooten.

Bedraagende hier 476 Rh.* 3 stuivers / 5 witten / 3 grooten.

De somme van de kerkbedieninge / waar van boven gesproken is / bedraagt 7109 ponden / 37 Engels: maakende 473 ponden / 19 stuivers / 5 witten / drie grooten.

Zoo dat alles afgerekend / voor Mijnheer den Onderkameraar overschieten 33 ponden / 8 grooten / maakende 2 Rh. 4. st.

Den 3 October 1612 heb ik van den zelven Kameraar voor mijn jaarlijkschen arbeidsloon volgens gewoonte ontvangen 18 Rh.

W. vander Goye.

* Zoo staat 'er in 't Latijn; te weeten 476: somtyds worden door Rh. Rhynsche guldens verstaan: maar ik zie niet dat dit hier te pas gebragt kan worden: en ik bekenne dat ik hier niet zeer weet uyt te koomen; en dat ik de woorden zoo wat hene vertaal, zonder de zaak te deeg te verstaan. Vertaalder.

AANTEKENINGEN.

1. Dit opschrift spreekt op zyn Italiaansch; dat is te zeggen dat het *Hendrik* I of den *Vogelaar*, om dat hy de kroon van den Paus niet ontvangen had, onder de Keizers niet en rekent. Dat geschil, daar elders van gesproken is, zullen wy daar laaten, en alleenlijk aanmerken dat deze Keizer, dewelke hier genoemt word *Hendrik* II, bekender is onder den naam van *Hendrik* III.

2. Hier moet evenwel de Leezer zich niet vergissen; denkende dat alle of de meeste Kanonnikken, die in dit werk opgetelt staan, en na het omkeeren van den openbaaren Godsdienst geleeft hebben, den nieuwen Godtdienst toegedaan zijn geweest. De Katolijke Kanonnikken hebben langen tyd hunnen rang en tytel behouden, en zyn mettertyd uytgestorven.

3. Of iemand naarder bescheid van de Pausselijke maanden wilde hebben, die heeft onze Aantekeningen op het tweede deel van *Batavia* a *Sacra* maar na te zien. Maar dat het geschil over het begin der maanden door deze verklaringe van *Nicolaus* V. ten eerste niet ge-eindigt is; en dat de Kanonnikken, om naarder onderrigting te bekoomen, naar Luik geschreeven hebben, is zoo wonder niet. Want gelijk hier door twee Pauzen verstaan word dat de Pausselijke maanden met den opgang der zonne zullen beginnen; zoo hebben andere Pauzen in tegendeel vastgestelt dat die b maanden met middernacht eindigen, en met middernacht wederom beginnen. Dit onderscheid schynt niet te geeven of te neemen; en voor den Paus en de ordinarisse vergeevers even schoon te staan. Maar de Leezer zal wel vatten dat het rekenen van het begin der maand op een vaste voet moet staan; of dat 'er anders verschillen en krakeelen uyt moeten volgen. Want indien een Kanonnik, by voorbeeld, in't begin der maand January een uur voor den opgang der zonne gestorven was, zoude het te betwisten gestaan hebben, of hy in de Pausselijke maand gestorven was of niet; en of de opengevalle kanonniksdy door den

a Pag. 648.

b Lege More Romano, ff. de feriis.

Paus,

Paus, of door den Ordinaris, vergeeven moeſt worden.

Niet alleen hebben andere Pauzen het begin der Pauſſelijke maanden anders gerekent, als hier gedaan is door *Eugenius* IV en *Nicolaus* V; maar de ordonantzie van die andere Pauzen is ook door het gebruik beveſtigt: zoo als *Gonzalez* c, die over de Regels der Kantzelarye geſchreeven, duidelijk getuigt. Maar wat dan, als iemands dood zoo beſtiptelijk niet geweeten konde worden: by voorbeeld, als hy 's ochtens op den 1 January, Maart, Mey, enz. dood in zyn bedde gevonden wierd? In zulk een gevalle, zegt dezelve *Gonzales*, zoude men den Bezitter moeten begunſtigen; want die een bezitter in zyn bezit wil ſtooren, heeft het bewys van de onwettigheit der bezittinge t'zynen laſte. Maar niemand heeft bezit genomen; en de Paus heeft de Kanonniksdy aan *Petrus* vergeeven, en de Ordinaris aan *Paulus*, hoe dan? In dit geval zoude *Paulus* voorgaan: d want de vergeeving, door den Ordinaris gedaan, ſteunt op het gemeene recht: Zoo heeft *Paulus* dan alleenlijk te bewyzen dat de vergeeving, die aan hem gedaan is, gegrondt is op het gemeene recht. Zyne wederparty, te weeten *Petrus*, wil hy die begeeving tegenſpreeken, moet bewyzen dat de Paus uyt kracht van zyne *reſervatie* daar toe gerechtigt was: 't welk, om dat de tyd van het voornoemde openvallen onbekent is, niet beweezen kan worden.

By deze gelegendheit moet ik hier aanmerken, dat de negen Kanonniksdyen der Utrechtſche kerke, dewelke volgens de bulle van *Pius* IV ten deele aan Licentziaaten of Doctooren in de Rechten, ten deele aan Licentziaaten of Doctooren in de Godkunde, gegeeven moeſten worden, door den zelven Paus van alle * verwachtgunſten, reſervaatzien, indulten, enz. vry zyn verklaart; en dat de Biſſchop, en het Kapittel, de vrye begeeving van die Kanonniksdyen zouden behouden. De woorden van den Paus dienen opgemerkt te worden: ***Op dat Gods kerk***, zegt hy, ***des te nauwkeuriger voorzien worde van mannen die in deugd-***

c Gonzales ad Regulam 8. num. 9.
d Ibid.
* *Expectativæ.*

deugdzaamheit en geleerdheit uytmunten, zullen de gemelde negen Kanonniksdyen en Prebenden voor de eerste reize door den Bisschop alleen, en daar na door den Bisschop en de Kanonnikken, vergeeven worden; en daar op verklaart hy dat die Kanonniksdyen, als reeds gezegt is, vry zullen zyn van alle *reservaatzien*, *kommenden*, *indulten*, enz. dat is te zeggen, dat de Paus zich in geene deele met het vergeeven van die Kanonniksdyen zal bemoeyen. Zoo heeft de Paus dan zelf geoordeelt, dat het nutter en heilzaamer is, en dat het dient om deftige en geleerde mannen aan de kerk te bezorgen, dat de verkiezingen van kerkelijke Bedienaars, en het vergeeven van kerkelijke ampten, door de Bisschoppen en Kapittels geschiedt; en dat de Pauzen zich met de begeevinge der kerkelijke ampten niet bemoeyen.

4. *In 't zevende jaar des Pausdoms*, *enz.* *Gregorius* XIII is tot Paus gekozen den 13 Mey 1572; en den 25 Mey, in 't zelfde jaar 1572, met den Pausselijken myter gekroont: zoo dat hy den 28 July 1579 al twee maanden boven de zeven jaaren op S. *Pieters* stoel had gezeeten. Vervolgens was hy, al lang voor den 28 July voornoemd, in 't achtste jaar van zyn Pausdom getreeden: en had de opstelder der bulle het achtste jaar des Pausdoms, in de plaats van het zevende, moeten uytdrukken. Maar deeze vergissing of mis-rekening zal men noch meer in de bullen ontmoeten; 't welk, om dat men het van eenen opstelder van Pausselijke bullen niet ligt verwachten zouw, den Leezer zoude konnen belemmeren. In een andere bulle van dezen zelfden Paus, staande in de groote Vergaderinge der *e* bullen, staat dat ze verkundigt en aangeplakt is den 17 Mey, in het tweede jaar zyns Pausdoms: daar de Paus nochtans, van den dag zyner verkiezinge te rekenen, al over eenige dagen in het derde jaar zyner regeeringe was getreeden. En dat *Gregorius* XIII den tyd van zyn Pausdom van den dag zyner verkiezinge begon te rekenen, blijkt uyt zyn 54 bulle. In een bulle van *Sixtus* V, *f* dewelke getekent is den 13 Mey 1587, staat dat deze ondertekening gedaan is in het tweede jaar van zyn

e Bulla 50. Gregorii XIII in Bullario.
f Bulla 55. Sixti V. ib.

Pausdom. Echter was *Sixtus* tot Paus gekozen den 24 van April 1585, en gekroont op den 1 Mey; zoo dat het tweede jaar van zyne regeeringe al over eenige dagen ten einde was geloopen. De kenners van zaken weeten wat al verwarringen uyt de verkeerde tydrekeningen ontstaan; en hoe dat dikwils sommige brieven en akten als vals en verdicht verworpen worden, om dat by voorbeeld, zoo een Paus, Keizer, of ander Vorst die den brief uytgegeeven zoude hebben, noch tot geen Paus, Keizer, of Vorst, verkoren was; of al eenige dagen te voren uyt het leven was gescheiden. Om dezelfde reden geschiedt het ook wel dat men een Historischryver van onkunde of onoplettendheit en lossigheit beschuldigt, om dat hy de verkiezing van een Paus of Koning op eenen tyd stelt, dewelke met de dagtekeninge van een bulle of openbrief niet over een schynt te koomen. Zoo moet men dan, in dat afkeuren en beschuldigen, niet al te driftig te werk gaan; en geene gelegendheit geeven om zelf, met veel beeter recht, bestraft en van onkunde beschuldigt te worden. Om by de jaar- en dag- tekening van de bullen te blyven; behalven de misrekening, daar we zoo even van gesproken hebben, hebben wy hier voor getoont dat 'er ook wel misslagen zyn in het uytdrukken van de indiktzien. Noch geeft het een groot verschil in de bullen, en eene noch grooter belemmering in de jaaren na te rekenen, dat sommige Pauzen het jaar met den eersten January begonnen; en anderen den 25 Maart, of somwylen Paasschen, voor 't begin van 't nieuwe jaar gerekent hebben. Was het oude gebruik op een zekeren tyd afgeschaft, en het nieuwe door een vaste wet ingevoert, dan was 'er noch uyt te koomen; en had men den tyd van de afschaffingen maar te weeten. Onder *Paulus* II g, om by de laatere tyden te blyven, was de nieuwe jaarrekening al vry opgekomen: maar *Sixtus* of *Xystus* IV heeft zich aan de oude manier gehouden. Onder *Innocentius* VIII heeft men zich aan geen vasten regel gebonden; en nu het oude, dan het nieuwe gebruik gevolgt; hoewel dat het oude veel meer in zwang ging als het nieuwe. Onder *Alexander* VI, en vorder toe *Leo* X toe, was die veran-

g Zie de levens van deze Pauzen by Papenbrochius.

der-

derlijkheit noch veel grooter. Daarenboven zouw het een onkundigen Leezer konnen verbysteren en misleiden, dat sommige Pauzen de jaaren van hunne regeeringe beginnen te rekenen van den dag hunner krooninge; en dat andere Pauzen, voornaamentlijk in laatere tyden, den dag van hunne verkiezinge voor het begin van hun Pausdom neemen.

Byvoegzels op S. Mariaas *kerk, anders de Buurkerk genaamd.*

Vikary en in de Raadskapelle.

In de kapelle van de Stadsoversten hebben meer outaaren gestaan als een. In 't jaar 1458 heeft Johan van Geyn, Priester en altijd duurend Vikaris in den Dom, daar een outaar gesticht ter eere van Godt Almagtig, van de H. Maagd Maria, van S. Jan den Evangelist, van S. Barbara, en van alle Heiligen: en heeft voor den Vikaris, die 't zelve outaar bedienen zouw, eene jaarlijksche inkomste van 30 Rhijnsche goudguldens vastgemaakt. De stichtingbrief kan by* Ant. Matthæus nagezien worden. In 't jaar 1500 heeft Aalbert Hendriksz deze vikary bekleedt. By het oprechten van deze vikarye was door den Stichter bedongen, gelijk in den gemelden stichting-brief te leezen staat, dat de Vikaris, dat is die de vikary bekleede, zijne vaste woonplaats te Utrecht moest houden; niet over de Alpes mogt reizen; en de gemelde vikary, buiten de toestemming van de Stads Overheit, niet mogt verwisselen.

Noch was 'er eene S. Thomas kapel; in de welke Frederik Utenham, Heer van Baersel,

* De Fatis Eccles. p. 163. 164.

by

by uytersten wille heeft willen begraaben worden. ‡

De stichting van het Broederschap der H. Drievuldigheit, in de Nederduitsche taal geschreeven, dewelke vernieuwt is ten tijde van den zaakbezorger Matthæus van Zypenesse, en door de aanzienlijkste gebroeders is ondertekent, is noch tegenwoordig in wezen.

Broederschap van de H. Drievuldigheit.

Dan was 'er te Utrecht een Lieve Vrouws Broederschap van de groote, en een anders van de kleine Kalander. De ordonantzien van O. L. Vrouws Broederschap van de kleine Kalander, dewelke in de Buurkerke opgerecht was, zijn ook tot nu toe in weezen gebleeven.

Hoe dat de Bisschoppen Arnoldus van Hoorn, en naderhand Philips van Borgonje, in de Buurkerke plegtiger wijze gewijdt en ingehuldt zijn, staat by A. Matthæus † omstandig beschreeven.

In de Buurkerk, in een hol onder den toren, is 't jaar 1514 begraaben de godvrugtige Bertha; dewelke niet alleen wegens haar heilig leven vermaard is geweest; maar ook by den zeer geleerden Papenbrochius vermeldt word onder de Heiligen van de maand Junius.

By de Pastoors van de Buurkerk, in het werk vermeld, moeten de volgende noch gevoegt worden:

Pieter Janszoon, in 't jaar 1437.

Mr. Judocus de Ryk, in 't jaar 1560. wanneer hier als Onderpastoor gestaan heeft Herbertus Hol.

‡ Ziet zyn testament by A. Matthæus Anal. t. 3. p. 373. &c.

† De Fatis Eccl. p. 167.

In

In 't jaar 1594 wierd de pastory bekleed door eenen Heer Egbert; dewelke Dirk Verheul in zijne ziekte dagelijks / en ook by nacht / dikwils ging bezoeken. Deze Verheul, die de Sekretaris van Mariaas Kapittel was / heeft een geschrift nagelaaten / 't welk onder my berust; en waar in verscheide omstandigheden / raakende de verandering van den openbaaren godsdienst / aangetekend staan. Onder anderen staat 'er hoe dat een verloopen Norbertijner monnik uyt de Abdye van Middelburg / in de maand July 1566 / buiten de Tolsteeg poort op zijn Kalviniaansch gepredikt heeft in den bogaert der Duitsche Ridderen: hoe dat dezelve Norbertijner monnik / in wereldsch gewaad / als hebbende eene vrouw getrouwt / wederom in 't zelve jaar gepredikt heeft op den 24 Augusti: hoe dat daar op een opstand onder het volk is gekomen; en die de nieuwe gezindheit volgden / eene kerk in de stad wilden hebben: hoe dat den 25 Augusti een van de nieuwe gezindheit / van Delft gekomen / en een mandemaker van zijn ambacht / ook in den voornoemden bogaert gepredikt heeft: dat die Delvenaar in de stad Utrecht t' huys lag by eenen Dirk Kater Bankerot, een man van een vuil leven en hanteeringe / die van Amsterdam herwaarts was gevlugt: dat die mandemaker tot medehelper had een anderen Delvenaar / Adriaan Mennink, den zoon van een afgevallen Paap: dat deze gasten 's namiddags een deel diergelijke maats / als Kornelis Spaan, Jakob Kolyns, Floris de Scheymaker, en eenige schoenmakers aan hunne snoer gekreegen hebben; en daar op een of meer kerken / om 'er hunne vergaderingen te houden / ge-

ge-eischt hebben: dat zy/ na dat de Raad hun eenigen tijd met goede woorden had gepaait/ eindelijk in de Buurkerk ingebrooken zijn: dat zy naderhand op de Preekheeren/ de Minne-broeders- en S. Jakobs- kerk gevallen zijn; en 'er verbaarlijk aangegaan en alles 't onderste boven gesmeeten hebben.

By de Pastooren van S. Niklaas kerke moet volgens het zelfde geschrift van Dirk Verheul gevoegt worden

Broeder Willem Hubertsz, Prior der Karmelyten/ die deze pastory bedient heeft in 't jaar 1579.

Voor al moet niet verzweegen worden het konvent/ 't welk niet alleen onder de parochie van S. Niklaas gestaan heeft/ maar ook aan het kerkhof van S. Niklaas kerke was gesticht / en daarom S. Niklaas klooster wierd genoemt. Het was eerst een huizing geweest van arme Jonkvrouwen: en wy zullen 't hier op geven/ om dat wy de gansche fondaatzi in handen hebben; dewelke noch door niemand in 't licht is gegeeven; en zelfs door Ant. Matthæus, in zijne Wisselvalligheden en stichtingen der kerken door hy is gegaan. Zie hier de gansche stichting/ uit een Nederduitsch handschrift getrokken: S. Niklaas klooster,

Dese nae bescreven brieven syn van ons eerste fundament daer onse Cloester eerst mede begonnen is.

ALLE den ghenen die desen brieff zellen zien off horen lesen. Doe wy verstaen Scout ende Scepene der stadt van Utrecht. Dat voer ons quam int Gherechte Her *Heynrick van der Stove*, Priester, mit sinen ghecoren Voechts,

daer hy mit rechte ende mit oerdele aen quam, ende toende mit enen openbrieff die wy gans ende gave saghen, ende overhoerden, wel bezeghelt mit onser stadt grote zeghel. Sprekende alse dat hy in erffpachte heeft van *Willam van der Cappelle*, *Gheryt Mouwerkyns* soen, een eynde vander hofstede ghelegen aen de muere van sunter *Nyclaes* kerck hoff, neffen dat westeynde van dien kerchove tusschen hofstede der twee Prochipapen der kercken vander *Nyclaes* voerseit aende die zuytsyde, ende tusschen hofstede *Tyman Pampus* aen die noertside alse van sestenhalve roede lanck, naeder stadt roede ghemeten vander mueren vander kerchove in ter Twystraten wert, ende also breet alse die hofstede ghelegen is. Elcx sjaers om achtyen goeder groter coninex Tornoyse off payment dat daer voer ghenghe ende gave is bynnen Utrecht. Ende aldaer so begeerde Her *Heynrick* voersz eens oerdels van ons off hy overmits desen voersz brieff des hy op die tyt een houder was, dit voerscreven ende van den hofsteden op sulcken pacht alst gheleghen is vriliken vercopen, of wechgheven, of versetten, of versellen mochte daer hy woude Ende aldaer so wert Heren *Heynrich* voorsz toegewyst mit rechte ende mit oerdele dat hy dat wel doen mochte, behouden elcke malck syns rechts. Doe dit gedaen was doe gaff Her *Heynrick* voersz claerliken op mit syns ghecoren Voechts hant, ende mit sinen vrien wille, *Aleyden van Dortmonde* dit voersz ende van der hofstede van sestenhalve roeden lanck op sulcken pacht alst ghelegen is, ende die husinghe die daer nu op ghetymmert staen, tenen vrien eyghen, mit dien erfftynsbrieff dien hy daer op hadde, ende hy deser voersz *Aleyden* mede overghe-

Waar dat klooster gestaan heeft.

ghegheven heeft. Ende verteech mede daer of mit syns gecoren Voechts hant tot *Aleyden* behoef voerg. alse rechte ende oerdele wysde dat hy sculdich was te doen. In deser manyeren ende vorwaerden dat *Aleyden* voersz nae doden Heren *Heynrick* voersz opt eynde vander voersz hofsteden ende inder husinghe die daer nu opgetymmert staen, of hier nae opgetymmert wert, alsoe langhe als sy leeft, puerlike om Gods wille, herberghen sal goeden armen Josfrouwen die Gode dienen. Ende dit eynde van deser voersz hofstede, ende die husinghe die daer nu opghetymmert staen of hier nae ghetymmert werden, en sel *Aleyd* voersz ofte ghene die houder is des briefs, ende oeck des erftinsbriefs sprekende van den eynde van deser voersz hofsteden, nummermeer moghen vercopen noch verhueren, noch wechgheven, noch versetten, noch versellen in enigher manieren. Mer sy sellen eweliken op hoer consciencien ende puerliken om Gods willen opt eynde van deser voersz hofstede, inder husinghe die daer nu op ghetymmert werden, goede arme Joncfrouwen herberghen die Goede dienen, ende anders nyemant daer in te herberghen, alle archeit wtgegeseit, ende behouden Heren *Heynrick van der Stove* voersz syn rechte lyftochte also langhe als hy leeft aen dier husinghe ende aen dien eynde vander hofstede voersz op sulcken pachte alse gheleghen is. Dit ghescheide onder *Jan van Leuwenberch* Schoute, *Ghysbrecht Utenweerde*, *Johan* Heren Frederics soen, *Vermbrecht van Compostelle*, *Johan Alvekyn*, *Wouter van Coelen*, *Wouter van Voerscoeten*, *Abraham van Compostelle*, *Herbert* Herbert soen, *Gheryt Vrenck*, *Aernt Proys*, *Tyman Scorre* ende *Jacob van Driel*, Scepene tUrecht. Ende op

dat dit vast ende stade blive soe hebben wy Scoute ende Scepene voerg. onser stadt zeghel aen desen brief gedaen, tenen oerkonde ghegeven Int jaer ons Heren dusent driehondert ende seven ende dertich, des Dinxdages na sunte Lambrechts dach.

Desen nae bescreven brieff is die Copie van dat in stadt Utrecht een ander fundacie bevet ghemaeckt.

ALLE den ghenen die desen brief zellen sien of horen lesen, doen wy kundich ende kenlick *He man van Wulven* ende *Dirk Willams* soen, dat wy in die husinghe by sunter *Nyclaes* kerckhof die in voerleden in aelmissen gegeven is armen Ioncfrouwen in te woenen, daer ons dat toesien ende bewaringhe van des Raets weghen van der stadt van Utrecht of bevolen is, om Gods wil gheherberghet hebben die arme meechden die daer in woenen: In aldusdanighen vorwaerden en manieren als hier nae bescreven staen. Inden eersten dat sy voer alle die ghene daert of ghecomen is trouweliken sullen bidden. Voert dat sy eerbaerlick ende reckelick ende onberucht syn, ende sonder vervolch van mannen, ende van kynderen. Voert so wat hem ghegeven wert of selve hebben, of wynnen, dat mit malckanderen mynlick te deylen, ende enen ghemenen cost te houden. Voert dat sy hoer broet mit spynnen ende mit naeyen, ende mit anderen vrouweliken werken, bynnen den huse sellen wynnen: Ende om gheen broet te bidden, het en dede hem den uterste noet. Voert dat sy gheen maeltyden totter lude huus van gewoenten stadelick en sullen soeken. Voert so wat sy daer in brengen of in ghebrocht hebben, van inboedel, van bedden,

den, van enigherhande reesscap, of van ghelden, wattet sy, after dien dat sy daer een jaer ingewoent hebben, leven sy of sterven sy, of varen sy anders waer mitter woen, dat sel daer altemael in bliven tot des ghemeens huus orbaer, ende der gheenre die daer bliven. Voert en sel daer nyement in woenen hy en sy vrie van ordene, van echtscap. Voert op dat sy te bet mit malcander te vreden moghen bliven, soe en selmen daer nyement van nywes herberghen mit hem, het en sy dattet meeste deel van den personen, die daer woenen, dat mede raden ende consentieren. Voert soe wyen dat meeste deel van den personen inden huse nutste duncket ende orberlicste wesen tot eenre Maerten, somtyt die een ende somtyt die ander, nae dien dattet den huse orberlicste is, die sel die dinghen bewaren. Ende elck van den anderen sel syn sesse weken die koekene bewaren ende brenghent int ghemeen so wat sy hebben, sonder enich vordel daer ofte begheren het en dede hem noet of siecte. Voert soe wie datter enich besproken ghesellscap hielde, of also hert ende eenwillich waer, datten anderen dicwile daer onvrede of quame, ende dat alsment hem een werve ende anderwerve gheseyt hadde nyet laten en woude, ende die ghemeen ghewoente mitten anderen nyet en hielde, ende meeste deel dochte dat sy beter van daen waer: of soe wie dat enich van al desen voersz punten niet houden en woude, al arghelist wtgheseyt, dien souden wy sonder vertrek weder wt den huse setten, sonder enighe hope daer weder in te comen. Ende om dat wy willen dat dit vast ende ghestade ghehouden werde, soe hebben wy onze zeghele aen dese brieff gehangen. Gegheven int jaer ons Heren dusent

CCC ende XC, op sunte Geertruden dach. Item dese principael brief leyt inder stadt kist bezegelt.

Hoe en wanneer dit klooster is gesticht.

OM te weten hoe ende in wat tyden dat Convent ende cloester van sunte *Nyclaes* begonnen is. Soe is te weten, dat int jaer ons Heren doemen schreef M. CCC. ende XXXVII. was een goet eerbaer Priester ende heet Her *Heinrick van der Stove*, die gaff om Gods wil een Huus ende Hofstede, cleyn alse seste halve roeden lanck, en de nauwe vier roeden breet, aen sunter Klaes kerckhoff streckende ter twystraet wert, om goetwillighe meechden daer in te herbergen ende Gode te dienen, als dat die brieff wtwiset, bezegelt mitter stadt zeghel, welcke brieff besloten is in der stadt kist, daer wy die Copie van hebben, en oeck hier voer bescreven staat. Ende aldus syn daer vergadert goede meechden die God dienden, ende den armen behulpeliken waren ende den zieken dienden oetmoedeliken, sonder wtwendighe besittinghe van tydliken goede. Ende dese stede heeft dan aldus die stadt ghescicket tot een gheestelike stede, eweliken te bliven ende nummermeer in weerliken handen moghen te comen. Dat gheen ander Conventen en hebben die na ghecomen syn.

Daer nae int jaer ons Heren 1394. op sunte Gheertruden dach, heeft die eerber Raat der stadt van Utrecht om seker saken ghescicket van des Raats weghen, die eerbaren Her *Herman van Vulven* Ridder, ende *Dirck Williams* soen, om een toesien te hebben op dese stede ende personen. Dese twee goede Mannen hebben aldus mit groter neerlticheyt in dese stede gescicket een ander manyer van Susteren, en daer dus

lanck

lanck ghewefet hadden, ende hebben hem gheordiniert goede ordinancien, ende hebben hoer ghefet in een ghemeen leven, fonder eygenfcappen nochtans fonder oerdt ghehoerfamlick te leven, mer gheen brut te bidden, mer te leven van horen handen ende van dat fy daer in brochten, ende mit veel ander punten als die brieff voerfcreven dat wtwifet, bezeghelt mit horen zegelen, daar wy off hebben een Copie in ons kift, mer die principael brieff is inder ftadt kift befloeten, ende die Copie ftaet hier voer befcreven.

Als wy aldus vergadert waren als voerfeit is, ende ons die ftat van Utrecht twee Mannen voergenoemt ghefet hadden, ende ons goede infettinge vredeliken te leven ghefet hadden, doe ontbrack ons noch goede infettinge gheeftteliken te leven. Soe hebben wi ons volcomeliken overghegheven onder Her *Wermbout*, ende onder die Moeder van funte *Cecilien*, horen raat in allen te volgen. Desghelikes hebben oec die ander Conventen ghedaen. Alfo dat wi al in eenre mynnen ftonden. Ende die toe funte Cecilien Biechtvader was, die was over al, ende dit duerde langhe jaren, oec nae Her *Wermbouts* doot. Ende wy namen een Moeder van *Abraham Dolen* geheten, ten *Elff dufent Meechden*, *Ghysberta* een heilige devote maget. Defe tymmerde by horen tyden een goet fteenhuus, een reventer, ende boven een dormpter dat nu gebroken is, Defe vergaderde alleynken meer ende meer Meechden om Gode te dienen in groter barnender mynnen.

Haar Regel, enz.

Doemen daer nae fcreeff 1399. doe namen die Sufteren van funte *Cecilien* die derde oerde van Penitencien funt *Francifci*, ende worden mede

 befloe-

besloeten. Ende daer naest opten selven dach namen die Susteren ten *Elff dusent Meechden* ende onse Susteren dien selve oerde oeck aen, ende men plach ons altesamen te cleden ende te professien tot sunte *Cecilien*, nochtans een ygelijck op syn eyghen Convent. Ende als ons dus *Ghysbert* moeder geregiert had omtrent seven jaer, soe sterff sy zalichliken in den Heer, doemen screeff 1403. op sunte Barnabas avont. Daer nae koren onse Zusteren die een Moeder naeden anderen tot tween toe. Die eerste heet *Syborch*, ende wort offgeset. En de ander *Ghysbert*, ende die sterff. Dese twee Moeders regierden omtrent vier jaer, ende worden offgeset om dattet Convent gheen groten voertganck en had, al waren sy anders doechdeliken ende devoet.

Doe saghen sy om een ander Mynistra ende moeder, en koren wtten voerseiden Convent van den *Elff dusent Meechden*, daer *Ghysbert* moeder oek wt was als voersz staet, een gheheten *Nanna*, Johans dochter *van Ackoyen*, welcker als was sy jonck van jaren, sy was ryp van seden, vuerich tot goede ende scerp voer disciplyn. Dit ghescheide int jaer ons Heren doemen screef 1407. Ende doe sy ontfanghen had dat regement, soe gaff hoer God grote gracie in tytliken ende in gheesteliken voertganck ende in vermeringe der personen: Want sy tymmerde int eerst een goet schoen huus daer wy noch in spynnen, ende boven een dompter is, alst oghesienliken is. Daer nae koft sy aen een huus aen de noertzide des huus mit stroy gedect, dat noch een deel staet. Daer nae aen die zwytzide een deel cameren, daer wy van die camer macte ons Cappel ende bede camer, off daer noch die gewide stede van leit. Daer nae coft sy

sy een huus in die stege, die lange tyt ons reventer plach te wesen, ende nu is ons koyken. Ende daer nae onse reventer tymmerde die nu is. Ende voertmeer over die straet veel cameren ende ruyms, alsmen noch sien mach, daer God inder ewicheit van ghebenedyt ende ghelovet moet wesen diet verleent heeft.

Daer nae ghevielt dat Her *Jan van den Berghe* scheyden souden van den zusteren biden Wyngaert. Ende Her *Dirck van Wael* die den zusteren ten *Elff dusent Meechden* regierde ende scicket dat mitter Moeder, dat wy dese goede man Her *Jan* namen tot enen Biechtvader, ende scheyden van Her *Dirck van Vredendael*, hoer Biechtvader van sunte *Agnieten*, die plach ons mede te horen int jaer ons Heren 1437. ende setten hem in een armhuusgen aen den kerchoff, dat ons coste *Andries*, *Pietersfoen*, die ons lange regierde in groter vreedsaemheit ende eendrachticheit tot synre outheit.

Noch en hebben wy gheen scheydinge van onsen *Cureyten*. Daer om arbeiden onse vrienden dat wy vercrigen mochten enighe Privilegien. Doe vercregen wy van Her *Wenmaer van Huysweerden*, ende van Her *Jan Ram*, *Cureyten der Prochien van sunter Claes*, dat wy kiesen mochten een Biechtvader ende een *ghewyt Outaer* te hebben, en dat heilighe Sacrament by ons te hebben, ende dat wy dat heilighe Sacrament van onsen eyghen Biechtvader mochten ontfanghen, ende voertaen doen mochten, als die brieven dit begrepen hebben die daer van ghemaket syn, die wy hebben. Ende hier voer syn wy hem sculdich jaerlicx te gheven enen ouden schildt, tot tween terminen, Paeschen, Victoris. Dit geschiede int jaer ons Heren 1422, in die maent October.

In dit selve jaer verkreghen wy, by der ghenaden Gods, van Bisscop *Frederick van Blanckenhem*, dat wy besloeten mochten werden, mit ander seker Previlegien van den selven Cureyten, geconfirmiert van den selven Bisscop, dat mit alre eerweerdicheit en devocien in manieren nae bescreven toe ghinck aldus. Want die Susteren van *sunte Agnieten* en wy, gelijck verworven hadden in enen brieff dese selve Previlegien, soe worden wy ghelijck besloeten in sunter *Claes* kerck, ende die men besluten soude die worden mitter processien eerliken gehaelt ende te huus ghebrocht, in teghenwoerdicheit seer veel volcks. Dat Officium der beslutinge dede Her *Tyman Braem* ende Meyster *Galecoep* Doctoer in der Gotheit, van beveel des Biscops op dese tyt, mer naemals gaff hy die macht onse Biechtvader, duerende eweliken voert aen. Aldus so worden wy eerst besloten, naemaels syn wy al besloeten in onser Cappellen.

Dese Previlegien der beslutingen ende der anderen hebben wy verkregen by tyden *Nannen* onser Mynistra, eer wy kregen Her *Jan van den Berghe* onsen Vader. Mer daer nae by hoer beider tyden hebben ons ghegont Her *Johan Ram* ende Meyster *Aernt*, *Elyaes* zoon, Cureyten, dat wy mochten doen wyen onse Cappelle, die noch onghewiet was, dat gescyede van Bisscop *Johan Corkaengen*, int jaer ons Heren 1448. op sunte Stevens dach; 7. Kal. mensis Decembris, daer eerst die kermisse off was opter Octaaf van Pinxteren. Ende naemaels verset wort des Dinxdag nae Pinxteren by consente Bisscop *Roeloff van Diepholt*.

Nae langen jaeren hier na so hadden wy seer groet verdriet van onser koeken; want sy snode

ende

ende out was; ende boven alſo ſorchlick om brants wil, ſoe lieten onſe vader Her *Jan van den Berghe* ende onſe moeder *Nanne* in horen leſten tyden tymmeren een goet ſterck huus dat nu onſe reventer is, dat ſy beide by horen tyden onder dack brochten, deſer gheliken heeft onſe moeder *Nanne* bi der goedertierentheit Gods ons veel goets gedaen, eerſt alleen ende namaels mit Her *Jan*. Alſo dat dit Convent by hen beyden in gheeſteliken ende tytliken dinghen ſeer opgecomen is.

Nae *Nanne* moeders doot, ſyn die Suſteren in groter ellendicheit: want ſy ſitten ſonder vader ende moeder. Her *Eernſt* ſaligher gedachten General Miniſter comet ſyn kynder te troeſten, ende ſy kyeſen eendrachteliken een goede devote meecht ghenoemt *Griete Bouwen* voer den ſelven Miniſter, ende die confirmierde hy moeder te weſen. Deſe moeder regierde omtrent anderhalf jaar, ende wort offgeſet om dat Convent gheen grote voertganck en had, al was ſy anders doechdelick ende devoet.

Tot deſer tyt toe en hebben wy noch niet dat wy onſe Suſteren bi ons ſelven in onſe Cappelle mogen laten begraven. Mer al onſe Suſteren die zieck worden dien gaff onſe Biechtvader dat heilighe Sacrament, Ende een van den Cureyten plach te comen ende olyde die ſelve Suſter. Ende ſterf ſy, ſoo moeſt menſe draghen in die kerck ſunter *Claes*, ende begaen ſe daer ende begraven ſe daer mede op dat kerchoff, dat druckeliken te ſien was. Daer om bider hulpe van Gode ende by vrienden Rade, lieten wy de dinghen mit onſen Cureyten, als Meyſter *Aernt Elyaes* ſoen, en Her *Ian Foyt*, welcke die hem goedertieren ghemaeckt hebben, ende hebben ons ghegunt dat

wy

wy dat heilighe Oly selve moghen hebben, ende ons laten olyen van onsen Biechtvader, ende dat wy begraven moghen werden in onser Capellen. Ende hier voer geven wy den selven Cureyten enen gouden Rynsche gulden, behalven den ouden Schild die wy hem te voren gaven, ende aldus lange hebben gegheven ende noch gheven sullen. Dit ghesch iede int jaer ons Heren 1440. des seventienden dach in December. Ende daer nae over twee jaren gunden sy ons vriendeliken, dat wy mochten hanghen een klock mit een toern buten dakes.

Item int jaer ons Heren 1471. begaefde ons God mit swaerre pestilencie ende sterfte, alsoo dat ons offstorven, van Paesschen hent omtrent sunte Martyn in den wynter, 19. Susteren, behalven die siecken die weder opstonden Ende dese voorseide Susteren groeven wy in ons cleyn Cappel, soe datter nyet meer inen mochte legghen, soe daer mede van outs te voren inbegraven was *Dibborch*, *Andries* soens wyf, *Jan Rwsch*, *Coenraets* soen, *Herman Gheryts* ons bouknecht te wesen plach. Ende *Gheryt Lambert* haers dochter die mit ons te woenen plach, ende sterff mede in die selver tyt mit al ons ander Susteren. Ende dese Cappel is nu te broken ende is noch een ghewide stede, ende leyt bynnen in ons Convent. Ende dese Cappel was ghewyt in die eer Gods, ende Marie synre liever moeder, Johannis Ewangeliste, Nycholai Episcopi en Confesseur, Stephani Prothomartiris, Beate Agnetis Virginis, Beate Katherine Virginis, & Beate Dorothee Virginis. Dese widinghe van deser Cappelle gheschiede int jaer ons Heren 1448. VII. Kal. Mensis Decembris op sunte Stevens dach, dat was des anderen da-

ges

ges nae Korsdach, ende die Kermisse was eerst geset opter Octave van Pinxteren. Ende naemaels wort se verset des Dinxdages nae Pinxteren. Dit gheschiede by Bisscops *Roelofs* tyden *van Diephout*. Ende die Wybisscop was *Joh. van Korkaengen*. Ende gaff daer veel oflaets tot deser Cappellen. Item in den eersten, also dicke als men in deser Cappellen coemt ende nederknyelt ende leest drie *Ave Maria*, die heeft 40. daghe oflaets. Also dicke alsmen nederknielt voer dat heylige Sacrament ende leest een *Pater noster* ende een *Ave Maria*, 40. daghe oflaets. Item des savonts alsmen *Ave Maria* clept, ende dan nederknyelt in deser Cappellen, 40. daghe oflaets. Item als yemant enich weldaet doet ende gheeft tot deser Cappellen, 40. daghen oflaets eweliche duerende.

Item. Int jaer ons Heren 1473. alsoe als onse Cappel seer cleyn ende oud was dattet verganclick was, en dat wy niet wel en hadden ruym onse doden te begraven, soe overdroegen wy een Cappel van nyes te tymmeren, ende want wy niet wel stede daer toe noch ruym en hadden, soe mosten wy copen een huus ende hofstede van enen geheten *Johan de Brouwer*, om veel ghelts, en braken die husinghe eens deels off. Ende ten naesten jaer doemen screef 1474. op ten 17. dach van Februario wert die eerste steen van onser Cappellen gheleghet. Ende daer nae doemen screef 1476. op sunte Ambrosius dach, wert onse Cappel gheconsecriert ende ghewyt mit drien Outaren ende Kerkhoff buten, van den eerweerdigen vader Bisscop *Gotfridus*, by consent des eerweerdigen vaders Bisscop *David* van Utrecht, daer God van geloeft moet wesen eweliken. Amen. Een nieuwe en grooter kapel.

Item, daer nae doemen screeff 1477. hebben wy

wy nywe overdracht ghemaeckt mit onsen Cureyten, als mit Meyster *Ott Tengnagbel*, ende Her *Jacob van Noghelle*, want wy al wat benauwet waren in sommighen punten, ende sonderlinge in die begravinghe der doden ende offer te ontfangen, ende dat wy oeck mogen begraven die by ons begeren te leggen. Ende dit heeft geconfirmiert die voersz Bisscop *David*.

Achter het voorgaande staat in 't zelfde handschrift in de Latijnsche taal de volgende brief / en vordere Aanteekeningen / raakende de stichting en wijding van de kerk / de kapelle / en het kerkhof:

GODEFRIDUS, by de genade van Godt en van den Apost. Stoel Bisschop van Trincalen, en by dezelve genade zorg hebbende Abt van S. *Klemens* konvent te Yborg onder het Bisdom van Osnabrug, en daar by algemeen Vikaris in 't bisschoppelijke van de Vaders en Heeren *David* Bisschop van Utrecht, en *Conradus Diepholt* Bisschop van Osnabrugge, wenscht aan allen de eeuwige zaligheit, enz. Wy achten dat het onze pligt is op zulke goede werken, die den goddelijken dienst en den voortgang der zielen raaken, met ingewanden van een rechte liefde acht te geeven, en alle vlyt aan te wenden, om de godvruchtigheit der geloovigen, tot vermeerdering van genaden, op te wekken. Wy willen dan dat in 't konvent van S. *Niklaas*, in 't welke de Franciskaner zusters van den derden Regel opgesloten leven, wiens kerk wy heden met de drie altaren ingewydt hebben. . . . en wy hebben vastgestelt dat het Wyfeest alle jaaren dingsdags na het feest van Pinxteren gevierr zal worden, door de genade van Jesus Christus,

en achtervolgens de inzettingen der Zusteren. Te Utrecht in 't jaar 1476. op S. *Ambrosius* dág.

De kerk is gesticht in 't jaar 1474: en is ingewijdt ter eere van den almagtigen Godt/ van den H Bisschop en Belijder Nicolaus, en van de H. Maagd en Martelaresse Dorothea.

Het hooge outaar was ingewijdt ter eere van den H. Bisschop Nicolaus, van den H. Evangelist Johannes, en van de andere Heiligen.

Het outaar/ dat aan de zuidzijde stond/ was ingewijdt ter eere van den H. Belijder Franciscus, van den H. Bisschop Martinus, van den H. Koning Ludovicus, en van de andere Heiligen.

Het outaar aan de noordzijde was ingewijdt ter eere van de allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria, van S. Agnes, van S. Elizabeth, van S. Catharina, en van S. Ursula.

Regenten en Biechtvaders van de S. Niklaas-*zusters.*

1. Heer Johan van den Berch, gestorven den 24. Febr. 1453. Regenten en Biechtvaders.

2. Heer Gerrit van Ryswyk, heeft het bewind 33. jaaren lang gevoert; en is gestorven den 3. Jan. 1486.

3. Heer Gilbertus, overleden in 't jaar 1529. op S. Pontianus avond.

4. Heer Gerrit van Born, overleden den 30. Sept. 1534. Heeft 21. jaaren geregeert.

5. Heer Johan Vermeulen, is overleden den 30 Mey 1564: en heeft dat ampt 30. jaaren bekleedt.

6. Heer

6. Heer Willem van Hoerssen, is gestorven den 28. Febr. 1584; en heeft omtrent 20. jaaren geregeert.

Maters.

Maters. 1. Gysberta, gestorven den 10. Juny 14..;
2. Syborgh.
3. Gysberta.
4. Nanna Jans dochter, gestorven den 15. April 1453; na dat ze 45. jaaren Overste was geweest.
5. Griete Bouwens.
6. Alida Zuirmonts, overleden den 18. Sept. 1513/ na dat ze 48. jaaren had geregeert.
7. Belia Ruysch, gestorven den 16. Febr. 1584/ na eene regeering van 16. jaaren.
8. Geertruid van den Berch, gestorven daags voor het feest der 11000. Maagden in 't jaar 1600. Heeft 16. jaaren geregeert.
9. Janninga Hendriks dr. van Ramsdonk, is overleden in 't jaar 1602; en heeft omtrent 2. jaaren geregeert.
10. Johanna van Meerten, is overleden den 8. Januar. 1608; hebbende 6. jaaren geregeert.
11. Margareta van Winterswyk, overleden den 2. Juny 1638/ is 30. jaaren Mater geweest.

Inkomsten. Aan dit klooster zijn door de godvruchtige geloovigen de volgende inkomsten en goederen gegeeven: 2031 Rhijnsche guldens: 156 Postulaat guldens: 20 goude Nobelen: 91 Gout guldens: en omtrent 40 mergen lands.

Op het Huis der Malteesschen Ridderen te Utrecht.

De Patroon der Malteesscher Ridderen is S. Jan de Dooper; waar om zy ook S. Jans Heer-

Heeren genoemt worden. Zy doen de drie bekende kloostergeloften; te weeten van kuysheit, van armoede, van gehoorzaamheit. Zy hebben het beschik niet over hunne eigen goederen. Kinderen te teelen is by hen vervolgens een gruwel. Het zijn geen bezoldigde, maar op aalmis leevende krijgsknechten, die Gode en den Godsdienst ten dienste staan; en gehouden zijn tegen de Turken en Ketters te vechten; zoo als by Ant. [a] Matthæus beweezen staat. Het gebed des Heere moeten zy, in de plaats van Getyden te leezen, dagelijks 150 maal opzeggen. (1) Die de wapenen droegen wierden Krijgsbroeders of Lekebroeders genoemt: de andere hadden den naam van kerkelijke Broeders.

Deze Ridder-order, zich op Maltha neergezet hebbende, heeft aan haar Overste, op zijn oud Romeinsch, den naam van [b] Meester en [c] Grootmeester gegeeven. Onder deze Grootmeesters stonden Oversten van Landschappen, Landkommandeurs genaamd; en onder die Landkommandeurs, stonden Huiskommandeurs. Deze Kommandeurs waren gehouden een zekere somme, tot herwinning van 't H. Land, aan den Grootmeester te zenden. Te Utrecht was ook een Landkommandeur; hebbende onder zijn gebied staan de Kommandeurs van Haarlem, Oudewater, de Waert, Montfoort, Hermelen, Buren, Harderwijk, 's Heerenlo, Ingen, Middelburg, Wemelingen, [d] Kerkwerven. In het jaar 1651 hebben de Staaten van Utrecht, zoo als [e] Schokius aan-

[a] Analect. tom. X. de Equestri Ord. Meliteusi.
[b] Magister. [c] Magnus Magister.
[d] Op het eyland Schouwen.

merkt / noch negen Kommandeurs van S. Jans order aangestelt: namentlijk / 1. van Buren; 2. van Oudewater; 3. van Hermelen; 4. van Wemelingen; 5. van Ingen; 6. van s'Heerenloo; 7. van Montfoort; 8. van Kerkwerve; 9. van Weerden.

Landkommandeurs te Utrecht van de S. Jans Heeren.

Wy vinden de volgende Landkommandeurs van Utrecht vermeld

In 't jaar 1300 Theodoricus de A, (Dideryk vander A.)

1316 Jakob, Bisschop van Zuden/te Utrecht gestorven in Augustus 1388. *f*

In 't jaar 1332 Gerrit van Hamerstein.

1370 Hendrik Witte.

1403 Rutger Pauli, (Pauwelszoon) dewelke / volgens *g* J. Lindeborn, s' Heeren-Loo heeft gesticht.

1446 Engelbert van Foreest.

1518 Bernard van Duren, in het testament van Adriaan Ram vermeld.

15. . Willem van Heteren.

1561 Pieter van Berk, een Zutfeenner; dewelke tegen het verbod van 't Hof achtervolgens de oude voorrechten is verkoren.

Tegen dezen Landkommandeur is tot het zelfde ampt verkoren

Hendrik Bark: aan wien de Kommandeurs/ tot de Balie of het Landkommandeurschap van Utrecht behoorende / zich met eede onderworpen hebben.

De Staaten van Utrecht hebben het gerecht van deze Ridder-order / na dat zy de goederen tot dezelve behoorende om de kosten des

e De Canon. Ultraj. Sect. 3.

f Zie Batavia Sacra, onder Jakob van Oudshoorn.

g Not. Epist. Daventr. c. IX.

oorlogs te helpen draagen aangeslagen hadden/ in bezit genomen: en hebben daar/ om de verschillen der aldaar woonende menschen te beslechten/ een Schout aangestelt/ dewelke noch hedendaags de Schout van S. Katrynen gerecht word genoemt. Dit aanslaan van de gemelde goederen is door de andere Vereenigde Provincien nagevolgt: waar over de gansche Order op de been is geraakt. Maar zonder zich meer aan 't geweld en de wapenen/ gelijk zy begonnen had/ te houden/ heeft ze zich vorder met geschriften en bewysredenen beholpen. Gekroonde Hoofden zelf hebben voor de Order gesproken; de Koningen van Vrankrijk / van Engeland / van Denemarken; en meer andere Vorsten. De redenen/ dewelke dezelve Order had in te brengen/ staan in zeker geschrift; 't welk door den Franschen Gezant den 3 en 5 Maart 166: by de Staaten is ingelevert; en te leezen staat in het 43 boek van Aitzemas Historien.

Op het Huis der Duitsche Ridderen.

Antonius Matthæus heeft in het X. deel van zijne Analecta eene Kronijk van de Duitsche Ridders uytgegeeven: waar in de opkomste/ de voortgang / en de kryggsdaaden van deze Ridderlijke order vertelt worden; en ook beschreven staat wat dat de Duitsche Ridders in 't H. Land tegen de Sarazijnen en Turken/ en in Pruissen tegen de Heidenen en Barbaaren/ uytgevoert hebben. De order voert den naam van Mariaas order; om dat ze de Allerheiligste Maagd toegewijd is: en word ook de Duitsche order genoemt; om dat ze haar begin van eenige Duitsche Ridders genomen

heeft. Dan heeft ze noch den naam van de Jerusalemsche order; om dat ze in 't H. Land, tot het herwinnen van Jerusalem, ingestelt is.

De gemelde Ant. Matthæus laat achter het gemelde kronijkje een Byvoegzel volgen; daar de Grootmeesters der Order naauwkeurig opgetelt worden. Dan geeft hy de Landkommandeurs van Utrecht op: dewelke wy hier ook laaten volgen. (2)

1. Antoni Lederzak, uyt Pringhagen, heeft dat ampt 35 jaaren bekleedt, en is gestorven in 't jaar 1266.

2. Zeger Arentszoon vander Sluis, een Ridder van Heusden, heeft die waardigheit 13 jaaren bedient. By zijnen tijd heeft deze Order de kerk van Hemert buiten Tiel, die van Bun, en daarenboven de kerk van Leiden en die van Rhenen, in eigendom verkreegen. Hy is gestorven in 't jaar 1279.

3. Dideryk van der Horst, Hermanszoon, Ridder. Hy was een deugdzaam man, en heeft de goederen der Order vermeerdert. Hy stierf in 't jaar 1283, en is te Utrecht in S. Annas kapel begraven.

4. Gysbert van Goye, Gysbertszoon, Ridder. Deze was ook een deftig man, en leefde zeer stichtelijk, en gelijk het een kerkelijk persoon betaamt. Drie jaaren geregeert hebbende, is hy gestorven in 't jaar 1288, en in S. Annas kapelle begraven.

5. Ludolf van Bunne, is na eene twee-jaarige bestiering in de zelfde kapelle begraven.

6. Dirk van Holland, de bastardzoon van den Roomschen Koning Willem, en vervolgens de basterd-broeder van Graaf Floris V. Eer Willem Roomsch Koning wierd, had hy ver-

kree-

kreegen dat gemelde Dirk in de Order aangenomen wierd: hebbende alvorens van Innocentius IV, dewijl de basterds buiten de Order gesloten waren/ dispensaatzi bekomen. Terwijle dat hy Landkommandeur was/ heeft de Order het huis en het landgoed Hofdijk/ vryheit van schattingen in Zeeland/ een konvent te Oetmarsen/ te Nesse/ en te Schoten/ mitsgaders de kerken van Doesburg en van Oelden gekreegen. Hy is overleden in 't jaar 1312/ en in S. Annaas kapelle begraven.

7. Herbaren of Herbern van Drongelen, Willem van Drongelens jongste zoon/ Ridder. Eer hy in de Order quam/ was hy getrouwt geweest/ en had kinderen geteelt. Na de dood van zijne vrouw Sophia van Krayestein, is zijn zoon Zeger Ridder gemaakt. Daar op is hy/ na dat hy zijne goederen onder zijne kinderen gelijkelijk gedeelt had/ en Krayestein aan Zeger had gegeeven/ in de Order der Duitsche Ridderen getreeden in 't jaar 1303. De landgoederen/ die hy in Kolijnsambacht over Slydrecht had leggen/ en meer andere goederen/ heeft hy aan de order geschonken. Hy is de eerste geweest/ die een * vrolijk maal aan de Ridders van zijne order heeft gemaakt; en heeft godvruchtiglijk en naar den regel der order geleeft. Het huis/ buiten Middelburg staande/ heeft hy in de stad overgebragt: en den grond tot het opbouwen van een ander huis/ met eigen geld betaalt. Hy is overleden in 't jaar 1325/ en insgelijks in S. Annaas kapelle begraaven.

8. Johan van Hoenhorst, heeft het Landkommandeurschap 6 jaaren lang bekleedt: en was een wijsen godsdienstig man. Het Huis der Duitsche

* Pitancia.

sche Heeren/buiten Tiel te Hemert staande/heeft hy afgebrooken; en in de stad Tiel/ by S. Walburgs kerk/ daar de Kanonnikken uyt getrokken waren/ een ander huis opgetimmert. Hy wierd door den Hartog van Brabant voor Raadsheer gebruikt; en is na zijne dood/ dewelke voorgevallen is in 't jaar 1340/ in S. Annaas kapelle begraaben.

9. Goossen van Ghernaer, anders van Gaerne, heeft de oude woonplaats der Duitsche Heeren buiten Utrecht afgebrooken; en een heerlijk huis/ met een fraaye kerk/ en voorders met toren/ hof/ refter/ keuken/ en ziekhuis/ in de stad opgebouwt. Aan al dit getimmer heeft hy by de 12000 schilden te koste gehangen. Daarenboven heeft hy voor het huis te Monster vijftien honderd ponden betaalt; en dat van Oetmarsen merkelijk verbetert. Hy is gestorven in 't jaar 1347 /en te Utrecht midden in 't koor van zijne kerk begraaben.

10. Lodewyk van Kenswielre, is na eene tweejaarige regeering te Utrecht gestorven in 't jaar 1360; en in 't koor naast Goossen van Garnaer begraaben.

11. Rutgerus van Vliemershem Ridder/ de zoon van den Ridder Willem van Vliemershem. Na een jaar regeerens is hy van Utrecht vertrokken/ en Kommandeur van Koebelens geworden; welke bediening hy een lange reeks van jaaren eerlijk en behoorlijk heeft waargenomen.

12. Reinier van Hoen Hermanszoon, Ridder/ was eerst/ gelijk zijn voorzaat/ Kommandeur te Biessen geweest. Alzoo de kerk te Leiden aan de order ontnomen was; heeft hy/ door den Grootkommandeur van Duitsland or-

† Ik geloof 1347.

den-

verſteund/ zoo veel te weeg gebragt/ dat ze met vergoedinge van alle ſchade aan de order weder-gegeven is. Hy ſtierf te Utrecht in 't jaar 1371; en is ook in het koor by Gooſſen Garnaer begraven.

13. Hendrik van Alkemade, de volle broeder van den Ridder Floris van Alkemade. Hy heeft Hofdijk met de toeſtemminge van Hartog Aalbert afgebroken / en een huis naaſt de kerk getimmert. In het vierde jaar van zijne regeeringe heeft hy afſtand van zijn ampt gedaan / en is Karthuizer Monnik geworden.

14. Hendrik van Hoenhorſt heeft gedurende de vijf jaaren van zijn kommandeurſchap zoo prachtig huis gehouden / dat hy genoodzaakt wierd het Huis der Duitſche Heeren / 't welk hy met veele ſchulden bezwaart had / aan den Grootmeeſter van Duitsland over te doen. Hy ſtierf in 't jaar 1379.

15. Gerrit Splinter van den Enge, een blijtige opvolger van den Regel / was niet lang in de Order geweeſt / of hy wierd tot Overſte of Land-kommandeur verkoren / en heeft de Broeders door een ſtichtelijk leven ter deugden voorgelicht. Onder hem is de kerk van Schoonhoven onder het beſtier van de Order gekomen; en hy heeft 'er een huis met een kapelle buiten de ſtads veſten door getimmert: gelijk hy ook Wijngaerdſtein te Utrecht heeft laaten bouwen. Ook is 'er onder hem te Katwijk op den Rhijn een koor aan de kerk getimmert / en de kerk aldaar van de Valkenburgſche kerk afgezondert. Onder hem is ook zeker Cyns-huis / aan den Rhijn gelegen / door den Cynsmeeſter op eene plegtige wijze aan de Order * opgedragen. Om zijne ſtrenge regeering zijn 'er veele uyt de Order gegaan. Eindelijk is hy

* Ant. Matth. ibid. pag. 387.

gestorven in 't jaar 1405; en te Utrecht in het koor by Gooffen Garnaer begraven.

16 Bernard van Opburen, een be-yveraar van 't religieus en geregeld leven / was te voren Kommandeur te Tiel geweest; daar hy het koor / het gestoelte / en het orsaal had laaten timmeren. Het Landkommandeurschap twee jaaren bekleedt hebbende / is hy overleden in 't jaar 1407; en in 't koor der Duitsche Heeren by Gooffen Garnaer begraven.

17. Johan van Zande, die het bewind elf jaaren gevoert heeft / heeft godtvruchtiglyk en naar het voorschrift van de order geleeft; en in 't huis der Duitsche Heeren een kapelle ter eere van S. Elizabet gebouwt. Noch heeft hy het Huis (der Duitsche Heeren) met de kapelle vernieuwt; hebbende duizend goude kroonen tot dat vernieuwen geschikt; doch de onkosten zijn wel op 1700 goude kroonen geloopen. De huizen en konventen te Oetmarsen en te Bun / benevens de kapellen / heeft hy insgelyks doen verbeteren: de koor-boeken net en cierlyk doen uytschryven; en meer andere dingen ten beste van het Duitsche huis beschikt. Hy stierf in 't jaar 1417 / en wierd in 't koor van zijne kerk begraven.

18. Zweder Kubbink, naar de wereld een wys en schrander Kommandeur / heeft die waardigheit te Utrecht drie jaaren bedient. Toen heeft hy het Landkommandeurschap van Utrecht overgedaan aan Herman Keppel; en is Landkommandeur van Westfalen geworden / doch zodanig dat hy het huis te Tiel ook bleef bestieren. Gelyk zyne bestiering voor het Huis (of konvent) van Westfalen voordeelig is geweest; zoo heeft hy in tegendeel dat van Utrecht ten achteren gezet.

19.

19. Herman Keppel, een zachtmoedig man/ heeft een koor van gebakken steen aan het koor van 't Duitsche Huis gebouwt. Hy heeft het huis te Dieren voor het Landkommandeurschap te Utrecht van den Kommandeur van Biessen gekocht. Ook heeft hy een zilveren standbeeld der H. Maagd gekocht; en is na eene twintig-jaarige bediening te Leiden gestorven in 't jaar 1442. Zyn lichaam/ van Leiden naar Utrecht vervoerd/ wiert in 't koor voor het orsaal begraven.

Aalbert Voerst (vander Voorst) een edelman enz. Kommandeur te Frankfoort/ is hier wegens den Landkommandeur van Utrecht 2 jaaren Vikaris geweest/ en stierf in 't jaar 1452.

20. Dirk van Enkhuizen, te voren Schaffenaar/ is door geld en door het bekuipen van magtige luiden Landkommandeur geworden/ en heeft het bewind elf jaaren gevoert. Hy was kloekhartig/ en leefde prachtig; maar was eigenzinnig/ moedig/ trots en straf: zoo dat hy meer om zyne trotsheit ontzien als om zyne zachtmoedigheit bemint is geweest. Eindelijk in den haat geraakt/ is hy afgezet: en is Kommandeur te Middelburg geworden; daar hy gestorven en in 't koor van de kapelle der Duitsche Heeren begraven is in 't jaar 1463. Onder de onlusten en het geraas met Dirk van Enkhuizen heeft het grootste gedeelte der Duitsche Heeren/ doch zonder de toestemminge van den Duitschen Meester/ tot Landkommandeur verkoren Willem Ingenieuland. Van dezen twist word gewag gemaakt in eenen brief * van 't jaar 1444. Dat Ingenieuland echter

* Matth. Anal. t. 10. p. 391.

den naam van Landkommandeur gedraagen heeft / en 'er voor gehouden is / blijkt uyt eenen brief / by Ant. Matthæus † opgegeeven waar in hy eenige landgoederen tot een eeuwigen erfpacht uytzet enz. De andere Duitsche Heeren hebben in zijne plaats gekoren den Kommandeur van Tiel / namentlijk

21. Johan van Haeften, zoon van den Ridder Otto van Haeften, een rechtzinnig en openhartig man: dewelke met den voornoemden Ingenieuland een akkoord heeft getroffen. Doch dewijl de twist noch bleef duuren / is hem acht jaaren na zijne verkiezing door den Duitschen Meester geraaden / om een einde van den twist te maaken / afstand van zijn ampt te doen / en weder naar het Kommandeurschap van Tiel te keeren. Zoo is hy dan, met de toestemming der Duitsche Heeren / van Utrecht weder naar Tiel gekeert / en daar gestorven in 't jaar 1467. Hy wierd daar in S. Walburgs kerk begraaven.

22. Niklaas van der Duffen, van Biessen / Landkommandeur te Maastricht / is in van Haeftens plaatze verkoren; en was een wijs man, en by de grooten hoog geacht. Prins Karel, de zoon des Hartogs van Borgonje / en de Bisschop van Luik / gebruikten hem voor Raadsheer. Hy heeft het Landkommandeurschap van Utrecht drie jaaren en ses maanden bekleedt; en is te Maastricht gestorven en begraaven in 't jaar 1476.

23. Hendrik van Hakfort, een eerlijk / byzelievend / beleefd / zachtmoedig / en deugdzaam man / heeft het Kommandeurschap / na dat hy het twee jaaren en ses maanden bedient

† Ibid. pag. 389.

had /

had / afgeleit in hunden van den Duitschen Meester. Dezelve heeft hem het huis te Schaluinen tot zijn woonplaats / en 40 goude kroonen op het huis van Schoonhoven tot zijn onderhoud / aangewezen. Hy stierf in 't jaar 1492 / en is te Utrecht in den Dom / by de oude grafstede van de Domdekens begraven.

24. Johan van Drongelen is 23 jaar lang Landkommandeur geweest Door de mildheit van veele Hollanders / Zeeuwen / en Stichtenaars geholpen / heeft hy het huis / dat hy met zwaare schulden beladen vond / ontlast / verbetert / en vertimmert. Daarenboven heeft hy een zilveren verguld kruys / een Remonstranci van 't H. Sakrament / een Reliqui-doos van S. Georgius, en meer andere geestelijke panden aan 't huis bezorgt. Dus is hy / zijnde altijd beleeft van omnegang en van ieder een bemind geweest / gestorven den 15 Augusti 1492; en is in het koor der Duitsche Heeren / recht voor 't allerheiligste Sakrament / onder een grafsteen daar zijne wapenen op gesneeden staan / te Utrecht begraven.

25. Goossen van Rossum is na vier of vijf jaaren de regeering moe geworden; *zoo heeft hy zijn ampt dan overgedaan aan Steven van Nyevelt; en het Kommandeurschap van Tiel voor zich zelven behouden. Hy is te Tiel gestorven en begraven in 't jaar 1504.

26. Steven van Zuilen van Nyevelt heeft die post 30 jaaren lang bedient Hy is in het huis te Maarsen / 't welk hy weder opgehaalt had / door een deel Geldersche moeskoppers doodgeschoten; dewelke daar op het huis uytge-

* A. Matth. Anal. 10. p. 392.

ge-

geplundert hebben. Zijne dood was des t beklaaggelijker / om dat hy de Raadsheer by den Geldersman was; die hem ook een jaarlijksche wedde had toegeleit. Dit blijkt uit eenen brief * van gemelden Hartog / geteekend in 't jaar 1509. Zijne dood is voorgevallen in 't jaar 1526: en hy is te Utrecht in de kerk by het Duitsche huis begraven.

27. Wouter van Amstel van Mynden is 11 jaaren Landkommandeur geweest; en heeft zich / ter gelegendheit van den oorlog tegen de Turken / in groote schulden gestoken. Hy is op het Duitsche Huis te Maarsen gestorven in 't jaar 1536 / en is te Utrecht begraven.

28. Aalbert van Egmond Meerestein, die het Landkommandeurschap 21 jaaren bekleed heeft / heeft het Huis van alle schulden ontlast / en een gulde kapel in de kerk gebouwt. By zijnen tijd / in 't jaar 1546 / heeft Keizer Karel 6 weeken lang in het Duitsche Huis te Utrecht huis gehouden: en heeft 'er de Order van 't Gulde Vlies uytgedeelt. Voorder is de Landkommandeur Aalbert overleden den 26 Febr. 1560.

Wanneer de Geestelijkheit onder Keizer Karel gedwongen wierd om eenige schattingen op te brengen: en hy / zoo wel als zijn konvent, als zijnde een gedeelte van de Geestelijkheit / verzocht wierd om ook een gedeelte van dezen last te draagen; zoo heeft de Landkommandeur / Aalbert van Egmond, een smeekschrift ten Hove ingelevert / en verzocht dat ze tot het draagen van zulke lasten niet gedrongen mogten worden. Het konvent / zeide hy / was altijd

* A. Matth. Anal. t. 10. p. 392.

vry

bzy geweest; en had met de vyf Kapittelen/ die eertijds eigentlijk de Geestelijkheit uptmaakten/ niet gemeens. †

De Geestelijkheit heeft ook weinig by de Duitsche Heeren opgedaan; en het verschil/ of ze een gedeelte van de Geestelijkheit waren of niet/ is ook onbeslist gebleeven. Het zelfde geschil is eerlang weder levend geworden: als Philips, Keizer Karels zoon/ wederom onderstand begeerde. Waar over Ant. Matthæus ter gemelde plaatze nagezien kan worden.

Dezelfde Heer Aalbert heeft het recht van Patroonschap/ 't welk hy te Maarsen had/ overgedragen aan Antoni van Merten van Essenstein: en is de overdragt door den Bisschop/ Georgius van Egmond, goedgekeurt.

Eindelijk heeft hy/ om zijne onpasselijkheit/ tot Medehelper gekreegen Gaspar van Egmond van Meerestein. Als 'er eens een algemeene Ommegang te Utrecht uptgeschreeven was/ en hy verzocht wierd om eenige van de Duitsche Heeren by de sleep te voegen/ heeft hy opentlijk verklaart dat hy/ dewijl hy nochte onder den Bisschop nochte onder 't Hof van Utrecht stond/ daar toe geenszins gehouden was; dat hy echter eenige Heeren naar den ommegang wilde zenden; niet upt ontzag voor den Bisschop/ of voor 't Hof van Utrecht; maar ter eere van den Goddelijken dienst. Zie Analecta Matthæi tom. 10. p. 401.

29. Franciscus vander Loe heeft het Kommandeurschap/ na dat hy het omtrent 19 jaaren bedient had/ in 't jaar 1579 overgedaan aan Jakob Taats van Amerongen, en is Kommandeur van Dieren gebleeven. Doch van dit

† Zie A. Matthæi Anal. t. 10. p. 392.

Kom-

kommandeurschap heeft hy insgelijks afstand gedaan / en is in den huwelijkschen staat getreeden. Eindelijk is hy te Aarnhem gestorven den 2 Mey 1592.

30. Jakob Taats van Amerongen heeft deze post 33 jaaren breedzamig bedient / en is te Utrecht gestorven in 't jaar 1612.

Dideryk de Blois Treslong is de een-en-dertigste / of volgens een anderen brief de twee-en-dertigste Landkommandeur te Utrecht geweest; en is overleden in 't jaar 1619. In den gemelden brief stond God wille zijne ziel genadig zijn. Uyt welk byvoegzel wel zoude schijnen te blijken dat deze Treslong noch belijdenis heeft gedaan van den Roomskatolijken godsdienst.

Volgens een anderen brief is Treslong opgevolgt door

Gaspar van der Linden, dewelke gestorven is in het jaar 1620.

Johan Willem de Waal van Vronestein, dewelke de toestemming van den Duitschen Meester en de gemeene Kommandeurs der Duitsche order verkreegen had / om 't zijnen tijde volgens de Statuiten der order tot Landkommandeur te mogen verkoren worden: doch hy is in 't jaar 1636 / om dat hy den Roomschen Godsdienst volgde / afgezet. Het smeekschrift / door zijnen vader Johan Gerard de Waal van Vronestein, in 't jaar 1625 / over die zaak by de Staaten ingelevert / en het weigerend antwoord der zelve Staaten / staan by den meer gemelden * Ant. Matthæus.

Hendrik, Graaf van Nassouw / de zoon van Ernestus Casimirus, overleden in 't jaar 1640.

* Analect. tom. 10. p. 409, 410.

Wil-

Willem, Prins van Nassouw, Landvoogd van Vriesland, overleden in 't jaar 1664.

Floris Bor van Amerongen, gestorven in 't jaar 1675.

In Amerongens plaats is gevolgt

Hendrik, Graaf van Solms: dewelke opgevolgt is door Henricus Casimirus, dewelke na zijn vaders dood Landvoogd van Vriesland is geworden, en gestorven is in 't jaar 1696.

Godard, Baron van Rhede, Heer van Amerongen, Ginkel, enz. dewelke Ierland verovert en de Franschen daar uyt verdreeven hebbende, Graaf van Atlone is geworden, en gestorven is in 't jaar 1703. In zijne plaats is gekomen

Frederik Borre van Amerongen, Heer van Kersbergen, dewelke dat ampt noch tegenwoordig bekleedt.

AANTEKENINGEN.

1. Eigentlijk gesproken bestaat de Ridderschap van *Maltha* uyt drie staten: 1. uyt Ridders; 2. uyt Kapellaanen, die hooge ampten in het geestelijk bekleeden; en ten 3. uyt Krygsknaapen, of naar den letter wapen-dienaars: dewelke, zoo wel als de twee eerste, van een Adelijke of ten minste verheve geboorte moeten zyn. Dan zyn 'er noch Priesters, die de kerken bedienen; dienaars die den Priesteren in de kerkelijke zaken ten dienste staan; en opdragelingen: doch die zyn eigentlijk geene ledematen van de order. *Hist. de l'ordre de Malta.*

Maar by deze gelegendheit moeten wy noch iets aanmerken van een ander soort van Ridders, dewelke ook kerkelijke goederen bezitten: en nochtans ten eersten aanzien voor geene kerkelijke persoonen zouden aangenomen worden; om dat het haar in hun staat blyvende, en de kerkelijke inkomsten behouden-

de,

heeft. Dan heeft ze noch den naam van de Jerusalemsche order; om dat ze in 't H. Land, tot het herwinnen van Jerusalem, ingestelt is.

De gemelde Ant. Matthæus laat achter het gemelde kronijkje een Byboegzel volgen; daar de Grootmeesters der Order nauwkeurig opgetelt worden. Dan geeft hy de Landkommandeurs van Utrecht op: dewelke wy hier ook laaten volgen. (2)

1. Antoni Lederzak, uyt Pruishagen, heeft dat ampt 35 jaaren bekleedt, en is gestorven in 't jaar 1266.

2. Zeger Arentszoon vander Sluis, een Ridder van Heusden, heeft die waardigheit 13 jaaren bedient. By zijnen tijd heeft deze Order de kerk van Hemert buiten Tiel, die van Bun, en daarenboven de kerk van Leiden en die van Rhenen, in eigendom verkreegen. Hy is gestorven in 't jaar 1279.

3. Dideryk van der Horst, Hermanszoon, Ridder. Hy was een deugdzaam man, en heeft de goederen der Order vermeerdert. Hy stierf in 't jaar 1283, en is te Utrecht in S. Annaas kapel begraven.

4. Gysbert van Goye, Gysbertszoon, Ridder. Deze was ook een deftig man, en leefde zeer stichtelijk, en gelijk het een kerkelijk persoon betaamt. Drie jaaren geregeert hebbende, is hy gestorven in 't jaar 1288, en in S. Annas kapelle begraven.

5. Ludolf van Bunne, is na eene twee-jaarige bestiering in de zelfde kapelle begraven.

6. Dirk van Holland, de bastardzoon van den Roomschen Koning Willem, en vervolgens de basterd-broeder van Graaf Floris V. Eer Willem Roomsch Koning wierd, had hy verkree-

kreegen dat gemelde Dirk in de Orden aangenomen wierd: hebbende alvorens van Innocentius IV, dewijl de basterds buiten de Order gesloten waren/ dispensaatzi bekomen. Terwijle dat hy Landkommandeur was/ heeft de Order het huis en het landgoed Hofdijk/ vrijheit van schattingen in Zeeland/ een konvent te Oetmarsen/ te Nesse/ en te Schoten/ mitsgaders de kerken van Doesburg en van Oelden gekreegen. Hy is overleden in 't jaar 1312/ en in S. Annaas kapelle begraven.

7. Herbaren of Herbern van Drongelen, Willem van Drongelens jongste zoon/ Ridder. Eer hy in de Order quam/ was hy getrouwt geweest/ en had kinderen geteelt. Na de dood van zijne vrouw Sophia van Krayestein, is zijn zoon Zeger Ridder gemaakt. Daar op is hy/ na dat hy zijne goederen onder zijne kinderen gelijkelijk gedeelt had/ en Krayestein aan Zeger had gegeeven/ in de Order der Duitsche Ridderen getreeden in 't jaar 1303. De landgoederen/ die hy in Kolijnsambacht over Slydrecht had leggen/ en meer andere goederen/ heeft hy aan de order geschonken. Hy is de eerste geweest/ die een * vrolijk maal aan de Ridders van zijne order heeft gemaakt; en heeft godvruchtiglijk en naar den regel der order geleeft. Het huis/ buiten Middelburg staande/ heeft hy in de stad overgebragt: en den grond tot het opbouwen van een ander huis/ met eigen geld betaalt. Hy is overleden in 't jaar 1325/ en insgelijks in S. Annaas kapelle begraaven.

8. Johan van Hoenhorst, heeft het Landkommandeurschap 6 jaaren lang bekleedt: en was een wijsen godsdienstig man. Het Huis der Duit-

* Pitancia.

sche Heeren/buiten Tiel te Hemert staande/heeft hy afgebroken; en in de stad Tiel/ by S. Walburgs kerk/ daar de Kanonnikken uyt getrokken waren/ een ander huis opgetimmert. Hy wierd door den Hartog van Brabant voor Raadsheer gebruikt; en is na zijne dood/ de welke voorgevallen is in 't jaar 1340/ in S. Annaas kapelle begraven.

9. Goossen van Ghernaer, anders van Gaerne, heeft de oude woonplaats der Duitsche Heeren buiten Utrecht afgebroken; en een heerlijk huis/ met een fraaye kerk/ en voorders met toren/ hof/ refter/ keuken/ en ziekhuis/ in de stad opgebouwt. Aan al dit getimmer heeft hy by de 12000 schilden te koste gehangen. Daarenboven heeft hy voor het huis te Monster bijstien honderd ponden betaalt; en dat van Oetmarsen merkelijk verbetert. Hy is gestorven in 't jaar 1347 /en te Utrecht midden in 't koor van zijne kerk begraven.

10. Lodewyk van Kenswielre, is na eene tweejaarige regeering te Utrecht gestorven in 't jaar 1360; en in 't koor naast Goossen van Garnaer begraven.

11. Rutgerus van Vliemershem Ridder/ de zoon van den Ridder Willem van Vliemershem. Na een jaar regeerens is hy van Utrecht vertrokken/ en Kommandeur van Koebelens geworden; welke bediening hy een lange reeks van jaaren eerlijk en behoorlijk heeft waargenomen.

12. Reinier van Hoen Hermanszoon, Ridder/ was eerst/ gelijk zijn voorzaat/ Kommandeur te Biessen geweest. Alzoo de kerk te Leiden aan de order ontnomen was; heeft hy/ door den Grootkommandeur van Duitsland oor-

† Ik geloof 1347.

der-

derfteund/ zoo veel te weeg gebragt/ dat ze met vergoedinge van alle schade aan de order wedergegeven is. Hy stierf te Utrecht in 't jaar 1371; en is ook in het koor by Goossen Garnaer begraven.

13. Hendrik van Alkemade, de volle broeder van den Ridder Floris van Alkemade. Hy heeft Hofdijk met de toestemminge van Hartog Aalbert afgebroken / en een huis naast de kerk getimmert. In het vierde jaar van zijne regeeringe heeft hy afstand van zijn ampt gedaan / en is Karthuizer Monnik geworden.

14. Hendrik van Hoenhorst heeft gedurende de vijf jaaren van zijn kommandeurschap zoo prachtig huis gehouden / dat hy genootzaakt wierd het Huis der Duitsche Heeren / 't welk hy met veele schulden bezwaart had / aan den Grootmeester van Duitsland over te doen. Hy stierf in 't jaar 1379.

15. Gerrit Splinter van den Enge, een blijtige opvolger van den Regel / was niet lang in de Order geweest / of hy wierd tot Overste of Land-kommandeur verkoren / en heeft de Broeders door een stichtelijk leven ter deugden voorgelicht. Onder hem is de kerk van Schoonhoven onder het bestier van de Order gekomen; en hy heeft 'er een huis met een kapelle buiten de stads vesten voor getimmert: gelijk hy ook Wijngaerdstein te Utrecht heeft laaten bouwen. Ook is 'er onder hem te Katwijk op den Rhijn een koor aan de kerk getimmert / en de kerk aldaar van de Valkenburgsche kerk afgezondert. Onder hem is ook zeker Cyngshuis / aan den Rhijn gelegen / door den Cyngsmeester op eene plegtige wijze aan de Order * opgedragen. Om zijne strenge regeering zijn 'er veele uyt de Order gegaan. Eindelijk is hy

* Ant. Matth. ibid. pag. 387.

gestorven in 't jaar 1405; en te Utrecht in het koor by Goossen Garnaer begraven.

16 Bernard van Opburen, een be-yveraar van 't religieus en geregeld leven / was te voren Kommandeur te Tiel geweest; daar hy het koor / het gestoelte / en het orsaal had laaten timmeren. Het Landkommandeurschap twee jaaren bekleedt hebbende / is hy overleden in 't jaar 1407; en in 't koor der Duitsche Heeren by Goossen Garnaer begraven.

17. Johan van Zande, die het bewind elf jaaren gevoert heeft / heeft godtvruchtiglyk en naar het voorschrift van de order geleeft; en in 't huis der Duitsche Heeren een kapelle ter eere van S. Elizabet gebouwt. Noch heeft hy het Huis (der Duitsche Heeren) met de kapelle vernieuwt; hebbende duizend goude kroonen tot dat vernieuwen geschikt; doch de onkosten zijn wel op 1700 goude kroonen geloopen. De huizen en konventen te Oetmarsen en te Bun / benevens de kapellen / heeft hy insgelyks doen verbeteren: de koor-boeken net en cierlyk doen uytschryven; en meer andere dingen ten beste van het Duitsche huis beschikt. Hy stierf in 't jaar 1417 / en wierd in 't koor van zijne kerk begraven.

18. Zweder Kubbink, naar de wereld een wys en schrander Kommandeur / heeft die waardigheit te Utrecht drie jaaren bedient. Toen heeft hy het Landkommandeurschap van Utrecht overgedaan aan Herman Keppel; en is Landkommandeur van Westfalen geworden / doch zodanig dat hy het huis te Tiel ook bleef bestieren. Gelyk zijne bestiering voor het Huis (of konvent) van Westfalen voordeelig is geweest; zoo heeft hy in tegendeel dat van Utrecht ten achteren gezet.

19.

19. Herman Keppel, een zachtmoedig man/ heeft een koor van gebakken steen aan het koor van 't Duitsche Huis gebouwt. Hy heeft het Huis te Dieren voor het Landkommandeurschap te Utrecht van den Kommandeur van Biessen gekocht. Ook heeft hy een zilveren standbeeld der H. Maagd gekocht; en is na eene twintig-jaarige bediening te Leiden gestorven in 't jaar 1442. Zijn lichaam/ van Leiden naar Utrecht vervoerd/ wiert in 't koor voor het orsaal begraben.

Aalbert Voerst (vander Voorst) een edelman enz. Kommandeur te Frankfoort/ is hier wegens den Landkommandeur van Utrecht 2 jaaren Vikaris geweest/ en stierf in 't jaar 1452.

20. Dirk van Enkhuizen, te voren Schaffenaar/ is door geld en door het bekuipen van magtige luiden Landkommandeur geworden/ en heeft het bewind elf jaaren gevoert. Hy was kloekhartig/ en leefde prachtig; maar was eigenzinnig/ moedig/ trots en straf: zoo dat hy meer om zijne trotsheit ontzien als om zijne zachtmoedigheit bemint is geweest. Eindelijk in den haat geraakt/ is hy afgezet: en is Kommandeur te Middelburg geworden; daar hy gestorven en in 't koor van de kapelle der Duitsche Heeren begraben is in 't jaar 1463. Onder de onlusten en het geraas met Dirk van Enkhuizen heeft het grootste gedeelte der Duitsche Heeren/ doch zonder de toestemminge van den Duitschen Meester/ tot Landkommandeur verkoren Willem Ingenieuland. Van dezen twist word gewag gemaakt in eenen brief * van 't jaar 1444. Dat Ingenieuland echter

* Matth. Anal. t. 10. p. 391.

den naam van Landkommandeur gedraagen heeft / en 'er voor gehouden is / blijkt uyt eenen brief / by Ant. Matthæus † opgegeeven: waar in hy eenige landgoederen tot een eeuwigen erfpacht uytzet enz. De andere Duitsche Heeren hebben in zijne plaats gekoren den Kommandeur van Tiel / namentlijk

21. Johan van Haeften, zoon van den Ridder Otto van Haeften, een rechtzinnig en openhartig man: dewelke met den voornoemden Ingenieuland een akkoord heeft getroffen. Doch dewijl de twist noch bleef duuren / is hem acht jaaren na zijne verkiezing door den Duitschen Meester geraaden / om een einde van den twist te maaken / afstand van zijn ampt te doen / en weder naar het Kommandeurschap van Tiel te keeren. Zoo is hy dan, met de toestemminge der Tuitsche Heeren / van Utrecht weder naar Tiel gekeert / en daar gestorven in 't jaar 1467. Hy wierd daar in S. Walburgs kerk begraaven.

22. Niklaas van der Duffen, van Bieffen / Landkommandeur te Maastricht / is in van Haeften plaatze verkoren; en was een wijs man / en by de grooten hoog geacht. Prins Karel, de zoon des Hartogs van Borgonje / en de Bisschop van Luik / gebruikten hem voor Raadsheer. Hy heeft het Landkommandeurschap van Utrecht drie jaaren en ses maanden bekleedt; en is te Maastricht gestorven en begraaven in 't jaar 1476.

23. Hendrik van Hakfort, een eerlijk / vrede lievend / beleefd / zachtmoedig / en deugdzaam man / heeft het Kommandeurschap / na dat hy het twee jaaren en ses maanden bedient

† Ibid. pag. 389.

had /

had / afgeleit in hunden van den Duitschen Meester. Dezelve heeft hem het huis te Schahuinen tot zijn woonplaats / en 40 goude kroonen op het huis van Schoonhoven tot zijn onderhoud / aangewezen. Hy stierf in 't jaar 1492 / en is te Utrecht in den Dom / by de oude grafstede van de Domdekens begraven.

24. Johan van Drongelen is 23 jaar lang Landkommandeur geweest Door de mildheit van veele Hollanders / Zeeuwen / en Stichtenaars geholpen / heeft hy het huis / dat hy met zwaare schulden beladen vond / ontlast / verbetert / en vertimmert. Daarenboven heeft hy een zilveren verguld kruys / een Remonstranci van 't H. Sakrament / een Reliqui-doos van S. Georgius, en meer andere geestelijke panden aan 't huis bezorgt. Dus is hy / zijnde altijd beleeft van ommegang en van ieder een bemind geweest / gestorven den 15 Augusti 1492; en is in het koor der Duitsche Heeren / recht voor 't allerheiligste Sakrament / onder een grafsteen daar zijne wapenen op gesneeden staan / te Utrecht begraven.

25. Goossen van Rossum is na vier of vijf jaaren de regeering moe geworden; *300 heeft hy zijn ampt dan overgedaan aan Steven van Nyevelt; en het Kommandeurschap van Tiel voor zich zelven behouden. Hy is te Tiel gestorven en begraven in 't jaar 1504.

26. Steven van Zuilen van Nyevelt heeft die post 30 jaaren lang bedient Hy is in het huis te Maarsen / 't welk hy weder opgehaalt had / door een deel Geldersche moeskoppers doodgeschoten; dewelke daar op het huis uyt-

* A. Matth. Anal. 10. p. 392.

ge-

geplundert hebben. Zijne dood was des te beklaaggelijker / om dat hy de Raadsheer van den Geldersman was; die hem ook een jaarlijksche wedde had toegeleit. Dit blijkt uyt eenen brief * van gemelden Hartog / geteekend in 't jaar 1509. Zijne dood is voorgevallen in 't jaar 1526; en hy is te Utrecht in de kerk van het Duitsche huis begraven.

27. Wouter van Amstel van Mynden is 10 jaaren Landkommandeur geweest; en heeft zich / ter gelegendheit van den oorlog tegen de Turken / in groote schulden gestoken. Hy is op het Duitsche Huis te Maarsen gestorven in 't jaar 1536 / en is te Utrecht begraaven.

28. Aalbert van Egmond Meerestein, die het Landkommandeurschap 21 jaaren bekleedt heeft / heeft het Huis van alle schulden ontlast / en een gulde kapel in de kerk gebouwt. By zijnen tijd / in 't jaar 1546 / heeft Keizer Karel 6 weeken lang in het Duitsche Huis te Utrecht huis gehouden: en heeft 'er de Order van 't Gulde Vlies uytgedeelt. Voorder is de Landkommandeur Aalbert overleden den 26 Febr. 1560.

Wanneer de Geestelijkheit onder Keizer Karel gedwongen wierd om eenige schattingen op te brengen: en hy / zoo wel als zijn konvent / als zijnde een gedeelte van de Geestelijkheit / verzocht wierd om ook een gedeelte van dezen last te draagen; zoo heeft de Landkommandeur / Aalbert van Egmond, een smeekschrift ten Hove ingelevert / en verzocht dat ze tot het draagen van zulke lasten niet gedrongen mogten worden. Het konvent / zeide hy / was altijd

* A. Matth. Anal. t. 10. p. 392.

by

bly geweest; en had met de vyf Kapittelen/ die eertijds eigentlijk de Geestelijkheit uytmaakten/ niet gemeens. †

De Geestelijkheit heeft ook weinig by de Duitsche Heeren opgedaan; en het verschil/ of ze een gedeelte van de Geestelijkheit waren of niet/ is ook onbeslist gebleeven. Het zelfde geschil is eerlang weder levend geworden: als Philips, Keizer Karels zoon/ wederom onderstand begeerde. Waar over Ant. Matthæus ter gemelde plaatze nagezien kan worden.

Dezelfde Heer Aalbert heeft het recht van Patroonschap/ 't welk hy te Maarsen had/ overgedragen aan Antoni van Merten van Essenstein: en is de overdragt door den Bisschop/ Georgius van Egmond, goedgekeurt.

Eindelijk heeft hy/ om zijne onpasselijkheit/ tot Medehelper gekreegen Gaspar van Egmond van Meerestein. Als 'er eens een algemeene Ommegang te Utrecht uytgeschreeven was/ en hy verzocht wierd om eenige van de Duitsche Heeren by de sleep te voegen/ heeft hy opentlijk verklaart dat hy/ dewijl hy nochte onder den Bisschop nochte onder 't Hof van Utrecht stond/ daar toe geenszins gehouden was; dat hy echter eenige Heeren naar den ommegang wilde zenden; niet uyt ontzag voor den Bisschop/ of voor 't Hof van Utrecht; maar ter eere van den Goddelijken dienst. Zie Analecta Matthæi tom. 10. p. 401.

29. Franciscus vander Loe heeft het Kommandeurschap/ na dat hy het omtrent 19 jaaren bedient had/ in 't jaar 1579 overgedaan aan Jakob Taats van Amerongen, en is Kommandeur van Dieren gebleeven. Doch van dit

† Zie A. Matthæi Anal. t. 10. p. 392.

Kom-

dit nieuwe konvent in haare rechten verkort of benadeelt moesten worden; zoo is 'er nochtans tusschen Jakob Herboert en Hugo van Wyteringe, Pastoors van S. Jakobs kerke, aan de eene kant; en den Nonnepater Goossen de Sanctis aan de andere kant, aanstonds verschil gereezen. Hier van hebben wy in onze Aantekeningen al iet met een woord of twee gesproken. [a]

Dit konvent, 't welk door den menigvuldigen aanval en de strooperyen der vyanden dikmaals grooten aanstoot geleden had, en zelfs in brand gestoken was, is uyt de voorstad in de stad verplaatst in 't jaar 1493. Daar zyn zy, volgens het schryven van * Heda, gaan woonen in 't huys Nyenrode: welke plaats, zoo als A. Matthæus † schryft, gelegen was over het Pausselyk Huys, by de Gaesbeeksteeg. Zy hebben een konvent gekreegen, zegt ‡ Buchelius, by de Gaesbeeksteeg; dewelke noch tegenwoordig naar dat konvent genoemt word de Jerusalemsche steeg.

Frederik van Egmond, Heer van Ysselstein, Buren, en Kranendonk, bekent in eenen brief van 't jaar 1493, dat de gemelde Nonnen hem voldaan hebben van de alinge huysinge, die Gysbert van Nieuwenrode ende Jusfrou Alienora van Borsselen syn gerechte gesellinne, wel eer te behooren plach met hoerenpoort wech uytgaende in Winsen-steghe, ende daer toe van de Huysinge ende Hofstede staende in den Regenbooch voersz opten Westhoeck

a Vertaalder.
* Histor. Ultr. pag. 306.
† A. Matth. Analect. t. 3. p. 372.
‡ In Hedam p. 313.

van ende in Gaesbeecxsteghe, naest de voersz herberge van Nieuwenrode.

De Magistraat heeft haar eene plaats gegeeven in eene straat / den Regenboog genaamd; zoo als in den volgenden brief van den 18 January 1513 uytgedrukt staat.

WY Borgemeesters, Schepenen, Raede, ende gemene Oudermannen van den ouden ende nieuwen Rade der Stadt van Utrecht, maecken condt allen luyden, dat also die Eerweerdige, devote, ende religieuse Priorinne ende gemeen Susteren, ende t'gans *Convent van Jerusalem*, die buten by onser Stadt beneven die *Weerde* westwaert hoer woninge ende verhout van ouden tyden te hebben plaghen, overmits destructien, lasten, ende verdrieten van onser Stadt vianden van daer hebben moeten rumen ende wycken, ende so van noots wegen binnen onser Stadt hebben moeten comen, ende hoer woeninge maken, te weten besyden St. Peter in den *Regenboghe*, in der husinge ende hofstede van outs geheten die herberghe van Nieuwenrode, aen ons seer ootmoedelyck ende vriendelyck versoeckende, ende begeerende, wy hem ende hoeren nacomelingen ter eeren Godts die voorgenoemde plaetse ende stede, also die daer nu gelegen is, streckende uyter Stadt grafte suytwaerts op tot aen *Wynsens* steghe toe, daer *Gaesbeecx* steghe allangs boven oostwaert, ende dat lant met synre husingen ende Hofstede allangs beneden westwaert naestgelegen syn, te mogen aen hem coopen, ende clooster wyse bewoonen, besitten, ende gebruycken, ende voert tot des Convents voorsz nut, oerbaer, ende profyt tot alre tyt so hem dat believen sal

te maken, te scicken, ende te ordonneren, te oorloven, believen, ende te consenteren wilden, Soo ist dat wy, die seer geneygt syn totter verbeteringhe des diensts Gods, ende goeder bewaringe der weerdiger ende devoter Joncfrouwen, Susteren, ende des gantschen Convents voorsz, geconsenteert, geoorlooft ende belieft hebben, consenteren, oorloven, ende believen mits desen, die stede ofte plaetse, mit allen hoeren toebehoren binnen der bepaelinge voornoemt gelegen, te sullen mogen coopen, of sys noch niet gecoft en hadden, ende voort hebben, besitten, ende vrylicken te gebruycken, consacreren, maecken, ende vermaecken laten na anderen Cloosteren ende Conventen oock binnen onser Stadt gelegen, in formen, ende manieren, ende alsoo hem ende hoeren nacomelingen dat nutste, oorbaerlicste, ende profytelicste sal duncken te wesen, ten euwigen dagen geduyrende. Alle ding sonder arch ofte list. Des s'oerconde so hebben wy onser Stadt groote segel aen desen brief doen hangen. Gegheven int jaer ons Heeren 1513. den 28. dach in Januario.

Het klooster en de kerk afgebroken.

Dit klooster is naderhand met meer andere kloosters afgebroken / en in burgershuizen verandert. De kerk / na dat'er eenige tyd de Catechismus gehouden was / is ook afgebroken in 't jaar 1661: zoo als Johan Lindeborn in zyne Historie van het Deventersche Bisdom / aan het 6 Hoofdstuk / getuigt.

Op het Minnebroeders klooster.

Van het stichten en herbouwen van dit klooster heeft Lucas Waddingus het volgende in zijne Jaarboeken aangetekent: Hervorming van dit klooster.

In dit zelve jaar 1489 is het Utrechtsche konvent hervormt. Dat dit konvent zeer oud is geweest geeft de Nederduitsche Kronijk van Holland te kennen; schryvende dat de Minnebroeders kerk in dien grooten brand van 't jaar 1279 afgebrandt is geweest. *Arnoldus Buchelius*, in zijne Aantekeningen op *Beka*, trekt dit zeggen in twyfel: en brengt daar tegen in dat hy ergens gevonden heeft dat de Vrouw *van der Eem*, uyt het geslagt der *van Arkels*, dit Minnebroers klooster heeft gesticht. Hy staat evenwel toe dat 'er * anderen zyn, dewelke beweeren dat 'er voor dat jaar al *Franciskaanen* te Utrecht gewoont zouden hebben. Beide deze gevoelens brengt hy zoodanig over een, dat het Minnebroeders konvent, 't welk toen vervallen was, door de gemelde Vrouw *van der Eem* hertimmert zal zyn geweest. †

Dit word bevestigt door eene bulle van Innocentius IV, van 't jaar 1246: in welke bulle de Paus het opbouwen van het klooster aanprijst; en de geloovigen door het vergunnen van aflaaten aanmoedigt / om de behulpzaame hand tot het opbouwen van het klooster toe te steeken. De bulle / doch onvolmaakt en verminkt / staat achter in de Aantekeningen op Lambertus Hortensius.

* By voorb. Gysbert Lap van Waveren.

† Dit heeft de gemelde Lap van Waveren ook aldus aangetekent.

INnocentius Paus, de dienaar van Gods dienaaren, wenscht aan alle geloovige Christenen, die den tegenwoordigen brief zullen zien of leezen, de zaligheit en den Apostolisschen zegen. Nademaal wy altemaal, volgens het zeggen van den Apostel, zullen staan voor den rechterstoel van Christus, om daar te ontvangen naar dat wy goed of quaad in ons leven gedaan zullen hebben; zoo is het noodig dat wy den dag van den laatsten oegst moeten voorkoomen door werken van barmhertigheit: en dat wy, op de eeuwige goederen ziende, hier op de aarde zaajen, 't gene wy by de wederkomste des Heere met veelvuldige vruchten in den Hemel mogen maajen: hebbende een vaste hoop en een vast betrouwen dat die weinig zaait, ook weinig zal maajen; en die in overvloed zaait, ook in overvloed het eeuwig leven zal maajen. Nadien onze beminde Zoonen, de Minnebroeders der Utrechtsche kerke, zoo als wy verstaan hebben, genegen zyn ten behoeve der Broederen aldaar woonende eenige huizen en andere gebouwen te stichten; en gemerkt dat zy, dewijl zy maar leeven op de aalmissen der geloovigen, tot het voltrekken van die gebouwen, en om hun nooddruft te krijgen, door ul. en door de andere Christene geloovigen geholpen moeten worden; zoo vermaanen wy ul. in den Heere, en wy beveelen 't ul. tôt vergeevinge van uwe zonden, dat gy hen van de goederen, die Godt ul. verleent heeft, hulpmiddelen toereikt: op dat door uwe hulp . . . . en dat door deze en andere goede werken, die gyl. gedaan zult hebben, ... En aan de genen, die de behulpsame hand hier toe geboden, en met berouw gebiecht

biecht zullen hebben, verleenen wy afflag .....
Gegeeven in 't derde jaar van ons Pausdom.

S. PA. S. PE.

INNOCENTIUS IV. *Paus.*

De volgende Minnebroeders zijn te Utrecht in aanzien geweest.

1247. Broeder Godeschalck, dewelke / zoo ik meene / de eerste Gardiaan is geweest. Gardiaanen enz.

In 't jaar 1333. Broeder Giselbertus, Gardiaan.

In 't jaar 1397 was Broeder Wouter Gardiaan der Minnebroederen in de stad Utrecht. Dit blijkt uyt zekeren parkementen brief; daar hy betuigt dat Kristyn Meyster, Dirk Goutnagels dochter, aan dit konvent een jaarlijksche rente van 5 pond by uytersten wille had besproken. De brief is bezegeld met een rood zegel van 't konvent / verbeeldende een staande S. Franciscus met een kruys in de hand: en daar onder in 't klein een knielende S. Franciscus, zoo als hy de 5 wonden ontvangt.

Omtrent het jaar 1400. Broeder Johan Gillisz. Leesmeester.

1413. Br. Elias, Gardiaan.

1453. Broeder Thomas van Scharpenzee, Gardiaan; dewelke eenige reliquien van S. Adrianus arm aan de kerk van de Vuylpoort by Dordrecht heeft vereert.

Bonaventura van Oldenzeel is door zijne geleerdheit / stichtelijk leven / en deftige predikaatzien / te Utrecht zodaanig in aanzien gekoomen; dat hy door Georgius Bisschop van Utrecht tot Bisschop van Hebron is ingewijdt; om denzelven Georgius als Wijbisschop ten

dien-

dienste te staan. Hy heeft veele Sermoenen in geschrift nagelaaten; dewelke door een goed gedeelte bewaart worden in de Boekerye van de Minnebroeders te Loven: en is te Utrecht overleden in 't jaar 1539.

In 't jaar 1530 was Bartholomæus van Middelburg, een Zeeuw/ in groot aanzien te Utrecht. Hy wierd van Middelburg genoemt/ om dat hy zijne kloostergeloften te Middelburg had gedaan: maar was eigentlijk ter Veer gebooren in 't jaar 1483. Hy is op verscheide plaatzen/ doch voornamentlijk te Utrecht/ Gardiaan en Vikaris geweest; en heeft het goddelijk Woord/ schoon dat hy aan beide de zijden een breuk had staan/ 40 jaaren lang zoo te Utrecht/ als te Amsterdam en elders/ met grooten yver gepredikt: en heeft ook eenige predikaatzien in geschrift nagelaaten. Hy wierd door Georgius van Egmond tot Wijbisschop aangestelt; en is te Utrecht uyt het leven gescheiden den 11 April 1564; zijnde in zijn 86 jaar getreeden. Hy wierd in 't Pant begraben: alwaar by zijne grafstede eenige Latijnsche veerzen/ die door Adriaan vander Burg 't zijner eere gemaakt waren / te leezen stonden. Die veerzen konnen aldus in het Nederduitsch vertaalt worden:

Gods uytverkooren volk door 't godlijk
Woord te stichten,
En op het deugdenspoor ten Hemel voor te
lichten,
Dit was uw grootste zorg: daar voor hebt
gy de kroon
Der eeuwigheit: en lacht met 's werelds ba-
sterdschoon.
Wy hoopen dat gy noch van daar op ons zult
passen,

En

En houden ons getrooſt met 't vieren van uw' aſſen.
En ſchoon uw heil'ge ziel van ons geweeken is,
Uw volk verblijdt zich noch met uw gedagtenis.

Petrus Trudenus, te S. Truyen gebooren / en de Gardiaan van den voornoemden Bonaventura, heeft een grafſchrift 't zijner eere op zijn grafſteen laaten ſnijden:

De zeer godtvruchtige Vader
BARTHOLOMÆUS VAN MIDDELBURG
is in 't jaar 1564, *den* 11 *van April,*
uyt het leven geſcheiden,
en in den Heere ontſlapen.
Hy had geleeſt 79 *jaaren, ſeven maanden,*
achtien dagen:
En was een man van een wonderbaren yver,
ſtrengheit, ſoberheit, en onthoudinge.
Hy heeft veele jaaren, op verſcheide plaatzen,
het ampt van Gardiaan en Vikaris
met grooten lof bedient.
Zijn preeken brande als een fakkel.
En hy heeft zich 40 *jaaren achter malkander,*
en tot het leſte van zijn leven toe,
Gedragen als een getrouwen, dapperen, en
onverwinnelijken Bedienaar, en rechtgeloovigen Preeker van Gods kerke.
Op den achtſten dag na zijne laatſte preek,
dewelke hy gedaan heeft op den derden
Paaſchdag, is hy binnen ons konvent te Utrecht in vrede geruſt.

Br. Johan Knyf, te Utrecht uyt een Burgemeesterlijk geslagt gebooren / is in de zelve stad in de Order der Minnebroederen/ die Observanten genoemt worden / getreeden. Hy is ook eenigen tijd de Wij-bisschop van den Utrechtschen Bisschop Frederik Schenk geweest: en de eerste Bisschop van Groningen geworden. Hy is in 't jaar 1576/ of volgens anderen 1578/ te Utrecht gestorven / en in de Domkerk begraaven. Van hem zullen wy onder het Bisdom van Groningen breeder te spreeken hebben.

1575. Godefridus van Luyk is Gardiaan en Leesmeester te Utrecht geweest.

Op het Preekheeren Klooster.

De Eerw. Vader Bernardus de Jonghe schijnt in zijne * Batavia desolata wel te bewijzen/ dat de Preekheeren te Utrecht al een konvent gehad hebben omtrent het jaar 1232. Dan dit konvent / gelijk hy wel bemerkt / zal waarschijnelijk in den beginne van weinig aanzien zijn geweest: tot dat Koning Willem hun middelen ter hand heeft gestelt / om een grooter en prachtiger konvent te bouwen.

De Preekheeren te Utrecht hebben altijd het opzigt op het Begijnhof aldaar gehad; en daarom zijn 'er veele Begijnen in de kerk der Preekheeren begraven.

Dat dit konvent zeer ruim is geweest / en uyt groote huizingen bestond / blijkt hier uyt dat 'er verscheide Provinciaale Kapittels/ of byeenkomsten der Preekheeren / zijn gehouden.

* Pag. 3. & seqq.

Voy-

Vorders staat by den zelven Schryver aangemerkt hoe dat 'er verscheide Preekheeren tot Wy-bisschoppen van Utrecht zyn aangestelt: Namentlyk 1. Johannes Bisschop van Scopien in 't jaar 1310. 2. Hubertus Schenk Bisschop van Appuzen in de veertiende eeuwe. 3. Matthias Bisschop van Bidiianen in 't jaar 1399. 4. Johan van Gelden Bisschop van Sidonie in 't jaar 1430. 5. Gerlacus Bisschop van Jeropolis in 't jaar 14... 6. Judocus Borre (Borrius) Bisschop van Jeropolis in 't jaar 14... 7. Judocus van Dale Bisschop van Sebaste/ 1497. 8. Judocus de Ridder Bisschop van Hebron.

Ook vinde ik van dit klooster deze volgende Priors.

Johannes van Omaten, Leeraar der H. Godsgeleerdheit/ 1495.

Jakobus van Kalkar, Leeraar/ enz. 1515.

Franciscus de Beca, 1525.

Timanus Horst, 1560.

Theodorus van Oirschot, 1530.

Theodorus van Schoonhoven, Leeraar enz. 1538.

Matthias Hees, Onderprior 1600.

Na het veranderen van den Godtsdienst vinde ik dat deze Paters aldaar de staatzie hebben bedient.

Vincent Andreas, overleden den 14 Sept. 1640.

Petrus Jakobs, overleden den 3 April 1661.

Albertus Wynen, 1664.

Cornelis Vincx, 1673.

Ferdinandus de Coquiel, overleden den 11 Oktob. 1677.

Christophorus Floris, overleden den 15 Juni 1686.

Lodewyck van den Hostyne, overleden den 9 Nov. 1701.

Ambrosius van Cleeft, 1698.

Op het klooster der geschoeide Karmelyten.

Van het Karmelyten klooster.

Het gene de Schryver hier bygevoegt heeft van de ophomste der Karmelyten/ daar van hebben wy elders wydloopig genoeg gehandelt. *

Van Maria Magdalenaas klooster.

Dus hebben wy ook/ in onze Aantekeningen op het klooster van Maria Magdalena, van het verschil over de drie Mariaas, zoo veel als hier te passe quam/ gesproken.

Voorders word dit konvent in sommige brieven het konvent der Boetvaardige of Bekeerde zusteren genoemt. En in eenen brief van Judocus Winsen, van 't jaar 1494/ worden de Nonnen onder den naam van de Bekeerde zusters uytgedrukt. Evert van der Haer, kanonnik van S. Pieters kerke te Utrecht/ heeft in 't jaar 1523/ op S. Bartholomæus dag/ aan 't gemeene konvent van S. Maria te Utrecht eene eeuwige rente van 6 Philippus dukaaten by uytersten wille gemaakt. Een gedeelte van dit konvent/ zoo als uyt een smeekschrift van Georgius van Egmond, by A. Matthæus aangehaald/ schynt te blyken/ is verandert in een gasthuis/ 't welk S. Quintens gasthuis word genoemt; en ten behoeve van eilendige persoonen/ of die met de pest besmet waren/ was geschikt.

* Vertaalder.

Op

Op het konvent van S. Cæcilia, *p.* 423.

Op het jaar 1572 vinde ik in authentyken brieven dat de volgende persoonen vermeld zijn:

Michiel Bergeman, Pater van 't konvent.
Paula van Riet, de Mater of Bedienaresse.
Agnes Vossen, de Huisbezorgster (Procuratrix.
Geertruid van Riet, Onder-bedienaresse.
Margareta Antonis dochter, en
Maria Kornelis dochter, de twee oudste Nonnen: welke persoonen hunne toestemming gegeeven hebben dat de Heer en Meester Jakob Ram, Kanonnik van S. Mariaas kerke te Utrecht/ een jaarlijksche rente uyt de goederen en inkomsten van het konvent zoude trekken. En is gemelde brief in 't zelfde jaar bevestigt door een anderen brief van den Aartsbisschop Frederik Schenk.

Op het konvent der Wittevrouwen, *p.* 588.

In 't jaar 1451/ onder de Priorinne Egberta van Vleuten, heeft het konvent der Wittevrouwen zich gevoegt by het apel der 5 Kapittelen tegen de beveelen van den Pausselijken Gezant Nicolaus de Cusa. Hier nevens de authentyke brief zelf/ zoo als hy onder my in de Latijnsche taale berust:

WY *Egberta van Vleuten* Priorin, en het gansche konvent der Wittevrouwen te Utrecht, doen kond allen den genen die den tegenw. brief zullen zien of hooren leezen, dat wy alle

de appellen over allerhande beveelen van den Hoogwaardigsten Heer *Nicolaus* enz. Kardinaal Priester op den tytel van S. Pieters banden, dewelke zich voor Gezant van den H. Apostolisschen Stoel door Duitsland gedraagt, mitsgaders aan 't appél over den 14den penning, welke appellen door de eerw. en voorzienige Heeren, de Prelaaten en de Kapittelen der vyf kerken van Utrecht, gedaan zyn, en zoo als dezelve op de akten die daar over gemaakt en bekent gemaakt zyn uytgedrukt staan, op de beste form en wyze als ons mogelijk is, aankleeven; en dezelve aankleeving door den tegenwoordigen brief bekend maaken. Tot oirkonde dezer zake hebben wy goedgevonden het zegel van ons konvent aan den tegenw. brief te hangen. Gegeeven in 't jaar des Heere 1451, den 13 van November.

BYVOEGZELS

van den Aantekenaar op de Beschrijving van Utrecht, enz.

IK kan de ſtad Utrecht noch zoo niet verlaaten, zonder eerſt noch eenige opmerkingen omtrent eenige zaaken te maken: en ik hoope dat de Leezer, na dat hy nu de Kerken en Kloosters van Utrecht en van de Utrechtſche Voorſteden op zyn gemak bezigtigt heeft, in deze uytſpanninge wel een weinigje zal willen uytruſten; om de reys met des te friſſer moed en krachten naar de omleggende plaatzen voort te zetten.

Voor eerſt wierden alle *a* de Borgers van Utrecht Maartens-mannen of Sint Maartens mannen genoemt. Men weet dat mannen zoo veel te zeggen was als leenmannen en vaſallen: doch hier is mannen niet anders te zeggen als dienſtmannen, onderdaanen, enz. Groote *b* Heeren, Vorſten, Koningen en Keyzers, plagten zich tot dienſtmannen, ja tot leenmannen en vaſallen, aan deze of geene Heyligen op te draagen; onder de verbinteniſſe van jaarlijks een zekere ſchatting aan zoo een kerk of klooſter te betaalen; of in gevalle van oorlog voor zoo een klooſter of kerke ten kryg op te trekken. En om dit

a Vide Ant. Matthæus de Nobil. lib. 4. c. 24.

b Zie *Additiones ad Annales Hepidanni apud Goldaſt.* daar zulks verhaalt word van zekeren Graaf *Rudolphus*. Ziet ook *Abbas* Uſpergenſis over het jaar 1100. *Exegeſis prælim. Henſchenii ad tom. 3 Martii. Wilhelmus Nangius* over het jaar 810. *Odo Cluniacenſis* (*lib. 1. de vita Geraldi*) die het zelve van *Balduinus* Koning van Jeruſalem, van den Koning *Dagobertus*, van *Childebertus*, van *Karel den Grooten*, van *Geraldus* Graaf van Orleans verhaalen. Ziet diergelyke ex mpels by W. Heda (*in Epiſc. Ultraj. p. 287*) *in Hiſtoria Reomenſi ad an.* 1212. *by Miræus* (*donat. Belg. l. 1. c. 18.*) *du Cange v. oblati enz.*

in 't voorby gaan aan te raaken; daar waren twee manieren van zich zelven aan een kerk of klooster op te draagen. De eene bestond maar in de verbintenisse, daar we zoo even van gesproken hebben; zonder dat de vryheit daar door verlooren wierd. c De tweede manier bestond daarenboven in het overgeeven van zijne vryheit: zoo dat een persoon, die zich zoodanig opgedragen had, de knecht en als de slaaf wierd van de gemelde kerk. Alles was zoo een persoon bezat, huyzen, land, geld, inboedel, ja zijne eige kinderen, vervielen daar door onder den eigendom en de heerschappy der kerke. Dit laatste opdraagen, om andere plegtigheden voor by te gaan, geschiede met het offeren van vier penningen of stukken gelds: en die zich dus opgedragen hadden, wierden *oblati de quatuor nummis* genoemt. Zy leiden die stukken gelds eerst op hun hoofd, en vervolgens op het altaar: en dan voegden zy 'er somwylen noch een andere plegtigheit by: zy slingerden het touw van de klok met een zwaay of twee om hunnen hals; tot een teken van een volkome onderwerpinge. In die gestalte verzochten zy dat 'er een akte van hunne onderwerpinge mogt opgestelt worden; en bleeven aldus staan, tot dat ze de akte getekent hadden. Ik heb gezeit dat zoo een persoon als de slaaf der kerke wierd: want voor rechte slaven, zoo als dat woord op zijn allernauwste genomen word, zouden zy niet gerekent konnen worden. Doch hier van zullen we misschien by een andere gelegendheit wat te zeggen hebben.

Doch dit raakt de Utrechtenaars niet: die wierden Maartens-mannen genoemt, om dat ze onder de bescherminge van S. *Martinus* stonden; om dat ze onder 't Bisdom, 't welke S. *Maarten* voor Patroon erkende, behoorden; om datze onder 't vaandel van S. *Martinus* ten oorlog trokken enz. zy wierden S. Maartens-mannen genoemt, zegt *Ant.* d *Mattæus*, gelijk die van Saltsburg e S. Robberts-mannen, de Lovenaars f S. Peters-mannen of Petermannen; de inge-

c Zie du Cange, v. *oblati.*
d Ant. Matth. de Nobil. l. 4. c. 24.
e Godefrid. Monachus ad Ann. 1163.
f Lipsius in Lovanio lib. 2. c. 4.

zetenen

zetenen van Egmont [g] en de omleggende boeren S. Aalbrechtsmannen genoemt worden. Zoo was het dan een eernaam: gelijk S Pietersmannen, of gelijk men daar ſpreekt Petermannen, een eernaam is by de Lovenaars. Dit onderſcheid is 'er tuſſchen de Maartens-mannen en de Pieters-mannen; dat alle de genen, die te Utrecht uyt een borger gebooren zijn, voor Maartens-mannen gehouden worden: Doch te Loven worden die eigentlijk voor S. Peters-mannen gerekent, dewelke afkomſtig zijn van de oude Petermannen. Om dit te verſtaan, dient geweten dat *Henricus* I, Hartog van Lotteringen en Graaf van Loven, in 't jaar 1213 in 's vyands handen gevallen zoude hebben, hadden de Lovenaars hem niet ontzet. De Hartog, om hunne kloekheit en byſtand te vergelden, was zoo ras niet t' huys gekomen, of hy ſchonk merkelijke voorrechten aan de genen die onder S. *Pieters* vaandel geſtreden hadden; en begeerde dat ze ter eeuwige gedagteniſſe den naam van Petermannen zouden draagen.

In onze Aantekeningen, op het 281 en 282 zijdje, hebben wy eenig gewag gemaakt van den wijn, die door de nieuwe Kanonnikken gegeven moeſt worden. Hier zal niet te onpaſſe koomen een oude ordonancie, raakende het opbrengen van gemelden wyn, en eenige boeten of ſtraffen tegens de nalatige Kanonnikken behelzende; dewelke in de Latynſche taal te vinden is by *Ant.* * *Matthæus.*

De Deken en het Kapittel der Utrechtſche Kerke wenſcht allen den genen, die den tegenwoordigen brief zullen zien, de eeuwige zaligheit in den Heere. Nademaal volgens een oud gebruyk, het welke tot noch toe in onze kerk onderhouden is, de gene dewelke in gemelde onze kerke, door wat gezag dat het zy, op nieuw als Kanonnik ingehaalt word, of die door verkiezinge, of op wat wyze en door wat gezag dat het zy, tot een Kanonniksdy word gevordert, of die aangenomen word tot Prelaat, gewoon is aan den Deken en de Kapittelheeren, dewelke de

[g] Charta apud Bokkenberg en Annal. in Egmondanor. c. 20.

* De Nobil. lib. 2. c. 48.

gemelde inhalinge, bevorderinge, of aanneeminge bygewoont hebben, mildelyk wyn te schenken: en vermits naderhand door den Deken en het Kapittel, achtervolgens het voornoemde gebruyk, onder meer andere ordonancien verklaart is dat de gene, die in zijne inhalinge geenen wyn gegeven zoude hebben, ook geen deel zoude hebben van den wyn, dewelke door de voornoemden by hunne inhalinge of bevorderinge betaalt zoude worden.... Doch vermits verscheide persoonen deze ordonancie naar hun eigen goeddunken uytgeleit hebben; zoo is het dat wy, willende alle twyfeling, dewelke over het gebruyk en de ordonancie voornoemd gerezen zijn, weg neemen, verklaaren en zeggen dat de gene, dewelke, door wat gezag dat het zy, als Kanonnik ingehaalt word, gehouden zal zyn ses aamen goeden Rhynschen wyn, Utrechtsche maat, en die tot een Prelaatschap der voornoemde kerke gevordert of aangenomen word, twaalf zulke aamen aan den Deken en de Kanonnikken, die metter daad Kapittelheeren zyn en de inhalinge bygewoont hebben, of om redenen daar van verschoont worden, mildelijk en zonder eenige moejelijkheit te betaalen; en dat zy zulks op hun eigen gevaar en kosten zullen moeten bezorgen. En wy ordoneeren dat de voornoemde wyn, volgens de gezeide gewoonte, betaalt zal moeten worden binnen de ses maanden; van den tijd af te rekenen dat iemand, 't zy uyt hoofde van de gewoonte, of van zeker voorrecht, 't zy uyt vergunninge, of op een andere wyze, door zich zelven of door iemand anders, vreedzamelijk heeft beginnen te trekken de vruchten van gemelde Prelaatschap, Kanonniksdye, ofte Prebende; of dat het aan hem zelven geschort heeft dat hy die niet en trekt; indien hy verwittigt is van de tegenwoordige ordonancie. En ingevalle hy den gemelden wyn op de gezeide wijze niet betaalt zal hebben; zal hy daar door, en op dien zelfsten tyd, zonder eenige hoope van quytscheldinge, vervallen in eene boete van 12 ponden; dewelke om gespen, zijde kappen, en andere cieraaden voor onze kerke te koopen besteedt zal worden. Welke boete indien hy met de hoofdsomme binnen de ses andere maanden, dewelke onmiddelijk na de eerste volgen, niet ten vol-

len

len betaalt; zoo zal hy van dien tijd af in onze kerk niet gevordert mogen worden tot aanzienlijker kerkampten; zelfs zal hem geen eene bediening in onze kerk, hoe gering dat ze zy, noch het draagen van de roede, nochte eenige andere gunst, door ons Kapittel toegestaan worden. Daarenboven zal onze Opperschatmeester, uyt krachte van de tegenwoordige ordonancie en uyt name van ons Kapittel, uyt de vruchten van de Kanonniksdye, Prebende, of het Prelaatschap van zoo eenen weigeraar, die hem in de voornoemde kerke, 't zy by zyn leven of na zijne dood eenigzins toebehoorden, ontvangen, ingaderen en by zich steeken 40 ponden uyt hoofde van den wijn of de hoofdsomme; en noch twaalf ponden uyt hoofde van de boete; dewelke dan door ons tot betaling van den wijn en tot de bovengemelde gebruyken, zoo als we dienstig zullen oordeelen, besteedt zullen worden. En by aldien hy, of iemand anders, onzen Schatmeester in het ingaderen van gemelde vruchten quaadwilliglijk quam te verhinderen; dat dan de ordonancie, dewelke gemaakt is tegen de Kanonnikken die de goederen, inkomsten en pachten der kerke, uyt last van het Kapittel ontvangen, of dezelve zonder last aantasten, en ten behoorlijken tijde niet weder over en geeven, strengelijk tegen hem te werk gestelt werde enz. Gegeven in 't jaar M. CCC. XX. VII. daags voor de Boodschap der H. Maagd *Maria.*

Die tot Kanonnik verkozen was moest, eer dat hy bezit mogt neemen, eenen eed doen, de welke ook by *Ant. Matthæus* ter gemelde plaatze van woord tot woord uytgedrukt staat. De eed quam eigentlijk hier op uyt: *dat hy den Deken en het Kapittel zijner kerke, naar zyn vermogen en kennis, getrouw zoude blyven en altyd ten dienste zoude staan: dat hy de gerechtigheden en goede gewoonten van dit konvent, zoo lang als hy 'er deelachtig aan zoude willen zyn, zoude onderhouden: dat hy zich op geen hardnekkige of styfkoppige wyze in eenige krakeelen of twisteryen zoude inlaaten tegen het konvent of tegen iemand der Broederen: dat hy geen geding, tot het konvent behoorende, van de vierschaar des Dekens, of des Konvents, of des Bisschops, of des Aartsdiakens zoude trekken, ten waar dat hem in*

alle

alle de voornoemde vierscharen recht geweigert, of op geen rechtmatige wyze gedaan mogt worden: dat hy naar geen bezolding van een andere Prebende zoude staan, of zelfs geen andere Prebende zoude ontvangen, dan die hem toegeleit was; ten waar dat ze hem gegeven wierd door de genen die daar toe gerechtigt zyn. Dat hy voor zijne Kanonniksdy niets gegeven had, en niets zoude geeven: dat het ook door niemand, by zyn willen en weeten, voor hem was gedaan: en indien iemand iets belooft of gegeven mogt hebben, dat hy het noit betalen zoude.

Wanneer een Kanonnik tot Kapittelheer aangenomen wierd, of recht en verlof kreeg om ook in 't Kapittel te verschijnen, wierd hem de volgende eed voorgeleit:

Ik zweer op deze heilige Evangelien dat ik van dezen dag af, zoo lang als ik een Kanonniksdy en Prebende in de kerk van Utrecht zal behouden, altijd en zoo dikwils als ik op bevél van den Deken ten Kapittel ontboden zal worden, in 't Kapittel zal koomen; en dat ik altijd het beste aan de kerke zal raden en onnutte raadgevingen zal achterlaten. De gerechtigheden der Utrechtsche kerke en haare goederen zal ik bewaren en beschermen; en dezelve gerechtigheden en goederen zal ik niet vervreemden: en die haar ontvreemt zyn, zal ik naar myn vermogen en beste kennis zien wederom te krygen. De heimelijke verhandelingen van 't Kapittel, en de geheimen van onze kerke voornoemd, zal ik aan de genen die geen Kapittelheeren zyn, en voor dewelke zy verzwegen moeten worden, niet veropenbaren. Zoo helpe my Godt, en alle zijne Heyligen.

De Leenmannen van 't Kapittel, te weeten die eenig goed te leen van 't Kapittel ontvangen hadden, moesten ook een eed doen met blooten hoofde, en in de Duitsche tale: het Formulier van den eed luide aldus:

Dat zweer ic, dat ic voirt van desen daghe also lange als ic 't voornoemde goet hebbe, hout ende trouwe wesen sel den Doemdeken en ten Kapittel en ten kerken van Utrecht, ende sel hem helpen houden sulc goet, als si mit rechten winnen mogen. So mi Godt helpe ende sine Heyligen.

In deze Beschryvinge van Utrecht, zoo wel als in *Batavia Sacra*, word hier en daar gewag gemaakt van het Rechtsgebied des Bisschops en der Geestelijken; ook zyn 'er al eenige staaltjes aangehaalt van het misbruyk, 't welke omtrent dit rechtsgebied zoo nu zoo dan is gepleegt; en 't is een bekende zaak hoe dat de Officialen der Bisschoppen en der Aartsdiakenen, ja de Aartsdiakenen zelf, om hunne zakken te vullen, de menschen dikmaals geplaagt en allerhande streeken in 't werk gestelt hebben. En dit raakt Utrecht niet alleen: wy hebben in *Batavia a Sacra* al iets van de Officialen in 't gemeen aangeroert. By den Heer *van b Espen* staan hunne knevelaryen en geweldplegingen breeder afgemaalt: en men weet dat zy het tegenwoordig noch in de Katolijke landen bont genoeg maaken. Te Utrecht hebben 't de geestelijke Officiers, dat is Aartsdiakenen, Dekens, Officialen, enz. somwylen niet veel beter gemaakt. Ik schryve dit geenzins om de Geestelijkheit te beledigen of in kleinachting te brengen: en heb zoo veel achtinge voor hunnen staat en waardigheit, als iemand behoort te hebben. Maar het quaad gedrag, als het openbaar en over al bekend is, mag en moet door een oprecht Historischryver bestraft, en ter afschrikkinge van anderen, ten toon gestelt worden. En des te prysbaarder zyn de genen, en moeten des te meer in waarde gehouden worden, die als rechte Harders en onbaatzuchtige Regenten niet anders als den welstand hunner schaapen beoogen. Zoo hadden dan de gemelde *Officiers* het kunsje van honderden van menschen aftekundigen als vervallen in den kerkelijken ban. En dit deeden zy eenigen tyd voor Paasschen; op dat die menschen genoodzaakt zouden zyn hunnen ban, door het opschieten van eenig geld, tegen Paasschen af te koopen. Deeden zy het niet; dan konden zy hun Paasschen niet houden, en dus hadden 'er de gemelde Officiers noch beter vat aan. En niet alleen quamen de levenden hier te passe: het gold de dooden ook. Wierd hunne zaak dan niet afgemaakt door hunne bloedverwanten en erfgenamen; dan was 'er geen kerkelijke begraaffenis voor hen te wachten. Of waren

a Aantekeningen op Guido van Avesne.
b In jus Canonic. de Officialibus.

zy begraven; liepen zy gevaar van ontgraven te worden. Dit ging zoo grof in zyn werk, dat Keizer *Karel* V. genoodzaakt wierd daar een schot voor te schieten door een Plakaat van 't jaar 1533. *Item dat men voortaen niemant denuntieren sal geexcommuniceert, hy en sy in levenden lyve, accederende daer toe 't versoek van partye.* Doch dit Plakaat moet niet veel geholpen hebben: want het Provinciale Hof van Utrecht moest noch een smeekschrift by den zelven Keizer in leveren den 17 Mey in 't jaar 1536. *Dan is waer,* zoo luiden de woorden van 't zelve smeekschrift, *dat in 't jaar* XXXI. *of* XXXII. *die onderzaten van Schalkwyck ende andere dorpen den Hove van Utrecht claeghden, dat by den geestelycken Officiers, grote menighte van huyslieden recht voor Passchen gedenuntieert wierden in den banne, onder die welcke waren enighe die over* X. *of* XII. *jaren doot geweest hadden. Welcke denuntiatie veel geschiede* ad nullius instantiam, *dan alleen om den Fiscael ofte Registerhouder 't gelt te doen hebben van der absolutie ofte relaxatie tot naar Paschen. Daer op den Procureur Generael gelast was informatie te doen; ende nae daer van den Hove gebleken was, ende datter met honderden also in den ban gedenuntieert waren . . . is mogelicken den Pastoor aldaer geschreven mag syn, dat sy op sulcke denunciatien van banne niet souden achten: bysonder die gegeven waren tegens 't level van den Keyser* propter clausulam irritantem enz.

Ik heb gezeit dat de dooden, die in den ban gestorven waren, gene kerkelijke begraaffenis te verwachten hadden. Dit is een ieder bekent: en wy hebben dien aangaande ook eenige ordonancien gehad in *Batavia Sacra.* Hadden die menschen ten minste noch begraven mogen worden in ongewijde aarde, dat was misschien noch lijdelijker geweest voor de vrienden: maar het gebeurde wel dat ze onder geene aarde mogten leggen. Zoo een voorval staat ons vermeldt in den brief van *Imbertus* c Bisschop van Parys. Een zeker Ridder was aldus in den ban gestorven: de aarde, gewijd of ongewijd dat was evenveel, wierd te goed gerekent om het lijk te bedekken. Men liet het on-

c Charta Imberti apud Joann. Petitum post Poenitential. S. Theodori p. 557.

be-

begraven onder den blaauwen Hemel leggen in een uytgeholde blok: daar het drie maanden lang, tot een prooy voor de vogelen en wilde beesten, en ter bescheidentheit van hagel, regen, en wind, open en ongedekt heeft gelegen. En 't zouw 'er noch langer gelegen hebben, hadden de vrienden en de weduwe het langer konnen harden. Zy gingen dan by den Deken, en baden hem dat het lijk toch ter aarde bestelt mogt worden. Doch bidden zouw alleen niet geholpen hebben: zy beloofden hem dan dat ze voor alles, wat door den overleden Ridder misdaan was, behoorlijke voldoening zouden geeven: en dus is hy noch onder de aarde geraakt. Dit moet hun al vry wat geld gekost hebben: want had het voor een kleintje af te maaken geweest; zy zouden hem zoo lang niet, tot schande van hun geslagt, op zoo een schandelijke wijze onbegraven gelaten hebben.

Maar om noch een woord van het raapen en schraapen der kerkelijke bedienaaren te spreeken; zal ik hier aantekenen dat de Aartsdiakenen, dewelke een groot rechtsgebied en een geestelijke vierschaar gehad hebben, al over lang bekent zijn geweest voor inhaalende menschen en plaagers der gemeente. Zoo schryft *Johannes* [d] *van Sarisbury* in een van zijne brieven: *Daar is een soort van menschen, dewelke in Gods kerke bekent zyn onder den naam van Aartsdiakenen; voor dewelken, zoo als my noch te voore staat, uwe bescheidentheit al klagende verklaarde dat alle de wegen ter zaligheit toegesloten zyn. Want, gelijk gy pleegt te zeggen, zy houden veel van giften en gaven; zy vlammen op vereeringen; zy achten 't voor gewin dat de eene den anderen verongelijkt: zy verblyden zich over de lastertaal; zy eeten de zonden van het volk; zy leeven op de kaap; zoo verre dat 'er zelfs geen vryheit en veiligheit is tusschen de gasten.* Hier over konnen *Johannes* [e] *de Deo* en [f] *Altaserra* ook nagezien worden. Ja al lang te voren heeft de hebachtigheit en schrokkigheit der Aartsdiakenen den Keizeren [g] zelf in 't oog geloopen.

[d] Johann. Sarisberienses Ep. 156.
[e] Joannes de Deo in Pœnitentiario lib. 5. c. 10.
[f] Altaserra Disquisit. Juris Can. c. 15.
[g] In Capitulari ann. 744. cap. 12. & addit. c. 4. Capitul. c. 145.

Maar

Maar diergelijke misbruyken en onordentlijkheden moeten altyd met een zekere bescheidendheit, en met een ryp en bezadigd oordeel, gelezen en aangenomen worden. Sommige yveraars zullen 't misschien niet mogen lyden dat de gebreken der Geestelijken aldus ten toon gestelt worden; anderen, die met de gebreken der kerkelijke persoonen gedient zyn, en dezelve waar zy konnen in hunne kraam te pas brengen, zullen dit op meest alle de Aartsdiakenen gepast willen hebben. De eerste hebben ongelijk; daar is niet een goed Historischryver, zelfs onder de alleryverigste der Roomskatolijken, die de fouten der Geestelijken, als het zoo te passe koomt, niet en vermeldt. Die de wetten der Historien weeten, zullen dit niet tegenspreeken. De anderen zyn ook te voorbaarig: alle tijden, alle rijken, alle kerken zyn niet even bedorven geweest: ja in de bedorvenste tijden, rijken en kerken, waren alle menschen niet even bedorven. En, indien 't er op aan quam, zouw men al een groot getal van deftige Aartsdiakenen konnen opleveren. Ik weet wel, om dit in 't voorby gaan te zeggen, dat dit de rechte manier van schryven niet en is, om dank by de meeste Leezers te behaalen. De eene party wil de Geestelijkheit met geen vinger aangeraakt hebben: de andere is met geen vertooninge van hunne ongeregeltheden vergenoegt; of ze moeten altemaal of bynaar altemaal, met dezelfde quast bestreken worden. Doch een Schryver, die meer op de gerechtigheit der zaake en op zyn gewisse, als op den lof der menschen past, zal zich door geen verkeerd oordeel van zijnen *pligt* laten aftrekken. Dit is althans zeker dat 'er veel meer klagten by de Schryvers gevonden worden over de Officialen der Bisschoppen, als over de Aartsdiakenen: en dat het schacheren en prachen van de eersten wel in een ruimen zin genomen mag worden.

Wy vinden, zoo wel in dit werk als in *Batavia Sacra*, verscheide stichtingen en begiftigingen van kerken en kloosters, dewelke door allerhande slag van menschen zyn gedaan. Het scheen dat alles bynaar bestond in het stichten en timmeren van godvruchtige plaatzen: de grootste zondaars wisten qualijk beter raad, om het knagen en wroegen van hun gemoed te stillen, als hun geld tot zodanige gebruyken

te

te besteeden. Ik wil en ik zal diergelijke werken van godtvruchtigheit niet bestraffen: ja ik prys den yver van zulke Heeren en Vorsten, dewelke gelds en goeds genoeg hebbende bezorgt zijn dat 'er bequaame verzamelplaatzen opgerecht werden; daar de geloovigen t'zamen konnen koomen, om den Opperheer en Oppervorst van allen gezamentlijk te looven, en om door de geestelijke Harders tot de deugd opgewekt te worden. Niemand, zelfs onder de gematigde Onkatolijken, zal 'er zoo veel tegen hebben dat menschen, dewelke door een hooger vuur ontstoken de wereld met alle haare bekoorlijkheden en aanlokzelen zoeken te verlaaten, en al hun werk willen maaken van Godt in een stille en stichtelijke plaats te dienen, bezorgt worden, van een bequaame woonplaats; en door het beschikken van een matig onderhoud in staat gestelt worden, om Gode zonder al te groote bekommernisse voor den tijdelijken nooddruft te dienen. Maar of het daarom altijd een prijsselijke zaak is, al zijn goed, of het grootste gedeelte daar van, aan Kerken en Kloosters weg te maaken; en dat doorgaans zonder een dringende nootzakelijkheit; en alleenlijk op dat de Kanonnikken en Monnikken wat prachtiger kerk zouden hebben; wat deftiger en aanzienlijker zouden woonen; wat meer te verteeren zouden hebben; of ten minste wat ruimer zouden omkoomen; of het, zeg ik noch eens, juyst altijd zoo prijsselijk is duizenden en duizenden aan de Kerken te maaken tot het stichten van altijd-duurende vikaryen en jaargetijden; terwyle dat de armen onbezorgt blyven; ja de vrienden daar door merkelijk lijden; en deftige familien, die de Kerk en den staat zeer dienstig zyn, te gronde gaan; daar zoude ik geen borg voor willen blijven. De Geestelijken zelf zullen daar zekerlijk lustig onder gespeelt hebben: zoo als blijkt uyt de klagten van deftige mannen, dewelke niet konden verdragen dat men de menschen, voornamentlijk op hun doodbedde als ze ligt te bepraten zyn, aanporde en aanstouwde om veele Missen voor hunne zielen te laaten lezen, in de plaatze van de armen te bezorgen, enz. Dit was het gevoelen van den geleerden Kardinaal *Hugo* h *de S. Caro*: en hy vergelijkt de Biecht-

h Hugo de S. Caro in c. 7. Marci v. 11.

vaders, dewelke hunne biechtelingen voor een boete opleiden veele Missen te laaten leezen, in de plaats van den armen te bedenken, by de valsche Profeeten daar de Profeet *Michæas* i van schrijft: *Dat ze Gods volk verleiden; dat ze de goede Profeeten met hunne tanden verscheuren; dat ze een valsche vrede verkundigen* aan de genen die hun giften en gaven geeven; en *dat ze de genen, die hun den mond niet en willen vullen, met allerhande onheilen bedreigen.* Zoo spreekt hy ook van de Kanonnikken, dewelke hunne Mede-kanonnikken, als ze op hun sterven leggen, vermaanen om al hun goed aan de Kerken te laaten; onder voorwendzel dat dezelve geen inkomsten genoeg hebben; daar zy hen, zegt hy, beter zouden vermaanen om voor de armen te zorgen. De Heilige Vaders zijn doorgaans ook meer geweest voor het bedenken van de armen, als voor het begiftigen van Kloosters en Kerken; voornamentlijk indien de Kloosters en Kerken bestaan konden. *O ydelheit*, k zegt de H. *Bernardus*, *o zottigheit! de Kerk blinkt en ziet 'er heerlyk uyt in haare gebouwen; en zy is verlaten in haare armen. De steenen der Tempelen bekleedt zy met goud; en haare kinderen laat ze naakt henen loopen. De nieuwsgierigen vinden 'er stoffe om hunne oogen te verlustigen: en de schamele menschen vinden 'er geen brood om hunnen honger te verzadigen.* De heilige l *Chrysostomus* is zeer krachtig op dit stuk: *Het lichaam van* Christus, *dat op het outer is*, zegt hy, *heeft geen kostelijke klederen van noode; maar zyn ander lichaam, 't welke uyt de arme menschen bestaat, moet van ons geholpen en bezorgt worden. Laat ons hem eeren gelijk hy ge-eert wil wezen, dat is met de armen door onze aalmissen te helpen.. Godt neemt de giften aan die aan de Kerken gedaan worden; maar ik ben verzekert dat hy veel grooter behagen heeft in de giften die aan de armen uytgereikt worden... Ja men mag wel gelooven dat men in het begiftigen der Kerken dikwils uyt is op eige glorie; maar de aalmissen zyn alleenlijk de vruchten van onze meedogendheit. . . Wat kan het* Christus *baten dat hy zyne tafel gedekt ziet met goude vaten; terwyle dat hy van honger en kommer vergaat in den*

i Mich. 3. v. 5.

k

l Homil. 51. in Matth.

per-

persoon der schamele menschen? ... Godt heeft niemand oit verdoemt, om dat hy gene Kerken heeft gebouwt; of om dat hy 'er geen kostelyke cieraaden aan geschonken heeft: maar de geenen, die hun werk niet en maaken van aalmissen te geeven, dreigt hy met de eeuwige straffen der helle. Een geleerd Schrijver m van onzen tijd telt die rijke menschen onder de Phariseeuwen; dewelke zich inbeelden dat zy, met Kerken, Kapellen, of Altaren te stichten, meer by Godt verdienen, als met hunne zonden, door het geeven van aalmissen, vry te koopen. De goedwillige Lezer vergeve het my, dat ik my over deze stoffe wat uytgelaten heb: de zaak verdient het wel; en ik weet dat 'er noch menschen genoeg zyn, daar deze vermaning zeer wel op zoude passen.

Maar, om weder tot de historissche Aantekeningen te keeren; het staat wel te denken dat al dit stichten van Kanonnikdyen, Kerken, Kapellen, Outaren, Vikaryen, dikwils in de familien groot morren en grimmen veroorzaakt moet hebben. Ik heb onder my berusten een oud geschrift, handelende van een zodanige stichtinge, en van de daar op gevolgde onlusten: en vermits 'er de Graaf van Holland en de Bisschop van Utrecht, mitsgaders de Heeren van Montfoort, ook in te passe koomen, zal het hier wel een plaatsje mogen hebben. Het is opgestelt in de Nederduitsche tale en behoort tot meer andere papieren raakende de Heeren en Burggraven van Montfoort.

EXTRACT.

Die peys gemaeckt synde als voorschreven is, ende die Castelen van Biscop *Johan van Zyrich* den 10 tot Utrecht met haere toebehoorten wederom gegeven synde; doen was daer een edele man by den Grave *Floris* van Holland voorsz, geheeten *Heyndrick van Royen*, syn oudste broeder was gestorven sonder sonen; maer hy liet achter hem twe dochteren die seer godtvruchtig van leven waren, als daer wel aen sceen; want sy stichten om haer patrimonium drie halve Canonisyen, eene tot Royen, ende eene tot Hilderbeeck, ende eene tot Oorschot, elcken Canonnick hondert

m Thiers de la veritable devotion. chap. 18.

Franſchen ſchilden, ende in elcke kerck een deecken, die elcke hadden twee hondert ouden ſchilden. Dit verdocht Heer *Heynderick* al te ſeer, te maecken alſo groten goedt aen geeſtelycke provens; ende 't ſelfde maeckte de heerlyckheit van Royen ſeer kleyn en arm; ende want hy haer gebooren voocht was ende erfgenaem, ſoo hadde hy dit geerne gekeert, ende en wilde het niet gehengen, ende maeckte daer met ſyne vrienden ende magen groote partye in de Meyerye van den Boſch; alſo dat daer eens op eene tyt twe Canonnicken doot bleven, daer hy met ſyne magen om ruymen moſte; daer ſommige van tegen nae Brugge, ende bleven haer leven lanck ballingen des lants van Brabant; ende ſommige quamen in het Nederſticht van Utrecht. Doe dochte die Graef *Floris* van Hollant dat het ſcade was van alſulcken edelen man als Heer *Hendrick van Royen* was, dat het nut ende wel gedaen was dat die Biſcop van Utrecht, *Johan van Zyrick*, Heer *Heyndrick van Royen* geven ſoude die eenige dochter van Montfoort, ende begeerde dat aen den Biſcop. Het welcke de Biſcop den Grave ten lieve dede, ende ſette Heer *Heyndrick van Royen* wederom ſoo op den huyſe van Montfoort ſoo vry als haer Vader, ofte Heer *Herman van Wourden* oyt geweeſt hadde: ende ſy wonnen eenen ſoon, den welke men plagt te hieten den rycken Heer *Sweer van Montfoort*.

Die woorden, *ſy ſtichten van haer patrimonium drie halve Kanoniſyen*, betekenen niet dat ze een halve Kanonniks-plaats of een halve prebende, maar een halve vergadering van Kanonnikken, of een half Kapittel, geſticht hebben. Want wat zouden de Kerken aan een halve Kanonniks-plaats gehad hebben? Ten tweede, zy ſtichten in iedere Kerk een Dekensplaats; zoo was 'er dan geen Deken en geen Kapittel te voren: en zoo moeten zy een Kapittel of half Kapittel geſticht hebben: want een Kanonnik alleen had geen Deken van noden? En wat het woord *Canoniſy*, uit het Latyn *canonia*, belangt; hoewel dat het wel genomen word voor een prebende; als by † *Gregorius* VII. in de

† Gregor. VII. lib. 3. ep. 7. *Benedictus quoque canoniam ſuam ſub eadem pacis tranquillitate interim habeat.*

groote

groote Nederlandsche *a* Kronyk; by *Thomas Cantipratanus b*: zoo word het zeer dikwils ook genoomen voor een genootschap van Kanonnikken *c*. Zie daar dan een gansche Heerlijkheit arm gemaakt en uytgeput, en alle de naaste bloedverwanten getergt, verbittert, op een schup gezet, op de hol geholpen, in 't verdriet gebragt, om drie halve Kapittelen te stichten. In Koningen en Vorsten, die het zonder hun ongemak konnen doen, wil ik het wel pryzen: in gemeene Heeren en Mevrouwen, die 'er al hun goed by inschieten, en hunne familien daar door in den grond zeilen, kan ik het voor zoo loffelijk niet aanzien.

10. Ik heb in handen een oud handschrift, 't welk op eenige plaatzen wat vergaan is, behelzende een lyst van de penningen, dewelke de vyf Kerken van Utrecht, mitsgaders de Abdyen, Kloosters, ja de drie Staten en de ingezetenen van Utrecht in 't algemeen, in 't woeden der Nederlandsche Beroerten aan de Spaansche Overheit heeft moeten leenen en verschieten. Doch het is te lang om hier ingevoegt te worden. Voor dezen dienst en trouwhartigheit zijn ze niet zeer heuschelijk, maar op zyn *Alvaas* beloont geweest *d*. Om dat 'er eenige onordentlykheden te Utrecht omgegaan waren, en de nieuwgezinden aldaar zoo wat den baas gespeelt hadden, wilde de Hartog van Alva dit op de stad en de drie Staaten verhaalen. Of, om beter te spreeken, deze gelegentheit diende hem tot een glimp om krakeel te zoeken, en het Stift van alle vryheden te berooven. Zy hadden zich quansuys niet mannelyk geweert tegens de baldadigheit der Ketteren en Oproerigen: zy hadden hun S. *Jakobs* Kerke, tot oeffeninge van hunnen Godsdienst, toegestaan; en indien dezelve te klein was noch een andere belooft:

a Chronicon Magnum Belgii, *Posuit eum in Ecclesia sine canonia, id est sine praebenda.*

b v. Thom. Cantiprat. lib. 2. cap. 39. n. 2.

c Chronicon Mosanense: *Est ibi canonia 12 Clericorum Rhemensis Ecclesiae*: Gervasius Dorobernensis in Henrico II. Rege Angliae; & ex eo Bromptonus: *Dicens sibi peroptimum propositum esse ut extra civitatem Cantuariae, secularium Clericorum canoniam faceret; & in nomine S. Thomae novam Ecclesiam fabricaret.* Vide Gregor. VII. libro epist. 9. ep. 29. Cantipratanum lib. 1. c. 17. Joannem Signensem Episcop. in vita Beraldi.

d Bor over 't jaar 1570. Hoofd. enz.

zy hadden zich in mondgesprek ingelaten met de beeldstormers; dewelke zy, zonder van gesprek van akkoord of van inschikkinge te willen hooren, hadden moeten verjaagen en aan den lijve straffen: als waar het beter geweest de gansche burgery op de vleeschbank te brengen, en de stad ten prooy van een hoop verwoede menschen over te geeven; dan 't hollende en vertwyfelde gespuys, wien de handen naar roof en vechten jeukten, door een meegaande en staatkundige gevoegzaamheit, zoo al best doenlijk was, eenigzins aan 't bedaaren te helpen. Maar by *Alva* gold geen gevoegzaamheit of staatkundige inschikking. De Geestelijkheit wierd verklaart van haar recht, van in de Staats vergaderingen voor te zitten, versteken te zyn; ja zouw in dezelfde Vergaderingen noch plaats noch stem meer hebben. De Adel, die zich te Utrecht had onthouden, en in de Wet was geweest, zoude de tweede plaats op de landdagen insgelyks moeten missen. De stad zelf had alle haare vryheden, voorrechten, ontheffingen, handvesten, ja alle goederen en inkomsten tot de stad behoorende, verbeurt en verloren. Rhenen, Amersfoort, Wyk te Duurstede, zouden ook geen stem nochte plaats meer hebben op dezelve landdagen. Of zy zich al op den Koning beriepen; en of ze ook den Deken van S *Pieters* Kerke, te weeten *Wilhelmus Veusselius*, naar Madrit zonden; daar kreunde *Alva* zich weinig aan. Hy ging met zyne zaken voort: zond een grooten hoop soldaten in de stad, die 'er op zyn Spaansch en op zyn *Alvaas* met de ingezetenen omsprongen: en hun de brieven van hunne voorrechten af eischten. Eisschen was dwingen: zich hooger beroepen was tergen. Hy ging zijnen gang. Ja, om hen noch bet te benarren en als tot wanhoop te brengen, wierden zy door den Koning, omtrent hun beroep, naar *Alva* gewezen: dat is, een party die by een Rechter en een Koning hulp zoekt tegens een geweldigen verdrukker, moest zich ter genade van zijnen verdrukker stellen. Dit wonnen zy 'er evenwel by, dat 'er bevél van den Koning quam om de stad van 't krijgsvolk te verlossen. Maar de rechte reden van deze hardigheit was dat de Staten van Utrecht zich zoo kloekmoedig, of gelyk *Alva* het begreep of begrepen wilde hebben, zoo weer-

barstig

barstig en stijf-koppig hadden getoont in het afwyzen van den tienden en twintigsten penning. De Geestelijkheit was al zoo standvastig geweest in het weigeren van deze schattinge, en sprak den eisch van *Alva* al zoo vryborstig tegen, als de andere Staaten. Dit bragt zoo veel te wege, dat de andere Landschappen, die hun woord al gegeven hadden van de schatting op te brengen indien de andere gewesten in geen gebreke bleeven, ook achter uyt stapten. Zy waren zeiden zy, aan de schattinge niet gehouden, om dat Utrecht weigerig bleef: en *Alva* was genootzaakt zich met een uytkoop, voor den tijd van twee jaaren, te laaten vergenoegen. Deze getrouwigheit en standvastigheit zou den Geestelijken naderhand noch te stae gekomen zyn onder de nieuwe regeeringe: althans *Ant. Matthæus* getuygt dat ze daarom zachter zyn gehandelt van de Gereformeerden.

In onze Aantekeninge op dit Deel van Utrecht, pag. 171, hebben wy de redeneering van *Papenbrochius* tegen het overgroot getal der onnoozele Kinderen opgegeeven, en 'er ons zegel genoegzaam aan gehangen. Wy hebben 'er uyt den zelven *Papenbrochius* bygevoegt dat het getal van de jong-geboorene Meysjes doorgaans grooter is als dat van de Knechtjes: want dit doet hy ook gelden om te toonen dat het getal van 14000 Knechtjes, beneden de twee jaaren oud, dewelke in dien jammerlijken Kindermoord aan de kling gereegen zouden zyn, voor ongeloffelijk gehouden moet worden. En hy voegt 'er wel duidelyk by dat het uyt de dagelijksche ondervindinge blijkt dat het getal van de jonggeboorene Knechtjes ten minste een vyfde deel kleinder is als dat van de Meysjes. Wy hebben dat zoo eenvoudig aangenomen en nageschreeven: en 'er geen twijfel aan geslagen of een Man, als *Papenbrochius*, zoude zulks zonder zeker blyk niet geschreeven hebben. Maar ik verklaare hier dat ik voor dat grooter getal van de Meysjes, 't welk *Papenbrochius* voor zeker opgeeft, en 't welk ik enkelyk nageschreeven heb, niet zoude instaan, of niet aanspreekelijk wil zyn.

Dit zegge ik om dat de hooggeleerde Heer en Filosoof *Nieuwentyd*, in zyn deftig Werk van de * Wereldbeschouwinge, uyt den Engelschen Heer *Arbutnot* door eene ondervinding van 82 jaaren bewyst dat het getal der Jongetjes doorgaans grooter is als dat van de Meysjes. En ik bekenne dat 'er op zoo eene langduurige ondervinding meer staat te maaken is als op het enkeld zeggen van *Papenbrochius*. Doch in allen gevalle kan dit geringe verschil ons bewys, of liever dat van den geleerden *Papenbrochius*, tegen het overgroote getal der Onnozele Kinderen geenzins verzwakken. Wy zullen dan stellen dat 'er ook meer Knechtjes als Meysjes te Betlehem gevonden wierden. Evenwel zal dit getal verre beneden de 14000, ja beneden de 6000, blyven. En dit is genoeg om het zeggen van de Grieken, en van hunne voorstanders, op dit stuk te verydelen.

* Pag 306.

BLAD.

BLAD-WYZER

Van de voornaamste zaaken, in dit eerste Deel van 't Utrechtsche Bisdom begreepen.

A.

B.

Broe-

H.

K.

M.

P.

.brief

.. de

Ver-

Voor-

W.

. zij-

EINDE.